

Dr. KUTHY ERIKA

NYELVPOLITIKAI KÉRDÉSEK AZ EURÓPAI UNIÓ
TAGÁLLAMAIBAN

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés

I. Nyelvpolitika

I. 1. Language policy, language politics

I. 2. A nyelvpolitika és a többnyelvűség kapcsolata

I. 3. Nyelv és dialektus kapcsolata

I. 4. A nyelvpolitika legfőbb kérdései

II. Európa és a nyelvpolitika kapcsolata

III. Az Európai Unió rövid története

III. 1. Korábbi előzmények

III. 1. a. A páneurópai mozgalom.

III. 1. b. Európai Egyesült Államok (EEÁ)

III. 2. Közvetlen előzmények

III. 2. a. Politikai szervezetek

III. 2. b. Gazdasági szervezetek

III. 3. Az Európai Unió megalakulása

III. 4. Az Európai Unió szervezetei

III. 4. a. Politikai szervezetek

III. 4. b. Gazdasági szervezetek

III. 4. c. Bírói Testület

IV. Az Európai Unió nyelvpolitikája

V. Az Európai Unió tagállamainak nyelvpolitikája és annak történelmi háttere

BEVEZETÉS

Az emberi – köztük nyelvi, lelkiismereti-vallási és etnikai – jogok védelme ma a modern demokráciák egyik alappillére. A modern társadalmak nem vethetik el az ember egyéni és kollektív szabadságának tiszteletben tartását, ideértve az etnikai, gazdasági, nyelvi és lelkiismereti-vallási jogokat is. Az Európai Uniónak is az egyik alapelve a szabad tőke-, áru-, szolgáltatás- és munkaerő-áramlás, de fontos teret szentel a soknyelvűség és a kulturális diverzitás fenntartásának is.

A történelem folyamán meghúzott államhatárok inkább politikai, mint etnikai jellegűek, ezért nem mindig esnek egybe a nyelvi határokkal, aminek az a következménye, hogy számos nép vagy népcsoport él kisebbségi helyzetben egy többségi társadalmon belül. A világon több mint 6000 nyelv, viszont csak körülbelül 200 állam létezik, amiből az következik, hogy nagyon alacsony a homogén nemzetállamok száma, és a legtöbb országban többnyelvű társadalom alakult ki. A világ lakosságának jóval nagyobb része él többnyelvű országban, mint olyanban, amelyben csak egy nyelvet beszélnek az emberek, még ha nem is minden ország ismeri el hivatalosként a területén élő nyelvek mindegyikét. A különböző nyelvek a beszélőik számát illetően is egyenetlenül oszlanak meg: vannak olyanok, amelyeknek több száz vagy több tíz millió beszélőjük van, de körülbelül 5000 olyan nyelv létezik, amelyet egymilliónál kevesebben beszélnek. A sokakat érintő és a történelem folyamán mindig létező probléma ellenére a nyelvpolitikai kutatások a XX. század közepe táján indultak meg, és váltak egyre fontosabbá.

Nem véletlen, hogy a nemzetiségi konfliktusok általában a gazdaságilag elmaradottabb országokat, térségeket sújtják. Az emberi jogokon belül a potenciális konfliktuslehetőséget jelentő kisebbségek védelme mindenki – a többségi társadalom és a kisebbség – számára egyaránt fontos. A kisebbségek védelmének tartalmaznia kell az egyéni és a kollektív jogokat is. Egy demokratikus berendezkedésű országban elengedhetetlen, hogy nemcsak a politikai elit, hanem a többségi lakosság is elfogadja, hogy a nemzeti kisebbségek léte nem potenciális veszélyforrás, nem deviancia, hanem teljesen normális jelenség. A kisebbségi nyelv, illetve kultúra pedig nem a többségit veszélyezteti, hanem annak gazdagságához járul hozzá. Ha végignézzük az Európai Unió tagállamain, azt tapasztalhatjuk, hogy a gazdaságilag fejlettebb országok nyelvpolitikája általában jóval közelebb van a nemzetközi szerződésben, ajánlásokban lefektetett eszmékhez, mint a gazdaságilag elmaradottabb országoké. Bár azt is meg kell állapítanunk, hogy a nagyratörő, politikailag és gazdaságilag erős hatalmak kisebbségi politikája ugyancsak sok konfliktushelyzet forrása.

A történelmi hagyományok és a nyelvi háttér különbözősége miatt a legtöbb országban más és más jellegű nyelvpolitikai kérdések merülnek fel, ezek megoldására pedig mindenütt eltérő stratégiákra van szükség. Ami azonban a világ minden térségében jelen van: a nyelvi jogok az emberi jogok kihagyhatatlan részét kell, hogy képezzék. A nyelvpolitika olyan keretet alkot, amely valamely nyelv beszélőinek, azok különféle csoportjainak boldogulását segíti elő egy többnyelvű társadalmon belül. A XX. század második felében világszerte előtérbe kerültek az emberi jogok, és ezen belül a nyelvi jogok terén felmerülő problémák. A többségi társadalmakon belül kisebbségi létben élő emberek anyanyelvvvel kapcsolatos érdekeinek a védelme a nyelvpolitika egyik, de nem egyedüli feladata.

A migrációnak – amely a népesség ideiglenes vagy tartós helyváltoztatása – legtöbbször nem nyelvi okai vannak, azonban általában nyelvi következményekkel járnak, amennyiben a bevándorlók nem olyan országban telepednek le, amelynek hivatalos nyelve megegyezik az anyanyelvükkel. A migráció legfőbb okai a politikai, gazdasági jellegű problémákban és a család egyesítésben keresendők. Ez a jelenség mindig fontos kérdéseket vet fel a befogadó ország és a bevándorlók között. A migráció típusai sokfélék lehetnek: gazdasági, önkéntes, vagy kényszer-, gyarmati, nemzetiségi migráció, illetve léteznek

úgynevezett modern nomádok, akik bizonyos időre elhagyják hazájukat azért, hogy külföldön kedvezőbb munkafeltételek között dolgozhassanak, vagy hogy egy polgárháború elől meneküljenek, és amint rendeződnek ügyeik, hazatérjenek.

A befogadó országban élő külföldiek csoportjai jogilag és nyelvileg sem tekinthetők homogénnek. Különböző státussal rendelkeznek: hontalanok, külföldiek, ideiglenesen vagy állandó jelleggel, menekültként az országban tartózkodók, állampolgárságért folyamodók, letelepedők; új hazájukban élhetnek egy tömbben vagy szétszórta; az anyaországgal ápolhatnak szoros kapcsolatot és az is előfordulhat, hogy nem beszélhetünk semmilyen anyaországi kapcsolatról. Ennek következtében a kisebbségek tagjai új hazájukban nem élveznek egyenlő jogokat, nem léphetnek fel egyforma igényekkel. Történelmi, vallási és kulturális hátterük különbségeiből adódóan eltérő mértékben képesek beilleszkedni az új társadalomba. Az egyes országok nyelvpolitikája, illetve oktatási rendszere is eltérő módon, mértékben biztosítja számukra a különböző nyelvi jogokat (oktatás, sajtótermékek kiadása, tévé- és rádióműsorokban való szereplés, kulturális műsorok szervezése, stb.).

Azt már a legtöbb európai ország hatóságai, oktatási szakemberei és bevándorlói is felismerték, hogy a beilleszkedés legfontosabb eleme a befogadó ország nyelvének megtanulása, kultúrájának megismerése. Ezért sok európai országban az állami nyelvpolitika a felnőtt bevándorlók számára nyelvórákat biztosít. Az integrálódni vágyó bevándorlók pedig élnek is a nyelvtanulás lehetőségével, és tisztában vannak vele, hogy ez számukra kedvezőbb munkaerő-piaci lehetőségeket rejt magában. A befogadó államnak gondoskodnia kell a bevándorló gyerekek oktatásáról is. Erre többféle modellt dolgoztak ki a szakemberek, és egy-egy ország párhuzamosan többféle programot is futtathat egymás mellett. A kisebbségi és többségi csoport számára egyaránt kedvező nyelvpolitika fő célja a bevándorlók nemzedékeinek hosszú távú integrálódása a többségi társadalomba, L_1 és az L_1 -hez kapcsolódó kultúra megtartása mellett. A diaszpórában és egy tömbben élő kisebbségi csoportok eltérő mértékben és módon képesek nyelvüket, kultúrájukat fenntartani, ehhez a többségi társadalomnak is különböző mértékben és módon kell hozzájárulnia. Az anyanemzettel nem rendelkező kisebbségek általában több nehézséggel kell, hogy szembenézzenek, mint egy anyaországot, mint hátszórta maguk mögött tudó kisebbségek. Minden országban eltérő problémák merülhetnek fel, ezeket különféleképpen kell orvosolni.

Európa legtöbb állama számos nép vagy népcsoport összeolvadásából jött létre, a földrész életében nem volt ritka jelenség a népvándorlás sem, és számtalan esetben akadt példa nemzetközi békeszerződésekben rögzített határrendezésekre is. Ennek következtében kevés igazi nemzetállam, nyelvileg homogén ország található kontinensünkön. A különböző népek vagy népcsoportok asszimilációja mikor ment végbe könnyebben, kevesebb áldozattal és gyorsabban: évszázadokkal ezelőtt, vagy napjainkban? Kik tartoznak egy-egy kisebbséghez: a kisebbségi nyelv beszélői, vagy akik annak tartják magukat? Hogyan, milyen okokból és mikor jöttek létre az Európai Unió területén élő kisebbségek? Melyek a legfőbb jellegzetességeik? Mit jelent az egyén és a közösség számára a kisebbséghez való tartozás? Hol végződik a nemzeti büszkeség, és hol kezdődik a nacionalizmus? Hol végződik a kisebbségi nyelv és kultúra ápolása, védelme, és hol kezdődik a lázadás, a társadalomba való be nem illeszkedés? Melyek egy kisebbség jogos követelései, és hol kezdődik a deviancia, a többségi társadalom értékeinek semmibevétele? A kisebbségek jogait mely szinten fontosabb védelmezni: egyéni vagy kollektív szinten, területhez kötötten vagy az őshonos beszélők lakhelyétől függetlenül? Mely kisebbségek szorulnak leginkább védelemre, és melyek sorsa mondható rendezettnek? Az Európai Unió életére és működésére milyen hatással vannak a tagállamok területén élő kisebbségek? Az egyes kisebbségek életére milyen hatással van többségi társadalmuk vagy anyanemzetük csatlakozása az Európai Unióhoz? Milyen az anyaországgal nem rendelkező kisebbségek élete az Európai Unión belül? Mely európai uniós tagállamok nyelvpolitikája számít etalonnak, és melyeké szorul változtatásra? Hogyan

szervezhető meg a különböző intézmények tevékenysége abban a térségben, amelyben több, egymással egyenrangú nyelv és kultúra él egymás mellett, és hogyan ott, ahol egy-egy kisebbségi csoport tagjai nem élvezik a többségi lakosokat megillető nyelvi jogok mindegyikét? Hogyan tartható fenn egy viszonylag békésebb térség biztonsága és stabilitása, ha nem messze tőle nemzeti-etnikai konfliktusok dúlnak? Ezek a XX. és XXI. század Európájának igen fontos kérdései. Jelen könyv az Európai Unió tagállamainak nyelvpolitikáját, valamint a többségi társadalmakon belül élő kisebbségek helyzetét és a felmerülő kérdéseket kívánja bemutatni.

I. Nyelvpolitika

I. 1. Language policy¹, language politics²

A nyelvpolitika a nyelvtudomány viszonylag fiatal ága (az 1950-es években született és a következő évtizedekben vált egyre fontosabbá), azonban a különböző nyelvpolitikai kérdések egyidősek az emberiséggel. Több tudománnyal határos: alkalmazott nyelvészet, szociolingvisztika, lingvoszociológia, szociológia, politika, politológia, idegennyelv-oktatás, kétnyelvűség-kutatás, nyelvtervezés, nyelvművelés, pedagógia. Nyelvpolitika: tudatos beavatkozás egy nyelv életébe, a politikusok, a nyelvészek és más társadalomtudósok által az anyanyelv és az idegen nyelvek használatát szabályozó tevékenységek összefoglaló neve. A nyelvpolitikának mindig van a múltba, a jelenbe és a jövőbe ágyazott szociológiai vetülete, mivel a nyelvhasználat az egyén és a társadalom kapcsolatának a letéteményese, a múlt hagyományainak, valamint a jelen igényeinek megfelelően. Ezenkívül a jövő generációja szocializációjának is a nyelv a legfontosabb eszköze. A nyelvek eltűnése, illetve fennmaradása, új nyelvek keletkezése, társadalmi szerepek megoszlása, illetve a mindenkori politikai-hatalmi-ideológiai-társadalmi-gazdasági-kulturális viszonyok között nyilvánvaló összefüggések vannak. Ennek következtében a nyelvpolitika, mint a nyelvtudomány minden ága, igen szoros kapcsolatban áll a társadalommal.

Kétfajta, egymással szoros összefüggésben lévő nyelvpolitikáról beszélhetünk: language policyről és language politicsről, amelyek célja és tevékenységi köre gyakran fedik egymást. De a magyar szakterminológiában – eltérően az angoltól és a franciától – csak egyfajta elnevezés honosodott meg a nyelvpolitika jelölésére, és ez sokszor kétértelműséget okoz.

A nyelvpolitika két jelentése:

I. Language policy (une politique linguistique): a nyelvvel való cselekvés. Annyira közel áll a nyelvtervezéshez (language planning), hogy sok szakirodalom egymás szinonimájaként említi a két fogalmat. Idetartozik minden olyan, a társadalomnak a nyelvre irányuló tevékenysége, amely befolyásolja a nyelv és beszélői életét. Státustervezés: a nyelv státusába való beavatkozás (a hivatalos nyelv kiválasztása, sztenderdizáció, a normák helyzetének kijelölése). Cél: a kiválasztott nyelv elterjesztése. Korpusztervezés: a nyelv belső szerkezetébe való beavatkozás (kodifikáció, nyelvújító mozgalmak, helyesírási szabályok kiadása, a szakterminológia megalkotása, a nyelvnek az idegen elemektől való megtisztítása, ha nincs, az írásbeliség megteremtése). Cél: szókincs bővítés, stilisztikai fejlesztés, tankönyvek, nyelvkönyvek, újságok, egy- és kétnyelvű szótárak kiadása, az iskolai oktatás megszervezése, önálló rádió- és tévéállomások alapítása, valamint hagyományápolás kulturális intézmények alapításán, támogatásán keresztül, öntevékeny csoportok segítségével. Nyelvtervezésre akkor van szükség, amennyiben a társadalom vagy a társadalom egy része úgy gondolja, hogy problémái részben vagy egészében nyelvi jellegűek vagy nyelvi eredetűek: a társadalomban egymás mellett élő nyelvi normák egymással összeütközésbe kerülnek. A normák közötti konfliktus sokféle formát ölthet. Ilyen például azon kisebbségek kérdése, amelyek tagjai az iskolában nem tanulhatnak saját anyanyelvükön, vagy egyes nyelvjárások beszélőinek a problémája, akik vernakuláris nyelve és az iskolában megkövetelt oktatási nyelv között szakadék húzódik, vagy a szakértők és laikusok közötti terminológiai hiátus, amely megnehezíti az emberek mindennapjait. Ilyen például a szakterminológia túlzott eltávolodása a köznyelvi formától: ez a mindenkit érintő jogi szövegek, dokumentumok értelmezhetetlenségét eredményezi a nem jogi végzettségű személyek esetében. Problémát jelent, hogy gyakran nem nyelvészek vagy más társadalomkutatók, hanem politikai döntéshozók hozzák meg a nyelvtervezési kérdéseket, igen sokszor rövid távú célokat a hosszú távúak elé helyezve.

II. Language politics (la politique linguistique): a politikai hatalom befolyása a nyelv életére (hivatalossá tétele vagy ennek elutasítása, államnyelvként való elfogadása vagy ennek megtagadása, oktatásának támogatása, tűrése, tiltása). Olyan szándékos erőfeszítés, amely célja az emberek viselkedésének befolyásolása a nyelvek elsajátításával és használati funkcióival kapcsolatosan. Társadalmi, politikai vagy gazdasági célok érdekében történik. Nyelvpolitikai kérdések többnyelvű országokban vetődnek fel: mely nyelvek legyenek hivatalosak, melyeket ismerjék el államalkotó nyelvként, a politikai elit hogyan viszonyul az egyes nyelvekhez és azok beszélőiehez, a nyelvek iskolai oktatásához, kulturális hagyományainak ápolásához, családon belüli használatához, a társadalom tagjai milyen presztízst tulajdonítanak a különböző nyelveknek, stb. A nyelvek egy országon belüli aszimmetrikus találkozása rasszizmushoz, etnicizmushoz, lingvicizmushoz, nyelvi konfliktusok kialakulásához, szélsőséges esetben háborúhoz is vezethet. A multietnikus társadalmakban leggyakrabban az aszimmetrikus elrendezés érvényesül, azaz egy vagy több nyelv/nyelvváltozat fölérendelt helyzetben, míg a többi nyelv/nyelvváltozat alárendelt helyzetben van. Az egyes államok nyelvpolitikáját mindig valamilyen ideológia határozza meg: asszimiláció, pluralizmus (annak eldöntése, hogy hány és mely nyelvet/nyelvváltozatot ismerjenek el hivatalos nyelvként), vernakularizáció, internacionalizáció (milyen körből kerüljön ki a kiválasztott és kodifikálásra kerülő norma). Ezeknek az ideológiáknak mindig nyelven kívüli okai vannak, de nagy befolyással rendelkeznek a nyelvek és azok beszélőinek az élete fölött.

Ezek nem új keletű problémák, mivel a különböző nyelvek és népek, népcsoportok érintkezése egyidős az emberiség történelmével, és a mindenkori hatalmi vagy azokkal szemben álló ideológiákat hangoztató társadalmi rendszerekben folyamatosan újra és újra termelődnek. Az adott társadalomban a mindenkori többség, az uralkodó ideológia alapján, támogathatja, elismerheti, eltűrheti, burkolt vagy nyílt formában üldözheti vagy – szélsőséges esetben – akár el is nyomhatja a kisebbségi csoportokat. A kisebbség üldözése, elnyomása, anyanyelv-használatának a betiltása szélsőséges esetben súlyos konfliktusok, háborúk kirobbanásához is elvezethet.

I. 2. A nyelvpolitika és a többnyelvűség kapcsolata

A legtöbb nyelvpolitikai kérdést a nyelvi pluralizmus hozza felszínre. A nyelvi sokszínűség egyetemes jelenség, legyen szó nem rokon nyelvek, rokon nyelvek, vagy egy nyelv több változatának egy ország vagy tartomány határain belüli együttéléséről. A világ legtöbb országa többnyelvű – még ha a hivatalos politika ezt nem is ismeri el –, mivel körülbelül 200 országra több mint 6000 nyelv jut. Többnyelvű környezetben többféle probléma felmerülhet. A nyelvek együttélése egy régióban vagy országban többféle jogi-etnikai-kulturális-politikai-nyelvi helyzetet teremthet.

A kétnyelvűségnek több fajtáját ismeri a szakirodalom: diglosszia, bilingvizmus.

A) diglosszia³: olyan, viszonylag állandósult nyelvi helyzet, amelyben az alárendelt vagy közönséges, alacsonyabb presztízssű nyelvek, nyelvjárások mellett létezik egy, azoktól teljesen eltérő tevékenységi körökben használatos, nagymértékben szabályozott, fölérendelt vagy emelkedett, magasabb presztízssű változat is. Két különböző rokon vagy nem rokon nyelv, vagy egy nyelv két különböző változata is élhet együtt egy ország vagy egy tartomány határain belül. De azt fontos megjegyezni, hogy az adott területen beszélt két nyelvnek vagy nyelvváltozatnak élesen körülhatárolhatóak a funkciói. Az egyik – a magasabb presztízssű – sztenderd nyelvváltozat formális és informális helyzetekben egyaránt használható, oktatási-kutatási-tudományos nyelv, a jogi-közigazgatási eljárások, a gazdasági-kereskedelmi élet, valamint az egészségügyi ellátás nyelve, a másik – az alacsonyabb presztízssű – sztenderd vagy nem sztenderd nyelv pedig csak informális helyzetekben használható, gyakran nincs a

különböző tudományokra érvényes szakterminológiája sem. Nincs olyan diglossziahelyzetben lévő ország vagy tartomány, amelynek minden lakosa beszélné mindkét nyelvet vagy nyelvváltozatot. A lakosság nyelvismerete azonban mindig nyelven kívüli társadalmi okoktól függ: a két nyelv presztízse közötti különbség, élesen vagy kevésbé élesen elhatárolható funkciói, a horizontális és vertikális társadalmi mobilitás foka, a tartományok közötti gazdasági-technológiai fejlettség különbségei, a kereskedelmi kapcsolatok erőssége, a két nyelv közötti lexikai-grammatikai különbség, stb. Ez országonként eltérő. A két nyelvet vagy nyelvváltozatot ismerő emberek mindig tudják, hogy mely helyzetben mely nyelvet/nyelvváltozatot illik használniuk. Számukra teljesen természetes, hogy az egyes nyelvekhez különböző tevékenységi körök, eltérő szerepek tartoznak. Az alárendelt nyelvet, nyelvváltozatot L_1 -ként a családban, az elsődleges szocializáció során sajátítják el a beszélői, a fölérendeltet pedig L_2 -ként a másodlagos szocializáció, avagy az iskolai oktatás során tanulják meg.

A szigorú funkcióbeli különbségek mellett nagyon fontos a stabilitás és az állandóság ténye. A szóban forgó szociolingvisztikai helyzet évszázadokig is fennmarad. Ám az, hogy szigorú kétpólusú elrendezés, vagy kontinuumjelleg jellemző-e inkább egy adott ország vagy tartomány diglossziás helyzetére, a konkrét társadalom berendezkedésétől, a vertikális társadalmi mobilitás fokától, az egyes társadalmi csoportok egymáshoz való viszonyától, a funkciók éles vagy egybemosódó határaitól, valamint a nyelvek egymástól való távolságától, illetve sztenderdizáltságuk mértékétől is függ. A szigorú szabályok szerint elrendeződő társadalmakban, amelyekre nem jellemző a vertikális mobilitás, illetve az egymástól genetikailag távol álló, egymás számára kölcsönösen érthetetlen nyelvek együttélése estében nagyobb az esély az egyes nyelvek szigorú funkcionális elkülönülésére (ilyen pl. Haitin a francia-kreol kapcsolata). A kétpólusú elrendezésnek kedvez a nyelvek között lévő eltérő mértékű sztenderdizáltság is. Ugyanis ha egy nyelv nem alkalmas bizonyos funkciókra, azokban a funkciókban egy másik nyelv veszi át a szerepét, és az eredetileg használt nyelv szép lassan el is tűnhet a használatból. Nagyobb az esély a kontinuumjelleg kialakulására a magasabb fokú vertikális mobilitás megléte esetén (mint pl. Jamaikában az angol változatai) és a közel azonos presztízszű, körülbelül azonos fokú sztenderdizáltságú, vagy egymással közeli rokonságban álló, egymás számára (valamelyest) kölcsönösen érthető nyelvek esetében.

Nagyon fontos megjegyezni, hogy egy azonos nyelv két változatának – közönséges és emelkedett változat – együttélése esetében a közönséges változatot minden gyermek elsajátítja az elsődleges szocializáció során, a családban, az emelkedett változatot viszont nem. Van, aki párhuzamosan elsajátítja a közönséges és az emelkedett változatot; van, aki az emelkedett változattal csak az általános vagy középiskolai tanulmányai során, esetleg a főiskolán vagy az egyetemen találkozik, viszont van, aki sohasem. Ez függ az iskolai előrehaladástól, a család szociokulturális háttérétől, az egyénnek a társadalomban betöltött pozíciójától, és attól, hogy az adott társadalomban van-e vertikális mobilitás, valamint attól, hogy a jobb állás, magasabb társadalmi pozíció megszerzéséhez szükséges-e az emelkedett változat megtanulása. Jellemző példa erre Görögország: a dhimotiki közönséges változatot minden gyerek elsajátítja a családban az elsődleges szocializáció során, a katharevusza emelkedett változatot pedig nem. A katharevusza mint tantárgy szerepel az általános és középiskolák órarendjében, a szülők és diákok döntésétől függ, hogy választják-e fakultatív tantárgyként, vagy sem. De ez csak a közoktatásra érvényes. Aki ugyanis Görögországban elvégzi valamelyik egyetemet vagy főiskolát, legkésőbb a felsőfokú tanulmányai alatt kénytelen megtanulni a katharevusza változatot, mivel enélkül nem tudja megtanulni az anyagot és letenni a vizsgáit. Aki nem szerez felsőfokú végzettséget, lehet, hogy egész életében nem lesz rákényszerítve arra, hogy megtanulja a katharevuszát, saját környezetében mindig jól el fog boldogulni a dhimotiki változat ismeretével. Görögországban van vertikális

társadalmi mobilitás, így az egyén választásától, valamint a család szociokulturális háttérétől függ, hogy egy alsóbb réteghez tartozó személy képes lesz-e felnőttkorában felsőfokú végzettséget szerezni, magasabb társadalmi pozícióba kerülni. Ennek nincsenek nyelvi akadályai, ugyanis a görögországi oktatási rendszer bárkinek lehetőséget kínál arra, hogy megtanulja a katharevusza változatot. Az egyén döntésétől függ, hogy él-e ezzel a lehetőséggel, vagy sem. Ami minden diglossiahelyzetben lévő társadalomról elmondható: a közönséges és az emelkedett nyelvváltozat ismerői minden szituációban tudják, hogy éppen melyet illik használniuk, és sohasem keverik össze a két változat használatának színtereit.

Két különböző nyelv együttélése esetén ez nem mindig így történik. Amennyiben az adott társadalomban van vertikális mobilitás, ugyanaz történik, mint két, azonos nyelvhez tartozó nyelvváltozat esetében. Ez figyelhető meg Jamaikában, ahol az angol pidgin változata és a sztenderd angol kontinuumot képez. Ez azt jelenti, hogy az egyes nyelvváltozatok olyan közel állnak egymáshoz és olyan folyamatos skálát alkotnak, hogy igen nehéz eldönteni, hogy egy-egy nyelvváltozat milyen távol áll a sztenderd angoltól, és valaki éppen mely nyelvváltozatot beszéli. A gyerekek a család szociokulturális háttérétől és nyelvhasználatától függően egy bizonyos nyelvváltozaton szocializálódnak, azonban az iskolában találkoznak a sztenderd nyelvváltozattal is, így számukra lehetőség nyílik az emelkedett, magas presztízsű nyelv megtanulására és ezzel együtt magasabb társadalmi pozíciók elfoglalására. A jamaikai társadalomban van mód arra, hogy valaki más társadalmi státust harcoljon ki magának, mint amelyet a szülei elfoglaltak. Az egyes társadalmi rétegek között nincsenek olyan éles határvonalak, mint például Haitin, a jamaikai társadalom nem olyan merev szerkezetű. Ez pedig a különböző rétegekhez tartozó személyek nyelvhasználatán is tükröződik.

Amennyiben az adott társadalom merev szerkezete miatt abban nincs vertikális mobilitás, a társadalom különböző rétegei más-más nyelven szocializálódnak. Ez történik például Haitin: a társadalom alsóbb rétegei az alacsonyabb presztízsű kreol nyelven, magasabb rétegei pedig a magasabb presztízsű francián szocializálódnak. Az egyes társadalmi rétegek nem keverednek egymással, párhuzamosan élnek egymás mellett. A különböző rétegekhez tartozó gyerekek az iskolai oktatásban is a két különböző nyelven vesznek részt, attól függően, hogy milyen színvonalú, illetve presztízsű iskolába járnak. Ennek következtében a francia nyelven szocializálódott személyek nincsenek rákényszerítve arra, hogy megtanuljanak kreolul, az alsóbb rétegek pedig arra, hogy megtanuljanak franciául. A kreolul szocializálódott személyek esetében nem merül fel a felsőfokú végzettség megszerzése (mivel Haitin nincs felfelé tartó társadalmi mobilitás), ezért a kreol anyanyelvűeket még az egyetemi vagy főiskolai tanulmányok sem kényszerítik rá a francia nyelv megtanulására. Ennek nemcsak nyelvi akadályai vannak – bár a nyelvhasználat terén is megmutatkoznak a társadalmi különbségek –, hanem társadalmiak is: az emberek tudják, hogy mely réteghez tartoznak, és azt is, hogy számukra nincs lehetőség arra, hogy kitörjenek helyzetükből. A kreol vagy francia nyelv használata „csak” tünete annak, hogy a merev szerkezetű haiti társadalomban mindenki tisztában van vele, hogy hol a helye, és amint megszólal, ezt mások is rögtön megtudják róla. A társadalom merev vagy rugalmas szerkezete, a vertikális mobilitás hiánya vagy megléte visszatükröződik az egyes rétegek nyelvhasználatán, attól függetlenül, hogy egy nyelv két változatának, vagy két rokon vagy nem rokon nyelvnek az egymás mellett éléséről van-e szó.

1. ábra

Két nyelvváltozat egymás mellett élése egy olyan társadalomban, amelyben van felfelé tartó társadalmi mobilitás:

L_x	L_y lehet kapcsolat
-------	-----------------------

Két nyelv egymás mellett élése egy olyan társadalomban, amelyben van felfelé tartó társadalmi mobilitás:

L_x L_y lehet kapcsolat

Két nyelv egymás mellett élése olyan társadalomban, amelyben nincs felfelé tartó társadalmi mobilitás:

L_x nincs kapcsolat L_y

1. számú táblázat: az emelkedett és közöségi változat választásának tipikus helyzetei diglossiahelyzetben:

Szituáció	Emelkedett változat	Közöségi változat
templomi szentbeszéd	+	
parlamenti felszólalás	+	
parlamenti bizottsági ülések	+	
politikai gyűlések	+	
politikai tárgyalások	+	
önkormányzati ülések	+	
hivatalos ügyek intézése	+	
jogi eljárások	+	
vezércikk, híryanag országos lapban	+	
politikai műsorok tévében, rádióban	+	
interjúk a közélet szereplőivel	+	
politikai tudósítások az újságokban	+	
művészeti alkotások kritikája	+	
művészi értékű alkotások (irodalom, zene, film, színházi előadások)	+	
hivatalos ünnepek, ceremóniák	+	
gazdasági, kereskedelmi tárgyalások	+	
iskolai foglalkozások	+	
iskolai ünnepek	+	
tankönyvek, munkafüzetek	+	
egyetemi jegyzetek	+	
egyetemi előadások	+	
egyetemi konferenciák	+	
egyetemi gyakorlati órák		+
karikatúra az újságokban		+
interjúk magánszemélyekkel		+
viccek		+
olvasói levelek		+
népköltészeti alkotások		+
munkahelyi beszélgetések, utasítások		+
családi, baráti beszélgetések		+
szórakoztató rádió- és tévéműsorok		+
hallgatói telefonok egy tévé- vagy rádióműsorban		+
személyes levelezés, üzenetek		+
sportrendezvények		+
bolt, piac, fodrász, posta, egyéb szolgáltatások		+
szabadidős tevékenységek		+
családi ünnepek, események		+

Példák két, egymással nem rokon nyelv diglossiahelyzetben való egymás mellett élésére:

- Paraguayban a spanyol és a guaraní, Baszkföldön a spanyol és a baszk, illetve a francia és a baszk használatos, egymástól jól elhatárolható színtereken. Paraguayban formális helyzetekben csak a spanyol nyelv használatos, az általános és középiskolákban, valamint a felsőfokú oktatási intézményekben spanyolul folyik az oktatás, és nincs lehetőség guaraní nyelvű hivatali ügyintézésre sem. Informális helyzetekben ugyanakkor a lakosság nagy része a guaraní használja. A családon belül a gyerekek szocializációja is guaraníul történik, ők az iskolákban L_2 -ként tanulják meg a spanyolt.
- A Spanyolországhoz és Franciaországhoz is tartozó Baszkföldön léteznek baszk nyelvű iskolák, de lehetőség van spanyol, illetve francia nyelvű oktatásra is. A gyerekek családon belüli szocializációja történhet baszkul vagy spanyolul, illetve franciául is, ez az adott család tagjai döntésének a függvénye. A hivatalos ügyek intézésére a spanyol, illetve francia nyelv használata jellemző.

Példák két rokon nyelv diglossiahelyzetben való egymás mellett élésére:

A spanyolországi Katalóniában, a Baleárokon és Valenciában a spanyol és a katalán, Galíciában a spanyol és a gallego funkciói nem határolódnak el olyan élesen egymástól. Ennek az az oka, hogy a két rokon nyelv nagyon hasonlít egymásra, egymás számára kölcsönösen érthetőek, így nincs szükség a funkcióbeli különbségek éles meghatározására. A katalán és gallego anyanyelvű beszélők számára inkább érzelmi motivációk miatt fontos L_1 és az L_1 nyelvű kultúra fenntartása. Ezekben a tartományokban az egész országban hivatalos spanyol, és a csak az adott tartományokban hivatalos L_1 nyelvű oktatási intézmény választására egyaránt lehetőség van, de mindkettőben kötelező a másik nyelvet tanulni, legalább heti két órában. Spanyolország egynyelvű tartományaiban viszont nincs lehetőség kisebbségi nyelvű oktatási intézmény alapítására és fenntartására, valamint kisebbségi nyelvű közigazgatási eljárás lefolytatására. Senki sem kötelezhető a spanyolon kívül a többi hivatalos nyelv ismeretére, ezt nem lehet alkalmazási feltételként megszabni. De ha egy spanyol egynyelvű személy tartózkodik egy kisebbségi nyelvű tartományban, joga van spanyol nyelven intézni hivatalos ügyeit, kérelme nem utasítható vissza olyan ürüggyel, hogy a baszk, katalán vagy gallego nyelven beszélő közhivatalnokok nem tudnak spanyolul. A spanyol ugyanis az egész ország területén hivatalos, így egyik tartomány egyetlen lakója sem hivatkozhat arra, hogy nem beszéli az ország hivatalos nyelvét.

Példák egy nyelv két változatának (közönséges és emelkedett változat) diglossiahelyzetben való egymás mellett élésére:

- Görögországban a görög két változata, az emelkedett, tiszta katharevusza használatos formális helyzetekben és a közönséges, kevésbé tiszta dhimotiki pedig informális helyzetekben.
- Svájc német nyelvű tartományaiban formális helyzetben a német irodalmi nyelv (Schriftsprache), informális helyzetben pedig a német svájci dialektusa (Schwyzertütsch) használatos.
- Ugyanez figyelhető meg az arab nyelvű országokban, amelyekben a magas presztízsű emelkedett arab a formális, az alacsonyabb presztízsű közönséges arab pedig az informális helyzetek nyelve. Mivel több országról van szó, a klasszikus arabnak van még egy fontos funkciója: az egymás számára kölcsönösen érthetetlen, közönséges arab változatok beszélői az emelkedett

arab változaton tudnak egymással kommunikálni. Ily módon az emelkedett arab összeköti a több százmilliós arab beszélőközösséget.

- Tunéziában még ennél is bonyolultabb a helyzet: egykori francia gyarmat lévén, ott az emelkedett és a közönséges arab mellett a magas presztízsű francia is használatos bizonyos formális helyzetekben (diplomáciai élet, tudományos kutatás és publikációk, egyetemi képzés). Ezt a jelenséget kettős átfedő diglossziahelyzetnek nevezzük.
- Tanzánia nyelvi helyzetére is a kettős átfedő diglossziahelyzet jellemző. Ott a suahéli közönséges, alacsonyabb presztízsű változata az elsődleges szocializáció és a mindennapi informális érintkezés nyelve, a suahéli magasabb presztízsű, emelkedett változata az alsó- és középfokú iskolai oktatás nyelve, azonban az egyetemeken az előadások a legmagasabb presztízsű nyelven, angolul folynak és az egyetemi tankönyvek, jegyzetek is angolul jelennek meg.

B) bilingvizmus⁴: egy adott ország minden tartománya hivatalosan egynyelvű (tartományonként eltérő hivatalos nyelvvel), de az ország alkotmánya a különböző tartományokban több hivatalos nyelvet is elismer, így ott a többnyelvűség elfogadott jelenség. Az egyes nyelvek egyenrangúak, funkciói nem határolódnak el egymástól, de minden tartományban csak az adott tartomány nyelve használható minden szintéren (hivatali ügyek intézése, iskolai oktatás, kulturális programok, tévé- és rádióműsorok, nyomtatott sajtó, könyvkiadás, stb.). A hivatalnokok alkalmazásának nem lehet feltételül szabni az ország összes hivatalos nyelvének az ismeretét. Az ország lakosainak többsége egynyelvű, de vannak többnyelvűek is. Nincs olyan bilingvis állam, amelynek minden lakosa csak egy, az adott országban hivatalos nyelvet ismerne, de olyan sem, amelynek minden lakosa ismerné az ország egynél több vagy az összes hivatalos nyelvét. A többnyelvű lakosok száma társadalomfüggő, nyelven kívüli okok függvénye: a tartományok közötti politikai-gazdasági-kereskedelmi-kulturális kapcsolatok, a horizontális társadalmi mobilitás mértéke, valamint az iskolai nyelvoktatás színvonala határozza meg a másik tartomány hivatalos nyelve ismeretének a fokát, igényét.

Példák bilingvis államokra:

- Belgium, amelynek alkotmánya három nyelv (német, flamand, vallon) státusát fogadja el hivatalosként. Azonban a három nyelv nem az egész ország, hanem mindegyik valamely tartomány hivatalos nyelve, ami azt jelenti, hogy mindhárom hivatalos nyelv csak tartományhoz kötötten használható formális és informális helyzetekben egyaránt. A tartományok közötti politikai kapcsolatok nem olyan jók, mint a kereskedelmiek, azonban a gazdasági helyzetük között éles különbségek vannak a francia nyelvű Vallónia javára. Ennek következtében a vallonok nem tartják magukat egyenrangúaknak a flamand beszélőit. Érdekes a főváros, Brüsszel helyzete, amely önálló tartománynak számít, és amelyben a politikai vezető elit mindhárom nyelvet hivatalosként elismeri, azaz Brüsszel diglossziáshelyzetű tartománynak tekinthető. Ebben a városban lehetőség van német, flamand és vallon nyelvű iskolák alapítására és fenntartására, illetve háromnyelvű közigazgatás megszervezésére is.
- Svájc alkotmánya négy hivatalos nyelvet ismer el a különböző kantonjaiban, azonban területhez kötötten. Ez azt jelenti, hogy Svájcban is csak egy-egy tartományban használható minden szintéren az adott nyelv. Az eltérő nyelvű kantonokban nincs lehetőség a hivatalos nyelvtől eltérő nyelvű oktatási intézmény alapítására, fenntartására, illetve közigazgatási eljárásra. Senki sem

kötelezhető arra, hogy beszélje más kantonok hivatalos nyelvét, az ország többi tartományában beszélt hivatalos nyelvek ismerete a hivatalnokok alkalmazásának nem feltétele.

- Az észak-amerikai kontinensen található Kanada is a bilingvis országok közé tartozik, mivel Québec nevű tartományát a francia De Champlain alapította meg 1608-ban, a többi államát pedig a brit gyarmatosítók telepítették be, 1763 és 1867 között. Ezért Québecben ma is a francia nyelv a hivatalos, a többi államában pedig az angol. Ez azzal a következménnyel jár együtt, hogy Québecben a formális és az informális helyzetekben egyaránt a francia a használatos, az oktatás és a hivatalos ügyek intézése is franciául folyik, ebben a tartományban senki sem kötelezhető arra, hogy angolul tudjon; Kanada többi államában viszont minden helyzetben az angol használatos, ezekben az államokban senki sem kötelezhető arra, hogy franciául tudjon. Azonban ez nem jelenti azt, hogy a québeciek közül senki sem tudna angolul, a többi államban pedig franciául. Am Kanada maga bilingvis ország.

Egy-egy ország a különböző nyelvi státusú tartományai révén tartozhat a bilingvis államok és a diglosszahelyzetben lévők közé is. Például Spanyolország a határain belül egymás mellett élő spanyol egynyelvű területei és a kisebbségi nyelvű tartományai révén bilingvis állammak tekinthető, de kétnyelvű területei diglosszahelyzetűek. Az egész ország területén csak a castellano (spanyol) nyelv hivatalos, a kétnyelvű tartományokban a spanyol mellett a katalán (Katalóniában, Valenciában és a Baleárokon), a gallego (Galíciában) és a baszk (Baszkföldön) is hivatalosnak számít. A spanyol alkotmány hivatalos (*oficial*⁵) státusban rögzíti a spanyolt, és másodlagosan hivatalos (*cooficial*⁶) státusban a katalánt, a gallegót és a baszkot.

Svájcról mindenkinek a bilingvis állam fogalma jut eszébe, mivel az ország alkotmánya négy nyelvnek (német, francia, olasz, rétóromán) biztosít hivatalos státust. Azonban német nyelvű területei, ahol eltérő funkciókban a sztenderd német (formális helyzetekben), illetve a német nem sztenderd változata, a helyi dialektusa is (informális helyzetekben) használatos, diglosszahelyzetűek. Ez nem mondható el Svájc francia, olasz és rétóromán nyelvű tartományairól. Mivel az ezekben a tartományokban beszélt nyelvek közel állnak irodalmi változatukhoz, használatuk színterét illetően nincsenek olyan különbségek, mint a német esetében.

A diglosszahelyzet és a bilingvizmus összefoglalása a világ néhány többnyelvű államában:

2. számú táblázat: országok, tartományok diglosszahelyzetben:

Ország	Emelkedett nyelv/változat	Közönséges nyelv/változat
Svájc német nyelvű tartományai	sztenderd német	svájci német dialektus
Paraguay	spanyol	guaraní
arab nyelvű országok	klasszikus arab	közönséges arab
Görögország	katharevusza	dhimotiki
Baszkföld	spanyol, francia	baszk
Katalónia, Baleárok, Valencia	spanyol	katalán
Galícia	spanyol	gallego
Tunézia	emelkedett arab, francia	közönséges arab
Tanzánia	emelkedett szuahéli, angol	közönséges szuahéli
Mauritius	angol, francia	kreol

3. számú táblázat: bilingvis országok:

ország	L _x nyelvű tartomány	L _y nyelvű tartomány	L _w nyelvű tartomány	L _z nyelvű tartomány
Svájc	német: német nyelvű tartományok	francia: francia nyelvű tartomány (Valois)	olasz: olasz nyelvű tartomány (Ticino)	rétóromán: rétóromán nyelvű tartomány (Chur)
Belgium	francia: Vallónia	flamand: Flandria	német: német nyelvű települések	
Kanada	francia nyelvű tartomány: Québec	a többi állam angol nyelvű		
Ciprus	török nyelvű rész: Észak Ciprusi Török Köztársaság	görög nyelvű rész: a délen található Ciprusi Köztársaság		

Az egyes országokban, tartományokban milyen nyelvpolitikai intézkedések merülhetnek fel? Minden országban más és más nyelvpolitikai tevékenységre van szükség az adott társadalom berendezkedésétől, a politikai elitnek a kisebbségek nyelve és kultúrája iránt tanúsított viselkedésétől, az államalkotó kisebbségeknek a többséghez vagy egymáshoz fűződő viszonyától függően, illetve attól függően, hogy a szóban forgó ország nyelve egy- vagy többközpontú, részlegesen többközpontú-e, az adott kisebbségi csoportnak van-e vagy nincs őt támogató anyaországa.

Például a Harmadik Világ országaiban a legfontosabb kérdés az analfabétizmus, a fejlett világ országaiban pedig a funkcionális analfabétizmus felszámolása, a betelepülő vendégmunkások integrációja (de nem asszimilációja) a befogadó ország társadalmába, a XIX-XX. század folyamán függetlenné vált, egykori gyarmatokon a megfelelő hivatalos nyelv/nyelvek kiválasztása, sztenderdizálása és elterjesztése, könyvek, szótárak, sajtótermékek kiadása; a többnyelvű országokban a kisebbségek nyelvi-jogi védelme; azokban az országokban, amelyekben nem minden államnyelvet ismernek el hivatalosként, a kisebbségeknek az anyanyelvű oktatáshoz való jogának biztosítása; illetve azokban, ahol valamelyik több száz millió beszélővel rendelkező nemzetközi nyelv a hivatalos, az idegennyelv-oktatás szükségességének elismertetése, a kisebb nyelvek esetében pedig a szakterminológia kialakítása, elterjesztése. Ez utóbbi nagyon fontos probléma, ugyanis ha egy nyelv valamilyen funkcióra nem alkalmas, alacsony lesz a presztízse, a szerepét egyre több funkcióban más nyelv veszi át, így a magasabb presztízssű nyelv végül nemcsak a tudományok és a közigazgatás, oktatás, egészségügyi ellátás területéről, hanem egyre több területről is kiszoríthatja az alacsonyabb presztízssűt. Ennek a folyamatnak szélsőséges esetben a nyelvvesztés vagy nyelvhalál lehet a következménye. Ennek tudatában vagy ezzel együtt igen fontos kérdés az idegennyelv-oktatás megszervezése azokban az országokban, amelyekben kevesebb beszélővel rendelkező nyelv a hivatalos, mivel a lakosság valamely nemzetközi nyelven könnyebben férhet hozzá a nemzetközi kommunikációhoz, mint saját anyanyelvén. De a magas színvonalú idegennyelv-oktatás mellett sohasem szabad elhanyagolni a mégoly kevés beszélővel rendelkező, alacsonyabb presztízssű nyelveket sem. Folyamatos nyelvújításra, a szakterminológia kialakítására és állandó fejlesztésére is szükség van.

Nem ugyanazok a problémák merülnek fel azoknak a nyelveknek az esetében, amelyek többközpontúak (több országban is hivatalosként elismert státust élveznek: ilyen pl. az angol, spanyol, német, francia, portugál, holland, stb.) vagy részlegesen többközpontúak (legalább egy országban hivatalos státust élveznek, más országokban pedig rendelkeznek anyanyelvi beszélőkkel, akik kisebbségi helyzetben élnek egy többségi nemzetben belül, de

nyelvük nem élvezi a hivatalos státust: ilyen pl. a magyar, cseh, lengyel, szlovák, bolgár, szlovén, szerb, orosz, horvát, ukrán, dán, stb.), rendelkeznek anyaországgal; és azoknak a nyelveknek az esetében, amelyek sehol sem élveznek hivatalos státust, nincs anyaországuk (ilyen pl. a kurd, lapp, beás, lovári, stb.).

Azt azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy a többségi és a kisebbségi lakosság békés együttélése, a kisebbségnek a többségi társadalomba való integrációja (de nem asszimilációja) érdekében a mindenkori politikai vagy gazdasági elit sohasem hagyhatja figyelmen kívül az ország hivatalos nyelvétől eltérő nyelvet/nyelvváltozatot beszélők emberi-vallási-etnikai-nyelvi jogait. A különböző nemzetközi szervezetek sem mehetnek el szó nélkül valamely nemzeti-nyelvi kisebbség jogainak sárba tiprása mellett, mondván, hogy minden ország belügye, hogyan viszonyul a területén élő kisebbségekhez. Egyrészt a kisebbségek elnyomása nem egy ország belügye, másrészt súlyos nemzetiségi konfliktusok, akár háborúk forrása is lehet. A súlyos konfliktusok pedig hatással lehetnek nagyobb régiók életére is (szomorú példa erre a XX. század végén kitört délszláv háború).

I. 3. Nyelv és dialektus kapcsolata

A nyelvileg kevésbé sokszínű területeken (Európában, valamint Észak-Amerika országaiban) élő emberek többsége úgy vélekedik, hogy a világ legtöbb országára az egynyelvűség jellemző, a többnyelvűség pedig egészen kivételes jelenség. Azonban ez tévhit. Mivel a világon több mint 6000 nyelv létezik és mindössze körülbelül 200 állam, az államhatárok pedig nem mindig esnek egybe a nyelvi határokkal, a nyelvészek, történészek, politikusok, szociológusok és a társadalomkutatók régen felismerték, hogy az öt, állandóan lakott kontinens országainak többsége etnikai, kulturális és nyelvi szempontból nem tekinthető homogénnek, igazi nemzetállamok nem léteznek, és egy-egy országon belül a különböző nyelvek találkozása nem ritka jelenség. A nyelvek eloszlása a Föld országaiban azonban nem egyenletes (l. 4. számú táblázat). Így a világ minden térségében felmerülhetnek bizonyos, a nyelvpolitikával kapcsolatos kérdések.

4. számú táblázat: a világ nyelveinek földrészenkénti megoszlása:

	Földrész	Százalékos arány
1	Ázsia	33%
2	Afrika	30%
3	Óceánia	19%
4	Amerika	15%
5	Európa	3%

Forrás: Grimes: Ethnologue: Geographic Distribution of Living Languages, 1996

A nyelvek számát tisztán nyelvészeti szempontból nem lehet pontosan meghatározni. Mivel tudományosan nem tudjuk meghúzni a határt nyelv és nyelvjárás között, arra kell hagyatkoznunk, hogy a különböző nyelvváltozatok beszélői hogyan viszonyulnak egymáshoz, milyen a kulturális-vallási identitásuk. Előfordul, hogy egy nyelv beszélői nem értik egymást, azonban ők mégis úgy érzik, hogy egy nyelvet beszélnek (kínai mandarin – kantoni kínai). Ők azonos kultúrához tartozónak vallják magukat, bár szóban nem, csak írásban tudnak egymással kommunikálni. A kínai nyelvet egy egységként kezelik, legfeljebb azt ismerik el, hogy annak különböző nyelvjárásait beszélnek. De akad példa ennek az ellenkezőjére is: két vagy több nyelv beszélői kölcsönösen megértik egymást, ám ők mégis úgy érzik, hogy egymástól eltérő nyelveket beszélnek (cseh – szlovák, szerb – horvát, norvég – dán – svéd, orosz – fehérorosz). Ők viszont eltérő kulturális identitással rendelkeznek, ezért tartják

nyelvüket önálló fonológiai, lexikai és grammatikai rendszernek. Ugyanez vonatkozik azokra a nyelvekre is, amelyekhez eltérő vallás tartozik (hindi – urdu, szerb – horvát), vagy eltérő ábécé (szerb – horvát, román – moldáviai). Azt is nehéz megállapítani például, hogy a Németország és Hollandia határán egymás mellett élő nyelvjárások a német vagy a holland változatai-e. Ilyenkor az dönti el a kérdést, hogy a nyelvjárások beszélői mely kultúrával azonosulnak nagyobb mértékben, mely nyelv beszélőinek tartják magukat. Az is megnehezíti a világ nyelveinek számbavételét, hogy egy-egy nyelvnek több elnevezése is létezik, illetve léteznek még tudományosan nem leírt nyelvek is. A nyelvek dialektusoktól való megkülönböztetését a dialektalizáció jelensége is megnehezíti. Arról van szó, hogy egy-egy beszélőközösség elhiszi, hogy a nyelve nem önálló nyelv, hanem egy másik nyelv dialektusa (például az okszitán beszélői Franciaországban). Franciaországban a dialektusokat is tovább osztályozzák: a dialecte írásbeliséggel rendelkező, a patois viszont írásbeliség nélküli nyelvjárás. A két nyelvjárástípus közül a patois – éppen az írásbeliség hiánya miatt – alacsonyabb presztízsunak számít. Ezzel ellentétes irányú jelenség az, ha egy ország hivatalos nyelvpolitikája egy nyelvet nem nyelvként, hanem csak nyelvjárásként ismer el, bár a nyelv beszélői küzdenek ez ellen. Például a nápolyi nyelvváltozat beszélői nem értik, hogy gazdag történelmi-kulturális hagyományokkal rendelkező nyelvüket Olaszország nyelvi törvénye miatt „csak” nyelvjárásként kezeli, miért nem emeli nyelvi rangra.

Az egyes nyelvek beszélőinek számát szinte lehetetlen megbecsülni. Ha a nyelvet L₁-ként beszélők számát pontosan meg is tudjuk határozni a censusok során, nem tudjuk számba venni azokat, akik a nyelvet L₂-ként beszélik szerte a világon. Ezenkívül, a népszámlálások során sem mindig kapunk valós adatokat. Előfordulhat, hogy nyelven kívüli okok miatt, szomorú történelmi tapasztalatokból okulva, egy kisebbségi nyelv beszélői letagadják identitásukat, és a többségi csoporthoz tartozónak vallják magukat (cigányok, svábok, zsidók, vagy a reszlovakizáció idején a szlovákiai magyarok). A népszámlálás is eltérően zajlik a különböző országokban. Például Spanyolországban vagy Magyarországon engedélyezett, Belgiumban pedig tilos a nyelvi hovatartozásra való rákérdezés.

Az emberekben sokszor nem is tudatosul, hogy egy nyelv több változatát használják, eltérő funkciókban. Így például az arab országokban diglossiahelyzetben együtt él az emelkedett arab (amely összeköti az arab nyelvközösséget, mivel valamennyi arab nyelvű országban viszonylag egységes, minden arab beszélő megérti) és a közönséges arab helyi változata (amely országonként annyira eltérő, hogy gátolja a kölcsönös megértést). A két nyelvváltozat között grammatikai, fonetikai és lexikai különbségek is vannak. Az emelkedett arab formális helyzetekben használatos, ez például az egyetemi előadások nyelve is. A közönséges arab a magánszférában, informális helyzetekben használatos, de ez az egyetemi gyakorlatok nyelve is. Az oktatók a gyakorlati órán magyarázzák el a diákoknak azt, amit nyelvi hiányosságaik miatt az elméleti előadásokon esetleg nem értettek meg. Az arab beszélőkben olyannyira nem tudatosodott a nyelv két változatának különbsége, hogy sokszor le is tagadják a közönséges arab létét, bár a mindennapi érintkezésben azt használják. Ha egy külföldi nem ismeri az emelkedett arabot, de jól elboldogul a közönséges változaton, az arab anyanyelvűek nem ismerik el az illető arab nyelvtudását.

A nyelvek világa állandó mozgásban van: különböző okok miatt új nyelvek jönnek létre, míg mások kihalnak. Új nyelvek kialakulhatnak valamely élő természetes nyelv nyelvjárásaiból, spontán szétfejlődés útján (például a neolatin nyelvek a latinból jöttek létre, a germán nyelvek az ógermánból, a szláv nyelvek pedig az ószlávból), vagy a sztenderdizáción keresztül (Norvégia Svédországtól való 1905-ös elszakadását követően több nyelvjárásból: a riksmålból és a landsmålból alkották meg a norvég ma is használatos két változatát: a bokmål és a nynorskot, ugyanez a folyamat még várat magára a luxemburgi esetében), illetve pidgin nyelvekből, bizonyos társadalmi szükségletek kielégítésére a kreolizálódás évszázadokig tartó folyamata során (ilyenek a Fülöp-szigeteki tagalog, a haiti kreol, illetve a jamaikai kreol és a

sztenderd angol különböző mértékű kevert változatai), vagy valamely holt nyelv felélesztése révén (az újhéber így jött létre Izrael állam megalakulásakor, 1948-ban, az óhéberből) a nyelvtervezés segítségével. Igény szerint egy adott országban valamely mesterséges nyelv is elterjeszhető hivatalos nyelvként, bár nagy veszélyt jelent az adott mesterséges nyelvre nézve, hogy az anyanyelvi beszélők megjelenésével egy idő után az addig egységes nyelv is változatokra, több évszázad alatt pedig önálló nyelvekre esik szét. Ez történik az 1964. április 26-án Tanganyika és Zanzibár egyesítéséből létrejött és függetlenné vált államban, Tanzániában, ahol a szuahélit vezették be hivatalos nyelvként, és amely ma már több változatban él. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy Tanzániában a szuahéli mellett sokan beszélnek az angolt is, amely az egyetemet vagy főiskolát végzett emberek körében egyre inkább átveszi a szuahéli emelkedett változatának funkcióit. Azonban a szuahéli nem fog sohasem eltűnni a tanzániaiak életéből, mivel az országban sokan vannak olyanok is, akik nem beszélnek angolul, így számukra továbbra is a szuahéli marad a kommunikáció eszköze.

5. számú táblázat: a nyelv és dialektus lehetséges kapcsolatai:

1. típus	A közösség brit angol európai spanyol európai portugál európai francia németországi német olaszországi olasz	kölcsönösen érthető nyelv, közös kulturális hagyomány: azonos nyelv	B közösség amerikai angol dél-, közép-amerikai spanyol brazíliai, angolai, mozambiki, makaói, kelet-timori portugál kanadai francia, haiti francia ausztriai német svájci olasz
2. típus	A közösség olasz német orosz spanyol japán afrikaans angol	kölcsönösen érthetetlen nyelv, eltérő kulturális hagyomány: eltérő nyelv	B közösség magyar finn albán holland kínai joruba francia
3. típus	A közösség norvég szerb hindi orosz román cseh holland	kölcsönösen érthető nyelv, eltérő kulturális hagyomány: ?	B közösség C közösség svéd dán horvát urdu fehérorosz moldáviai szlovák afrikaans
4. típus	A közösség kantoni kínai	kölcsönösen érthetetlen nyelv, azonos kulturális hagyomány: ?	B közösség mandarin (kínai)
5. típus	A közösség török	kölcsönösen valamelyest érthető nyelv, részben közös kulturális hagyomány: ?	B közösség üzbég

Forrás: David Crystal: A nyelv enciklopédiája, Budapest, Osiris, p. 363.

A nyelv–nyelvjárás megkülönböztetésének kérdésében támpontot nyújt a nyelvészek számára Bell hét kritériuma a nyelvre vonatkozóan:

1. elevenség: a nyelv a társadalom tagjainak a fejében él, tehát rendelkezik anyanyelvi beszélőkkel, akik a nyelv segítségével érintkeznek egymással az élet különböző szinterein. A nyelv a szocializáció, a kognitív fejlődés és a kommunikáció elsődleges eszköze, a beszélő közösség kultúrájának a hordozója.

2. történetiség: a nyelvnek története van, amely magában hordozza a nyelv fonetikai, grammatikai és lexikai változásainak a történetét és a beszélőközösség kulturális hagyományait is (azonban a nyelv története nem egyenlő a beszélő népcsoport történelmével), amely az írásbeli emlékeknek köszönhetően kutatható, régebbi alakjai a rokon nyelvek vizsgálatán keresztül kikövetkeztethetők.

3. autonómia: a nyelv autonóm, elkülönül más nyelvektől és más kultúráktól, de összeköti saját beszélőközösségét. Azonban fontos megjegyezni, hogy a nyelv autonómiája nem egyenlő a beszélőközösség autonómiájával.

4. változatosság: a nyelvet a társadalom tagjai használják, és mivel a szocializáció, illetve a kognitív fejlődés a nyelven keresztül történik, valamint az embereket más és más tapasztalatok érik életük folyamán, az elsajátított nyelvük is változatos. Ez okozza egy nyelv beszélőinek nyelvi különbségeit. Saussure-nél jelenik meg először a langue–parole kettőssége. Parole: egy-egy beszélő nyelvtudása, amelyben tükröződik kognitív tudása. Langue: ideális nyelvváltozat, amely senki fejében nem létezik. A parole-k összesége adja a langue-t.

5. kevertség: történelme folyamán minden beszélőközösség érintkezik más népekkel, így a nyelvek és a kultúrák egyaránt hatnak egymásra. Nincs teljesen tiszta nyelv, azonban a pidgin és kreol nyelveket kivéve nincs teljesen kevert nyelv sem. Ám a kevertség eltérő fokon jelenik meg az egyes nyelvekben.

6. redukció: minden nyelvnek vannak horizontális és vertikális változatai. A horizontális változatok a nyelvjárások, amelyek egymással egyenrangúak és nem a társadalmi csoportok különbségei miatt, hanem a nagy távolságok miatt keletkeznek, a vertikális változatok a rétegnyelvek, amelyek a beszélők érdeklődési körének, iskolai végzettségének, eltérő szükségleteinek megfelelően, illetve a társadalmi csoportok között lévő különbségek miatt alakulnak ki.

7. de facto⁷ normák létezése: minden sztenderd nyelvnek vannak normái, amelyekhez a beszélőközösség tagjai igyekeznek nyelvhasználatukat igazítani.

De ha jól meggondoljuk, ezek a kritériumok sem nyújtanak megnyugtató választ a nyelv–nyelvjárás kérdéseire: a hét kritériumból négy igaz a dialektusra is (1., 2., 4., 5.), az első viszont nem igaz a mesterséges, valamint a holt nyelvekre, például az eszperantóra, az időra, a volapükre és a számítógépes Basic Englishre, illetve a latinra, óhéberre, ógörögre, amelyek pedig bizonyos funkciókban mégis használatosak még ma is.

Ha nyelvekről beszélünk, meg kell különböztetnünk a nemzeti nyelv, a hivatalos nyelv, az államnyelv, a vernakuláris nyelv és a kisebbségi vagy regionális nyelv fogalmát.

1. nemzeti nyelv: az adott állam hivatalos nyelvi státusát élvezzi, államszervező nyelv, a többségi, államalkotó nemzet sztenderdizált nyelvváltozata, amelynek használatát az adott nyelv egyéb, nem sztenderdizált változataival szemben előnyben kell részesíteni. A nemzetállam kifejeződésének eszköze, szimbolikus és jól körülhatárolt politikai funkciókkal rendelkezik. A közigazgatásban, az egészségügyben, a médiában, az oktatási rendszerben, valamint a kulturális intézményekben a zavartalan kommunikáció eszköze. A nemzeti kultúra értékeinek hordozója, így a nemzeti identitás része. Szoros kapcsolatban áll a nemzet történelmével, illetve kulturális hagyományaival. Oktatásának, használatának nincs semmilyen korlátja. Ez a leggyakrabban az adott országban történelmileg kialakult többségi

nemzet nyelve. Azonban nem árt figyelembe venni, hogy igazi nemzetállamok nem léteznek. Kelet- és Kelet-Közép-Európa legtöbb országa (például Csehország, Lengyelország, Szlovákia, Szerbia, Horvátország, Ausztria, Románia, Ukrajna, Szlovénia) az államot a többségi nemzet nemzetállamának tartja (bár a hivatalos politika is elismeri a területén élő kisebbségi népcsoportok létezését), ezzel együtt a többségi nyelvet, mint az állam első számú nyelvét, hivatalos nyelvét határozza meg, összemosva ezzel a nemzeti nyelv és a hivatalos nyelv fogalmát.

2. hivatalos nyelv: államszervező nyelv, bármilyen formális és informális helyzetben használható, az adott állam politikai vezetése által hivatalos nyelvként elfogadott nyelv, az ország alkotmányában rögzített jogokkal. Oktatási nyelvként való bevezetése és a kisebbségek számára idegen nyelvként való oktatása, valamint bármilyen szinten való használata a mindenkori politikai elit számára kívánatos. Sok országban nem tesznek különbséget a hivatalos és nemzeti nyelvek között (Kelet- és Kelet-Közép-Európa államai, Franciaország, az amerikai kontinens számos országa). Bár az is megfigyelhető, hogy nem minden esetben a többségi nemzet nyelve a hivatalos (például Dél- és Közép-Amerika egyes államaiban jóval több beszélője van néhány indián nyelvnek, mint az egyedüli hivatalosként elismert spanyolnak vagy portugálnak). Egy országnak lehet egy vagy több hivatalos nyelve is. A világ legtöbb országa – bár az egynyelvűség nem egyetemes jelenség – csak egy nyelvet ismer el hivatalosként (Magyarország, Portugália, Monaco, Brazília, Németország, Franciaország, Ausztria, stb.), azonban számos ország több, a területén élő nyelvet elismer hivatalosként (Spanyolország területhez kötött jogokat biztosít a katalán, a baszk és a gallego beszélőinek; a négy hivatalos nyelvet elismerő svájci alkotmány szintén az egyes kantonokon belül egyedüli hivatalosként ismeri el a németet, olaszt, franciát, valamint rétórománt; a három, egynyelvű tartományból és a többnyelvű fővárosból álló Belgium alkotmánya pedig három hivatalos nyelvről tesz említést: a flamandról, a vallonról és a németről).

3. államnyelv: de facto államalkotó nyelv, ami azt jelenti, hogy a hivatalos politika az államnyelv beszélőit elismeri államalkotó nemzeti kisebbségként, de jure⁸ viszont nem az. Ebből következik, hogy az államnyelv fogalma nem egyenlő a hivatalos vagy nemzeti nyelvvel. Az államnyelvet úgy definiálhatjuk, mint az önálló állammal rendelkező nemzeteknek az adott nemzeti államokon belül törvényileg privilegizált helyzetben lévő, de nem hivatalossá emelt kódja, amely – esetleg területhez kötötten – korlátozott hatókörben használható, oktatása, illetve informális helyzetekben való használata nem ütközik semmilyen akadályba. Formális helyzetekben azonban nem minden alkalommal használható. Nyelvi jogi státusban ragadhatók meg a különbségek az államnyelv, valamint a hivatalos nyelv között: államnyelvnek egy többségi nemzetben belül a törvényileg elfogadott, de hivatalos rangra nem emelt nyelvet nevezünk. Ilyen például a szlovákiai magyar, amely azokon a területeken, ahol a magyar lakosság számaránya eléri a 20%-ot, oktatási nyelvként is alkalmazható. Ugyanezen feltétel mellett államnyelven kitéhetők az utcanév-táblák és az intézmények elnevezései is (azonban csak és kizárólag a szlovák nyelvű felirat alatt), levezethetők a kisebbségi kultúrához köthető műsorok (ám először mindig mindent szlovákul kell konferálni), úgyszintén a kisebbségi rádió-, illetve tévéműsorokat is le lehet vezetni magyarul (viszont először kötelező a szlovák nyelvű műsorvezetés). A szlovákiai magyar kisebbség a hagyományápolás céljából, saját erőforrásból alapíthat és fenntarthat kulturális intézményeket. Az orvosi ellátás viszont kizárólag szlovák nyelven vehető igénybe, illetve a közigazgatási ügyintézés is szlovák nyelven történik. Magyarul nem lehet hivatalos eljárásokat lefolytatni, hivatalos papírokat, kérelmeket benyújtani: aki valamilyen hivatalos ügyet el szeretne intézni, minden okmányt le kell fordíttatnia szlovákra. A kisebbségi önkormányzatok működése megengedett, azonban szlovákul kell lefolytatni az üléseket, amennyiben csak egy, magyarul nem beszélő szlovák állampolgár is jelen van. A tolmácsolás során felmerülő költségeket a kisebbségi önkormányzat köteles kifizetni.

4.: vernakuláris nyelv: nem sztenderdizált (gyakran írásbeliséggel nem rendelkező) anyanyelv, amely a beszélőközösség tagjai számára az elsődleges szocializáció nyelve, de amelyet a hivatalos politika nem ismer el hivatalos nyelvként. Csak informális helyzetekben használatos, oktatási nyelvként nem alkalmazható. Ilyen például a franciaországi okszitán. Gyakran előfordul a dialektalizáció jelensége. Ez azt jelenti, hogy a vernakuláris nyelvet a beszélői nem tartják a hivatalos nyelvvel egyenrangúnak, sőt, elfogadják, hogy ők „csak” a sztenderd nyelv egyfajta nyelvjárását beszélik, és beletörődnek, sőt, normális jelenségnek tartják, hogy nyelvüket bizonyos szintereken nem alkalmazhatják.

5.: kisebbségi nyelv: valamely, a hivatalos politika által elismert kisebbségi nép vagy népcsoport nyelve, nem biztos, hogy hivatalos státust élvez a többségi nemzeten belül. Használata informális helyzetben mindig, formális helyzetekben bizonyos szintereken a lakosság számarányától függően lehetséges. Lehetőség van idegen nyelvként való oktatásának bevezetésére vagy – az adott ország alkotmányában rögzített törvények alapján a lakosság egy meghatározott számarányához kötötten – akár a kisebbségi nyelvű oktatás megszervezésére. A kisebbségi nyelv és az államnyelv közötti különbség ott ragadható meg, hogy a kisebbségi nyelv esetében a hivatalos politika elismeri a kisebbségi beszélők létét, de nem tartja őket államalkotónak. Ilyen például a lovári vagy a beás nyelv Magyarországon. A kisebbségek lehetnek sporadikusak vagy élhetnek tömbben is, azonban bizonyos jogokat (kisebbségi nyelvű utcanév-táblák, intézményi feliratok, közigazgatási ügyintézés, egészségügyi ellátás, kulturális intézmények alapítása és fenntartása, a kisebbségi nyelv oktatása L₂-ként vagy kisebbségi nyelvű oktatás) csak akkor élveznek, ha a kisebbség számaránya eléri a lakosság bizonyos, törvényben rögzített százalékát.

6. regionális nyelv: egy-egy tartományhoz köthető nyelv, amely az adott többségi nemzeten belül nem élvez hivatalos politikai státust. Használata csak területhez kötötten, bizonyos szintereken, keretek között lehetséges, oktatási nyelvként való bevezetése – amennyiben a beszélőközösségben erre igény mutatkozik, a hivatalos politikai elit pedig hajlandóságot mutat rá – megoldható. Ilyen például a magyar nyelv Horvátországban vagy Ausztriában.

I. 4. A nyelvpolitika legfőbb kérdései

A politikai konfliktusok egyik legfontosabb forrása a nyelvi, kulturális és vallási különbségekben keresendő: az, hogy a gazdasági-politikai (és esetleg, de nem kötelezően számszerű) fölényben lévő uralkodó elit nem vesz tudomást a kisebbségek létezéséről, vagy ha tudomásul is veszi, nem tesz semmit a kisebbségi kultúra és nyelv fennmaradásáért, minél több szintéren való alkalmazásáért. Szélsőséges esetben a nyelvvel, vallással, kultúrával és önszerveződéssel kapcsolatos követeléseket úgy állítja be, mintha azok veszélyeztetnék a fennálló államrendet. A kisebbségek lehetnek etnikai (cigányok, bolgárok Magyarországon; ruszinok Szlovákiában), illetve vallási jellegűek (a diaszpórában élő zsidók; az iszlám hívei például Franciaországban, Németországban, Belgiumban, Hollandiában vagy Angliában; szerbek Horvátországban; muzulmán törökök Görögországban); őshonosak (a Magyarországgal határos országokban élő magyarok; a Franciaországban élő bretonok vagy okszitánok; magyarországi szlovákok, románok; a Spanyolországban élő katalánok, baszkok; koszovói albánok), illetve bevándorlók (török vendégmunkások Németországban és Ausztriában; cigányok, svábok Magyarországon; és a délszláv háború elől hazánkba menekült horvátok, szerbek, romániai szászok); lehetnek számszerű fölényben (a különböző indián törzsek tagjai Dél- és Közép-Amerikában), illetve kisebbségben (szlovéniai vagy ausztriai magyarok); rendelkezhetnek anyanemzettel (szlovákiai, szlovéniai, ausztriai vagy romániai magyarok; szlovákiai ukránok; olaszországi görögök) vagy élhetnek minden országban kisebbségben (kurdok, cigányok); élhetnek az anyaországgal közös határ mentén (ukrajnai

oroszok; lengyelországi németek; csehországi szlovákok), illetve az anyaországtól távolabb (koszovói albánok). A kisebbségek azonosulhatnak L_1 vagy L_2 nyelvvel és kultúrájával, vagy akár mindkettővel is. Etnikai és nyelvi kisebbségek létrejöhetnek határrendezéssel (ahogy az történt a határon túli magyarok esetében 1920-ban), illetve elvándorlással (cigányok, szászok). Az elvándorlás lehet önkéntes, például: az Amerikai Egyesült Államokban élő magyarok, kínaiak, olaszok, lengyelek, stb., vagy – politikai, gazdasági okokból – kényszerű: az 1990-es évek elején kitört délszláv háború elől elmenekült magyarok, szerbek, horvátok, bosnyákok, montenegróiak esetében.

1992-ben a kisebbségek nyelvi jogainak a védelme érdekében határozták el a Kisebbségi Főbiztosi poszt létrehozását, az akkor még EBEÉ-nek, ma EBESZ-nek nevezett szervezet keretein belül (Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet). Az EBESZ Kisebbségi Főbiztosa által 1999-ben közzétett, a tagállamokban érvényesülő kisebbségi nyelvi jogokról szóló jelentés többek között a kelet-, illetve kelet-közép-európai országok helyzetét is értékeli. Legfőbb kifogásként minden, a vizsgálatba bevont állam esetében a kisebbségek nyelvi, valamint jogi helyzetét rögzítő törvénnyel kapcsolatosan az államnyelv és hivatalos nyelv autentikus meghatározásának hiányát említi meg. A jelentés kifogásolja, hogy ma semmilyen nemzetközi jogi norma nem létezik, amely meghatározná, hogy az államnak egynél több hivatalos nyelvet kellene elfogadnia, hogy ily módon kielégítse a nemzeti kisebbségeknek a saját nyelv használatára vonatkozó igényeit. A többségi nemzet nyelvének politikai funkcióit Kelet- és Kelet-Közép-Európában az ország alkotmánya rögzíti, ebben a térségben csak Magyarországon, Szlovákiában, Ukrajnában, Szerbiában, Szlovéniában, illetve Lengyelországban alkottak nyelvi törvényt.

Az ember, lett légyen valamely országban a többséghez vagy egy kisebbségi csoporthoz tartozó személy, alapvető szükséglete a kommunikáció, fajunk jellegéből adódóan nem tudunk nem kommunikálni. Ám ez nem mindig egyszerű: a kommunikációnak több eleme van (csatorna, kód, résztvevők, téma), amelyeknek jól kell működniük ahhoz, hogy a kommunikáció sikeres legyen. A kommunikáció legfontosabb kódja az emberi nyelv (mivel a kommunikáció közel $\frac{2}{3}$ -a a verbális csatornán keresztül zajlik), így mindig is felmerült annak az igénye, hogy a különböző kódokat használó személyek is tudjanak kommunikálni egymással. A kereskedelmi kapcsolatok, utazások, vándorlások, háborúk, hódítások, földrajzi felfedezések, a nemzetközi gazdasági és tudományos életbe való bekapcsolódás, valamint más kultúrák megismerésének igénye tették fontossá ezt a kérdést. Már az ókorban is többféle megoldás született erre a problémára:

- klasszikus lehetőség az idegennyelv-oktatás – az egyiptomi, római, görög fiatalok az olvasó-fordító-író módszerrel tanultak idegen nyelveket, tanulmányaikat pedig külföldi utazással zárták le, amennyiben erre lehetőségük nyílt;
- valamilyen lingua franca alkalmazása. Ilyen volt például a koiné – az ókori görög városállamok kereskedelmi nyelve, egyfajta görög pidgin nyelv;
- valamilyen nyelv elterjesztése a meghódított területeken (például a Római Birodalom provinciáiban a latiné).

A középkorban a földrajzi felfedezések során új kérdésként vetődött fel a gyarmatosítók nyelvének, kultúrájának, vallásának, állami berendezkedésének elterjesztése az elfoglalt területeken, ugyanis a gazdasági és politikai hatalom megszerzésének és megtartásának ez volt a kulcsa. Ezekben a területeken az őshonos, ám elnyomott lakosság volt számszerű többségben, az elnyomó, európai „uralkodó elit” pedig számszerű kisebbségben. Így a gazdasági és politikai hatalom csak a nyelv, vallás, kultúra, valamint társadalmi berendezkedés elterjesztésén keresztül összpontosulhatott az európaiak kezében. A terjesztő munka a misszionáriusok feladata volt. Ez történt Dél- és Közép-Amerika különböző

országokban, ahol ma is a spanyol, francia, portugál, angol vagy holland nyelv a hivatalos, illetve a ma is angol nyelvű Észak-Amerikában, Ausztráliában.

Amerikában, illetve Ázsiában nem ritkák a pidgin nyelvek sem, amelyek többsége valamely európai nyelv és a helyi nyelvek keveredéséből jött létre. A pidgin nyelvek kialakulásához legalább három nyelv keveredésére van szükség. Két nyelv találkozása esetén ugyanis az elnyomó nép egyszerűen rákényszerítheti az elnyomottra a saját nyelvét. Olyan esetekben alakul ki pidgin nyelv, amikor nem lehet eldönteni, hogy melyik réteg tudja rákényszeríteni nyelvét a többire, illetve sokkal kézenfekvőbb egy egyszerű nyelvtanú kevert nyelvet alkotni, mint annak teljes rendszerében megtanulni és elterjeszteni két vagy több nyelvet.

A XIX-XX. század során függetlenné vált egykori gyarmati országok egyik legfontosabb kérdése volt a megfelelő hivatalos vagy államnyelv/ek kiválasztása, elterjesztése. Ennek első lépése a státusztervezés (egy vagy több nyelv hivatalossá tétele), ez után következik a korpusztervezés (könyvek, újságok, nyelvkönyvek, tankönyvek, szótárak kiadása, a hivatali és más szaknyelvek megalkotása), majd a nyelv elterjesztése. Erre több lehetőség is kínálkozik:

1.: internacionalizmus (egy magas presztízsű nemzetközi nyelv bevezetése, elterjesztése). Ennek előnye: a volt gyarmati ország lakossága hozzáfér a nemzetközi kommunikációhoz, a tudományos elit is valamely, több országban ismert nyelven tudja kiadni cikkeit, könyveit, illetve megismerni a külföldi kutatók publikációit, így könnyen be tud kapcsolódni a nemzetközi tudományos életbe; a gyerekek a kognitív fejlődésre tudják fordítani minden energiájukat, és nem egy idegen nyelv tanulásával kell bíbelődniük az iskolában; a korpusztervezés kérdése eleve megoldott, az azonos nyelvű országokból lehet importálni a különböző kiadványokat; az ország lakossága a nemzetközi kereskedelmi-gazdasági életbe is könnyebben be tud kapcsolódni. Hátránya: negatív attitűdök fűződhetnek a hivatalossá teendő nemzetközi nyelvhez, amelyet nehéz elterjeszteni, mivel a gyerek szocializációja L_1 -en történik, a családon belül nem a nemzetközi nyelvet sajátítja el, hanem valamely helyi nyelvet, aminek következtében a nemzetközi nyelvet az iskolában kell megtanulnia; a helyi nyelv/ek eltűnéséhez, így a világ kulturális sokszínűségének eltűnéséhez vezethet egy nemzetközi nyelv elterjesztése, főleg, ha az az alacsonyabb presztízsű nyelvek rovására történik.

Dél- és Közép-Amerika országaiban a gyarmatosítók nyelve (spanyol, francia, portugál, angol, holland) a hivatalos ma is, de az adott társadalomtól függ a helyi nyelvek fennmaradása, illetve a lakosságnak azokhoz fűződő viszonya. Például Paraguayban diglossiahelyzet alakult ki, ami azt jelenti, hogy két különböző nyelv él egymás mellett, mindkettő eltérő funkciókban. A guaraní informális helyzetekben használatos, a spanyol pedig formális helyzetekben. Az ország lakosságának többsége kétnyelvű, és Paraguayban mindenki tudja, hogy mikor, milyen helyzetben melyik nyelvet illik használni. Peruban léteznek spanyol, illetve kecsua egynyelvű területek is. A spanyol egynyelvűségnek a városok, gazdasági központok kedveznek (ugyanis a spanyolnak magasabb a presztízse, a spanyolajkúak könnyebben találnak jó munkahelyet, mint a kecsuaajkúak), a kecsua egynyelvűségnek pedig az elzárt területek (őserdő, Andok) kedveznek, ahová az iparosítás nem jutott el olyan nagy mértékben, mint a nagyobb városokba.

Jamaikán posztkreol kontinuum alakult ki: együtt élnek a sztenderd angol és az angol alapú jamaikai kreol nyelv különböző változatai, amelyek úgynevezett kontinuumot alkotnak. Nincsenek éles határok ezek között a nyelvváltozatok között, igen nehéz megmondani, hogy hol ér véget az egyik változat, és hol kezdődik a másik. A legmagasabb presztízsű a sztenderd angol, legalacsonyabb presztízsű pedig a kreol. A kettő között lévő

változatoknak alacsonyabb a presztízszük, mint a sztenderd angolnak, de magasabb, mint a kreolnak.

↓Akrolektus: sztenderd angol

↓mesolektus: az angol egy változata, keveredése a helyi nyelvekkel

↓basilektus: pidgin.

A társadalmi osztályok között szoros kapcsolat van, azaz létezik vertikális társadalmi mobilitás, ezért a különböző osztályok által beszélt nyelvek is keverednek egymással. Azonban a társadalmi mobilitás nem éri el azt a fokot, amely az angol sztenderd teljes elterjedésének, illetve a kreol változatok eltűnésének kedvezne.

A volt francia gyarmaton, Haitin, a paraguayitól és a jamaikaitól is eltérő diglossziahelyzetet tapasztalhatunk. Ebben az országban nem arról van szó, hogy a döntőrészt kétnyelvű lakosság a különböző helyzetekben egymástól élesen eltérő funkciókban (formális és informális helyzetekben) használná az ország két, hivatalosként számon tartott nyelvét, hanem maga a társadalom szakadt két részre: a franciául beszélő egynyelvű gazdasági-politikai-társadalmi elitre, illetve a kreolul beszélő, szintén egynyelvű alsóbb társadalmi osztályokra. Ezért itt párhuzamosan él egymás mellett a francia (az uralkodó elit nyelve) és az alsóbb társadalmi osztályok nyelve, a kreol. Nyelven kívüli okok következtében (a francia beszélőinek magasabb társadalmi presztízse miatt) a francia sokkal magasabb presztízszű nyelv, mint a kreol. Ez utóbbi nyelv úgy jött létre, hogy a francia alapú pidgin nyelv egy évszázadokig tartó folyamat során anyanyelvvé vált, azaz kreolizálódott, mivel volt olyan generáció, amely ezt a nyelvet sajátította el és adta tovább a következő generációnak L₁-ként. Ezt a folyamatot nevezzük a kreolizációnak. Haiti hivatalosan egynyelvű ország, mivel az ország alkotmánya csak a franciát ismeri el hivatalos nyelvként. Azonban 1804 után (az ország függetlenségének elnyerése után) is fennmaradt a francia mellett a kreol nyelv, amit az ország társadalmi berendezkedése, az osztályok közötti éles különbségek konzerválódása, illetve átjárhatatlanság tett indokolttá. Mivel Haitin a társadalmi osztályok élesen elhatárolódnak egymástól, itt nincs vertikális társadalmi mobilitás, ezért a különböző társadalmi osztályok nyelvei sem érintkeznek egymással. Haitin a politikai-gazdasági-társadalmi elit a mindennapi érintkezése során (formális és informális helyzetekben egyaránt) a franciát használja, tagjai ezen a nyelven szocializálódnak, illetve végzik iskolai tanulmányaikat, intézik hivatalos ügyeiket, ez a diplomácia nyelve is; az alsóbb osztályokhoz tartozó személyek viszont a kreolt. Ők a kreol nyelven szocializálódnak, folytatják iskolai tanulmányaikat, és számukra lehetőség van kreol nyelvű hivatali ügyintézésre is. De – mivel nem beszélik a franciát – nem tölthetnek be bizonyos állásokat: Haitin nincs felfelé tartó társadalmi mobilitás. Természetesen vannak olyan egyének, akik mindkét nyelvet képesek a mindennapi érintkezésben használni (azon kevesek, akiknek, sikeres iskolai tanulmányaiknak köszönhetően, sikerült az alsóbb osztályokból felkerülniük az elit tagjai közé), de számuk nem éri el a lakosság 10%-át, így nem mondható el, hogy Haitin mindennapos jelenség lenne a vertikális társadalmi mobilitás. Ez a diglossziahelyzet Haitin mindaddig fennmarad, ameddig megmaradnak a társadalmi osztályok között lévő áthidalhatatlan különbségek is.

2.: vernakularizáció (egy vagy több helyi nyelv, nyelvjárás sztenderdizálása, szakterminológiájának kialakítása, illetve, amennyiben nincs, írásbeliségének megteremtése, valamint elterjesztése és hivatalos nyelvvé emelése). A legfontosabb kérdés az, hogy mely nyelv/nyelvváltozat legalkalmasabb erre a feladatra: a legmagasabb presztízszű, a legtöbb beszélővel rendelkező, a legrégebbi írásbeliséggel vagy a leggazdagabb kulturális hagyománnyal rendelkező? Egy vagy több helyi nyelvet is hivatalossá tehet egy állam, azonban mindenképpen figyelembe kell venni a lakosság véleményét, mivel számos konfliktus következhet egy rossz döntésből. A vernakularizáció előnye: elősegíti a helyi nyelv/ek fennmaradását, fejlődését, hagyományainak ápolását, valamint minden funkcióra alkalmassá tételét. A lakosság is könnyebben azonosul L₁ kultúrájával, mint egy másik

nyelvével, könnyebben szocializálódik L_1 -en, mint egy idegen nyelven. Az analfabétizmus is akkor küzdhető le legkönnyebben, ha az emberek L_1 -en tanulnak meg írni-olvasni. Olyan helyi nyelvet kell kiválasztani, amelyhez a többi nyelv beszélőit sem kötik negatív attitűdök. Hátránya: a helyi nyelv/ek elterjedésével háttérbe szorulhatnak a nemzetközi nyelvek, így az ország lakossága kiszorulhat a nemzetközi kommunikációból. A tudományos kutatással foglalkozóknak, politikusoknak és a gazdasági életben, kereskedelemben tevékenykedőknek mindenképpen meg kell tanulniuk egy nemzetközi nyelvet ahhoz, hogy be tudjanak kapcsolódni a nemzetközi vérkeringésbe. Így a gyerekek az iskolában a kognitív fejlődés mellett a nyelvtanulásba is energiát kell, hogy fektessenek. A vernakularizáció közel áll a nyelvélénkítéshez: egy nyelv több funkcióra alkalmassá tétele nyelvtervezéssel.

Ezeket a különböző érdekeket kell számba venni egy ilyen fontos döntés meghozatalakor.

3.: egy mesterséges nyelv (pl. eszperantó, szuahéli) **elterjesztése**. Ennek a módszernek is vannak előnyei, illetve hátrányai. Előnye: a mesterséges nyelvek egyszerűek, minden funkcióra alkalmasak vagy alkalmassá tehetőek, több országban is ismertek vagy elterjeszthetőek, semlegesek, így nem fűződnek hozzájuk negatív attitűdök. A nemzetközi tudományos életben is lehetőség nyílik mesterséges nyelveken való publikálásra, bármely nép kulturális hagyományai is lefordíthatók például eszperantóra. Mivel a mesterséges nyelvek nem rendelkeznek anyanyelvi beszélőkkel, akik nyelvtudását lehetetlen lenne elérni, hanem mindenki L_2 -ként tanulja őket, a különböző anyanyelvű egyének közötti kommunikációs helyzetekben senki sem kerülne hátrányos helyzetbe másokhoz képest (ami egy élő természetes nyelv esetében elkerülhetetlen). A módszer hátránya: ha egy mesterséges nyelvet valahol anyanyelvként vezetnék be, az egy idő után dialektusokra esne szét, és ráragódnának az adott kultúra szokásai, hagyományai is. Ezzel az emberiség elveszítené egy minden funkcióra alkalmas, rugalmas, beszélőtől független, semleges, változatlan, mindenki számára könnyen megszerezhető kódot. Ez történt Tanzániában, ahol az ország függetlenné válásakor a szuahélit vezették be hivatalos nyelvként. Ott a szuahéli kettős átfedő diglossiahelyzetben él az angol mellett. Ez azt jelenti, hogy a családban az elsődleges szocializáció a szuahéli egy nyelvjárásán történik, az iskolában viszont a szuahéli sztenderdizált változatán folyik az oktatás, az egyetemen pedig angolul, megkönnyítve ezzel a diákok, illetve az oktatók bekapcsolódását a nemzetközi tudományos életbe.

4.: nyelvésztés: egy holt nyelv feltámasztása. 1948-ban Izrael állam megalakulásakor a politikusok és nyelvészek hasonló problémával álltak szemben: ki kellett választani, majd el kellett terjeszteni az új ország hivatalos nyelvét. Ők a nyelvésztést tartották a leghelyesebb módszernek: a régen kihalt óhébert minden funkcióra alkalmassá tették (modernizálták a lexikáját, megalkották a különböző tudományok szakterminológiáját, egyszerűsítették a nyelvtanát). Majd ezután következett a nehezebb feladat: a sztenderdizált újhéber elterjesztése. Ez csak az iskolai oktatás keretében, nyelvkönyveken, szótárakon, tankönyveken, ismeretterjesztő könyveken, irodalmi műveken, újságokon, rádióadásokon keresztül volt lehetséges. Ehhez megfelelően képzett tanárookra is szükség volt, amihez meg kellett szervezni az egyetemi szintű képzést is.

Időnként szükség van nyelvújító mozgalmakra is: mivel a nyelv társadalmi termék, a társadalom tagjai használják, a társadalom váltoásaival együtt a nyelv is változik. Azonban ezekkel a változásokkal a nyelv önmagától nem mindig tud lépést tartani, így be kell avatkozni annak belső szerkezetébe. Európa országai a középkorban latin vagy német nyelvű közigazgatási és oktatási rendszert tartottak fenn, ennek következtében a nemzeti nyelvek nem fejlődtek kellőképpen. A humanizmus korában, a XV-XVI. században vált egyre fontosabbá a különböző nemzetek történelmének, ezzel együtt nyelvének kutatása. Gutenberg felfedezésével terjedt el a nemzeti nyelvű könyvnyomtatás. Ekkoriban alakult ki és erősödött

meg a legtöbb európai nyelv irodalmi változata. Ám egészen a XIX. század második feléig Európa legtöbb országában a német vagy latin nyelv volt hivatalos, nemzeti nyelveken nem alakult ki közigazgatási, jogi, politikai, gazdasági/kereskedelmi, illetve tudományos szakterminológia. A XVIII-XIX. században a nemzeti nyelvek esetében ezért volt szükség a nyelvújító mozgalmakra. A nemzeti nyelveket minden olyan funkcióra, amelyben addig nem voltak használatosak (hivatali ügyintézés, bírósági eljárás, oktatás, tudományos kutatás) alkalmassá kellett tenni. Magyarországon a magyar 1844-ben lett hivatalos nyelv, ekkor vezették be a kötelezően magyar nyelvű oktatást és közigazgatást is.

A politikai-gazdasági rendszerváltás esetében is szükség van nyelvi reformra: új terminológiát kell bevezetni az újonnan alapított társadalmi felépítmények elnevezésére. Ez történt az 1989-es rendszerváltás után Kelet-Közép-Európa volt szocialista országaiban, mint például Magyarországon is.

A nyelvújító mozgalmak mellett arra is szükség van, hogy bizonyos időközönként egy nyelv helyesírását is szabályozzák, valamint az új szabályrendszert a beszélőközösség minden tagja számára hozzáférhetővé tegyék. Ugyanis a nyelv folyamatosan változik, és ez nemcsak a lexikára igaz, hanem a hangrendszerre, illetve a kiejtésre is. Ha viszont a helyesírás nem tart lépést a kiejtés változásaival, egy idő után az íráskép egyáltalán nem tükrözi vissza egy nyelv hangjait (ez történt a francia, valamint az angol esetében is). Ezeknek a nyelveknek az esetében az idegennyelv-tanulók számára a fonetikus átírás ad eligazítást a helyes kiejtésről. A kínai írásjegyekre viszont ennek épp az ellenkezője igaz: itt nagyon fontos az állandóság, ugyanis az egymástól távol élő kínaiak csak írásban tudnak egymással kommunikálni. Az ország különböző tartományainak nyelve annyira eltávolodott egymástól, hogy a különböző „nyelvváltozatok” egymás számára kölcsönösen érthetlenné váltak. Az már más kérdés, hogy a közös kulturális hagyományok miatt a kínaiak úgy érzik, hogy ugyanazon nyelv beszélőközösségéhez tartoznak.

Több nyelv életében előfordult az is, hogy egyik ábécéről áttért egy másik használatára. Ilyen például a magyar is, amikor a középkorban a kereszténység felvételekor a rovásírásról, több szláv nyelv, amely a cirill ábécéről, a török az arab ábécéről, a germán nyelvek a gót betűírásról tértek át a latin ábécére. Amennyiben az új ábécé betűi nem alkalmasak egy az egyben az adott nyelv hangjait írásban visszaadni, mellékjeleket, betűkapcsolatokat kell alkalmazni. A nyelvek általában valamilyen nagy kulturális változás hatására térnek át egyik ábécéről a másikra. Így volt ez például Törökország esetében is, amikor a török nyelv a XX. század második felében a világi állam megalakulásakor tért át a latin betűírásra. A volt Szovjetunió kisebb nyelvei kötelezően áttértek a cirill ábécére.

A nyelvek életében fontos a nyelvművelés: ez a fogalom kultúránként eltérő tevékenységeket takar. Angliában például olyan, nem nyelvészek által végzett előíró, normákat állító tevékenység, amely nyelvtörténeti, esztétikai, morális vagy logikai alapon hozott értékítéletből kiindulva terjeszti a helyes nyelvhasználatot. Franciaországban szinte egyenértékű a purizmussal: a francia nyelv megtisztítása minden idegen (leginkább angol) elemtől. Svédországban a nyelv terminológiai modernizációját, illetve a nyelvi ismeretterjesztést jelenti. Magyarországon a szép beszédet és kiejtést, helyes nyelvhasználatot hivatott terjeszteni.

Minden ország vezetői, valamint minden nyelv beszélői fontosnak tartják, hogy nyelvük és kultúrájuk L₂-ként minél szélesebb körben elterjedjen szerte a világon. Erre szolgálnak a világ különböző pontjain alapított kulturális intézmények (Collegium Hungaricum, Olasz Kultúrintézet, Goethe Intézet, Cervantes Intézet, Francia Intézet, stb.),

vagy az olyan rendezvények, mint például az Angliában, New Yorkban és Franciaországban megszervezett Magyar Kulturális Hetek, vagy a Magyarországon megtartott Japán Kulturális Napok, amelyek nemcsak a nyelvet, hanem a hozzá tartozó kultúrát is hivatottak terjeszteni.

A világ számos országában élnek olyan bevándorló kisebbségek, amelyek gazdasági vagy politikai okokból, kényszerűségből vagy önként kerestek új hazát. A befogadó országok esetében fontos kérdés, hogy mennyire engedjenek teret L_1 nyelvének és kultúrájának, illetve milyen fokon kényszerítsék a bevándorló kisebbség tagjait arra, hogy megtanulják a befogadó ország nyelvét, megismerjék annak kultúráját. Ez egyébként a bevándorlók érdeke is: a munkaerő-piacon a többségi nyelv és kultúrájának ismerete nélkül hátrányba kerülnek a többségi nyelv beszélőivel szemben. L_1 megtartása és kulturális hagyományainak ápolása több szinten eltérő mértékben történhet, ez mindig az adott befogadó ország hozzáállásától, illetve a bevándorló kisebbség igényétől, lehetőségeitől – és ha van – az anyaországtól kapott támogatás mértékétől függ.

Megkülönböztetjük az egy-, illetve többközpontú nyelvek fogalmát. A többközpontú nyelvek esetében a legnagyobb nehézség a nyelvek szétfejlődésének megakadályozása. Mivel a különböző országok társadalmi felépítése eltérő, így eltérően fejlődik a közigazgatási, jogi, politikai szakterminológia is. A hivatalos nyelv is hat a kisebbségre, így annak lexikai, fonetikai, grammatikai elemei beépülnek L_1 -be. A többközpontú nyelv fajtái:

- teljes többközpontú nyelv – például angol, német, francia, spanyol, holland, portugál, olasz, amely több országban hivatalos nyelv;
- részlegesen többközpontú nyelv: van anyaországa, ahol hivatalos, de más országokban is élnek beszélői, ahol azonban nem élvez hivatalos státust (magyar, katalán, szlovák, cseh, ukrán);
- több országban beszélt nyelv, de nincs anyaországa, sehol sem hivatalos (kurd, baszk, lapp).

Ezen nyelvek esetében különböző nyelvtervezési tevékenységekre van szükség. Például meg kell szervezni a kisebbségi nyelvű közigazgatást, hivatali ügyintézését. Ehhez időnként először meg kell alkotni a szakterminológiát, másodsor is biztosítani kell a megfelelően képzett, valamint a kisebbségi nyelvet jól ismerő hivatalnokokat. Meg kell szervezni a kisebbségi nyelvű orvosi ellátást is, amihez szintén megfelelően képzett, illetve a kisebbségi nyelvet jól beszélő orvosokra, ápolónőkre, asszisztensekre van szükség. A többségi nyelv mellett, és hangsúlyozottan, nem annak rovására, meg kell szervezni a kisebbségi nyelvű oktatás. Ahol ez nem lehetséges – mert a lakosság aránya nem éri el az adott állam törvénye által előírt mennyiséget – elő kell segíteni a kisebbség nyelvének iskolai oktatását, idegen nyelvként. Ehhez magas színvonalon képzett tanárookra, megfelelő színvonalú tankönyvekre, nyelvkönyvekre, szótárakra, jól felszerelt iskolákra van szükség. A tanároknak bizonyos időközönként az anyaországban továbbképzéseket, ösztöndíjakat kell szervezni. A kisebbségeknek lehetőséget kell biztosítani anyaországi sajtó-, illetve kulturális termékek beszerzésére, anyaországi utazásokra, önálló rádió- vagy tévéállomás indítására, kisebbségi nyelvű újságok, könyvek kiadására. A kulturális rendezvények a hagyományápolást hivatottak támogatni. Ezen jogok biztosítása annak az államnak a kötelessége, ahol a kisebbség él, ám az anyaország felelőssége is, hogy a kisebbség milyen mértékben tud érvényt szerezni az őt megillető jogoknak.

L_1 fennmaradásának legfontosabb letéteményesei a mindennapi élet színterei: család, baráti kör, szabadidős tevékenységek, rokonság, iskola, vallásgyakorlás, orvosi ellátás, szolgáltatások, közigazgatás. Amennyiben ezeken a színtereken megoldott L_1 használata, a

nyelvnek nagy esélye van a hosszú távú fennmaradásra. A többségi állam is ezeken a szintereken tud a legtöbbet tenni a nyelv és kultúra fennmaradásáért, vagy – rossz esetben – eltűnéséért. Például Franco Spanyolországában (1936-1975) betiltották a katalán és gallego nyelvű iskolákat. Katalóniában, Valenciában, a Baleárokon, illetve Galiciában kötelezően bevezették a spanyol nyelvű oktatást. Ezekben a spanyolországi tartományokban 1978-79 óta van újra lehetőség kisebbségi nyelvű oktatásra.

A tiltástól a támogatásig széles skálán mozog az állam L_1 -hez fűződő viszonya, az asszimiláció vagy a pluralizmus alapelvei szerint:

- tiltás (cél: a kisebbségi beszélők teljes körű asszimilációja);
- tűrés (cél: a kisebbségi nyelv és kultúra sorsára hagyása, az idő eldönti, fennmarad-e vagy eltűnik);
- támogatás (cél: a kisebbségi nyelv és kultúra fennmaradása).

Az asszimilációs nyelvpolitika célja: a domináns nyelv védelme a többivel szemben. A nem domináns nyelv beszélői is képesek legyenek minden szintéren teljes értékűen használni a domináns nyelvet (a domináns nyelv itt nem számszerű, hanem de jure dominanciára utal). Erre a leghatékonyabb módszer az iskolákban a többségi nyelvű oktatás bevezetése, a többségi nyelvű egészségügyi ellátás megszervezése és közigazgatási rendszer kiépítése. Ilyen nyelvpolitikára példa: az 1936-tól 1975-ig tartó Franco-éra Spanyolországban, amely időszak alatt tilos volt a katalán és gallego nyelvű oktatás; az 1995-ös szlovák államnyelvtörvény, amely nem adott lehetőséget a munkahelyi anyanyelv-használatra, kisebbségi nyelvű egészségügyi ellátásra, illetve közigazgatási rendszer kiépítésére, egynyelvű bizonyítványok kiadására, ami ellen nagy nemzetközi tekintélyű nyelvtudósok is tiltakoztak.

A pluralista nyelvpolitika célja: a világ nyelvi és kulturális sokszínűségének fenntartása, a kisebbségi nyelvek és kultúrák védelme, de nem a többséggel szemben, annak rovására, hanem a mellett. Fontos megjegyezni, hogy a kisebbségi nyelvű oktatás sohasem mehet a többségi nyelv rovására. Az államnak mindig lehetőséget kell biztosítania a kisebbségi beszélők számára arra, hogy megtanulják a többségi nyelvet, mert ez számukra az integráció (ami nem egyenlő az asszimilációval) legfontosabb eszköze. Erre a kisebbségi beszélőknek is törekedniük kell. Ilyen nyelvpolitikára példa: az 1975 utáni Spanyolország, amely szorgalmazza a kisebbségi nyelvű tartományokban a baszk, gallego, illetve katalán nyelvű oktatást (a spanyol, mint L_2 kötelező tanulása mellett); Svájc, ahol a különböző kantonokban beszélt négy egyenrangú nyelv mindegyikét hivatalosként ismeri el az állam, igaz, minden kantonban csak az ottani hivatalos nyelven folyhat oktatás; Magyarország, ahol minden kisebbségnek joga van kisebbségi nyelvű iskola fenntartásához.

A kisebbségi nyelvű oktatásnak több programja létezik:

- bemelegítő (a kisebbségi és a többségi gyerekek is L_1 -en tanulnak, de L_2 iskolai tantárgy, cél: kétnyelvűség, L_1 fenntartása L_2 ismerete mellett). Ilyen program működik a kanadai Québecben, ahol az eredmény: a francia nyelv és kultúra fennmaradása;
- nyelvmegtartó (a gyerekek először L_1 -en tanulnak minden tantárgyat, majd a felsőbb osztályokban bizonyos tantárgyakat L_1 -en, másokat L_2 -n tanulnak, cél: kétnyelvűség);
- mélyvíztechnika (a gyerekek minden tantárgyat L_2 -n tanulnak, nincs lehetőség L_1 iskolai tanulására, cél: L_2 nyelvű egynyelvűség). Ilyen program működik a németországi török vendégmunkások gyermekei számára;
- átírányítós (a gyerekek az alsóbb évfolyamokon minden tantárgyat L_1 -en, majd néhány év után L_2 -n tanulnak, cél: L_1 elfelejtése, L_2 nyelvű egynyelvűség);
- szegregációs (lehetőség van L_1 nyelvű oktatásra, azonban ezen iskolák rosszul felszereltek, a programban részt vevő tanárok alulképzettek, cél: L_1 elfelejtése, L_2

nyelvű egynyelvűség). Ilyen program működik például Szlovákiában a cigány kisebbség számára.

Valamely ország hivatalos nyelvpolitikája bármely elvet is tartja szem előtt, azt sohasem szabad elfelejteni, hogy egy nyelv eltűnése nemcsak magának a nyelvnek az eltűnését jelenti, hanem a hozzá tartozó kultúra elfelejtését is. Ez visszavonhatatlan, visszafordíthatatlan veszteséget jelent az emberiség számára. Végre sokan felismerték, hogy a környezetvédelem mennyire fontos: fajunk ipari-mezőgazdasági tevékenysége számos állat- és növényfaj végleges kipusztulását okozta. Ma már több nemzetközi szervezet is alakult a károk enyhítésére, illetve a további pusztítások megelőzése céljából. Ugyanilyen nemzetközi összefogásra lenne szükség a kisebbségi helyzetben lévő nyelvek, valamint a hozzájuk tartozó kultúrák megmentésére, a további veszteségek elkerülése érdekében.

A világ összes nyelvéről elmondható, hogy az adott nyelv beszélőinek száma több tényező függvénye. Ezek a tényezők a következők:

- családi indíttatás;
- nyelvhez, kultúrához fűződő attitűd;
- a nyelv presztízse;
- az iskolai nyelvoktatás hatékonysága;
- városi vagy falusi lakóhely;
- városi vagy falusi munkahely;
- életkor;
- nem.

- A családi indíttatás kihatásai a nyelvtudásra minden nyelv esetében maguktól értetődőek. Ha egy családban a szülők fontosnak tartják, hogy gyermekük elsajátítson vagy megtanuljon egy bizonyos nyelvet, arra pénzt, energiát, időt áldoznak. Amennyiben ők maguk is beszélnek az adott nyelvet, annak L_1 -ként vagy egy másik L_1 mellett L_2 -ként való elsajátításának a feladata mindenképpen rájuk hárul (például az ír nyelv beszélői Írországon). Ha azonban nem tartják fontosnak az adott nyelv ismeretét, nem is törődnek vele (például az Amerikai Egyesült Államok területén letelepült lakosság harmadik generációja általában egyáltalán nem beszéli nagyszülei nyelvét). A gyermek – mindig a szülők értékrendjét követve – tartja maga is fontosnak vagy kevésbé fontosnak ősei nyelvének megtanulását, kultúrájának ápolását.

- Ha egy családban felnövekvő gyermek azzal a szemlélettel találkozik, hogy szülei fontosnak tartják eredeti vagy kisebbségi identitásuk fenntartását, azt ő is fontosnak fogja tartani (például cigányok vagy romák Magyarországon, baszkok Franciaországban és Spanyolországban, gallegok és katalánok Spanyolországban). Amennyiben azonban egy többségi társadalmon belül azt tapasztalják, hogy szüleik elutasítják kisebbségi kultúrájukat, ők sem fognak arra törekedni, hogy ápolják őseik hagyományait (például a kecsuától eltérő, kevesebb beszélővel rendelkező, alacsonyabb presztízssű indián nyelvet beszélők Peruban, afrikai származású rabszolgák leszármazottai az amerikai kontinens szinte egész területén).

- A szülők maguk is arra törekednek, hogy gyermekük könnyebben érvényesüljön az életben, jobban fizető állást, magasabb pozíciót kapjon, mint ők maguk. Ehhez többnyire elengedhetetlen a felsőfokú végzettség (amelyet a leggyakrabban csak az adott ország hivatalos nyelvén lehet megszerezni), valamint egy magas presztízssű nyelv ismerete. Ez a magasabb presztízssű nyelv pedig nem mindig esik egybe L_1 -gyel. Erre jó példa Peru, Paraguay, vagy Brazília, amely országokban a hivatalos spanyol, illetve portugál számít magas presztízssű nyelvnek, de a lakosság egy része L_1 -ként nem ezt sajátította el a családban, hanem valamely indián nyelvet. Az ilyen családban felnövekvő gyermekek számára az iskolában nyílik alkalom valamely idegen nyelv megtanulására. A szervezett oktatás keretei között a diákok a magasabb presztízssű nyelveket általában szívesebben tanulják, mint a

kevesebb beszélővel rendelkező, alacsonyabb presztízsűeket. Egy nyelv presztízse mindig nyelven kívüli okoktól függ: ezek leginkább társadalmi okok, és nem az adott nyelv lexikai, szintaktikai elemei, illetve a nyelvhez tartozó kulturális hagyományok gazdagsága. Például Magyarországon az angol a leggyakrabban választott, vagy legszívesebben tanult nyelv, bár az olaszhoz, franciához, spanyolhoz, némethez, oroszhoz, stb. köthető kulturális örökség van olyan gazdag, mint az angolhoz fűződő.

- Az iskolai nyelvtanítás hatékonysága függ a nyelvtanár felkészültségétől, a tankönyvek és kiegészítő olvasmányok színvonalától, az alkalmazott módszer helyességétől, a csoport összetételétől, szociokulturális háttérétől és anyanyelvi tudásától, valamint a heti óraszámától. De nem vonatkoztathatunk el a fentebbi pontokban felsorolt pozitív vagy negatív attitűdöktől sem, ugyanis hiába tanít kiválóan egy jól felkészült nyelvtanár, hiába áll a diákok rendelkezésére több remek nyelvkönyvsorozat és egyéb kiegészítő olvasmány, illetve hiába van lehetőség a magas óraszámú nyelvtanításra, ha a diákok nem állnak pozitívan az adott nyelvhez – családi indíttatásból vagy a tanult nyelv alacsony társadalmi presztízséből adódóan. Ebben az esetben a nyelvtanítás nem lesz hatékony. Erre jó példa az, ha Magyarországon egy középiskolai csoportban véletlenül nem az angolt tanítják, hanem egy „kisebb” nyelvet: orosz, franciát, olaszt, spanyolt, stb., a szülők többsége felháborodik, és minden energiát latba vet, hogy gyermeke angol csoportba kerülhessen. A gyermek azt látja, hogy az angolon kívüli többi nyelv tanulása nem fontos, ugyanis ha az lenne, a szülők nem küzdenének ellene. Így a magyarországi orosz-, francia-, olasz-, spanyoloktatás, vagy bármely más, kisebb nyelv oktatása, illetve azok elfogadtatása jóval nehezebb feladatot ró a nyelvtanára, mint az angoltanítás az angoltanárokra.

- A világ minden országára igaz az a megállapítás, hogy a kisebb településeken élő emberek általában zárt közösséget alkotnak. Ezen zárt közösségen belül a nyelvi változások nehezebben tudnak elterjedni, mint a nagyobb városokban, ahol több ember él – és ezért nagyobb a valószínűsége annak, hogy könnyebben indulnak útjukra új nyelvi formák –, továbbá a különböző településekről származó betelepült lakosok beszéde is új színfoltot jelent a város életében. Például Budapesten jóval több nyelvi újítás születik, mint egy 200 lelkes Borsod-Abaúj-Zemplén vagy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei faluban. És mivel az adott kis falu lakosai ritkán érintkeznek más települések lakosságával, hozzájuk lassabban vagy egyáltalán nem jut el egy-egy új nyelvi forma. A hatalmas kiterjedésű birodalmak nyelve is dialektusokra, majd több évszázados különfejlődés következményeképpen nyelvekre esik szét, azonban megfigyelhető, hogy a birodalom szélein lévő területeken élő lakosság nyelve tovább őrzi az archaikus formákat. Erre jó példa a Római Birodalom területén beszélt latin esete: a mai Románia vagy Portugália területén beszélt román, illetve portugál nyelv sokkal több régies alakot őrzött meg, mint például az olasz vagy a francia. Az egy- és többnyelvű országokra is jellemző, hogy a kis településeken élő kisebbségi csoport tagjai könnyebben fenn tudják tartani őseik nyelvét és kultúráját, mint a nagyobb városokban élő lakosság. Például egy magyarországi sváb faluban gyakrabban hallani sváb szót, mint Pécsen, pedig Pécsen is sok olyan lakos él, aki svábnak vallja magát. A kis falura a tényleges sváb kiejtés és lexika jellemző, míg a pécsi svábok beszéde közelebb áll a német irodalmi nyelvhez.

- Az egyén életkora is befolyásolja a nyelvtudását. Minden társadalomra sajátosan jellemző, hogy az ott élő emberek mely nyelveket tartják tanulásra, fenntartásra érdemesnek. Például a határainkon túl élő ausztriai vagy szlovéniai magyarok számára nem olyan fontos a magyar nyelvhez, kultúrához való kötődés, mint a romániai magyarok számára. Susan Gal burgenlandi kutatásaiból (Mi a nyelvcsere és hogyan történik? in Regio – Kisebbségtudományi Szemle, 1991. 2. évf. 1. sz.) kiderül, hogy az Ausztriában élő magyarok nyelvhasználata egyre inkább a német felé tolódik el. Az idősebb generációk tagjai között még vannak magyar egynyelvű személyek, a középkorúak esetében a német egyre több domainben felváltja a magyart, a legfiatalabbak körében pedig alig jelenik meg olyan domain,

amelyben kizárólag a magyart használják. Ennek az az oka, hogy a német az egész világon, de leginkább Európában magas presztízsű nyelvnek számít, így megtanulása nagyon fontos a fiatalok számára. Nem beszélve arról, hogy Bécsben vagy a többi nagyobb ausztriai városban – ahol magasabb színvonalú iskolák, jobban fizető állások vannak, mint egy kisebb faluban, és ahol a lakosság nagy része német egynyelvű – nem lehet életvitelszerűen élni, ha valaki nem tud németül. A burgenlandi magyar lányok számára pedig az számít jó partinak, ha valaki osztrák fiúhoz megy feleségül. A valamikori magyar egynyelvű tartományban élő magyar fiúk pedig – mivel nem biztos, hogy találnak megfelelő magyar lányt – osztrák lánnyal házasodnak össze. Így mindkét nem számára a magánéletben és a munkában, tanulásban egyaránt nagyon fontos a német nyelv ismerete.

- Az egyén neme is befolyásolja a nyelvtudását. Egy olyan társadalomban, amelyben leginkább a férfiak a családfenntartók, a nők szerepe pedig a háztartás vezetésére korlátozódik, inkább a férfiaknak van szükségük arra, hogy minél magasabb végzettséget szerezzenek. A magas végzettség pedig általában egy, az adott országban magasabb presztízsnek örvendő nyelven szerezhető meg. A jobban fizető állások megszerzése is hiú ábránd marad akkor, ha valaki nem beszéli az ország hivatalos vagy legmagasabb presztízsű nyelvét. Így a hagyományos szerepmegosztást követő társadalmakban a férfiak számára általában fontosabb egy magas presztízsű nyelv megtanulása, mint a nők számára. (Például Peruban hiába van több millió kecsuaajkú lakos, továbbá a kecsua a többi indián nyelvhez képest viszonylag magas presztízst élvez, a perui egyetemeken csak spanyolul nyílik lehetőség a tanulásra.)

Tudományos értelemben véve nincs „értékesebb” és „kevésbé értékes” nyelv vagy nyelvjárás, azonban nyelven kívüli okokból az emberek mégis érték szerint osztályozzák a nyelveket, alacsonyabb és magasabb presztízst tulajdonítva nekik, valamint beszélőiknek. A nyelvjárásokat általában minden nyelv beszélői alacsonyabb presztízsűnek tartják, mint az irodalmi változatot. A nyelvek tehát virtuálisan egyenlők, de facto azonban nem. A gazdasági, politikai hatalommal rendelkező beszélőközösségek nyelve vagy a gazdagabb, régebbi kulturális hagyománnyal, írásbeliséggel rendelkező nyelv általában magasabb presztízsű, mint az elnyomott, szegényebb népcsoportok nyelve, vagy az írásbeliséggel nem rendelkező nyelv. Nem mindig a számszerű többségben lévő csoport nyelve a magasabb presztízsű, domináns. Például a XV-XVI. századi gyarmatosítás során Dél- és Közép-Amerika országaiban az elnyomott indián törzsek voltak számszerű többségben, mégis a spanyol uralkodó elit nyelve volt a magasabb presztízsű. Az adott beszélőközösségtől is függ, hogy hogyan viszonyul L_1 -hez, illetve annak kultúrájához. Peruban például a kecsua nyelvnek és kultúrájának magas a presztízse, ott nagyon sok a kecsua egynyelvű beszélő, aki nem is akar spanyolul megtanulni. Ez nemtől, foglalkozástól, iskolai végzettségtől, lakóhelytől is függ: azok, akik jobb állás reményében a nagyobb városokba, ipari centrumokba vándorolnak, szívesebben tanulnak spanyolul, gyermekeiket is inkább igyekeznek az egykori gyarmatosítók nyelvén iskoláztatni, mint azok, akik kisebb településeken, a nagy gazdasági központoktól távol, az Andokban vagy az őserdőben élnek. A spanyol nyelvű szocializáció fontosnak tartása inkább a magasabb végzettségű fiatalokra és a férfiakra jellemző: általában ők a könnyebben mobilizálható munkaerők, mint az idősek, alacsonyabb iskolai végzettségűek vagy a nők. Ecuadorban vagy Bolíviában viszont a spanyolnak sokkal magasabb a presztízse, mint a kecsuának, ezekben az országokban a lakosság nagyobb része kortól, nemtől, iskolai végzettségtől, lakóhelytől függetlenül, spanyolajkú egynyelvű beszélő.

A határon túli magyaroknál is megfigyelhetőek a magyar nyelvhez és kultúrához való viszonyulás különbségei. Románia, Ukrajna, Szlovákia, valamint a Vajdaság magyar kisebbség által lakott területein a magyar nyelv magas presztízsnek örvend, a lakosság fontosnak tartja a magyar nyelvű oktatást, a magyar nyelvű közigazgatást és törvénykezést,

egészségügyi ellátást, illetve a magyar kultúra ápolását. Ezekben az országokban nem jellemző a többségi egynyelvű területekre való vándorlás, mivel a magyarok által lakott területeken is léteznek olyan gazdasági/kereskedelmi központok, ahol viszonylag könnyű munkához jutni. Ráadásul például a szlovákiai magyarok demográfiai mutatói jobbak, mint a magyarországi magyarok vagy a többségi szlovákok mutatói. Ezen körülmények egyaránt kedveznek a magyar nyelv fennmaradásának. Ausztriában és Szlovéniában viszont más a helyzet: a magyar egyre több színtérről (domainről) szorul ki. A németnek és a szlovénnek magasabb a presztízse, ezeknek a nyelveknek a beszélői jobb állást találhatnak, mint a kizárólag magyarul beszélők. Ez nem azért van így, mert a német és a szlovén értékesebb nyelv lenne, mint a magyar, hanem azért, mert ezekben az országokban a kisebbségek területhez kötött jogokat élveznek. A nagyobb gazdasági központok viszont nem ezeken a kisebbségek által lakott területeken vannak, hanem az egynyelvű fővároshoz közel. Így a kisebbségek szemében is „értékesebb” nyelvnek számít a jó munkalehetőséghez segítő német vagy szlovén. Főleg a nőknél figyelhető meg a felfelé tartó mozgás: ők magasabb presztízstűnek tartják az osztrák vagy szlovén férfival kötött vegyes, mint a magyar férfival kötött szintiszta magyar házasságot. Ehhez viszont németül, illetve szlovénul kell megtanulniuk. És mivel a nők az elsődleges szocializáció főszereplői, ők adják át a gyerekeknek az anyanyelvet, a tanítók többsége is nő, így általában a magasabb presztízstű nyelvet adják át, nem az alacsonyabb presztízstű magyart, mondván, „legyen jó munkája, jó társadalmi státusa, könnyebb élete a gyerekeknek is”. Ehhez a könnyebb élethez viszont a magasabb presztízstű német vagy szlovén járul hozzá, nem pedig az alacsonyabb presztízstű magyar. A kódváltás folyamata ezeken a területeken elindult: a magyar lassan egyre több színtérről tűnik el, átadva helyét a magasabb presztízstű németnek vagy szlovénnek.

Az egyént érintő kódváltást nyelvfelejtésnek, az egész beszélőközösséget érintőt pedig nyelvvesztésnek nevezzük. Nyelvhalál akkor következik be, ha nincs anyanyelvi beszélője egy nyelvnek: egy-egy háború, járvány után egy egész beszélőközösség eltűnhet. Általában a hódítók igyekeznek nyelvüket és kultúrájukat (esetleg vallásukat) a meghódítottakra kényszeríteni, ez történt Dél- és Közép-Amerikában, a misszionáriusok segítségével. Ki tudja, hány őshonos indián nyelv és kultúra tűnt el az amerikai földrész XV. századi felfedezését követően? De ennek ellenkezőjére is látott már példát a történelem: Bulgária esetében az történt, hogy a hódítók vették át a meghódítottak nyelvét. A bolgárok eredeti nyelve eltűnt, átadva helyét a szláv nyelvcsaládba tartozó nyelvnek, amelyet a bolgárok ma is beszélnek.

Azt a tényt anyaországiaknak is el kell fogadniuk, hogy egy idegen országban, többnyelvű környezetben használt kisebbségi nyelv soha sem lehet olyan, mint egy egynyelvű környezetben beszélt nyelv. A többnyelvű környezetben szocializálódott személyek nyelvtudása nem $L_1+L_2=L_1$ és L_2 , hanem mindkét nyelvet másképp beszéljük, mint L_1 vagy L_2 egynyelvű beszélői. Mind fonetikai, mind lexikai vagy grammatikai rendszerében L_2 mindig hat L_1 -re és fordítva. Ez az interferencia teljesen normális jelenség.

Néhány interferencia-jelenség a szlovákiai magyarok nyelvváltozatából:

Fonetikai interferencia: tanító \rightarrow tanyító. L_2 fonetikája hat L_1 -ére.

lexikai interferencia: futballcipő \rightarrow *kopácski* (a magyarban nincs a szlováknak megfelelő szó, a szlovák kultúra közvetítésén keresztül találkozik vele L_1 beszélője, így a szlovák szót használja, amely így bekerül L_1 -be);

nyomtató \rightarrow *nyomda* (a magyar nyelvben is van ilyen szó, de más a jelentése, mint a szlovák szónak, így L_1 beszélője a szlovák szó magyar fordítását használja);

diploma \rightarrow *diplom* (az L_1 -en használt szó alakja jobban hasonlít a szlovák szóéra, mint a magyaréra);

tapintatlan → *tekintetnélküli* (a magyarban nincs ilyen szó, a szlovák szó tükörfordítását használja L₁ beszélője);

szakmunkásképző, iskolaotthon → *inasiskola, internát* (a magyarban már elavult a szó, de a szlovákban él, így L₁ beszélője azt használja).

grammatikai interferencia: Azt hittem, hogy Pista beszél veled. → Azt hittem, hogy Pista *beszélt* veled. Az igeidők egyeztetésének szlovák szabályai érvényesülnek a magyar mondatban.

Azonban ezek miatt a különbségek miatt nem szabad kigúnyolni a kétnyelvű környezetben élő, kisebbségi helyzetben lévő beszélőket, mivel L₂ környezetében használt L₁ semmivel sem rosszabb, mint az egynyelvű környezetben használt L₁, csak más. Ha L₁ kisebbségi helyzetben élő beszélőit az egynyelvű környezetben szocializálódott, anyaországi beszélők gyakran kigúnyolják, az lingvicizmus (ugyanolyan súlyos bűn, mint az etnicizmus), ami L₁ nem használatához, kisebbségi érzéshez, szégyenérzethez vezethet. Ez a kisebbségi érzés egy személy esetében nyelvfelejtést, az egész beszélőközösség esetében pedig nyelvváltást, nyelvvesztést okoz.

Ez a széles skálán mozgó nyelvi tevékenység mind-mind a nyelvpolitika szerves részét képezi. Ebből a rövid összefoglalóból is látszik, hogy milyen összetett kérdéskört jelöl a *nyelvpolitika* meghatározás.

II. Európa és a nyelvpolitika kapcsolata

Nyelv és politika: a különböző földrészek népeinek kapcsolatát évszázadokra meghatározó fogalmak. Európa a Föld nyelvi legegységesebb része (l. 4. számú táblázat), azonban jól tudjuk, hogy igazi nemzetállamok ezen a kontinensen sem léteznek. Európában is együtt élnek germán, neolatin, kelta, szláv, hellén, finnugor, altaji, valamint ismeretlen eredetű nyelvek. Egynyelvű európai államot is keveset tudunk felsorolni: Portugália, Monaco, San Marino, Feröer-szigetek. Az már társadalmi-politikai-nyelvpolitikai kérdés, hogy egy ország hivatalosként elfogadja-e a területén élő összes nyelvet, a hivatalos státusszal járó valamennyi joggal együtt, vagy némelyiknek még a létezését is letagadja. Minden európai ország területén élnek más országokból származó nyelvi és etnikai kisebbségek, továbbá Angliát kivéve valamennyi európai államnak élnek határain túli kisebbségi beszélői. A nyelvi és etnikai kisebbségek lehetnek őshonosak vagy bevándorlók. Őshonos kisebbség kényszerűen, politikai-társadalmi okokból jön létre (például határrendezés, vagy valamilyen békeszerződés következményeként, mint például történt a Magyarország határain kívül kerülők esetében az 1920-as trianoni békeszerződés következtében), a bevándorlás történhet önkéntesen (egy gazdaságilag fejletlenebb ország lakosai vendégmunkásként egy gazdaságilag fejlettebb országban vállalnak munkát), vagy kényszerűen (például háború, polgárháború, etnikai tisztogatás, éhínség, járvány elől menekülők).

A nyelvi és etnikai kisebbségek fajtái:

- őshonos, van anyaországa, amellyel a beszélőközösségnek van közös határa (erdélyi magyarok, szlovákiai magyarok, magyarországi románok, magyarországi szlovákok, Dél-tiroli németek);
- őshonos, van anyaországa, amellyel a beszélőközösségnek nincs közös határa (koszovói albánok, erdélyi szászok);
- őshonos, nincs anyaországa (baszkok Franciaországban és Spanyolországban, gallegók Spanyolországban, bretonok, okszitánok Franciaországban);
- bevándorló, van anyaországa, amellyel a beszélőközösségnek van közös határa (a délszláv háborúk elől Magyarországra menekülő szerbek, horvátok);
- bevándorló, van anyaországa, amellyel a beszélőközösségnek nincs közös határa (török vagy szerb vendégmunkások Németországban, Ausztriában, magyarországi örmények, bolgárok);
- bevándorló, nincs anyaországa (magyarországi és más európai országbeli cigányok, romák, zsidók);
- önkéntes bevándorlók: a könnyebb boldogulás, jobb élet reményében egy gazdaságilag fejlettebb, gazdagabb országban munkát vállalók (török, szerb vendégmunkások Németországban vagy Ausztriában);
- kényszerűségből bevándorlók: gazdasági-politikai okok miatt, háborúk, polgárháborúk, etnikai tisztogatások, járványok, éhínség elől menekülők (ruandai menekültek Afrika különböző országaiban, a délszláv háború elől Magyarországra menekülő szerbek, horvátok, bosnyákok);
- sporadikus (zsidók, romák, cigányok);
- tömbben élő (kárpátaljai, erdélyi, felvidéki, vajdasági, burgenlandi magyarok, Dél-tiroli németek).

Az Európai Unió legfontosabb értékei közé tartozik a nyelvi és kulturális sokszínűség, mivel a nyelv a nemzeti és a személyes identitás legfontosabb kifejezőeszközének tekinthető, valamint egy nép kulturális értékeinek hordozója. Ezen elv alapján az Európai Unió alkotmánya rögzíti a tagállamok valamennyi hivatalos nyelvének egyenjogúságát, illetve

hivatalos státusát. Ezt az Európa Tanács 1958./1. számú rendelete is tartalmazza, amelyet minden új tagállam csatlakozásakor kiegészítenek, belevéve és a szervezet területén belül hivatalos státusra emelve az Európai Unió területén megjelenő új nyelve(ke)t. Az Európai Uniónak jelenleg 23 hivatalos nyelve van (bolgár, német, flamand vagy holland, vallon vagy francia, görög, cseh, dán, észt, finn, ír, lengyel, lett, litván, magyar, máltai, angol, olasz, portugál, román, spanyol, svéd, szlovák, szlovén), amely szám egy újabb ország csatlakozása esetén még tovább nő. 2007. január elsejével az ír nyelv is az Európai Unió hivatalos nyelvvévé vált. E dátumig az ír a szerződésnyelv státusával rendelkezett.

Az Európai Unió nyelvpolitikája értelmében az Európa Parlament képviselőinek és az Európa Tanács ülésein részt vevő politikusoknak is joguk van ahhoz, hogy saját anyanyelvükön tegyék meg felszólalásaikat, számukra nem lehet kötelezővé tenni anyanyelvükön túl az Európai Unió bármely hivatalos nyelvének ismeretét. Az Európa Parlament képviselőinek megválasztása a pártok listája alapján, közvetlen módon történik, így nincs mód arra, hogy bármelyik pártot arra kötelezzenek, hogy olyan képviselő-jelölteket vegyen fel a listájára, akik beszélnek legalább egy-két, az Európai Unióban hivatalos nyelvet. Egy ország lakosságától szintén nem lehet megkövetelni, hogy ne a pártszimpátia, hanem a képviselő-jelöltek nyelvtudása alapján szavazzon. Bármelyik tagország állampolgárának joga van ahhoz, hogy valamely hivatalos ügyben saját anyanyelvén vagy az Európai Unió bármely hivatalos nyelvén forduljon az Unió bármely intézményéhez, és anyanyelvén vagy az Unió bármely más hivatalos nyelvén kapjon választ beadványára. Minden tagállam állampolgárai jogosultak az Unió bármely, rájuk vonatkozó rendelkezését, törvényét, jogszabályát saját anyanyelvükön vagy az Unió bármely másik hivatalos nyelvén elolvasni, az ahhoz való hozzáférésüket semmilyen módon nem lehet korlátozni. Ennek biztosítása az adott állam uniós apparátusának és fordítói gárdájának munkakörébe tartozó feladat. A munkaszintű megbeszéléseken azonban a szakértői gárda az Európai Unió intézményeiben az Unió valamelyik munkanyelvét (angol, francia, német) használják. Ők uniós állásukat is csak abban az esetben foglalhatják el, amennyiben – rátermettségük és szakértelmük mellett – igazolják, hogy ismerik valamely (vagy akár mindhárom) uniós munkanyelvet. Ennek az intézkedésnek a hatékonyabb és gyorsabb munkavégzés, valamint a fordítási és tolmácsolási költségek minél nagyobb csökkentése az oka.

Az Európai Unió nyelvpolitikájára tehát a nagyfokú tolerancia, a másik nép vagy népcsoport nyelvének, nemzeti önazonosságának és kulturális értékeinek tisztelete jellemző. Azonban azt nem lehet állítani, hogy a szervezet alkotmánya teljesen maradéktalanul, minden szempontból eleget tenne minden igénynek. Az írek az Európai Unió Szerződés megkötése, azaz 1992. óta küzdöttek azért, hogy az Írországból (igaz, csak az angol mellett) hivatalos nyelvként elismert ír az Európai Unió hivatalos nyelvvévé váljon, és ezt csak 2007. január elsejével sikerült elérniük. További kisebbségek esetében ez a küzdelem még ma is tart. Olyan, az adott országban hivatalosként elismert, de valamely kisebbségi nép vagy népcsoport által beszélt nyelv, mint a baszk, gallego és katalán, cimber, albán, friuli, még a mai napig nem élvezzi az Európai Unió hivatalos nyelvének a státusát. A sort még lehetne folytatni, és akkor még meg sem említettük az adott országban beszélt, de hivatalosként el nem ismert nyelveket, mint a franciaországi okszitánt, bretont, a németországi jiddist, vagy szinte az egész európai kontinensen szétszórtan élő cigányok, romák nyelveit/nyelvjárásait.

III. Az Európai Unió rövid története

1. számú térkép: Az Európai Unió országai:

Forrás: www.wikipedia.org

Az Európai Unió kialakulása hosszan tartó társadalmi-politikai-gazdasági folyamatok eredménye. Több szervezet, szövetség megalakulásán keresztül jutott el az Öreg Kontinens a történelmében legnagyobb földrajzi kiterjedésű és politikai-gazdasági jelentőséggel bíró egységes szervezetének megalakulásáig. Az Európai Unió megszületésének folyamatát végiggondolva meg kell említenünk a korábbi és a közvetlen előzményeket is. A korábbi előzményekhez tartoznak a második világháború előtti történések (páneurópai mozgalom, Európai Egyesült Államok), a közvetlen előzményekhez pedig a második világháború utáni politikai-gazdasági-kereskedelmi események (a Benelux-államok vámuniója, a Brüsszeli Szerződés, Európai Gazdasági Együtműködési Tanács, a Nemzetközi Ruhr-hatóság, Általános Vámtarifa- és Kereskedelmi Egyezmény, Európai Gazdasági Együtműködési Szervezet, Észak-atlanti Szövetség Szervezete, Európa Tanács, Európa Mozgalom, Európai Fizetési Unió, Európai Védelmi Közösség, Európai Közösségek, Északi Tanács, Nyugat-európai Unió, Európai Szén- és Acélközösség, Európai Monetáris Egyezmény, Európai Szabadkereskedelmi Társulás, Európai Atomenergia Közösség, Közös Piac), amelyek során megteremtődtek az Európai Unió megvalósításához szükséges gazdasági, jogi, politikai, és nem utolsósorban társadalmi feltételek.

III. 1. Korábbi előzmények

III. 1. a. A páneurópai mozgalom.

A páneurópai mozgalom létrejöttében nagy szerepe volt Coudenhove-Kalergi grófnak, osztrák szociológusnak, aki az 1920-as években indította útjára a mozgalmat. A mozgalom céljai: az első világháború szomorú tapasztalatainak és tanulságainak levonása után a részt vevő országok számára a vámok eltörlése, közös kereskedelmi jog biztosítása, kisebbségvédelem, a szükséges szociálpolitika feltételeinek megteremtése, valamint az egyes országok között lévő politikai nézeteltérések kiküszöbölése. E mozgalomnak hívei és támogatói nemcsak Ausztriában voltak, hanem Németországban, Magyarországon, Franciaországban, illetve Olaszországban is. Az 1933-as németországi események után a páneurópai mozgalom sorvadásnak indult, majd a második világháború után újult meg, és vált az európai integráció egyik legfontosabb szorgalmazójává. A mozgalom hívei öt világhatalom létét ismerték el: Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Páneurópa, Japán, Szovjetunió.

A páneurópai mozgalom egyik központi kérdése a legfőbb integráló erő, a mindenki számára elfogadható közös nyelv kijelölése volt. A mozgalom híveinek többsége a különböző országok hivatalos és nemzeti nyelveinek fenntartása mellett közös nyelvként a viszonylag könnyen megtanulható, de nem semleges és egyesekben negatív attitűdöket is kiváltó angolt jelölte meg, minden európai országban szorgalmazta az angol L_2 -ként való oktatását. Ezzel sokan nem értettek egyet (és nemcsak a páneurópai mozgalom ellenzői) – mivel az angolajkú beszélők így előnyös helyzetbe kerültek volna azokkal szemben, akik L_1 -ként egy másik nyelvet sajátítottak el, és a kognitív fejlődés mellett az angol, mint L_2 tanulására is időt, pénzt, energiát kellett fordítaniuk, ráadásul a mindenkori kommunikációs helyzetekben is hátrányból indultak az angolajkúakkal szemben. Egy idegen nyelvet ugyanis sohasem lehet olyan szinten megtanulni, mint amilyen szinten azt az anyanyelvi beszélői elsajátították. Ennek következtében egy kommunikációs helyzetben az adott nyelvet L_1 -ként, illetve L_2 -ként beszélő személy mindenképpen aszimmetrikus helyzetbe kerül egymáshoz képest. És ez igaz az angol nyelvre is. Nem beszélve arról, hogy az angol öt földrész több mint 40 országának hivatalos nyelve, így semmiképpen sem nevezhető egységesnek, a szétfejlődés – amely nemcsak mint veszély létezik, hanem nap mint nap tapasztalható, gondoljunk Jamaika különböző nyelvváltozataira, vagy a brit és az amerikai vagy ausztráliai angol különbségeire – teljesen természetes és megállíthatatlan folyamat. A különböző földrészekeken található, eltérő politikai berendezkedésű, eltérő történelmi háttérrel rendelkező, a gazdasági fejlettség más és más fokain álló országok pedig kulturálisan semmiképpen sem tarthatók egységesnek – még azonos hivatalos nyelv esetén sem – így egy darab angol nyelvről, egy darab angol nyelvű kultúráról nem beszélhetünk. Ezért a páneurópai mozgalom hívei, de az angol mint közös nyelv ellenzői körében jogosan merülhetett fel a kérdés: melyik angol nyelvet/nyelvváltozatot vezessék be közös nyelvként? A britet? Melyiket: a londoni nyelvjárást vagy valamelyik másikat? Érv: Nagy-Britannia Európa területén található, így teljesen természetes, hogy a páneurópai mozgalom az angol európai változatát kívánja elterjeszteni; ellenérv: Nagy-Britannia a XX. században már nem olyan erős gazdasági nagyhatalom, mint a XVI-XVII. században volt, tehát nem biztos, hogy éppen az ebben az országban beszélt nyelv a legjobb megoldás. Az amerikaiat? Az Amerikai Egyesült Államokon belül melyik államét? Érv: Amerika a XX. században a világ vezető nagyhatalmává vált és nemcsak politikai, hanem gazdasági értelemben is; ellenérv: egy európai mozgalom miért éppen egy másik földrészen használatos nyelvváltozat bevezetését szorgalmazza Európa országaiban? Az ausztráliai? Vagy valamelyik jamaikai változatot? Ausztrália vagy Jamaika nem tartozik a világ gazdaságilag legjelentősebb nagyhatalmai közé, ráadásul ezen országok esetében is kérdés,

hogy Európa országaiban miért éppen az ő nyelvváltozatuk bevezetése lenne a legcélrátörőbb megoldás.

A páneurópai mozgalmon belül az angol valamely változatának közös nyelvként való bevezetése természetesen senkit sem akadályozott volna abban, hogy más nyelvet/nyelveket is megtanuljon. Ez csak egy nyelvi mentőöv lett volna a többféle nyelvcsaládhoz tartozó nyelvek Európában élő beszélői számára annak érdekében, hogy legyen egy mindenki számára érthető közös kódrendszer.

III. 1. b. Európai Egyesült Államok (EEÁ)

Az 1930-as években a páneurópai mozgalommal párhuzamosan működött az Európai Egyesült Államok (EEÁ), amelynek közös hadserege, vám- és külpolitikája volt. Célként tűzte ki a közös európai valuta bevezetését, amelyre a második világháború kitörése előtt már nem került sor. Az EEÁ hívei – a páneurópai mozgalomtól eltérően – két nagyhatalom létét ismerték el: Amerikai Egyesült Államok (a nyugati félgömb vezető hatalma), Európai Egyesült Államok, amelyhez tartozott Nagy-Britannia és a Szovjetunió is (a keleti félgömb vezető hatalma).

A másik lényeges eltérés a páneurópai mozgalomhoz képest a nyelvi kérdésben mutatkozott meg. Az Európai Egyesült Államok hívei a földrész országainak hivatalos és nemzeti nyelveinek fennmaradását, illetve kulturális sokszínűségének megtartását fontosnak tartották, ám azt ők is felismerték, hogy ennyi, egymás számára kölcsönösen érthetetlen nyelv mellett szükség van egy közös kódra is. Ők közös nyelvként viszont nem az angolt, hanem a mesterséges, ezért semmilyen nemzeti kultúrához nem kötődő, így negatív attitűdöket senkiben sem kiváltó, semleges, nagyon egyszerű nyelvtanú, tehát az angolnál sokkal könnyebben megtanulható eszperantó bevezetését szorgalmazták. Az eszperantó további előnye: mesterséges nyelv lévén senkinek sem anyanyelve, így mindenki L_2 -ként tanulja, ami azért fontos szempont, mert az adott kommunikációs helyzetben az eszperantóul társalgó személyek közül senki sem kerül a másikkal szemben előnyös vagy hátrányos helyzetbe, így csak szimmetrikus kommunikációs helyzet alakulhat ki. Az eszperantó minden funkcióban való használatra alkalmas, szókincse és szóképzési rendszere rendkívül rugalmas és hatékony, ezért bármely terület szakterminológiája könnyen fejleszthető. Lévén mesterséges nyelv, semmilyen nemzeti kultúrához nem kötődik, de a világ bármely nyelvének kulturális értékei fordítói munkával átültethetőek rá. Hang- és írásrendszere egyértelmű és mindenki számára könnyen megtanulható, mivel minden hangnak egy íráskép felel meg, és fordítva, minden íráskép csak egy hangot jelöl. Mivel az eszperantó szavak hangsúlya kötött, annak megtanulása sem okozna gondot. Az eszperantó szavak végződése szófajfüggő, ezért azok szófaji hovatartozása könnyen felismerhető, ami lényegesen megkönnyíti a nyelv megtanulását. Az eszperantóban csak alanyi és tárgyeset van, valamint egyes és többes szám, nem ismeri a névszó- és igeragozás fogalmát sem, így a nyelvtanulónak nem kell bonyolult ragozási rendszereket magolnia. Ha az eszperantó minél több országban L_2 -ként bevezetésre kerülne, a szétfejlődés veszélye akkor sem állna fenn, mivel a szókincs fejlesztésével kapcsolatban az arra jogot szerző nemzetközi szaktekintélyeket szigorú szabályok kötik. Azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy – széles körű elterjedése esetén – az eszperantó sem maradna teljesen változatlan nyelv, ugyanis arra is rárakódnának minden nyelv vagy ország kulturális sajátosságai, minden beszélő egyedi tudása. A mindenkori kommunikációs helyzetekben pedig megjelenének a minden nyelvre, kultúrára, személyre egyedien jellemző metanyelvi kommunikáció jelzései, valamint a kinezikus jelek, gesztusok, mimika, stb. Azonban ezek a kommunikációs különbségek – az eszperantó elterjesztése mellett állók véleménye szerint – nem gátolnák olyan erősen a különböző nyelvek beszélői közötti kommunikációt, mint valamely közös nyelv ismeretének hiánya.

Az eszperantó előnyeit hangoztatók körében senkinek sem jutott eszébe más nyelv megtanulásának tiltása. Az eszperantó mintegy nyelvi mentőöv jelent meg hívei szemében, nem kizárólagosan megtanulható nyelvként. Ha valaki az Európai Egyesült Államok területén más nyelvet szeretett volna megtanulni, ahhoz is joga volt. Mint ahogy az angol anyanyelvű vagy angolul tudó embereknek sem tiltja meg a világon sehol senki, hogy megtanuljanak olaszul, oroszul, görögül, németül, finnül, franciául, portugálul, norvégul, jorubául, üzbégül, tadzsikul, vagy egyéb nyelveken, amelyekhez éppen kedvük van.

A második világháború eseményei mindkét mozgalmat félresöpörték, így egyik államalakulat sem bizonyult életképesnek.

III. 2. Közvetlen előzmények

III. 2. a. Politikai szervezetek

1945 tavaszán ért véget az emberiség történetének eddigi legszomorúbb fejezete, a második világháború. A vészkorszakot követő békekötések után fel kellett dolgozni a holokauszt és a porrajmos tragédiáját, helyre kellett állítani az európai országok gazdaságát, meg kellett kezdeni az újjáépítést, rendezni kellett az egymással ellenségeskedő országok közötti politikai kapcsolatokat. E feladatok kapcsán jelentek meg a szűkebb-tágabb, lazább-szorosabb integrációt megvalósítani kívánó gazdasági-kereskedelmi és politikai erők, továbbá ekkor vált hosszabb távú céllá az Európai Közösség megalapítása is. A gazdasági célok között a hatékonyság és a versenyképesség növelése, a tőke, a munkaerő, a szolgáltatások, illetve az áru szabad áramlása, valamint a biztonságosabb piac megteremtése, a politikai célok között pedig a béke gazdasági, társadalmi és politikai feltételeinek megteremtése, hosszú távú fenntartása jelent meg. Fontos szempont volt még a két világháború kitörésében aktív szerepet vállaló Németország túlzott hatalmának semlegesítése – a nélkül, hogy a német népet kollektív bűnösnek kiáltanánk ki –, illetve a Szovjetunió terjeszkedésének megakadályozása, politikai befolyásának csökkentése is. Erős hangsúlyt kapott a demokratikus államberendezkedés védelme ott, ahol az már kialakult, és szorgalmazása azokban a térségekben, amelyekben addig az még nem történt meg. Ezt a politikai célt szolgálta az Észak-atlanti Szövetség (NATO) létrehozása is, amelynek alapszerződését 1949. április 4-én írták alá Washingtonban. Az alapító tagok között nemcsak európai országok (Belgium, Hollandia, Luxemburg, Nagy-Britannia, Franciaország, Dánia, Izland, Norvégia, Olaszország és Portugália) voltak, hanem az Amerikai Egyesült Államok, valamint Kanada is.

1947. decemberében Párizsban hozták létre az Európa Mozgalmat, amely független szervezetként az európai integráció elősegítését tűzte ki célul. Tagjai az országonként megalakított Nemzeti Tanácsok és a mozgalom céljáért tevékenykedő különböző nemzetközi szervezetek. Az Európa Mozgalom tevékenységével, valamint állásfoglalásaival jelentősen hozzájárult az olyan szervezetek megalapításához, mint az Európa Tanács és az Európai Gazdasági Közösségek. 1953 óta 3-5 évenként kongresszust rendeznek, ahol a politikusok, illetve a gazdasági szakemberek megvitatják az aktuális teendőket. A mozgalom központi irodája Brüsszelben található, de irodákat tart fenn Bonnban és Hágában is.

A strasbourgi székhelyű Európa Tanács (CE) 1949. május 5-én alakult meg Londonban azzal a céllal, hogy a tagállamok között összehangolja a politikai és szellemi örökség védelmét, valamint a demokratikus eszmék védelmét és terjesztését, illetve elősegítse a gazdasági, tudományos, kulturális és társadalmi fejlődést. A szervezet alapító tagjai: Belgium, Hollandia, Luxemburg, Franciaország, Olaszország, Nagy-Britannia, Írország, Dánia, Svédország. 1950-ben csatlakozott Izland, Görögország és Törökország, 1951-ben a Német Szövetségi Köztársaság, 1956-ban pedig Ausztria. Az Európa Tanácsnak az Európai Unió valamennyi tagállama tagja, de az uniós tagság nem feltétele az Európa Tanácshoz való tartozásnak. Az Európai Uniónak jelenleg 27, az Európa Tanácsnak pedig 33 tagja van.

Magyarország például 14 évvel az uniós csatlakozás előtt, 1990-ben írta alá az Európa Tanáccsal kötött szerződést. Az Európa Tanács határozathozatali szerve az összes tagállam külügyminisztereiből álló miniszteri tanács. A Közgyűlésbe az országos parlamentek delegálják a tagokat, illetve azok helyetteseit. A Helyi és Regionális Lehetőségek Kongresszusa 1994 óta működik az Európa Tanács tanácsadó szerveként.

III. 2. b. Gazdasági szervezetek

A szovjet befolyás elleni fellépés volt a Truman-doktrína egyik alaptétele is. Ezt a célt szolgálta az 1947. június 5-én bejelentett Marshall-terv is, amelyet különböző, szintén 1947-ben rendezett nemzetközi konferenciákon hagytak jóvá a politikusok és a gazdasági szakemberek. A nemzetközi konferenciák eredményeként jött létre több szervezet is. Az Európai Gazdasági Együtműködés Tanácsa (CEEC) 1947-ben alakult meg, amely 1948-ban átalakult az Európai Gazdasági Együtműködési Szervezetévé (OEEC), majd 1961. október elsején a Gazdasági Együtműködés és Fejlesztés Szervezetévé (OECD).

Számos szervezet párhuzamos, de összehangolt tevékenysége szolgálta a háború utáni újjáépítés céljait. Az Általános Vámtarifa- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) ma már az egész világra kiterjedő egyezmény, amelyet 1947-ben írtak alá 23 ország részvételével, de amely csak 1948-ban lépett hatályba. Célja a kereskedelmi tevékenységek megkönnyítése, illetve a legnagyobb kedvezmény biztosítása a tagországok számára. A GATT-nak ma 117 tagja van.

Az Európai Közösségek elnevezés három szervezet együttesét takarja: az Európai Szén- és Acélközösség (Montanunió – ECSC), az Európai Gazdasági Közösség (EEC), más néven Közös Piac, valamint az Európai Atomenergia Közösség (Euratom) együttesét. Az Európai Szén- és Acélközösség létrehozására Robert Schuman francia külügyminiszter 1950. május 9-én tett javaslatot, eredetileg a nyugatnémet és francia szén- és acéltermelés egyesítése céljából. 1951 áprilisában a Párizsi Szerződés ratifikálásával jött létre a szervezet, hat alapító taggal (Belgium, Hollandia, Luxemburg, Franciaország, Németország, Olaszország), amelynek fő célja nemcsak a Német Szövetségi Köztársaság és Franciaország, hanem a hat tagállam közös szén- és acélpiacának megteremtése volt. A Hatok 1957-ben, tevékenységük bővítése érdekében, egy gazdasági közösség létrehozását határozták el, amelynek legfontosabb gondolata a munkavállalók, a szolgáltatások, a tőke és az áruk szabad áramlása volt. A római szerződést 1957. március 25-én írták alá, amely 1958. január elsején lépett hatályba, ezzel megszületett az Európai Gazdasági Közösség (Közös Piac). Alapító tagjai azok az országok voltak, amelyek létrehozták az Európai Szén- és Acélközösséget is. Első elnöke alapító atyja, Robert Schuman lett. A Közös Piac megteremtése együtt járt többek között a közös kereskedelmi és mezőgazdasági politika kialakításával, a nemzeti jogrendszerek harmonizációjával, az adózási rendszerek egymáshoz való közelítésével, a versenyfeltételek egységes jogi szabályzatának megvalósításával, a szabad munkaerő-vándorlás lehetővé tételével, a belső vámok eltörlésével, illetve az egységes külső vámtarifa bevezetésével. A Közös Piac a volt francia és belga gyarmatokkal (összesen 18, a függetlenségét újonnan elnyerő afrikai országgal) 1963-ban társulási szerződéseket, megállapodásokat kötött. De társulási szerződés formájában más irányban is kiszélesedtek a szervezet kapcsolatai: 1962-ben Görögországgal, 1964-ben pedig Törökországgal lépett társult viszonyba. 1968 júliusában törölték el a tagországok között a késztermékek vámját, továbbá ekkor alakították ki a közös mezőgazdasági és kereskedelmi politikát. 1969-ben az Európai Közösségek állam- és kormányfői elhatározták, hogy együtműködésüket kiterjesztik a gazdaság minden ágára, így alakítanak ki egy közös gazdaságpolitikát is, a fő cél azonban a pénzügyi unió létrehozása volt.

Az Európai Szén- és Acélközösséggel majdnem egyidőben, 1957-ben alakult meg az Európai Atomenergia Közösség (Euratom). Nagy-Britannia nem vett részt a szervezet megalapításában, viszont ellensúlyozni kívánta annak gazdasági-politikai erejét és piaci növekedését, tényerését, ezért egy másik szervezet létrehozását kezdeményezte a közösségből szintén kimaradt államokkal együtt. Így alakult meg 1960-ban Stockholmban az Európai Szabadkereskedelmi Társulás (EFTA) Nagy-Britannia, Dánia, Norvégia, Svédország, Ausztria, Portugália, illetve Svájc részvételével. Finnország 1961-ben vált a szervezet társult tagjává, Izland pedig 1970-ben csatlakozott hozzá. A szervezet céljai között az ipari vámok megszüntetése, valamint a szabad versenyt és kereskedelmet akadályozó gátak csökkentése, lebontása szerepelt.

1972-ben az EFTA, illetve az akkor már Európai Gazdasági Közösségnek (EGK) nevezett szervezet egyezményt kötött egy szabadkereskedelmi övezet létrehozásáról, amely 1977. július elsején hatályba is lépett, és a tagországok közötti kereskedelemben vásárolt iparcikkek vámjának eltörlésével járt együtt. Azonban Nagy-Britannia nem is titkolta, hogy kezdettől fogva az Európai Gazdasági Közösséghez szeretett volna csatlakozni. A csatlakozási tárgyalások 1961-ben meg is kezdődtek, de csak 1972-ben jártak eredménnyel. Az Európai Gazdasági Közösség hat tagállamának sikeres együttműködése arra készítette Dániát és Írországot, hogy Nagy-Britannia mellett ők is benyújtsák csatlakozási kérelmüket. A három ország 1972. január 22-én nyert felvételt a szervezetbe, bár a csatlakozási szerződés csak 1973. január elsején lépett hatályba, ekkor a Hatokból Kilencek lettek. 1973-ban Nagy-Britannia, Dánia és Írország kivált az EFTA-ból. 1974-ben a Kilencek kormányfői az együttműködés elmélyítése érdekében létrehozták az Európai Tanács szervezetét, amely a tagállamok állam- és kormányfőinek félévenként megtartott csúcstalálkozóját jelentette. Az 1979-es Európai Pénzügyi Rendszer bevezetését a világméretű pénzügyi instabilitás és az 1973-as, illetve 1979-es olajválság tette szükségessé, továbbá lehetőséget teremtett egy szigorú gazdaságpolitika kidolgozására is. Az EGK bővítése tovább folytatódott: 1981-ben Görögország, majd 1986-ban Spanyolország és Portugália felvételével. 1986. februárjában írták alá az Egységes Európai Okmányt, amely 1987. július elsején lépett életbe, a tagországok egységes piacának kialakítását tűzve ki célul. A Tizenketek között tapasztalható gazdasági különbségek csökkentése érdekében határozták el bizonyos strukturális programok kidolgozását, illetve bevezetését. A kelet-európai országokban 1989-ben megindult politikai-gazdasági rendszerváltás, a Berlini Fal leomlása, illetve a két Németország 1990-es egyesülése, a volt szocialista országoknak a Szovjetunió ellenőrzése alóli felszabadulása, a Szovjetunió 1991-ben történő utódállamokra való felbomlása, Csehszlovákia Csehországra és Szlovákiára való kettészakadása, valamint az 1991-ben kezdődő délszláv háború következményeként Jugoszlávia 1991-es felbomlása átalakították Európa politikai-gazdasági szerkezetét. Magyarország, Lengyelország, Szlovákia, Csehország, Szlovénia, Észtország, Lettország és Litvánia ezekben az években nyújtotta be csatlakozási kérelmét az EGK-hoz.

III. 3. Az Európai Unió megalakulása

Az EGK azonban átalakult, az Európai Uniós Szerződést 1992-ben a hollandiai Maastrichtban írták alá, de csak 1993. november elsején lépett életbe. Ettől az időponttól kezdve beszélhetünk ténylegesen az Európai Unióról (EU), amelynek alapító tagjai az Európai Gazdasági Közösség tagországai voltak (szám szerint tizenketten – a szervezet kék színű zászlaján látható 12 sárga ötágú csillag az alapító tagokra utal). A szervezet nagyratörő célt tűzött a tagországok elé: a monetáris unió bevezetését 1999-re, új közös kül- és biztonságpolitika kialakítását, a belső biztonság megszervezését, valamint az európai állampolgárság bevezetését. Ekkor reformálták meg az Európa Parlament jogkörét is, megerősítve törvényhozói szerepét. 1995-ben tizenötöre bővült a tagországok száma: ebben az

évben csatlakozott a szervezethez Finnország, Ausztria, illetve Svédország. 2004. május elsején történt meg a szervezet történetének eddigi legnagyobb bővítése, tíz új ország felvételével: a volt szocialista országok közül Magyarország, Lengyelország, Csehország és Szlovákia, a szovjet utódállamok közül Észtország, Lettország, Litvánia, a volt Jugoszlávia egykori tagköztársaságai közül Szlovénia nyerte el a felvételt Máltával, valamint Ciprussal együtt. Az immáron 25 tagúvá bővült Európai Unió ekkor csatlakozási tárgyalásokat folytatott Bulgáriával és Romániával, amely országok 2007. január elsején váltak teljes jogú taggá. A jelenleg 27 tagországot számláló szervezet Horvátországgal folytat csatlakozási tárgyalásokat. Ukrajna, Szerbia, Montenegró és Törökország is várja, hogy mielőbb elkezdhesse azokat. Ezeknek az országoknak bizonyos politikai és/vagy gazdasági feltételek teljesítése esetén reményük van arra, hogy valamikor bekerüljenek a szervezetbe. Arra jelenleg belátható időn belül nem mutatkozik esély, hogy Oroszország vagy Albánia bekerülhetne az Európai Unió tagállamai közé. Norvégia, Svájc és Izland csatlakozása bármikor lehetséges, az csak a népszavazás eredményétől függ. Azonban ezekben az országokban – bár sem politikai, sem gazdasági akadálya nincs csatlakozásuknak – a lakosság döntő többsége nem szimpatizál az európai uniós tagsággal.

Az áru, a szolgáltatások, a munkaerő, illetve a tőke szabad áramlásához még nem elégséges a fizikai, földrajzi, politikai akadályok eltávolítása, szükséges a tagállamok gazdaságpolitikájának minél szélesebb körű összehangolása, illetve a pénzügyi rendszer egységesítése is. 1990 decemberében hívták össze a Gazdasági és Pénzügyi Unióval foglalkozó Konferenciát, amelynek témája az egységes belső piac programjának meghirdetése volt. Ennek keretében állapodtak meg a közös valuta bevezetéséről, a belső vámok eltörléséről, valamint a támogatási rendszer valamennyi tagországra nézve kötelező egységesítéséről.

Az Európai Unió megalakulásához vezető folyamatok, azaz a különböző európai és Európán kívüli államok közösségeinek kialakulása, dátumokban kifejezve:

- **Vámunió:** szerződéskötés ideje: 1947. októbere, alapító tagok: Belgium, Hollandia, Luxemburg;
- **Európai Gazdasági Együtműködési Tanács (CEEC):** szerződéskötés ideje: 1947, alapító tagok: Belgium, Hollandia, Luxemburg, Franciaország, Nagy-Britannia, Olaszország, Dánia, Izland, Norvégia, Portugália, Írország, Görögország, Ausztria, Svájc, Svédország, Törökország;
- **Általános Vámtarifa- és Kereskedelmi Egyezmény (GATT):** a szerződéskötés ideje: 1947, a hatályba lépés ideje: 1948;
- **Európa Mozgalom:** szerződéskötés ideje: 1947, alapító tagok: az országonként megalakított Nemzeti Tanácsok és az európai integrációt célként kitűző nemzetközi szervezetek;
- **Brüsszeli Szerződés:** szerződéskötés ideje: 1948. március 17., aláírók: Belgium, Hollandia, Luxemburg, Franciaország, Nagy-Britannia. 1955-től megváltozott néven: Nyugat-európai Unió;
- **Nyugat-európai Unió:** a Brüsszeli Szerződés jogutódja; alapító tagok: Belgium, Hollandia, Luxemburg, Franciaország, Nagy-Britannia, későbbi csatlakozók: Olaszország, Német Szövetségi Köztársaság (1955);
- **Európai Gazdasági Együtműködési Szervezet (OEEC):** az Európai Gazdasági Együtműködési Tanács jogutódja; szerződéskötés ideje: 1948. április 16., alapító tagok: Belgium, Hollandia, Luxemburg, Franciaország, Nagy-Britannia, Olaszország, Dánia, Izland, Norvégia, Portugália, Írország, Görögország, Ausztria, Svájc, Svédország, Törökország, megfigyelő: Jugoszlávia, Finnország, későbbi csatlakozók:

Német Szövetségi Köztársaság (1949), Amerikai Egyesült Államok, Kanada (1950), Jugoszlávia (1955), Finnország (1957), Spanyolország (1959);

- **Ruhr-statútum:** szerződés kötés ideje: 1948. decembere, alapító tagok: Belgium, Hollandia, Luxemburg, Franciaország, Nagy-Britannia, Amerikai Egyesült Államok, későbbi csatlakozó: Német Szövetségi Köztársaság (1949);
- **Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO):** szerződés kötés ideje: 1949. április 4., alapító tagok: Belgium, Hollandia, Luxemburg, Franciaország, Nagy-Britannia, Olaszország, Dánia, Izland, Norvégia, Portugália, Amerikai Egyesült Államok, Kanada, későbbi csatlakozók: Görögország, Törökország (1952), Német Szövetségi Köztársaság (1955), Magyarország (1999);
- **Európa Tanács (CE):** szerződés kötés ideje: 1949. május 5., alapító tagok: Belgium, Hollandia, Luxemburg, Franciaország, Nagy-Britannia, Olaszország, Dánia, Norvégia, Portugália, Svédország, későbbi csatlakozók: Izland, Görögország, Törökország (1950), Német Szövetségi Köztársaság (1951), Ausztria (1956);
- **Európai Fizetési Unió (EPU):** szerződés kötés ideje: 1950, alapító tagok: Belgium, Hollandia, Luxemburg, Franciaország, Nagy-Britannia, Olaszország, Német Szövetségi Köztársaság, Dánia, Izland, Írország, Norvégia, Portugália, Görögország, Ausztria, Svájc, Svédország, Finnország, Amerikai Egyesült Államok, Kanada, Törökország;
- **Európai Szén- és Acélközösség (Montanunió – ECSC):** szerződés kötés ideje: 1951. áprilisa, hatálybalépés ideje: 1952. július 23., alapító tagok: Belgium, Hollandia, Luxemburg, Franciaország, Olaszország, Német Szövetségi Köztársaság;
- **Északi Tanács:** szerződés kötés ideje: 1952. májusa, alapító tagok: Dánia, Izland, Norvégia, Svédország, későbbi csatlakozó: Finnország (1955);
- **Európai Védelmi Közösség:** szerződés kötés ideje: 1952, a megállapodás előkészítői: Belgium, Hollandia, Luxemburg, Franciaország, Olaszország, Német Szövetségi Köztársaság;
- **Európai Gazdasági Közösség (Közös Piac – EEC):** szerződés kötés ideje: 1957. március 25., hatálybalépés ideje: 1958. január 1., alapító tagok: Belgium, Hollandia, Luxemburg, Franciaország, Olaszország, Német Szövetségi Köztársaság, későbbi csatlakozók: Dánia, Írország, Nagy-Britannia (1972), Görögország (1981) (társult tag 1962 óta), Spanyolország, Portugália (1986), Finnország, Svédország, Ausztria (1995);
- **Európai Atomenergia Közösség (EURATOM):** szerződés kötés ideje: 1957. március 15., hatálybalépés ideje: 1958. január 1., alapító tagok: Belgium, Hollandia, Luxemburg, Franciaország, Olaszország, Német Szövetségi Köztársaság;
- **Európai Monetáris Egyezmény (EMA):** szerződés kötés ideje: 1958. december 27., alapító tagok: Belgium, Hollandia, Luxemburg, Franciaország, Nagy-Britannia, Olaszország, Német Szövetségi Köztársaság, Dánia, Izland, Írország, Norvégia, Portugália, Görögország, Ausztria, Svájc, Svédország, Finnország, Amerikai Egyesült Államok, Kanada, Törökország, pótlólag csatlakozó: Spanyolország;
- **Európai Szabadkereskedelmi Társulás (EFTA):** szerződés kötés ideje: 1960, alapító tagok: Nagy-Britannia, Ausztria, Dánia, Norvégia, Svédország, Portugália, Svájc; társult tag: Finnország (1961), későbbi csatlakozó: Izland (1970);
- **Gazdasági Együtműködés és Fejlesztés Szervezete (OECD):** szerződés kötés ideje: 1961. október 1., alapító tagok: Belgium, Hollandia, Luxemburg, Franciaország, Nagy-Britannia, Olaszország, Dánia, Izland, Norvégia, Portugália, Írország, Görögország, Ausztria, Svájc, Svédország, Törökország, Jugoszlávia, Finnország,

Német Szövetségi Köztársaság, Amerikai Egyesült Államok, Kanada, Spanyolország, Japán, Ausztrália, Új-Zéland;

- **Európai Tanács (EC):** szerződéskötés ideje: 1974. decembere;
- **Európai Unió Szerződés:** az Európai Gazdasági Közösség jogutódja; szerződéskötés ideje: 1992, hatálybalépés ideje: 1993. novembere; alapító tagok: Belgium, Hollandia, Luxemburg, Franciaország, Olaszország, Német Szövetségi Köztársaság, Dánia, Írország, Nagy-Britannia, Görögország, Spanyolország, Portugália, későbbi csatlakozók: Finnország, Svédország, Ausztria (1995), Ciprus, Csehország, Észtország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Málta, Szlovákia, Szlovénia (2004. május 1.).

III. 4. Az Európai Unió szervezetei

III. 4. a. Politikai szervezetek

Az Európai Tanács (EC) 1974. decemberében jött létre. Az Európai Unió tagállamainak kormány- és államfőiből, valamint az Európai Közösség Bizottságának elnökéből áll. Tevékenységét a tagállamok külügyminiszterei, illetve a Bizottság tagjai segítik, az Egységes Európai Okmány 2. cikke szerint.

A luxemburgi székhelyű Európai Parlament (Közgyűlés) az Európai Unió törvényhozó testülete. Tagjait az egyes tagországok parlamenti képviselői közül közvetlen szavazással a tagországok választójoggal rendelkező lakosai delegálják. Az adott ország nagyságától függ, hogy hány képviselője lehet az Európai Parlamentben (Magyarországnak, amely 2005. óta vehet részt az Európai Unió törvényhozó munkájában, például először 24 EP-képviselője volt, ma 22 van). A képviselők öt évre szóló mandátumot kapnak. A Miniszterek Tanácsa és az Európai Bizottság köteles figyelembe venni az Európai Parlament véleményét, döntéseit, ám az EP-nek nincs olyan törvényhozói jogköre, mint az egyes nemzeti parlamenteknek. Az Európai Parlament székhelye Luxemburgban található, azonban ülései többségét Strasbourgban, az Európa Tanács épületében tartja. Az egyes bizottságok Brüsszelben üléseznek. Mivel az Európai Parlamenti képviselők közvetlen szavazás útján nyerik el mandátumukat, számukra nem előírás valamely idegen nyelv ismerete, a parlamenti munkához tolmácsolást biztosítanak.

A brüsszeli székhelyű Miniszterek Tanácsa (Tanács) tevékenységében a tagállamok kormányai vesznek részt, ez a szervezet az Európai Unió döntéshozó szerve. A döntéseket egyszerű szótöbbséggel, minősített többséggel, vagy egyhangú állásfoglalással hozza meg. Az egyes tagállamok szavazatai – nagyságuktól függően – súlyozottak. Az Európai Parlamenttel köteles együttműködni, annak beszámolási kötelezettséggel tartozik. Az egyes tagállamok az elnökségi feladatokat féléves váltással látják el. A Miniszterek Tanácsa üléseit a tagállamok állandó képviselőiből álló, brüsszeli székhelyű bizottság készíti elő, amely összekötő szervként működik a Miniszterek Tanácsa és az Európai Bizottság között. A Miniszterek Tanácsa rendeleteket, határozatokat, valamint irányelveket bocsát ki, állást foglal bizonyos kérdésekben, határozatokat hoz és javaslatokat tesz. Kezdeményező szerepe nincs, ami azt jelenti, hogy csak bizottsági kezdeményezés esetén adhat ki rendeletet. A Tanács által kiadott rendeleteket, amelyek egyenrangúak az egyes tagországokban kiadott rendeletekkel és törvényekkel, minden tagországban közvetlenül alkalmazni kell.

A brüsszeli székhelyű Európai Bizottság (Bizottság) tagjait az Európai Unió tagállamainak kormányai delegálják, minden kormány egyet-egyét. Így a Bizottság létszáma az Európai Unió tagállamainak számától függ. A Bizottság tagjait az Európai Parlament iktatja be tisztségükbe, mandátumuk négy évig tart. A Bizottság döntéseinek meghozatalához egyszerű szótöbbségre van szükség. A Bizottság az Európai Unió gazdasági-politikai-

társadalmi ügyeinek és érdekeinek legfőbb felelőse, kezdeményező, végrehajtó, ellenőrző funkciója van, ez a szervezet tulajdonképpen az Európai Unió kormánya. Feladatait úgy tudja a leghatékonyabban megoldani, hogy az egyes tagállamok kormányaitól teljesen függetlenül működik, csak az Európai Parlamentnek tartozik beszámolni tevékenységéről. A Bizottság munkáját 24 főigazgatóság körülbelül 20.000 szakembere segíti. A Bizottság – a Miniszterek Tanácsa tevékenységéhez hasonlóan – rendeleteket, irányelveket, határozatokat ad ki, állást foglal, véleményt nyilvánít, javaslatot tesz bizonyos kérdésekben. A Tanácstól eltérően azonban kezdeményező jogkörrel is rendelkezik. A Bizottság által kiadott rendeleteket is – amelyek szintén egyenrangúak a tagországok által kiadott törvényekkel, rendeletekkel – minden tagországnak közvetlenül kell alkalmaznia.

A Miniszterek Tanácsa és az Európai Bizottság irányelveire egyaránt érvényes, hogy azok címzettjei közvetlenül a tagországok, amelyek kötelesek azokat a törvényhozás során figyelembe venni és alkalmazni. A határozatok közvetlenül azokra rónak kötelezettségeket, akikre vonatkoznak (kormányok, gazdasági-kereskedelmi-politikai-társadalmi szervezetek, vállalatok). A javaslatok és a vélemények nem kötelező érvényűek, de erősen ajánlott a betartásuk.

A Tanács és a Bizottság által kiadott európai uniós törvények mindenki számára hozzáférhetőek az *Official Journal of the European Communities*⁹ című hivatalos lapban. A *Bulletin of the European Communities*¹⁰ az Európai Unió Közlönye, amely a szervezet életével kapcsolatos aktuális eseményeket, fejleményeket közli havonta. Az Európai Bizottság az Európai Unió tevékenységéről minden évben *Általános Éves Jelentést* ad ki, amely nem véleményezi, tehát nem dicséri vagy elmarasztalja az egyes tagországokat a bizonyos tárgykörökben elért eredményeik alapján, hanem mindenki számára hozzáférhető módon, objektíven leírja azokat. Az *Általános Éves Jelentés*, az *Official Journal of the European Communities* és a *Bulletin of the European Communities* is megjelenik az Európai Unió országában használt valamennyi hivatalos nyelven.

III. 4. b. Gazdasági szervezetek

A luxemburgi székhelyű Számvevőszék az Európai Uniónak a költségvetésében közvetlenül megjelenő és nem megjelenő összes bevételi és kiadási könyvelését vizsgálja át, a könyvelési nyilvántartások alapján. Ha szükségesnek tartja, az Európai Unió intézményeiben és az egyes tagországokban helyszíni vizsgálatokat is végezhet. Éves és speciális jelentéseiben hozza nyilvánosságra vizsgálatai eredményeit. A Számvevőszék független tagjait a Miniszterek Tanácsa az Európai Parlamenttel egyeztetve nevezi ki, hat évre szóló mandátummal.

A luxemburgi székhelyű Európai Beruházási Bank (EIB) önálló jogi személy. Tulajdonképpen az Európai Unió bankja, amelynek valamennyi tagország a tagja. A Bank feladata kölcsönök és kezesség vállalása a gazdaságilag kevésbé fejlett régiók fejlesztése, segítése céljából. Erre a célra a tőkepiacot és a saját pénzügyi alapjait használhatja fel. A gazdaságilag elmaradott régiók a régióban működő vállalatok modernizálására vagy újjászervezésére, új munkahelyek teremtésére, a tőkeerős vállalkozásoknak a régióba való csalogatására, az ehhez szükséges infrastruktúra kiépítésére, valamint a több tagállam érdekeit is érintő tervek megvalósítására igényelhetik a pénzügyi segítséget. A Bank pénzügyi alapokat helyez ki az Európai Unióval társult vagy együttműködési szerződést kötött országokba, illetve kezeli a pénzügyi segélyként nyújtott kölcsönöket, többek között az úgynevezett PHARE program keretében nyújtott kedvezményeket is.

III. 4. c. Bírói Testület

A luxemburgi székhelyű Európai Bíróság (Bíróság) az Európai Unió ellenőrző hatalma, azaz a jogérvényesülést biztosító hatósága. A testület 13 független bíróból áll, akik hat évre szóló mandátumot kapnak kinevezésükkor. Az Európai Bíróság tagjait a tagországok kormányai választják meg. Munkájukat a szintén a tagországok kormányai által megválasztott, független államügyészek segítik. Az Európai Bíróság feladata, hogy biztosítsa az egyes tagországokban a jogszabályok, törvények, rendeletek egységes értelmezését és alkalmazását, valamint, hogy felülvizsgálja a Miniszterek Tanácsa és az Európai Bizottság által elfogadott törvények, határozatok, javaslatok jogszerűségét. Egy-egy tagország is az Európai Bíróság elé vihet vitás kérdéseket, amennyiben úgy gondolja, hogy egy másik tagország nem tartja be a Római Szerződésből eredő kötelezettségeit. Az Európai Bíróság rendezi a hozzá forduló természetes és jogi személyek ügyeit is, de csak az Európai Unió azon döntéseit, amelyek közvetlen hatással vannak rájuk.

IV. Az Európai Unió nyelvpolitikája

A 2007. január elsején immár 27 tagúra bővült Európai Unióban eddig soha nem tapasztalt nyelvi és kulturális sokszínűség jelent meg: a 27 tagországban összesen 23 a hivatalos nyelvek száma. Egyes becslések szerint legalább 50 a kisebbségieké, hiszen az Európai Unió tagállamai számos határmódosítást éltek át történelmük során, és az Öreg Kontinensre mindig is jellemző volt a népvándorlás. Azonban az egyes tagországokban beszélt kisebbségi nyelvek státusa, presztízse nem azonos. Az Európai Unió összlakosságának körülbelül 8%-a, azaz mintegy 30.000.000 ember beszéli L_1 -ként valamelyik kisebbségi nyelvet. Ennek következtében nemcsak politikai, társadalmi és gazdasági kérdések merülnek fel, hanem nyelvi is, amelyekhez szorosan kapcsolódnak az etnikai és kisebbségvédelmi problémák, a különböző üléseken elhangzó felszólalások tolmácsolásának a kérdése, a hivatalos iratok, okmányok, törvények, jogszabályok, rendeletek minden munkanyelvre vagy az Európai Unióhoz tartozó országok valamennyi hivatalos nyelvére való lefordítása is.

Az Európai Unió, elődszervezeteinek megalakulása óta célul tűzte ki a tagállamokban beszélt nyelvek és az egyes országokhoz kötődő kulturális hagyományok egyenjogúságának elismerését, valamint ennek a nyelvi és kulturális gazdagságnak a fenntartását. Jelenleg is hivatalos nyelvének tartja valamennyi tagállamának valamennyi hivatalos nyelvét, amelyek mindegyike egyenrangú a többivel. Munkanyelvének viszont csak hármat ismer el: az angolt, a németet és a franciát, de a dokumentumok nagy részét olaszra és spanyolra is lefordítja. Ebben a kérdésben azonban nincs egyetértés az egyes tagállamok között, mivel természetesen minden ország kormánya ragaszkodik ahhoz, hogy országa hivatalos nyelve bekerüljön az Európai Unió munkanyelvei közé, és minden törvényt, jogszabályt, rendeletet, hivatalos iratot, okmányt lefordítsanak arra is. Minden Európai Parlamenti képviselőnek joga van ahhoz, hogy saját anyanyelvén szólaljon fel az üléseken (mivel ők közvetlen választással kerülnek be az intézménybe, megválasztásukkor nem alapfeltétel valamely idegen nyelv ismerete), illetve joga van ahhoz is, hogy szinkrontolmács segítségével követni tudja más országbeli képviselőtársa felszólalásait.

Mielőtt rátérnénk a szervezeten belüli nyelvpolitikai koncepció részletes kifejtésére, tisztáznunk kell két fogalmat: az Európai Unió tagállamainak és az Európai Unió intézményeinek a nyelvpolitikája. Ez a két fogalom nem ugyanazt takarja. Az egyes tagállamok nyelvpolitikája egymástól függetlenül alakul, de az Európai Uniónak van egy stabil koncepciója ebben a kérdésben, ez a stabil nyelvpolitika pedig bizonyos alapelvekre épül. Az Európai Unió nyelvpolitikájának alapelvei: etnikai, nyelvi és kulturális egyenlőség, a soknyelvűség és kulturális sokszínűség fenntartása. A szervezet a leendő tagállamok csatlakozási tárgyalásai során vizsgálja az adott országban élő nyelvi és etnikai kisebbségek helyzetét, indokolt esetben fel is léphet a védelmükben, vagy előírhatja bizonyos törvények, rendeletek, szabályok, ajánlások betartását. Szélsőséges esetben elhalaszthatja az ország csatlakozását addig, amíg az nem teljesíti az előírásokat. Az EBESZ Kisebbségi Főbiztosi posztját éppen a törvénytelen ségek kiszűrése ellen és a törvények betartásának az ellenőrzése céljából hozták létre. De az Európai Unióban nem egységes az egyes tagállamok nyelvpolitikája, azt mindenütt a mindenkori politikai elit határozza meg, bizonyos nemzetközi normák betartása mellett. Jelenleg a legfontosabb európai uniós nyelvi normákat az 1992. novemberében az Európa Tanács 11 tagországa által aláírt Regionális, vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája, az 1992-ben született Barcelonai Nyilatkozat és az 1996-os Hágai Ajánlások foglalják össze. Ezen dokumentumok alapján minden tagállam hivatalos nyelve az Európai Unió hivatalos nyelve is, és a szervezeten belül minden hivatalos nyelv egyenrangú, egyik sem számít „nagyobb” vagy „kisebb”, „fontosabb” vagy „kevésbé fontos” nyelvnek, mint a többi, függetlenül beszélői számától, attól, hogy egy- vagy többközpontú nyelvről van-e szó, az adott ország gazdasági erejétől és minden egyéb külső körülménytől. A nyelvek

egyenrangúsága azonban virtuális, az Európai Unióban is vannak magasabb és alacsonyabb presztízsű nyelvek, amelyek használata az Európai Unió hétköznapjaiban nem egyenlően oszlik meg a különböző szintereken.

Az Európai Unió intézményeinek nyelvpolitikája a tagállamoktól függetlenül alakul, az adott intézmény szervezeti egységeinek a keretén belül. Itt nem érvényesül a nyelvi és kulturális sokszínűségnek az elve, hanem az intézmények munkatársai és a politikusok kommunikációjának a megkönnyítése a fő rendező elv. Ez nagy veszélyt jelent a kevesebb beszélővel rendelkező, alacsonyabb presztízsű nyelvek számára, ugyanis kialakult az a koncepció, amely szerint az Európai Uniónak három munkanyelve van: angol, francia, német (bár a német egyre inkább háttérbe szorul, és egyre inkább csak az angol, valamint a francia számít munkanyelvnek). A különböző intézmények munkatársai felvételénél alapvető előírás a szakértelem mellett az uniós munkanyelvek ismerete is. Ez jelentősen megkönnyíti az uniós intézmények munkatársai és a politikusok, valamint a különböző intézmények közötti kommunikációt, csökkenti a tolmácsolási és fordítási költségeket, lényegesen kevesebb papír, illetve technikai eszköz felhasználását teszi szükségessé, de hosszú távon a nyelvek hierarchiájához, egyes nyelvek bizonyos funkciókban való visszaszorulásához, másoknak pedig éppen a többi fölé emelkedéséhez vezet. Nagy veszélyt jelent a nem munkanyelvnek számító, de hivatalos uniós nyelvek számára a legújabb szokásrendszer egyre általánosabbá válása: az egyes tagállamok – amennyiben lemondanak arról, hogy nyelvükre minden dokumentumot átültsenek, és megelégednek az angol, német vagy francia nyelvű változatokkal – az erre fordítandó pénzt (fordítási költségek, papír, nyomtatópatron, stb. költsége) egy összegben megkapják, és arra a célra fordítják, amire akarják. Ez rövid távon spórolásnak tűnik, de hosszú távon a nyelvek hierarchiájához és a nem munkanyelvek visszaszorulásához vezet.

Az Európai Unió legtöbb intézménye közös igazgatás alatt áll, amelyben minden résztvevő egyenrangú. Ez azt jelenti, hogy itt a minden nyelvről minden nyelvre való fordítás elvének kell érvényesülnie. Az Európai Unió valamennyi államának hivatalos nyelve/nyelvei egymással teljesen egyenrangúak, amiből az következik, hogy minden nyelvpárban biztosítani kell a megfelelően képzett tolmácsokat, fordítókat. Ha nem így történne, óhatatlanul csorbát szenvedne az egyenjogúság elve, és néhány privilegizált „nagy nyelv” jogtalan előnyhöz jutna a többi, „kisebb nyelvvel” szemben. A „nyelvek demokráciája” nagyon sokba kerül, ráadásul technikai akadályok is megnehezíthetik ezt a munkát. Ilyen nehézség lehet a tolmács-, fordítóhiány, valamint a nem elegendő számú tolmács- és fordítóhelyiség. Senki nem vitathatja, hogy jóval nehezebb görög-lengyel, magyar-litván, lett-olasz, észt-szlovák, máltai-cseh, svéd-portugál vagy finn-spanyol tolmácsot találni, mint angol-bármilyen nyelvűt, vagy német-, francia-bármilyen nyelvűt. És az sem elhanyagolható szempont, hogy a brüsszeli, strasbourgi, illetve luxemburgi székhelyű intézmények épületeit nem lehet korlátlanul bővíteni, hogy újabb tolmácsfülkéket helyezzenek el bennük. Azonban az anyagi vagy technikai nehézségek ellenére is ragaszkodni kell a nyelvek egyenrangúságához, hiszen az egyes nyelvek többi fölé emelése egyes kultúrák más kultúrák fölé emelésével jár együtt.

Több javaslat elhangzott már azzal kapcsolatban, hogy hogyan lehetne feloldani ezt a helyzetet: csökkenteni a nyelvpárok számát, de fenntartani a nyelvek, kultúrák egyenjogúságát is.

- Egy hídnyelv – például az angol – bevezetése, az alábbi képlet alapján:

$$L_1 \rightarrow \text{angol} \rightarrow L_3.$$

Minden európai uniós országban könnyen találhatunk angolul tudó tolmácsokat, fordítókat, akik első lépésben angolra fordítanak az adott L_1 nyelvű szöveget, majd második lépésben immár a másik tagország szakemberei vennék át a helyüket, és ők L_3 -ra fordítanak az angol nyelvű szöveget. Ez az eljárás azonban duplájára növelné a fordítási időt és költségeket, valamint növelné a hibaforrások számát.

Minden fordítás magában rejti a kulturális különbségekből adódó félreértéseket, és ha egy újabb nyelvet betoldunk L_1 és L_3 közé, nagyobb esély van a félreértések számának az emelkedésére. Nem beszélve arról, hogy a hídn nyelv anyanyelvi beszélői behozhatatlan előnyre tennének szert a többi ország tolmácsaival szemben. Ez a módszer ráadásul – a munkaidő megnövekedése miatt – nem is alkalmazható a szinkrontolmácsolás esetében.

- Egy mesterséges nyelv – például az eszperantó – bevezetése, az alábbi képlet alapján:

$L_1 \rightarrow$ eszperantó $\rightarrow L_3$.

Az L_1 és L_3 nyelvű szövegek közötti híd szerepét nem egy természetes, élő nyelv, hanem egy senki által L_1 -ként nem beszélt mesterséges nyelv töltené be. Itt minden nyelv beszélői teljesen egyenrangúak lennének, senki nem kerülne kulturális előnybe a többiekkel szemben. Azonban a mesterséges nyelvre is minden tolmács és fordító kivetítené L_1 kifejezéseit, ekkor is megjelenhetnének a kulturális különbségekből fakadó félreértések. Ráadásul szinkrontolmácsolásra ez a módszer sem lenne alkalmas.

- Több munkanyelv bevezetése, az alábbi képlet alapján:

$L_1 \rightarrow$ valamely $L_2 \rightarrow L_3$.

Valamivel nőne a nyelvpárok száma, de mégsem lenne olyan nagy, mint 22-23 nyelv esetében. Csökkenne a fordítók és tolmácsok száma – bár több lenne, mint egy hídn nyelv alkalmazása esetén – és ugyanez igaz a tolmács- és fordítóhelyiségek számára is. A fordítással eltöltött munkanapok száma nem lenne több, mint egy hídn nyelv esetében. Azonban ebben az esetben sem lenne egyenrangú minden tagállam államnyelve, továbbá ebben az esetben sem lenne könnyebb kiküszöbölni a félreértésekből származó hibákat. Végül, szinkrontolmácsolásra ez a módszer sem lenne alkalmas.

Ha csak egy munkanyelvet ismernének el, és annak használatát kötelezővé tennék minden, az Európai Unió intézményeiben dolgozó szakember számára, annak az intézkedésnek az lenne az előnye, hogy teljesen lefáragná a tolmácsok és fordítók munkadíjának költségét, nem lennének félreértési lehetőségek, nem lenne szükség tolmács- és fordítóhelyiségekre, valamint nem kellene munkanapokat várni a fordítások elkészülésére. Nem beszélve arról, hogy a jóval kevesebb papírmunka jóval kevesebb papírt és festéket igényelne, így sokkal kevesebb fát kellene kivágni, festéket gyártani, aminek környezetkímélő hatása lenne. Azonban a több szempontból is előnyösnek tűnő intézkedés következtében eltűnne a nyelvek és kultúrák egyenjogúsága. Teljes joggal merülhetne fel az a kérdés is, hogy melyik lenne az egyetlen munkanyelv. Mely nemzet állampolgárai nyugodnának bele, hogy anyanyelvük, így kultúrájuk alacsonyabb rendű, mint az egyetlen munkanyelvnek választott, mindenek fölötti nyelv, illetve ahhoz tartozó kultúra? Nem beszélve arról, hogy a különböző intézmények jól felkészült szakemberei nem biztos, hogy kellő színvonalon képesek lennének elsajátítani egy idegen nyelvet. Aki viszont alapos nyelvtudással rendelkezik, nem biztos, hogy ugyanolyan színvonalon tudná ellátni egy európai uniós szakember munkáját. Az is jogos aggodalmat szülhetne, hogy csak egy munkanyelven fejlődne az európai uniós szakterminológia, ami a többi nyelv lemaradását, végül pedig funkcióinak redukálását eredményezné az adott területen.

Azt, hogy milyen súlyos problémáról van szó, jól szemlélteti a 6. számú táblázat. Ha a fordítások és tolmácsolások számát F jelöli, a lehetséges nyelvek számát pedig a , akkor a valószínűség-számítás szabályai szerint könnyen kiszámolhatjuk, hogy hány tolmácsolási-fordítási irány létezik bizonyos számú tagország esetében.

6. számú táblázat: Az Európai Unió intézményeiben szükséges fordítások/tolmácsolások száma (F):

a használt nyelvek száma a	Minden nyelvről minden nyelvre	
	közvetlenül $F = a \times (a-1)$	1 hídnnyelv közvetítésével $F = 2a$
2	2	4
3	6	6
4	12	8
5	20	10
6	31	12
7	42	14
8	56	16
9	72	18
10	90	20
11	110	22
12	132	24
13	156	26
14	182	28
15	210	30
16	240	32
17	272	34
18	306	36
19	342	38
20	380	40
21	420	42
22	462	44
23	506	46

Forrás: Gados László: Az egyesülő Európában társalogjunk vagy dadogjunk? HEXACO GNH KFT., 1996. Budapest, p. 69

Jelenleg – mivel egy-egy nyelv több ország hivatalos nyelve is – 23 hivatalos nyelve van az Európai Uniónak: angol, bolgár, cseh, dán, észt, finn, francia, görög, holland, ír, lengyel, lett, litván, magyar, máltai, német, olasz, portugál, román, spanyol, svéd, szlovák, szlovén. Ez azt jelenti, hogy összesen 506 fordítási irány lehetséges. A táblázat adatai önmagukért beszélnek. Valamely hídnnyelv alkalmazása lényegesen lecsökkentené ezt a számot.

Minden európai uniós ország politikai érdeklődésének központi kérdése: szükséges-e és lehetséges-e az állampolgárok számára előírni, hogy mely nyelvet használják a mindennapi érintkezésben, akár formális, akár informális helyzetekben, illetve mely nyelvet/nyelveket tanulják idegen nyelvként. Egy-egy nyelv erőszakos terjesztése nem jelenti-e az adott területen élő kisebbségi nyelvek és kultúrák elsorvadását, illetve nem növeli-e az elterjesztendő nyelvvel és kultúrával szembeni negatív attitűdöt?

Az Európai Közösségek létrehozása óta változatlan a szervezet nyelvekhez való viszonya, abban lényeges módosítások az eltelt évtizedek során nem következtek be. Az Európai Unió nyelvi törvénye az Európai Tanács 1958. évi 1. számú rendeletén alapul, amelyet az Európai Unió nyelvi chartájaként tartanak nyilván, és amely nyolc cikkelyben tartalmazza az Európai Unió elődjének, az Európai Közösségeknek a nyelvhasználattal kapcsolatos rendeleteit. A rendeletet minden bővítéskor az újabb tagállamok nyelvi

helyzetének, illetve a területükön élő többségi és kisebbségi népek, népcsoportok igényeinek megfelelően módosították. Az Európai Unió nyelvpolitikájáról elmondható, hogy a tagállamok által hivatalosként elismert nyelveket illetően megfelel minden nemzetközi előírásnak. A nem hivatalos nyelvek jogi helyzete uniós szinten viszont teljesen szabályozatlan. Az uniós határozatok, ajánlások csak az Európai Unió hivatalos nyelveinek egyenrangúságáról és egyenjogúságáról rendelkeznek, meg sem említik a kisebbségi vagy regionális nyelvek létezését, illetve ezek beszélőinek egyéni vagy kollektív jogait. Az Európai Unió új alkotmánytervezete – amely végleges formába öntve az Európai Unió valamennyi hivatalos nyelvén meg fog jelenni – megerősíti az uniós állampolgárok hivatalos nyelvekhez fűződő, már meglévő nyelvhasználati jogait. Bennmaradt a megállapítások között például, hogy az Európai Unió polgárainak joguk van ahhoz, hogy az alkotmány nyelveinek valamelyikén írásban a szervezet bármely intézményéhez vagy tanácsadó szervéhez forduljanak, és ugyanazon a nyelven kapjanak választ. De nem került be, hogy ugyanezt megtehetik bármely, az Európai Unió területén beszélt kisebbségi vagy regionális nyelven is. Az is a megállapítások között maradt, hogy a különböző uniós törvényekhez az Európai Unió állampolgárainak joguk van hozzáférni saját országuk valamely hivatalos nyelvén. Az viszont kimaradt belőlük, hogy ugyanehhez joguk lenne bármely, az Európai Unió területén beszélt regionális vagy kisebbségi nyelven is. Az alkotmánytervezet tehát nem bővíti a nyelvi jogokat.

A regionális és kisebbségi nyelvekről, valamint azok használatáról említés sem esik az alkotmánytervezetben. Ez azt jelenti, hogy a nem hivatalos nyelvek beszélői továbbra sem rendelkeznek semmiféle nyelvi jogokkal az Európai Unióban. A magánszférában természetesen senki sem tiltja meg nekik, hogy anyanyelvükön kommunikáljanak másokkal, azonban formális helyzetekben erre nem mindig van lehetőségük. Ők európai uniós állampolgárként továbbra is csak az alkotmány valamely nyelvén, vagyis az Európai Unióban hivatalosnak számító nyelvek valamelyikén fordulhatnak a szervezet különböző hatóságaihoz vagy a kisebbségi ombudsmanhoz, továbbá beadványaikra is csak ezeken a nyelveken kaphatnak választ. Azon törekvések, amelyek arra irányultak, hogy a tagállamok regionális hivatalos nyelvei – például a katalán, baszk, gallego, cimber, friuli, szorb, stb. – az írhez hasonlóan először szerződésnyelvvé, illetve a jövőben egyszer talán hivatalos nyelvvé váljanak, nem jártak sikerrel. A tagállamok a saját költségekre lefordíthatják az alkotmányt más olyan nyelvekre is, amelyek az adott ország valamely régiójában hivatalosak, ám ezen fordítások szövege jogilag nem hitelesíthető, továbbá ezen nyelvek beszélői nem is használhatják anyanyelvüket az Európai Unió hatóságaival való kommunikációjukban. A regionális vagy kisebbségi nyelvek tehát nem váltak szerződésnyelvvé, viszont megkapták az úgynevezett fordításnyelvi státust. A nemzeti és etnikai kisebbségeknek az anyanyelvű iskoláztatáshoz, valamint sajtóhoz való joga sem mindenütt érvényesíthető kötelező jelleggel. A többségi társadalom hozzáállásától függ, hogy e téren milyen jogokat biztosít a kisebbségek számára.

Az Európai Unió alapelvei közé tartozik a különböző nyelvek és kultúrák egyenjogúsága. Ennek ellenére elmondható, hogy a szervezeten belül a nyelvek hierarchiát képeznek. Ez nemcsak a hivatalos-nemhivatalos nyelvek megkülönböztetésében, hanem a hivatalos nyelvek közötti különbségtételben is megmutatkozik. Négy fontosabb csoportba oszthatjuk az Európai Unió tagállamaiban beszélt nyelveket. Az első csoportba a hivatalos és munkanyelvek tartoznak, a másodikba a szerződésnyelvek, a harmadikba a nem hivatalos nyelvek és a negyedikbe a meg sem említett regionális, kisebbségi nyelvek. Az Európai Unió hivatalos nyelvei és munkanyelvei elvileg az összes tagállam hivatalos nyelvei, illetve azok valamelyike. Elvileg egymással teljesen egyenrangú 23 hivatalos nyelvről beszélünk. Azonban ez az egyenrangúság csak virtuális: a gyakorlatban nem mindig érvényesül.

A hivatalos és a munkanyelv fogalma az uniós gyakorlatban nem teljesen tisztázott. A tapasztalat azt mutatja, hogy az angol, a francia és kisebb mértékben a német „a többi hivatalos nyelv fölött áll”. Az intézmények többsége a gyakorlatban ezt a három munkanyelvet használja. Ezen státus elérésére a világ számos országában több száz, illetve tízmillió ember által beszélt spanyolnak vagy a portugálnak sincs esélye, nemhogy az olyan „kisebb nyelveknek”, mint a máltai, magyar, szlovén, görög, svéd vagy dán, román, bolgár, stb. A gyakorlatban úgy lehetne különbséget tenni munkanyelv és hivatalos nyelv között, hogy munkanyelv az, amelyiken az uniós intézmények munkatársai egymás között vagy más intézmények munkatársaival kommunikálnak, hivatalos nyelv pedig az, amelyiken a különböző dokumentumok megjelennek, tehát amelyiken az adott intézmény a külvilággal kommunikál.

Elvileg bármelyik, az Európai Unióban hivatalos nyelv bármely funkcióban szabadon használható. Az uniós állampolgároknak joguk van a hivatalos nyelvek bármelyikén az Unió bármely szervéhez fordulni, az adott szervnek pedig ezen a nyelven kell válaszolnia a beadványra. Az uniós állampolgároknak jogukban áll az Európai Uniónak rájuk is vonatkozó rendelkezéseit saját országuk hivatalos nyelvén olvasni. De nincs joguk ahhoz, hogy ezekhez a rendelkezésekhez hozzáférjenek egy bármely másik tagállam hivatalos nyelvén is. Például a csehországi szlovákok csak csehül, a magyarországi szlovákok csak magyarul, az olaszországi németek csak olaszul, stb. olvashatják ezeket a rendelkezéseket, szlovákul vagy németül nem. De természetesen – amennyiben lehetőségük nyílik arra, hogy más nyelven is beszerezzék ezeket a szövegeket – senki sem tiltja meg nekik, hogy elolvassák azokat. A hivatalos nyelvek részletes, minden területre kiterjedő szabályozása azt a célt szolgálja, hogy az Európai Unió hivatalos nyelveinek, illetve azok beszélőinek jogai ne sérüljenek, és hogy minden uniós állampolgár számára hozzáférhetőek legyenek az ő mindennapjait érintő rendelkezések, törvények hazája hivatalos nyelvén/nyelvein.

Az Európai Parlament képviselőinek joguk van az üléseken az Európai Unió bármelyik hivatalos nyelvén felszólalni. A lengyelországi németek, szlovéniai magyarok vagy olaszországi görögök tehát anyanyelvükön is elmondhatják felszólalásaikat. Ők közvetlen választással kerülnek be a parlamentbe, így nem lehet előírni a számukra bármely idegen nyelv ismeretét, illetve az őket delegáló állampolgárok számára sem lehet kötelezővé tenni, hogy angolul, franciául vagy németül, stb. beszélő képviselőkre szavazzanak, és ne a pártszimpátia döntsön véleményükről. Az Európai Unió polgárait érintő szövegeket mind a 23 hivatalos nyelven meg kell szövegezni, ami nem egyenlő a lefordítással. Jogilag minden változat eredetinek minősül, nem pedig fordításnak. A valóságban viszont ez nem mindig így működik: a gyakorlat azt mutatja, hogy a legtöbb törvény, rendelkezés szövege egy, eredetileg angol, francia, esetleg német nyelven megfogalmazott szöveg fordítása. Ezeket a szövegeket senki sem rangsorolja a szerint, hogy mikor keletkeztek, ebből következően az eredeti angol, francia vagy német nyelvű szövegeket nem lehet semmivel sem magasabb rangúnak tartani, mint a belőlük készült spanyol, portugál, bolgár, román, magyar, máltai, portugál, szlovén, görög, finn, stb. nyelvű fordításokat.

Az Európai Unió Tanácsának tagjai, akik a tagállamok kormányát képviselik, saját országuk hivatalos nyelvét használhatják a tanácskozásokon, azaz nem az Európai Unió bármely hivatalos nyelvét. Például az osztrák kormányt képviselő osztrák vagy magyar politikusok a német nyelvet használhatják, a magyart nem. Ahhoz, hogy az itt vázolt nyelvhasználati jogok maradéktalanul érvényesülni tudjanak, szükséges, hogy az európai uniós apparátusban megfogalmazott szövegek az Európai Unió minden hivatalos nyelvén minden, az országát képviselő személy számára hozzáférhetőek legyenek, az említett tanácskozásokon pedig tolmácsolás folyjon. Ezen célok elérése érdekében az Európai Unió intézményeinek munkáját a világ legnagyobb fordító- és tolmácsszolgálatja segíti.

Egy adott nyelv nyelvpolitikai státusa a világ minden részén a nyelvi tervezéstől és ezenkívül a konkrét kor vagy társadalom politikai-történelmi helyzetétől is függ. A nyelvi státust országonként törvényekkel kell szabályozni. A nyelvszabályozással foglalkozó törvények leginkább a közigazgatás, az oktatás-kutatás, a hagyományápolás, a szolgáltatások, a kereskedelmi-gazdasági élet, illetve az egyházak területét érintik. Mivel a Föld legtöbb országa nem homogén nemzetállam, mindenütt nagyon fontos a nyelvhasználat megfelelő szabályozása. Mit jelent a megfelelő? A legfontosabb alapelv: országonként-régióként úgy kell meghatározni a hivatalos államnyelv státusát, hogy az ne sértse más nyelv(ek) beszélőinek érdekeit. Többnyelvű országokban előfordul, hogy egy-egy nyelv – a nemzetivé válás folyamatában – kiemelkedik a többi közül, és végül hivatalos államnyelvi státusba kerül, míg a többi nyelv vernakuláris státusban marad. Azonban a nem hivatalos államnyelv(ek) beszélőit sem szabad akadályozni abban, hogy nyelvüket informális helyzetben szabadon használhassák, formális helyzetben pedig – ha ez megszervezhető – erre lehetőséget kell számukra biztosítani. Például az egészségügyi szolgáltatások igénybevételekor egy szlovákiai magyart miért kellene arra kötelezni, hogy szlovákul beszéljen a magyar anyanyelvű orvosával? Az már más kérdés, hogy egy szlovák anyanyelvű orvost viszont nem lehet arra kényszeríteni, hogy a magyar anyanyelvű betegei kedvéért megtanuljon magyarul.

A nyelvi, kulturális és kisebbségi jogok kérdése – bár a különböző nyelvek együttélése egyidős az emberiséggel – csak a XX. század közepe táján került előtérbe. Az első, ezzel foglalkozó dokumentum 1945-ben született meg: az ENSZ Alapokmányáról van szó. Ezt követően 1948-ban fogalmazódott meg az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, illetve 1966-ban a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Egyezménye. Ezzel a nemzetközi figyelem, valamint a nyelvészek kutatásának középpontjába került a nyelvi-kulturális-etnikai kisebbségek problémája. Az Élőnyelvek Tanárainak Nemzetközi Szövetsége 1991-ben Pécsen rendezte meg a konferenciáját, ahol aláírták azt a nyelvi-nyelvpolitikai jogi dokumentumot, amely először tárgyalta a kérdést az egyén, és nem a közösség szempontjából. Ez a dokumentum mérföldkönek számít abból a szempontból, hogy első ízben szabályozta az egyénnek az anyanyelve és az adott állam hivatalos nyelve elsajátításához, illetve idegen nyelvek megtanulásához való jogát. A dokumentum azt is deklarálta, hogy mindenki számára az anyanyelv az oktatás, valamint a szólásszabadság eszköze. Minden személy számára meg kell teremteni azt a jogot, hogy önmagát az anyanyelvével, annak kultúrájával, vagy bármely más nyelvvel, kultúrával szabadon azonosítsa. 1992. novemberében az Európa Tanács 11 tagországa aláírta a Regionális, vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartáját. Ezen előzmények után született meg 1992-ben a Barcelonai Nyilatkozat (a Nyelvi Jogok Egyetemes Nyilatkozata), illetve jelentek meg 1996-ban a Hágai Ajánlások. A hétköznapi gyakorlat azonban azt mutatja, hogy a nyelvi, kulturális és kisebbségi jogok gyakorlása nem mindig, nem mindenütt, illetve nem mindenki számára válik lehetővé.

Azt, hogy mi legyen a regionális vagy kisebbségi nyelvek stratégiája az Európai Unióban – a nagy lingua francák virágkora jöjjön-e el, vagy a kis nyelvek, kultúrák küzdjenek-e fennmaradásukért – a mi felelőségünk, európai uniós állampolgárok felelősége eldönteni. A spontán, szabályozatlan folyamatokba van-e beleszólásunk, vagy ne költjük erre az adófizetők pénzét, és hagyjuk, hogy a verseny döntse el, mi legyen a regionális vagy kisebbségi nyelvek, kultúrák, etnikai kisebbségek vagy kis nemzetek sorsa? Ezek az Európai Unió legfontosabb nyelvi kérdései.

Nos, bátran elmondható, hogy az Európai Unió nem a nagy lingua francák mindent elsöprő győzelme mellett tette le a voksát, még ha az kényelmes is lenne a közigazgatási rendszer megszervezésében, valamint a különböző uniós intézmények működésében. A szervezet nagyon fontosnak tartja a nyelvi és kulturális sokszínűség fenntartását, valamint a regionális vagy kisebbségi nyelvek, illetve kultúrák védelmét. Ezen cél érdekében jött létre a

Nemzeti Kisebbségi Főbiztos intézménye 1992. július 10-én, az – akkor még EBEÉ-nek, Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezletnek nevezett – EBESZ (Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet) csúcsertekezletén. A főbiztos és munkatársai feladata az etnikai összetűzések minél korábbi szakaszban való megakadályozása, valamint a viszálykodó felek közötti kommunikáció elősegítése. A főbiztos hivatala nem felügyelő szerv, törvényeket nem hozhat, csak ajánlásokat tehet, azonban az általa megfogalmazott ajánlásokban szerepelnek a tagországok által elfogadott, illetve a nemzetközi normáknak megfelelő kitételek. Valamennyi EBESZ-tagállam aláírta és magára nézve kötelezőnek tartja a szervezet dokumentumaiban lefektetett ajánlásokat, feladatokat. Ezen ajánlások, kötelezettségek betartása az Európai Unió minden tagállamának, továbbá leendő tagállamának felvételi kritériumai között is szerepel.

A főbiztos figyelmét elsősorban a kisebbségi oktatási-nevelési jogok keltették fel, mivel az oktatásnak rendkívül fontos szerepe van a nemzeti kisebbségek identitásának, nyelvének és kultúrájának fennmaradásában. Az ő javaslatára születtek meg 1996-ban a Hágai Ajánlások. Ez a dokumentum az identitás védelmére, a saját intézmények fenntartására, illetve az anyanyelvi oktatás megszervezésére fekteti a legnagyobb hangsúlyt.

Azt már sokan felismerték, hogy az oktatás- és kultúrpolitikát nem lehet csak nemzetállami szinten folytatni. Egyrészt az Európai Unió területén nemigen vannak nagy nemzetállamok (szinte minden európai állam területén élnek őshonos vagy bevándorló kisebbségek), másrészt szükség van egy, az Európai Unió összes országában egységes és érvényes nemzeti kisebbségi, nyelvi, jogi, politikai, illetve oktatásügyi koncepcióra. Kontinensünk gazdasági-kereskedelmi életében a XIX-XX. században tapasztalt dinamikus fejlődésnek és felemelkedésnek egyik kulcsfontosságú tényezője a magas színvonalú oktatás, illetve az ezzel együtt járó magas szintű művelődés volt. Egy nép kulturális életének színvonala egyértelműen egyenes arányban van az adott nép életminőségének szintjével. Ezért nagyon fontos, hogy az Európai Unió minden lehetséges eszközzel védje a kulturális értékek fennmaradását. Ezen kulturális értékek közé tartozik a nyelv is. Európa valamennyi országát a nyelvi és etnikai sokszínűség jellemzi, az viszont komoly probléma, hogy a modern európai államok nagy része csak a domináns népcsoport vagy népcsoportok nyelvét ismeri el hivatalos nyelvként.

Minden európai ország más- és másképp viszonyul a területén élő etnikai-nyelvi kisebbségekhez, illetve a határain túl élő, valamilyen történelmi ok miatt más országokba kerülő és ott kisebbségben élő egykori lakosaihoz, vagy azok leszármazottaihoz. Ennek következtében az egyes országokban eltérő nyelvpolitikai kérdések merülnek fel. Gondoljunk arra, hogy például Magyarországon, Belgiumban, Németországban, Szlovákiában vagy Spanyolországban milyen eltérő nyelvi és kisebbségvédelmi problémát jelennek meg, hiszen az évszázadok során különböző történelmi események zajlottak ezen országok területén. Magyarország nyelvpolitikájában a legfőbb kérdések közé tartozik – az 1920-as trianoni törvény következtében – az ország egykori határain kívül rekedt és új hazájukban kisebbségbe szoruló magyarok nyelvmegtartó, illetve hagyományápoló tevékenységének segítése, magyar nyelvű alsó-, közép- és felsőfokú oktatási intézmények alapítása, valamint finanszírozása. Belgiumban viszont – bilingvis állam lévén – a kétnyelvű közigazgatás megszervezése és a flamand, illetve vallon nyelvű állami apparátus fenntartása, valamint a különböző nyelvű tartományok között húzódozó etnikai feszültségek csökkentése a legfőbb kérdés. Spanyolországban sokkal fontosabb kérdés a kétnyelvű tartományok területén élő őshonos kisebbségek nyelvének és kultúrájának fennmaradása, továbbá a kisebbségi nyelvű oktatás megszervezése. Mivel Németországban sokkal jellemzőbb a – főleg gazdasági okokból – bevándorló kisebbségek jelenléte, ott inkább a társadalmi beilleszkedés kérdései merülnek fel. Szlovákiában – a szélsőséges politikai nézeteket valló erők megerősödése nyomán – az országban élő kisebbségeknek olyan, hétköznapiak tűnő gondokkal is meg kell küzdeniük, hogy a nők használhatják-e nem szlovák vezetéknevüket az -ová végződés nélkül, a

gyerekeket anyakönyvezhetik-e nem szlovák utónévvvel, a településneveket lehet-e hivatalos szituációkban is nem szlovák néven használni, a valamely nyelvi kisebbséghez tartozó lakosok beszélhetnek-e anyanyelvükön az orvosukkal és az önkormányzati tisztviselőkkel, illetve a kisebbségi nyelvű oktatási intézmények kiadhatnak-e nem szlovák nyelvű bizonyítványokat.

Az Európai Unió valamennyi tagállama számára létfontosságú kérdés, hogy lakosai minden téren versenyképesek legyenek a többi tagállam lakosaival. Ez pedig azt jelenti, hogy a globalizáció és a globális verseny folyamata elkerülhetetlen. Napjainkban a világ minden iskolája, tanterme, munkahelye, irodája, gyára, vállalkozása, termőföldje a globális falu részévé vált. Egy nagyméretű kulturális forradalom részeseivé váltunk, amely az információs forradalomban öltött testet. Ebben a kulturális forradalomban csak akkor maradhatunk versenyképesek – egyéni és nemzeti szinten egyaránt – amennyiben nemcsak materiális, hanem szellemi szinten is bírjuk a versenyt másokkal. A versenyt pedig minden nemzet csak abban az esetben tudja felvenni más nemzetekkel, ha kulturális javai és hagyományai ápolásában nem marad le mögöttük. Ez vonatkozik az információkhoz való hozzáférésre (például az internetkapcsolat minél szélesebb körű kiépítésére), az oktatás minél magasabb színvonalára, valamely világnyelv széles körű, hatékony oktatására (mivel a globális tudásanyaghoz legkönnyebben a világnyelvek valamelyikén lehet hozzáférni), továbbá az államnyelvek és többségi kultúrák mellett a kisebbségi nyelvek és kultúrák fennmaradására is.

Egy ország oktatási rendszerének működtetésében nem szabad tévhitre, gyorsan terjedő közhelyekre hagyatkozni, ugyanis az ott elkövetett hibák hosszú évtizedeken át megbosszulják magukat, illetve a hiányosságok szintén sokáig éreztetik hatásukat. Ilyen tévhit például az angol nyelv kizárólagossága („angolul vagy németül mindenütt el lehet boldogulni”). Igen? Akkor vajon a német és az angol vállalatok jó része miért kötelezi dolgozóit idegen nyelvek tanulására? Vajon miért írta le számos helyen sok amerikai nyelvész, szociológus, pedagógus, tolmács és katonai szakértő, hogy a 2001. szeptember 11-i terrortámadás megelőzhető lett volna, ha az amerikai titkosszolgálatok rendelkezésére állt volna megfelelő számú jól képzett angol-pastu tolmács? Ideje tudomásul venni, hogy – bár nagyon fontos az angol vagy a német nyelv ismerete – más nyelvek vagy a lokális lingua francák ismerete nélkül nehezen boldogulunk, ha külföldön járunk, illetve még akkor is, ha saját hazánkban szeretnénk egy multinacionális vállalatnál elhelyezkedni. Aki csak egy kultúrát vagy nyelvet ismer, az kiszolgáltatottá válik, és a globális versenyben lemarad a több nyelvet, kultúrát ismerő személy mögött. Ez még akkor is igaz, ha a mögött a nyelv és kultúra mögött történetesen a világ legnagyobb katonai hatalma, illetve egyik legdinamikusabban fejlődő gazdasága áll. Napjainkban, amikor lépten-nyomon azzal találkozunk, hogy árut venni lehet nyelvtudás nélkül, de eladni nem, számot kell vetnünk azzal, hogy minden nemzettel a saját anyanyelvén tudunk a leghatékonyabban kommunikálni. Miért kellene például egy olasz és egy magyar üzletkötőnek angolul vagy németül tárgyalnia (ami mindkettejük számára megnehezíti a tárgyalást, hiszen mindkettejük számára idegen nyelv), ha ezt megteheti olaszul vagy magyarul is? Az idegen nyelvek tanulása nem szabad, hogy érzelmi kérdéssé váljon, szükség van arra is, hogy a realitásokat nézzük. Márpedig a valóság gyakran azt mutatja, hogy nem mindenütt és nem minden helyzetben boldogulunk angol- vagy némettudással, szükség van a kisebb nyelvek ismeretére is. A tudásközpontú társadalomban az egyén és a társadalom szintjén egyaránt nagyon fontos a nemzetközi kommunikációban való sikeres részvétel, ez pedig nemcsak angol vagy német nyelven képzelhető el. Sőt, aki kizárólag e két nyelvre építi képzettségét, a globális versenyben éppen, hogy lemarad a több nyelvet és kultúrát ismerők mögött.

Különböző idegen nyelvek, valamint az anyanyelv megfelelő ismerete is elengedhetetlen mind az egyén, mind a társadalom számára. A tudomány, illetve a gazdasági-kereskedelmi, politikai élet területén egyaránt rendkívül fontos szerepe van az érintkezés

nemzetközivé válásának. A nemzetközi konferenciákon korlátozott a nyelvhasználat, ennek következtében egy-egy tudomány képviselőinek ismerniük kell az adott tudomány nemzetközivé vált szakszavait, azok nélkül ugyanis nem tudnak külföldi lapokban publikálni, konferenciákon előadásokat tartani, vagy idegen nyelven megjelent szakfolyóiratokat olvasni, egyszerűen: a nemzetközi kutatásokba bekapcsolódni. Azonban arra is szükség van, hogy a különböző tudományok képviselői anyanyelvükön is műveljék tudományukat. Minden nyelv fennmaradásának kulcsa többek között a tudományos szaknyelvek léte, illetve ismerete, használata. Az a nyelv, amelyen nem művelnek különböző tudományokat, előbb-utóbb elszorvad, használata a mindennapi, informális helyzetekben való kommunikációra redukálódik, ennek következtében alacsony presztízsűvé válik. A gazdasági élet szereplői pedig – amennyiben külföldön is szeretnének piacot szerezni áruiknak – rá vannak kényszerítve az idegen nyelvek mindennapos használatára. Az idegen nyelvek ismeretének fontossága és az anyanyelvi kommunikáció, tanulás, tudományos munka szükségessége nem mond ellent egymásnak, nem zárja ki egymást. Ha valaki a saját anyanyelvét nem ismeri megfelelően, nem képes idegen nyelveket magas szinten megtanulni. Viszont senki nem azért tanul valamely idegen nyelvet, hogy azután elfelejtse, és többé ne használja anyanyelvét. Sőt, az idegen nyelvek tanulásával az anyanyelvi tudatosság is nő.

Az anyanyelvnek és az anyanyelven való kommunikációnak nemcsak érzelmi vetülete van (az egyén ezen számol, ezen gondolkodik, ezen álmodik, ezen fejezi ki legkönnyebben az érzelmeit), hanem gyakorlati is: az ember kognitív fejlődése az anyanyelven keresztül megy végbe, illetve mindenki az anyanyelven tud legkönnyebben részt venni az iskolai oktatásban. Gondoljunk bele, hogy milyen nehéz egy hatéves kisgyereknek beleszoknia az iskolai életbe és fegyelembe, olyan új dolgokat megtanulnia, amelyekkel azelőtt még sohasem találkozott. Ilyen például az írás és olvasás tudománya is. Ha ez az anyanyelven történik, akkor is hosszan tartó folyamat: senki sem egyik napról a másikra tanul meg írni és olvasni. Azonban, ha ez az iskolai munka ráadásul nem is az anyanyelven folyik, hanem egy számára ismeretlen vagy kevésbé ismert nyelven, akkor még nehezebb dolga van, hiszen a különböző tantárgyi nevelőmunka egy számára megtanulandó nyelven történik. Nem elég, ha az elsajátítandó tananyagra koncentrálnak, hanem azzal egyidőben még az elsajátítás eszközét is meg kell tanulnia.

Számos, hivatalosan is többnyelvű országban mégis a hivatalos nyelven való oktatást preferálja a hivatalos nyelvpolitika. Ezekben az országokban a politikusok vajon miért nem ismerik fel az anyanyelvi képzés fontosságát, vagy az abban rejlő lehetőségeket? Miért a kisebbségi nyelvek-kultúrák lététől félnak jobban, mint a valamely kisebbséghez tartozók képzési nehézségeitől, ennek következtében a globális versenyben való potenciális alulmaradásától? A kisebbségi helyzetben lévő, országuk hivatalos nyelvén nem megfelelően kommunikáló személyek, amennyiben nem jutnak magasabb képzési szintre, felnőttkorukban a potenciális munkanélküliek számát gyarapítják, ami az adott ország gazdasági versenyképességét is csökkenti.

Nemzetközi szinten is fontos kérdéssről van szó: Földünkön nincs olyan lakott kontinens, ahol ne jelennének meg hasonló problémák. Európában, sőt, régiókban is kisebbségi sorban élő népek, illetve népcsoportok kénytelenek nap mint nap nehéz küzdelmet vívni anyanyelvük, illetve anyanyelvi kultúrájuk elfogadtatásáért, valamint védelméért. Sokan közülük még a XXI. században is másodrendű állampolgárokként élnek saját hazájukban, és nem minden helyzetben használhatják szabadon anyanyelvüket. A kisebbségi nyelven való oktatás pedig – azon túl, hogy előmozdíthatja a Harmadik Világban ma is aggasztó méreteket öltő analfabétizmus, vagy a gazdaságilag fejlettebb országok némelyikében tapasztalható funkcionális analfabétizmus felszámolását – elősegíti a kulturális sokszínűség fennmaradását is, továbbá megakadályoz mindennemű beolvasztási kísérletet. A nyelvi-kulturális diverzitás fenntartása, illetve a különböző anyanyelvű személyek békés együttélése nagyon fontos

kérdés az emberiség egésze számára, nemcsak politikai-nyelvi-kulturális-társadalmi, hanem gazdasági szempontból is.

A nyelvi és kulturális sokszínűség – bár néha konfliktushoz, szélsőséges esetben háborúhoz vezethet – nagyon hasznos az emberiség számára, hiszen az egymással versengő szokások, hagyományok, kultúrák közül a legerősebbek, legéletképesebbek maradnak talpon. Az egészséges versenyhelyzet nemcsak a gazdasági szektorban fontos, hanem a művelődés és az oktatás területén is. A kulturális diverzitás egyik következménye a Földünkön tapasztalható nyelvi sokszínűség, amelyet nemhogy eltörölni, hanem egyenesen védeni kell. Igaz, hogy jóval egyszerűbb lenne, ha a világ valamennyi országában ugyanaz az egy nyelv valamely változata lenne az egyedüli hivatalos, de erre nincs reális esély. Egyrészt, bármely nyelvet is szeretnénk elterjeszteni a világ valamennyi országában, az hallatlan erőfeszítésekbe kerülné. Másrészt, ha sikerülne is elterjeszteni egy nyelvet, az hamarosan szétesne nyelvváltozatokra, később önálló nyelvekre. És akkor a probléma kezdődne előlről. Ha tehát ez nem járható út, a realitások talaján maradván a járható utat kell megkeresni. Ez pedig a nyelvi és kulturális diverzitás fenntartása. Mivel bármely kultúra legfőbb közvetítő eszköze a nyelv, a kisebbségi nyelvek fennmaradása egyben a kulturális diverzitás fenntartásának kulcsa is. A kisebbségi kultúrák és nyelvek hatékony műveléséhez elengedhetetlen egy nemzeti, illetve egy nagyobb léptékű, nemzetközi nyelvpolitikai stratégia kialakítása.

Az minden nyelvre igaz, hogy a politikai változásokkal, valamint a különböző tudományok, illetve a gazdasági-kereskedelmi élet fejlődésével együtt kell járnia a nyelv modernizációjának. Ahogy változik egy társadalom, úgy változik az általa használt nyelv is. Azonban minden országnak eltérő történelmi hagyományai vannak, ezért minden országban más és más nyelvi kérdések, nyelvpolitikai problémák merülnek fel. Ez, mint a világ minden régiójára, az Európai Unióra nézve is igaz. Ennek következtében elmondható, hogy az Európai Unió tagországainak mai nyelvpolitikáját, továbbá a szervezetnek a területén élő nyelvi-etnikai kisebbségekhez fűződő viszonyát nem lehet megérteni anélkül, hogy ne ismernénk az egyes országok közép- és újkori történelmét. A jelenlegi nyelvi-etnikai konfliktusok mögött ugyanis minden esetben régebbi sérelmek, ellentétek húzódnak meg. Egy-egy ország nyelvtörvényének megalkotásakor számos körülményt kell figyelembe venni ahhoz, hogy egyik regionális vagy kisebbségi nyelv beszélői se kerülhessenek hátrányos helyzetbe a többiekhez képest, ne érezzék magukat mellőzve. Fokozottan igaz ez egy olyan nagy szervezet esetében, amely több országot, ezzel együtt több nyelvet és kultúrát foglal magában. Közelebb kerülünk az Európai Unió nyelvi kérdéseinek megértéséhez, ha minden egyes tagország nyelvi helyzetét, nyelvtörvénye megalkotásának történelmi hátterét megvizsgáljuk.

Az Európai Unió elődszervezeteinek megalakulása a második világháborút követő időszakra, vagyis a hidegháború idejére tehető. Ebben a korban két világhatalom versengett egymással: az Amerikai Egyesült Államok, illetve a Szovjetunió. Nyugat-Európa országai Amerika oldalán álltak, Kelet-Európa államai pedig a Szovjetunióén. Az 1989-ben kezdődő politikai-társadalmi folyamatok, amelyek a kelet-európai tömb széteséséhez, egyes országok felbomlásához, mások egyesüléséhez, illetve születéséhez vezettek, elindították a gazdasági-politikai rendszerváltozás útjára lépő egykori szocialista országokat az európai integráció felé.

Európának ekkor új gazdasági, kereskedelmi, társadalmi, illetve nyelvi, kulturális kihívásokkal kellett szembenéznie. Amennyiben Amerikával szemben – amelyet továbbra is szövetségesének, ám egyben riválisának is tart – versenyképes kívánt maradni, fel kellett ismernie kontinentális érdekeit: a gazdaságilag elmaradottabb térségek felzárkóztatását. Ez pedig csak az integráción keresztül történhetett meg. Kizárólag a földrészünkön élő nemzetek nyelvi és kulturális sokszínűsége, valamint az abban rejlő értékek összessége teheti Európát versenyképesé Amerikával szemben.

Az európai szemlélet – szemben az amerikaival vagy az ázsiaival – nem jövő-, hanem inkább múltorientált. Ez önmagában nem baj, hiszen ahhoz, hogy biztos jövőképet vázoljunk magunk elé, ismernünk és tisztelnünk kell nemcsak saját történelmi, kulturális hagyományainkat, szokásainkat, hanem a többi nemzet, kisebbségi népcsoport hagyományait, szokásait is. Ám ezen kívül az ismeretanyagot kívül arra is szükség van, hogy az Európai Unió tagállamai képesek legyenek együtt gondolkodni, egy, minden tagállam számára elfogadható közös jövőképet a politikai-gazdasági elit, illetve a lakosság elé állítani. E nélkül a közös jövőkép nélkül ugyanis sohasem lehetünk gazdaságilag versenyképesek a világ jövőorientált térségeivel szemben. Közös jövőképünk sikeres felállításához ismernünk kell egymás történelmét, kulturális javait, jellegzetességeit és szokásait, képességeit, gazdasági potenciálját, továbbá szándékait. Az Európai Uniónak jelenleg 27 tagállama van. A 27 ország történelmében rengeteg közös pontot találunk, azonban számos különbség is akad. A közös munkában ezekre a hasonlóságokra és különbözőségekre mind építeni kell, illetve lehet. Vegyük most sorra ezeket a hasonlóságokat és különbségeket.

Az Európai Uniónak jelenleg közel 450 millió állampolgára van, akik különböző etnikai, gazdasági, kulturális, nyelvi, politikai és vallási közegben élnek, továbbá a nemzetközi kereskedelmi életbe is eltérő mértékben kapcsolódtak be. Európa nyelvi térképe igen tarka – bár a többi földrészhez viszonyítva éppen Európa a világ nyelvileg leghomogénebb kontinense, itt a világ összes nyelvének mindössze 3%-át beszélik anyanyelvként (l. 4. számú táblázat). Ez, a többi kontinenshez képest alacsony nyelvi sokszínűség is éppen elég ahhoz, hogy a különböző országok lakossága ne értse meg más országbeli személyek beszédét megfelelő szintű idegennyelv-tudás nélkül (mivel az egyes európai országokban beszélt nyelvek több nyelvcsaládkhoz tartoznak). A megfelelő szintű idegennyelv-ismeret ezért elengedhetetlen az Európai Unió lakosai számára annak érdekében, hogy a szervezet eleget tudjon tenni alapelveinek (a tőke, a munkaerő, az áruk, valamint a szolgáltatások szabad áramlása, a gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok kiépítése és továbbfejlesztése). A politikusok és gazdasági-kereskedelmi, illetve oktatási szakemberek már régen felismerték a többnyelvűség előnyeit, amelyeket az egyszerű állampolgárok sem vonnak kétségbe. Az Európai Unió ezen előnyöket figyelembe véve alakította ki nyelvpolitikáját.

Az Európai Unió nyelvpolitikájának három fő célkitűzése:

- az idegennyelv-tanulás ösztönzése, más kultúrák megismerése és megértése L₁, illetve L₁ kultúrájának tisztelete, megtartása mellett;
- az egészséges, többnyelvű gazdasági és kereskedelmi élet szorgalmazása, a nyelvi és kulturális diverzitás fenntartása;
- az uniós jogszabályok, rendeletek, törvények minden uniós hivatalos nyelvre való lefordítása annak érdekében, hogy azok valamennyi uniós állampolgár számára hozzáférhetőek legyenek, valamint azon célból, hogy az uniós szakterminológia minden, az uniós hivatalos nyelven fejlődjön és fennmaradjon.

Az Európai Unió egész területén kívánatos a többnyelvű társadalmak megteremtése vagy fenntartása, ezzel együtt a kulturális sokszínűség védelme, függetlenül attól, hogy mely országban hány hivatalos, illetve kisebbségi-regionális nyelv él egymás mellett, továbbá azoknak milyen a presztízsük, hány anyanyelvi beszélőjük van, valamint mennyire elterjedtek L₂-ként. Az Európai Unió legfőbb törekvései közé tartozik továbbá, hogy állampolgárai saját anyanyelvük mellett legalább két idegen nyelvet beszéljenek. Az idegennyelv-ismeret nem egyformán jellemző az Európai Unió tagállamainak lakossága körében, bár általánosságban elmondható, hogy az emberek fontosnak tartják azt, hogy legalább társalgási szinten megtanuljanak egy-két, esetleg több uniós vagy uniós kívüli idegen nyelvet.

7. számú táblázat: az egyes európai uniós tagállamok lakossága által anyanyelvként vagy idegen nyelvként beszélt nyelvek aránya:

Ország	Lakosság (millió fő)	Anyanyelv (a lakosság %-a) – több válasz is lehetséges	Az Európai unió más hivatalos nyelve(i)	Más nyelvek
		Államnyelv, az Európai Unióban hivatalos státussal rendelkező nyelv		
Ausztria	8	német: 96	3	2
Belgium	10	holland: 56, francia: 38, német: 0,4	5	3
Bulgária	7.621.000	bolgár: 90	1	10
Ciprus	0,72	görög: 79, török: 18	2	1
Csehország	9	cseh: 98	2	0,7
Dánia	5	dán: 97	2	2
Észtország	1,5	észt: 82	1	18
Finnország	5	finn: 94, svéd: 5	0,8	0,4
Franciaország	50	francia: 93	6	3
Görögország	10,6	görög: 99,1	0,2	0,7
Hollandia	12	holland: 96	3	3
Írország	2,9	angol: 94, ír: 11	2	0,2
Lengyelország	32,5	lengyel: 98	1	1
Lettország	2,7	lett: 88	5	7
Litvánia	3,7	litván: 73	1	27
Luxemburg	0,34	luxemburgi: 77, francia: 6, német: 4	14	0,8
Magyarország	10	magyar: 100	0,8	0,6
Málta	0,33	máltai: 97, angol: 2	0,6	-
Nagy-Britannia	55,5	angol: 92	30,6	5
Németország	80,3	német: 90	3	8
Olaszország	56	olasz: 95	5	1
Portugália	9,5	portugál: 100	0,6	0,1
Románia		román:		
Spanyolország	38	spanyol: 89, katalán: 9, gallego: 5, baszk: 1	1	2
Svédország	8	svéd: 95	5	2
Szlovákia	5,4	szlovák: 88	12	2
Szlovénia	2	szlovén: 95	1	5

Forrás: Az Eurobarométer külön felmérése: Az európaiak és a nyelvek in www.europa.eu.int

A 7. számú táblázatból kiderül, hogy az Európai Unió legtöbb állampolgárának anyanyelve egyben hazája (egyik) államnyelve is. Ugyanakkor a legtöbb országban élnek olyan kisebbségek, amelyek tagjai anyanyelvként olyan nyelvet jelöltek meg, amely egy másik uniós tagállamban hivatalos nyelv, vagy amely egyik tagállamban sem rendelkezik hivatalos státussal. Ez utóbbiak a Baltikum országaiban élő orosz anyanyelvűek, vagy az Európai Unió valamely tagállamában letelepedett, Unión kívüli országokból érkező bevándorló kisebbségek tagjai.

Az Eurobarométer felmérésének adatai nem túl fényesek: ezek szerint az Európai Unió lakosságának mindössze 56%-a beszél valamilyen idegen nyelvet. Két nyelvet 28%, legalább hármat pedig 11% beszél. Az uniós állampolgárok 44%-a nem beszél semmilyen idegen

nyelvet. Ahhoz képest, hogy az lenne a kívánatos állapot, ha az Unió tagállamai lakosságának körülbelül 100%-a beszélne legalább egy idegen nyelvet, az 56% nagyon alacsony: 44%-kal marad el a célkitűzésektől. És akkor még nem is beszéltünk arról, hogy mindenkinek legkevesebb két idegen nyelvet kellene beszélnie legalább társalgási szinten.

Az egyes tagállamokban nem egyenlően oszlik el az egy, kettő, három, vagy annál több nyelvet beszélők aránya. Ennek az egyenlőtlenségnek földrajzi, gazdasági, valamint társadalmi okai is vannak. Az jól megfigyelhető, hogy a világ legmagasabb presztízsű nyelvét, az angolt, L₁-ként beszélők alacsonyabb arányban beszélnek valamilyen idegen nyelvet, mint az alacsonyabb presztízsű nyelvet anyanyelvként beszélők (például észtek, hollandok, németek, szlovének). Ám ez a fordított arányosság nem áll fenn például a magyarok esetében. A viszonylag kis területű tagállamok lakossága kimagaslóan nagy arányban beszél idegen nyelveket (például Luxemburg), és ugyanez a helyzet a több hivatalos nyelvet elismerő államok (például Málta) lakossága esetében is. Viszonylag nagy számban beszélnek idegen nyelvet azokban az országokban, amelyek a szomszédos országokkal élénk kereskedelmi tevékenységet folytatnak (például Hollandia), így jellemző rájuk az intenzív nyelvi cserefolyamat.

Az Európai Unió tagállamai közül a legmagasabb arányban Luxemburg lakossága beszél valamilyen idegen nyelvet: az ott élők 92%-a azt vallotta a felmérésen, hogy legalább két idegen nyelvet beszél társalgási szinten. Hollandiában ez az arány 75%, Szlovéniában pedig 71%. Ezzel szemben Írország lakossága beszél a legkisebb arányban legalább egy idegen nyelvet: a felmérésben részt vevők 66%-a azt vallotta, hogy egyáltalán nem beszél az anyanyelvén kívül más nyelvet. Ez az arány hasonlóan alakul Nagy-Britanniában is: 62%, de nem sokkal jobb a helyzet Olaszországban sem, ahol a lakosság 59%-a nem beszél semmilyen idegen nyelvet. Magyarország és Portugália esetében ez a szám egyaránt 58%, Spanyolországban pedig 56%.

A felmérésből az is kiderült, hogy az angol megtartotta vezető szerepét: az uniós állampolgárok 38%-a beszél valamilyen szinten. Különösen igaz ez Svédországra, ahol a lakosság 89%-a tud angolul, Máltára, ahol 88%, valamint Hollandiára, ahol 87% ez az arány. Az Unióban a második legelterjedtebb nyelv holtversenyben a francia és a német, amelyet a polgárok 14%-a beszél társalgási szinten. A franciát leginkább Nagy-Britanniában és Írországban beszélik (23%, illetve 20%-nyian), a németet pedig Csehországban és Magyarországon (28%, illetve 25%-nyian). Az uniós állampolgárok 6-6%-a jelölte meg a spanyolt és az oroszot, mint az általa beszélt idegen nyelvet. Általánosságban tehát elmondható, hogy az Európai Unió tagállamaiban a legnépesebb tagállamok hivatalos nyelvét/nyelveit beszélik a legtöbben L₁-ként és L₂-ként egyaránt.

Az átlagos többnyelvű európai uniós állampolgárról elmondható, hogy fiatal, magasan képzett vagy felsőfokú tanulmányait folytatja; olyan államban született, amely több nyelvet is elismer államnyelvként, vagy nem abban az országban él, amelyben született; ha dolgozik, munkája során, ha tanul, tanulmányaiban hasznosítja idegennyelv-ismeretét; igen magas a motivációja a nyelvtanulás terén.

Ha az uniós állampolgárok idegennyelv-ismeretével kapcsolatos felmérés eredményeit alaposan megvizsgáljuk, kiderül, hogy a többnyelvűség nem magas arányban terjedt el a szervezet tagállamaiban. Ennek egyik oka az alacsony motiváltság lehet, másik pedig az, hogy az uniós állampolgárok közel 30%-a olyan országban (Írország, Nagy-Britannia, Ausztria, Németország) él, amelynek hivatalos nyelve igen magas presztízsű nyelv, ezért úgy gondolja, hogy számára nem szükséges idegen nyelvek tanulására időt, pénzt, energiát fordítani.

A felmérés számaiból nem nehéz azt a következtést levonni, hogy a többnyelvű európai társadalom megteremtése egyelőre hiú ábránd marad. A legfontosabb cél, amelyet a szakemberek kitűzhetnek az uniós állampolgárok elé, a nyelvtanulási hajlandóság növelése, illetve annak a gyakorlatba való átültetése. Ugyanis az európai uniós polgárok többsége

elvben egyetért azzal, hogy mindenkinek meg kellene tanulnia legalább egy idegen nyelvet, csak valamilyen okból kifolyólag nem tesz érte semmit. A 8. számú táblázat adataiból tisztán látszik, hogy általában nem azzal van probléma, hogy az emberek nem tartanak fontosnak az idegen nyelvek tanulását. A motiváció hiánya máshol keresendő: az anyagi okokban, illetve a tanuláshoz szükséges idő hiányában.

8. számú táblázat: az európai uniós polgárok tagállamonként milyen mértékben értenek egyet azzal az állítással, hogy mindenkinek meg kellene tanulnia legalább egy idegen nyelvet:

Ország	Egyetértők száma (százalékban kifejezve)
Ausztria	43
Belgium	60
Bulgária	nincs adat
Ciprus*	68
Csehország	45
Dánia	48
Észtország	62
Finnország	40
Franciaország	31
Görögország	74
Hollandia	33
Írország	34
Lengyelország	75
Lettország	64
Litvánia	69
Luxemburg	53
Magyarország	68
Málta	54
Nagy-Britannia	48
Németország	36
Olaszország	66
Portugália	54
Románia	nincs adat
Spanyolország	63
Svédország	27
Szlovákia	30
Szlovénia	47
Az Európai Unió átlaga	40

* Ciprus esetében csak az ország görög nyelvű, déli részén készült felmérés, mivel a török fennhatóság alatt álló Észak-Ciprus nem tagja az Európai Uniónak

Forrás: Az Eurobarométer külön felmérése: Az európaiak és a nyelvek in www.europa.eu.int

A megoldás kulcsa a megfelelő szintű nyelvoktatásban rejlik. Az egyes tagországok oktatási rendszerei főszerepet játszanak az uniós polgárok nyelvi képzésében. Európa többnyelvű társadalmának megteremtéséhez a mai gyerekek, fiatalok járulhatnak hozzá a leginkább. A 9. számú táblázat adataiból kiderül, hogy a legtöbb uniós állampolgár iskolai, elsősorban középiskolai tanulmányai során került szorosabb kapcsolatba valamelyik idegen nyelvvel, sőt, vannak olyanok is, akik számára az iskola a nyelvtanulás egyetlen lehetséges helyszíne. Ez azt jelenti, hogy leginkább, de nem kizárólag erre a helyszínre kell és lehet alapozni az emberek nyelvi képzését. Az európaiak döntő többsége (mintegy 83%-a) a jobb

munkalehetőségek miatt tartja fontosnak a nyelvtudást, ezért inkább az aktívak, tehát a fiatalabb korosztály, és nem az idősek (nyugdíjasok vagy nyugdíjas korúak) számára tartja szükségesnek.

9. számú táblázat: az európai uniós polgárok által leggyakrabban alkalmazott nyelvtanulási helyszínek, módok:

A nyelvtanulás helyszíne, módja	A helyszínt, módot alkalmazók száma (százalékban kifejezve)
iskolai nyelvóra	65 ebből általános iskola: 24 középiskola: 59
csoportos nyelvóra nyelvtanárral	22
spontán	18
anyanyelvi beszélővel folytatott kötetlen beszélgetések (mindig az adott idegen nyelven)	16
tartós vagy ismétlődő látogatás az adott nyelvet beszélő országban	15
autodidakta tanulás tankönyv segítségével	13
társalgás más anyanyelvű beszélővel (egymástól jól elkülönítve a két nyelvet)	12
filmek megtekintése eredeti nyelven	10
autodidakta tanulás audiovizuális eszközök segítségével (kazetta, CD, videokazetta, DVD, stb.)	10

Forrás: Az Eurobarométer külön felmérése: Az európaiak és a nyelvek in www.europa.eu.int

Az Európai Unió elengedhetetlennek tartja az idegennyelv-tudás mérésének egységes rendszerben történő foglалását, a nyelvvizsga-követelmények átláthatóságát, illetve a bizonyítványok egymás országában való kölcsönös elfogadását. Ennek érdekében 2003-ban, a Nyelvek Európai Napja alkalmából megjelentette a Közös Európai Referenciakeretet. Minden európai uniós tagországban többféle, államilag elismert nyelvvizsgatípus létezik. A nyelvtanításban és -tanulásban a tanulóknak, tanároknak, valamint a munkaerő-piac résztvevőinek egyaránt sok fejtörést okoz a nyelvtudást mérő különböző szintek objektív kijelölése, mérése. Szinte lehetetlen megmondani, hogy egy bizonyos, államilag elismert nyelvvizsga milyen értékkel rendelkezik egy másik felmérési rendszerben. Többek között ezeken a problémákon hivatott segíteni a Közös Európai Referenciakeret. A könyv részletesen ismerteti a minden országban elvárt nyelvi képességeket, illetve a mindenütt alkalmazandó, tudományos ismereteken alapuló készségfejlesztő feladatokat, továbbá minden olyan helyzetet, amely elősegíti a kommunikatív nyelvhasználatot. A Referenciakeret alkalmazásának alapvető követelménye a nyelvvizsgák objektivitása, átláthatósága, a különböző szintek egymástól való elkülönítése, valamint a nyelvtudás pontos bejelölése egy bizonyos skálán belül, azaz a mérés rugalmassága. A különböző készségek százalékos pontosságú mérése lehetőséget nyújt a nyelvtudás nemzetközileg is egyforma mérésére és értékelésére, a különböző nyelvvizsgatípusok országonkénti, illetve egyes országokon belüli összehasonlítására. A tantervkészítők, tankönyvszerzők, nyelvvizsgáztatók, valamint a tanárképző intézmények számára mindenképp fontos és hasznos szakmai anyag, ugyanakkor haszonnal forgathatják az élő nyelveket tanító nyelvtanárok is.

A Magyarországon államilag elismert nyelvvizsga-bizonyítványt kiállító nyelvvizsgaközpontok – a többi uniós tagországhoz hasonlóan – figyelembe veszik a Közös Európai Referenciakeretben leírt tudnivalókat, követelményeket. A Közös Európai Referenciakeret

segítséget nyújt minden – egyéni és iskolai foglalkozásban részt vevő – nyelvtanulónak, hogy időnként felmérje, hol is tart az adott nyelv tanulásában. A Közös Európai Referenciakeret összeállításában több szervezet is részt vett: az ALTE (Association of Language Testers in Europe¹⁵) az Európa Tanács Nyelvi Bizottsága, valamint az Európai Közösségek Bizottsága. A cél az élethosszig való tanulás feltételeinek biztosítása, a globalizációhoz való alkalmazkodás, illetve a tudásalapú gazdaság és társadalom irányába való elmozdulás, amelyhez hozzátartozik a megfelelő idegennyelv-ismeret is.

Azonban az itt leírtak nemcsak az idegennyelv-tanulás terén érvényesek, hanem az oktatás egész területén. Az Európa Tanács ajánlása szerint minden európai uniós polgár számára biztosítani kell az olyan irányú képzést, amely azokat a készségeket helyezi előtérbe, amelyekre ahhoz van szüksége, hogy ebben az új információs társadalomban élni és dolgozni tudjon, azaz megfeleljen a globalizáció, illetve az általa keltett versenyhelyzet kihívásainak. Egy, a mai követelményeknek megfelelő, az egész kontinensre érvényes európai keretrendszernek kell meghatároznia azokat az új alapvető készségeket, amelyeket az élethosszig tartó tanulás (lifelong learning) révén biztosítani kell minden uniós állampolgár számára. Nevezetesen az idegen nyelvekről, a műszaki kultúráról, a kreativitásról, az alapvető készségekről (írás, olvasás, számolás), valamint a vállalkozói és társadalmi készségekről van szó. Az Európai Unió legfőbb tőkéjét maguk az emberek képezik: a szervezet területén élő személyek szellemi tőkéje, kreativitása, ezért fontos az élethosszig való tanulás hangsúlyozása. Az élethosszig tartó tanulás az egyén beilleszkedését segíti elő a tudásalapú társadalomba és gazdaságba. Megfelelő képzettség hiányában bárki a potenciális munkanélküliek táborát gyarapítja.

Az Európai Unió egyes tagállamainak mindent meg kell tenniük annak érdekében, hogy a fiatalok az iskolai tanulmányaik során eljussanak a kulcskompetenciák olyan szintjére, amely alkalmassá teszi őket a felnőtt létre, valamint a munkaerő-piacon való tisztességes helytállásra, továbbá annak érdekében, hogy a felnőtt munkavállalók képesek és motiváltak legyenek ezeket a kompetenciákat egész életük során fejleszteni, frissíteni. A tennivalókat egy európai referenciaeszköz foglalja össze: *Kulcskompetenciák az élethosszig tartó tanuláshoz – Európai referenciakeret* címmel. A gazdasági élet fokozódó mértékű nemzetközivé válása, azaz globalizációja, jelentős mértékben befolyásolja a munkaerő-piac világát. Manapság a gazdaság minden területén jellemzőek a gyors és gyakori változások, az új technológiák bevezetése, illetve a vállalkozások szervezésének új megközelítései. Aki ehhez a gyors változáshoz nem tud alkalmazkodni, menthetetlenül lemarad a globális versenyben. Ez igaz egy olyan sokkultúrájú, több államból álló szervezet, mint az Európai Unió, valamint a társadalom és az egyén szintjén is. A munkavállalóknak szükségük van a szakmájukkal kapcsolatos készségeik frissítésére és azon általános kompetenciák megszerzésére is, amelyek lehetővé teszik számukra, hogy alkalmazkodjanak a változásokhoz, illetve a változó világ kihívásaihoz (például, ha arra van szükségük, tudjanak saját szakmájukban továbbfejlődni, ha viszont arra, hogy tudjanak munkahelyet, munkakört váltani, új képzettséget szerezni, akkor arra is képesek legyenek). A dolgozók tudása, készségei és motivációja fontos tényezők az innováció, a kreativitás, a termelékenység, valamint a versenyképesség terén, és hozzájárulnak az alkalmazottak munkához való pozitív hozzáállásához, a munkával és munkahellyel való megelégedettségéhez ezen keresztül pedig a munka minőségének javulásához.

Nemzetközi felmérések, mint például az OECD tagországokban két évente esedékes PISA-felmérés (a 16 éves korosztály szövegértési és matematikai kompetenciájának mérése), vagy az IALS (a felnőttek írásbeli készségeinek mérése) azt mutatják, hogy sok európai országban a kamaszkorú és a felnőtt lakosság döntő hányada nem rendelkezik azzal az írás- és olvasáskészséggel, amely a társadalomban való aktív részvételhez szükséges. Különösen az oktatási rendszerből valamilyen oknál fogva korán kihullók vannak veszélyben. Az

analfabétizmus aránya Európában – a többi kontinenshez képest – viszonylag alacsony, ám egyetlen európai ország sem mondhatja el magáról, hogy felnőtt lakosságának 100%-a tud írni-olvasni. Azonban Európában nagyobb veszélyt jelent a funkcionális analfabétizmus: ez azt jelenti, hogy valaki tud írni-olvasni, de nem érti, hogy mit olvas, az olvasott szöveget nem tudja feldolgozni, értelmezni, tehát az utasításokat nem tudja végrehajtani, nem képes új információkat feldolgozni. Ez alkalmatlanná teszi őt számos munkakör betöltésére. A *Kulcskompetenciák az élethosszig tartó tanuláshoz – Európai referenciakeret* című kiadvány éppen erre a problémára kíván megoldást nyújtani, továbbá tesz ajánlásokat az egyes uniós tagállamok oktatási szakembereinek, politikusainak az oktatási rendszer hiányosságaiból eredő problémák kezelésére. Az Európai Unión belül tagállami szinten jelentős munka folyik az alap- és középfokú oktatás tanterveinek reformja terén, amely tükrözi a korszerű tudás átadását érintő igényeket, illetve az olyan készségek kialakítására való törekvést, amelyek felkészítik a fiatalokat a felnőtt létre, valamint a felnőtteket a további tanulásra.

A felsőoktatásban is hasonló reformfolyamatoknak vagyunk szemtanúi. A bolognai folyamatról van szó, amelynek során az Európai Unió tagállamaiban – a felsőfokú oktatási intézmények közötti átjárhatóság érdekében – az egyes tagállamok egységesítik képzésüket. Ezek a reformok a tanulás megszervezésének másféle megközelítéseit, új tananyagok fejlesztését, valamint a tanárok és tananyag-szerzők részéről az eddigiektől eltérő készségeket, módszereket követelnek meg. A diákokat is új kihívások, új típusú feladatok elé állítják. Abban valamennyi uniós tagállam oktatási szakemberei és szakpolitikusai egyetértenek, hogy az anyanyelvi írás- és olvasásbeli kompetenciák fejlesztése az oktatás minden szintjén elengedhetetlen, azok az élet minden területén alapvető készségeknek számítanak.

Az írásbeli kompetenciák anyanyelvi fejlesztése azért is nagyon fontos, mert aki az anyanyelvén nem érti, hogy mit olvas, nem tud feldolgozni, kijegyzetelni, összefoglalni egy olvasott szöveget, az nem képes megfelelő szinten megtanulni egy idegen nyelvet sem, nemhogy többet, ami pedig az Európai Unió legfőbb célkitűzései között szerepel. Így a szervezet és az egyes tagállamok nyelvpolitikája nem tekinthet el a *Kulcskompetenciák az élethosszig tartó tanuláshoz – Európai referenciakeret*, illetve a *Közös Európai Referenciakeret* című könyvek ajánlásaitól.

Végül, de nem utolsósorban, az Európai Unió nyelvpolitikájának fontos kérdése: egyenjogúak-e az egyes nyelvek és azok beszélői a szervezeten belül? Az Európai Unió valamennyi dokumentuma kitér arra, hogy a szervezet területén található országok hivatalos nyelvei egyben az Európai Unió hivatalos nyelveinek is számítanak, illetve arra, hogy a szervezet kiemelkedően fontosnak tartja a nyelvi és kulturális sokszínűség fenntartását, védelmét. Az Európai Unió alapelvei közé tartozik a szolidaritás, a nyelvi-kulturális sokszínűség fenntartása, az emberi jogok védelme, valamint az etnikai-nyelvi egyenjogúság. De ezek a szép elvek mennyire valósulnak meg a gyakorlatban? A különböző nagyságú beszélőközösséggel és eltérő presztízzsel rendelkező nyelvek mennyire lehetnek, vagy lehetnek-e egyáltalán egyenjogúak? Mennyire befolyásolja a nyelvek egyenjogúságát a különböző országok eltérő gazdasági ereje és a népesség száma?

Egy megszorítás már az elvek szintjén is tetten érhető: az Európai Unió csak az államalkotó nemzetek nyelveit ismeri el hivatalos nyelveknek, munkanyelvnek pedig még ennél is jóval kevesebbet. Így előfordulhat, hogy egy alig félmillió beszélővel rendelkező nyelv a szervezet hivatalos nyelvének számít (például a luxemburgi, máltai), míg egy több milliós, vagy több mint egymillió beszélőt maga mögött tudó nyelv (például a katalán, gallego) nem számít annak.

Ám a teljes egyenjogúság a hivatalos státussal rendelkező nyelvek esetében sem megoldott. A teljes egyenjogúság azt jelentené, hogy az Európai Unió bármelyik tagállamának bármelyik állampolgára magán- és hivatalos ügyben az Európai Unió bármely

tagállamában, intézményében használhatná anyanyelvét. Tudjuk, hogy ez csak az elvek szintjén van így, a gyakorlatban megvalósíthatatlan. Egy angol, ciprusi, máltai, német, finn, svéd, magyar, olasz vagy szlovén, stb. hivatalnokot sem lehet arra kényszeríteni, hogy megtanulja mind a 23, az Európai Unióban hivatalos nyelvet annak érdekében, hogy megtarthassa állását. Ha pedig például egy finn vagy olasz hivatalban az alkalmazott nem beszél máltaiul vagy görögül, a máltai, görög vagy ciprusi állampolgár a finn vagy olasz hivatalban nem érvényesítheti nyelvi jogait. A magánszférában, amennyiben találunk anyanyelvünkön beszélő külföldi barátokat, korlátlanul használhatók az Európai Unió hivatalos és nem hivatalos nyelvei, de a hivatalos ügyek intézése esetében ez megoldhatatlan probléma. A közszférában tehát mindig szükség lesz fordítási, tolmácsolási tevékenységre, illetve valamilyen közvetítő nyelvre.

A közvetítő nyelvek esetében nagyon fontos, hogy ne legyen belőlük sok, mivel éppen az a feladatuk, hogy megkönnyítsék a kommunikációt egy többnyelvű, multikulturális közegen belül. Erre pedig akkor mutatkozik a legnagyobb esély, ha egy-egy társaságban mindenki beszél legalább egy közös nyelvet. Egy spanyolul vagy portugálul beszélő személy hiába kerül egy társaságba egy olaszul, franciául, németül vagy angolul tudóval, nehezen fognak egymással szót érteni. Minél kevesebb a szóba jöhető közvetítő nyelvek száma, annál nagyobb az esély arra, hogy a társaságban mindenki éppen azt beszéli, és nem egy harmadik-negyedik, stb. nyelvet.

Minden nemzet fiai azt szeretnék, ha az ő anyanyelvük lenne a közvetítő nyelv, de ez nem az akarattól függ: a hétköznapi gyakorlat spontán módon rendezi ezt a kérdést. Közvetítő nyelvként a világ minden régiójában a legtöbb beszélővel, vagy legmagasabb presztízzsel, legrégebb kultúrával, vagy gazdaságilag-politikailag legfejlettebb országgal rendelkező nyelvek szolgálnak. Az Európai Unión belül ezek az angol, a francia és a német: a szervezet munkanyelvei. Az európai uniós szervek munkáját és egymás közötti kommunikációját nagymértékben megkönnyíti, hogy munkatársai számára előírás valamely, vagy esetleg több munkanyelv ismerete. A közvetítő vagy munkanyelvek nem azt a célt szolgálják, hogy a „kisebb nyelvek” és azok beszélői jogait sértsék, hanem azt, hogy megkönnyítsék a kommunikációt a különböző nemzetek polgárai, szakemberei számára. De ez természetesen nem jelenti azt, hogy bárki is korlátozni szeretné mások idegennyelv-tanulását. Senki sem tiltja meg, hogy bárki megtanuljon baszkul, írül, hollandul, finnül, görögül, litvánul, máltaiul, luxemburgiul vagy észtil, azonban azzal számolnia kell, hogy amennyiben nem beszél egy „nagyobb nyelvet”, korlátozottabbak az esélyei a külföldiekkel való kommunikációra.

A közvetítő nyelvek szerepe nemcsak a formális vagy informális beszédhelyzetekben lényeges, hanem például az Interneten való barangoláskor is. Számos esetben előfordul, hogy pályázati anyagokat, hivatalos közleményeket, vagy csak egyszerű, hétköznapi információkat szeretnénk letölteni egy-egy honlapról. Jó esetben a keresett adatokat megtaláljuk anyanyelvünkön, de ha nem, valamilyen közvetítő nyelvre van szükségünk.

Feltehetjük a kérdést: adott kommunikációs helyzetben megvalósul-e a „kisebb” és „nagyobb” nyelvek beszélői esetében az egyenlő esély? Erre a kérdésre azt a választ kell adnunk, hogy nem, ugyanis minden kommunikációs helyzetben felmérhetetlen előnnyel jár az, ha valaki a közvetítő nyelv anyanyelvi beszélője. Ha egy L_x nyelvű szituációban két személy vesz részt, és ebből az egyik L_1 -ként sajátította el L_x nyelvet, a másik pedig L_2 -ként tanulta meg, az L_1 nyelvi beszélő sokkal nagyobb mértékben van birtokában azoknak a kommunikációs kompetenciáknak, kulturális ismereteknek, amelyek az adott nyelvhez tartoznak, illetve az adott nyelven folyó kommunikációt kísérik. Nem beszélve arról, hogy az anyanyelvi beszélő a szocializáció során mintegy készen kapta azt, amiért a másik személynek szorgalmasan, kitartóan, hosszú ideig, anyagi áldozatot is hozva meg kellett dolgoznia. Mivel az internetes honlapok nagy része angol nyelvű, a „kisebb” nyelvek beszélői a honlapok böngészésében is hátrányból indulnak: dánul, máltaiul, svédül, lettül,

luxemburgiul vagy szlovákul jóval kevesebb információt találnak meg a világhálón. Ez az oka annak, hogy mindenki azt szeretné, ha éppen az ő nyelve lenne a mások által is megtanulandó közvetítő nyelv. Mindezeket figyelembe véve megérthetjük, hogy miért harcol a nemzeti ébredés korában minden nemzet saját nyelvének elismeréséért, hivatalossá tételéért, még akkor is, ha a nemzet nagyjai esetleg beszélnek egy vagy több idegen nyelvet, illetve ismernek idegen kultúrákat. A saját anyanyelvünkhöz, kultúránkhoz való ragaszkodás önmagában még nem feltételezi az idegen nyelvek, kultúrák elutasítását.

Az Európai Unió működteti a világon a legnagyobb tolmács- és fordítószolgálatot, mégis számos nyelvpolitikai kérdés szorul tisztázásra. Az Európai Unió nyelvpolitikája 3 területet érint:

- az uniós intézmények belső működése;
- az uniós polgárokkal való kommunikáció nyelvei;
- a végleges uniós szövegek nyelvei.

A tényleges kommunikációval, illetve a nyelvi és kulturális sokféleség megőrzésével (amely mellett a szervezet elkötelezte magát) kapcsolatban számos kérdés felmerül: az egyes országok területén élő kisebbségi csoportokkal való bánásmód, a fordító- és tolmácsszolgálat megszervezése és működtetése, a kisebbségi-többségi nyelvű oktatás fenntartása, idegennyelv-oktatás.

Az Európai Uniónak nincs saját nyelve, amely kifejezné a páneurópai identitást, ennek következtében merülnek fel a nyelvhasználattal kapcsolatos kérdések. A valamely munkanyelvet (angolt, franciát, németet) nem beszélő uniós állampolgárok joggal érezhetik úgy, hogy több területről kiszorulnak: nem tudnak uniós állásokat vállalni, a különböző szintű jogi dokumentumokat csak fordításból ismerhetik meg. Az ehhez hasonló kérdések megoldásának céljából lenne szükség egy egységes európai uniós nyelvpolitikára, illetve az egyes tagállamok nyelvpolitikájának összehangolására.

Az általános összefoglaló után nézzük az egyes európai uniós tagországok történelmét és nyelvpolitikai helyzetét.

V. Az Európai Unió tagállamainak nyelvpolitikája és annak történelmi háttere

V. 1. Ausztria

Ausztria, hivatalos nevén Osztrák Köztársaság, államformáját tekintve szövetségi elnöki köztársaság, Közép-Európában található. Az ország mai területe már az utolsó két jégkorszak közötti időszakban is (körülbelül i. e. 18000-ben) lakott terület volt, de a régészek megtalálták az élet nyomait az újkőkorszak idejéből is (i. e. körülbelül 5000-3000). A középső és késői bronzkorszak után, a vaskorszak idején a korai illír törzsek és az elő-indoeurópai rétiak telepedtek meg itt (i. e. VIII-V. század), majd a kelták. A Római Birodalommal szövetséget kötő norciumi királyságot az itt élő illír és kelta törzsek hozták létre az i. e. II. században. I. sz. a IV. századtól (népvándorlás) kezdve a mai Ausztria területén sok népcsoport telepedett le vagy vonult keresztül: gótok, avarok, hunok, longobárdok, bajorok, szlovének.

A XVI. században uralkodó I. Miksa császár központosította az osztrák közigazgatást. A külpolitikai helyzetet ekkoriban az állandó török fenyegetettség jellemezte. I. Ferdinánd az 1526-os mohácsi vést követően megszerezte a magyar és a cseh királyságot is. A XVI-XVII. században a parasztság és a nemesség körében egyaránt felerősödött a reformáció hatása, ami a katolikusok és a reformáció hívei közötti állandó harcokhoz vezetett. Ez az ellentét robbantotta ki Prágában 1618-ban a harmincéves háborút, amely az 1648-as vesztfáliai békével zárult le. A vesztfáliai béke Ausztriában megszilárdította a Habsburgok hatalmát és a katolicizmust. 1683-ban a törökök újra megkísérelték elfoglalni Bécsset, de az 1699-ben kötött karlócai békével záruló háborúban sikerült visszaverni a támadást, sőt, a Habsburgok bekebelezték Magyarországot, Erdélyt, valamint Szlovénia nagy részét, megalakítva ezzel a dunai monarchiát. Ezután a Habsburgok elfoglalták Milánót, Nápolyt, a spanyol Németalföldet, Parmát, Piacenzát, illetve a lengyelországi Galíciát.

A soknemzetiségű államban a XVIII. században indult meg a kapitalista fejlődés, ami magával hozta a manufaktúrák megjelenését, a fontos kereskedelmi útvonalak kiépítését, ezzel együtt a közigazgatási reformok szükségességét is. Ennek eredményeképpen megerősítették az abszolutisztikus államapparátust. A XVIII. század végén Mária Terézia szervezte meg az állandó hadsereget, illetve hozta létre az Államtanácsot, dolgoztatta ki a büntető törvénykönyvet, szervezte meg a közoktatást. Mária Terézia fia, II. József számolta fel a jobbagyságot, és lépett fel erőteljesen a katolikus egyház egyeduralkodója ellen.

Az 1789-es francia forradalom hatására az Ausztriához tartozó tartományokban, országokban is több felkelés tört ki, illetve összeesküvés szövődött. Belgium lakossága fellázadt a Habsburg-uralom ellen, Magyarországon pedig több jakobinus szövetség alakult. Ezeket a lázadásokat az osztrák seregek többé-kevésbé sikeresen elfojtották. Azonban a Napóleon elleni hadjáratok során Ausztria többször is vereséget szenvedett, ami meggyengített a Habsburgok hatalmát. 1806-ban II. Ferenc lemondott a német-római császári koronáról, felvette az Ausztria császára címet. A porosz vezetéssel 1834-ben megkötött Német Vámuniónak köszönhetően Ausztria Németországtól teljesen független gazdasággá vált, és tartományai között eltöröltek minden vámhatárt. Ez az intézkedés elősegítette Ausztria egységes gazdaságának kifejlődését.

Ausztria politikai életében viszont nemcsak pozitív fejlemények bontakoztak ki ebben az időszakban. Az ipari forradalom vívmányai a XIX. század első felében itt is megjelentek,

azonban a feudális abszolutista államrend, valamint a nagybirtokos nemesség hatalma nem kedvezett a tőkés fejlődésnek. Ennek következtében az iparcikkek és más termékek belső piaca nem fejlődött kellőképpen, így a nehézipar jelentős része külföldi kézbe került. Egészen 1848-ig tartott a restauráció időszaka, amely során több hadügyi reformot vezettek be. A Metternich herceg vezette osztrák kormány elnyomott minden liberális és demokratikus eszmét, gátolta a nemzeti kisebbségek (például a magyarság) reformmozgalmait. Az osztrák és a kisebbségi származású értelmiségiek nagy része elutasította a fennálló politikai hatalmat. Az 1840-es évek Európájának gazdasági válsága 1847-ben Ausztriát is elérte, így a nemzeti elnyomás elleni harcok összefonódtak a gazdasági haladásért vívott harcokkal. Az 1848. februárjában kitört párizsi forradalom hatására márciusban az osztrák polgárság és az ausztriai nemzeti kisebbségek is fellázadtak az elnyomó politikai hatalom ellen. Március 13-án megdöntötték a Metternich-rendszert. A magyar forradalom és szabadságharc március 15-én tört ki. Azonban a császári hadsereg csapatai október 31-én visszafoglalták Bécset, ezután a magyar szabadságharcot is leverték. A forradalom és szabadságharc leverése után restaurálták az abszolutista hatalmat, megerősítették a bürokratikus önkényuralmat és az állam centralista szerepét. A nemzetiségi lakosság elnyomása még erősebbé vált, mint valaha.

Az 1860-as években megalakult, egységes Olaszországhoz került itáliai területek (Velence, Trieszt) elvesztése I. Ferenc József császárt belső reformok megindítására készítette. A porosz-osztrák háború során Poroszországtól elszenvedett 1866-os vereség következtében Ausztria végleg elveszítette a Német Szövetségben elért pozícióit, így – pozitív fejleményként – megindulhatott az attól elkülönült fejlődése. Ez a vereség azonban arra kényszerítette a császárt, hogy kiegyezzen a magyar nemességgel, ami 1867-ben meg is történt. Így született meg az Osztrák-Magyar Monarchia.

A soknemzetiségű Osztrák-Magyar Monarchia minden tartománya elindult a tőkés fejlődés útján, azonban a nemzetiségi ellentétek egyre inkább felerősödtek. Bécsben a XIX-XX. század fordulóján indult meg a polgárosodás folyamata, amely lassan továbbterjedt az államszövetség minden tartományában. Azonban a XIX. század végének agresszív osztrák külpolitikája a Balkánon (Bosznia bekebelezése) Ferenc Ferdinánd sarajevói meggyilkolásához vezetett, amelynek következtében 1914-ben kitört az első világháború. A háború Ausztria vereségével és az Osztrák-Magyar Monarchia széthullásával végződött 1918-ban.

1918. november 11-én IV. Károly osztrák császár és magyar király lemondott a trónról és másnap, november 12-én kiáltották ki az Osztrák Köztársaságot. Az 1919. szeptember 10-én elfogadott saint-germain-en-laey-i békeszerződés megtiltotta Ausztriának a Dél-Tirollal és Németországgal való egyesülést. Ezenkívül Dél-Tirolt Olaszországnak, Dél-Stíriát és Dél-Karintia egy részét pedig a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságnak juttatta, a nyugat-magyarországi (a Lajtán túli területek) egy részét viszont Ausztriához csatolta. Ezt a területet ma Burgenland néven ismerjük. Az új köztársaságban a jobboldal fokozatosan megerősödött, ami odáig vezetett, hogy az osztrák nemzetiszocialisták 1934. július 25-én a fasiszta Németországhoz kívántak csatlakozni. Hitler 1938. március 12-én parancsot adott a Wehrmachtnak az Anschlussra (Ausztria lerohanására és bekebelezésére), amely meg is történt. A lakosságot a kommunisták ellenállásra szólították fel, az azonban erőtlen maradt, így Németország bekebelezte Ausztriát.

1939. szeptember elsején senki sem tudta meggátolni Hitler Lengyelország elleni támadását, és ezzel nemcsak a XX. század, hanem az emberiség egész történetének legvéresebb, legsúlyenteljesebb fejezetét: a második világháború kitörését. 1943. októberében Ausztria és a Németország ellen harcoló szövetségesek Ausztria függetlensége mellett foglaltak állást, ami 1945. tavaszán vált valóra, a szövetségeseknek a fasiszta hatalom fölött aratott győzelme után. Ekkor kiáltották ki Ausztriában a második Osztrák

Köztársaságot. A felszabadulás után azonnal megalakultak a helyi és tartományi közigazgatási egységek, újjászerveződtek a pártok, újra életbe lépett az 1920-as alkotmány.

Az 1946. évi, Párizsban megkötött olasz-osztrák egyezmény szavatolja az Észak-Olaszországban található Bozen és Trient (Alto-Adige és Trentino) tartományok osztrák lakosságának nyelvi-kulturális kisebbségi jogait, azonban megtiltja a területek Ausztriához való visszacsatolását. Mivel Olaszország nem mindenben tett eleget az egyezményben elfogadott követeléseknek, a két ország között feszültté vált a helyzet, Olaszországban élő osztrák nacionalista elemek zavargásokkal, terrorakciókkal, véres robbantgatásokkal hívták fel magukra a figyelmet.

Ausztria 1947-ben Marshall-segélyt kapott és fogadott el az Amerikai Egyesült Államoktól. Földrajzi fekvése miatt a Nyugathoz tartozó országok a szomszédos szocialista országok elleni katonai felvonulási területté kívánták változtatni, ebbe azonban Ausztria nem egyezett bele, mivel jószomszédi kapcsolatokat ápolt mind Magyarországgal, mind Jugoszláviával és Csehszlovákiával. Nem engedte külföldi katonai támaszpontok létesítését a területén, és nem lépett be semmilyen katonai szervezetbe, például a NATO-ba sem. 1955. május 15-én aláírták az 1955. április 12-15. között tartott szovjet-osztrák tárgyalások eredményeként megszületett államszerződést, illetve azt a kötelezettségvállalást, amely szerint a szovjet csapatok 1955. szeptember 19-én kivonulnak Ausztria területéről.

Az országot 1955. december 14-én vették fel az ENSZ tagjai sorába, 1956-ban az Európai Tanácsba, 1959-ben pedig az EFTÁ-ba. Ausztria 1964. körül Joseph Klaus szövetségi kancellár vezetésével kezdte el felvenni a kapcsolatot a Közös Piacca, és 1995-ben nyert felvételt a már Európai Uniónak nevezett szervezetbe.

Ausztria – területét tekintve – az Európai Unió egyik legkisebb tagállama, de gazdasági versenyképessége eléri a leggazdagabbak közé sorolt Németországot vagy Franciaországot. Fejlett ipari- agrárország lévén legfőbb kiviteli cikkei a mezőgazdasági termékek.

Ausztria az Európai Unió egyik leghomogénebb nemzetállama, lakosságának száma 8 millió fő. Ebből 98% a német anyanyelvűek aránya, a fennmaradó 2%-on osztoznak az őshonos kisebbségek (magyarok, szlovénok, horvátok), illetve a bevándorlók (magyarok, szlovénok, horvátok, ukránok, bolgárok, törökök, szerbek, csehek, stb.). Ausztria hivatalos nyelve a német, amely a világon mintegy 100 millió ember anyanyelve. Összes beszélőjének száma (L₁-ként vagy L₂-ként) 130 millió körülre tehető. A német az egyetlen [hivatalos nyelv](#) több európai országban: Ausztriában és Liechtensteinben, az egyik hivatalos nyelv Németországban, Svájcban, Luxemburgban, Olaszországban, valamint Belgium és Dánia egyes területein. A felsorolt országokon kívül néhány más európai országban, valamint az Egyesült Államokban is jelentős számú német anyanyelvű ember él, például Pennsylvániában és Texasban. Sok németajkú ember él ezenkívül Kanadában, Brazíliában, Chilében, Argentínában, Mexikóban, Ausztráliában, a Dél-Afrikai Köztársaságban, valamint az egykori német [gyarmatokon](#) (Namíbia, Togo, Kamerun). A [Kárpát-medence](#) országainak, Csehországnak és Lengyelországnak sokmillió német anyanyelvű lakosa volt a [második világháború](#) utáni [kitelepitésekig](#). Magyarországon ma is a [németek](#) alkotják a legnagyobb [nemzeti kisebbséget](#). Jelentős német nemzetiség él Oroszországban (2002-ben mintegy 600.000 fő) és Kazahsztánban is, ahová [1941](#)-ben száműzték őket a XVIII. században betelepítések során létrejött egykori [Volga](#)-menti német köztársaságból. Azonban a német nyelvet valójában már kevesen használják közöttük, mivel a németül beszélők többsége az utóbbi években Németországba vándorolt. (Az [1990-es években](#) 1,7 millió német származású ember költözött a FÁK országaiból Németországba.)

A német az indoeurópai nyelvcsaládhoz tartozik, azon belül is a germán nyelvek csoportjába. A germán nyelveket északi, nyugati, keleti és déli germán nyelvekre osztjuk. Az északi csoportban található a dán, feröeri, norvég, izlandi, óészaki és a svéd; a nyugati

csoporthoz tartozó személy az adott kisebbség területén él, bármely formális és informális helyzetben jogában áll anyanyelvét használni. A kisebbségi nyelvű iskolai oktatásra, hivatali ügyintézésre is lehetőség nyílik, amennyiben az adott területen a kisebbségiek aránya eléri a lakosság 20%-át. A helységnevek és az utcanév-táblák is kihelyezhetők az adott kisebbségi nyelven is, bár csak a német nyelvű alatt vagy mellett. Azonban ha valaki német egynyelvű tartományba költözik – legyen bár külföldi, bevándorló lakos vagy valamely őshonos kisebbségi nemzetiségi csoporthoz tartozó személy – az 1998. július 8-án bevezetett nyelvi törvény értelmében köteles német nyelvből állami nyelvvizsgát tenni. Ellenkező esetben nem kaphat osztrák állampolgárságot, ezzel együtt legálisan nem vállalhat munkát Ausztriában, és illegális ott-tartózkodóként kiutasítható az ország területéről. A bevándorló kisebbségieknek nincsenek sem személyhez, sem területhez köthető nyelvi jogaik, számukra kötelező letenni a német állami nyelvvizsgát ahhoz, hogy tartózkodási engedélyüket meghosszabbítsák, vagy megkapják a munkavállalási engedélyt, illetve az osztrák állampolgárságot.

Ausztriában jelenleg körülbelül 280.802 vendégmunkás él és dolgozik. Mintegy 147.000-re tehető a volt Jugoszlávia területéről származók létszáma. A második helyen az 53.699 német áll, őket követik a törökök 51.103 fővel. A törökök száma csökkenő tendenciát mutat az előző évekhez képest, mivel közülük sokan megkapták az osztrák állampolgárságot, így már nem szerepelnek ebben a statisztikában. A magyar vendégmunkások száma körülbelül 15.000, ezzel megelőzik a mintegy 14.000 cseh, szlovák és lengyel vendégmunkást. Új jelenség Ausztriában a német vendégmunkások megjelenése. Különösen a nyugati tartományokban jellemző, hogy az osztrák panziósok, étterem- és szállodatulajdonosok szívesen foglalkoztatnak németeket, főleg a volt NDK területéről. Ennek csak egyik oka az azonos nyelv ismerete, ami megkönnyíti a munkaadók és a munkavállalók dolgát. Másik oka az, hogy az osztrák vendéglátóipar – különösen a nyári és a téli főszezonban – munkaerőhiánnyal küszködik, Németországban pedig épp fordított a helyzet: nincs elég munkahely. Ausztriában a volt NDK-lakosok magasabb bért kapnak, mint odahaza kapnának, ha lenne munkahelyük. A németek köztudottan szorgalmasak, precízek és megbízhatóak a munkában, így mindkét fél elégedett, mert megtalálja a számítását. Ám Ausztriában a vendégmunkások mellett jelentős számban élnek őshonos kisebbségek is.

Ausztria nyelvpolitikájáról beszélve nem feledkezhetünk meg az országban élő egyik legnagyobb bevándorló kisebbségről sem: a muzulmánokról. Számuk meghaladja a 80.000 főt. Rájuk ugyanazok a szabályok érvényesek, mint a többi bevándorló kisebbségre. A muzulmánok szétszórtan élnek az egész ország területén, nagyobb tömbjeik csak az ipari városok körül alakultak ki. Több hullámban érkeztek Ausztriába, általában gazdasági okok miatt. Őket nem soroljuk a klasszikus értelemben vett vendégmunkás körhöz, mivel nem rövid időre jönnek Ausztriába, hanem letelepedési szándékkal. Rájuk épp úgy vonatkozik az 1998. július 8-án életbe lépett nyelvi törvény, mint a többi bevándorló kisebbségre. Beilleszkedésük ugyanazokkal a problémákkal jár együtt, mint a többi nyugat-európai országban: az európai polgárok gyakran úgy jellemzik őket, mint vallási fanatikusokat, akik nem képesek alkalmazkodni a nyugati civilizáció körülményeihez, követelményeihez, értékrendjéhez. A becsületesen élő és szorgalmasan dolgozó muzulmánok megítélésén is sokat rontottak az utóbbi évek terrorcselekményei, amelyeket az iszlám szélsőséges hívei követtek el, és amelyek rengeteg ártatlan áldozatot szedtek szerte az egész világon. A nyugati

civilizációban szocializálódott emberek hajlamosak összemosni a muzulmán világból érkezőket: aki az iszlám híve, az csak fanatikus lehet, aki fanatikus, az pedig bármilyen terrorcselekmény elkövetésére képes lehet. Ebben a vélekedésben nagyon sok előítélet van, amivel a muzulmán kisebbségek tagjainak sehol sem könnyű megbirkózniuk. A feszültségek megjelennek az élet minden területén: az iskolákban, a munkahelyeken, az állásinterjúkon, stb. Az iskolai konfliktusok egyik leggyakoribb forrása az arab diákok öltözködése (a lányok viselhetik-e a hagyományos kendőt, a fiúk pedig a turbánt), valamint a vallásoktatás (az iskola köteles-e számukra biztosítani az iszlám oktatását, vagy inkább kötelezze-e őket arra, hogy a keresztény hittel ismerkedjenek). Minden, demokratikusan berendezkedett nyugati ország alkotmánya tiltja a kisebbségek ellen faji, etnikai és nyelvi alapon irányuló diszkriminációt, így az is büntetendő cselekmény, ha egy iskolában valakit azért ér hátrány, vagy ha egy állásinterjút követően valaki azért nem kap meg egy állást, mert valamely kisebbséghez tartozik.

Ausztria hivatalos nyelve a német, más hivatalosként elismert nyelvek: magyar, horvát és szlovén néhány, határ menti területen. Ez azt jelenti, hogy az ország teljes területén a német az oktatás nyelve, az egészségügyi ellátás, illetve a közhivatalokban az ügyek intézése is németül folyik. Azonban a valamely őshonos kisebbségi néphez vagy népcsoporthoz tartozók szülőföldjükön, és csak ott, bármilyen formális helyzetben szabadon használhatják anyanyelvüket (az informális helyzetben való nyelvhasználatát semmilyen törvény, rendelet, vagy jogszabály nem írja elő, mindenki szabadon eldönti, hogy családtagjaival, rokonaival, barátaival, szomszédjaival, kisebbségi sorban élő munkatársaival milyen nyelven beszél). Az őshonos kisebbségek tagjai – a szülőföldjük Ausztriához való csatolása után – automatikusan megkapták az osztrák állampolgárságot. A mai Ausztria területén hat hivatalosan is elismert, őshonos népcsoport él: a burgenlandi és bécsi magyarok, a karintiai és stájerországi szlovének, a burgenlandi horvátok, a bécsi csehek, szlovákok, valamint a romák és szintik.

A magyar nyelvszigetek lakosai a X-XII. században telepedtek le az akkor Magyarországhoz tartozó Burgenlandban, határőri feladatokat láttak el. A XVI. században már érezhető volt nyelvükön a német hatás, főleg a lexikát tekintve. A Lajtán túli területek 1920-ban, a Trianoni Békeszerződést követően kerültek Ausztriához. Azonban Ausztria sohasem tiltotta meg az itt élő magyaroknak, hogy anyanyelvükön beszéljenek, sőt, nemzetközi nyomásra Európában az első országok között alkotta meg a kisebbségi emberi jogokat elismerő törvényt. Azonban a burgenlandi magyarság helyzete nem elégtett ki minden igényt. 1938-ig a felekezeti iskolákban engedélyezték ugyan a magyar nyelvű oktatást, de csak az általános iskolák szintjén. A középiskolai oktatás már német nyelven folyt. Nem voltak felülről jövő, a magyarság ellen irányuló erőszakos vagy ellenséges intézkedések, a magyarul beszélő értelmiség mégis jobbnak látta Burgenland elhagyását. Így ez a terület magyarul tudó értelmiségiek: tanítók, tanárok, hivatalnokok, orvosok, mérnökök, jogászok, agrárszakemberek, stb. nélkül maradt. Magyarul tanító közép- és felsőfokú intézmények eleve kis számban vagy egyáltalán nem működtek Burgenlandban, így ott a magyarul beszélő értelmiségiek utánpótlása sem volt megoldott. A magyarok nem voltak jelen Ausztria politikai életében, nem szerveztek pártokat vagy egyesületeket, továbbá egyéni politikai karriereket sem sikerült befutniuk, így nem volt politikai érdekérvényesítő képességük.

A második világháborút megelőző események, illetve maga a háború pedig még nehezebb helyzetbe hozta a burgenlandi magyarokat. A német megszállás ellen küzdő, Bécsben székelő kormánynak nem volt ereje még azzal is foglalkozni, hogy hogyan segítsen a burgenlandi magyarok nyelvi helyzetén. Így szép lassan elhalt a magyar nyelvű általános iskolai képzés is. A második világháború után felhúzott vasfüggöny tovább fokozta az ausztriai magyarok elszigeteltségét. Fokozatosan elvesztették identitásukat, és integrálódtak a németajkú osztrák társadalomba. Ennek a folyamatnak több oka volt. Egyik az, hogy a

politikai elszigeteltség miatt az anyaországi rokonokkal, barátokkal, ismerősökkel nem tudták a mindennapi kapcsolatot tartani. A másik a kedvezőtlen demográfiai helyzet: a burgenlandi magyarok száma jóval kisebb mértékben nőtt, mint a németajkú népességé. Harmadik a vegyes házasságok kötése: a magyar lányok számára előrelépést jelentett, ha osztrák fiúhoz mentek feleségül, így a magyar fiúk is kénytelenek voltak osztrák feleséget választani. A vegyes házasságokban pedig általában nem a magyart használták, a gyerekeket is igyekeztek németül szocializálni, mivel a német nyelv magasabb presztízséhez hozzájárult, hogy a német egynyelvű területeken fekvő nagyobb iparvárosokban a némettudás elengedhetetlen ahhoz, hogy valaki jó munkát találjon. Az a tény, hogy a német nyelv presztízse magasabb, mint a magyaré, kedvez a nyelvcsere jelenségének. Negyedik ok az országon belüli gazdasági migráció: Burgenlandban kevés munkahely lévén, Bécsben vagy más tartományokban jobb megélhetést remélve, sok magyar hagyta el szülőföldjét.

Az 1991-es népszámlálási adatok szerint az Ausztriában élő, a mindennapi érintkezésben a magyar nyelvet használó őshonos magyar kisebbség tagjainak létszáma: 19.638 fő. 1968-ban alakult meg a Burgenlandi Magyar Kultúregyesület, amelynek nagy szerepe van a már-már identitástudatát veszített magyarság újjászületésében.

Az Ausztriában élő horvátok száma 25.596 fő, ők a XIV. században vándoroltak ki Szlovéniából, Horvátországból és Dalmáciából, majd telepedtek le az akkori Nyugat-Magyarországra, illetve Kelet-Ausztria területén. Elvándorlásuk fő okai a török birodalom előrenyomulása, valamint a magyar földesurak betelepítési törekvései voltak. Az ausztriai horvátok nyelve nyelvjárás-szigetként a horvát nyelv XVI. századi archaikus állapotát őrzi: nem más, mint az ellenreformáció, illetve a barokk stílusirányzat idején kialakult horvát nyelv írott változata. Öntudatuk igen erős, amely az 1848-as évek utáni időszakra nyúlik vissza. Az Ausztriában élő kisebbségi népcsoportok közül a horvátoknak sikerült először elérniük – 1868-ban –, hogy az ország nyelvtörvényébe bekerüljön nyelvük szabad használata a hivatali ügyintézés során, valamint az iskolai oktatásban.

Az első világháborút lezáró nemzetközi békeszerződések megváltoztatták Közép-Európa térképét. Ez a horvátok által lakott településeket is érintette: falvaik közül több került Csehszlovákiába, illetve maradt Magyarországon. A két világháború között nem robbantottak ki súlyos nemzetiségi konfliktusokat. A nemzeti szocializmus erősödésével azonban veszélybe került létük, mivel a horvátok kitelepítéséről tervek születtek. 1934-ben Bécsben alakult meg a Burgenlandi Horvátok Kultúregyesülete. Ennek fő célja a horvát identitástudat megőrzése és erősítése, valamint a horvátok képviselése volt. Az 1955-ös államszerződés az ausztriai horvátok, mint nemzeti kisebbség létét is elismeri. A második világháborút követően napjainkig egyre erősebb a horvát identitástudat az ausztriai horvátok körében.

A karintiai szlovének száma mintegy 20.191 fő. A korábban alpokbeli szlávoknak is hívott népesség i. sz. 600 körül telepedett le Karintiában és Stájerországban. Egészen a XIX. század második feléig háborítatlanul éltek itt. Nyelvük nem különbözik a Szlovéniában beszélt irodalmi nyelvtől. A XIX. század közepe táján azonban etnikai konfliktusokhoz és összecsapásokhoz vezetett a Karintiára is kiterjedő nacionalizmus. Dél-Karintia 1920. október 10-én került Jugoszláviától Ausztriához, egy ilyen irányú népszavazás eredményeképpen. Az 1920-as években a karintiai szlovének eredménytelen tárgyalásokat folytattak a bécsi kormánnyal kulturális autonómiájuk ügyében. Azonban a politikai hatalom az akkor már érezhető nacionalizmus, illetve az egyre erősebbé váló nemzeti szocializmus következtében még népcsoportjuk létezését sem ismerte el, nemhogy autonómiát biztosított volna nekik. 1942-ben a nemzeti szocialisták kitelepítették a karintiai szlovének egy részét, akik az őket ért atrocitások következtében fegyvert ragadtak. A lázadás átterjedt egész Karintia területére. Az etnikai összecsapások nem gyengítették a szlovén népcsoportot, sőt, megerősítették közösségüket, továbbá növelték identitástudatukat. Ausztria 1955-ben új államszerződést írt alá, amelyben elismerte a szlovén népcsoport létezését. A nemzetközi szerződések által előírt

kisebbségi jogait azonban nem, vagy csak részben biztosította. Ennek következtében a küzdelmek tovább folytatódtak, és 1972-ben a helységnévtábla-konfliktusba torkolltak. Ez a kérdés a mai napig nem jutott mindenki számára megnyugtató megoldásra. 1958-ban egy másik ügyben csúcsosodott ki a nemzetiségi konfliktus: a kötelező kétnyelvű oktatás bevezetésének kérdésében, amelyben szintén nem sikerült minden fél számára kielégítő megoldást találni. Összességében elmondható, hogy az ausztriai kisebbségek közül éppen a karintiai szlovének küzdenek legerőteljesebben a kisebbségi jogaikért.

Az ausztriai csehek többsége Bécsben vagy Bécs környékén él, ők nem alkotnak őshonos kisebbséget. Többségük a XIX. század második felében vándorolt az Osztrák-Magyar Monarchia fővárosába, főleg gazdasági okokból: itt könnyebben jutottak munkához, illetve jóval magasabb életszínvonalat tudtak családjuknak biztosítani, mint Csehországban. Számuk mintegy 20.000-re tehető. Nyelvük a XIX. századi cseh irodalmi nyelven alapszik, erőteljes német hatással.

Az ausztriai szlovákok száma alacsonyabb, mint a cseheké: körülbelül 10.000 fő. Ők is főleg Bécs környékén élnek. Ausztria alkotmánya 1992 óta ismeri el őket önálló népcsoportként. Ők őshonos kisebbséget alkotnak, belső migráció révén kerültek a fővárosba vagy annak környékére. Nyelvük többé-kevésbé megegyezik a Szlovákiában beszélt irodalmi nyelvvel, leszámítva a nyelvek találkozásánál mindig és mindenütt természetesen jelenlévő interferenciajelenségeket.

Az ausztriai romák számát csak megbecsülni tudjuk: körülbelül 40.000-en lehetnek. A pontos adatot azért nem ismerjük, mert ehhez a népcsoporthoz minden országban rengeteg negatív attitűd kötődik, így tagjai a népszámlálásokon nem mindig vallják be származásukat. Ez a kisebbség annyiban különbözik Ausztria többi kisebbségi népcsoportjától, hogy nincs anyaországa, egyik országban sem alkot többséget, illetve tagjai nem nyelvi vagy etnikai szigetként élnek az ország valamely tartományában, hanem elszórtan az egész országban. Nyelvük mindenütt az ország hivatalos nyelvével-nyelveivel keveredik (az ausztriai romák nyelve természetesen a némettel), így nincs minden ország roma népessége által érthető roma nyelv vagy nyelvjárás.

10. számú táblázat: az Ausztriában élő kisebbségek:

Kisebbség	Fő	Lakhely
magyarok	19.638	Burgenland, Bécs
horvátok	25.596	Burgenland
szlovének	20.191	Karintia
csehek	20.000	Bécs, Bécs környéke
szlovákok	10.000	Bécs, Bécs környéke
romák	40.000 körül	egész Ausztria

Forrás: www.wikipedia.com

Az osztrák kisebbségpolitika legfőbb jellemzői az egységesség hiánya: országos, tartományi és önkormányzati szinten is léteznek a kisebbségeket érintő rendelkezések; valamint a kérdés fontosságának tudomásul nem vétele, hosszú távú problémamegoldás helyett ad hoc megoldások keresése. A mindenkori kormány arra törekedett, hogy megfeleljen a nemzetközi előírásoknak, illetve a szomszédos államokkal is jó kapcsolatokat ápoljon, ugyanakkor ne sértse a saját többségi lakosainak érdekeit sem, a kisebbségeknek nyújtott jogok eltúlzásával. Így hosszú távú stratégiát egyik kormánynak sem sikerült kidolgoznia, mindegyik csak a legrövidebb távlatokban volt képes gondolkodni, inkább a többségi lakosságnak (a legnagyobb szavazóbázisnak) kedvezve. Minden kormány csak az éppen legszükségesebb jogokat biztosította a kisebbségi népcsoportok számára.

A kisebbségi politikát tekintve a legnagyobb különbség régebben is és ma is Burgenland, illetve Karintia között volt tapasztalható. Ennek az az oka, hogy az ország belsejében vagy nyugati tartományaiban, valamint a magyar határ közvetlen közelében a Habsburgok eltérő kisebbségi politikát folytattak. Burgenlandban az oktatás mindig egyházi kézben volt, így ott lehetőség volt horvát vagy magyar nyelvű oktatásra. A Monarchia osztrák területein viszont a Habsburgok erős kézzel irányították az oktatási ügyeket, és szigorú németesítő politikát folytattak. 1869-ben lépett érvénybe az az iskolatörvény, amely állami és egyházi kézben is engedélyezte az iskolák fenntartását, illetve amely a németet mint kötelező oktatási nyelvet írta elő. Burgenlandban még a nemzeti szocialista időkben sem történtek súlyos kisebbségellenes atrocitások, a horvát kisebbség ellen irányuló kitelepítési tervek sem hajtották végre a gyakorlatban. A magyar és a horvát nyelv használata köznyelvként sohasem volt tilos Burgenland területén sem formális, sem informális helyzetben. Az itteni kisebbségek éppen ezért sohasem szerveződtek önálló pártba, hanem valamelyik politikai erőhöz csatlakoztak, ki-ki nézetei és beállítottsága szerint. A kisebbségpolitika így Burgenlandban sohasem volt központi kérdés.

A második világháború alatt, illetve után is hasonló volt a helyzet: Karintiában a szlovének ellenálltak a náciizmus eszméinek, valamint a német csapatoknak, a helyi osztrákok pedig pozitívan viszonyultak hozzájuk; Burgenlandban viszont a kisebbségek nem léptek fel egységesen, volt, aki a náciizmus mellé állt, volt, aki viszont fellépett ellene, politikai nézetétől függően. Ez volt jellemző a többségi lakosságra is. Így ott nem etnikai konfliktusok alakultak ki, hanem politikai viták, függetlenül attól, hogy ki tartozott a többséghez, illetve ki valamely kisebbséghez. Karintiában azonban a kisebbségnek és a többségnek a háborúhoz való viszonya még tovább mélyítette az etnikai feszültségeket. Az ausztriai kisebbségi népcsoportok közül a romák voltak a legnehezebb helyzetben: egyrészt őket nem védte anyanemzet, másrészt negatív előítéletek fűződtek hozzájuk, a mindenkori kormány pedig ez ellen nem tett semmit. Sőt, 1948-ban még belügyminisztériumi rendelet is született a kitelepítésükről (amelyet nem hajtottak végre).

Az 1955-ös államszerződés sem sokat javított a kisebbségek helyzetén. Az országban ekkor erős kisebbségellenes közhangulat uralkodott, amelyet az 1959-es kisebbségi iskola- és bírósági nyelvi törvény még tovább is fokozott. Ez a törvény a szlovén nyelv használatának színtereit csökkentette azáltal, hogy azt visszaszorította a templomokba, illetve a családi, baráti körbe. E szerint a törvény szerint anyanyelvi oktatásra csak azokon a településeken nyílt lehetőség, amelyekben az adott kisebbség számaránya elérte a lakosság 20%-át. A szlovén nyelvnek még a köznyelvi használata is erős ellenérzéseket váltott ki az osztrák többség tagjaiból. A helyzetet továbbra sem sikerült megnyugtatóan rendezni, Karintiára kisebb-nagyobb etnikai összetűzések voltak jellemzőek. A burgenlandi magyarokat azonban továbbra sem érte sérelem, mivel ebben a tartományban a kisebbségek számára továbbra is fennmaradt a lehetőség anyanyelvük használatára a közhivatalokban, orvosi rendeléseken, illetve az iskolai oktatásban egyaránt. A politikai pártok a kisebbségi kérdésekkel csak olyan mértékben foglalkoztak, hogy tevékenységükkel ne sértsék a többség – a legtöbb potenciális szavazó – érdekeit, a kisebbségi népcsoportok problémái egyik párt programjában sem kaptak központi szerepet.

Az 1960-as években az Olaszországhoz tartozó Dél-Tirolban súlyos etnikai válság alakult ki, amely Olaszországot az 1972-es dél-tiroli osztrákokra vonatkozó nyelvtörvény meghozatalára kényszerítette. Ez a törvény Ausztriában is éreztette hatását, azonban a kisebbségeknek nem sikerült megakadályozniuk, hogy az őshonos nyelvű helységnevtáblákat kicseréljék német nyelvűre. Ez az akció a kisebbségek és a többség között nagy feszültséget teremtett.

1976-ban a három legnagyobb párt összeült, hogy megnyugtató megoldást találjanak a kisebbségek problémáira. Még ugyanabban az évben kiadták a népcsoporttörvényt, amely

minden kisebbségi népcsoport számára egyenlő jogalapot kívánt biztosítani. Egy probléma volt ezzel: a mindenkori osztrák kormány szándékait jól tükrözte a partizánakció, általában semmit sem tett a kisebbségekért, csak a válsághelyzeteket igyekezett orvosolni, ott lépett közbe, ahol éppen nagy baj volt. A törvény a kisebbségek számára népcsoporttanácsok létrehozását javasolta. Azonban a szlovének és a horvátok nem fogadták el ezt a lehetőséget, mivel a törvény a döntéshozói jogköröket visszaminősítette tanácsadói szintre. Egyedül a burgenlandi magyarok alakították meg 1979-ben saját népcsoporttanácsukat, amivel kivívták a szlovének és a horvátok ellenszenvét.

Az 1980-as években fokozatosan megváltozott a helyzet. A kisebbségek rájöttek, hogy a média, valamint azon keresztül a nemzetközi közvélemény segítséget nyújthat nekik jogaik érvényesítésében. Továbbá az Alkotmánybírósághoz is lehetőségük volt panaszos ügyeikkel fordulni. A kisebbségek kisebb-nagyobb sikereket el is értek: egy egyéni panasz nyomán törölte el az Alkotmánybíróság az 1959-es kisebbségi iskolai törvény azon cikkelyét, amely a kisebbségi nyelvű oktatáshoz való jogot lakóhelyhez kötötte. A kisebbségek nem álltak egyöntetűen egyik nagy párt mellé sem, ami önállóságuk erősödésének kedvezett. A helyzet normalizálódását egy, Ausztriától független folyamat okozta: a volt szocialista országokban 1989-től végbemenő társadalmi-politikai-gazdasági rendszerváltozás, ezzel együtt a vasfüggöny eltűnése és a határok megnyitása. A kisebbségi lakosok egyre inkább elkezdtek anyanemzetük iránt érdeklődni, az anyanemzetek lakosai pedig immár szabadon utazhattak a politikai értelemben nyugat-európai országnak számító Ausztriába. Ez kedvezett a rokonok, barátok, ismerősök közötti kapcsolatok kialakulásának vagy erősödésének. Többek között az Antall-kormány érdeme az, hogy 1992-től kezdve a bécsi magyarokat is önálló kisebbségi csoportként ismerik el Ausztriában, az ausztriai magyarok részeként. A szintik és a romák önálló csoportként való elismerését 1993-ban foglalták törvénybe. Ezután egy rövid ideig tartó konfliktusmentes időszak következett, amelynek az 1994-95-ben történt sorozatos bombamerényletek vetettek véget. Ezekben a merényletekben több burgenlandi magyar esett áldozatul. Az utolsó, 1995-ben történt merénylet óta Ausztriában nem történt hasonló, a kisebbségek ellen irányuló atrocitás.

Nemcsak Ausztriában, hanem Európa és a többi földrész valamennyi országában nagy problémát jelent, hogy sem az ENSZ Alapokmányában – amelyet 1945. június 26-án ratifikáltak San Franciscóban –, sem az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában¹⁴ – amelyet 1948. december 10-én írtak alá az ENSZ Közgyűlésének keretében – nem szerepel a kisebbségek jogaival foglalkozó külön cikkely. Valóban nagyon fontos, az emberiséget egyetemesen érintő problémákat tartalmaznak ezek az okmányok, viszont a kisebbségi jogok teljesen kimaradtak belőlük. Ez jelentősen megnehezíti a kisebbségi emberi és nyelvi jogok elismerésért küzdők dolgát. A XX. század második felében ébredt rá a világ ezen ügy fontosságára. A második világháború befejezése óta több nemzetközi szervezet is foglalkozik ezzel a kérdéssel. Leginkább az EBESZ ilyen irányú tevékenységét érdemes megemlíteni. Az EBESZ keretében több, a kisebbségi emberi és nyelvi jogok ügyével foglalkozó konferenciát tartottak. Például 1975-ben szervezték meg a helsinki konferenciát, majd 1989-ben a bécsi utótálalkozót, 1990-ben a koppenhágai konferenciát, 1992-ben a hágai konferenciát, 1996-ban a barcelonai konferenciát, illetve 1999-ben az isztambuli konferenciát. Az ezeken a tanácskozásokon elfogadott zárónyilatkozatokba sikerült belefoglalni a kisebbségi jogokat mind egyéni, mind kollektív szinten. Ez jelentős előrelépést jelentett ebben a kérdéskörben. A nyilatkozatokat aláíró országok elismerik továbbá a politikai-földrajzi határok sérthetlenségét, valamint az egyénnek azt a jogát, hogy szabadon megválassza, hogy mely kisebbségi népcsoporthoz kíván tartozni. Az EBESZ tevékenysége mellett az Európa Tanács keretében is születtek a kisebbségek védelmében különböző nemzetközi dokumentumok. Ilyen például az 1950-ben elfogadott Emberi Jogok Európai Egyezménye, valamint az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1134-es ajánlása, amelyet 1990-ben fogadtak el. Az ET

Parlamentari Közgyűlésének 1201-es ajánlását 1993-ban írták alá. Ez utóbbi azért jelentős okmány, mivel a világon először határozza meg a nemzeti kisebbség fogalmát, kihangsúlyozva, hogy a vendégmunkásokat, migránsokat, menekülteket és a bevándorlókat nem tekinti nemzeti kisebbségnek. A cigányokról külön is említést tesz, őket nemzeti kisebbségként definiálja. A világon először alanyi jogként határozza meg a kisebbségi nyelven való oktatáshoz való jogot, valamint említést tesz a szabad nyelvhasználatról a közéleti tevékenységek során (ebbe a tevékenységi körbe tartozik a politikai életben való részvétel és a hivatalos ügyek intézése), illetve a kulturális események alatt. Az okmány nem hagyja figyelmen kívül az autonóm hatóságok felállításához való jogot sem, amennyiben az függetlenségi törekvésekkel nem jár együtt. Kisebbségi autonóm hatóságok fenntartására csupán azokon a területeken ad lehetőséget, amelyekben a nemzeti kisebbségek többséget alkotnak, és csak abban az esetben, ha az nem sérti a többségi lakosok érdekeit. A Nyelvi Charta, amelyet 1992-ben írtak alá, állami kötelezettségvállalásokat tartalmaz, nem alanyi jogokat. Jogköre nem túl jelentős: a Miniszteri Bizottság csak ajánlásokat fogalmaz meg, megsértése esetén nincs mód arra, hogy bárki – természetes vagy jogi személy – az Európai Emberi Jogi Bírósághoz forduljon.

Összességében elmondható, hogy Ausztria a területén élő kisebbségek számára a XX. század végén, XXI. század elején biztosítja az őket érintő legalapvetőbb jogokat, továbbá mindenben igyekszik megfelelni a nemzetközi jogi elvárásoknak. Viszont az osztrák nyelvpolitika hiányossága, az, hogy az oktatásüggyel egyáltalán nem foglalkozik. Sokkal egyértelműbb a 2000-ben elfogadott topográfiarendelet, amely lehetővé teszi, hogy a helységnévtáblákon szereplő elnevezéseket ne csak német nyelven tüntessék fel, hanem horvátul és magyarul is, a német nyelvű felirat alatt vagy mellett. A helyzet azonban még mindig nem tökéletes, mivel az ausztriai kisebbségek között némi feszültséget okoz, hogy bizonyos rendeletek egyesekre vonatkoznak, másokra pedig nem. Szükség lenne egy, az egész országot átfogó – és nem tartományi szintű –, egységes nyelvi törvényre, amely egyformán vonatkozna az országban élő minden kisebbségi népcsoportra, annak létszámától, illetve lakóhelyétől függetlenül.

Ami az idegennyelv-oktatást illeti, Ausztria alapfokú oktatási intézményeiben a harmadik osztálytól kezdve van lehetőség idegen nyelvet tanulni. A leggyakrabban választott idegen nyelv az angol, ezt követi a francia, az olasz, a spanyol, valamint valamely nemzeti kisebbség nyelve: cseh, horvát, magyar, szlovák vagy szlovén. Az osztrák középiskolákban az angol nyelv tanulása mindenki számára kötelező. Az élő idegen nyelvek tanulása a XX. században Ausztriában is, mint Európa legtöbb államában, az oktatásügy központi kérdésévé vált. Az osztrák középiskolákra vonatkozó törvény 1927-ben lépett hatályba, ez tartalmazta a gimnáziumra, reálgimnáziumokra, reáliskolára, valamint a leány-középiskolákra érvényes előírásokat. Ekkor a középiskolák 40,75%-a a reálgimnáziumi tanterv szerint tanított, ez alapján az oktatás modern formáját ez a típus képviselte, ez felelt meg leginkább a szülők és a munkaerő-piac iskolával szembeni elvárásainak. Ezeket az elvárásokat pedig a gazdasági-kereskedelmi, illetve politikai fejlődés iránya határozta meg. Ezek között az elvárások között az idegen nyelvek megfelelő szintű oktatása is szerepelt. A XX. század első felében az osztrák szülők többsége az élő idegen nyelvek oktatását tartotta fontosnak, és nem tartotta szükségesnek a latinos műveltség elsajátítását, bár a második világháborút megelőzően a reálgimnázium alsó tagozatán tanítottak latint. A XX. század folyamán nemcsak Ausztriában, hanem valamennyi európai országban szembetűnő az angol nyelv mint idegen nyelv előretörése. Például 1932-ben Bécsben mindössze három középiskolában oktatták az angolt első idegen nyelvi tantárgyként, ma viszont minden osztrák középiskolás számára kötelező tantárgy.

Hogy milyen eredménnyel zárul az idegennyelv-oktatás Ausztriában, az kiolvasható a 11. számú táblázat adataiból.

11. számú táblázat: A 15 évnél idősebb lakosság idegennyelv-ismerete Ausztriában:

Nyelv	1990 (az összlakosság százalékában)
angol	53
francia	11
olasz	5
egyéb	2
összesen	71

Forrás: Vágó Irén: Idegennyelv-oktatás in
www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=Jelentes97-hatter-Vago-Idegennyelvoktatás

Napjaink Ausztriájának alapfokú iskoláiban az első idegen nyelv általában az angol, amely 1998-ig nem volt kötelező, csak választható tantárgy. 1998-ban az új nyelvoktató program keretében vezették be a kötelezően tanítandó első idegen nyelvet a harmadik osztályos kortól kezdve. Az angol mellett a francia is nagy hangsúlyt kap az osztrák oktatási rendszerben, valamint a szomszédos államok, illetve az országban élő őshonos kisebbségek nyelve is (cseh, horvát, magyar, szlovák, szlovén). Az oktatási és nevelési programok kidolgozása minden esetben a Szövetségi Oktatási Minisztérium hatáskörébe tartozik. Az iskoláknak korlátozott lehetőségük nyílik a tantervbe való beavatkozásra. Ez a jog az alapfokú oktatásban csak a nem kötelező tárgyakra vonatkozik.

A kétnyelvű tartományokban vagy területeken kimutathatóan egyre inkább teret veszítenek a kisebbségi nyelvek, a német javára, bár azokon a településeken, amelyeken a kisebbségi lakosok száma eléri az összlakosság 20%-át, lehetőség van kétnyelvű vagy nemzetiségi nyelvű oktatásra is. A német nyelvnek azonban olyan magas a presztízse, hogy a legtöbb szülő fontosnak tartja, hogy gyermeke megtanuljon németül.

A kisebbségi pedagógusképzésről az 1994-es kisebbségi iskolatörvény 13. paragrafusára rendelkezik. Ez alapján kétnyelvű óvodába csak olyan pedagógus kerülhet, aki az óvónői diploma megszerzése után részt vett egy speciális kiegészítő oktatásban is. Ugyanez vonatkozik a kétnyelvű tanítókra is.

A kétnyelvű tanítók, tanárok képzése, illetve a kétnyelvű vagy kisebbségi nyelvű oktatás megszervezése azért különösen fontos Ausztriában, mert az ausztriai magyarokra napjainkban jellemző a nyelvcserre jelensége. Ennek egyik oka a német nyelv magas presztízse: egy fiatal osztrák állampolgár – bármilyen anyanyelvű is legyen – sokkal jobb állást tölthet be, ha van megfelelő németnyelv-ismerete, mint amelyet akkor találhatna, ha nem beszélne németül, illetve sokkal könnyebb a német nyelvű tartományok iparilag fejlettebb városaiban elhelyezkedni, mint a magyar határ mentén fekvő apróbb településeken; másik oka pedig az országban a XX. században felgyorsult gazdasági-kereskedelmi és társadalmi fejlődés.

Közismert tény, hogy a nyelvcserre nemcsak az ausztriai magyarok sajátja, hanem jelen van az egész világon. Minden kontinensen és több történelmi korszakból tudunk példát mondani arra, hogy egy nép vagy kisebb népcsoport elhagyja ősei nyelvét, és átáll egy másik, magasabb presztízssű nyelv használatára. Ebben a folyamatban a kétnyelvűség sokszor, mint átmeneti szakasz szerepel. Bár azt le kell szögezni, hogy a kétnyelvűség nem mindig vezet nyelvcseréhez: lehet állandó, stabil állapot is. Állandó kétnyelvűség esetében nem következik be a nyelvcserre (például a diglossiahelyzetben lévő Paraguayban a guaraní beszélői évszázadok óta stabilan fenntartják őseik nyelvét, még akkor is, ha tudnak spanyolul, és minden helyzetben tisztában vannak vele, hogy melyik nyelvet illik használniuk). Ha a kétnyelvűség átmeneti állapot (mint például a felsőöri – oberwarti – magyarok esetében),

akkor valószínű a nyelvcsere bekövetkezte: az alacsonyabb presztízsű – általában a kisebbségi – nyelv eltűnése.

A XX. század folyamán Európa országaiban gyakran megtörtént, hogy a magas presztízsű államnyelv kiszorította valamely kisebbség nyelvét. Ez akkor következett be, amikor a két nyelv használói egységes gazdasági és politikai rendszerbe kerültek, egy-egy terület lakói egyik napról a másikra új hazában találták magukat (például határrendezések, nemzetközi békeszerződések révén). A kisebbségek nyelvi asszimilációját több tényező segíti elő: az iparosodás, az állami központosítás, valamint a többségi nyelvű tömegkommunikáció kiépülése, elterjedése. E folyamatok pozitívak és negatívak is egyszerre. Pozitívak, mivel a kisebbségek tagjai számára megnyílnak a domináns nyelvet követelő intézmények: iskolák, jól fizető, magas presztízsű munkát biztosító munkahelyek, hivatalok, ez pedig a számukra egyfajta felemelkedéshez vezet, megkönnyíti ügyeik intézését. Ugyanakkor negatívak is, mivel a kisebbség nyelve, illetve azzal együtt kultúrája szép lassan eltűnik, kikopik a használatból. A nyelvcsere folyamatát felerősíti, felgyorsítja, ha nagy különbség van a többségi és a kisebbségi nyelv presztízse között.

Ez történt a XX. század második felében, illetve történik napjainkban is a felsőségi magyarok esetében. Felsőőr Burgenland legnagyobb községe, és a Trianoni Békeszerződés előtt is nagy számban éltek itt a magyarok mellett horvát vagy német anyanyelvű lakosok. Az értelmiségiek: tanítók, tanárok, orvosok, mérnökök, papok, ügyvédek, valamint a különböző területeken dolgozó állami tisztviselők általában a magyar anyanyelvűek közül kerültek ki. A jómódú kisiparosok vagy kereskedők többsége azonban német anyanyelvű volt. A magyar és német nyelvű lakosság nem elszigetelten élt egymás mellett: a napi munkakapcsolatok, a katonaság és a kereskedelem szükségessé tették a másik népcsoport nyelvének ismeretét, legalább társalgási szinten. A gazdaság dinamikus fejlődése Ausztriában is magával hozta a mezőgazdaság gépesítését. Az osztrák és a magyar mezőgazdaság szerkezete mindig is eltérő volt: Ausztriára a nagyobb, míg Magyarországra a kisebb földbirtokok voltak jellemzőek, ami kedvezőtlenül hatott a magyar növénytermesztés és állattenyésztés versenyképességére. A magyar anyanyelvű fiatalok – mivel a jobb módú osztrák gazdák termelésbe való befektetéseivel nem tudtak lépést tartani, szüleik hagyományosan kicsiny földjein pedig nem voltak képesek gazdaságosan termelni – a német nyelvű nagyiparban, vagy az osztrák hivatalokban voltak kénytelenek elhelyezkedni. A munkaerő-piaci szerkezetváltás magával hozta a nyelvcserét: a magyar fiatalok – sokszor szülőfalujukat elhagyva – német nyelvű területekre, közösségekbe kerültek, ahol szükségük volt megfelelő szintű némettudásra. Az ausztriai magyar fiatalok nagy része – részben szükségből, részben a német nyelv magasabb presztízse miatt – a mindennapi érintkezésben elhagyta anyanyelvét, és áttért a német használatára. A magyart egyre inkább csak a németül nem beszélő idősebb rokonok, szomszédok, barátok kedvéért használta, amikor hazatért szülőfalujába, és az ott maradókkal nem tudott németül társalogni. A magyar már csak a burgenlandi magyar közösség tagjai között élt. A német viszont nem csak egy-egy kisebb közösségben volt használatos, hanem minden formális ügyben, akár a hivatalokban, akár a munkahelyeken. A vegyes házasságok is inkább a német nyelv használatának kedveznek: a német-magyar anyanyelvű szülők többségének gyermeke német nyelven szocializálódik.

Susan Galnak a felsőségi magyarok körében végzett kutatásaiból kiderül, hogy a nyelvcsere nem az élet minden területén egyszerre történik. Először a formális helyzeteket érinti (a hivatalos ügyek intézését, az egészségügyi szolgáltatások igénybevételét, illetve az iskolai oktatást), ezután az olyan hétköznapi tevékenységeket, mint a vásárlás, postai szolgáltatások, stb., majd legvégül a baráti, szomszédai, rokoni kapcsolatokat. A nyelvcsere nem egyszerre zajlik le minden korosztály tagjai között. A fiatalok – mivel mobilabbak (könnyebben telepednek le szülőhelyüktől távolabbi tartományokban, mint az idősebbek) és ők általában aktív munkavállalók (az idősek közül sokan nyugdíjasok) – sokkal inkább rá

vannak kényszerítve a nyelvcsereére, mint szülei vagy nagyszülei. Ezt ábrázolja a 12. számú táblázat.

12. számú táblázat: A felsőori férfiak és nők nyelvválasztása:

Életkor	Beszélgetőpartner										
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
14	M	DM		D	D	D			D		D
15	M	DM		D	D	D			D		D
17	M	DM		D	D	D			D		D
17	M	M		M	DM	D			D		D
20	M	M	M	M	DM	D	D	D	D		D
22	M	M		M	DM	DM			D		D
23	M	M		M	DM	M		DM	D		D
25	M	DM	DM	DM	D	D	D	D	D		D
25	M	M		DM	D	D			D		D
27	M	M		DM	D	D			D		D
35	M	M	M	M	M	M	M	MD	M		D
39	M	M		M	DM	DM			D		D
40	M	M		M	DM		DM	D	D		D
40	M	M	M	M	M	M	DM	DM	DM		D
41	M	M	M	M	M	M	M	MD	M		M
42		M		DM	D	D	D	D	D		D
43	M	M		M	M	M	M	D	M		D
50	M	M	M	M	M	M	M	M	M		D
52	M	M	M	DM	M		DM	D	D	D	D
54	M	M		M	M	M	M	M	M		D
54	M	M		M	M	M	M	M	M	DM	M
58	M	M		M	M	M	M	M	M		M
59	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M
61	M	M		M	M	M	M	MD	M		D
61	M	M		M	M	M	M	M	D	DM	D
62	M	M	M	M	M	M	M	DM	DM	D	D
63	M	M		M	M	M	M		DM		D
63	M	M	M	M	M	M	M	M	M	DM	M
63	M	M	M	M	M	M	M	M	M	DM	D
64	M	M		M	M	M	M	M	M	M	M
64	M	M	M	M	M	M	M	DM	DM		D
74	M	M		M	M	M	M	M	M	DM	M

A táblázat adatai interjúkból származnak. Ahol hiányoznak az adatok, azért hiányoznak, mert a kérdés irreleváns (például a 14 éves adatközlőnek még nincs háztartása, gyereke, unokája). Beszédpartnerek: **1.** Isten (templomban), **2.** nagyszülők és a velük egyidősek, **3.** feketepiaci kapcsolat, **4.** szülők és velük egyidősek, **5.** barátok, kollégák, azonos korú szomszédok, **6.** testvérek, **7.** házastárs, **8.** gyerekek és a velük azonos korúak, **9.** állami tisztviselők, **10.** unokák és a velük azonos korúak, **11.** orvos.

Scalability = 97%

Beszélők száma = 32 (férfiak és nők)

Nyelv: D = német, M = magyar

Forrás: Susan Gal: Mi a nyelvcsere és hogyan történik? in www.regiofolyoirat.hu/newspaper/1991/1/05%20Susan_Gal.doc, 1974.

A 12. számú táblázat adataiból kitűnik, hogy a 40 éven aluli ausztriai magyarok többsége a legtöbb élethelyzetben nem a magyar nyelvet használja, hanem inkább a németet. A magyar visszaszorult azokra a esetekre, amelyekben a beszélőpartner nem tud németül, így a német-magyar kétnyelvű fiatal is rákényszerül a magyar nyelvű kommunikációra. Ahhoz, hogy Burgenlandban ne tűnjön el teljesen a magyar nyelv, szükség van a magyar nyelvű iskolákra, vagy legalábbis a magyar mint idegen nyelv oktatására. Ehhez elengedhetetlen a megfelelő számú és képzettségű magyar tanító, tanár képzése, illetve továbbképzése, valamint magas színvonalú tananyagok fejlesztése. A burgenlandi magyar közösség 1920-ban a magyar egynyelvűség helyzetéből indult, és napjainkban a német egynyelvűség felé halad. Jelenleg a magyar-német kétnyelvűség átmeneti állapotában éli mindennapjait, amikor is a magyar nyelv használata egyre inkább visszaszorul a magánéleti szférára, a német használata pedig egyre inkább előtérbe kerül a közéleti szférában.

Az ausztriai többnyelvűség az őshonos, illetve bevándorló kisebbségek tagjainak köszönhető. Az alap- és középfokú oktatási intézményekben a nem német anyanyelvű diákok aránya több mint 10%-ot ér el, a Bécsben élők aránya pedig még ennél is magasabb: 34%. A német az államalkotó nyelv, ezt az osztrák alkotmány 8. pontja mondja ki. Az 1998-as nyelvi törvény hatályba lépése óta a bevándorlók akkor kaphatnak osztrák állampolgárságot, ha leteszik a középfokú német nyelvvizsgát. A közoktatás nyelve a német, kivéve a kisebbségi vagy kéttanítási nyelvű iskolákban. A közszolgálati rádió- vagy tévéállomásokot semmilyen törvény nem kötelezi arra, hogy kisebbségi nyelvű műsorokat sugározzanak. Mindennek ellenére nem lehet azt állítani, hogy napjaink osztrák nyelvpolitikája diszkriminatív, kisebbségellenes, vagy bármiben is ellentétes lenne a nemzetközi szerződésekben, ajánlásokban lefektetett normákkal.

V. 2. Belgium

Belgium, hivatalos nevén Belga Királyság, államformáját tekintve parlamentáris monarchia, Nyugat-Európában található, Hollandia és Luxemburg mellett egyike a Benelux-államoknak. Közigazgatásilag kilenc tartományra oszlik. A mai Belgium területe már az i. e. 57-51-ben, Caesar hódítása idején is lakott hely volt. Caesar a kelta származású belgák településeit a Germania Inferior nevű római provinciához, illetve Gallia Belgicához csatolta. I. sz. a IV-V. században vándoroltak ide a germán frank törzsek, Belgium ekkor a frank királyság részét képezte. A feudális társadalom kialakulása az V. században, a Merovingok uralma alatt indult meg, és a Karolingok korában folytatódott. A frank birodalom a IX. században bomlott fel, ekkor alakult ki a nyugati frankokhoz tartozó Flandria (a Scheldétől nyugatra fekvő területen), illetve a Lotaringiához tartozó keleti terület, amely 925-ben került a keleti frankok birtokába. Ez utóbbi részen, Hainault, Brabant, Luxemburg, Limburg és Namur grófság birtokán belül alakult meg a XI. század folyamán három egyházi fejedelemség: Cambrai, Lüttich és Utrecht, amelyek a német császárhoz voltak hűek, és a lotaringiai hercegekkel szemben védelmezték önálló pozíciójukat. A termékeny, kedvező fekvésű területeken, különösen Flandriában és Brabantban a XI-XIII. században fejlődésnek indultak a különböző iparágak (kézművesség, textilipar, mezőgazdaság), céhek alakultak, ezzel együtt egyre fontosabbá vált a kereskedelem is, ami magával hozta a nagyobb városok megalapítását (Antwerpen, Brügge, Brüsszel, Gent, Liège, Löwen, Ypern, stb.). Főleg Spanyolországgal, Franciaországgal, Angliával, néhány kelet- és dél-európai országgal alakultak ki szoros kereskedelmi kapcsolatok.

IV. Fülöp francia király 1300-ban elfoglalta Flandriát, zsarnoksága ellen Brüggeben 1302-ben felkelés tört ki, ahol ezután a különböző céhek iparosaira támaszkodó demokratikus kormányzat alakult meg. Azonban a franciákkal megromlott a flandriai városok kapcsolata, így 1312-ben újabb felkelések törtek ki, amelyeket a franciák csak nagyon nehezen tudtak leverni. Az 1337-től 1453-ig tartó, Anglia és Franciaország között zajló százéves háború fő célja a belga nagyvárosok fölötti hatalom megszerzése volt. Brabant és Hainault grófság Anglia mellett szállt harcba, majd Flandria grófjának elűzése után Flandria is. A százéves háború után a belga egyházi fejedelemségek a Hollandiában is uralkodó burgundiai hercegek birtokába kerültek, akik Hollandiát egyesíteni kívánták a belga tartományokkal. Ez az egyesítő politika kedvezett a gazdasági és kereskedelmi életnek.

1477-ben Belgium, a burgundiai állam részét képezve, Habsburg-birtokká vált. Mivel V. Károly (1516 óta Spanyolország királya) 1519-ben elfoglalta a német trónt, Belgium is spanyol kézbe került. A XVI. században kezdődött meg a tőkés viszonyok kialakulása: felbomlottak a céhek, egyre erőteljesebbé vált az ipari ártermelés. Antwerpen vált az ország legfontosabb kereskedelmi központjává, illetve ipari kikötőjévé. A burgundiai hercegek politikájukkal elősegítették a tőkés fejlődést, azonban a spanyolok a Németalföldön minden eszközzel megpróbálták azt megakadályozni. 1572-ben néhány németalföldi tartományban spanyolelleses felkelések törtek ki, amelyekhez Flandria, Brabant, valamint más belga tartományok is csatlakoztak. Németalföld függetlenségét Hollandia néven az 1648-as vesztfáiai béke elismerte, Belgium azonban megmaradt spanyol érdekeltségnek, a béke pontosan meghatározta a két terület között húzódó határvonalat.

Belgiumban a spanyol uralom megakasztotta a gazdasági fejlődést, a belga városok kereskedelmi és ipari szerepe egyre kisebbé vált. A kálvinista hitre áttért belga lakosság felkeléseit a spanyol katolicizmus kíméletlenül leverte. Azonban 1714-ben, amikor Belgium osztrák kézbe került, ismét zavartalanul folyhatott a modern termelési viszonyok kiépítése és fejlesztése, illetve a régi szoros kereskedelmi kapcsolatok újjáélesztése, a nagyobb ipari centrumokban manufaktúrák létesítése, továbbá a Kelet-Indiai Társaság megalapítása. 1789 elején az osztrákok hatalma ellen rendi felkelés tört ki Belgiumban, amelynek következtében az országnak időlegesen sikerült megszabadulnia a Habsburg-uralom alól. 1790-ben kikiáltották a Belgiumi Egyesült Tartományokat. 1792-ben Ausztria rövid időre újra megszállta Belgiumot, majd 1794-ben végleg elveszítette itteni érdekeltségeit, átengedve azokat Franciaországnak. Franciaország 1795-ben kebelezte be Belgium tartományait, de uralma nem tartott sokáig: mindössze két évig, 1797-ig. Ez alatt a két év alatt sikerült felszámolni Belgiumban a feudális monarchia maradványait. Napóleon bukása után, 1815-ben, a londoni szerződés és a bécsi kongresszus kimondta Belgium egyesítését Hollandiával. Belgium egészen 1830-ig az Egyesült Németalföldi Királyság része volt, I. Vilmos uralma alatt.

1830. augusztus 25-én tört ki a brüsszeli felkelés a holland uralom ellen, és még ugyanabban az évben november 18-án a belga Nemzeti Kongresszus kimondta Belgium függetlenségét. Kidolgozták az ország alkotmányát, megalakították a kétkamarás parlamentet, széles körű választójogot biztosítottak a férfiaknak. 1831. június 4-én Lipót szász-kóburgi herceget választották királlyá. Az ország kapitalista fejlődésének ezután semmi sem állt útjában. Gazdasági-kereskedelmi virágzása szénkészletének, textiliparának, kedvező közlekedési helyzetének volt köszönhető. Az 1860-as években, II. Lipót uralkodása alatt, Belgium 2380000 km²-nyi területet igazott le Közép-Afrikában: Belga Kongót.

1914. augusztus 4-én, az első világháború során Belgium területét a német csapatok megszállták. A német megszállás egészen a háború végéig, 1918-ig tartott. A háborút lezáró versailles-i békeszerződés megkötésekor Belgium megkapta Eupent és Malmédyt.

1940-ben, a második világháború során, Németország újra megtámadta Belgiumot, III. Lipót király ugyanabban az évben május 28-án kapitulált, és Londonba költözött. Belgium

1944 szeptemberében szabadult fel a szövetségesek segítségével, majd 1947-ben elfogadta az Amerikai Egyesült Államok által felajánlott Marshall-segélyt. 1944-ben Hollandiával és Luxemburggal együtt létrehozta a Benelux-államok szövetségét, amely 1948. január elsején lépett hatályba. 1948-ban Franciaországgal, Nagy-Britanniával, Hollandiával, illetve Luxemburggal megkötötte a brüsszeli egyezményt, amelyhez később a Német Szövetségi Köztársaság is csatlakozott. A Belga Királyság 1949-ben alapító tagja volt a NATO-nak. Az 1960-as években Belga Kongóban több függetlenségi mozgalom is kitört, amelyek véres leverése általános felháborodást váltott ki mind a nyugati, mind a keleti hatalmak körében, az ENSZ mégsem lépett fel ellene.

A gazdasági fejlődés kiemelése mellett nem mehetünk el azonban a társadalmi problémák mellett: Belgiumban az ország megalakulása óta léteznek nemzetiségi konfliktusok. A gazdaságilag rosszabb helyzetben lévő holland nyelvű flamandok politikailag-gazdaságilag hátrányos helyzetben vannak a gazdagabb területeken élő francia nyelvű vallonokkal szemben. A flamandok 1898-ban érték el, hogy anyanyelvüket az igazságszolgáltatásban, illetve a hivatalos ügyek intézésekor a franciával egyenértékűen használhassák. Azonban a flamandok és a vallonok között húzódo feszültségek mind a mai napig éreztetik hatásukat.

Belgium lakosságának a száma körülbelül 10 millió fő. Belgium a bilingvis államok közé tartozik, hivatalos nyelvei Vallóniában a vallon (francia), Flandriában a flamand (holland), Brüsszel kétnyelvű közösségben a flamand és a vallon, illetve néhány kisebb helységben a német, főleg a német határ mentén. A flamandok aránya 54%, a vallonoké 44%, a németeké 1%, egyéb: 1% (l. 13. számú táblázat).

13. számú táblázat: Belgium lakosságának etnikai összetétele:

Etnikum	Fő (millió)	Az etnikum aránya az összlakosság százalékában	Lakhely
flamandok	5,4	54	Flandria, Brüsszel
vallonok	4,4	44	Vallónia, Brüsszel
németek	0,1	1	a némethatár mentén
egyéb	0,1	1	az egész ország területén

Forrás: Bangó Jenő: A belgiumi német népesség alkotmányjogi helyzete in <http://jesz.ajk.elte.hu/bango20.html>

A francia nyelvet, amely Belgium egyik hivatalos nyelve, mintegy 128 millió ember beszéli szerte a világon, ebből 77 millióan anyanyelvükként, így a világ nyelveinek rangsorában a 11., az anyanyelvet tekintve a 12. hely jutott neki. A francia nyelv hivatalosan vagy nem hivatalosan sok területen elterjedt nemzetközi nyelv. A [posta](#) hivatalos, illetve a [divat](#) félig hivatalos nyelve. Az [Európai Unió](#) több szervezetében a francia kitüntetett szerepet kap (a munkanyelvek egyike), az [Európai Unió](#) Bíróságán is franciául zajlik a bírászkodás. Az [ENSZ](#) egyik hivatalos nyelve. A francia az indoeurópai nyelvcsalád neolatin nyelvek ágának a tagja. A neolatin nyelveket nyugati és keleti csoportra osztjuk. A nyugati ághoz soroljuk az olaszt és nyelvjárásait, a korzikait, szárdot, friulit, ladint, rétórománt, a franciát és nyelvjárásait, vallont, provanszált, spanyolt, ladinót, gallegót, katalánt, illetve a portugált; a keleti ághoz soroljuk a románt, moldávot, beást, arománt, megleno-románt, isztro-románt, illetve a már kihalt dalmátot. A francia nyelv több országban hivatalos nyelv, de sokan beszélik idegen nyelvként is. Egyedüli hivatalos nyelv az alábbi országokban, valamint tartományokban: Franciaország, [Benin](#), [Burkina Faso](#), [Elefántcsontpart](#), [Gabon](#), [Guinea](#), [Kongói Demokratikus Köztársaság](#), [Kongói Köztársaság](#), [Mali](#), [Monaco](#), [Niger](#), [Québec](#), Új-Brunswick (kanadai tartományok), [Szeneagál](#), [Togo](#). A hivatalos nyelvek

egyike az alábbi országokban: [Belgium](#) (Vallónia és Brüsszel térsége), [Burundi](#), Kamerun, [Kanada](#) (Québec és Új-Brunswick tartományban), [Közép-Afrikai Köztársaság](#), [Comore-szigetek](#), [Dzsibuti](#), [Haiti](#), [Louisiana](#) (az [Amerikai Egyesült Államok](#) egyik állama), [Luxemburg](#), [Madagaszkár](#), [Ruanda](#), [Seychelle-szigetek](#), Svájc, [Csád](#), [Vanuatu](#). Továbbá [Algériában](#), [Andorrában](#), [Marokkóban](#) és [Tunéziában](#) beszélnek sokan. A másik hivatalos nyelv Belgiumban a holland. A holland nyelv a germán nyelvcsaládba tartozik (l. Ausztriánál, a német nyelvénél). Körülbelül 24 millióan beszélik, főként [Hollandiában](#), illetve [Belgiumban](#). A holland nyelv belgiumi változatát nevezik [flamand nyelvnek](#) is. A [Dél-Afrikai Köztársaságban](#) és Namíbiában a hollandhoz nagyon közeli [afrikaans nyelvet](#) beszélnek. A harmadik hivatalos nyelvről, a németről már volt szó Ausztriánál.

A belga alkotmányt legutóbb 1994-ben módosították. Az 1994-es szöveg kimondja, hogy Belgium föderális állam, amely közösségekből és régiókból áll. Az alkotmány szövegösszefüggésében a közösség a kultúra és a nyelv megfelelője, a régió pedig a föderális állam keretében a gazdasági, materiális, illetve politikai intézményrendszert foglalja magában. A 2. cikkely kifejti, hogy Belgium föderális állam három nyelvközösséget alkot: a flamand, a vallon, valamint a németajkú közösséget. A három nyelvközösség – függetlenül az adott nyelv beszélőinek számától – egyenlő jogokat élvez. A 4. cikkelyben megjelenik a negyedik közösség: Brüsszel, amely kétnyelvű (flamand és vallon) közösség. Az, hogy három közösséget, de négy nyelvterületet említ az alkotmány, azt jelenti, hogy a közösség nem egyenlő a nyelvterülettel. Más az ország régiók szerinti beosztása. E szerint Belgium három régióból áll: Flandriából, Vallóniából és a kétnyelvű Brüsszelből. Az alkotmány a régiók vonatkozásában nem tesz említést a német nyelvközösségről és nyelvterületről.

Az ország nyelvpolitikájára a kölcsönös elfogadás jellemző, azonban tartományonként csak az ott hivatalos nyelven lehet hivatalos ügyeket intézni, részt venni az iskolai oktatásban. Informális helyzetben bármelyik tartományban bárki használhatja anyanyelvét. A flamand nyelv csak tíz évvel az ország függetlenné válása után, azaz 1840-ben vált hivatalos nyelvvé, ugyanis ebben az évben az erősen franciásító állam ellen több ezer flamand írt alá egy tiltakozó petíciót, amelyben a flamand nyelv státusának rendezését kérték. Ekkortól lehet a flamandot a helyi közigazgatásban használni, illetve ekkortól létezik flamand nyelvű oktatás az alap- és középfokú állami iskolákban. A flamand nyelvű igazságszolgáltatás 1873 óta létezik, a genti egyetem pedig 1940 óta folyik flamandul az oktatás. Az 1988 augusztusi és 1989 júniusi alkotmánymódosítások bővítették az egyes tartományok jogait az oktatás terén. Belgiumban – Magyarországhoz hasonlóan – a kötelező oktatás 12 éven keresztül tart, azaz 6 éves kortól 18 éves korig. Az általános iskolai képzés 6-tól 12 éves korig tart, a középiskolai pedig 12-től 18 éves korig. Brüsszel kétnyelvű régióban kötelező a francia anyanyelvűek részére a flamand nyelv tanulása 8 éves kortól, illetve a flamand anyanyelvűek részére a francia tanulása. A német nyelvi közösség területén a francia nyelv tanulása kötelező.

Belgium az alkotmány 1980-as módosítása óta – Svájchoz hasonlóan – föderatív típusú állam, amelyben a funkcionális és a területi autonómia elve együtt érvényesül, illetve amelyben békésen, etnikai feszültségek nélkül élnek egymás mellett flamandok, vallonok és németek. Ehhez az eredményhez szükség van a több évszázadra visszanyúló demokratikus hagyományokra, az ezekre épülő közigazgatási intézményrendszerre, továbbá bizonyos szintű gazdasági jólétre is. A vallási-kulturális ellentétek (gondoljunk Észak-Írországra), valamint a gazdasági problémák sokszor felerősíthetik az etnikai feszültségeket, ez azonban jellemző Belgiumban. A békés együttélés egyik záloga az előbb említetteken túl az egymás kultúrájának, hagyományainak kölcsönös tisztelete is.

Belgium számára az egyik legfontosabb kérdés a multikulturális társadalom összefogása, az országban beszélt nyelvek és kultúrák fenntartása, hagyományok ápolása, illetve a többnyelvű közigazgatás megszervezése. Minden többnyelvű állam számára kihívás, hogy hogyan tudja kezelni az együtt élő kultúrákat és nyelveket anélkül, hogy bármelyik

népcsoport érdekeit a többi elé helyezni. A belga közjog a nyelvi közösségeket, és nem az egyéneket tartja jogalanyoknak. Ez azt jelenti, hogy egy adott tartományban a formális helyzetekben a tartomány hivatalos nyelve használatos, a közigazgatási szervek dolgozói számára nem lehet kötelezővé tenni a Belgium többi tartományában használt hivatalos nyelv ismeretét. Belgium három hivatalos nyelve (francia vagy vallon, holland vagy flamand és a német) négy nyelvterületet alkot: a francia nyelvű Vallóniát, a holland nyelvű Flandriát, a francia és holland nyelvű Brüsszelt, illetve a német nyelvterületet. Valamennyi közösséget ugyanazok az alkotmányban rögzített jogok illetik meg. A vallon és a flamand közösségnek van egy tanácsa, valamint egy végrehajtó bizottsága, amelyek hatásköre nem nyúlik túl Vallónia, illetve Flandria tartományán.

Belgium nyelvpolitikáját az az európai gondolat határozza meg, amely szerint a különbözőség tisztelete nélkül nincs egyenlőség sem. Az Európai Unióban nem körvonalazódik olyan törekvés, amely szerint egy régiót egy nyelvnek vagy kultúrának kellene képviselnie, még akkor sem, ha a különböző uniós intézményekben nem minden, a szervezet tagországokban hivatalos nyelv számít munkanyelvnek. Ellenkezőleg: az Európai Unió vezetői, szakemberei régen felismerték, hogy egy régió egységét a nyelvek és kultúrák többségével lehet csak fenntartani, továbbá minden nyelv, illetve kultúra magát az Európai Uniót gazdagítja jelenlétével. Az Európai Uniót ez különbözteti meg a világ más nagyobb közösségeitől, régióitól (például az Amerikai Egyesült Államoktól): az, hogy ragaszkodik minden, a területén élő nyelvhez, illetve kulturális hagyományhoz. Ez alapján az elv alapján egy-egy régió belül csak és kizárólag egy nyelven keresztül nem létezhet egyenlőség sem. Erre az álláspontra a hivatalosan is többnyelvű Svájc, illetve Belgium nyelvpolitikáját lehet felhozni példának. Mindkét államszövetségben felismerték, hogy a nyelvhez szorosan kapcsolódó területeken – mint például az oktatás, a kultúra, az egyéni és közösségi nyelvhasználat, illetve a közigazgatás – csak a különbözőségeken keresztül valósulhat meg az egyenlőség. Az egyenlőség lényege pedig fenntartani saját nyelvünket és kulturális hagyományainkat, de ezzel együtt megbecsülni, tisztelni más népcsoport nyelvét, kultúráját is. A nemzetközi szervezetek esetében sem csupán az egymás megértését szolgálja a több hivatalos nyelv használata, valamint az ehhez szükséges infrastruktúra, hanem annak bebizonyítása, hogy a nyelvek és a kultúrák között nincs, és nem is lehet rangsort felállítani.

A nyelveknek, illetve kultúráknak egyenjogúságot kell biztosítani, mert nélkülük egy régióban sem létezhet egység és integráció. A jelenlegi nemzetközi jog nem fektette még le a feltétlen jogot a kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozóan, az inkább morális és politikai elvként szerepel több ország – mint például Belgium – alkotmányában. Országoként eltérő, hogy a nyelvi jogokat egyéni vagy kollektív szinten biztosítja-e az alkotmány. Belgiumban a tartományhoz kötött kollektív nyelvi jogok érvényesülnek. Európában a XX. század végére általánossá vált az a gyakorlat, hogy a nemzeti kisebbségi csoportokhoz tartozó személyeket megilleti az a jog, hogy a többségi nemzet elismerje nyelvüket, még akkor is, ha az nem kap hivatalos státust. Ez a pluralista nyelvpolitika – amely azonos mértékben biztosítja több nyelvi csoportnak a nyelvük megtartásához, valamint használatához való jogot – érvényesül Belgiumban is.

A pluralista nyelvpolitika vonatkozhat eltérő nyelvekre vagy azonos nyelvek több változatára is. A belgiumi nyelvpolitika eltérő nyelvekre vonatkozik, de például a norvégiai azonos nyelvekre (a bokmålra és nynorskra). Norvégiában nem kötelező az irodalminak tartott bokmål használata, a nynorské ugyanúgy megengedett. A belgiumi és a norvégiai nyelvpolitikánál kevésbé liberális, de szintén pluralistának tartják a bidialektizmusnak nevezett svájci modellt. Ez az általános iskolai írásktatásban a sztenderd németre épít ugyan, de azt nem követeli meg a gyerekektől, hogy szóban is a sztenderdet használják, vagyis tiszteletben tartja a svájci német használatához való jogot.

Az idegennyelv-oktatás szempontjából az alapfokú oktatás Belgium francia és német nyelvű közösségében három szakaszra oszlik. A német nyelvű területen a francia szerepel első idegen nyelvként. Első évfolyamtól lehetséges, a harmadik évfolyamtól pedig mindenki számára kötelező franciául tanulni. Brüsszelben 8 éves kortól kötelező a holland nyelv tanulása, Vallónia többi vidékén pedig 10 éves kortól második nemzeti nyelvként tanítható a holland vagy a német nyelv. A belga iskolákban általában figyelembe veszik az ország nyelveinek egyenértékűségét, egyenjogúságát.

Belgiumban a hatvanas évek közepe óta külön oktatási minisztériuma van a flamand és a francia közösségnek. Ez utóbbihoz tartoznak a németajkú közösség oktatási ügyei is. Az iskolai oktatásban a legfőbb célok közé tartozik a különböző etnikumokhoz tartozó tanulók egyenlő esélyeinek biztosítása. Ehhez keresztantervek kidolgozására volt szükség, illetve át kellett alakítani a tanárképzést is.

A belga nemzeti parlament több hatáskört átadott a flamand, illetve a vallon parlamentnek, miután az Európai Unió előírásai alapján, állami területi munkamegosztással, kialakították Belgium régióit. A régiók hatáskörébe utalták többek között a jóléti politika, a kultúra, valamint az oktatás területét. Flandriában és Brüsszelben, ahol nagy szerep jut a magánszektornak, illetve a civil szervezeteknek, működik a VIBOSO, amely a közösségi kulturális és jóléti tevékenységeket támogatja. A VIBOSO nem kormányzati szervezet, azonban a flamand kormány segíti munkáját, anélkül, hogy beleszólna terveibe, tevékenységeibe vagy módszereibe. Flandriában egyre több hatáskört utalnak a helyi önkormányzatokhoz. Vallóniában nem működik ilyen szervezet. Belgiumban a vallonok és a flamandok önálló hatáskörrel rendelkező szervezetei mellett a németeknek is önálló minisztériumai vannak. Belgiumban a régiók és a közösségek is rendelkeznek törvényhozói, illetve végrehajtó intézményekkel.

Mivel Belgiumban a német nyelvközösség tagjainak számával körülbelül azonos mértékben élnek különböző országokból származó bevándorló kisebbségek, érdemes megnézni, hogy milyen jogszabályok vonatkoznak rájuk. Belgium az egyetlen olyan európai állam, amelyben az oktatási intézmények kötelesek kiegészítő módszereket alkalmazni a legális bevándorló gyerekek sikeres integrációja érdekében. Annak a bevándorló gyerekeknek, aki jogszerűen tartózkodik Belgiumban, joga van a közoktatáshoz való hozzáféréshez. A cél: integráció, de nem asszimiláció. Napjainkban az integráció az Európai Unió politikájában, így Belgiumban is, a társadalom életében való aktív részvételt jelenti. A bevándorló gyerekek és fiatalok esetében az ehhez vezető út az, hogy megismerik, illetve saját életükben alkalmazzák a befogadó ország kulturális értékeit, hagyományait. Emellett alapvetően fontos, hogy az új kulturális értékek elsajátítása mellett megmaradjon saját kulturális identitásuk is. Az integrációs programokban Európa-szerte az is szerepel, hogy a bevándorló gyerekek kultúrája ismertté válhasson a többségi társadalom számára, továbbá a beilleszkedés során ne sérüljenek egyik fél szempontjai sem. Minden állam a befogadó ország nyelvének megtanulásához nyújtja a legnagyobb anyagi és szakmai támogatást. Belgium nyelvpolitikája azon nyelv megtanulását támogatja, amely nyelvterületen a bevándorló le kíván telepedni. Belgium flamand nyelvterületén lehetőség van az osztálytermen kívüli tanulásra is, azonban itt működik a szeparált, átmeneti forma is. A legális bevándorlók gyermekei ugyanolyan iskolai szolgáltatások igénybevételére jogosultak, mint a Belgiumban született gyermekek.

Az Európai Unió valamely tagállamában letelepedő bevándorlók gyermekeinek a közoktatásban nemcsak az adott ország hivatalos nyelvét vagy nyelveit van lehetőségük megtanulni. Ez igaz még a bilingvis államokra is. Az Európai Uniónak az az alapelve, hogy polgárai legalább egy, de lehetőleg inkább több idegen nyelvet beszéljenek. Belgium minden államában – a kulturális-történelmi hagyományoknak, illetve a munkaerő-piaci követelményeknek megfelelően – más és más nyelvek élveznek prioritást. Brüsszelben a holland, Belgium német nyelvterületén a francia, Vallóniában pedig a holland vagy a német.

Finnországban, Belgiumban és az Európai Unión kívüli Svájcban – jól felfogott nemzeti érdekből, illetve a munkaerő mobilitásának elősegítése érdekében – az országban élő egyéb népcsoportok nyelveit is oktatják a ténylegesen idegen nyelveken kívül. Ez a nyelv- és oktatáspolitikai koncepció többszörösen megtérül, hiszen például a Belgiumban, valamint Svájcban beszélt német nyelvet Európa-szerte beszélnek, így az országban élő más anyanyelvűek egy magas presztízsű, több tízmillió ember által ismert nyelvet tanulhatnak meg az iskolában.

Belgium nyelvpolitikájáról beszélve meg kell említenünk az országban élő egyik legnagyobb bevándorló kisebbséget, a muzulmánok csoportját. A muzulmánok több hullámban, különböző arab nyelvű országokból érkeztek ide, általában gazdasági okok miatt. Számuk meghaladja a 30.000-et, és sporadikusan élnek az egész ország területén, nagyobb tömböket alkotva az ipari városok környékén. Belgiumban az arab nem számít hivatalos nyelvnek, a bevándorló kisebbségek gyermekeinek a francia, flamand vagy német nyelvű oktatást biztosítja az állam, attól függően, hogy melyik régióban telepedik le a család.

V. 3. Bulgária

Bulgária, hivatalos nevén Bolgár Köztársaság, a Fekete-tenger partján fekvő állam Délkelet-Európában. Az ország 2007. január elseje óta tagja az Európai Uniónak. A mai Bulgária területén jelentős korai kultúrák emlékei maradtak fenn. A szkíták emlékezetét a görögök krónikái és értékes művészi ötvöstargyaik őrizték meg. Később a terület a Római Birodalom, majd a Bizánci Birodalom része lett. A népvándorlás nem kerülte el Bulgáriát sem: a gótok, illetve a hunok is megfordultak erre felé. A népvándorlás a hunok letelepedése után is folytatódott. Aszparuh kán (aki Attila leszármazottjának tartotta magát) vezetésével a török nyelvű bolgárok jöttek ide, és elfoglalták a bolgár földeket Bizánctól. A későbbiekben olyan nagy számú szláv nyelvű személy érkezett erre a területre és telepedett le itt, hogy a továbbiakban ők alkották a népesség magvát, a török nyelvű bolgár nép pedig átvette a szláv nyelvet. Így az itteni népcsoportok összeolvadtak, és szláv nyelvű, keresztény államot alapítottak.

Bizánc, katonai győzelme ellenére, kénytelen volt elismerni a tőle független önálló bolgár egyház létét, és továbbra is létezett bolgár arisztokrácia. Az 1100-as évek második felében gyors hanyatlás következett be a birodalomban. Ez végül elvezetett ahhoz, hogy 1204-ben magát Bizánc városát is elfoglalták a nyugati keresztiesek. De Bulgária még ez előtt elnyerte Bizánctól való függetlenségét, az Aszen Iván vezette felkelés nyomán

Bulgária rövid időre ismét nagy és erős, kulturálisan is virágzó ország lett. Azonban összes szomszédjával állandóan háborút folytatott, ráadásul a feudális anarchia is felmorzsolta. Még az ősi ellenség, Bizánc végleges eleste előtt az Anatóliából érkező oszmán törökök elfoglalták. A bolgár nép nagy sikerét és életrevalóságát mutatja, hogy ilyen hosszú elnyomás ellenére is megőrizte nyelvét, vallását, valamint kultúráját. Ebben igen nagy szerepük volt a vallást hirdető kolostoroknak.

A Török Birodalom válsága sokáig tartott, és végül 1878-ban Bulgária függetlenségéhez vezetett. A függetlenség közvetlen oka egy török szempontból vesztes, oroszok ellen viselt háború volt. Egészen a második világháború végéig nem szilárdultak meg Bulgária határai. A határviták a szomszédokkal sorozatos háborúkhöz vezettek, amelyek folyamatosan gyengítették az állam gazdasági erejét.

Bulgária mindkét világháborúban a vesztes oldalon állt, így a nemzetközi paktumok következtében az ország északkeleti csücske egy rövid ideig Romániához került.

Bulgáriában a második világháború után a Bolgár Kommunista Párt került hatalomra, ezért az ország a szovjet tömbbe tartozott. A politikai-társadalmi-gazdasági rendszerváltás Bulgáriában is, a többi hasonló helyzetű európai országgal egy időben, 1990-ben kezdődött. Mára Bulgária az Európai Unió és a NATO tagjává vált.

Bulgária hivatalos nyelve a bolgár, így ez a nyelv élvezi az Európai Unió hivatalos nyelvének státusát. A bolgár szláv nyelv, az indoeurópai nyelvcsalád szláv ágának délszláv csoportjához tartozik. Irodalmi változata a cirill ábécét használja, így jelenleg a bolgár az egyetlen olyan, az Európai Unióban hivatalos szláv nyelv, amelyet a cirill ábécé betűivel írunk. A bolgár nyelvnek három normája létezik: a bulgáriai sztenderd bolgár nyelv, a Macedóniában és Albániában beszélt macedón nyelv, illetve a Bánátban beszélt bánáti bolgár nyelv. A [bánáti bolgár nyelvet](#) latin betűkkel írják, a másik két változatot pedig cirill betűkkel. A bolgárnak világszerte körülbelül 9.000.000 beszélője van, ebből mintegy 7.000.000 személy él Bulgáriában, 20.000 Görögországban, 13.000 Romániában, 40.000 Macedóniában és Moldáviában, 20.000 Szerbiában, valamint néhány ezren Fehéroroszországban, Magyarországon, Törökországban. A muszlim vallású bolgárok (pomákok) anyanyelve is a bolgár. A több évszázados együttélés következményeként sok török eredetű szó is megtalálható a bolgár nyelvben.

Bulgária lakosságának a száma 7.621.000 fő, ebből a 2001-es népszámláláson 6.655.210 fő (82,71%) vallotta magát bolgárnak. Ennél jóval többen, a lakosság mintegy 90%-a vallja magát bolgár anyanyelvűnek. A Bulgária területén élő legfontosabb kisebbségi népcsoportok: törökök (9,28%), cigányok (4,6%), oroszok (0,19%), vlachok (0,13%), örmények (0,13%), macedón (0,06%), görögök (0,04%), ukránok (0,03%), zsidók (0,01%), románok (0,01%), egyéb (0,77%). Egyes elemzők kutatásai szerint a népszámlálási adatok nem teljesen megbízhatóak, ugyanis sokan a társadalmi beilleszkedés felgyorsítása végett igyekeznek a környék többségébe beolvadni, és bolgárnak vallják magukat. Ez leginkább a pomákokra, illetve a keresztény cigányokra jellemző. A muzulmán cigányok pedig – elsősorban vallási okokból – török származásúnak mondják magukat. A hívő bolgárok körülbelül 88%-a keresztény, mintegy 12%-a pedig muzulmán. A keresztény bolgárok nagyjából 95%-a ortodox. A muzulmán bolgárok 99%-ban szunniták, őket nevezzük pomákoknak.

A XIX. századi bolgár nyelvű leírásokban a törökök nem más vallású és utálatra méltó zsarnokokként szerepeltek. Inkább a vallási fanatizmus, a reformra, illetve a nyugati civilizáció befogadására képtelen ember jelképévé váltak. Ennek is köszönhető, hogy az 1878-as felszabadulást követően az új bolgár kormány egyik első rendelete megtiltotta a muzulmán lakosság zaklatását. Bulgáriában 1878 és 1923 között több mint 80 török nyelvű újság jelent meg, a muzulmánok 1.300 török tannyelvű iskola működtetésével oktatási autonómiát élveztek, továbbá a kisebbségek megtarthatták földjeiket is. Komolyabb atrocitásokra csak a Bulgária által az első Balkán-háború során Törökországtól visszaszerzett területeken került sor, amikor is a hatóság Kardzsali és Momcsilgrad környékéről nagy létszámú muzulmán lakosságot üzött el, válaszul a kelet-trákiai bolgárelleses török kegyetlenkedésekre. A bolgár kormány kisebbségi politikája 1923-ban radikálisan megváltozott. Az akkori hatalom a törökkérdést történelmi eseményekre hivatkozva a lakosság riogatására használta. Addigra az ország elvesztette a két Balkán-háborút, és az első világháborút, aminek következtében jelentős bolgár kisebbség került a határokon túlra, az ország pedig nagy területi veszteségeket szenvedett el.

Bulgáriát elárasztották a Szerbiából, Romániából, illetve Görögországból érkező menekültek. Ráadásul a demográfiai adatok a muzulmán lakosság számának dinamikus emelkedését mutatták. 1925-ben került sor az első szervezett bolgár-török lakosságcserére. Újabb hivatalos lakosságcserek történtek 1927-ben, 1933-ban, illetve 1935-ben. 1934-ben kezdte meg működését a Rodina Szövetség, amelynek célja az volt, hogy a pomákokat (bolgár nemzetiségű muzulmánok) bolgár nevek felvételére ösztönözze. Ebben az időszakban Bulgáriában a Szerbiával, valamint Görögországgal szembeni revizionista és nacionalista eszmék eluralták a politikai életet, így nem csodálkozhatunk azon, hogy a török kisebbség jogai fokozatosan csökkentek.

A bolgár kisebbségi politikát a szocializmus alatt két részre lehet bontani. 1945 és 1956 között a sztálini kisebbségi modell volt érvényben. A politikai hatalom gyorsan leszámolt a háború előtti nemzeti politikusokkal. A Rodina Szövetség vezetőit egytől egyig meggyilkolták. A hatóság részlegesen visszaállította a török nyelvű oktatást, azonban kizárólag laikus alapon. Az ország hivatalos kisebbségi lapja a *Rabotnicseszko Delo* pártlap török fordítása lett.

Az új hatalom olyan kisebbségi elitet kívánt létrehozni, amelynek segítségével felvehetette volna a harcot a muzulmán vallási befolyással szemben. A rezsim, ateista volta miatt, azonban csak részleges sikereket ért el az erősen vallásos török lakosság körében. A nagy ellenállás miatt Szófia 1951-ben kénytelen volt összesen 110.000 muzulmán Törökországba engedni.

A Bolgár Kommunista Párt 1956 áprilisában, Todor Zsivkov hatalomra jutásával, szakított a sztálini kisebbségi politikával. Az új főtitkár ekkor kijelentette, hogy „a bulgáriai törökök a bolgár nemzet elidegeníthetetlen részei”. A diktátor 1958-ban meghirdette „a nacionalizmus és a vallási fanatizmus elleni harcot”, ami a valóságban a török nyelvű sajtó és oktatás megszűnését jelentette. A kisebbségek elnyomása Ciprus Törökország által történt lerohanása után fokozódott. 1960-tól egyre több tanulmány jelent meg arról, hogy a XVI. és a XVII. században a török hódítók milyen kegyetlen eszközökkel térítették muzulmán hitre a bolgár keresztényeket. Ezzel lehetett indokolni, hogy a hatóságok 1960 és 1976 között 220.000 ezer pomák nevét bolgárosították a rendőrség, illetve a katonaság bevetésével. Végül a Bolgár Kommunista Párt 1977-es kongresszusán – miután ugyanebben az évben ismét hozzájárult 66.000 török kivándorlásához – a pártvezető kijelentette, hogy az ország gyakorlatilag homogén, törölték az alkotmányból az etnikai kisebbség kifejezést, valamint a személyi okmányokból a nemzetiségi hovatartozás rubrikáját. Az erőszakos cselekmények nem arattak osztatlan sikert a bolgár közvélemény szemében. Az emberek nem értették, hogy miért kell valakit meghurcolni azért, mert töröknek vallja magát, mikor pedig néhány évvel azelőtt ugyanez a párt a török kisebbséggel való békés együttélést szorgalmazta. Ráadásul a nemzetközi rádióadásokból a közvélemény pontosan értesült az ország nemzetközi elszigetelődéséről. A kommunista hatalom 1989-ben a Nagy Kirándulás néven ismertté vált kivándorlási hullám megszervezésével az utolsó sikertelen kísérletet tette a törökprobléma megoldására. Az 1989-ben Törökországba távozott muzulmánok számát pontosan máig sem sikerült meghatározni, mivel sok menekült a kedvezőtlen anyaországi fogadtatás miatt visszatért Bulgáriába.

Az 1989-es rendszerváltozás során a legelső intézkedések között hatályon kívül helyezték a török- és muzulmánellenes intézkedéseket, az eredeti nevüket visszavenni kívánók számára könnyített adminisztratív eljárás került bevezetésre.

A pliszkai, valamint ruszei régészeti leletek arról tanúskodnak, hogy a mai Bulgária területén már a római korban éltek zsidó közösségek. Jelentősebb izraelita kolóniákról azonban csak azután beszélhetünk, hogy a Spanyolországból elűzött szefárdok megérkeztek a Török Birodalomba. A második világháború előtt és alatt a bolgár közvéleményben is jelen volt az Európára jellemző antiszemitizmus, bár Bulgária sokat köszönhet a zsidó bevándorlóknak. A XVIII. században a helyi zsidóság egyre jelentősebb szerepet játszott a gazdasági életben. Az 1878-as tirnovói alkotmány még, az ország muzulmán kisebbségéhez hasonlóan, a zsidóság vallási jogait is biztosította.

Bulgárián kívül több országban élnek bolgár kisebbségi csoportok, többek között Magyarországon, Görögországban, Romániában, Macedóniában, Moldáviában, Szerbiában, Fehéroroszországban, illetve Törökországban.

A Magyarország területén élő kisebbségi népcsoportok közül az egyik legkisebb a bolgároké. Az 1991-es népszámlálás során 5.000-en vallották magukat bolgár származásúnak, ebből 1.320-an bolgár anyanyelvűnek. A magyarországi bolgárok 80%-a L₁-ként vagy L₂-

ként megtanulja ősei nyelvét. Magyarországon mintegy 170 településen élnek bolgárok: Miskolc és Pécs környékén, valamint a Csepel-szigeten. Hagyományosan kertészettel foglalkoznak, de manapság szinte minden foglalkozási ágban megtalálhatók. Nem alkotnak zárt közösséget, sok a magyar-bolgár, vagy egyéb kisebbségi származású-bolgár vegyes házasság. De a bolgár származású családok 80-85%-a törekszik arra, hogy gyerekeik és a beházasodó nem bolgárok megtanulják a bolgár nyelvet. Az 1980-as években megszervezték és azóta is fenntartják a szombati iskolát, ahol bárki tanulhat bolgárul. Sok bolgár származású gyermek a 12 osztályos, 1910-ben alapított Budapesti Bolgár Iskolában tanul. A Csepel-szigeten fekvő Halásztelek bolgár közösségének tagjai mindannyian beszélnek a bolgár mellett magyarul is. Nyelvválasztásuk az adott szituáció függvénye: a beszélőpartner nyelvtudása, illetve a szituáció formális vagy informális volta is befolyásolja azt. 1914-ben alakult meg a Magyarországi Bolgárok Egyesülete, 1957-től működik a Bolgár Kultúra Háza, továbbá 1996-tól a Magyarországi Bolgárok Kutató Intézete. A Bolgár Országos Önkormányzat 1994-ben alakult meg. 1992-től jelenik meg a bolgár-magyar kétnyelvű folyóirat, *Haemus* címmel, 1996-tól pedig a bolgár nyelvű *Balgarszki Vesztnik*, amely a Bolgár Országos Önkormányzat folyóirata.

A Szerbiában élő bolgárok többsége Boszilevgrad és Dimitrovgrad környékén él, kisebb részük pedig a Bánságban, valamint Niš környékén. Összesen körülbelül 25.000 személyről beszélünk. Számukra nem okoz nagy nehézséget a többségi társadalomba való beilleszkedés, mivel szláv nyelvű országban élnek, így anyanyelvük valamelyest kölcsönösen érthető a többségi társadalom beszélői számára. A helyi bolgár kisebbség anyanyelvű újságjainak címe: *Bratstvo*, illetve *Most*.

Görögország a területén élő kisebbségek közül csak a törököket ismeri el, őket is inkább vallási, mint nyelvi okokból. Görögországban és Albániában összesen körülbelül 40.000 bolgár él, szinte teljes egészükben a pomák csoportjához tartoznak, azaz iszlám vallásúak.

A moldovai bolgárok népes, körülbelül 110.000 fős kisebbséget alkotnak.

Az ukrainai bolgárok mintegy 350.000 fős kisebbséget alkotnak, két fő csoportjuk van: a krími félszigeten élők, illetve a Moldovával határos vidékeken élők. A szovjet korszakban egy részük ruszifikáción ment keresztül, így részben asszimilálódott, aminek következtében egy részük ma már nem is beszél bolgárul, vagy pedig orosz anyanyelve mellett a bolgárt csak második nyelvként beszéli.

Törökországban körülbelül 5.000 bolgár él, többségük pomák. Isztambulban egy kisebb keresztény csoportjuk is él.

V. 4. Ciprus

Ciprus, hivatalos nevén Ciprusi Köztársaság, államformáját tekintve elnöki köztársaság, már az i. e. 1400 táján is lakott terület volt: ekkor az akhájok szállták meg. A Földközi-tenger Ázsiához tartozó keleti részén, Törökország déli partjaihoz közel található sziget stratégiai szempontból fontos fekvése és tekintélyes vörösréz-lelőhelyei miatt (innen származik a *Kükropsz* elnevezés) mindig is vonzotta az idegen hódítókat, ezért igen viharos évszázadokat élt meg. I. e. 1000 körül a föníciaiak, 715-ben az asszírok, 525-ben a perzsák szállták meg. 333-ban szabadult fel a perzsa uralom alól, majd különböző görög városállamokhoz tartozott. 57-ben a római Cilícia tartományhoz csatolták, később önálló római provinciává vált. I. sz. a IV. században vette fel a keresztény államvallást. 395-ben a Bizánci Birodalomhoz csatolták, de önálló egyházát megtartotta. 649 és 969 között az arabok többször is megszállták a szigetet, annak azonban 969-ben sikerült végleg visszakerülnie a Bizánci Birodalom fennhatósága alá. 1191-ben Oroszlánszívű Richárd foglalta el Ciprust, ahol egészen 1489-ig

az általa beiktatott Lusignan-dinasztia uralkodott. 1489 és 1571 között a velenceiek következtek a sorban, majd a törökök.

1573-ban 30.000 török telepedett meg az egyik legfontosabb városban, Famagustában, ahol nekik köszönhetően elterjedt az ortodox vallás. A ciprusiak 1821-ben részt vettek a görögök szabadságharcában, a szigetország azonban továbbra is török uralom alatt maradt. 1878-ban Nagy-Britannia, illetve Törökország védelmi és szövetségi megállapodást kötött egymással, amelynek keretében Ciprus továbbra is török fennhatóság alatt maradt volna. Azonban Nagy-Britannia nem tartotta be a megállapodást, és 1878-ban a berlini kongresszuson magának követelte Ciprus igazgatását, a politikai hatalmat pedig a brit főmegbízott vette át a szigeten. Nagy-Britannia 1915-ben formailag a Brit Nemzetközösséghez csatolta Ciprust, amely 1925-ben brit koronagyarmattá vált. Az 1920-as években erősödött meg a ciprusi görög nemzeti mozgalom, amelynek célja a Görögországgal való egyesülés volt.

A sziget története a XX. század második felében sem alakult politikai csatározásoktól, véres harcoktól mentesen. 1955-ben Nagy-Britannia, Törökország és Görögország sikertelen tárgyalásokat folytatott a ciprusi kérdéssel. Nagy-Britannia elutasította Ciprus függetlenné válását, társas viszony megalakítására tett javaslatot, amit a törökök és a görögök sem fogadtak el.

1960. augusztus 16-án kiáltották ki a független Ciprusi Köztársaságot, amelyet az ENSZ is elismert, azonban a ciprusi görög és török nyelvű lakosság képtelen volt egymás mellett békében élni. Az ország területén török, brit, illetve görög csapatok állomásoztak a véres etnikai összetűzések megakadályozása céljából. A mindennapossá vált zavargások pedig arra késztették az ENSZ-et, hogy 1963-ban békefenntartókat küldjön Ciprusra. A török kormány a ciprusi törökök és görögök számára 6:4 arányban különálló kantonok, valamint kantonális kormány alakítását követelte, de követelését nem sikerült keresztülvinnie. 1967-ben erősödött meg a ciprusi görögök nemzeti mozgalma, amely véres terrorcselekményeket, merényleteket hajtott végre nemcsak a politikai vezetők, hanem a civil lakosság ellen is. Viszont a török nemzeti mozgalom sem maradt tétlen: Törökország segítségét kérte az ország felosztása, illetve a ciprusi török közigazgatás megalakítása érdekében. 1974. július 15-én tört ki a görög Nemzeti Gárda puccsa, amelyet véres harcok követtek: 3000 halott, több ezer eltűnt, menekült, számos stratégiai fontos épület lerombolása, nagy munkanélküliség, nyomor. A ciprusi kérdés megoldása érdekében a Szovjetunió nemzetközi konferencia összehívását kezdeményezte Ciprus, Törökország, Görögország, Nagy-Britannia és az ENSZ Biztonsági Tanácsa tagállamainak részvételével. A kérdést azonban nem sikerült megoldani, ugyanis számos, egymástól eltérő érdekekért harcoló mozgalom a saját tervét kívánta megvalósítani.

1974. július 20-án a törökök megszállták a szigetország török nyelvű ciprióták által lakott északi részét, és Nicosiát kinevezték az Észak-ciprusi Török Köztársaság fővárosának, bár ezt a megszállást (illetve a török nyelvű köztársaságot) a világ összes állama közül hivatalosan csak Törökország fogadja el. Minden politikai szervezet (ENSZ, NATO, Európai Unió, Biztonsági Tanács, stb.) elutasítja a sziget kettéosztottságának tényét, és egységes országnak tekinti Ciprust.

A sziget görög nyelvű déli része, a Ciprusi Köztársaság, amelynek fővárosa Larnaca, 2004. május elsején másik kilenc országgal együtt csatlakozott az Európai Unióhoz. Ezt a csatlakozást 2003-ban az újbóli egyesítés kérdéséről kiírt népszavazás előzte meg (amelynek az lett volna a célja, hogy megszüntesse a sziget északi részének jogellenes megszállását, eltörölje a Törökországon kívül hivatalosan egy állam vagy politikai szervezet által sem elismert Észak-ciprusi Török Köztársaságot, illetve a sziget egységes országgként csatlakozzon az Európai Unióhoz), amelynek végeredményeként nem sikerült Ciprust újra egyesíteni. Hivatalosan, a nemzetközi jog szerint, mégis a sziget mindkét része tagja az Európai Uniónak,

bár az Európai Unió jogrendszere csak a déli, görög részben lépett életbe. Az Európai Unió jelenleg a ciprusi görög kormányt az ország egyetlen törvényes hatóságának ismeri el. Az ország török nyelvű, északi részét és görög nyelvű, déli részét az ENSZ felügyelete alatt álló, közvetlenül Nicosia mellett húzódó, 180 km hosszú, 1974 óta létező Zöld Vonal (más néven Attila-vonal) választja el egymástól. Ciprus az Európai Unió egyetlen olyan tagállama, amelyben ENSZ-békefenntartók tartózkodnak, akik jóval az 1974-es török megszállás előtt, 1963-ban kezdték meg munkájukat itt. A Zöld Vonalon első ízben 2003. április 23-án nyílt lehetőség a turisták és a ciprusiak számára a szabad átjárásra. Törökország 2005. július 29-én írta alá azt a jegyzőkönyvet, amely kiterjeszti a vámuniót az Európai Unió valamennyi tagállamára, köztük Ciprusra is, azonban a török államfő kiadott egy nyilatkozatot, amely szerint a jegyzőkönyv aláírása nem jelent semmilyen változást a megosztott szigettel kapcsolatos ankarai álláspontban.

Ciprus lakosságának a száma 725.000 fő. Az ország nyelvi helyzete tükrözi a politikai viszonyokat: a sziget hivatalosan görög egynyelvű ország, azonban a gyakorlatban görög és török nyelvű bilingvis állam. A görögök aránya 79%, a törököké 18%, de élnek itt örmények, angolok, szíriaiak, illetve más arab országokból származó személyek is, mintegy 3%-nyian. Az északi részen él a török nyelvű lakosság (amely formális és informális helyzetben is csak a törököt használja, itt nincs lehetőség, de a lakosság körében igény sincs görög nyelvű hivatali ügyintézésre, iskolai oktatásra, könyvnyomtatásra, valamint sajtótermékek kiadására), a délin pedig a görög nyelvű, ahol csak görög nyelvű hivatali ügyintézésre, iskolai oktatásra, sajtótermékek kiadására, illetve könyvnyomtatásra van lehetőség.

Az ország két felének a lakossága élesen elkülöníthető mind nyelvi, mind kulturális, politikai, valamint vallási értelemben is. A görögök ortodox görög vallásúak, a törökök pedig muzulmánok. Mindkét nép hűen őrzi ősei kulturális hagyományait. A szigeten a török és a görög is hivatalos nyelvnek számít, ám nagyon sokan beszélnek az angolt is, amolyan lingua franca-ként. Az Európai Unió – mivel nem ismeri el a sziget északi részén megalakított Északi Török Ciprusi Köztársaságot – a törököt nem ismeri el az Unió hivatalos nyelveként, a görög pedig Ciprus 2004. május elsejei csatlakozása előtt is hivatalos uniós nyelv volt (mivel 1981 óta Görögország is tagja az Uniónak). A helység- és utcanév-táblák a török nyelvű területen török, a görög nyelvű területeken pedig görög nyelvűek. Ciprus területén nem élnek nagy létszámú kisebbségi népcsoportok, így az ország nyelvpolitikájának legfőbb kérdése a politikában is megjelenő török-görög kettéosztottság kezelése. A civil lakosság körében 2003-ig teljesen ismeretlen fogalom volt a Zöld Vonalon túli turizmus: a sziget két része között teljes volt az elszigeteltség: a rokonok, barátok, ismerősök nem látogathatták meg egymást, személyesen nem tarthattak fenn semmilyen kapcsolatot, a házaikat elhagyni kényszerülők pedig nem térhettek haza, nem is tudták, hogy mi lett régi otthonukkal. 2003-ban, az ENSZ demarkációs vonalának a turisták előtt való megnyitása után viszont a török és a görög fél is szabad átjárást biztosított az ország másik felében élő lakosságnak az ütközőzónán keresztül. Azóta az utazási kedv nem csitult: 2005. augusztusáig mintegy 1,7 millió görög és 2,5 millió török ciprióta látogatott el a szomszédos ország részre. A török ciprióták (akik a 2003-as népszavazáson jóval nagyobb arányban szavaztak az ország egyesülésére, mint a görögök) szívesebben utaznak a gazdagabb és az európai uniós jogszabályokat mindenben érvényesítő görög nyelvű területre, mint az ország másik felében élő társaik. A görög ciprióták ugyanis úgy vélekednek, hogy ők nem hajlandók saját országukban felmutatni az útlevelüket, illetve vámot fizetni a szerintük nem is létező határon. Jelenleg a 180 km hosszú Attila-vonal négy pontján lehet átkelni: Nicosia központjában egy, csak a gyalogos forgalom előtt nyitva álló határátkelőn (az egykori Ledra Palace Hotel épületében működő ENSZ-parancsnokságon), a Nicosia külvárosában található Ayios Dometioson, amely a gépkocsiforgalomban is használatos átkelő, valamint a sziget délkeleti felén található Pergamosban és Strovilián.

A helyzetet tovább bonyolítja, hogy a Ciprus északi megszállása óta Görögországgal feszült viszonyban lévő Törökország is benyújtotta az Európai Unióhoz csatlakozási kérelmét. Azonban a csatlakozási tárgyalások addig nem kezdődhetnek el, ameddig Törökország nem vonja ki csapatait Ciprusról, nem ismeri el az egységes Ciprusi Köztársaságot, illetve nem rendezi viszonyát Görögországgal. Törökország 2005. október 3-ig (a csatlakozási tárgyalások megkezdésének kitűzött dátumáig) kapott haladékot az egységes Ciprusi Köztársaság elismerésére, továbbá csapatainak kivonására a sziget területéről. Az Európai Unió Külügyi Bizottságának elnöke szerint nem nyerhet felvételt a szervezetbe olyan ország, amely nem ismeri el egy másik uniós tagország létét, illetve hűvös politikai viszonyt ápol bármelyik tagországgal. Az Európai Unióban nem jelenhetnek meg a tagországok közötti etnikai-nyelvi-kisebbségi-politikai konfliktusok, viták.

Sokak számára okozott meglepetést, hogy 1999 decemberében, Helsinkiben az Európai Tanács Törökországot a tagság várományosának minősítette. Annál is inkább, mivel az Európai Unió számára elfogadhatatlan, hogy egy ország megszállva tartja egy másik ország valamely tartományát. A helsinki értekezlet döntése új fejezetet nyitott Törökország, illetve az Európai Unió kapcsolatában. Az előzményekből nem lehetett erre az eredményre következtetni: 1997-ben Luxemburgban Törökország felvételi kérelmét még egyhangúlag elutasították. Törökország határozottan tiltakozott a döntés ellen, és Görögországgal azonos, diszkriminációtól mentes elbírálást követelt. A kérdés megoldására Javier Solana akkori NATO-főtitkár elutazott Ankarába. A tárgyalásokat követően a török miniszterelnök kijelentette, hogy Törökország hajlandó elfogadni az Európai Unió ajánlását. A tárgyalások neuralgikus pontjai: a kurd kisebbség helyzetének rendezése, valamint Ciprus északi részének megszállása következtében kialakult feszült viszony a szintén NATO- és európai uniós tag Görögországgal. Az Európai Miniszterek Tanácsa Nizzában 2000 decemberében felszólította Törökországot Ciprus helyzetének rendezésére. A török értelmiség megosztott ebben a kérdésben. Egy részük szerint feltétel nélkül alkalmazkodni kell az európai uniós követelményekhez, más részük szerint viszont Ciprus északi részét nem szabad feladni. Szerintük ezen az áron nem szabad az Európai Unióhoz csatlakozni.

Cipruson két hivatalos nyelv is van, a görög és a török. A görög nyelv – Görögország 1981-es csatlakozása óta – már az Európai Közösség hivatalos nyelvei közé tartozik. A másik hivatalos nyelv, a török ciprióták által beszélt török viszont nem vált hivatalos nyelvvé az Európai Unióban, mivel 2004. május elsején csak a görög ciprióták által lakott terület csatlakozott a szervezethez. Törökország jelenleg – Horvátországgal együtt – tagjelölt ország, és a török nyelv akkor válik hivatalos uniós nyelvvé, ha az ország teljes jogú tagja lesz az Európai Uniónak.

A görög nyelvnek mintegy 15 millió beszélője van szerte a világon, ezzel a 74. helyet foglalja el a világ nyelveinek beszélők szerinti rangsorában. Hivatalos nyelv Görögországban, illetve Ciprus görög ciprióták által lakott részén, ennek következtében az Európai Unió egyik hivatalos nyelve. A görög az indoeurópai nyelvcsalád hellén ágához tartozik. A görög Görögországban és Cipruson is diglossiahelyzetben él önmagával. Ez azt jelenti, hogy formális és informális szituációkban a nyelv két változatát – és nem nyelvjárását – (az emelkedett katharevuszát, illetve a közönséges dhimotikit) használják az emberek. A két nyelvváltozatnak egymástól jól elkülöníthető funkciói vannak, amelyeket a görög anyanyelvűek sohasem cserélnek fel. Az iskolai oktatás a katharevusza nyelvváltozaton folyik, de a gyerekek otthon a többi családtaggal a dhimotiki változaton érintkeznek. A görög nyelv írásos változata a görög ábécé betűit használja, így az Európai Unióban a latin és a cirill ábécé mellett a görög ábécé is használatos.

Ami az idegennyelv-oktatást illeti, Cipruson az alapfokú oktatásban az angolt írták elő első idegen nyelvként, ezt mindenkinek kötelező tanulnia. A középiskolában is folytatják a diákok az angol tanulását, a ciprusi közoktatásban ez a legfontosabb idegen nyelv. Ez azért

fontos, mert Ciprus lakói – bár viszonylag ritka, kevesek által beszélt nyelven szocializálódnak – az angol segítségével Európa vagy a többi kontinens bármelyik országában kommunikációba tudnak lépni más anyanyelvű személyekkel. A szigetország turisztikai ipara is jelentős mértékben hozzájárul a költségvetés bevételeihez, ehhez pedig rendkívül fontos az ezen szektoron belül dolgozók angolnyelv-tudása. A kérdés jelentőségét mutatja az az adat, amely szerint a ciprusiak 87%-a az idegennyelv-oktatást a szakpolitikai prioritások között látja szívesen. A görög, illetve török cipriótákra nem jellemző, hogy iskolai keretek között, kötelező jelleggel tanulnák egymás nyelvét. Az északi, törökök által lakott részen török, a déli, görögök által lakott részen pedig görög nyelvű utcanév- és helységnév-táblákkal találkozhatunk. Főleg a turisták által szívesen látogatott részekén a közintézmények, üzletek, éttermek, bárók, szállodák, egyéb szórakozóhelyek, rendőrségi épületek neve angolul is ki van írva.

Cipruson nem él számottevő kisebbség, ez abban is megmutatkozik, hogy az Európai Unió tagállamai közül Cipruson az egyik legnagyobb a többségi nemzethez való tartozás büszkesége: mintegy 93%-os. Ez igaz a szigetország görög és török részén élőkre is.

Jelentős számú ciprusi kisebbség nem él sehol, még Görögország vagy Törökország területén sem, így Ciprus nyelvpolitikájában nem játszik szerepet az anyaországtól távol élő görög vagy török beszélők védelme sem.

V. 5. Csehország

Csehország, hivatalos nevén Cseh Köztársaság, államformáját tekintve elnöki köztársaság, Közép-Európában található, és Szlovákia mellett Európa egyik legfiatalabb állama. Mai területe a kedvező földrajzi fekvésének köszönhetően a legrégebbi lakott európai települések közé tartozik. A régészek találtak itt már a korai kőkorszakra utaló leleteket is. A korai bronzkorban, körülbelül az i. e. 1800-ban alakult ki az únéicei kultúra, a vaskorszakban (i. e. IV. században) pedig a La Tène-kultúra, amikor is kelták vándoroltak be, beolvasztva az őslakosságot, illetve megalapítva az első bohémiai városokat. Bohémia = a bójusok országa: a kelta bójusoktól kapta a nevét. A korai cseh állam megalapításának kiindulópontja a Mojmir fejedelem, valamint nemzetsége által vezetett törzsi szövetségek kialakítása volt a IX. század folyamán.

Bohemián, Morvaországon, illetve a mai Szlovákián kívül a felső Visztula és az Odera vidékét, Alsó-Pannónia, továbbá Alsó-Ausztria egy részét, valamint a két Lausitzot is magában foglalta a nagymorva birodalom. A Bajorországból kiinduló hittérítő tevékenységek, illetve a keletfrank nyomás ellensúlyozására Ratislav fejedelem a IX. században úgy határozott, hogy Cirill és Metód hittérítők segítségével kelet-sláv rítusú egyházat alapít, azonban ezt a frankok megakadályozták. A X. század elején a nemesség belső harcától legyengült és a keletfrankok nyomásának állandóan kitett nagymorva állam nem tudta visszaverni déli határvidékein a magyarok rohamait. A mai Szlovákia területe egészen 1918-ig a magyarok kezében volt, ám nyelvi és kulturális szempontból inkább Csehországhoz állt közelebb.

A X. század elején a mai Csehország politikai központja Bohémiába tevődött át. Az ország a Čechové-törzsről kapta a nevét. A X. század közepe táján, I. Vencel uralma alatt, az addigi bajor befolyást a szász befolyás váltotta fel. A német-római birodalom belső ellentétei idején a cseh fejedelmek nagyobb önállóságot tudtak kiharcolni, illetve sikerült félreállítaniuk a Slavnik nemzetséget. A cseh királyi címet elsőként II. Vratislav szerezte meg 1085-ben. Az 1212-ben kiadott Szcíliai Aranybulla rögzítette Morvaország, valamint a többi cseh tartomány függetlenségét.

A XIII. század elején Csehország Németországgal fűzte legszorosabbra gazdasági-kereskedelmi kapcsolatait. A XIII. században a cseh állam Európa egyik legmeghatározóbb

tényezőjévé vált, amely egy rövid időre még Ausztria néhány tartományát is elfoglalta. 1310-ben a cseh korona a Luxemburg-dinasztiához került, így Csehország a német-római birodalom részévé vált. A XIV. századot a nagy kulturális fellendülés határozta meg: Prága leghíresebb műemlékeinek építése, a prágai egyetem megalapítása (1348-ban), a királyi udvarba itáliai humanisták meghívása, a cseh nyelv írásbeliségének megteremtése, illetve irodalmi nyelvvé való emelése. Az első cseh nyelvű könyvet 1468-ban nyomtatták, a humanizmus ekkortájt terjedt el Cseh- és Morvaországban.

A XV. század legfontosabb eseménye a huszita forradalmi mozgalom volt. Az ellenzéki mozgalom vezetője Husz János lett, akit 1415-ben eretnekként égettek meg. A huszita háború Dél-Csehországban tört ki, de áttért az ország egész területére. A huszita seregek öt keresztes hadjárat során verték vissza a német-római birodalom előrenyomulását.

Csehországban a politikai hatalmat később Zsigmond császár szerezte meg. 1471-ben Csehország évszázadokra idegen kézbe került. Az 1457-ben alapított Cseh Testvérek Felekezete bibliafordításokban és daloskönyvekben ápolta a nép nyelvét, tevékenységével hozzájárult a népi kultúra elterjesztéséhez. Utolsó püspökük a XVII. században élt Jan Amos Komenský volt, aki Comenius néven az európai kultúra egyik leghíresebb, legmeghatározóbb alakjává vált.

A lengyel Jagellók csehországi uralkodása idején (1471 és 1526 között) a cseh főnemesség megerősítette pozícióit, bekapcsolódott az ország gazdasági-kereskedelmi életébe.

1526-ban a cseh királyság a Habsburgok uralma alá került, akik egészen 1918-ig birtokolták azt. A német császárnak azonban nem sikerült elterjeszteni a katolicizmust, annak térnyerése ellen a cseh társadalom a protestánsokhoz csatlakozott. A cseh városok az 1546-47-es, Habsburg-ellenes schmalkaldeni háború leverése után elveszítették önállóságukat, a nemesek hatalma megszilárdult. 1609-ben II. Rudolf kiadta a vallásszabadságról szóló kiváltságlevelét. A Habsburgok meg akarták sérteni az egyezményben foglaltakat, emiatt tört ki 1618-ban a csehországi felkelés, amely a harmincéves háború előzménye volt. A felkelés következménye volt a jezsuitáknak az országból való kiűzése, illetve a Habsburgok trónfosztása. 1619-től 1620-ig a protestáns Frigyes foglalta el a cseh trónt.

A Habsburgok helyreállították hatalmukat, Csehország teljesen Bécs hatalma alá került. A harmincéves háború után az ipari és mezőgazdasági termelés talpra állt. Bécs is támogatta ezt a folyamatot, mivel a haszonból ő is részesült. 1781-ben II. József megszüntette a jobbágyság intézményét, majd kihirdette a vallási türelmi rendeletet. Ugyanő a németet Csehország hivatalos nyelvéné kívánta tenni, azonban ezen a területen nem járt sikerrel.

A XVIII-XIX. században az ipari forradalom vívmányainak megjelenésével indult meg Csehország gazdasági és kereskedelmi életének modernizációja. A nagyobb ipari városokban a jobb munkalehetőségek miatt egyre többen telepedtek le, mindenütt a csehek javára változott meg a népesség etnikai összetétele. A polgári nemzeti öntudat kialakulásához hozzájárult a kulturális fejlődés is, amely együtt járt a cseh nyelv fejlődésével, illetve irodalmi változatának széles körű elterjedésével is, a cseh nyelvű könyvkiadás fejlődésével, megakadályozva így az országban a német nyelvű közigazgatás kialakítását és kötelezővé tételét. A cseh nyelv és kultúra ápolása, valamint a tudományos kutatások, továbbá a cseh nyelvű publikációk elterjedése összhangban állt a szlovák Jan Kollár pánszláv nemzeti öntudatra ébresztő mozgalmával. A modern cseh nyelvtan alapjait Jozef Dobrovský és Jozef Jungmann rakta le.

Az 1848-49-es Nyugat-európai felkelések indították útjára a cseh szabadságharcot is, hasonlóan a magyar forradalomhoz. Azonban a cseh polgárság nem volt olyan egységes, mint a magyar, így a bécsi központosítás hívei szembekerültek annak ellenzőivel. A nemzeti önállóságért küzdők meghirdették a szláv népek demokratikus szövetségének programját, azonban Windischgrätz seregei leverték minden kezdeményezésüket.

A forradalom sikertelensége nem kedvezett a cseh nemzetiségi mozgalmaknak, ám a feudális viszonyokat sikerült végleg felszámolni. A cseh ipar Európa egyik legmeghatározóbb iparává vált. Az 1860-as években erősödtek fel újra a széles körű autonómiáért harcoló cseh nemzetiségi mozgalmak, a művészi élet leghíresebb alakjainak vezetésével. A német polgárság azonban nem nézte jó szemmel ezeket a kezdeményezéseket, és az 1867-es magyar-osztrák kiegyezés után ezek a mozgalmak el is veszítették minden erejüket, ami a trianizmushoz vezetett (az Osztrák-Magyar Monarchia szláv, német, illetve magyar nyelvű területekre való osztása).

Az önálló államiság kivívása a cseh és a szlovák nép életében egyaránt az első világháborút (1914-1918) követő évekre tehető. A háború kitörésétől kezdve a cseh, illetve a szlovák nemzet is háborúellenes felkeléseket folytatott. A Nyugat-európai országokba, elsősorban Franciaországba emigrált politikusok Masaryk vezetésével még a háború ideje alatt, 1916-ban, Párizsban megalakították a Csehszlovák Nemzeti Tanácsot. Az Osztrák-Magyar Monarchia 1918-ban összeomlott és darabjaira hullott szét, a cseh polgárság pedig október 28-án kikiáltotta a Csehszlovák Köztársaságot. A polgári államhatalom kialakulásának pozitív hozadéka is volt: megteremtette a cseh, valamint szlovák nyelvű közigazgatási rendszer kiépítésének lehetőségét, a két szláv nyelvű nép életében pedig végleg elhárult az elnémetesítés addig fennálló veszélye. A csehszlovák polgárság azonban nem bizonyult alkalmasnak a szociális jellegű és nemzetiségi problémák megoldására.

A trianoni békeszerződés értelmében Csehszlovákia 1920-ban a Felvidék területével gyarapodott, így megnőtt az ország területén élő nemzeti kisebbségek száma és aránya. A csehszlovákizmus ideológiája alapján a cseh polgárság az önálló szlovák nemzet létezését is letagadta, az ország területén élő szláv vagy más nyelvű kisebbségeket pedig igyekezett a lehető legtöbb és legszigorúbb eszközökkel elnyomni.

14. számú táblázat: Csehszlovákia nemzetiségeinek aránya az 1921-es népszámlálási adatok szerint:

Nemzetiség	Nemzetiségi lakosok száma Csehszlovákiában az 1921-es népszámlálási adatok szerint	A nemzetiség aránya az összlakosság számához viszonyítva
cseh	6.831.120	51,1%
szlovák	1.967.870	14,7%
német	3.123.568	23,4%
magyar	745.431	5,6%
ukrán	461.849	3,5%
lengyel	75.853	0,6%
zsidó	180.855	1,4%
egyéb	25.871	0,2%

Az ország két része gazdasági téren sem fejlődött egyenletesen: amíg Csehország ipari termelése gyorsan növekedett, addig Szlovákia inkább elmaradott iparral rendelkező, mezőgazdasági országrésszé vált. A kisebbségi területek gazdasági növekedése lelassult vagy stagnált. Masaryk államelnök és Beneš külügyminiszter Szovjetunió-ellenes politikát folytatott, inkább a nyugati hatalmakkal ápolt jó kapcsolatokat. Csehszlovákia a kisantant vezető állama lett. Igyekezett megakadályozni a magyar revíziós törekvéseket és a német terjeszkedést. Az 1930-as évek gazdasági világválsága Csehszlovákiában is éreztette hatását: nőtt a munkanélküliség, csökkent az ipari termelés, kiéleződtek a nemzetiségi ellentétek.

Az 1921-ben megalakított Csehszlovákia Kommunista Pártja (CSKP) valamennyi nemzetiségi lakos számára azonos jogokat követelt az élet minden területén, valamint Csehszlovákia függetlenségének megőrzése érdekében a fenyegető német fasiszmus elleni harc

élére állt. A Németországgal szomszédos határterületek az 1938-as müncheni egyezményrel Németországhoz kerültek. Majd a második világháború (1939-1945) kitörése után, 1939-ben, a Wehrmacht megszállta Csehszlovákiát, ahol ekkor antifasiszta nemzeti felszabadító harc kezdődött a Szlovákia Kommunista Pártja vezetésével. A szovjet csapatok 1943-as bevonulásával szabadult fel az ország a német hatalom alól.

Kassán 1945. április 4-én alakult meg a Csehek és Szlovákok Nemzeti Frontjának első kormánya, élén Zdeněk Fierlingerrel. Azonban a szlovák nemzet önálló létének jogi elismeréseként megalakult a Szlovák Nemzeti Tanács is. A Beneš-dekrétumok jegyében 1946-ban aláírták a csehszlovák-magyar lakosságcsere-egyezményt, amelynek keretében igen sok (90.000), a trianoni határrendezés következtében a csehszlovák állam területére került magyar nemzetiségű személyt megfosztottak vagyonától, nyugdíjától vagy állásától, és mindössze a legszemélyesebb holmijával együtt áttelepítettek a magyar határon. Békés megye és Pest megye területéről szlovák nemzetiségű személyek települtek át a helyükre, elfoglalva házaikat, földjüket, illetve vagyonukat. Ez azt a célt szolgálta, hogy Csehszlovákia etnikai térképét átrajzolják. A nagyhatalmak tétlenül szemlélték, és hallgatólagosan jóváhagyták az áttelepítéseket. A reszlovakizáció, amelynek során a Csehszlovákia területén élő nemzeti kisebbségek tagjai megtagadták eredeti hovatartozásukat, illetve felvették a csehszlovák állampolgárságot, és a népszámlálásokon cseh vagy szlovák nemzetiségűnek vallották magukat, megmenthette őket a kitelepítéstől, valamint vagyonuk, nyugdíjuk vagy állásuk elvesztésétől.

Az 1946-os parlamenti választásokon a Csehszlovákia Kommunista Pártja megszerezte az összes szavazat 38%-át, ezzel a szocialisták mintegy negyven évre átvették a politikai hatalmat. A hatalomátvétel békés úton zajlott le: a magántulajdon nagy részét államosították, földreformot hajtottak végre, bevezették az ötéves terv intézményét. A szocialista rendszer kiépítésének pozitív hozadéka a teljes körű foglalkoztatás bevezetése és ezzel együtt a kiszámítható jövő, létbiztonság megjelenése, valamint Szlovákia gyorsított iparosítása volt. Csehszlovákia alapító tagja volt az 1949-ben a szocialista államok által megalakított Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának (KGST), amely a Nyugat-európai államok gazdasági szervezeteinek tevékenységeit volt hivatott ellensúlyozni. 1960. július 11-én kiáltották ki a Csehszlovák Szocialista Köztársaságot. Azonban nem mindenki értett egyet a fennálló rendszerrel. Csehszlovákiában egyre fokozódtak a belső ellentétek, és az Alexander Dubček által vezetett CSKP párt nem volt képes útját állni a szocialista- és szovjetellenes erők további előrenyomulásának, ennek következtében 1968. tavaszán megkezdődtek a Prágai Tavasz eseményei. Augusztus 21-én a CSKP XIV. kongresszusának jóváhagyásával Csehszlovákiába bevonultak a baráti országok (a Szovjetunió, Bulgária, Lengyelország, Magyarország, illetve a Német Demokratikus Köztársaság) csapatai, a közös segítségnyújtás keretében, hogy letörjék a szocialista államhatalom elleni belső ellenállást. 1969. áprilisában új pártvezetést választottak, élén Gustáv Husákkal. Csehszlovákia 1969. január elsején átalakult föderatív állammá, amely a Cseh Szocialista Köztársaságból, illetve a Szlovák Szocialista Köztársaságból állt. Ezzel Szlovákia és a szlovák nép nemzeti egyenjogúsága hivatalosan is rögzített tény lett.

Az 1989-es esztendő nagy fordulatot hozott a volt szocialista országok életében. Elsőként Magyarországon indult meg a Magyar Szocialista Munkáspárt felbomlása, ezzel együtt a politikai rendszerváltás békés folyamata, a kapitalista rendszerre való áttérés. A Prágai Tavasz 21. évfordulóján, 1989-ben rendezett megemlékezés tömegtüntetésbe torkollott, amiben nagy szerepe volt néhány magyar fiatal politikusnak, újságírónak is. Ettől kezdve az események felgyorsultak. Csehszlovákia is a rendszerváltó országok sorába lépett.

1993. január elsején békés úton felbomlott Csehszlovákia, és megalakult Csehország, illetve Szlovákia. A két ország szintén a kapitalista fejlődés útjára lépett, és külön-külön benyújtotta csatlakozási kérelmét az Európai Unió szervezetébe. A rendszerváltás után

mindkét országban nehéz évek következtek: a teljes gazdasági átalakulás időszaka, amely magával hozta a magas munkanélküliséget (2005-ben Csehországban az aktív korú keresők körülbelül 10%-a nem jutott munkához), ezzel együtt a létbizonytalanságot, kiszámíthatatlanságot. A külföldi tőke beáramlása pedig a kiszolgáltatottság megjelenésével járt együtt. A földreform során az egykori földtulajdonosokat kárpótolták államosított tulajdonukért, a negyvenes években államosított vagyон reprivatizációja során viszont sokan törvénytelenül gazdagodtak meg. Azonban a szocialista társadalom gazdasági szempontból összeomlott, tovább nem volt fenntartható. Minden európai volt szocialista országban teljesen szükségszerű volt a kapitalista fejlődés útjára való lépés, annak minden előnyével és hátrányával együtt.

Csehország hivatalos nyelve a cseh, azonban az ország területén élnek szlovák, ukrán, lengyel, magyar, német nyelvű kisebbségi lakosok is. A XX. század különböző szakaszaiban a Csehszlovákiában, majd Csehországban, illetve Szlovákiában élő nemzeti kisebbségek nem mindig egyenlő mértékben rendelkeztek nyelvi és kisebbségi jogaikkal. A két világháború között az 1920-ban hatályba lépett saint-germain-en-laye-i kisebbségi szerződés értelmében – amelyet Csehszlovákia is elfogadott, illetve amelynek tételeit belefoglalta az 1920-as nyelvtörvényébe, valamint alkotmányába is – a nemzeti kisebbségek széles körű nyelvi jogokkal rendelkeztek. Ezen törvények alapján azokon a településeken, amelyeken valamely nemzeti kisebbség az összlakosság legalább 20%-át eléri, az adott kisebbség tagjainak szabad nyelvhasználatot kell biztosítani a gazdasági életben, a magán- és kereskedelmi érintkezésben, a közigazgatási és jogi ügyek intézésében, az egészségügyi szolgáltatások igénybevételekor, vallási téren és a sajtótermékek terjesztésében, illetve a kulturális műsorok szervezésében, továbbá a közoktatásban. A közoktatásban az oktatás nyelve lehet a kisebbség nyelve, vagy az államnyelv, amely mellett a kisebbség nyelve kötelezően vagy fakultatív órakeretében oktatott idegen nyelv is lehet. Az 1920-as törvényben foglaltakat azonban Csehszlovákia nem mindig tartotta be maradéktalanul. 1926-ig a végrehajtás hiánya, 1926-tól kezdve pedig a túlszabályozás akadályozta az ország területén élő nemzeti kisebbségeket nyelvi és kisebbségi jogaik széles körű gyakorlásában. A közigazgatási reformmal igyekeztek elérni, hogy csökkenjen azon települések száma, ahol valamely nemzeti kisebbség aránya eléri a 20%-ot.

Az 1939-45 között, Csehszlovákia felbomlásával létrejött Csehország, 1939-ben kiadott alkotmánya szerint az ország területén élő őshonos nemzetiségi csoportok tagjai abban az esetben használhatták szabadon anyanyelvüket a közigazgatásban, illetve a közelet különböző területein, ha az adott kisebbség tagjainak anyaországa is biztosította ezen jogokat a saját területén élő cseh kisebbség tagjainak. Mivel a romák, cigányok és zsidók nem számítottak őshonos kisebbségnek, ők a legcsekélyebb nyelvi vagy kisebbségi jogokat sem élvezhették Csehországban.

Az 1945-ben újjáalakult Csehszlovákia a háborús bűnösnek kikiáltott német és magyar kisebbség teljes jogfosztását tűzte ki céljául: ezen kisebbségek tagjait megfosztották csehszlovák állampolgárságuktól, megvonták nyugdíjukat, illetve állásvesztéssel sújtották. A németeket kitelepítették, a magyarokat pedig lakosságcsere keretében üzték el házaikból, földjeikről. Körülbelül 45.000 magyart kényszermunkásnak vezényeltek csehországi területekre, illetve 90.000 magyart telepítettek ki Magyarországra. Helyükre 73.000 önként jelentkező szlovákot telepítettek be Magyarországról. A reszlovakizáció során azoknak a, valamely kisebbségi csoporthoz tartozó személyeknek, akik kérelmezték, hogy hivatalosan is nyilvánítsák őket szlovák nemzetiségűnek, csehszlovák állampolgárságot adományoztak. A reszlovakizáció célja a magyar lakosság asszimilálása volt. A német, illetve a magyar kisebbség tagjai formális helyzetekben, valamint nyilvános helyeken nem használhatták anyanyelvüket, nem működtethettek német és magyar nyelvű iskolákat, kulturális egyesületeket sem.

1948-ban – nemzetközi nyomás hatására – a Csehszlovákiában maradt németek és magyarok visszakapták csehszlovák állampolgárságukat, nyugdíjukat, újra elfoglalhatták állásukat, ha hűségesküvet tettek. Ettől az évtől fogva nem tiltották a magyar és német nyelvű iskolák megnyitását, illetve magyar és német nyelvű sajtótermékek kiadását, terjesztését, a magyar és német nyelv használatát nyilvános helyeken, valamint a kereskedelmi életben és az orvosi rendelőkben.

Az 1960-as csehszlovák alkotmány rendelkezése alapján a magyar, lengyel, német, valamint ukrán nemzeti kisebbség tagjai szabadon szervezhetnek kulturális egyesületeket, rendezhetnek kulturális műsorokat, anyanyelvüket pedig a hivatalos érintkezésben is szabadon használhatták, a csehszlovák hatóságok nem korlátozták a kisebbségi nyelvű sajtótermékek forgalmazását sem.

Az önálló Csehország és Szlovákia megalakulását, tehát az 1993-as esztendőt követően a két ország nyelvpolitikájára a kettősség jellemző: egyrészt a cseh, illetve szlovák nyelvnek mint államszervező erőnek, valamint a nemzeti és állami szuverenitás jelképének a hangoztatása; másrészt a nemzeti kisebbségek jogainak szabályozása. Ez utóbbiban nagy érdeme van a nemzetközi nyomásnak, amely Csehország, de leginkább Szlovákia Európai Unió csatlakozását attól tette függővé, hogy az ország miként bánik a területén élő őshonos (magyar, német, ruszin, lengyel, stb.), illetve bevándorló (cigány, roma) nemzeti kisebbségekkel.

Csehország lakosságának a száma 10,23 millió fő. Ebből 90% a csehek aránya, a fennmaradó 10%-on a magyar, lengyel, ukrán, illetve német kisebbségek osztoznak. A csehszlovákiai rendszerváltás utáni első, azaz az 1990-es nyelvtörvény legfőbb célja a nyelvhasználat szabályozása volt. Ezen törvény értelmében Csehországban a cseh, Szlovákia területén pedig a szlovák a hivatalos nyelv, amely az állam egész területén használatos. A törvényben foglaltak alapján az államigazgatási szervek és a helyi önkormányzatok dolgozói a csehet, illetve a szlovákot alkalmazzák a hivatalos kommunikációban, továbbá nem kötelezhetőek magyar, német, lengyel, horvát, román, cigány, roma, ukrán nyelvű kommunikációra. Ez a törvény vonatkozik minden természetes és jogi személyre egyaránt. A hivatalos okiratokat cseh vagy szlovák nyelven állítják ki, a településneveket és a közintézmények nevét jelző táblákat cseh vagy szlovák nyelvű felirattal látják el. A kisebbségi nyelvek használatát az informális kommunikációban semmilyen rendelet nem tiltja, azonban azok a formális helyzetekben csak azokon a településeken használhatók, ahol az adott kisebbség aránya eléri a lakosság 20%-át. Azonban az önkormányzati alkalmazottak vagy az államigazgatás területén dolgozók nem kötelesek egyik kisebbségi nyelvet sem ismerni és használni. Az önkormányzati ülések is szlovák, illetve cseh nyelven folynak. Viszont, ha az adott kisebbség tagjai tolmács segítségével szeretnék követni az üléseken elhangzottakat, erre lehetőségük van. Az ilyenkor felmerülő költségeket minden esetben a kisebbségi népcsoport tagjai (például a kisebbségi önkormányzatok) fizetik. A kisebbségi nyelvű kulturális programok műsorfüzetét, vagy valamely kisebbségi népcsoportéhoz tartozó képzőművész kiállításának prospektusait csak oly módon bocsáthatják az érdeklődők rendelkezésére, ha a kisebbségi nyelvű szöveg a cseh vagy szlovák nyelvű szöveget követi.

Csehország lakossága 10,23 millió. A 2001-es népszámlálási adatok alapján az ország nemzetiségi megoszlása az alábbi: cseh 9,25 millió, morva 380.000, szlovák 193.000, lengyel 52.000, német 39.000, ukrán 22.000, vietnámi 18.000, magyar 14.672, sziléziai 11.000 fő. A Cseh Köztársaság Alkotmányát 1992. december 16-án fogadták el, és 1993. január 1-jén lépett hatályba. Az alkotmány kimondja, hogy a Cseh Köztársaság hivatalos nyelve a cseh. A cseh nyelv az [indoeurópai nyelvcsalád](#), azon belül a nyugati szláv ág tagja. Legközelebbi rokona a szlovák, amellyel kölcsönös érthetőség áll fenn, mintha egyazon nyelv két nyelvjárása lenne. Ugyanebbe a csoportba tartozik a [lengyel](#) és a [szorb nyelv](#) is. A cseh nyelv két fő nyelvjárása a csehországi és a morvaországi cseh. A legrégebbi nyelvemlékek a

XIII. századból valók. A nyelvet szerte a világon összesen mintegy 12 milliónyian beszélik, ezzel a világ nyelveinek beszélők szerinti rangsorában a 73. helyet foglalja el. Csehországon kívül [Szlovákiában](#), [Németországban](#), [Ausztriában](#) valamint az [Egyesült Államokban](#) és [Kanadában](#) is használják. A cseh 2004. [elseje](#), az ország uniós csatlakozása óta az [Európai Unió](#) egyik hivatalos nyelve. Csehország népességének összetétele: csehek: 92%, szlovákok: 3%, kisebbségek: lengyelek, magyarok, németek, romák összesen: 5%. Jelenleg Csehország területén 1297 menekült személy él.

Az Európa Tanács lényegében elégedett a cseh kisebbségvédelmi törvénnyel, ám több kifogást is megfogalmazott a jogszabállyal kapcsolatban, amely 2001. július elsején lépett életbe. A csehországi kisebbségvédelem jogi kereteit az Európa Tanács kisebbségvédelmi keretegyezményével foglalkozó szakértői tanácsadó testülete elemezve kimondta, hogy a cseh törvények megfelelőképpen védik az ország területén élő nemzeti kisebbségeket, ám az egyének megkülönböztetését nem tudják teljes mértékben és megnyugtató módon megakadályozni. A kisebbségvédelmi törvénnyel a leginkább érintettek, tehát a csehországi nemzeti kisebbségek nem teljesen elégedettek. Az Európa Tanács szakértői bizottsága elismerte, hogy a cseh kormány a csehországi kisebbségek helyzetét bemutató jelentésében, amelyet 1999. áprilisában terjesztett a testület elé, reális képet adott a helyzetről, illetve semmilyen problémát nem titkolt el. A jelentés a törvényekről, valamint a mindennapok gyakorlatáról, gondjairól is beszámolt.

Csehországban jelenleg az összes kisebbségi népcsoport közül a romák élnek a legrosszabb körülmények között. Azt a romák is elismerik, hogy problémáik nem mindig nemzetiségi vagy politikai jellegűek, hanem inkább szociális-gazdasági vonatkozásúak. Arra már ők is rájöttek, hogy csak az oktatás révén tudnak kilábalni jelenlegi helyzetükből. Oktatásukra ma még a szegregáció jellemző: rosszul felszerelt iskolák, kevés jól képzett pedagógus, szintén nem megfelelő számú és színvonalú tankönyv, munkafüzet. Bár a cseh kormány az utóbbi években sokat tett, hogy a romák oktatásának színvonalán javítson, továbbá erre a roma kisebbség körében is igény mutatkozik. A csehországi romák – felismerve, hogy az érdekvérvényesítés legfontosabb feltétele az egységes fellépés – 2004-ben parlamentet alakítottak. Gondot okoz, hogy több szervezet is foglalkozik ezen csoport érdekképviseletével, ez pedig a kisebbség tagjainak körében megosztottsághoz vezetett. Azonban a roma értelmiségiek felismerték az egység fontosságát, ezért immár elindult a sorok rendezése és szorosra zárása. Ma már a csehországi nagypolitika sem nélkülözheti a romák által választott legitim tárgyalópartnert, legalábbis, ami a kisebbségi kérdések megvitatását illeti. Csehország roma állampolgárainak olyan súlyos szociális, egészségügyi, foglalkoztatási és oktatási gondjai vannak, amelyek kezeléséhez az érintettek nélkül hozzá sem lehet kezdeni.

2004-ig a cigányságnak Kelet-Közép-Európa országai közül csak Magyarországon volt választott politikai képviselője. A Cseh Roma Parlament 2004-es megalakulása jelentős előrelépést jelentett e kisebbségi csoport történelmében. A jelenlegi cseh kisebbségi törvény nem a nemzeti kisebbségek kötelességeit, hanem jogait foglalja egységes keretbe. Ezután már az egyes kisebbségeken múlik, hogyan élnek ezekkel a jogokkal. Ebben a kérdésben különbségek mutatkoznak a csehországi kisebbségek között. Míg például a lengyelek igényt tartanak az anyanyelvű iskolákra és a kétnyelvű hivatalos ügyintézésre, közfeliratokra, addig a romák nem. Egyebek között azért nem – nyilatkozta nemrégiben az egyik roma aktivista –, mert egy részüknek maga az írás és olvasás is gondot okoz.

A csehországi magyarok, illetve németek is nagyon sokat szenvedtek az elmúlt század során. A második világháború után, 1945. májusa és októbere között adta ki Eduard Beneš, akkori csehszlovák köztársasági elnök, a róla elnevezett dekrétumokat. Ezek alapján a magyar és német nemzetiségű állampolgárokat alapvető emberi jogaiktól fosztották meg. A második világháborút követően a vezető csehszlovák politikusok úgy döntöttek, hogy az új államot a csehek és szlovákok nemzeti államaként, a nem szláv kisebbségek kizárásával kívánják

felépíteni. A csehszlovák állami szervek, valamint a győztes hatalmak egyaránt a magyar és a német pártok csehszlovákiai tevékenységét tették felelőssé az ország szétesése miatt. Eduárd Beneš köztársasági elnök ezért 1945-ben e két kisebbséget sújtó dekrétumokat adott ki. A csehszlovákiai magyarok, illetve németek elleni intézkedések jogalapját a beneši dekrétumok szolgáltatták. Összesen 13 elnöki dekrétum született, amelyek a németek és magyarok, valamint a cseh és szlovák nép valamennyi árulójának és ellenségének megbüntetéséről rendelkeztek. Az 1945. május 19-i keltezésű dekrétum állami felügyelet alá helyezte a csehszlovákiai magyarok, valamint németek vagyonát, az 1945. évi 33. számú elnöki rendelet pedig a német és magyar nemzetiségű egyének állampolgárságát szabályozta. 1945. február 27-én kiadott 4. számú dekrétum a magyarok, németek, illetve valamennyi áruló 50 hektárt meghaladó mezőgazdasági vagyonának elkobzásáról rendelkezett. A beneši dekrétumok mind a mai napig éreztetik hatásukat anyagi, erkölcsi, továbbá lélektani téren egyaránt.

Csehszlovákiában 1938 és 1953 között nagymértékű vagyonekötődésre és tulajdonoscserekre került sor a mezőgazdaságban. Az 1938. évi első bécsi döntés nyomán, amikor Dél-Szlovákiát Magyarországhoz csatolták, a szlovákok, valamint a csehek egy része pár napon belül kénytelen volt elhagyni ezt az országrészt. A földreform során ekkor újra elkobozták a magyar nemzetiségűek tulajdonában levő földek nagy részét. Mindössze körülbelül 60.000 hektárnyi földterület maradt magyar tulajdonban.

1945 után többen úgy vélekedtek Csehszlovákiában, hogy minél szigorúbb büntetést kell kapniuk azoknak, akik együttműködtek a fasiszta Németországgal vagy a horthysta Magyarországgal, valamint azoknak, akik részt vettek a dél-szlovákiai szlovákok elleni megtorlásban, azaz Szlovákia területi épségét veszélyeztették, és Csehszlovákia felbomlása érdekében tevékenykedtek. A népbíróságok intézményrendszere is a második világháború után épült ki. A valódi tettesek utáni nyomozás helyett Csehszlovákiában a könnyebbik utat választották: az országban élő magyarokat és németeket kollektív bűnösöknek kiáltották ki. Így a vétkesek listájára került több szlovák parlamenti képviselő, bűnösnek nyilvánították az uralmon lévő Hlinka vezette Szlovák Néppárt vezetőit, tehát mindazokat, akik a német politikusokkal közvetlen kapcsolatban álltak. Dél-Szlovákiában a magyar nacionalista pártok, illetve az 1936-ban alakult Egyesült Magyar Párt tagjai kerültek a vádlottak közé. Ezek a pártok segítették elő Dél-Szlovákia csatlakozását a horthysta Magyarországhoz, ezért már maga a párttagság is kollaborációnak minősült. A vádlottakat vagy azok családtagjait a lakosságcsere keretén belül hazájuk elhagyására kényszerítették, vagy csehországi kényszmunkára ítélték. Összesen 22.279 embert állítottak a Szlovák Nemzeti Bíróság és a népbíróságok elé, közülük 8.962-t ítélték el, 13.316-ot mentettek fel. Az elítéltek között 4.946 (az összes 55,15%-a), a felmentettek között pedig 9.318 (az összes 69,97%-a) volt magyar nemzetiségű. Az 1945. október 28-án létrejövő Ideiglenes Nemzetgyűlés jóváhagyta ezeket a rendeleteket. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés is diszkriminatív jellegű volt, mivel a kormányrendelet szerint nem szláv anyanyelvű tagjai nem lehettek: választójogot Csehszlovákiában csak cseh, szlovák, vagy más szláv nemzetiségű állampolgárok kaphattak. Mivel az 1945. augusztus 2-án kiadott 33. számú elnöki alkotmánydekrétum alapján minden német és magyar nemzetiségű csehszlovák állampolgár 1945. augusztus 10. napjától kezdve elveszítette csehszlovák állampolgárságát, nem rendelkezett választójoggal sem.

A beneši dekrétumok a német, valamint a magyar kisebbséget kollektív háborús bűnösökként bélyegezték meg, és elrendelték vagyonekötését. A rendelkezés 1945. március 1-jével lépett életbe. A 108. számú dekrétum alapján az elkobzott vagyont cseh, szlovák, illetve más szláv nemzetiségű személyek között osztották szét. A vagyonától megfosztott német kisebbséget a karhatalom segítségével vitték ki az országból. A kisémmizett, körülbelül 100.000 magyar nemzetiségű személyt akarata ellenére áttelepítették Magyarországra, és a Szlovákiában maradt vagyonába az arra jelentkező szlovákokat telepítették át Magyarországról. A vagyontalan magyarokat, akikről nem volt mit elvenni, 1945-1946 telén

közhasznú munkára Csehországba deportálták. Valójában karhatalommal tehervagonokba terelték a kijelölt családok tagjait, és cseh vagy morva parasztokhoz vitték őket cselédeknek. A kiutalási törvény értelmében juttatták a magyarok és németek földjeit a cseh, illetve morva, majd a Magyarországról áttelepített szlovák parasztok tulajdonába. Ez volt az első csehszlovákiai földreform. A második földreform keretében a dél-szlovákiai országrészben a magyar földeket szlovák parasztokhoz juttatták.

Az 1989-es politikai fordulat után a csehszlovák parlament 1991. június 24-én elfogadta a földtörvényt, amelynek alapján orvosolni kellett volna a diszkriminatív, emberi jogokat tipró beneši dekrétumokat, valamint a Szlovák Nemzeti Tanács 104/1945. számú elkobzási törvényrendeletét. A törvény azonban az idevonatkozó beneši dekrétumokat nem hatálytalanította, csak megtiltotta a további jogtalanságokat. A vagyonuktól megfosztott és Csehszlovákia területéről kitelepített magyar, illetve német nemzetiségű személyek semmilyen kárpótlásra nem jogosultak Csehszlovákia utódállamaitól, azaz Csehországtól vagy Szlovákiától.

Az 1989-es rendszerváltást követően, az 1948 és 1989 között elkövetett törvénytelen séggek áldozatainak kárpótlása során felmerültek olyan követelések is, amelyeknek célja a háborút közvetlenül követő beneši elnöki rendeletek alapján történt vagyonekobbzások jóvátétele volt. Szlovákiában a kárpótlásra csak azok a személyek jogosultak, akiknek az 1948. február 25-i fordulat után kobozták el vagyonukat.

A kérdés napjainkban is foglalkoztatja az embereket, a beneši dekrétumok semmissé nyilvánítása mellett a népbíróságok keletkezéséről szóló rendeletek eltörlése is gyakran napirendre kerül a német, magyar és cseh vagy szlovák politikusok tárgyalásain. Például az *Új Szó Beneš-dekrétumok vagy SZNT-rendeletek?* című cikkének a szerzői arra hívják fel a figyelmet, hogy a Szlovák Nemzeti Tanács a 33/1945-ös, népbíróságokról szóló rendeletét sohasem törölte el. A cikk az *Új Szó* 22/7/1993 számában jelent meg.

Mára rendeződött e kisebbségek sorsa is. 1990-ben alakult meg a CSMMSZ (a Cseh és Morvaországi Magyarok Szervezete), amely a mintegy 15 ezres csehországi magyar közösség legnagyobb országos szervezete. A hat helyi szervezetben körülbelül 500 ember tevékenykedik. Mindenütt rendszeres programokat szerveznek: klubtalálkozókat, magyar kulturális napokat, magyar bálakat, illetve megtartják a magyar nemzeti ünnepeket. 1992 óta a szervezet adja ki az évente öt alkalommal megjelenő *Prágai Tükör* című folyóiratot. A szervezet tevékenységét a cseh és a magyar állam is anyagilag támogatja. A csehországi kisebbségi sajtóra vonatkozó szabályok szerint az államtól kapott pénz maximálisan 70%-a lehet a lap összkiadásainak, ami azt jelenti, hogy a kiadónak még a költségek 30%-át kell saját forrásokból előteremtenie a lap kiadására. Ezt az önrészt a CSMMSZ minden évben magyarországi forrásokból fedezi. A Csehországban élő nemzeti kisebbségek képviselői már évek óta egyre elégedetlenebbek sajtójuk állami támogatásának mértékével. Az erre a célra szánt összeg több éve változatlanul 30 millió korona, ami a gyakorlatban azt jelenti, hogy az állami támogatás nem követi az inflációt, így a pénz reálértéke egyre csökken. A kisebbségek azon követelésére, hogy az összeget emeljék legalább 40 millió koronára, a cseh politikusok általában nem reagálnak, továbbá erre semmilyen nemzetközi norma sem kötelezi őket.

A csehországi magyarok nyelv- és kultúramegtartó tevékenységét nagymértékben megnehezíti, hogy a 15.000-es lélekszámú magyarság szórványban, nem egy tömbben él, illetve munkahelyén, a hivatalokban, az orvosi rendelőkben a cseh nyelv használata jellemző. A Prágai Magyar Kulturális Központ 1953. augusztus 20-án nyitotta meg kapuit. Megnyitásától kezdve legfontosabb feladatának a magyar kultúra terjesztését tekintette nemcsak Csehország, hanem egész Csehszlovákia területén. A magyar politikai és egyházi ellenzék az 1989-es csehszlovákiai politikai fordulat előkészítésében nagy szerepet játszott. A Prágai Magyar Kulturális Központ az 1990-es években a megváltozott társadalmi és kulturális viszonyok között a helyét kereste. Mára anyagilag, illetve szakmailag is stabilizálódott a

helyzete, megjelenése megfelel a modern információs társadalom követelményeinek. Arra vonatkozóan nincsenek pontos adatok, hogy a csehországi magyarok közül hány ember vallja magát magyar anyanyelvűnek, ugyanis a népszámlálásokon a magyarokat – alacsony lélekszámuk miatt – az egyéb kategóriában tüntetik fel.

Ami az idegennyelv-oktatást illeti, Csehországban az anyanyelv után a német a legelterjedtebb nyelv. Hogy miért nem az angol, arra az szolgál magyarázattal, hogy Csehország legnagyobb kisebbségét a németek alkotják, és ők fontosnak tartják, hogy gyermekük megtanulja őseik nyelvét. A német Európa egyik legmagasabb presztízsű nyelve, így Csehországban nemcsak a német etnikumhoz tartozók, hanem a többségi nemzethez tartozó csehek, illetve más kisebbségi csoportokhoz tartozók is szívesen választják ezt a nyelvet.

V. 6. Dánia

Dánia, hivatalos nevén Dán Királyság, államformáját tekintve parlamentáris monarchia, Észak-Európában, pontosabban a Skandináv-félszigeten található. Az ország közigazgatásilag 14 tartományra oszlik, hozzá tartozik még Grönland (amely 1979. januárja óta belső önkormányzattal rendelkezik), valamint autonóm területként a Feröer-szigetcsoport. Számos régészeti lelet bizonyítja, hogy Dánia mai területén már a kőkorszakban is éltek emberek. Az ókorban germán törzsek telepedtek le itt (angolok, jütök, kimberok, szászok, teutonok). A főleg állattenyésztéssel és növénytermesztéssel foglalkozó dánok a VI. században vándoroltak be Svédországot a Jütlandtól elválasztó szigeteken keresztül. Az országot Öreg Gorm egyesítette a X. század folyamán, és ő építette ki a legfontosabb tengeri kikötőket.

Az ország Öreg Gorm fia, Kékfogú Harald uralkodása alatt, a X. század végén vette fel a kereszténységet, mint államvallást, illetve adott feudális előjogokat az egyháznak. A kereszténység háttérbe szorította a germán istenek imádatát. Hegyesszakállú Sven Angliát, Skóciát és Norvégiát is meghódította. Ennek ellenére, Dánia a legnagyobb kiterjedését Nagy Knut idején, a XI. században érte el. A XI-XII. század fordulóján a belső harcok következtében a nagy birodalom szétesett, és csak a XII. század végén sikerült újra meghódítani az elvesztett birtokokat, valamint az országhoz csatolni még a balti partvidéket is (egészen a mai Észtország északi részéig kiterjedő területet). A XIII. században az egymással szövetséges német fejedelemségekkel vívott csatákban a dán csapatok alulmaradtak, ezért a meghódított területeket – Észtország kivételével – el kellett hagyniuk.

Svédország a XIV. század közepe táján elfoglalta Koppenhágát. A Norvégiával fennálló perszonálunió kiterjesztéseképpen 1397-ben jött létre a Dán-Svéd-Norvég unió. Ekkor Finnország Svédország részét képezte, Izland pedig Norvégiához tartozott. A szövetségben részt vevő három ország közül Dánia volt a gazdaságilag és politikailag legerősebb, ezért az övé volt a vezető szerep. A megerősödött, önálló politikai pozícióra törekvő Svédország (a hozzá tartozó Finnországgal együtt) 1448-ban kivált az unióból. 1460-tól 1806-ig a mindenkori dán király a német-római birodalom választófejedelmévé vált. A következő évszázadokban a skandináviai országok külpolitikáját a balti partvidékért folytatott küzdelmek határozták meg.

Az első világháború idején Dánia semleges ország maradt, gazdasági és kereskedelmi életére kedvező hatást gyakorolt a háborútól való távolmaradás.

Izland 1918-ban harcolta ki a Dániától való függetlenségét, de továbbra is fennmaradt a perszonálunió intézménye.

1940. április 9-én Németország megszállta Dániát, a britek katonai támaszpontot létesítettek Izlandon és a Feröer-szigeteken, az amerikaiak pedig Grönlandon. Azonban Dánia egészen 1943. augusztus 29-ig meg tudta őrizni szuverenitását. Izland 1944-ben felbontotta a

perszonáluniót, június 17-én kikiáltotta a polgári köztársaságot. Dániát a fasiszta csapatok 1945. május 5-én hagyták el.

1949. április 4-én Dánia csatlakozott az Észak-atlanti Szerződés Szervezetéhez, azonban a lakosság nagy része ma is ellenzi a külföldi katonai támaszpontok létesítését az ország területén. Az ország 1960-ban lépett be az Európai Szabadkereskedelmi Társulásba, 1973. január elsején pedig csatlakozott a Közös Piachoz. Grönland 1953. június 5-én vált Dánia integrált részévé, és az is maradt 1979-ig.

Skandinávia államai igen eltérő módon és ütemben fejlődtek, ennek ellenére ma már egységes régióként beszélhetünk róluk. Dánia, valamint Svédország a késő középkorra elérte a középhatalmi státust, míg Finnország, Izland és Norvégia a XX. század elejéig Dánia és Svédország függésében élt. A vándorlásoknak köszönhetően a skandináv népek ugyanolyan mértékben keveredtek egymással, mint a közép-európai térség országainak lakossága. Skandináviában nem elsősorban az anyanyelv határozza meg a nemzeti identitást – annál is inkább, mivel a finn és a lapp kivételével az indoeurópai nyelvcsalád germán eredetű skandináv nyelvei nagyon hasonlítanak egymásra –, hanem a történelmi, valamint kulturális kapcsolatok. Így előfordulhat, hogy Dániában vagy Finnországban svéd nemzeti érzelmű, Svédországban pedig norvég nemzeti érzelmű emberek élnek, állampolgárságuktól függetlenül. Valamennyi skandináv államban előfordulnak a szomszédos nemzetek kisebbségi csoportjai. A nyelvi és kulturális sokszínűség ellenére a kisebbségek aránya minden skandináv államban alacsony. Még az elismerten toleráns finn kisebbségi politika is csak körülbelül 6%-nyi svéd kisebbségi létezését ismeri el, akiknek mindennemű jogait védi.

A lappok nem rendelkeznek anyaországgal, így ők minden országban biztosan az állampolgárságuktól eltérő nemzeti identitással rendelkeznek. Helyzetüket nehezíti, hogy korántsem alkotnak olyan egységes népcsoportot, mint azt a laikusok általában hiszik. A különböző, egymástól több ezer kilométerre fekvő területeken élő lappok nyelvjárásai olyannyira eltávolodtak egymástól, hogy meg sem értik egymást. Ráadásul Finnország, Norvégia, Svédország, valamint Oroszország határai is elválasztják őket egymástól – még akkor is, ha Finnország és Svédország esetében az uniós tagságnak köszönhetően a földrajzi határnak nincs jelentősége.

Dánia a Jylland (Jütland)-félszigetet és több mint 400 kisebb-nagyobb szigetet foglal magában, amelyek túlnyomó része lakott. Külbirtokaihoz tartozik [Grönland](#) (a Föld legnagyobb szigete), illetve a [Feröer-szigetek](#) is. Dánia lakosságának száma 5,4 millió fő. Ebből 97% dán anyanyelvű, a németek aránya 1,7%, a svédeké 1,3%, a fennmaradó 0,5%-on pedig egyéb származású kisebbségek osztoznak. Dánia hivatalos nyelve a dán.

A dán Dániában több mint 5 millió ember beszéli, ez az ország lakossága 97%-ának anyanyelve. 25.000 dán él a szomszédos Németországban, Dél-Schleswigben (Sydslesvig/Südschleswig), ahol az iskolai oktatás nyelve is a dán, kisebbségi nyelvként. Svédország lakóinak 0,4%-a dán eredetű. A dán nyelv [Grönlandon](#) és a [Feröer-szigeteken](#) is hivatalos. Korábban Izlandon is hivatalos nyelv volt, ma kötelezően oktatják a szigetország iskoláiban. Legközelebbi rokonai a norvég (pontosabban a bokmål), illetve a [svéd](#). Mint [germán](#) nyelv, természetesen hasonlít a többi germán nyelvre is, például a németre vagy az angolra.

Dánia legnagyobb kisebbségét a németek alkotják, számuk mintegy 92.000-re tehető, bár ősei anyanyelvét jóval kevesebb, körülbelül 20.000 személy beszéli. A dán-német határ átjárhatóságának köszönhetően a kisebbségi nyelvhasználat, illetve hagyományörzés egyik országban sem ütközik semmilyen nehézségbe. Dánia és Németország egyaránt támogatja a kisebbségi nyelvű oktatást. Az azonban szembetűnő hiányosság, hogy egyik ország kisebbségek által lakott területein sincsenek kétnyelvű dán-német, vagy német-dán feliratok.

Mivel Dánia ásványkincsekben és természeti erőforrásokban igen szegény ország, a világ e kincsekben jóval gazdagabb országaival csak a szellemi tőkébe való minél nagyobb

mértékű befektetéssel tudja felvenni a globalizáció teremtette versenyt. A dán társadalom tagjai (szülők, gyermekek, politikusok, oktatási szakemberek, és a munkaerő-piac mindkét oldalán állók) számára teljesen természetes, hogy Dániában nem az iskolába járás és a bármilyen papír megszerzése a cél, hanem maga a tanulás, valamint a gyakorlati életben is jól hasznosítható tudás megszerzése. Ezért a közoktatás kiegészítéseképpen kiválóan működik az élethosszig tartó tanulás: a felnőttképzés révén.

A dán iskolarendszer legfőbb jellegzetessége az egységességre való törekvés: a dán társadalom – attól függően, hogy ki milyen iskolatípusban tanul – kulturális értelemben nem szakad több részre, az egyes rétegek közötti kulturális szakadék nem olyan mély, mint például hazánkban. Dánia kis területe miatt (ha csak az ország kontinentális területét tekintjük, és nem vesszük ide Grönlandot, valamint a Feröer-szigeteket) az oktatásban fontos szerep jut az idegen nyelveknek, illetve az idegen kultúrák megismerésének. Az ország földrajzi elhelyezkedésének köszönhetően a német áll az első helyen, de nagyon sokan tanulnak angolul is. Dániában mindössze 9 évig tart az iskolakötelezettség (csak összehasonlításképp: Magyarországon mindenki 12 évig tanköteles), de a 15 éves kort betöltött gyerekeknek is lehetőségük van a továbbtanulásra. Minden szülőnek alkotmányos joga van ahhoz, hogy iskolát alapítson, amennyiben egyik iskola programja sem felel meg az igényeinek, de még ahhoz is hogy bármely tantárgyat saját maga tanítsa meg gyermekének.

A dán magániskolák hálózatához tartoznak a szabad iskolák, dánul: friskole-k. A friskolék tantárgyi programjai nem a magoláson, hanem a képzelőerőn, tapasztalatokon, kreativitáson, valamint a gyerekek érdeklődésének kielégítésén alapszanak: a gyerekeket nem magológépeknek, hanem önálló, gondolkodó lényeknek tartják. Az első helyen a gyakorlati készségek állnak az elméleti tudással – a bemagolt lexikális ismeretekkel – szemben. Ezért van az, hogy a dán diákok a gyakorlati készségeket – olvasott szöveg értése, alapvető számolási készségek – felmérő PISA-teszten általában az első helyek valamelyikét szerzik meg, messze megelőzve a magoltató oktatási rendszerben felnövekvő gyerekeket. A minden művészeti ágra, és nemcsak túlnyomórészt az irodalomra kiterjedő művészeti oktatás kiemelkedő helyet foglal el a dán oktatási rendszerben, amivel a gyerekek ízlését, kreativitását, valamint fantáziáját fejlesztik. A művészeti órákon a cél nem az unalmas és a gyakorlati életben semmire sem használható, az olvasást egy életre megutáltató esszék, elemzések írása – mint például a magyarországi irodalomórákon –, hanem egy bizonyos szintű igényesség kialakítása, amely az élet minden területén tetten érhető. Gondoljunk például a skandinávok híresen ízléses lakberendezésére, aminek csak látszólag nincs köze az iskolai oktatáshoz. Valójában az iskolai művészeti órákon dől el, hogy egy gyerek milyen ízlésű felnőtté válik.

Az állami iskolák színvonala nem marad el a magániskolák színvonalától, viszont, ami a tantárgyi programjukat illeti, az oktatási tárca előírásai jobban megkötik a kezüket. Az önkormányzati fenntartású ifjúsági és továbbképzési iskolák tanulói azok a 14-18 éves fiatalok, akik az általános iskolában nem tartoztak a jó tanulók közé. Ezek az iskolák a kreativitást, gyakorlati készségeket igénylő feladatokra fektetik a hangsúlyt, és az alap szakképzési oktatás intézményei keretében a 9. vagy 10. osztályt végzett gyerekeknek nyújtanak valamilyen szakképzést. Azok, akik valamilyen értelmiségi pályára készülnek, a gimnáziumot vagy a kétéves felsőfokú előkészítő tanfolyamot választják. Ebből a két iskolatípusból lehet egyetemre vagy főiskolára jelentkezni.

Dániában évente több százezer koronát költenek a felnőttképzésre. Ennek keretében a felnőtt munkavállalók bizonyos időközönként több hónapnyi fizetett szabadságot kapnak, amely idő alatt különböző tantárgyakat kell tanulniuk. Első helyen az idegen nyelvek állnak, második helyen a számítógépes ismeretek. Az idegen nyelvek közül a felnőttképzésben nem a németé vagy az angolé a vezető szerep, hanem a „kisebb, kevésbé fontos” nyelveké: francia,

olasz, spanyol, orosz. Ennek az az oka, hogy gyerekkorban az iskolakötelezettség idején a lakosság jó része megtanul angolul vagy németül.

Dánia nyelvpolitikájáról beszélve nem feledkezhetünk meg az ország egyik legnagyobb bevándorló kisebbségi csoportjáról, a muzulmánokról. Számuk eléri a 44.000-et, többségük gazdasági okok miatt hagyta el hazáját és telepedett le Dániában. Beilleszkedésük során ugyanazok a problémák merülnek fel, mint a többi nyugati demokráciában: a gyermekeknek nincs lehetőségük arab nyelvű oktatás igénybe vételére, a hagyományos arab öltözék iskolai viselésére, valamint az iszlám vallás felvételére az órarendbe. A dán polgárok többsége sokkal toleránsabb az arab származású személyekkel, mint más nyugat-európai országok lakossága, így jóval kevesebb, a muzulmánokat érintő munkahelyi konfliktusról érkeznek hírek Dániából, mint például Franciaországból, Németországból vagy Nagy-Britanniából. Azonban teljesen Dánia sem mentes az iszlám és a nyugati civilizáció között kialakult feszültségektől. Emlékezetes a 2006. tavaszán kitört karikatúra-botrány, amely abból indult ki, hogy egy dán karikaturista Mohamed prófétát ábrázolta egyik rajzán. Mohamed próféta képi ábrázolását a Korán szigorúan tiltja, így ez a konfliktus túlmutat önmagán: nem egyszerűen arról van szó, hogy egy vallás hívein viccelődik valaki (ami önmagában is izléstelenségre vall), hanem arról, hogy egy szent könyv előírásait semmibe veszi. Több arab ország úgy reagált a karikatúrák megjelenésére, hogy a dán termékeket az üzlettulajdonosok levették a polcokról, az iszlám hívei pedig a legnagyobb városokban heteken át több, a nyugati civilizációt ostromozó tüntetést szerveztek. A nyugati civilizáció úgy reagált a konfliktusra, hogy a szólásszabadságba ez is belefér, és több franciaországi, nagy-britanniai, illetve németországi lapban megjelentették az ominózus karikatúrát. Sőt, újabbat is kiadtak, amelyeken az eredeti rajzon felháborodott iszlám hívőket figurázták ki. A konfliktusról magáról mindkét nagy kultúrában megoszlanak a vélemények: az arab országokban is hallatják a hangjukat olyanok, akik saját népüket felszólítják a nagyobb fokú toleranciára és a szólásszabadság tiszteletben tartására; a nyugati civilizációban is elhangzanak olyan vélemények, amelyek szerint másokat nem szabad vallásukban megsérteni, a szólásszabadság nem előbbre való a toleranciánál. Az mindenesetre tény, hogy a két nagy kultúra közti, feszültségektől terhes, törékeny kapcsolatokat nem szabad holmi karikatúrák miatt kockáztatni. Karikatúrákat lehet készíteni olyan témákról, amelyek senkit sem sértenek, nota bene saját magunkról is. Sokkal inkább a két civilizáció közötti jó kapcsolatok kialakítására és fenntartására, ezzel együtt a terrorizmus hosszú távú felszámolására kellene az energiánkat koncentrálnunk, a helyett, hogy buta viccek miatt feszültséget okozunk ott is, ahol addig nem volt.

Dánián kívül a többi európai uniós skandináv országban nem él számottevő muzulmán kisebbség. Egyedül Norvégiában tehető félmillióra a számuk, de Norvégia nem tagja az Európai Uniónak.

V. 7. Észtország

Észtország Észak-Európában, a Balti-tenger partján található, Litvánia és Lettország mellett a Balti Államok egyike. Területe 45.226 [km²](#). A mai Észtország területe már az i. e. IX. évezredben is lakott hely volt, ezt bizonyítják a kundai kultúra régészeti leletei. Az i. e. IV. évezredben már a balti finn népek ősei éltek itt, az i. e. III. évezred táján az észtek ősei velük kerültek kapcsolatba. Az i. e. I. évezred vége felé alakult ki a különböző törzsek egyesüléséből az észt nép. I. e. V. században sikerült visszaverni a szláv törzsek támadásait, azonban i. sz. a IX-XI. század a vikingek elleni háborúkkal telt el. A XIII. század elején Észtország nagy része a Német Lovagrend kezébe került, az északi területeket pedig II. Valdemár dán király foglalta el, 1219-ben megalapítva Tallinnt, a mai Észtország fővárosát. A XIV. század közepén a Német Lovagrend meghódította a dán uralom alatt lévő Észak-

Észtországot is. Az Ó-Livóniának nevezett, a mai Észtországot és Lettországot magában foglaló terület a Német-római Császársághoz tartozott, de minden téren önálló politikát folytatott. Azonban nem alakult ki az egységes államiság: a lovagrend, a püspökségek és a városok önállósultak, egymással rivalizáló módon politizáltak, bár az egész országban erősen érezhető volt a Német Lovagrend hatalma.

A reformáció eszméi az 1520-as években terjedtek el Észtországban. Ez a kor egyben az észt irodalmi nyelv kialakulását, valamint az észt nyelvű kultúra virágzását jelentette. Ekkor jelentek meg az első észt nyelvű könyvek, valamint észt nyelvtanok. A kereszténység nem játszott nagyon fontos szerepet az ország mindennapjaiban, az észt nyelvű Újszövetség viszonylag későn, 1668-ban jelent meg, az egész Biblia pedig még később, 1739-ben. A XVI. század végén Oroszország, Svédország, Dánia és Lengyelország harcolt Észtország, illetve Lettország területeiért. Az északi területek Svédország, a déli területek pedig Lengyelország kezébe kerültek. 1600-ban a svédek elfoglalták a lengyelek hatalma alatt lévő Dél-Észtországot is. II. Gusztáv Adolf svéd király 1632-ben megalapította Észtország első egyetemét Tartu városában, és a XVII. század végén építtette ki a népiskolai hálózatot, bevezetve ezáltal a kötelező elemi iskolai oktatást.

Az 1700-tól 1721-ig tartó nagy északi háború eredményeképpen I. Péter orosz cár 1710-ben elfoglalta Észtországot, illetve Észak-Lettországot, bár továbbra is fennmaradt a német nyelvű hivatalos ügyintézés. Az orosz ortodox egyház hatalmát nem sikerült kiterjeszteni a balti térségben, továbbra is jelentős volt a katolicizmus, valamint a reformáció államvallás jellege.

A nemzeti öntudatra ébredés a XIX. században indult meg, ekkor adtak ki nagyon sok nemzeti nyelvű napi- és hetilapot, továbbá 1838-ban alapították az Észt Tudós Társaságot, 1872-ben pedig az Észt Tollforgatók Társaságát. Az észt eredetmondát, a *Kalevipoeg* című eposzt 1857-61 között jelentették meg. Az össz-észtországi dalosünnep is az egyik legfontosabb része a nemzeti kultúra ápolásának. Az 1881-ben trónra kerülő III. Sándor cár intenzív oroszosító politikája még jobban felerősítette az észt nemzeti érzéseket. Ennek köszönhetően az észt tartományokban volt a legmagasabb az írni-olvasni tudók, és egyáltalán az iskolázottak aránya.

Az első világháborúban Észtország nem tudta megőrizni semlegességét, az orosz hadseregbe körülbelül 100.000 észt katonát soroztak be. 1918-ban a német hadsereg megtámadta a balti térséget, de február 24-én az észt baloldal kikiáltotta a független és demokratikus Észt Köztársaságot, amely német megszállás alatt maradt. Nagy-Britannia, Franciaország és Olaszország májusban elismerte Észtország függetlenségét, ezzel megkezdődött a német csapatok kivonulása az ország területéről. Észtországnak – szuverenitása megvédése érdekében – Finnország, illetve Nagy-Britannia nyújtott segítséget. 1919-ben teljesen észt nyelvűvé vált a Tartui Egyetem, egyre szélesebb körben terjedt el az észt nyelvű oktatás, észt kézbe került az evangélikus egyház. A lett, német, orosz, svéd, zsidó nemzeti kisebbségeknek azonban mindenre kiterjedő jogokat biztosított az 1920-ban kiadott alkotmány.

Az 1920-as években politikai instabilitás jellemezte Észtországot: a nemzeti erők olyannyira megosztottak voltak, hogy egyik oldal sem tudott hosszú időre hatalomra kerülni. A helyzetet súlyosította a gazdasági világválság. Az alkotmányos válságot kihasználva a Szovjetunió – a Molotov-Ribbentrop paktum értelmében – 1939. augusztus 23-án elfoglalta Észtország területét, amely így a szovjet állam 16. tagköztársaságává vált. Észtországot a német hadsereg 1941-ben szállta meg, ezzel belekényszerítve azt a második világháborúba. Az észt nemzeti erők – bár igen aktívak voltak – a világháború után sem tudták helyreállítani Észtország függetlenségét.

A Szovjetunió gazdasága az 1980-as években az összeomlás szélére került, a gorbacsovi peresztrojka és glasznjoszty sem tudta megakadályozni a hatalmas ország

széthullását. Az eseményeket a többi kelet-közép-európai volt szocialista országban zajló politikai-gazdasági-társadalmi rendszerváltás is felgyorsította. Észtország – a másik két balti országgal együtt – 1991-ben nyerte el függetlenségét a volt Szovjetuniótól. Az ENSZ a három balti államot még abban az évben felvette tagjai sorába, az új észt alkotmányt pedig 1992-ben fogadták el. Észtország 1993-ben csatlakozott az Európa Tanácshoz, 1994-ben társult tagja lett az Európai Uniónak, 2002-ben pedig az Észak-atlanti Szövetség Szervezetének. Az Európai Unióba 2004. május elsején nyert felvételt másik kilenc országgal együtt.

Észtország hivatalos nyelve az észt, amelyet főként [Észtországban](#) beszélnek, és amely 2004. május elseje, azaz Észtország uniós csatlakozása óta az Európai Unió egyik hivatalos nyelve. Összesen mintegy 1,1 millió beszélője van. Jelenleg az Európai Unióban hivatalos három finnugor eredetű nyelv közül a legkevesebb beszélővel az észt rendelkezik.

Az 1941-től 1990-ig tartó szovjet megszállás miatti kivándorlás következtében Észtországon kívül az Amerikai Egyesült Államokban, Svédországban, Finnországban, Németországban, valamint az Egyesült Királyságban is él ezres nagyságrendű észt nyelvű lakosság, ezenkívül mintegy 3.000-re tehető az ukrain észtok száma. Észtországban számos nyelvjárást beszélnek, az ország kis területéhez képest az egyes nyelvjárások közötti eltérések meglepően nagyok. Az észt nyelv a finnel és más finnségi nyelvekkel (például vepsze, lív, vót, inkeri, karjalai, stb.) rokon, olyannyira, hogy beszélőik kölcsönösen megértik egymást. Tallinnban, az ország fővárosában lehet fogni a finn tévé adását, mivel Helsinkitől mindössze 80 km-re fekszik, ennek következtében sokan értenek finnül is. Észtország európai uniós csatlakozása után fellendült a finn bevásárlóturizmus, amit a kedvezőbb árak mellett az is ösztönöz, hogy a finneknek szinte nincsenek nyelvi problémáik Észtországban.

Észtország – Lettországgal együtt – a volt Szovjetunió azon két tagállama közé tartozik, amely nem adta meg automatikusan a területén lakó orosz anyanyelvűeknek az eredeti állampolgár státusát. Az észt nyelv védelmében az észt állampolgárság megszerzéséért mindenkinek – még aki például Tallinban született, és élete során sohasem járt Moszkvában, annak is – le kell tennie a nyelvtudását igazoló észt állami nyelvvizsgát. Itt azonban különbséget kell tenni azon orosz származásúak között, akik őshonosnak számítanak ezen a területen, illetve azok között, akik a szovjet megszállás után települtek be Észtország mai területére. Az őshonos kisebbség tagjai automatikusan megkapták az észt állampolgárságot, az 1940 után betelepülők viszont csak akkor, ha igazolják észt nyelvtudásukat. A Baltikumban a korábbi uralkodónemzet tagjai 1991-ben egyik napról a másikra a legjelentősebb nemzeti kisebbség képviselőivé váltak. A legtöbb orosz származású ember Lettországon él – ott mintegy a lakosság egyharmada orosz származású. Észtország másfélmillió lakosának 28%-a, azaz körülbelül 440.000 ember orosz nemzetiségű. Észtországban az ország függetlenségének kikiáltása, vagyis 1991 után, mintegy 100.000 ember vette fel az észt állampolgárságot. Az ország területén összesen 290.000 ember vallotta magát orosznak az 1989-ben tartott, utolsó hivatalos szovjet népszámlálás adatai szerint. További 130.000 személy belorusz, ukrán és más származásúnak vallotta magát. A nem észt állampolgároknak nincs szavazati joguk, továbbá nem foglalhatnak el észt állampolgársághoz kötött állásokat. Észt nyelvtudás és állampolgárság nélkül egyáltalán bármilyen munkához jutni is nagyon nehéz Észtországban. Az észtországi, illetve lettországi állampolgársági törvény, amely az 1940 után a két ország területére került oroszok állampolgári jogait nem ismeri el, minden nemzetközi szerződéssel ellentétes. A balti államokban élő hontalanok helyzetére jellemző, hogy ők hazájuknak a balti államokat tartják, bármikor is kerültek oda. Számukra Oroszország egy külföldi állam, amelybe nem óhajtanak bevándorolni. Ez amúgy sem menne könnyen, mivel Oroszország határain kívül szerte a világon körülbelül 20 millió orosz származású ember él, mindannyiukat Oroszország – hatalmas méretei ellenére – képtelen lenne befogadni. Jelenleg Észtországban az embereknek – jogállásuktól függően –

háromfajta személyi okmányuk lehet. Az észti állampolgárok személyi igazolványa kék színű, az állampolgársággal nem rendelkezőké szürke, az orosz állampolgároké pedig piros. Az egykori szovjet útlevélek érvényessége 1997. május 15-én járt le, ekkor a hatóságok az észti állampolgársággal nem rendelkezők útlevelét szürke színű okmányra cserélték le.

Valamelyest enyhít a hontalanok helyzetén, hogy az 1998. december 8-i észti állampolgársági törvény értelmében a hontalanoknak Észtország területén az ország 1991-ben kihirdetett függetlensége után született gyermekei automatikusan megkapják az észti állampolgárságot.

Orosz állampolgárként vagy hontalanként a Baltikumban élő személyek vízum nélkül utazhatnak Oroszországba, ám az oroszországi oroszok csak vízummal utazhatnak a balti államokba, mivel az Európai Unió területére nem uniós állampolgárok csak vízummal léphetnek be. Az orosz-észti határ mentén fekvő, kettévágott határvároska, Narva (amely Észtországhoz tartozik) és a város másik fele, Ivángorod (amely Oroszországhoz tartozik) hasonló helyzetbe került, mint az 1920-as versailles-i békeszerződéssel Nagyszelmenc és Kiszszelmenc. Mindkét települést kettévágta az adott nemzetközi békeszerződés. Az egykori magyar falu, Szelmenc Nagyszelmenc nevű része Szlovákiához – és ezzel együtt 2004. május elseje óta az Európai Unióhoz – tartozik, Kiszszelmenc pedig az egyelőre Európai Unió kívüli Ukrajnához. Nemzetközi nyomás hatására kishatárléptővel Nagyszelmenc és Kiszszelmenc lakosai vízum nélkül is átmehetnek egymás falujába. A nagyszelmenciek ukrainai utazása nem ütközik további akadályokba, a kiszszelmenciek viszont vízum nélkül nem utazhatnak tovább Szlovákia területén. Ugyanez a helyzet Narva és Ivángorod esetében is. A Narva területén élő észti oroszok autonómiát szeretnének kapni Észtországnak ezen az északi-keleti részén, valamint szeretnék az orosz második államnyelvként elismertetni. Az iskolaügyi törvényt már sikerült elismertetniük, amely alapján az általános iskola kilencedik osztályáig – megfelelő számú jelentkező esetén – lehetőség van ingyenes orosz nyelvű oktatás igénybevételére. A tizedik osztálytól kezdve a tizenkettedik osztályig a kötelező iskolát viszont csak észtiül lehet ingyenesen elvégezni. Azonban az orosz második államnyelvként való elismerése komoly akadályokba ütközik mind az észti politikusok, mind az észti állampolgárok részéről.

Az észti oroszok minden lehetséges eszközt bevetnek annak érdekében, hogy a balti államokban élő oroszok megtartsák nyelvüket és fenntartsák kultúrájukat. Ösztöndíjat adnak annak, aki felsőfokú tanulmányait orosz nyelven kívánja folytatni. *Russzkij Telegráf* címen ellenzéki újságot is kiadnak, illetve jogsegélyező központot állítottak fel.

Észtországban – a nagyszámú orosz lakos miatt – az Európai Unió tagállamai közül az egyik legalacsonyabb a többségi nemzethez való tartozás büszkeségének mutatója: mintegy 52%-os.

V. 8. Finnország

Finnország, hivatalos nevén Finn Köztársaság, államformáját tekintve parlamentáris köztársaság, Észak-Európában, pontosabban a Skandináv-félszigeten található. Az ország közigazgatásilag 12 tartományra oszlik. A mai Finnország területe már az i. e. VII. évezredben is lakott hely volt, erről tanúskodnak az itt talált régészeti leletek, azonban a nagyobb települések jóval később, körülbelül az i. e. I. évezredben épültek. I. sz. a X-XI. században a finnugor, tavaszt és karél törzsek egybeolvadásából alakult ki a finn nép. A ma is nomád állattenyésztéssel foglalkozó lapp őslakosság egyre északabbra szorult, a finnek viszont már a X. század környékén szoros kereskedelmi kapcsolatokat áptak főleg a kelet-európai országokkal. A normannok a IX-X. század folyamán többször megszállták Finnország nyugati részét, azonban nem sikerült tartós államszervezetet létrehozniuk ezen a területen. A XII. század közepe táján indult meg a finn nemzetségi társadalom felbomlása, ezt a

folyamatot és a feudális viszonyok kialakulását elősegítette a svéd terjeszkedés. IX. Erik svéd király alapította Turku városát, miután meghódította Finnország délnyugati részét. A lakosság erőszakos megkeresztelése, illetve kolostorok, püspökségek létesítése vetett véget a finnugor népekre jellemző sámán tevékenységének, a finnugor legendákat, mondákat, medvekultuszt pedig felváltotta a kereszténység. A svédek a XIII. században hódították meg végleg Finnország belső területeit, a megszerzett birtokokat 1284-ben hercegségként Svédországhoz csatolták. A katolikus egyház szerepe a XV. században vált meghatározóvá.

A reformáció I. Gusztáv király idején, a XVI. században terjedt el Finnországban, ez kissé meggyengítette a katolikus egyház befolyását. A közigazgatási rendszer is reformra szorult, ennek mintája a svédországi rendszer volt. Lappföldet betelepítették, de a lapp őslakosságot a mai napig nem tudták nomád állattenyésztő életmódjuk feladására kényszeríteni. A XVI. század Finnországban is a kulturális fellendülés időszaka volt: 1544-ben nyomtaták ki az első finn nyelvű könyvet, majd 1548-ban jelent meg Mikael Agricola püspök Újtestamentum-fordítása. Helsinkit, a fővárost is ebben a században alapította meg I. Gusztáv (egészen pontosan 1550-ben). Finnország 1581-ben nagyhercegségi rangra emelkedett.

A XVII. század során alakultak ki a tőkés termelési viszonyok alapjai, az akkor legkorszerűbb technológiákra épülő manufaktúrák alakultak. A hatalmas erdős területeknek köszönhetően főleg a faipar és ezzel együtt a faáru-kereskedelem vált fontossá. Finnország szoros kereskedelmi kapcsolatokat ápolt Nyugat- és Kelet-Európa országaival egyaránt. A technológiai fejlődés szükségessé tette a tudományok fejlődését is, ezért az első finn egyetem is a XVII. században létesült, Åbóban. Ám Finnország számára hátrányos következménnyel járt az, hogy Svédország nagy hatalmi helyzetét megerősítette az 1648-ban kötött vesztfáliai béke: a legfontosabb közigazgatási munkaköröket svéd hivatalnokok töltötték be, illetve a svéd lett a hivatalos nyelv a finn helyett. Ez azt jelentette, hogy aki nem tudott svédül, nem vállalhatott hivatali pozíciót Finnországban.

A XVIII. század elején indult északi háború során az orosz hadsereg elfoglalta Viborg, Helsinki és Åbo városát, majd a háborút lezáró nystadi béke Oroszországnak juttatta a Karéliei-félszigetet, valamint Viborgot. Az 1741-43-as svéd-orosz háború után újabb finnországi területek kerültek az orosz cár uralma alá. Svédország 1809-ben a fredrikshamni békeszerződésben mondott le minden finnországi területéről, így I. Sándor orosz cár megerősíthette hatalmát. A cár nagyhercegségi autonómiát biztosított Finnországnak, annak így jogában állt önálló hadsereget fenntartani, parlamentet és szenátust alakítani, valamint finn nyelvű közigazgatási rendszert kiépíteni.

A finn polgárság felismerte az anyanyelv fontosságát, ezért az 1840-es években Yrjö Koskinen és Juhana Vilhelm Snellman vezetésével megalakult a fennomanok¹¹ irodalmi-politikai mozgalma, amely a svekomanokkal¹² szemben a finn nyelv egyenjogúsítását, irodalmi szintre való emelését tűzte ki céljául. A fennomanok tevékenysége túlmutatott a nyelvi egyenjogúság, illetve a finn irodalmi nyelv megteremtésének igényén. A XIX. század végén politikai követelésük az önálló finn ipar támogatására, ezen keresztül pedig az önálló Finnország nemzetközi elismertetésére is kiterjedt. Az 1880-as években gyengült meg az orosz cár finnországi hatalma, azonban a fennomanok mozgalma két részre szakadt. Az ófinnek nem ellenezték az orosz cár finnországi hatalmát, továbbá fenn kívánták tartani az egységes birodalmi belső piacot, az ifjúfinnek pedig az autonóm finn polgári demokrácia kiépítését, reformját követelték. II. Miklós cár intézkedései viszont újra egyesítették a finn erőket, és széles körű nemzeti ellenállási mozgalom tört ki országszerte. Az ifjúfinnek, valamint az ófinnek szövetségéből alakult meg az Alkotmányos Párt, amely 1906-ban felbomlott. A nemzeti felszabadító mozgalom egyre erőteljesebbé vált. 1905-ben Helsinkiben és más nagy finn városokban is tömegtüntetések robbantak ki. Az orosz-finn háború

következtében Finnország elnyerte autonómiáját, Oroszország 1917. december 31-én ismerte el Finnország függetlenségét.

Az első világháborúban Finnország semleges maradt.

Finnország nem kívánt részt venni a második világháborúban sem, ám ekkor nem tudott semleges maradni, mert 1940 őszén a német csapatok partra szálltak az országban, így Hitler arra kényszerítette a finn kormányt, hogy szálljon harcba a Szovjetunió ellen. Finnország 1944-ben kötött fegyverszünetet, 1948-ban pedig barátsági és együttműködési szerződést írt alá a Szovjetunióval.

Finnország 1955 óta tagja az ENSZ-nek, 1969 óta az OECD-nek, 1972-ben kötött szabadkereskedelmi egyezményt a Közös Piaccal, 1973-ban a KGST-vel a fokozott együttműködésről állapodott meg, 1995-ben nyert felvételt a Közös Piac tagállamai közé. Az Európai Unió egyik leggazdagabb tagországa napjainkban konszolidált államként él a köztudatban.

Finnország lakosságának száma 5 millió fő. Ebből finn és karél 90%, svéd 9%, orosz 0,1%, lapp 0,04%, egyéb 0,86%. Finnország hivatalos nyelvei a finn és a svéd. A finnországi svédek nyelve teljesen egyenrangú a finnel, minden formális és informális helyzetben egyaránt használható. Az Európai Unió első finnugor eredetű hivatalos nyelve éppen a finn volt az ország 1995-ös belépésétől kezdve. 2004. május elseje, Magyarország belépése óta a magyar a legtöbb beszélővel rendelkező finnugor eredetű nyelv, a finn „visszaesett” a második helyre, megelőzve a harmadik helyen álló észtet.

A finn nyelv az [uráli nyelvcsalád](#) balti-finn ágának legnagyobb nyelve, [Finnország](#) és az [Európai Unió](#) egyik [hivatalos nyelve](#). Igen közel áll az [észti nyelvhez](#): a kettő beszélői kölcsönösen megértik egymást. A finn rokonai: karjalai (karél), lív, vót, észti, inkeri. A finn beszélőinek száma eléri az 5.150.000-t. Ebből mintegy 4 millió 713 ezer finn él Finnországban, Svédországban pedig körülbelül 250.000. Ez utóbbiak közül csak 20.000 az őslakos finn, az ország északkeleti határa mentén, a többiek bevándorlók. A svéd hivatalos nyelv Finnországban, a finn pedig úgynevezett hivatalos kisebbségi nyelv Svédországban. A svéd alkotmány ugyanis nem említi a hivatalos nyelv fogalmát. Mintegy 2.000 finn él a Jeges-tenger partján, a mai Észak-Norvégiában is. Ők a [XVI–XVII.](#) században telepedtek le itt. Az utolsó [szovjet](#) népszámlálás – amelyet 1989-ben tartottak – adatai szerint Karjalában 67.000 személy vallotta magát finnek. Nagyobb finn közösség él az Amerikai Egyesült Államokban, Kanadában, Németországban, illetve Ausztráliában. Ezenkívül még tízezen élnek az [Európai Unió](#) más tagállamaiban. A finn statisztikai hivatal adatai szerint 2003-ban a lakosság 92,02%-a beszélt a finnt, ami több mint 4,8 millió embert tesz ki az anyaországban. Az észti statisztikai hivatal 2001-es adatai szerint Észtországban 4932-en beszélnek a finnt anyanyelvüként.

Finnországban az 1919-ben kiadott alkotmánytörvény értelmében a finn és a svéd nyelv is hivatalos státust élvez. Az 1922-es nyelvtörvény rögzíti az egynyelvű finn, egynyelvű svéd, valamint a kétnyelvű finn-svéd vagy svéd-finn települések nevét. A finn-svéd vagy svéd-finn megjelölésben megjelenik a település lakossága többségének anyanyelve (amelyik nyelvet többen beszélnek az adott településen, a meghatározásban az a nyelv áll elől). Egy település akkor számít kétnyelvűnek, ha a település lakosságának legalább 8%-a vagy legalább 3.000 személy a többiek anyanyelvétől eltérő nyelvet beszél. Egy területi egység hivatalosan akkor számít egynyelvűnek, ha a többség anyanyelvétől eltérő nyelv beszélőinek száma 6% alá csökken. Tízévente méri fel a különböző területi egységeken élő lakosság anyanyelvét és nyelvtudását. Az 1991-es népszámlálási adatok szerint Finnországban 395 egynyelvű finn, 24 egynyelvű svéd, 21 finn-svéd, valamint 20 svéd-finn kétnyelvű területi egység található. A svéd nyelvű települések túlnyomórészt Finnország délnyugati, illetve nyugati tartományaiban fekszenek. A kisebb falvakra jellemző a nyelvmegtartás, a nagyobb városokra pedig a finn egynyelvűvé válás jelensége. Az egynyelvű települések önkormányzati

szervei csak egy nyelvet használnak, azonban az állami szervek kötelesek minden településen mindkét, az országban hivatalosnak számító nyelvet használni. A kétnyelvű településeken az önkormányzati szervezeteknek kötelezően biztosítaniuk kell a kétnyelvű ügyintézkést. Az itteni hivatalokban dolgozó személyeknek mindkét hazai nyelvet beszélniük kell. Finnország toleráns nyelvpolitikájának köszönhetően a svéd nyelv itteni használatát nem fenyegeti közvetlen veszély.

Az önkormányzatok nyelvhasználatához hasonló a helyzet az oktatás terén is. Az egynyelvű településeken az adott nyelv az oktatás nyelve, a kétnyelvű településeken lehetőség van mindkét nyelven folyó oktatás igénybevételére. A svéd nyelvű oktatást az iskolaügyi minisztérium alá rendelt autonóm iskolaügyi bizottság irányítja. A svéd nyelvű iskolák a finn oktatási rendszeren belül autonómiát élveznek, ezért maguk dönthetik el, hogy heti hány órában tanítják a finn nyelvet. Finnországban működnek finn és svéd egynyelvű felsőfokú oktatási intézmények is. Az Abo Akademi, a Svenska Handelshögskolan, illetve a Svenska Social-och Kommunalhögskolan svédül oktató egynyelvű intézmények. Vannak kétnyelvű felsőfokú oktatási intézmények is: ilyen például a Helsinki Technikai Főiskola, a Helsinki Egyetem, valamint a Színház- és Filmművészeti Főiskola. A finnországi svéddek 13, rendszeresen megjelenő, továbbá több száz, nem rendszeresen megjelenő svéd nyelvű lap közül választhatnak. Négy svéd nyelvű színház is működik szerte az országban, az állami televízió műsoridejéből pedig körülbelül 10% a svéd nyelvű műsorok aránya. A híradó svéd nyelvű kiadása naponta kétszer jelentkezik, ebben még a finn anyanyelvű miniszterek, politikusok is svédül beszélnek. Aki nem tud svédül, finnül ad interjút, szavait tolmácsot fordítja svédre. Az 1922-es nyelvtörvény azt is előírja, hogy a moziban vetített filmek legalább egy példányát el kell látni svéd nyelvű felirattal. Ami az egészségügyi ellátást illeti, az orvosok nagy része tud angolul, de a kétnyelvű településeken általában mindkét hivatalos nyelv használható az orvosi rendelőkben, illetve a kórházakban.

A svédül beszélő finnek úgy tartják, hogy ők Svéd-Finnországban élnek. A szülők biztosítani kívánják gyermekük kétnyelvűségét, mert a finn – uráli nyelv lévén – nincs olyan kapcsolatban az indoeurópai nyelvekkel és kultúrákkal, mint a svéd. A svéd beszélők a dán, valamint a norvég beszélőivel kölcsönösen megértik egymást. Ezért a svéd nyelvet ismerve a finnországi svéddek is könnyebben boldogulnak Dániában és Norvégiában, nem beszélve Svédországról. A finn-svéd vagy svéd-finn kétnyelvűséghez nem feltétlenül tartozik kettős kulturális identitás. Ez megjelenik a népszámlálásokon is. Mivel a finnországi censusokon nincs nemzetiségi kategória, ha valakinél az anyanyelvére kérdezik rá, nincs lehetősége azt mondani, hogy ő finn anyanyelvű, de svéd nemzetiségű. Egyszerűen azt válaszolja, hogy ő finn, így nem is tudatosodik benne svéd nemzetisége.

A svéd-finn kétnyelvűség jelensége mellett, a finn mégis erőfölényben van a svéd nyelvvel szemben, az ország egész területén. Ez nemcsak a beszélők számát tekintve igaz, hanem abból a szempontból is, hogy a svéd-finn kétnyelvűek hajlamosak a finn használatára olyan helyzetekben is, amelyekben joguk lenne a svédet használni. Így a finn-svéd vagy svéd-finn kétnyelvű települések hivatalaiban is gyakran hallani csak finn szót.

Helsinki hivatalosan kétnyelvű város: több mint 30.000 lakosa svéd anyanyelvűnek vallja magát. A feliratok itt mindenütt kétnyelvűek, ám a hivatalos ügyek intézése általában finnül folyik. Igény esetén lehetőség van svéd nyelvű szolgáltatások igénybevételére is.

Finnország másik kisebbségét a lappok alkotják. A lappok Skandinávia őslakói, számuk ma mintegy 60.000 körülre tehető Finnország, Svédország és Norvégia területén, összesen. Közülük csupán körülbelül 20.000 személy beszéli ősei anyanyelvét. A lappok többsége ma is nomád állattenyésztéssel foglalkozik, és Finnország északi területein, illetve Svédország és Norvégia Finnországgal határos vidékein él. A legnagyobb számban jelenleg Norvégiában élnek. A lappokat a Skandináviába betelepülő és a X. században egyesülő finn törzsek igyekeztek beolvasztani, akik ez elől az asszimilációs politika elől az északi

területekre vándoroltak. Így telepedtek le a mai Norvégiában, valamint Svédországban. A lappoknak nincs anyanemzetük, sehol nem alkotnak többséget, nem rendelkeznek kollektív jogokkal, így a beolvasztó politika nem járt különösebb nehézségekkel.

A lapp-politikát egészen a XIX. század második feléig a jóindulatú atyáskodás és a gazdasági kizsákmányolás kettőssége jellemezte nemcsak Finnországban, hanem egész Skandinávia területén. A XIX. században – Európa többi országához hasonlóan – Skandinávia többségi nemzeteihez tartozó lakosok által lakott területein is felerősödött a nemzeti önazonosság-keresés, illetve a nemzetállami eszme. Ez, továbbá az asszimilációs politika oda vezetett, hogy a lappok igen gyorsan beolvadtak a többségi nemzetbe, elfelejtve a lapp nyelvet és kultúrát. Norvégiában például az iskolarendszert átszervezték, a lappok által elfoglalt vidékekre pedig norvégokat telepítettek. Svédországban és Finnországban nem volt jellemző a lappok élőhelyeire a svédek, illetve finnek betelepítése, azonban a többségi nyelvű iskolarendszerbe bevonták a lapp gyerekeket is, ami szintén kedvezett a kisebbségi nyelv eltűnésének.

A XX. század második felében sokat enyhült ez az asszimilációs politika. Ma mindhárom ország területén vannak olyan vidékek, amelyeken lehetőség van lapp nyelvű oktatás igénybevételére, emellett önálló lapp nyelvű rádióadások, újságok is elérhetőek bárki számára. Területi autonómiát a lappok azonban sehol nem élveznek.

V. 9. Franciaország

Franciaország, hivatalos nevén Francia Köztársaság, államformáját tekintve elnöki köztársaság, Nyugat-Európában található. Az Európai Unió legnagyobb területű tagországa 22 regionális körzetre oszlik, amelyek 95 megyét és külterületi gyarmatot (Afrikában Réunion szigete, Latin-Amerikában Guadeloupe, Martinique, Saint Pierre et Miquelon és Francia Guayana, Óceániában Új-Kaledónia, Francia Polinézia, Wallis et Futuna, Clipperton-sziget és az Új-Hebridák) foglalnak magukban. I. e. 750-450 között a rómaiak által galloknak nevezett kelta törzsek telepedtek le a Pireneusi-félszigeten, akik délkeleten leigázták, és magukba olvasztották az őslakos ligurokat, délnyugaton pedig a szintén őslakos ibéereket. Így jött létre a keltibér népcsoport. I. e. 121-ben Dél-Gallia a Római Birodalom provinciájává vált, ezen a területen ekkor kezdődött el a romanizáció, és alakult ki a birodalomra jellemző osztálytársadalom. A nagyobb városokat ekkor alapították, bekövetkezett Gallia nyelvi romanizálódása, amihez hozzájárult a kereszténység felvétele, illetve a katolikus egyház megerősödése is. Az V. század közepe táján a frank honfoglalás és a germán törzsek betörése Galliában véget vetett a római uralomnak. 532-ben jött létre a frank birodalom, a Merovingok, valamint a gall-római földbirtokosok uralkodásával. Az egyes országrészeket a majordomusok vezették, akik között éles harcok dúltak. A Karoling majordomusok Kis Pipin idején (751 és 768 között) alapították meg a Karoling-dinasztiát, amely a 800-ban a császári címet megszerző és több háborúban hatalmas birtokokat szerző Nagy Károly uralkodása alatt élte fénykorát. A különböző etnikai összetűzések, továbbá a majordomusok közötti politikai konfliktusok miatt az egységes Karoling-közigazgatás nem sokáig maradhatott fenn. A frank birodalmat a verduni szerződés szerint 843-ban három részre osztották. A nyugati rész II. Kopasz Károly kezébe került, ez a mai Franciaország területe.

Az arabok, illetve normannok támadásai a IX. századtól kezdve visszavetették a francia gazdasági és kereskedelmi élet fejlődését, azonban az ellenük való harcok megszilárdították az ország politikai egységét. A polgárosodás kedvezett a kisebb-nagyobb városok kialakulásának, továbbá a lovagság, ezzel együtt a lovagi kultúra fejlődésének. Ennek egyik ága volt a trubadúr költészet. V. Lajos halála után a Kapeting-dinasztia került a trónra (987-től 1328-ig), uralkodása alatt erősödött meg a királyok uralma. A XII-XIII. század fordulóján, II. Fülöp idején szilárdult meg a központi hatalom, ami a városok, illetve a

gazdasági élet virágzásának volt egyenes következménye: ugyanis a városi polgárság a földesuraktól politikailag és gazdaságilag is teljesen függetlenné akart válni, ezért a király mellé állt, elősegítve a központi királyi hatalom kiépítését. II. Fülöp megerősítette a tartományurak hatalmát. A XII. században tovább virágzott a francia nyelvű kultúra, megalapították a világhírű Sorbonne Egyetemet, az európai képzőművészetben a gótika éppen Franciaországban érte el csúcspontját. A társadalmi fejlődés azonban elhozta az osztályok közötti különbségek növekedését, a kultúrához való hozzáférésre nem volt mindenkinek egyenlő esélye. Ez volt az egyik oka az eretnekmozgalmak elindulásának. Franciaország több sikeres keresztes hadjáratban is részt vett, ami hozzájárult a király hatalmának megerősödéséhez.

A XIII. század folyamán IX. Lajos több reformot is bevezetett: megalakította a koronatanácsot, amely közvetlenül a király alá tartozott, a királyi bírók ellenőrzésére biztosokat utasított, a polgárság köreiből királyi jogászokat nevezett ki, létrehozta a párizsi székhelyű állandó legfelsőbb bíróságot, a zsoldoshadsereget továbbfejlesztette, valamint a helyi hűbérurak által vert pénzek mellett az egész országban mindenki számára kötelezően elismertette a királyi pénzverdében készületeket.

A központi államhatalom megerősítése nem történhetett meg az erős katolikus egyház ellenében, így annak erejét a gallikán államegyház megalapításával ellensúlyozták. IV. Fülöp konfliktusba került VIII. Bonifác pápával, majd ez a vita odáig fajult, hogy a francia pápák 1309-től 1377-ig Avignonba tették át székhelyüket. Ezt nevezzük avignoni fogságnak.

A Flandria birtoklásáért Anglia ellen folytatott, 1337-től 1453-ig tartó százéves háború, a társadalmi igazságtalanságok, továbbá a pestisjárványok a XV. században kiélezték a társadalmi konfliktusokat. A király hatalma meggyengült, a központosított hatalmat nem sikerült helyreállítani, VI. Károly uralkodása alatt (1380-tól 1422-ig) gyakorlatilag a nemesség vezette az országot. A francia királyság erejét VII. Károly idején (1422-től 1461-ig) sikerült konszolidálni. A XV. századi francia történelem egyik legkiemelkedőbb alakja a nemzeti mozgalom élére álló, és ezért máglyahalált halt Jeanne d'Arc.

1494 és 1559 között az európai egyeduralomra törő Franciaország több, Itáliában zajló háborút vívott a Habsburgokkal. A francia humanizmus, illetve a reneszánsz kialakulása itáliai hatásra történt. A XVI. századi Franciaországban egyre nőtt a hugenották befolyása, a kálvinizmus eszméinek hatására. A hugenotta háborúk 1562 és 1598 között zajlottak. Szent Bertalan éjszakáján, 1572. augusztus 23-án, csak Párizsban körülbelül 2.000 hugenotta esett áldozatul a katolikus pogromnak. A francia nemesség vallási megosztottsága az állam egységét is fenyegette. 1589-ben Navarrai Henrik került a trónra, aki IV. Henrik néven megalapította a Bourbon-dinasztiát. „A Párizs megér egy misét” híres mondattal fejezte ki a katolikus hitre való áttérését, ami megerősítette hatalmában. Békét kötött a hugenottákkal, a katolicizmust nyilvánította államvallásnak, azonban a kálvinistáknak is vallási autonómiát biztosított.

IV. Henrik meggyilkolása után, 1610-ben annak fia, XIII. Lajos foglalta el a trónt, ám a meggyengült királyi hatalommal szemben a nemesség nyíltan szembekerült, majd Richelieu bíboros vette át az uralmat az országban. 1635-ben Franciaország beavatkozott a harmincéves háborúba, és az 1648-ban kötött vesztfáliai békében megkapta a Burgundiával határos Sundgaut. 1661-ben a Napkirálynak is nevezett XIV. Lajos került trónra, aki az abszolútizmus kiépítésére törekedett. Ő volt az, aki kijelentette: „Az állam én vagyok”. Uralkodása alatt Franciaország több háborúban, hadjáratban is részt vett: az 1667-68-as, első spanyol örökösödési háborúban, az 1672-79-es holland háborúban, az 1680-as években az újraegyesítés néven Elzászért folytatott küzdelmekben, 1688-97 között az augsburgi liga elleni háborúban, valamint 1701 és 1704 között a második spanyol örökösödési háborúban. A XVII. században a francia tudományos, művészeti és kulturális élet vált meghatározóvá szinte egész Európában, ekkor tevékenykedett Pierre Corneille, Jean de La Fontaine, Molière, Jean

Racine. A képzőművészetekben a barokk is ebben a században élte fénykorát (például a versailles-i kastély átalakítása François Mansart nevéhez fűződik). Az első modern nyelvtankönyv, a Jean-Claude Lancelot és Antoin Arnauld nevéhez köthető Port-Royal-i Grammatika kiadása is az 1690-es évre tehető.

1715-ben XV. Lajos, majd 1774-ben XVI. Lajos következett a trónon. Az 1773-78-as lengyel örökösödési háborúban és az 1741-48-as osztrák örökösödési háborúban, majd az 1756-tól 1763-ig tartó hétéves háborúban való részvétel miatt Franciaország gazdasága stagnált. A rossz gazdasági helyzet, illetve az államhatalommal való általános szembefordulás elősegítette a felvilágosodás eszméinek elterjedését. Olyan személyek csatlakoztak hozzá, mint Denis Diderot (az egyik francia enciklopédista), Charles de Sécondat Montesquieu, Jean Jacques Rousseau, valamint Voltaire.

A XVIII. század közepétől kezdve egyre feszültebbé vált Franciaország politikai légköre, ami az 1789-ben kitört francia polgári forradalomban tetőzött. A forradalom 1789. július 14-én a Bastille ostromával kezdődött, majd átterjedt az ország egész területére. 1792. szeptember 22-én kiáltották ki az Első Köztársaságot, a királyság eltörlésével. XVI. Lajost és feleségét 1793. január 21-én végezték ki.

1799. november 9-én Bonaparte Napóleon tábornok államcsínnyel került hatalomra. Egyeduralmát az első császárság váltotta fel 1804. december 2-án. Napóleon rendszere az erős rendőrségre és katonaságra támaszkodott, eltörölte a demokratikus rendszer utolsó maradványait is, üldözött minden haladó eszmét képviselő személyt. Konzolidálta az ország egyházzal való kapcsolatát, a Vatikán szövetségesevé vált. Napóleon külpolitikájának legjellemzőbb vonása a Nagy-Britanniával és Oroszországgal való szembenállás volt, ellenük, illetve Ausztria ellen 1806-ig több háborút indított. Az angliai Trafalgárnál Nelson admirálistól 1805-ben elszenvedett vereség visszavetette Napóleon seregeinek erejét, azonban a következő évek folyamán ő még több háborút indított Spanyolország és Portugália ellen. A francia sereg által elfoglalt területeken több felkelés tört ki Napóleon egyeduralma ellen, aki 1815. június 18-án a waterlooi csatában veszítette el végleg a hatalmát. Az európai országok ellen folytatott háborúk miatt Franciaország nem tudta erőit gyarmataira összpontosítani, így Haiti – Latin-Amerikában elsőként – 1804-ben elnyerte függetlenségét.

Napóleon után XVIII. Lajos foglalta el a francia trónt, aki a Bourbon-dinasztia restaurációját kezdte meg. A népfelkelések, illetve az 1820-ban kitört spanyolországi forradalom következtében a Bourbon-dinasztia 1830-ban válságba jutott. Ekkor Lajos Fülöp került hatalomra.

1848. február 24-én kikiáltották a Második Köztársaságot. 1848. december 10-én Louis Bonaparte, Napóleon unokaöccse került hatalomra, aki III. Napóleon néven császárrá koronáztatta magát. III. Napóleon Agresszív külpolitikát folytatott: részt vett az Oroszország elleni, 1854 és 1856 között zajló krími háborúban, háborút folytatott az egységes Olaszország megteremtéséért Ausztria ellen küzdő olasz nemzeti erők mellett, megszerezte Nizza és Savoya városát, gyarmati háborúkat viselt Indokínában és Afrikában, részt vett a mexikói hadjáratban, továbbá háborút indított Poroszország ellen. III. Napóleon 1870. szeptember 2-án fogságba esett, szeptember 4-én pedig kikiáltották a Harmadik Köztársaságot. 1871-ben létrehozták a Párizsi Kommünt, amely március 18-tól május 28-ig állt fenn.

A kommün leverése után a királypártiak a monarchia visszaállítását követelték, ám a köztársaságpártiak az 1875. január 21-én kiadott alkotmányban hivatalosan is rögzítették Franciaország államformáját, a köztársaságot. 1902-ben végleg kettéválasztották az államot és az egyházat.

1914. augusztus elsején Németország hadat üzent Franciaországnak, amely a háború során a fő nyugati hadszíntérré vált. A németeket 1916-ban Verdunnél sikerült megállítani, majd amerikai segítséggel 1918. november elsején legyőzni, illetve a fegyverszüneti egyezményt aláírni.

1939. szeptember 3-án, két nappal az után, hogy Hitler csapatai lerohanták Lengyelországot, Franciaország hadat üzent Németországnak. A német csapatoknak az 1940-es támadás után sikerült elfoglalniuk Franciaország területének kétharmadát. Charles de Gaulle vezetésével Londonban megalakult a Szabad Franciaország mozgalom, amelyhez több francia gyarmat is csatlakozott. A szövetségesek 1944. június 6-án szálltak partra Normandiában, amivel megkezdődött Franciaország felszabadítása. A felszabadulás után kiáltották ki a Negyedik Köztársaságot, amelynek első vezetője Charles de Gaulle lett.

Franciaország 1948-ban egyik alapító tagja volt az Európai Gazdasági Együttműködési Szervezetnek, 1949-ben az Európa Tanácsnak, 1948-ban belépett az Észak-atlanti Szövetség Szervezetébe, 1951-ben az Európai Szén- és Acélközösség szervezetébe, és az egyik alapító tagja volt az 1958-ban megalakult Közös Piacnak. Az 1957-ben kitört algériai háború, illetve a belpolitikai válság következménye volt a Negyedik Köztársaság bukása.

Az Ötödik Köztársaságot 1958. november 29-én kiáltották ki, amelynek vezetője Charles de Gaulle lett. Az 1960-as években szinte valamennyi francia gyarmat elnyerte függetlenségét. A XX. század végének egyik legnagyobb szabású francia politikusa Valéry Giscard d'Esteng, aki 1974-től 1981-ig foglalta el a köztársasági elnöki pozíciót, illetve François Mitterand volt, aki 1981-ben lett államfő. Később Párizs volt főpolgármestere, Jacques Chirac volt az államelnök, őt követte Nicolas Sarkozy.

Franciaország napjainkban az Európai Unió egyik leggazdagabb és legnagyobb politikai befolyással rendelkező tagországa. Az ország lakosságának száma körülbelül 50 millió fő. Ebből 91% francia anyanyelvű, a fennmaradó 9% valamely kisebbséghez tartozik. Az elzásziak aránya 3%, a bretonoké 2%, a baszkoké 1,5%, az okszitánoké 0,5%, egyéb: 2%. Az őshonos kisebbségek mellett meg kell említenünk a körülbelül félmillióra tehető arab bevándorlókat is.

Franciaország nyelvpolitikája nem számít etalonnak Európában. A területén élő kisebbségieknek – az őshonosoknak és a bevándorlóknak egyaránt – semmilyen nyelvi joguk sincs, Franciaország alkotmánya kizárólag a franciát fogadja el az ország hivatalos nyelveként. A valóság ezzel szemben az, hogy Franciaország lakosságának mintegy 6,5%-a, (közel 3,7 millió személy) bevándorló, akik 40%-a arab nemzetiségű. Franciaországnak el kell ismernie létezésüket, illetve fel kell ismernie, hogy anyanyelv-használatuk, valamint ősi kultúrájukhoz, hagyományaikhoz való ragaszkodásuk nem veszélyezteti Franciaország politikai egységességét, hanem inkább hozzájárul az ország nyelvi és kulturális gazdagságához. Franciaországra nem jellemző a kisebbségek irányában tanúsított tolerancia. Sőt, inkább az jellemzi, hogy még a nyelvjárások között is különbséget tesz aszerint, hogy azoknak van-e vagy nincs írásbeliségük. Az írásbeliséggel rendelkező nyelvjárást dialecte-nek nevezi, az írásbeliséggel nem rendelkezőt pedig patois-nak.

A francia a világon a spanyol után a második leelterjedtebb neolatin nyelv, Európában, Észak- és Latin-Amerikában, Ázsiában, Afrikában, Óceániában világszerte körülbelül 200 millió anyanyelvi beszélővel rendelkezik. A francia beszélőkre jellemző a purizmus: a francia nyelv megtisztítása minden idegen (leginkább angol) hatástól. Ezt hivatott szolgálni a nyelvtörvény is, amely a reklámszövegekben, újsághirdetéseken, üzletfeliratokban is szigorúan bünteti az anglicizmusok, illetve más idegen kifejezések megjelenését. Franciaországban hosszú hagyománya van annak, hogy minden lehetséges eszközzel védik az államnyelvet az idegen hatásoktól. Ennek minden korban más és más okai voltak. Az abszolút monarchia idejében – amikor is érvényes végrendeletet, szerződéseket csak a Párizsban és a főváros környékén beszélt francia nyelvjárásokon lehetett írni, az állami törvényeket, rendeleteket is csupán franciául adták ki – elsősorban a közigazgatási és adóügyek intézésére szolgált az államnyelv. Ezt a kérdést szabályozta az I. Ferenc által 1539-ben kibocsátott villers-cotterets-i rendelet. Annak ellenére történt ez, hogy ekkor Franciaország lakosságának nagy része nem beszélt franciául. A XVIII. század végén kitört

francia forradalom radikális politikai változásokat hozott az ország életében, azonban a nyelvpolitikában nem. A jakobinusok érvelési rendszerébe bekerült a politikai egység = nemzeti egység = nyelvi egység fogalma, amely nem tűr meg semmilyen regionális nyelvváltozatot, vagy más nyelvet Franciaország területén. A lakosság nyelvtudásán – amelyre még mindig nem a francia használata volt jellemző – rendeletekkel kívántak változtatni. A nyelvi asszimiláció központi kérdéssé vált az országban. Bertrand Barere de Vieuzac még a társadalmi különbségeket tükröző vertikális, és a nagy területi kiterjedtség miatt természetesen meglévő horizontális nyelvi különbségeket is Franciaország nemzeti egységét veszélyeztető jelenségnek tartotta. A XIX. század második felében azonban még mindig nem létezett a nyelvileg egységes Franciaország. A nyelvi egységesülés folyamatát az elemi iskolai oktatás nem, de az iparosítás folyamata, az ahhoz szorosan kapcsolódó szakképzés, illetve a falvakból a városokba irányuló belső migráció, valamint az egységes francia nyelvet használó hadsereg egyre inkább felgyorsította.

Az 1881-82-es tanévben kezdődött meg a központosított és köztársaságpárti iskolarendszer megszervezése, amely Jules Ferry nevéhez fűződik. Ekkor vált a francia az egyedüli oktatási nyelvvé. Az őshonos kisebbségek nyelvei kiszorultak a közoktatásból (a baszkok, bretonok, elzásziak, gallok, katalánok, korzikaiak, moselliek, okszitánok, stb. nyelvről van szó), és az iskolákban megbüntették a nem franciául beszélő diákokat. A XX. század elejére már a francia nyelv használata a köztársasággal való szimpatizálást jelentette, egyenlővé vált a jó értelemben vett patriotizmussal, hazaszeretettel. Ezt a folyamatot erősítette a francia nemzetközi nyelvvé válása a diplomáciai életben, valamint még korábban, a gyarmatosítás idején fellépő elterjedése a világ minden lakott kontinensén. Franciául tudni egyenlő volt a magas kultúrához való hozzáféréssel, a jó társadalmi pozícióba való kerülés lehetőségével. Azonban ez a francia nyelv számára kedvező folyamat egyben a Franciaország területén élő többi nyelv visszaszorulásával járt együtt: azokat egyszerűen nem létezőnek tartották, beszélőiknek semmilyen nyelvi jogot nem biztosítottak. 1951-ben, a Deixonnetörvénynek köszönhetően nyílt először lehetőség arra, hogy önkéntes alapon heti egy órában valamely kisebbségi helyi nyelvet tanuljanak a gyerekek az iskolákban. Azonban heti egy óra nem elég arra, hogy a diákok használható nyelvtudással hagyják el az iskolát. A helyzetet az is nehezítette, hogy a törvényhez nem adtak ki végrehajtási utasítást – így tehát sok iskolában nem is tartották be a törvényben foglaltakat –, ezenkívül nem gondoskodtak a gyerekek igényeit kielégítő tananyagok fejlesztéséről, nyelvtanárok megfelelő szintű képzéséről. Ráadásul a merev, centralizált államhatalom nem tűrt meg semmilyen önrendelkezést, helyi kezdeményezést. Franciaországban kialakult egy bizonyos értelemben vett ellenségesség a nyelvi és etnikai pluralizmussal szemben: a központi államhatalom gyengítésére tett kísérletet láttak minden, az ország nyelvi, ezzel együtt nemzeti, politikai egységét veszélyeztető lépésben.

Az 1974-es, Valéry Giscard d'Estaing által aláírt nyelvtörvényhez képest az 1981-es, a szocialisták által megfogalmazott törvény annyiban jelentett előrelépést, hogy az már elfogadta a különbözőség jogát. Az 1980-as évek második felében merült fel először az a lehetőség, hogy a közoktatásban be lehetne vezetni a Franciaországban élő őshonos és bevándorolt kisebbségek nyelveit is. A szocialista kormány célul tűzte ki a decentralizációt, illetve az öngazgatás megerősödését. Azonban a szocialistákat felváltó jobboldali kormány igyekezett megakadályozni minden, az öngazgatásra és önrendelkezésre törekvő mozgalmat. Az ehhez vezető utat a nyelvi pluralizmus elfojtásában, valamint a francia nyelv védelmében vélte megtalálni. Ám a jobboldal régi reflexeihez képest jelentős előrelépést jelentett az a tény, hogy az ország politikai, nemzeti és nyelvi egységét fenyegető erőket már nem az őshonos, hanem a bevándorolt kisebbségekben látta (például az arabok letelepedésében a nagyobb városok környékén, a tudományos élet, multinacionális cégek, nemzetközi sajtó szereplői részéről). Ekkor erősödött meg a Jean-Maria Le Pen által vezetett szélsőjobboldali

Nemzeti Front, amely elsősorban arabbevándorló-ellenes politikát folytat mind a mai napig. Az Alkotmányba a Nemzetgyűlés és a Szenátus együttes ülésén 1992-ben egy mondatot vezettek be, amely így szól: *A köztársaság nyelve a francia*. Ez a mondat kifejezi a francia, mint államnyelv kizárólagosságát, minden idegen hatástól való védelmének szükségességét, valamint a Franciaország határain túlról érkező nyelvi és etnikai veszélyek elhárításának fontosságát. Minden területen (oktatás, kultúra, tudományos élet, sajtó, kereskedelem, ipar, közszolgáltatás, törvénykezés) meg kell erősíteni a francia nyelv helyzetét.

A francia nyelv alkalmazásáról szóló, a mai nap is érvényes törvényt 1994. augusztus 4-én fogadták el. E szerint a törvény szerint az üzleti, jogi és politikai élet minden területén, valamint az oktatásban is kötelező a francia nyelv használata. Külföldi termékek importja esetén kötelező a vásárlók francia nyelvű tájékoztatása. A sajtótermékekben, reklámokban nem jelenhetnek meg olyan idegen kifejezések, amelyeknek van francia megfelelőjük. A helyi közigazgatásban is mindennemű tájékoztatás, szerződéskötés, valamint a rendeletek kibocsátása kötelező érvennyel francia nyelven történik. A politikai és kulturális események résztvevőinek joguk van a francia nyelv használatához, a programfüzetekben pedig minden adatot fel kell tüntetni franciául. Külföldiek által szervezett eseményeken gondoskodni kell a francia nyelvű összefoglalóról. Az oktatás minden szintjén franciául történik a képzés és a vizsgáztatás, kivéve az idegen nyelvek oktatását, valamint a két tannyelvű vagy regionális nyelvű oktatási intézményeket. A francia állampolgárok számára a rendőrségi, bírósági eljárásokon is kötelező a francia nyelv használata. A francia nyelv védelmére törekvő purista mozgalmak olykor betarthatatlan törvények kibocsátását is kicsikarhatják a politikai elit részéről. Például miért ne jelenhetne meg bármely francia sajtótermékben egy Franciaországban működő angol cég álláshirdetése angol nyelven? Vagy miért ne szerepelhetne angol nyelvű felirat egy, a külföldi turisták által szívesen látogatott terület üzleteinek, múzeumainak, bankjainak, éttermeinek homlokzatán (természetesen a francia nyelvű felirat mellett vagy alatt)?

Az 1994-es nyelvtörvény módosítására 44 képviselő nyújtott be javaslatot, még az év végén. A képviselők ugyanis diszkriminatívnak tartották a regionális nyelvek és kultúrák oktatására vonatkozó törvényt. A beadványt aláíró képviselők szerint a törvényben szót kell ejteni a regionális nyelvek létezéséről, illetve státusáról. A franciaországi nyelvtörvény tartalma senkinek nem okozott különösebb meglepetést: aki egy kicsit is ismeri az ország történelmét, tudja, hogy ott a régi időkre nyúlik vissza a hivatalos államnyelv védelme.

Franciaország nyelvpolitikáját elemezve nem mehetünk el amellett, hogy a francia oktatási szakemberek is elismerik, hogy nem megfelelő színvonalú a francia nyelvoktatás. A középiskolákban mindössze két éven át heti két-három órában tanulnak idegen nyelveket a diákok (elsősorban angolt mint első idegen nyelvet, illetve második idegen nyelvként spanyolt, olaszt, németet és orosz), ez pedig mindenki szerint nagyon kevés. Az egyetemeken és a főiskolákon valamivel jobb a helyzet. Ott ritkább nyelvek tanulására is lehetőség nyílik: arab, japán, kínai, lengyel vagy ukrán. Az első idegen nyelvet két éven keresztül heti hat órában tanítják a felsőfokú oktatási intézményekben. Akinek két idegen nyelvet kötelező ismernie (turizmus vagy külkereskedelmi szakos képzésben vesz részt), heti hat órában tanulhatja a második idegen nyelvet is, akár három, négy vagy öt éven át.

Franciaország az európai nemzetállamok mintaképe. A XX. század végén, XXI. század elején azonban ott is jellemző a nemzeti kisebbségi mozgalmak felerősödése. Néhány példa: az utóbbi időkben Elzászban német, Dél-Franciaországban pedig provanszál kétnyelvű feliratok kerültek a közterületekre, valamint az épületek homlokzatára; a mentalitásában és nyelvében Szardíniához közel álló Korzika részleges autonómiáért küzd; Bretagne-ban ismét előtérbe került a breton nyelv használata; Rousillon-ban egyre többen tartják fontosnak a katalán nyelvoktatás bevezetését; Biarritz-ban a regionalista mozgalmak a régen fennállt baszk autonómiát szeretnék visszaállítani. Ezeket a folyamatokat leginkább azzal magyarázhatjuk,

hogy a vidéki francia vagy kisebbségi értelmiség szeretné átvenni az irányítást saját élete fölött.

Franciaország nyelvtörvénye nem tartalmaz olyan pontot, amely szerint informális helyzetben tilos lenne a franciától eltérő bármely nyelv vagy nyelvváltozat használata. Baráti, családi körben, szórakozóhelyeken, különböző szolgáltatások igénybevételekor, templomban, kirándulásokon, szabadidős tevékenységek közben, stb. bárki olyan nyelven beszélhet, amilyenén akar, az számára nem jár együtt semmilyen hátránnyal. A franciától eltérő nyelvek használatára csak a formális helyzetekben nem nyílik lehetőség.

Észre kell vennünk, hogy Európa gazdaságilag fejlettebb, nyugati felében elérkezett a nemzetállamok fejlődésének egy újabb szakasza. A klasszikus nemzetállami szuverenitásukat egyik oldalról az integráció problémái jellemzik, másik oldalról pedig a mindenünnen beáramló idegen nyelvű kulturális hatások. Franciaországban az őshonos kisebbségek lázadása vagy etnikai jellegű villongásai nem jellemzőek. A bevándorló kisebbségek viszont keresik identitásukat. A Franciaország területén élő 3,7 millió bevándorló közel 40%-a, azaz körülbelül 1,28 millió személy arab származású. Bár a censusokon csak mintegy 500.000 személy vallja magát arab származásúnak vagy arab anyanyelvűnek. Az iszlám közösségekre jellemző identitásuk alapvető elemeinek megtartása. Ez a tény viszont összeegyeztethetetlen a francia állampolgárság = francia nemzetiség azonosságán alapuló kitételrel. Számos olyan jelenséggel találkozhatnak a francia belpolitika iránt érdeklődők, amely erről tanúskodik – még ha elszigetelten is. Például arab származású diáklányok nem hajlandók a francia nyelvű középiskolában levenni az identitásukat kifejező fejkendőjüket – még akkor sem, ha ők maguk már esetleg Franciaországban születtek. Franciaország nyelvpolitikája, illetve nemzetiségi politikája a XXI. század elején újabb kihívások előtt áll. A regionális identitások felfedezése ennek az újszerű politikának a részét képezi, viszont megoldást kell találni a több millió bevándorló problémáira is. A kérdés fontosságát, továbbá a sürgős megoldás szükségességét jelzik a 2005. októberében-novemberében Párizs környékén az arab fiatalok és a francia lakosság között történt események, amelyek mögött súlyos etnikai feszültségek is meghúzódnak, természetesen más jellegű problémák mellett. Franciaországnak újra kell gondolnia, át kell értékelnie a nemzetállam-szuverén állam, állampolgárság-nemzetiség fogalmát. A területén élő bevándorló kisebbségi lakosokat úgy kell integrálnia, hogy azok könnyedén tudjanak alkalmazkodni befogadó hazájuk értékrendjéhez, azonban emellett megtarthassák eredeti identitásukat is – természetesen nem a többségi lakosság rovására.

Végezetül: Franciaországot sem kerülték el a globalizáció jelenségéből eredő kérdések. Napjainkban a kommunikáció nagymértékben felgyorsult, pillanatok alatt hatalmas idegen nyelvű, illetve idegen kulturális elemeket tartalmazó információmennyiség árad be minden ország területére, ami minden állam számára megnehezíti a tiszta, homogén nyelvi és kulturális hagyományok fenntartását.

A francia egyedüli hivatalos nyelv az alábbi országokban, valamint tartományokban: Franciaország, [Benin](#), [Burkina Faso](#), [Elefántcsontpart](#), [Gabon](#), [Guinea](#), [Kongói Demokratikus Köztársaság](#), [Kongói Köztársaság](#), [Mali](#), [Monaco](#), [Niger](#), [Québec](#), Új-Brunswick (kanadai tartományok), [Szenevál](#), [Togo](#). A hivatalos nyelvek egyike az alábbi országokban: [Belgium](#) (Vallónia és Brüsszel térsége), [Burundi](#), Kamerun, [Kanada](#) (Québec és Új-Brunswick tartományban), [Közép-Afrikai Köztársaság](#), [Comore-szigetek](#), [Dzsibuti](#), [Haiti](#), [Louisiana](#) (az [Amerikai Egyesült Államok](#) egyik állama), [Luxemburg](#), [Madagaszkár](#), [Ruanda](#), [Seychelle-szigetek](#), Svájc, [Csád](#), [Vanuatu](#). Ezen kívül [Algériában](#), [Andorrában](#), [Marokkóban](#) és [Tunéziában](#) beszélnek sokan. A francia nyelv beszélői közül is szerte a világon találunk kisebbségi sorban élőket, például az Amerikai Egyesült Államokban, amely 1803-ban vásárolta meg Louisiana államot Franciaországtól. Jefferson elnök nem tartotta fontosnak a kisebbségek elidegeníthetetlen jogainak – például a minden szintre kiterjedő nyelvhasználat – megtartását. A francia nyelv védelme olyannyira

nem volt fontos az elnök, illetve az akkori politikai elit számára, hogy a New Orleansban kinevezett kormányzó nem is beszélt franciául. A kormányzó első döntése a nyelvi törvény meghozatala volt: kinevezése után rögtön elrendelte, hogy a francia helyett az angolt kötelező használni a közügyek intézésekor. Az angolajkúak Louisianában ekkor kisebbségben voltak a francia anyanyelvűekkel szemben: számuk az állam lakosságának mintegy 15%-át érte el. A franciaajkúak a Louisianai Kiáltványban megfogalmazták ellenvéleményüket, aminek következtében Jefferson elnök arra kötelezte a kormányzót, hogy vonja vissza az „English-only” típusú rendelkezést. Jefferson a háttérben azonban nem azonosult teljesen a franciaajkúak követeléseivel, ezért az állam etnikai összetételének felborítása céljából angolajkú lakosokat szeretett volna betelepíteni Louisianába. Ez a terve a Kongresszus többségének ellenszavazata miatt hiúsult meg. 1812-ben lépett hatályba a louisianai alkotmány, benne az a törvény, amely szerint a Louisianában hozott rendeleteket, hivatalos dokumentumokat angolul kell megfogalmazni. A tagállam kormányzati politikájában viszont továbbra is használható volt a francia. Louisiana második kormányzója nem is beszélt angolul, csak franciául. Az etnikai rivalizálás egyre gyengült, a francia nyelv – inkább gazdasági, mint politikai okokból – háttérbe szorult az angollal szemben, ennek következtében az angolajkúak sem léptek már fel olyan határozottan a francia használata ellen. A tagállam 1845-ös alkotmánya engedélyezte, hogy a törvényhozás két nyelven – angolul és franciául – működjön, egy 1847-es törvény pedig lehetővé tette az angol-francia kétnyelvű oktatást az állami iskolákban. Ez egészen 1861-ig, a polgárháború kitöréséig meg is valósult. Csak az 1879-es alkotmány – amely 1921-ig volt érvényben – állította vissza a francia nyelv hivatalos státusát. Az 1930-as évektől kezdve Louisianában felgyorsult az asszimiláció folyamata, aminek következtében a francia ma már szinte csak az elszigetelt közösségekben – például a cajunok körében – használatos.

Jelentős számú franciaajkú személy él Kanada Québec nevű tartományában is. Québec lakosságának 92,5%-a vallja magát francia nemzetiségűnek, 86,5%-a francia anyanyelvűnek. A tartomány lakosságának 6%-a angol-francia kétnyelvű. A 2001-ben végzett népszámlálás adatai szerint Kanada összlakosságának 23,2%-a francia anyanyelvű, és 27,5 %-a francia nemzetiségű. Az országban a francia nyelv 1969. július 7-én vált az angol egyenjogú társává. Kanadát ekkor a szövetségi kormányzat szintjén is kétnyelvű, többkultúrájú államnak ismerték el, de sorrendet felállítva a nyelvek prioritásában. Ha a népszámlálás adataiból kiemeljük Montreal-t, akkor az derül ki, hogy a Montrealon kívül élő québeciek mintegy 97,8%-a francia anyanyelvű.

Québec tartomány 1997 óta érvényben lévő, a nyelvhasználatot jelentősen érintő jogai:

1. Saját, rendkívüli mértékben leegyszerűsített bevándorlási törvény alkotása: jelenleg bárki, akinek Québecben elismert szakmája és középfokú (nemzeti), vagy alapfokú nemzetközi (TEF) francia nyelvvizsgálója van, eléri a minimális bevándorlási pontszámot, míg Kanada egyéb területein ez több egyetemi diplomával sem ilyen egyszerű. Mivel a kanadai törvények szerint a bevándorlót megilleti a szabad költözés joga, Québec azt is elérte, hogy bevándorlási hivatala kiadhasson egy úgynevezett Québec Általi Kiválasztás Igazolása nevű okmányt. Ez azért fontos, mert e nélkül az igazolás nélkül a kanadai állampolgárságot még nem megszerző, de már letelepedett bevándorló személy nem kap Québecben ingyen orvosi ellátást, illetve fizetnie kell például gyermeke iskoláztatásáért is. 1997 óta a québeci bevándorlók 100%-a beszéli a francia nyelvet, ezzel erősítve a tartomány francia nyelvű jellegét.

2. Nyelvrendőrség: ez a szervezet azt ellenőrzi, hogy a québeci üzletek és irodák feliratai, táblái francia nyelvűek-e, továbbá azt, hogy a francia nyelvű szöveg nagyobb betűvel van-e kiírva, mint bármely, egyéb nyelvű felirat. A nyelvrendőrség azt is ellenőrzi, hogy az üzletekben, boltokban, irodákban mindig elérhető-e a nyitva tartási időben legalább egy francia nyelvet beszélő alkalmazott.

3. Québec a Szenátusba mindig ugyanannyi képviselőt delegálhat, mint a bármikori legnagyobb létszámú tartomány.

V. 10. Görögország

Az európai kultúra bölcsőjének is nevezett Görögország, hivatalos nevén Görög Köztársaság, államformáját tekintve parlamentáris köztársaság, Dél-Európában található, a Balkáni térségben, a Földközi-, az Égei-, illetve a Jón-tenger partján. I. e. körülbelül 3000-2000 körül, a kőkor idején következett be a nagy kulturális fellendülés, ezzel együtt a különböző társadalmi osztályok kialakulása a kisázsiai Trója környékén, valamint Kréta, a Peloponnészoszi-félszigeten, Thesszáliában, Méloszon és a Kükládon szigetcsoportján. Kréta szigetén a krétai vagy minoszi kultúra i. e. 2500 és 1300 között virágzott. Körülbelül i. e. 1700 körül kezdett elterjedni a ma még megfejtetlen lineáris A írás. Az agyagtáblákba vésett jelekről annyi kiderült, hogy azok erős gazdasági központok létéről tanúskodnak. A vallási élet központi fogalma a Nagy Istenanya kultusza volt, ezzel magyarázható a nők nagy társadalmi megbecsülése.

A görög félszigeten i. e. 2800 körül alakult ki a hellaszi kultúra, amely erős társadalmi differenciálódásáról nevezetes. Azonban ebben a térségben i. e. 1900 körül megjelentek az akhájok, akik számos ősi, az égei kultúrához tartozó települést leromboltak. Az őslakosok beolvasztották az akhájokat, magasabb rendű kultúrájuk és társadalmi szervezetük átvételét rákényszerítették a hivatlan bevándorlókra. A két nép összeolvadásából kialakult társadalom virágoztatta fel a mükénei kultúrát, amely körülbelül az i. e. XVI-XIV. századig állt fenn. Ami a nyelvet illeti: az akháj, és nem az égei vált az arisztokrácia nyelvévé, átvéve a lineáris A írást. A mükénei építészet a hatalmas, díszes palotákról, valamint a gazdagon díszített sírboltokról híres.

I. e. a XIII. században indult el a nagyszabású népvándorlás, amelynek keretében a dórok betelepültek a görög félszigetre. A dórok megtámadták a mükénei kultúra városait, amelyeket a XII. század végén sikerült végleg elfoglalniuk, lakóikat pedig elűzniük. Homérosz eposzai, az *Iliász* és az *Odüsszeia* – amelyeket pontatlanul ebbe a korszakba helyez a legenda – is megemlíti a mükénei királyok cselekedeteit, illetve a dórok vándorlásait, ezért ezt a kort (körülbelül a XI-IX. század közötti időszakot) homéroszi kornak is nevezzük. A dórok és az északnyugati görögök a jónokat, valamint az aioloikat kiszorították eredeti lakhelyükről, ezután letelepedtek a félsziget déli partvidékén, illetve a déli szigeteken. Valójában az i. e. IX. században születtek meg Homérosz eposzai, régi hősi énekek alapján. A görög törzsek a IX. század folyamán a föníciaiaktól átvették, és saját nyelvükhöz alkalmazták a betűírást.

Az i. e. VIII-VII. században gyorsult fel a görög társadalom fejlődése. Rövid időn belül a város lett egy-egy állami intézményrendszer központja: a városállam, vagyis a polisz. A poliszok vezetőinek hatalma és gazdagsága egyre nőtt, olyannyira, hogy a VIII-VI. század során lassanként a Földközi-tenger egész partvidékét gyarmatosították. A gyarmatok is önálló városállamok voltak, amelyek kereskedelmi szempontokból, bizonyos politikai intézményrendszer, továbbá a vallás tekintetében függtek a görög városállamoktól. A görögök terjeszkedésének a karthágóiak és az etruszok elleni vesztés tengeri háború vetett véget i. e. 540-ben. A gyarmatosítás, illetve a barbároknak nevezett (az övéktől eltérő nyelven beszélő) népek elleni háborúk kedveztek a görög (hellén) nemezi öntudat kialakulásának, amit csak fokozott az olimpiai versenyek megrendezése. A görög törzsek hellén elnevezését először Arkhilokhosz használta.

Spártát a IX. században alapították, lakói helótákká (földhöz kötött parasztokká) változtatták az akhájokat. A spártai nép militarizálása a VIII. század végén kezdődött meg, ettől kezdve szigorú rend uralkodott az államban. A kettős királyság mellett a vének tanácsa is

működött, amelynek határozatai az állam minden lakója számára kötelező érvényűek voltak. 560-ban Peiszisztratosz türannosz vezette Spártát, aki a szegény városiakat és a parasztokat támogatta, de ösztönözte a kereskedelmet, valamint a kézműipari árutermelést is. Ő jegyeztette fel az utókor számára az *Iliászt* és az *Odüsszeiát*. Athén az ő uralkodása alatt vált fontos kereskedelmi-gazdasági-politikai-kulturális központtá. A parasztok kedvelt istene Dionnüszosz volt, akinek az ünnepét évente megrendezték. Ezekből az ünnepekből alakult ki az ókori görög színház (hogyan csak néhány nevet említsünk, ekkoriban játszották Szophoklész, Arisztophánész darabjait). Egyik leghíresebb, ma is épségben álló ókori színház a Peloponnészosi-félszigeten álló epideuroszi szabad téri színház. Az i. e. VI. században Spárta több háborút is vívott a perzsák ellen, amely megrendítette a városállam erejét.

A perzsák elleni háborúk, illetve a társadalom fejlődése lehetővé tették az athéni demokrácia kiépülését. Az athéni demokraták (a nép, azaz a démosz képviselői) leghíresebb vezetője az i. e. V. században Periklész volt.

Spárta és Athén társadalmi berendezkedése egymástól teljesen eltért, ráadásul mindkettő hegemoniára törekedett, így az i. e. V. században kiéleződtek a két városállam közötti ellentétek, amelyek több háború kitöréséhez vezettek. A spártaiak legyőzték Athént, amely már sohasem volt képes visszaszerezni hajdani pompáját és gazdagságát, politikai nagyságát.

A legtöbb görög városállamban a háborúban elszegényedett parasztság és kézműves-réteg, kereskedő függő helyzetbe került a rabszolgatartókkal szemben, akik viszont egyre vagyonosabbakká váltak. Ez a helyzet kedvezett a társadalmi ellentétek kiéleződésének. Spártából, illetve a többi városállamból egyre több család elvándorolt Perzsiába. Téba önállósult, majd Spártaellenes szövetséget kötött Athénnal. Amikor felerősödtek a Téba és Athén közötti ellentétek, Athén Tébaellenes szövetséget kötött Spártával. Az i. e. IV. században a görög városállamok nem voltak hajlandók egységes országot alkotni.

Az i. e. V. századtól kezdve Makedónia egyre szorosabb kapcsolatokat ápolt több görög városállammal, amitől Görögország egyesítését várták. A leghíresebb makedón király a IV. században élt Nagy Sándor volt, aki Arisztotelésztől hellén szellemű nevelést kapott. Nagy Sándor 334-ben leverte a tébai felkelést, bevonult Ázsiába és Afrikába, meghódította Föníciát, valamint Egyiptomot is. Ő alapította meg Alexandria városát, majd meghódította Perzsiát. Eljutott Indiába is, ám onnan a nagy ellenállás miatt vissza kellett fordulnia. Nagy Sándor szerette volna a makedónokat, görögöket és perzsákat egy társadalomban integrálni, azonban ez nem sikerült neki.

Az i. e. III. században a Római Birodalom meghódította az illírek területeit Makedóniában, illetve több háborút is folytatott Makedónia ellen. Majd elfoglalta és közigazgatása alá rendelte a görög városállamokat is. A Római Birodalom i. sz. 395-ös felosztása után Görögország Bizánchoz került.

A Bizánci Birodalom a Római Birodalom keleti részének történelmi örököse. A görög Byzantion gyarmatvárosról kapta a nevét, amelynek helyén az I. Constantinus római császár által alapított Konstantinápoly helyezkedett el. Bizáncnak a IV-V. században több barbár nép (köztük a hun, avar) támadásait is el kellett szenvednie, majd a gótok előretörését kellett visszavernie. I. Justinianus császár seregei eljutottak Itáliába, Afrikába, valamint Hispániába is. Hatalma megszilárdítása után kettéválasztotta az államot az egyháztól, továbbá nagyszabású reformokat vezetett be a közigazgatás területén. A következő századokban Bizánc hatalmas területeket veszített el, és nem tudott ellenállni a szlávok betelepülésének sem.

A római (katolikus), illetve a görög (ortodox) egyház 1054-ben végleg kettészakadt. 1071-ben a normannok, besenyők és törökök támadásai következtében Bizánc elvesztette Kisázsia, amelynek egy részét a keresztes hadjáratok során sikerült visszaszereznie.

A XIII. század során, majd a következő századokban felerősödtek a török támadások. Bizánc elvesztette egész Kisázsiaát. Hatalma olyannyira meggyengült, hogy a XV. században Thesszalonikiról is le kellett mondania Velence javára. A törökök 1453-ban foglalták el végleg Bizáncot.

Görögország gazdasági fejlődését, az egységes görög nemzet kialakulását, valamint nemzeti öntudatra ébredését gátolta a török hódoltság. A nemzeti szabadságharc hosszú évszázadokig váratott magára, majd a XIX. században tört ki. Törökország hatalmát európai hódításai a XVI. században megerősítették, azonban a XVII. században a török seregek kénytelenek voltak elhagyni Budát. Ez hozzájárult a birodalom erejének meggyengüléséhez. A modern görög nemzet születése is erre az időre, illetve a XVIII. századra tehető. A görögök nemzeti és társadalmi szabadságharca 1821. március 25-én tört ki. Az 1829-es drinápolyi békében sikerült Törökországgal is elismertetni az önálló, független Görögországot. Azonban Nagy-Britannia, Franciaország és Oroszország a modern Görögországot gyámság alá vonta. 1832-ben brit követelésre I. Ottó néven Otto von Wittelsbach lett Görögország királya, aki minden vezető katonai és hivatali pozícióba bajorokat ültetett. A király és a földbirtokosok ellen több felkelés is kitört, amelyek az 1848-as polgárháborúban érték el tetőpontjukat. 1854-ben brit és francia csapatok vonultak be Görögország területére. 1862-ben bukott meg a király, 1863. november 28-án fogadták el az új alkotmányt. Egykamarás parlamentet vezettek be, azonban nem sikerült kikiáltani a köztársaságot, mert a britek I. Vilmos Györgyöt ültették a trónra. A konzervatívok és a liberálisok váltották egymást a kormányban. Görögország 1897-ben Kréta megszerzéséért sikertelen háborút indított Törökország ellen. Kréta csak 1913-ban, a Balkán-háborúk után került végleg Görögországhoz Thesszalonikivel, Dél-Macedóniával, Nyugat-Tráciával, illetve Kavallával együtt.

Az első világháború idején Görögország igyekezett semleges maradni, azonban a belső feszültségek miatt 1917. június 27-én Venizelosz az antant oldalán a háborúban való részvételben látta hatalma megszilárdításának egyetlen lehetőségét. A törökellenes és Balkán-háborúk, valamint az első világháborúban való részvétel alaposan meggyengítette Görögország gazdaságát. A köztársaságpártiak 1944. március 24-én kikiáltották a köztársaságot. 1925-ben Theodorosz Pangalosz államcsíny révén magához ragadta a hatalmat, fasiszta jellegű diktatúrát kívánt kiépíteni, azonban 1926-ban megbuktatták. Ezután Görögországban hol a jobb-, hol a baloldal került hatalomra egészen 1936. augusztus 4-ig, amikor is Joannis Metaxasz fasiszta jellegű diktatúrát épített ki, feloszlatta a parlamentet, és kihirdetve a rendkívüli állapotot.

A második világháborúba Görögország 1940-ben kapcsolódott be. Benito Mussolini 1940. október 28-án bevonult Görögországba, miután az visszautasította, hogy Olaszország görög területen katonai támaszpontot létesítsen. Hitler csapatai 1941. június elsején foglalták el Görögországot. A Nemzeti Felszabadító Front 1941. szeptember 27-én alakult meg, a Görög Népi Felszabadító Hadsereg pedig 1941. decemberében. Görögország 1945. tavaszán a brit csapatok segítségével szabadult fel. 1946. szeptember elsején II. György foglalta el a trónt. Az 1946. október 28-án megalakult Görögország Demokratikus Hadserege a szabad és független köztársaság kikiáltásáért küzdött, ezután kitört a polgárháború, amelyet amerikai segítséggel sikerült leverni 1949-ben. A vezetőket – köztük Beloianisz – kivégezték, és több százan menekültek el az országból, többek között Magyarországra is. Görögország 1952-ben – a köztársaság kikiáltása után – nyert felvételt az Észak-atlanti Szerződés Szervezetébe, 1962-ben pedig társult tagként a Közös Piacba, amelynek 1981-ben vált teljes jogú tagjává. Ezután – a többi nyugat-európai országhoz hasonlóan – Görögországban is jobb- és baloldali kormányok váltják egymást napjainkig.

Az első szabad választásokat Görögországban 1974. november 17-én tartották, és 1975. június 7-én szavazták meg az új alkotmányt. Az államformát parlamentáris elnöki demokráciában határozták meg. 1976. januárjában oktatási reformot vezettek be, amelynek

során a népnyelvet, azaz a dhimotikit tették államnyelvvé az addig hivatalosan kötelező purista nyelv, a katharevusza helyett. A görög nyelv emelkedett és közönséges változata, a katharevusza, illetve a dhimotiki, diglossiahelyzetben él egymás mellett. A katharevuszát sokan nem is beszélik olyan szinten, hogy tanulmányaikat azon képesek legyenek folytatni, hiszen a családon belül a gyerekek szocializációja a dhimotiki változaton történik. A katharevusza és a dhimotiki között lényeges különbség mutatkozik abban, hogy a dhimotikit minden gyerek elsajátítja a családban, a katharevuszát pedig nem. Amennyiben erre igény mutatkozik, az általános, valamint középiskolában van lehetőség arra, hogy az órarendben tantárgyként szerepeljen a katharevusza, de nem minden tanuló választja és tanulja meg sikeresen a görög emelkedett változatát. A görögök hétköznapijait a mai napig nagymértékben megnehezíti, hogy a jogszabályokat, rendeleteket és törvényeket csak néhányan ismerik, ami annak a következménye, hogy ezek a katharevusza nyelven íródtak. Ezt a nyelvet 1980-ban ugyan hivatalosan eltörölték, azonban ez csak elméletileg van így, hiszen a gyakorlatban még ma is használják. Például katharevusza változaton írt könyveket is kiadnak, amelyeket többnyire csak azok értenek meg, akik egyetemre járnak vagy jártak valamikor. A görögországi általános iskolákban, illetve gimnáziumokban a diákok mindent dhimotiki nyelven tanulnak, a katharevusza legfeljebb tantárgyként szerepel az órarendjükben. A két nyelvváltozat közötti különbséget jól mutatja, hogy amennyiben valaki mindkét változatot ismeri, abból, hogy egy görög személy hogyan ragozza a harmadik deklinációjú főneveket, meg tudja állapítani az illető társadalmi pozícióját és politikai attitűdjét.

Görögországban még mindig nem oldották meg teljesen a két nyelvváltozattal kapcsolatos kérdéseket. A konzervatívok az emelkedett változat javára szeretnék a különbségeket eltörölni a két nyelvváltozat között, a liberálisok pedig a közönséges javára. A konzervatívok azzal érvelnek, hogy az emelkedett változat a műveltek beszédjének sajátja, ezért miért ne ezt a műveltséget védenék és tartanák meg; a liberálisok pedig azzal, hogy a közönséges változatot mindenki elsajátítja, az emelkedett változatot viszont nem, így azok, akik csak a dhimotikit beszélik, több területen – például az iskolai oktatásban, valamint a közhivatalokban – hátrányos helyzetbe kerülnek a katharevuszát is ismerőkkel szemben. Ez mindenképpen igaz az első generációra: aki a dhimotiki változaton szocializálódik, és nem ismeri a katharevusza változatot, valóban hátrányba kerül az iskolában, továbbá a jogi, adminisztratív ügyei intézésekor a katharevusza ismerőivel szemben. A második generációtól kezdve – amikor már mindenki katharevuszául szocializálódik – a konzervatívok szerint eltűnne ez a probléma. Szerintük csak egy generáción belül kellene elterjeszteni az emelkedett változatot, utána minden nyelvi gond megoldódna magától. Ez a görögországi nyelvpolitika egyik legfontosabb kérdése a XX. és a XXI. században. A probléma súlyosságát mutatja az, ami 1921-ben történt Görögországban. A vallási vezetők az Új Testamentum dhimotiki változatra való lefordítását elítélték, és ez Athénban utcai zavargásokhoz vezetett. Amikor az 1960-as évek liberális kormányzatát (amely a dhimotiki használatát állította előtérbe) felváltotta a konzervatívok uralma, első intézkedéseik között szerepelt a katharevusza általános használatának visszaállítása. Görögországban a dhimotiki változat összekapcsolódott a baloldalisággal, a katharevusza pedig a jobboldalhoz való tartozással.

A görög nemzeti ébredés a XIX. századra tehető. Görögországban a nemzeti öntudat legfontosabb ápolója az ortodox egyház volt, természetesen a különböző művészeti ágak képviselőinek tevékenysége mellett. A nemzeti ébredéssel egyidőben jelent meg az az igény, hogy az összes olyan területet egyesíteni kellene, amelyen egykor a hellén kultúra, az európai kultúra bölcsője, virágzott. Ez azt jelentette, hogy Görögország olyan területekre is igényt tartott, amelyeken nem görög nemzetiségűek éltek. Az athéni politika törekvései csak Macedóniában jártak sikerrel, azonban Ciprus, Kis-Ázsia és az Albánia déli részén található Dél-Epirosz esetében a XX. századi görög külpolitika súlyos kudarcot szenvedett el. A félsziget szempontjából fontos, hogy Görögország a területén élő albán, macedón, bolgár,

illetve vlah kisebbségeknek még a létét sem ismeri el. A török kisebbség létét ugyan elismeri, azonban ezen beszélőközösség tagjainak jogait erőteljesen korlátozza. A Görögország északkeleti vidékein élő albánokról és az arvanitasz közösséghez tartozó lakosság számáról, nyelvi helyzetéről nem állnak rendelkezésre pontos adatok, mivel Görögország még a létezésüket sem elismeri el.

Görögország lakosságának száma 10,6 millió fő. Ebből görög anyanyelvű 93%, török 3%, albán és aromun 1-1%, egyéb: 2%. Görögország hivatalos nyelve egyedül a görög, Görögország mégis diglossiahelyzetű államnak számít. Nem két különböző nyelv, hanem egyazon nyelv két változata él egymás mellett. Ez azt jelenti, hogy lakói formális helyzetben az úgynevezett tiszta görögöt, a katharevusztát (hivatalos, régies változat) használják, informális helyzetben pedig a görög népi vagy közönséges változatát, a dhimotikit (a modern társalgás, illetve a szépirodalom nyelve). A katharevusza tulajdonképpen az újjörög régies, sokáig hivatalos változata, a dhimotiki pedig a beszélt változat, amely az utóbbi 200 évben vált irodalmi variánssá. A két nyelvváltozat élesen elkülönül egymástól. Az írott és a beszélt nyelv között a szakadás már az i. sz. I. évezredben megtörtént.

Görögország egyetlen kisebbség létét ismeri el teljesen, a mintegy 300.000-nyi törököt, de azt is csak azért, mert a muzulmán vallású törökök Görögországban vallási kisebbségnek minősülnek. Görögországban élnek más kisebbségek is: az arvanitika nyelvjárást beszélő albánok, arománok vagy vlachok, macedónok, valamint muzulmán hitű bolgárok, akik a pornak bolgár nyelvváltozatot beszélnek. E kisebbségek tagjai semmiféle nyelvi jogokkal nem rendelkeznek Görögországban: nincs lehetőségük anyanyelvi képzésre, nincsenek tömegtájékoztató eszközeik, továbbá a hivatalos ügyek intézésekor sem használhatják nyelvüket. Görögországnak a kérdéshez való hozzáállását mutatja az a tény, hogy utoljára az 1951. évi görög népszámlálás során kérdeztek rá az állampolgárok kisebbségi származására.

Mintegy 140.000-re tehető a különböző arab országokból Görögország területére bevándorlók száma, akik jogait a görög kormány szintén nem ismeri el teljesen. Az ő gyermekeik számára illetéknéppen nem biztosítja a kisebbségi nyelvű oktatást az iskolarendszer egyik szintjén sem.

Az Amerikai Egyesült Államokban körülbelül 4 millióra teszik a görögök számát. Az itteni görögök több olyan szervezetet is működtetnek, amely a görög kulturális hagyományok ápolását, illetve a görög nyelv védelmét tűzte ki céljául. A legjelentősebb ilyen szervezet a Görög Kulturális Örökség Megóvásának Társasága, amely a többi szervezet tevékenységét is összefogja. Tagjai és aktivistái konferenciákat, kiállításokat, különféle kulturális eseményeket szerveznek, valamint görög nyelvű könyveket adnak ki. Az Amerikai Hellén Intézet 1974-ben alakult, alapítványi formában működik. Az amerikai görög üzletemberek legfontosabb szervezetéről van szó. Amerikában a görögök nem alkotnak olyan erős vagy aktív kisebbséget, mint például a lengyelek, ám időnként – egy-egy fontosabb kérdésben – képesek összefogni. Ilyen Ciprus ügye is: ezzel kapcsolatban jelentéseket, kiáltványokat, határozatokat fogalmaznak meg.

Dél-Olaszországban mintegy 20.000-re tehető a görögök száma. Az Olaszországban 1999. december 15-én elfogadott legújabb nyelvi törvény 12 nyelv, illetve őshonos vagy bevándorló kisebbség létezését és mindennemű jogait ismeri el, köztük a görögökét is.

Magyarországon 4-5.000 görög származású személy él, akik ősei a középkortól kezdve több hullámban, különböző okokból érkeztek hazánkba. A XVIII. századi magyar uralkodóktól bizonyos kiváltságokat kaptak az itt letelepedő görög kereskedők, akik száma és befolyása egyre nőtt. A XVIII. század végén már 30 egyházközséget, továbbá 26 iskolát tartottak fenn. Utolsó hullámuk 1948 és 1950 között érkezett Magyarországra, a polgárháború elől menekülve. Ekkor több ezer görög menekült lelt új hazára nemcsak Magyarországon, hanem a többi szocialista országban is. 1970-ben az emigránsokat megfosztották görög

állampolgárságuktól, amelyet 1980-ban, illetve az után visszakaptak. Az 1980-as években többen vissza is tértek Görögországba. A magyarországi görögök többsége Egerben, Budapesten, Sopronban, Miskolcon, Szegeden, Tatabányán, Budaörsön, továbbá a magyarországi görögök által alapított Beloianisz nevű faluban él. A magyarországi görögök legfontosabb civil szervezete a Görög Kulturális Egyesület. 1998 óta 20 görög kisebbségi önkormányzat működik hazánkban.

Görögország egyik legnagyobb kisebbségi beszélőközösségét az albánok alkotják. A nem őshonos albánok teszik ki a több mint egymillió bevándorló külföldi többségét, ez az ország lakosságának egytizede. A legnagyobb bevándorlási hullám 1990-ben kezdődött. Néhány év alatt több százezer albán került Görögországba, nagy részük illegálisan, a jobb megélhetés reményében. Többségük az építőiparban és a mezőgazdaságban dolgozik, sokan igen rossz körülmények között élnek közülük. Az elmúlt években a bevándorló albánok közül sokan integrálódtak a görög társadalomba. Jelentős részük ortodox kereszténynek, sőt görög származásúnak mondja magát, azt remélve, hogy így könnyebben befogadásra talál. Többségük muzulmán családból származik, azonban szívesen vallást váltanak, hogy megkönnyítsék a beilleszkedést. Az albánok tömeges görögországi jelenléte az elmúlt évtizedben több alkalommal okozott feszültséget a két szomszédos ország között. Az utóbbi évek athéni kormányai fontosnak tartják, hogy Tiranával tárgyalóasztal mellett ülve oldják meg a kérdéseket. A bevándorlók mellett Görögországban élnek őslakos albán csoportok is. Egy részük Epiroszban (vagy Epiruszban), a görög-albán határ közelében él, de Dél-Görögországban is élnek albánok.

Albániában is jelentős számú görög származású személy él, őket az 1946-49 között zajló polgárháború alatt űzték el hazájukból. Az albán források 40.000-re, a görög források pedig 300.000-re teszik számukat. Albániában Enver Hodzsa bukása után egyre erőteljesebbé vált a Kameria mozgalom tevékenysége, amely a Görögországból a polgárháború alatt, illetve után elűzött albán lakosság visszatelepüléséért, nemzeti kisebbségként való elismeréséért, valamint teljes kártalanításáért küzd. Általános meglepetésként Görögország nem zárkózott el teljes mértékben a kérdés megtárgyalásától, azonban feltételként szabta, hogy essék szó az epiroszi görög kisebbség kártalanításáról is.

Az erőszakos asszimilációs politika az 1990-es évekig megkeserítette mind a Görögországban élő albánok, mind az Albániában élő görögök életét. Semmilyen kisebbségi jogot nem élveztek, gyakran érte őket etnikai alapú diszkrimináció. Görögország 1912-ben a balkáni háború során megszállta Észak-Epiroszt, ám az 1913-ban aláírt bukaresti béke kimondta Albánia függetlenségét, és végleg meghúzta Albánia határait. Észak-Epirosz Albániához került. A görögországi polgárháború eseményei Epiroszt sem kímélték, a görögök ismét felvetették Észak-Epirosz hovatartozásának kérdését. Albánia segítségére Jugoszlávia és Magyarország sietett. A helyzetet nehezítette, hogy a polgárháború elől 13.000 szabadságharcos és 600 polgári személy menekült át Albániába, így tovább nőtt az Albániában élő görögök száma. Az 1950-es években a Szovjetunió is igyekezett az albán-görög kapcsolatokat rendezni. Az enyhülés jeleként fogható fel az a rendelkezés, amely szerint az Albániában élő görögök, illetve a Görögországban élő albánok kiutazási engedélyt kaptak. Az ENSZ 1953-ban avatkozott először közbe, Albánia kérésére. Görögország több ízben is elutasító választ adott arra a tiranai javaslatra, hogy a két ország normális diplomáciai kapcsolatot építsen ki és tartson fenn egymással. A görög fél a diplomáciai kapcsolatok rendezésének feltételül megjelölte Észak-Epirosz kérdésének tisztázását. Görögország és Albánia 1970-ben kötött kereskedelmi szerződést, 1971-ben pedig rendezte diplomáciai kapcsolatait. Azóta Görögország részéről nem merült fel a határmódosítás igénye. Görögország 1981 óta tagja az Európai Uniónak (illetve elődszervezetének, az Európai Gazdasági Közösségnek), és e szervezeten belül vagy a szervezet bármelyik tagállamának részéről nem is merülhetnek fel ilyen jellegű követelések.

Görögországban odafigyelnek a másutt élő görög kisebbségek helyzetére, bár ez a „másutt” a görög politikai elit számára majdnem mindig csupán a Törökországban élő görögöket jelenti.

V. 11. Hollandia

Hollandia, hivatalos nevén Holland Királyság, államformáját tekintve parlamentáris monarchia, Nyugat-Európában található, Belgium és Luxemburg mellett a Benelux-államok egyike. Hollandia közigazgatásilag 11 tartományból áll. Arra nézve, hogy a Németalföld ezen része az őskorban is lakott terület lett volna, nincsenek adatok. A Római Birodalom korából származnak az első írásos emlékek, illetve régészeti leletek. Julius Caesar igazta le a Rajna mentén élő germán eredetű batávokat. A batávok, frízek és gallok i. sz. 69-ben fellázadtak az idegen uralom ellen, ezt a felkelést 71-ben sikerült leverni. A batávok engedelmeskedtek a hódítóknak, területeiket később a frankok foglalták el, a frízek viszont 288-ban végleg lerázták magukról a rómaiak hatalmát, majd önálló településeket hoztak létre az Északi-tenger partja mentén. 288-tól Hollandia déli területe a mai Belgiummal együtt a frank birodalomhoz tartozott. A frankok a frízek, valamint az időközben betelepült szászok leigázására törekedtek, ennek érdekében terjesztették el a kereszténységet. Nagy Károlynak a VIII. században sikerült őket meghódítania és adófizetésre köteleznie. Hollandiát a 870-es meersseni szerződés keretében a keleti frank birodalomhoz csatolták. Hollandia ekkoriban a lotaringiai hercegség kezében volt.

A IX-X. század táján kezdődött meg a feudális társadalmi rend, illetve a hűbéri viszonyok kialakulása. A feudális viszonyokat felváltó polgári fejlődés a XI. században kezdődött el. A XV. század elején a burgundiai hercegség bekebelezte az ország északi területét is, majd 1477-ben egész Hollandia a Habsburgok (pontosabban Habsburg Miksa és felesége, Merész Mária) uralma alá került. Miksát 1486-ban német császárrá koronázták, ekkoriban Németalföld Európa leggazdagabb, gazdasági, valamint kulturális szempontból egyaránt egyik legfejlettebb térségévé vált. Nem véletlenül, a Habsburgok is egyik legfontosabb tartományuknak tartották. A Habsburg-ház spanyol ága 1516-ban került hatalomra, ekkortól kezdve váltak mindennapossá a királyság hívei, illetve a függetlenségre törekvő holland nemesség közötti összetűzések.

Amikor II. Fülöp a XVI. század közepe táján még szorosabbra kívánta fűzni Spanyolország és a németalföldi tartományok kapcsolatát, kitört a Hollandia függetlenségét követelő polgári forradalom. A függetlenségi mozgalom élére a nagypolgárság állt: kereskedők, manufaktúratulajdonosok, földbirtokosok. A városi polgárság a katolikus egyház befolyása és a püspökségek hatalmának, birtokainak növelése ellen, valamint az inkvizíció túlkapásai ellen is tiltakozott, egyre nőtt a reformáció híveinek száma, ugyanakkor nem osztotta a nagypolgárság követelését: a Spanyolországtól való elszakadást. 1567-ben Alba herceg terrorrendszert vezetett be, amelynek több ezer lázadó esett áldozatául, és amely során még több adónemet vetett ki a lakosságra. Orániai Vilmos kivételével szinte az egész arisztokrácia beletörődött a helyzetbe, a szegényebb rétegek azonban nem. 1572-ben a „tengeri koldusok” bevették Brielle városát, sorra felszabadították az északi városokat, amelyek önálló államiságokat építettek ki. A belga tartományok a spanyolok kezében maradtak, a Németalföld északi területei viszont függetlenné váltak, és 1581. július 26-án megalakították a köztársasági államformájú Egyesült Tartományokat, azaz Hollandiát, amelynek első helytartója Orániai Vilmos lett.

Spanyolország hatalma és politikai helyzete hirtelen meggyengült, amikor a brit seregek 1588-ban megverték a Nagy Armadát, megfosztva így a spanyolokat a latin-amerikai hegemoniától. Ez több felkelésre is ösztönözte a németalföldi lakosságot. Az 1648-as vesztfáliai békében Spanyolország végleg elismerte a holland állam önállóságát.

Hollandia hatalmas gyarmatbirodalmat hozott létre Afrikában, Ázsiában, illetve Közép-Amerikában. 1602-ben megalapította a Holland Kelet-indiai Társaságot, 1621-ben pedig a Holland Nyugat-indiai Társaságot. Amszterdam vált az Indiába irányuló, valamint az onnan érkező kereskedelem legfontosabb kikötővárosává.

Hollandia kulturális élete a XVI. század végén virágzott fel. 1575-ben megalapították a leideni egyetemet, a XVII. században élt és alkotott az egyik leghíresebb holland filozófus, Benedict Spinoza, valamint Hollandia leghíresebb festője, Rembrandt is. 1609-ben alapították meg az Amszterdami Nemzeti Bankot. Hollandia a tengeri hajózás okán ellentétbe került Angliával és Franciaországgal. Anglia 1651-ben kiadta a Hajózási Törvényt, mivel mindenképpen a németalföldi ország tengeri monopóliumát szeretne volna csökkenteni. Ebben az időszakban folytak a holland-angol háborúk, mindkét ország célja a tengeri hegemonia megszerzése volt. Hollandia helyzetét a belső ellentétek is nehezítették. Az 1697-ben kötött rijswijki béke rendezte a helyzetet. 1689-ben III. Orániai Vilmos feleségül vette az angol hercegnőt, Máriát, ezzel Anglia társuralkodója lett. Az állandó háborúk, a részvétel a spanyol és a francia örökösödési háborúban, az ipari tőke meggyengülése, továbbá a holland kereskedők visszaszorulása visszavetette Hollandia politikai-gazdasági fejlődését.

Az 1789-es francia forradalom után Hollandia a szövetségesek oldalán részt vett a franciaellenes háborúban. Ennek eredményeképpen Franciaország megszállta Hollandiát, amely 1810 és 1814 között a francia császárság része lett. A háborúkra koncentrázó hollandoktól az angolok könnyűszerrel elhódítottak hatalmas gyarmati területeket. 1815. június 8-án a bécsi kongresszus határozata értelmében létrejött az Egyesült Németalföldi Királyság, amelynek részét képezte Belgium, Hollandia, illetve a Luxemburgi Nagyhercegség. Az 1830-as brüsszeli forradalom következtében Belgium elszakadt a Németalföldi Királyságtól, Luxemburg csak 1890-ben vált végleg függetlenné. Az 1848-ban kikényszerített alkotmány a nemességet minden előjogától megfosztotta, létrehozva a közvetlenül megválasztandó kétkamarás parlamentet. Hollandia továbbra is folytatta agresszív külpolitikáját, belső fejlődésére viszont a lassan meginduló modern ipari termelés volt jellemző.

Az első világháborúban Hollandia semleges maradt, a nemzetközi piacra koncentrázó szabadkereskedelmi politikát folytatott.

A második világháborúban Hollandiának nem sikerült semlegesnek maradnia, Németország 1940. május 10-én bevonult az ország területére, amelyet csak 1945. május 5-én sikerült visszafoglalni. 1944. szeptember 5-én Hollandia, Belgium és Luxemburg vámuniót kötött, ekkor lépett életbe a Benelux-államok szövetsége, azonban a közös vámtarifa csak 1947. január elsején lépett hatályba. A holland gazdaság nagyon nehéz helyzetben volt a második világháború után, az újjáépítések jelentős összegekbe kerültek. Az ország a Marshall-terv keretében az Amerikai Egyesült Államoktól kapott segítséget, gazdasága a nyugatnémet tőkével került szoros kapcsolatba. Gazdasági fellendülésének lehetőségét abban látta, hogy együttműködik a többi nyugat-európai országgal, így 1948-ban aláírta a Brüsszeli Szerződést, valamint Nagy-Britanniával, Franciaországgal, Belgiummal, Luxemburggal együtt március 17-én megalakította a Nyugat-európai Uniót. 1949. április 4-én az Észak-atlanti Szövetség Szervezetének, 1957-ben pedig az Európai Közös Piacnak is egyik alapító tagja volt. A parlamenti választásokon – a többi nyugat-európai demokráciához hasonlóan – Hollandiában is egymást váltják a jobb- és baloldali kormányok.

Napjainkban Hollandia az Európai Unió egyik leggazdagabb tagállama, ennek következtében legnagyobb bruttó befizetője. Fő exportbevételei a halászati, mezőgazdasági, műszaki ipari, fémkohászati, gép-, textil-, illetve vegyipari termékekből származnak.

Hollandia lakosságának száma 12 millió fő. Ebből 93% a holland anyanyelvűek aránya, amin belül 11% fríznek vallja magát, 1%-on osztoznak a német, flamand, francia, angol kisebbséghez tartozók és 6%-on a bevándorlók. Körülbelül 150.000 illegális bevándorló

is él Hollandiában. 1,2 millióra tehető azoknak a valamelyik nyugat-európai országból származó munkavállalóknak a száma, akiknek a gazdasági és kulturális háttere nem sokban különbözik a hollandokétól, így számukra nem okoz gondot az új társadalomba való beilleszkedés.

Hollandia egyetlen hivatalos nyelve a holland. A bevándorló kisebbségi lakosoknak a holland állampolgárság megszerzése érdekében kötelező letenniük a holland államvizsgát. Ez nem vonatkozik a surinamiakra, illetve a Holland-Antillákról érkezőkre, mivel ők születésükkor megkapják a holland állampolgárságot. Mindazonáltal az ország kisebbségi politikájára a nagyfokú tolerancia jellemző. A Bevándorló Tanulók Oktatásügyi Bizottsága a hollandul nem tudó bevándorló kisebbségek gyermekeinek oktatását felügyeli, ezenkívül a letelepedési engedélyt igénylők holland nyelvtudását ellenőrzi.

Az oktatás decentralizációs fejlesztésének eredménye a Helyi Oktatási Politika, amely a helyi közösségekre aktív szerepet és felelősséget hárít. Az ő feladatuk a tantárgyi programok összeállítása a szociálisan, illetve az oktatás szempontjából hátrányos helyzetű diákok számára, ideértve például a nem holland anyanyelvű tanulókat is. De ők szervezik meg a lemorzsolódott diákok oktatását is, illetve ők nyújtanak oktatással kapcsolatos tanácsokat a rászorulóknak. Munkaerő-piaci programokat állítanak össze, megszervezik a bevándorlók nyelvi oktatását, a felnőttoktatást, továbbá segítik a bevándorlók kulturális beilleszkedését. Ők tartják fenn az iskolaépületeket is. A nagyobb városok az újonnan érkező bevándorlóknak, illetve a szegényeknek kínál iskolai előkészítő programokat.

Hollandia jellegzetes befogadó ország, területén élnek arab, mediterrán, közép-amerikai és közép-európai országokból származó bevándorlók is. Ők elsősorban gazdasági okokból érkeztek új hazájukba, ahol meghatározott ideig érvényes munkaszerződéssel dolgoztak-dolgoznak, majd családot alapítva letelepedtek, de érzelmileg nem mindig kötődnek Hollandiához, valamint nem azonosulnak annak kulturális hagyományaival sem. A második generáció tagjai már Hollandiában születtek, és ezt az országot tartják hazájuknak. A holland bevándorlási politika új kategóriákat állított fel a nem holland származású személyek besorolására. Ezek a kategóriák a következők: vendégmunkás, bevándorló család, etnikai kisebbség, egyéb. A különböző csoportok tagjai is megkülönböztetik magukat a többiektől, sőt, ez elmondható az azonos csoportokhoz tartozó különböző nemzedékek tagjairól is. A bevándorlók legfőbb jellegzetességei, amelyeket figyelembe vesznek a besorolásukkor: szám, származási ország, vallás, nyelv, kultúra, letelepedés jellege (tömbben élnek vagy elszórtan), társadalmi, gazdasági státus, jogi státus. Az 1983-ban érvénybe lépett Kisebbségi Politikai Terv besorolása alapján a Hollandiában élő bevándorlók az alábbi kategóriákba sorolhatók:

- külföldi munkavállalók és családtagjaik, akik érvényes munkaszerződéssel tartózkodnak, illetve dolgoznak az országban (délszlávok, görögök, marokkóiak, olaszok, portugálok, spanyolok, törökök és tunéziaiak);
- surinamiak és holland-antillaiak;
- molukiak;
- a társadalom kirekesztettjei, akik nem rendelkeznek állandó lakhellyel, a társadalom lakókocsi-várost jelöl ki a számukra, ahol meghatározatlan ideig élhetnek;
- romák;
- politikai menekültek.

Hollandia menekültügyi politikájának alakítóiban az 1980-90-es években még nem tudatosodott, hogy a bevándorlók hollandtól eltérő anyanyelve és kultúrája hozzájárul az ország nyelvi és kulturális sokszínűségéhez. Abban egyfajta problémát láttak: hogyan fognak a hollandul nem tudó és a holland hagyományokat nem ismerő személyek beilleszkedni új hazájukban? Fontosnak tartották, hogy a bevándorlók minél előbb megtanuljanak hollandul. Nem tartották szükségesnek, hogy a második, harmadik, stb. generáció is ismerje ősei anyanyelvét, illetve ápolja az ahhoz tartozó hagyományokat.

Mára kissé megváltozott a helyzet. A hatóságok jelenleg is fontosnak tartják, hogy a bevándorlók megtanuljanak hollandul – ez az ő érdekük is, hiszen munkát is könnyebben tud vállalni az, aki beszéli a többség nyelvét –, azonban a nyelvi és kulturális másságot ma már nem hátrányként kezelik, hanem felismerték a többnyelvű és multikulturális társadalom előnyeit is. Ma már nem szorgalmazzák a már Hollandiában született generációk holland egynyelvű szocializációját. A XXI. század holland oktatáspolitikájára jellemző, hogy a hátrányos helyzetű csoportok tagjai számára a holland kormány biztosítja az otthon nyelvének bevezetése az iskolában nevű programot, amelynek keretében az ezen kisebbségekhez tartozó gyerekek anyanyelvükön végezhetik el általános iskolai tanulmányaikat, hogy ne érje őket hátrány a különböző tantárgyak tanulásakor a holland nyelv ismeretének hiánya miatt.

Hollandia az utóbbi időben tranzitországból célországgá vált, évente több mint 50.000 új bevándorló érkezik ide. Az új bevándorlók nagy száma miatt a nyelvtudás hiányosságaiból fakadó hátrányok állandóan újratermelődnek.

Hollandiában az etnikai kisebbségek 33-40%-a a legnagyobb városokban, illetve azok környékén (Amszterdamban, Hágában, Rotterdamban és Utrechtben) él. Rotterdam lakosságának 85%-a bevándorló. Ennek az az oka, hogy az iparosodott vidékeken könnyebben lehet munkához jutni, mint a kisebb településeken. Ám a nagyvárosi lét velejárója a nyelvi asszimiláció is: ahol több országból érkező, eltérő anyanyelvi és kulturális háttérrel rendelkező személy él, a bevándorlók többsége rákényszerül arra, hogy egy olyan nyelvet megtanuljon, amelyen más származású emberekkel könnyedén tud kommunikálni. Hollandiában kézenfekvő, hogy a holland nyelv a különböző etnikumokhoz tartozó személyek közös nyelve.

A Hollandiában élő bevándorlók közel 17%-a érzi magát elszigeteltnek, aki úgy gondolja, hogy esélye sincs arra, hogy teljes mértékben beilleszkedjen új hazája társalmába. A szülők anyagi és szociokulturális háttere, társadalmi pozíciója nagymértékben befolyásolja a gyerekek iskolai előmenetelét. Az eltérő társadalmi rétegek közötti különbségek már kisgyerekkorban is megjelennek, ennek következtében az általános és középiskolai tanulmányok során is megmutatkoznak. A hollandiai bevándorlók gyerekeinek többsége az általános iskola befejezése után nem tanul tovább, a középiskolát is mindössze körülbelül 10-12%-uk fejezi be. Mivel alacsony számban tesznek sikeres érettségi vizsgát, a felsőoktatásban sem képviseltetik magukat nagy számban. A hátrányos helyzetű bevándorló fiatalok hatékonyabb bevonása az alsó- és középfokú oktatási rendszerbe nagymértékben hozzájárulhatna a különböző etnikumokhoz tartozó diplomások számának növekedéséhez, ezzel együtt ahhoz, hogy jobb társadalmi pozíciót tudjanak elérni, valamint a további generációk számára is biztosítani. Ennek megszervezése a Holland Tudományos és Oktatásügyi Minisztérium hatáskörébe tartozik. A nyelvi problémák jelenlétét bizonyítja az a tény, hogy a surinami származású (tehát holland anyanyelvű) gyerekek nagyobb arányban fejezik be sikeresen a középiskolát, mint a török vagy marokkói származásúak. Hátrányos helyzetükön iskolai nyelvi előkészítők szervezésével vagy az anyanyelvi oktatás engedélyezésével, emellett a holland nyelv folyamatos oktatásával lehetne segíteni.

A különböző etnikumokhoz tartozó fiatalok eltérő arányban képviseltetik magukat a hollandiai felsőoktatásban, mivel eltérőek gazdasági kondícióik és szociokulturális hátterük is. Az Amszterdami Egyetemen összesen a hallgatók 8%-a tartozik valamelyik bevándorló csoporthoz. Jól mutatja az egyes etnikumok közötti különbségeket az, hogy ebből 30% nyugat-európai, 16% surinami, 4% pedig török és marokkói. A nyugat-európai származású bevándorlók magas társadalmi presztízzsel rendelkeznek, nincsenek nyelvi és szociokulturális hátrányaik, vagy ha vannak is, tanulmányaik során könnyen le tudják azokat küzdeni; a surinamiak alacsonyabb társadalmi pozíciókat foglalnak el, ám nincsenek nyelvi problémáik; a többi etnikumhoz tartozó bevándorlók eltérő társadalmi pozíciókkal rendelkeznek, és – mivel nem holland anyanyelvűek – esetükben felmerülhetnek nyelvi problémák. Az egyetemi

tanulmányok megkezdése előtt nyelvi előkészítő tanfolyamon vesznek részt – amennyiben ez szükséges –, ami számukra nagymértékben megkönnyíti az előadásokon, illetve a gyakorlati foglalkozásokon való sikeres előrehaladást. Akik már rendelkeznek diplomával, posztgraduális képzésben vehetnek részt. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a bevándorló fiatalok egyetemi tanulmányai során ugyanolyan jellegű problémák merülnek fel, mint a holland fiatalok esetében. Tehát ha egy bevándorló család elér egy bizonyos társadalmi presztízst, azt a további generációk képesek fenntartani.

Hollandiában a többségi nyelv használata gyakran nehézséget okoz az etnikai kisebbségek számára. A holland hatóságok az ezekben a csoportokba tartozókat egyszerűen L₂ tanulóiként veszik nyilvántartásba, megfeledezve arról, hogy a statisztikai adatok különböző nyelvi, kulturális és társadalmi háttérrel rendelkező embereket takarnak. Amennyiben nem veszik figyelembe egyéni adottságaikat, igényeiket, illetve gondjaikat, nem is tudják hatékonyan megoldani problémáikat.

Egy tény ismerete rávilágít arra, hogy a holland bevándorlásügyi politika miért tartotta szükségletlennek a különböző etnikai csoportokhoz tartozó személyek nyelvi, kulturális és társadalmi háttérének figyelembevételét, illetve L₁ és L₁ kultúrájának megtartását még a XX. század utolsó évtizedeiben is. A Hollandián kívül élő holland származású személyek körében, akik a világ valamely részén (az Amerikai Egyesült Államokban, Ausztráliában, Kanadában, Andorrában, Spanyolországban, stb.) kisebbségben élnek, egy generáción belül lezajlik a nyelvcsere folyamata. Európa népei közül a hollandokat jellemzi legkevésbé a kulturális tudat és identitás, ennek következtében a holland hatóságok számára nem tűnt fontos kérdésnek a bevándorlók nemzeti és kulturális identitása.

Az 1970-es évek hollandiai kisebbségi oktatáspolitikájában a teljes nyelvi asszimilációra való törekvés érvényesült. A gyerekek – származásuktól, nyelvi ismereteiktől, valamint szociokulturális helyzetüktől függetlenül – mindent hollandul tanultak. Iskola- és osztálytársaik nagy része is holland anyanyelvű volt. Ez az úgynevezett mélyvíztechnika modell nem bizonyult sikeresnek. Az oktatásügyi szakemberek felismerték, hogy a program módosítására van szükség. A hetvenes évek közepén vezették be a bikulturális oktatási modellt, amelyet a nyolcvanas évek elején felváltott a saját nyelven való oktatás programja. Erre az oktatási módra államilag finanszírozott képzés keretében csak akkor volt lehetőség, ha legalább nyolc, egyazon etnikumhoz tartozó gyerek járt ugyanabba az iskolába. Ha a gyerekek száma ennél alacsonyabb volt, a szülők állták az oktatás költségeit. A nyelvmegtartó vagy nyelvvédő modell keretében a gyerekek kétnyelvű oktatásban részesültek: L₁ és L₂ is iskolai tantárgyként és oktatási nyelvként szerepelt a programban, azonban eltérő arányban. Az arányok megállapítása mindig a helyi vezetés belátásán múltott. Ezidáig ez tűnt, illetve tűnik a legsikeresebb modellnek, ezért ezt alkalmazzák jelenleg is az érintett iskolák többségében. 1992 óta lehetőség van az L₁ egynyelvű oktatási modell alkalmazására is azon gyerekek esetében, akik családjá csak átmenetileg tartózkodik Hollandiában, bizonyos idő eltelté után haza kíván térni. A tapasztalatok azt mutatják, hogy az L₁-en, illetve L₂-n való oktatás sikeres, és egyáltalán nem gátolja a holland nyelv megtanulását. Az 1980-as évek végén alakult meg a Holland mint Második Nyelv Fejlesztési Csoport, amelynek bármely egyén vagy jogi személy tervezeteket, ötleteket adhat be az oktatási, nyelvvoktatási, nyelvi kérdések terén. A Fejlesztési Csoport ellenőrző, vizsgáló, kezdeményező funkcióval rendelkezik. A Csoport munkáját a Holland Tudományos és Oktatásügyi Minisztérium finanszírozza.

A Hollandiában élő etnikai kisebbségeknek L₁ tanításához, illetve tanulásához való joga az általános tanterv 1974-ben életbe lépett törvényében szerepel, de csak azon népcsoportok esetében, amelyeket a törvény célcsoportként megemlít. Az 1992-es Holland Nemzeti Akcióprogram az Idegennyelvekre nevű program keretében lefektették, hogy az etnikai kisebbségi nyelveknek szerepelniük kell a tantervben. 1999 óta a bevándorlók

kétnyelvű oktatása még fontosabbá vált, és ezt a programot minden, Hollandiában élő etnikai kisebbségre kiterjesztették. A holland anyanyelvű, semmilyen etnikai kisebbséghez nem tartozó gyerekeknek is joguk van bármely kisebbségi nyelvet tanulniuk, amennyiben erre igényt tartanak, illetve adottak a körülmények.

A nem holland anyanyelvű kisebbségek megfelelő szintű képzése azért is fontos, mert az iskolai sikertelenség, valamint az alacsony végzettség súlyos társadalmi konfliktusok előszobája. A nem versenyképes tudás munkanélküliséghez vezet, ami magában hordozza a bűnöző életmód és a társadalom peremére való szorulás lehetőségét, hosszú távon pedig a következő generációk társadalmi elszigeteltségét is. Hollandia nyelvpolitikájának pozitív vonása, hogy ezt a problémát felismerte, és igyekszik mindenki számára megnyugtatóan rendezni.

A kisebbségek integrálása a társadalomba mindenki számára fontos kérdés, hiszen Hollandia kisebbségi származású lakosságának száma 2030-ra elérheti az összlakosság 16%-át. Az allochtoonok (máshonnan származók) egy része a volt gyarmatokról származik; másik része a gazdaságilag fejletlenebb Törökországból, a volt Jugoszláviából, illetve Marokkóból, Tunéziából érkezik, és vendégmunkásként él éveket, majd letelepszik új hazájában; a harmadik része pedig politikai menekültként jön ide a világ különböző térségeiből. Az allochtoonok jelentős része a nagyobb városok mentén telepszik le. A beilleszkedés eltérő mértékben okoz nehézséget számukra. Ennek nyelvi, gazdasági, illetve szociokulturális, továbbá vallási okai is vannak.

Az 1950-60-as évek Hollandiájában nem alakultak ki olyan nagy méretű etnikai feszültségek, mint Angliában, Franciaországban, illetve Németországban, nem épültek ki „gettók”, egyetlen szélsőséges, nacionalista párt sem jutott a hatalom közelébe. Így a szakemberek is értetlenül állnak ma is az előtt a kérdés előtt, hogy 1970 körül miért jutottak szóhoz a háború utáni nemzedékek azon hangadói, akik a kisebbségi származású emberekben csak a gondot látták. Velük ellentétben az értelmiség egy része fontosnak tartotta a holland nyelv „politikailag korrektté tételét” ekkor vezették be a *bevándorlók* elnevezés helyett a *máshonnan származók* kifejezést, a *néger* szó helyett a *fekete* elnevezést, az *alkalmazott* helyett a *munkatárs* szót, valamint az *aszociális elem* kifejezés helyett a *társadalmi fogyatékos* elnevezést. A hetvenes évek hangadó holland értelmiségi csoportjai a kisebbségek körüli problémák fő okait nem magában a kisebbségi létben, hanem külső tényezőkben látták (a többségi társadalom előítéleteiben, az intézményrendszer tökéletlenségeiben, illetve az állam hibáiban). A megoldást sem a kisebbségek belső kezdeményezésétől várták, hanem külső segítséget kívántak számukra nyújtani.

Első lépésként felismerték, hogy a kisebbségi csoportok tagjai addig nem lesznek képesek beilleszkedni a társadalomba, amíg nem kapnak megfelelő képzést. Megfelelő képzést pedig vagy L₁-en, vagy hollandul kaphattak. Megállapították, hogy az L₁ nyelvű képzést csak a holland iskolák színvonalával megegyező színvonalú iskolákban, megfelelő képzettségű pedagógusok bevonásával, továbbá magas színvonalú tananyagok segítségével érdemes biztosítani; a holland nyelvű képzés igénybevételéhez pedig a bevándorló gyerekek részéről magas szintű holland nyelvtudásra van szükség. A bevándorlók típusai szerint kerestek megoldást a nyelvi nehézségekre. Az ideiglenesen Hollandiában tartózkodó vendégmunkások esetében fontosnak tartották L₁ és L₁ nyelvű kultúra megtartását, védelmét, de amint kiderült, hogy a vendégmunkások évek múltán sem kívánnak hazatérni, előtérbe került a holland nyelvi képzés kötelezővé tétele, valamint a holland kultúra értékeinek átadása. A nyugat-európai származású – tehát nem gazdasági okokból érkező – bevándorlók esetében, akikről eleve tudni lehetett, hogy hosszú időre kívánnak letelepedni Hollandiában, eleve fel sem merült a nyelvmegegyezés lehetősége.

Mennyire volt sikeres Hollandiában a nyelvi asszimiláció? A hetvenes évek oktatáspolitikáját a szegregációs oktatás jellemezte. Ez azt jelenti, hogy a kisebbségi gyerek

rosszabbul felszerelt iskolákban, rosszabbul képzett pedagógusoktól (akik maguk is bevándorlók voltak, és nem tudtak megfelelő szinten hollandul) tanultak. A nem megfelelő oktatás következtében a lehetségesnél kisebb eséllyel kerültek a munkaerő-piacra, illetve vehettek részt a felsőfokú képzésben. A kisebbségi csoportok tagjaiban elindult a szegregáció folyamata, az alacsonyan képzett, hollandul nem tudó bevándorlóknak nincs módjuk beilleszkedni a többségi társadalomba. Az iskolák között is mély színvonalbeli különbségek voltak megfigyelhetőek. A holland szülők többsége allochtoon-mentes iskolába íratta be gyermekét, ami a „holland őshonos” iskolák, illetve a „fekete iskolák” elkülönüléséhez vezetett. A holland példa is megmutatta, hogy az iskolák szegregálódását adminisztratív eszközökkel nem lehet megakadályozni: az emberek gondolkodásmódját hatalmi eszközökkel nem lehet befolyásolni.

A kilencvenes években a holland társadalom többsége rájött arra, amit a hetvenes évek egyes értelmiségi csoportjai már megállapítottak: a szegregációs oktatás a további generációk szegregálódásához vezet, a rosszul képzett gyerekek improduktív, munkanélküli segélyen tengődő felnőttekké, legrosszabb esetben bűnözőkké fognak cseperedni, ennek következtében a bevándorlók beilleszkedési nehézségei generációról generációra növekednek. Az allochtoonok körében is egyre nagyobb felzúdulást váltott ki, hogy gyerekeik nem kapják meg azt a magas színvonalú oktatást, amelyet az „őshonosok” gyerekei megkapnak, ezért a munkaerő-piacon eleve esélytelenebbek a holland gyerekekkel szemben. E probléma leküzdése érdekében előtérbe került az anyanyelvi képzés mellett a bevándorlók gyerekeinek holland nyelvi képzése is. A szegregációs oktatási módszert felváltotta a kétnyelvű oktatás módszere.

Jelentős számú holland kisebbség él az Amerikai Egyesült Államokban, pontosabban Pennsylvania Államban. Pennsylvania első európai betelepülői a svédok, illetve a hollandok voltak a XVII. században (ők főleg Philadelphia környékén telepedtek le), majd a németek, skótok és franciák következtek a XVIII. század folyamán. A Pennsylvania feletti irányítás a XVII. században a hollandok, a XVIII. században pedig az angolok kezében volt. Pennsylvania déli-központi régióját Holland Pennsylvániának is nevezik. Lancaster, York és Harrisburg környékén amishok, valamint mennoniták is élnek, a holland közösséggel együtt. A 2003-as népszámlálási adatok szerint Pennsylvania lakosságának száma 12.365.455, ebből 25,4% német eredetű, 16,1% ír, 11,5% olasz, 7,9% angol, 10% afro-amerikai, 1,8% ázsiai, 0,1% indián, 1,2% egyes származású, 3,2% pedig spanyolajkú.

Dél-Afrikában él a másik jelentős holland eredetű népesség, az afrikaanst beszélő búrok csoportja. A búrok a Dél-Afrikába a XVII-XVIII. század folyamán kivándorolt és ott letelepedő németalföldi parasztok voltak, akik saját nyelvüket terjesztették el új hazájukban. Az afrikaans a holland több nyelvjárásának jegyeit is magán viseli, de hatottak rá a német és francia telepések nyelvei, illetve a szomszédos afrikai nyelvek is. Az afrikaans a XVII-XVIII. században alakult ki Fokföldön, helyesírását és szókincsét az akkori holland köznyelv, valamint a búrok nyelvjárásai határozták meg. Az afrikaansnak ma körülbelül 6 millió anyanyelvi beszélője van, ezenkívül több mint 10 millióan beszélnek L₂-ként. Szabályozását ma a Dél-Afrikai Nyelvi, Irodalmi és Művészeti Akadémia végzi. Az afrikaans hivatalos nyelv a Dél-Afrikai Köztársaságban, Namíbiában és Zimbabwében, de sokan beszélnek Botswanában, Lesothóban, Sváziföldön, illetve Zambiában is. Kisebbségi nyelvű közösségek élnek Londonban, Perthben és Torontóban, amelyek tagjai a XIX-XX. század folyamán telepedtek le Anglia, Ausztrália és Kanada területén.

Hollandia a [Holland-Antillákat](#) 1632 és 1648 között gyarmatosította. [Curaçao](#) a Karib térség legfontosabb rabszolga-kereskedelmi központja volt. A szigetecsoport 1954-ben nyerte el függetlenségét, ma már csak a külügyek és a hadügyek terén kötődik Hollandiához, viszont hivatalos nyelve ma is a holland. A Holland-Antillákról évente több ezer bevándorló telepszik le Hollandiában. Számukra nem okoz különösebb nehézséget a társadalomba való

beilleszkedés, mivel születésükkor megkapják a holland állampolgárságot, illetve holland anyanyelvűekként nincsenek nyelvi gondjaik.

V. 12. Írország

Írország, hivatalos nevén Ír Köztársaság, államformáját tekintve parlamentáris köztársaság, Nyugat-Európában található az Ír-szigeten. A sziget északkeleti része Észak-Írország néven önállósult. A szigetet i. e. 10000 körül vadász-, halász- és gyűjtögető életmódot folytató törzsek népesítették be. A kontinens szárazföldi részéről i. e. 500 körül vasművességgel foglalkozó kelta törzsek vándoroltak ide. Az ír egyház i. sz. 430 táján jött létre, az első hittérítő a skót szerzetes Szent Patrik volt (aki ma is Írország védőszentje). Őt, egymással állandóan háborúskodó törzsi királyság alakult ki a szigeten, köztük a skót törzssel, amely az V-VI. század során Skóciába vándorolt.

A VIII. században vándoroltak be a szigetre a vikingek, akik a keleti partvidéken településeket alapítottak, majd beolvadtak a helyi lakosságba. 1167-ben angol-normann lovagok telepedtek le a szigeten, akiket 1171-ben II. Henrik angol király hűségeskü letételére szólított fel. Az angolok bekebelezték az Ír-szigetet, és minden belső lázadást elfojtottak, a külső támadásokat pedig visszaverték. Az 1297-ben létrehozott ír rendi gyűlést az angolok 1494-ben az angol korona uralma alá helyezték.

A XVI. században az anglikán egyház tanait kényszerítették az addig katolikus ír lakosságra, országukat pedig 1541-ben az angol birodalomhoz tartozó királysággá nyilvánították. Az ír nemzeti mozgalmak ezért a következő századok során együtt zajlottak le a katolicizmus visszaállításáért folytatott küzdelemmel. Írországban az 1640-es angol polgári forradalom idején többször is angolelles felkelés tört ki, azonban az angoloknak – a Spanyolország által az íreknek nyújtott segítség ellenére is – mindig sikerült azokat leverniük. Az angolok földreformokat hajtottak végre: skót, illetve angol telepeseknek juttatták az írek birtokait.

Az angolok nemcsak gazdasági, hanem kulturális téren is elnyomó politikát folytattak, céljuk az ír nyelv és kultúra teljes elpusztítása volt. A nyelvi és kulturális elnyomás ellen a XVIII. század folyamán több nemzeti felkelés is kitört, ezeket azonban az angolok mindig leverték. Az íreknek mindössze annyit sikerült elérniük, hogy 1782-ben megszűnt az ír parlament angol általi ellenőrzése. Az 1789-es francia forradalom hatására Írországban is felerősödtek a nemzeti érzelmek, folytatódtak a népfelkelések, ám ezek olyannyira sikertelenek voltak, hogy Írország 1801. január elsején az Egyesült Királyság része lett (hivatalosan Nagy-Britannia és Írország Egyesült Királysága néven). Az ír nagypolgárság nem állt a nemzeti mozgalmak mellé, hanem – saját érdekeit követve – jó kapcsolatokat ápolt az angolokkal. 1823-ben sikerült kiharcolni az ír katolikusok egyenjogúságát. A nehéz életkörülmények miatt a XIX. század második felében több millió ír hagyta el hazáját, ma mintegy 16 millió ír származású ember él külföldön.

1847-ben különböző polgári szervezetek megalakították az Ír Konföderációt, amely 1848-ban sikertelen felkelést szított, a vezetőket pedig letartóztatták. 1858-ban jött létre a nemzeti célokért küzdő féniek mozgalma (Ír Köztársasági Testvériség), azonban 1867-es felkelésüket sikerült leverni. Az 1870-es években a brit birodalmon belüli önálló ír önkormányzatiság vált a nemzeti mozgalmak fő követelésévé. 1893-ban alakult meg Douglas Hyde vezetésével a gael nyelv és kultúra fenntartásának fontosságát hirdető Gael Liga, amely a gael irodalmi szintre emelését, illetve hivatalos nyelvvé tételét tűzte ki célul. A brit kormány engedelményeket tett, ám a nemzeti követeléseket nem teljesítette maradéktalanul. 1905-ben alakult meg a Sinn Féin Párt, amely polgári nacionalista párt lévén megegyezett a brit koronával. Azonban amikor 1912-13-ban a britek korlátozták az ír önkormányzatiság erejét, a

Sinn Féin önkéntes hadsereget állított fel. Nagy-Britannia erejét lefoglalta az első világháborúban való részvétel, így nem foglalkozott az ír nemzeti követelések teljesítésével.

Az 1916-os dublini felkelés során április 30-án kikiáltották az Ír Köztársaságot, amelyet Anglia nem ismert el. Az oroszországi forradalom hatására új erőre kapott az ír nemzeti mozgalom, így az 1918-as általános sztrájk miatt Anglia nem tudta Írországra kiterjeszteni az általános hadkötelezettséget. 1919. januárjában a Sinn Féin vezetői újra kikiáltották az Ír Köztársaságot, és ideiglenes kormányt is alakítottak. A nemzeti mozgalmak élére az 1919-ben megalakult IRA (Ír Köztársasági Hadsereg) állt. Anglia domíniumi státust ajánlott fel az íreknek, amelyet az északi területen élő skótok és angolok elfogadtak, de a déli területek ír lakossága nem. 1921-ben a Sinn Féin kettévált, december 6-án megalakult a főként protestánsok által lakott Észak-Írország, kettéosztva ezzel a szigetet. Írországból a majdnem kihalt gael nyelvet 1922-ben hivatalos rangra emelték, egyenrangúvá téve az angol nyelvvel. A szociális követeléseket a brit koronához hű uralkodó réteg nem teljesítette, ezért a köztársaságpárti csoportok 1922-ben polgárháború robbantottak ki, amelynek 1923. áprilisában lett vége. A polgárháború vezetője (Eamon De Valera) az IRA balra tolódása miatt, tehát nem az elért eredmények következtében szüntette be a harcokat.

1937. december 29-én ismét kikiáltották az Ír Köztársaságot, amelyet Anglia 1945-ben elismert, majd 1938-ban a katonai támaszpontjait is megszüntette a sziget területén. Írország azonban gazdasági függősége okán nem tudott rögtön elszakadni a Brit Nemzetközösségtől, annak egészen 1949. április 18-ig tagja maradt. Külpolitikájában azonban mindvégig érezhető volt az angolellemesség.

A második világháborúban Írország semleges maradt, ám végig szimpatizált az Angliával szembenálló fasiszta Németországgal. 1948-ban elfogadta az Amerikai Egyesült Államok által felajánlott Marshall-segélyt. 1948. április 16-án csatlakozott az Európai Gazdasági Együttműködés Szervezetéhez, 1949-ben részt vett az Európa Tanács megalapításában, 1955-ben felvételt nyert az ENSZ tagállamainak sorába, 1966-ban szabadkereskedelmi egyezséget kötött Angliával, 1973. január elsején belépett a Közös Piacba, 1992-ben pedig egyik alapító tagja volt az Európai Uniónak. Ezután hitetetlen mértékben felgyorsult az ország gazdasági fejlődése, a szakértők Írországot tartják az Európai Unió legnagyobb nyertesének. Az ország uniós csatlakozása óta a beáramló külföldi tőke, illetve a PHARE-kölcsön segítségével az ország gazdasága soha nem látott mértékben fejlődik.

A többi nyugat-európai demokráciához hasonlóan, a négyévenként esedékes parlamenti választások eredményeképpen Írországból is a bal- és jobboldali pártok felváltva alakíthatnak kormányt.

A sziget kettéosztottsága az első időkben szigorú politikai tény volt, de manapság már jelképes, alig van határellenőrzés. Az 1940-es, '50-es években a két országrész között nagyon rossz viszony alakult ki, az északírek teljes politikai függetlenségre törekedtek, azonban mára ez teljesen megváltozott. Az IRA szélsőséges csoportjai ugyan gyakran terrorcselekményekkel hívták fel a figyelmet az északír nemzeti egység ügyére, de – látva a lakosság helytelenítését – 2005-ben úgy döntöttek, hogy örökre leteszik a fegyvert, és ezentúl csak politikai eszközökkel harcolnak azért, hogy Észak-Írország függetlenségét minden ország és nemzetközi politikai szervezet elismerje.

Írország lakosságának száma 2,9 millió fő. Ebből körülbelül 99% az írek aránya, akiknek mintegy 45%-a beszél írül (vagy gaelül), a többiek angol egynyelvűek. Írország hivatalos nyelvei az angol, valamint a gael. Az ország 1937-es alkotmánya leszögezi, hogy az ír mint nemzeti nyelv az első hivatalos nyelv, az angol a második hivatalos nyelv. Az ország egész területén használható mindkettő, informális és formális helyzetekben egyaránt. 1956-ban felállítottak egy külön minisztériumot az ír nyelvű területek számára, ezzel is kifejezve az ország kettős célját. Első cél: megőrizni az ír nyelv használatát ott, ahol addig is jelen volt;

elterjeszteni ott, ahol az angol addig az egynyelvűség volt jellemző. Ez vonatkozott az ír kultúra hagyományaira is. A hatóságoknak is fokozottan figyelembe kellett venniük az ír nyelv funkcióinak helyreállításáért folytatott küzdelmeket, és mindent meg kellett tenniük a sikerért.

Az Európai Unió tagállamainak külügyminiszterei 2005. júniusában állapodtak meg arról, hogy 2007. január elsejétől az ír az Európai Unió hivatalos nyelve lesz. Eddig az időpontig az ír nyelv különleges státusa abban rejlett, hogy ez volt az Európai Unió egyetlen szerződésnyelve. Ez azzal járt együtt, hogy a szervezet intézményei által aláírt szerződéseket ír nyelvre is át kellett ültetni, viszont a törvényeket, szabályokat, rendeleteket nem kellett ír nyelven is megjelentetni. 2007. január 1-től kezdve, amióta az ír elnyerte a szervezet hivatalos nyelvének státusát, minden fontosabb szabályozást, törvényt, rendeletet ír nyelvre is lefordítanak. Az összes – tehát nemcsak a legfontosabb – jogszabály ír nyelvre való lefordításának lehetőségét 2011-ben vizsgálják majd meg. Az ír nyelvet Írországban általában sokkal kevesebben használják, mint az angolt (az összlakosság mintegy fele), azonban az ország egyes területein ez az arány elérheti akár a 80%-ot is. Az íreknek jogukban áll saját nyelvükön kérdést feltenni az uniós intézményekhez intézett leveleikben, illetve azokra választ is kapni anyanyelvükön.

A mostani megállapodás szerint az ír nyelvet az Európa Tanács üléseken is lehet használni, és az uniós intézményekbe való felvételi eljárásokon plusz nyelvként ismerik el. Az ír külügyminiszter szerint az új státus hozzávetőleg 30 új álláslehetőséget teremt fordítóknak, valamint tolmácsoknak, ami az Európai Uniónak – mai áron számolva – évente körülbelül 3,5 millió eurójába kerül. Ez eltöri a szervezet hasonló célokra fordított költségvetési előirányzata mellett (ami szintén nem túl magas: az Európai Unió állampolgárai évente fejenként két euróval járulnak hozzá a fordítási és tolmácsolási költségekhez).

Az ír nyelv az indoeurópai nyelvcsaládba tartozik, annak [kelta](#) ágába, a szigeti, azon belül a [gél nyelvek](#) (más néven Q-kelta nyelvek) közé. A kelta nyelvek közül a legtöbb beszélővel éppen az ír rendelkezik, mégis a kevésbé használt kategóriába sorolják. Az ír alkotmány értelmében Írország első [hivatalos nyelve](#) az ír, a második pedig az [angol](#), bár a lakosság nagyobb arányban beszél angolul, mint írül, és szinte nincs is egynyelvű ír beszélő, aki nem beszélne angolul. Az ír beszélőinek körülbelül 80%-a az angolt sajátítja el L₁-ként, és az iskolában, L₂-ként tanulja meg az írt. Az ír erősen veszélyeztetett nyelv, bár Írországon kívül a Nagy-Britanniához tartozó Észak-Írországban, Kanadában (Új-Fundland szigetén), illetve az Amerikai Egyesült Államokban is beszélik. Hivatalos statisztikák szerint Írországban jelenleg körülbelül 1,5 millió, a világon összesen talán 2 millió beszélője van, ezek többségének azonban ez a második nyelve. A nyelv beszélőinek száma az elmúlt 200 évben rohamosan csökkent, elsősorban a tömeges kivándorlás hatására. A XX. század közepétől csekély növekedés tapasztalható, amely a nyelvvédő szervezeteknek köszönhető. Az anyanyelvi beszélők száma eléggé vitatott, a nyelvvédő aktivisták szerint 65.000 körül van, a kormány statisztikái viszont 260.000-re teszik. Bármelyik adat is helytálló, az világosan kiolvasható belőle, hogy a többség L₂-ként tanulja az írt. Az írül beszélők valamennyien kétnyelvűek, ugyanúgy használják az angolt, mint az írt. Ezért az, hogy valaki ír anyanyelvűnek vallja magát, inkább egyfajta hitvallás. Az ír nyelvű lakosság jobbára a nyugati parton, a Gaeltachtnak nevezett körzetben él. A Gaeltacht nem összefüggő, hanem több, egymástól elszigetelt, jobbára néhány városnyi-falunyi terület, ezért többes számban is emlegetik: Gaeltachtaí.

Az ír nyelv beszélői a gaelek, akik etnonyelvi csoportot alkotnak Írországban, Skóciában, illetve a Man szigeten. Nyelvük goidel típusú kelta (vagy összefoglalóan gael nyelv). A szó az angol nyelven keresztül terjedt el, eredetileg azt jelentette, hogy *felvidéki*. A gaelek számát ma közel kétszázezerre becsülik. A *gael* vagy *gaoidheal* szavakat eredetileg valamennyi írországi ember megjelölésére használták. Sok ír, aki nem is beszél a gael

nyelvet, mégis gaelnek tartja magát. Ez ebben a tágabb értelemben leszármazási és közös hagyományú közösséget jelent.

Az írek többsége nem hazájában él. Csak összehasonlításképpen: Írországnak 2,9 millió lakosa van, viszont 16 millió ír származású személy él külföldön. Egyik legnagyobb közösségük az Amerikai Egyesült Államok 12. tagállamában, Pennsylvániában él. Az állam összlakossága 12.365.455 fő, ebből 16,1%, vagyis 1.330.838,255 személy származik Írországból. Ez alig kevesebb, mint az Írországból élő írek számának fele. A pennsylvániai svédok többsége evangélikus vallású, a németeké amish vagy mennonita, a skótoké és az íreké pedig presbiteriánus. Az írek a XVIII. század után, több hullámban vándoroltak ki Pennsylvániába. Többségük gazdasági okokból kényszerült elhagyni hazáját. A külföldön élő írek körében az ír nyelv beszélőinek aránya jóval alacsonyabb, mint az Írországból élők között (körülbelül 3%, azaz körülbelül 500.000 személy). Sok ír származású személy él Chicagóban is.

Az írek beilleszkedését az Amerikai Egyesült Államokban és Angliában több dolog is megnehezítette: nemzeti hovatartozásuk büszke hirdetése, a helyiek bevándorló-ellenességének pszichikai nyomása, az etnikai csoport érdekérvényesítésének politikai korlátozottsága, valamint a gazdasági és társadalmi különbségek az írek és a britek, illetve az írek és az amerikaiak között. A nemzeti büszkeség hangoztatása az írek esetében azonban nem jár együtt automatikusan az ír nyelv használatával. Az Angliában és Amerikában élő írek összesen körülbelül 3%-a beszéli ősei anyanyelvét. Az amerikai írek többsége Pennsylvániában és Boston, Massachusetts állam fővárosának környékén él.

Kanadában is élnek gael közösségek: 500-2000 közé teszik számukat, akik a legnagyobb arányban Nova Scotiában, Cape Breton Islanden, valamint Newfoundlandban élnek. Közülük mintegy 2% az írül tudók aránya.

Az írek hosszas küzdelem után elérték, hogy nyelvük 2007. január elsejétől az Európai Unió hivatalos nyelvei közé tartozzon. Sikerükön felbuzdulva a spanyolországi és franciaországi katalánok, baszkok, valamint a spanyolországi galíciaiak is felvetették, hogy szeretnék, ha nyelvük a szervezet hivatalos nyelvénél válna. Az Európai Unió több tagállamában számos olyan regionális vagy kisebbségi nyelv él, amelynek több beszélője van, mint például a hivatalos máltainak. Ilyen a franciaországi breton, okszitán, korzikai, elzászi, provanszál, a luxemburgi, a hollandiai fríz, az olaszországi ladin, vagy a Nagy-Britannia területén beszélt skót és walesi. Hogy hosszú távon az Európai Unió szervezeti keretein belül mi lesz ezen nyelvek sorsa, az ma még nem jósolható meg.

Írország területén körülbelül 80.000 muzulmán személy él, akik különböző arab nyelvű országokból vándoroltak ide, több hullámban. Írországi letelepedésük oka a kedvezőbb gazdasági feltételekben, illetve a magasabb életszínvonalban keresendő. Az itteni lakosság, valamint a muzulmánok kapcsolata nem feszültebb, mint más európai uniós tagországokban, jelentős konfliktusokról nem érkeznek hírek. Gyermekeik – az országban élő többi gyerekhez hasonlóan – angol nyelvű iskolákban tanulnak.

V. 13. Lengyelország

Lengyelország, hivatalos nevén Lengyel Köztársaság, államformáját tekintve parlamentáris köztársaság, Kelet-Európában található. Közigazgatásilag 49 vajdaságra és három vajdasági jogú városra osztották fel az ország területét. A mai Lengyelország területén a különböző szláv törzsek őshazája található, például a szlezánoké, viszlánoké, mazóvoké, illetve a polánoké. I. sz. a VIII-IX. század során alakultak meg a szláv törzsi fejedelemségek. A polánok által megalapított Piast-dinasztia lett a későbbi lengyel fejedelemség őse. I. Miesko, aki 966-ban vette fel a kereszténységet, a Csehországgal, illetve a német császárral ellen indított hadjáratai során uralma alá vonta az Odera és a Bug, valamint a Kárpátok és a

Keleti-tenger között húzódó területet. Az őt követő fejedelmek folytatták terjeszkedő politikáját, aminek következtében a lengyel fejedelemség kiterjedt egészen Nyugat-Ukrajnáig, valamint Morvaországig. 1000-ben hozták létre az első lengyel püspökséget, és 1025-ben koronázták királlyá I. Hős Boleszlávot.

III. Boleszláv a XII. század elején a katolikus egyház szerepének és gazdasági erejének megnövelésével próbálta a nemesség erejét ellensúlyozni. Tovább folytatta elődei terjeszkedő politikáját, Lengyelországhoz csatolta Gdanskot és környékét, valamint a Tengeremelléket. A XII. század közepén a lengyel hűbérurak közötti ellentétek megakadályozták, hogy az ország ellenálljon a Barbarossa Frigyes vezette német terjeszkedésnek, ennek következtében a nyugati tartományok a német-római birodalom uralma alá kerültek. A XII-XIII. század fordulóján Lengyelország tartományaiban erős széttagoltság következett be, ennek ellenére virágzott a gazdasági és kulturális élet.

A lengyel részfejedelemségek egyesülése a XIII. század végén indult meg, majd a XIV. században ért véget. A Jagelló nagyfejedelem uralma alatt, 1386-ban, Lengyelország és Litvánia perszonáluniót kötött. A XV. század elején az egyesült lengyel-litván-orosz seregek győzelmet arattak a német-római birodalom hadserege felett. 1466-ban a németek is elismerték a lengyel rendi államot.

Lengyelország Európa egyik legerősebb hatalmává vált. A közép-európai országok történelmének összefonódásához vezetett, hogy Ulászló 1471-ben Csehország, majd 1490-ben Magyarország királyává is koronáztatta magát. Az egységes Lengyelországban a gazdasági fellendülés elősegítette a kulturális élet gyors fejlődését is. Ekkoriban erősödtek meg a nagy városok (Gdansk, Krakkó, Lublin, Varsó), továbbá virágzott a reneszánsz kultúra, amelynek legjelesebb képviselői a csillagász Kopernikusz (Mikolaj Kopernik), a költő Jan Kochanowski, illetve Mikolaj Rej voltak. Ekkoriban épültek az olyan európai híru paloták, mint például a krakkói Wawel.

A XVI. században a nemesség gazdasági és politikai erejének növekedése a király hatalmának csökkenését eredményezte. Lengyelország államformája ekkor nemesi köztársaság lett, a hegemoniáért a főnemesek, illetve a gazdag polgárok folytattak elkeseredett küzdelmet. Területileg Lengyelország – a Kelet-Európa felé terjeszkedő politikájának köszönhetően – éppen a XVI. század során lett a legnagyobb, azonban rendre külföldi fejedelmek foglalták el a lengyel trónt (Valois Henrik, IV. István, Vasák). A XVII. században vívott orosz-, svéd- és törökellenes csaták legyengítették Lengyelország gazdasági erejét, ez pedig politikai-társadalmi válságot idézett elő, több felkelést szítva. Ukrajna 1667-ben Oroszországhoz csatlakozott. A belső válság egyre mélyült, Lengyelország a XVIII. század során az európai uralkodóházak hatalmi csatározásainak tárgyává vált. A lengyel örökösödési háború után szász fejedelem került a lengyel trónra. A hétéves háború többek között Lengyelország területén is folyt. 1772-ben történt meg Lengyelország első felosztása Ausztria, Oroszország, illetve Poroszország között.

A XVIII. század végén az ország felosztása sem tudta megakadályozni a gazdasági-kulturális fellendülést. Egyre gyorsabban terjedtek el Lengyelországban is a felvilágosodás eszméi, a haladó erők pedig több, a polgárságot kedvezően érintő reformot is kicsikartak. A francia polgári forradalom hatására a lengyel hazafias erők is porosz- és oroszellenes szervezkedésbe kezdtek, azonban válaszként a poroszok, valamint az oroszok 1793-ban és 1795-ben újra felosztották Lengyelország területét. A hazafias erők ebbe nem törődtek bele, hanem 1807-ben a poroszoktól, illetve az osztrákoktól visszahódított területeken megalakították a Varsói Nagyhercegséget.

1815-ben, a bécsi kongresszus határozata értelmében alakult meg a Lengyel Királyság, amely Oroszországgal perszonálunióra lépett. Ausztria megkapta Galíciát, Krakkó szabad városi címet kapott, Nagy-Lengyelországban pedig megalakult a porosz fennhatóság alatt álló Poznani Nagyhercegség. A nemzeti erők az 1830-as években kiobbantották az első

szabadságharcot, majd – Európa többi országához hasonlóan – Lengyelországban is 1848-49-ben folytak a legvéresebb csaták. Az 1860-as években újabb szabadságharcokra került sor, amelyeket kemény megtorló intézkedésekkel zártak le mind az osztrákok, mind a poroszok, mind az oroszok.

Az első világháború csatározásainak Lengyelország volt az egyik legfontosabb színtere, ám az ország függetlenségének ekkor értek meg a társadalmi feltételei. Oroszországban a cári hatalom gyengülése, illetve a központi hatalmak belső válsága felerősítette a lengyel nemzeti erők törekvéseit. 1916. november 5-én kikiáltották a Lengyel Királyságot, amelyet 1918-ban ismertek el a nemzetközi nagyhatalmak, és amely Franciaországgal, valamint Nagy-Britanniával ápolt jó kapcsolatokat, továbbá szovjetellenes politikát folytatott. Lengyelországban az önálló állam újjáteremtése volt a két világháború közötti legnagyobb feladat. 1932-ben Lengyelország megneemtámadási szerződést kötött a Szovjetunióval, azonban továbbra sem hagyott fel szovjetellenes politikájával. Németország magának követelte Gdansk (Danzig) városát, de a lengyelek nem teljesítették ezt a kérést.

Hitler csapatai 1939. szeptember elsején megszállták Lengyelországot, ezzel kitért a második világháború. Nagy ellenállási mozgalom bontakozott ki Lengyelországban, amely hat éven keresztül küzdött a felszabadulásért. Ezt végül a szovjet csapatok segítségével sikerült elérni. A Szovjetunió elismerte Lengyelország függetlenségét, és az új lengyel kormány megalakulását. A két ország 1945. április 21-én aláírta a barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést, valamint megkötötte a határrendezési egyezményt. Az 1946. június 30-i parlamenti választásokon a baloldal került hatalomra, így Lengyelországban megindult a szocialista rendszer kiépítése.

Ezzel Lengyelország Európa egyik szocialista országává vált. 1955. május 14-én aláírták a Varsói Szerződést (a szocialista országok védelmi szövetségének szerződését). 1980-ban egy gdanski villanyszerelő, Lech Walesa vezetésével megalakult a Szolidaritás Szakszervezeti Szövetsége, amelynek nagy szerepe volt a lengyel rendszerváltásban. Az ezt követő években a lengyel gazdaság mély, egyre súlyosbodó válságba jutott. Ez a folyamat felgyorsította a többi európai, volt szocialista ország rendszerváltását is.

A kilencvenes évek elejétől kezdve Lengyelországban, a nyugat-európai demokráciákhoz hasonlóan, bal- és jobboldali kormányok váltják egymást a parlamenti választások következtében. Az országba a társadalmi-politikai-gazdasági rendszerváltás után rengeteg külföldi tőke áramlott be. Lengyelország az 1990-es évek elején adta be csatlakozási kérelmét az Európai Unióhoz, ahová másik kilenc országgal együtt 2004. május elsején nyert felvételt.

Lengyelország lakosságának száma körülbelül 40 millió fő. Ebből 98% lengyel anyanyelvű, a fennmaradó 2%-on osztoznak az ukránok, fehéroroszkok, németek, szlovákok, csehek és a litvánok. Lengyelország egyetlen hivatalos nyelve a latin ábécén alapuló írású szláv nyelv, a lengyel, amely szláv, közelebbről nyugati szláv nyelv. Legközelebbi rokonai a szlovák, cseh, morva, illetve a szorb nyelvek. Távolabbi rokonai az ukrán, orosz, fehérorosz, valamint a szerb, horvát, szlovén, bosnyák, valamint a bolgár. A lengyel nyelv Lengyelország uniós csatlakozása, vagyis 2004. május elseje óta az Európai Unió egyik hivatalos nyelve. A lengyelt mintegy 50 millió ember beszéli szerte a világon, ebből 40 millió él Lengyelországban, és körülbelül 10 millió más országban. Az Amerikai Egyesült Államokban körülbelül 8 millió lengyel él, de számuk jelentős Kanadában, továbbá Ausztráliában is. 800.000 lengyel él Franciaországban, 400.000 Fehéroroszországban, 144.000 Ukrajnában, 256.000 Litvániában, illetve 100.000 Oroszországban. Kisebb számú lengyelajkú közösség él Magyarországon is.

Az Amerikai Egyesült Államokban élő lengyelek száma körülbelül 8 millió fő, ennek fényében ez az egyik legjelentősebb kisebbség a hatalmas államszövetség területén. A lengyel származású amerikai állampolgárok Bostonban, Chicagóban, New Yorkban és South Bend-

ben élnek a legnagyobb tömbben. A mai South Bend-i kisebbségek között éppen a lengyelek alkotják a legnagyobb közösséget. Az amerikaiak *Polish people* vagy *Polacks* névvel illetik őket. Az utóbbi barátságtalan, sértő megnevezés. Néhány évtizeddel ezelőtt még a magyarok is *polákok*-nak, *polyákok*-nak hívták őket, de manapság a *lengyelek* népnév használata egyre gyakoribb. A *lengyelek* elnevezés terjedése, és ezzel együtt a *Polacks* vagy *polák*, *polyák* háttérbe szorulása az amerikaiak megnövekedett etnikai tudatosságával is magyarázható, aminek következtében a sértő szavak használatában az emberek sokkal óvatosabbakká váltak, mint korábban voltak.

A volt Szovjetunió területén – Litvániát kivéve – a hivatalos moszkvai politika nem vett tudomást a lengyel kisebbség létezéséről. A lengyel kisebbség ellen irányuló elnyomó politikának az volt a következménye, hogy a népszámlálások során egyre kevesebb személy vallotta magát lengyel anyanyelvűnek. Annak, hogy Litvániában miért ismerte el a hivatalos politika a lengyel kisebbség létezését, egyszerű magyarázata van: a litván nemzet öntudatát csökkentette az, hogy a tagország elismerten nem homogén nemzet, területén nemcsak litvánok élnek, hanem más etnikumokhoz tartozók is. Fehéroroszországban 1948-ban megszüntették az összes lengyel iskolát, feloszlatták a katolikus egyházat. Az intézkedések következményeként az 1999-es népszámlálás során Fehéroroszországban a lengyel kisebbség tagjainak mindössze 10%-a vallotta magát lengyel anyanyelvűnek, szemben a Litvániában élő lengyelek 90%-ával. Ukrajnában a 2003-as népszámlálási adatok szerint szintén a lengyelek 10%-a beszélte ősei anyanyelvét. Ebben a tagországban – közelebről Lvovban – 1945 után mindössze két, lengyel nyelven oktató iskola működését engedélyezték.

Ennek, a lengyel kisebbségről tudomást nem vevő politikának kedvezett az, hogy a Lengyelország társadalma és politikai eltije sem tartott fenn semmilyen kapcsolatot a határaitól keletre, kisebbségi helyzetben élő lengyelekkel, csak a kiterjedt amerikai, illetve kanadai emigrációval foglalkozott. Az 1989-es rendszerváltást követően erősödött fel a volt Szovjetunió utódállamai területén élő lengyel kisebbségek iránti érdeklődés. Lengyelország 1992-ben együttműködési szerződést kötött Ukrajnával, 1993-ban Fehéroroszországgal, 1994-ben pedig Litvániával. Az együttműködési szerződés keretében a felek viszonyosan vállalják az adott nemzetiséghez tartozó egyének (és nem csoportok) anyanyelv használatához, valamint a kulturális hagyományok ápolásához való jogait. Az együttműködési szerződés mindhárom esetben csak elvi keret, amelyet a gyakorlatban az adott kisebbség szükségleteit figyelembe véve kell az aláíró országoknak tartalommal megtölteniük. Lengyelország leginkább az anyanyelvi oktatás terén, valamint a lengyelül beszélő értelmiség továbbképzésében nyújt segítséget. Lengyelországban a Kulturális Minisztérium hatáskörébe tartozik a külföldi kulturális intézmények támogatása, ám a minisztérium ez idáig mindössze egy tárcaközi bizottság felállításával járult hozzá a külföldön élő lengyelek anyanyelvi oktatásához. 2002-ben a Külügyminisztérium vette át e feladatot. Vezetésével új programot dolgoztak ki, amelynek keretében az alapszintű lengyeloktatás támogatása mellett a felsőfokú oktatási intézményekben is segítik a lengyeloktatás bevezetését, illetve a lengyelül tudó értelmiségiek továbbképzésének finanszírozását. Lengyelország és a szomszédos államok között a gazdasági életben is sosem látott mértékű együttműködés bontakozott ki. Ukrajnában, Fehéroroszországban, valamint Litvániában az állami televízió és rádió lengyel nyelvű műsorokat is sugároz. A lengyel kisebbségnek ezenkívül joga van anyanyelvű sajtótermékek kiadásához is. Ehhez minden esetben anyagilag is hozzájárul az anyanemzet. A Lengyelország és a szomszédos államok által aláírt szerződések fő célja a kisebbségek helyben maradásának, illetve az asszimilációs folyamatokkal való szembeszállásának elősegítése. Az oktatás és a média terén történő együttműködés az anyagi lehetőségektől is függ. Litvániában lehetőség van lengyel nyelvű sajtótermékek megjelentetésére, terjesztésére, például a Litvániai Lengyelek Szövetsége adja ki a *Nasza Gazeta* című lapot. Másik, szintén Litvániában megjelenő lap a *Kurier Wilen'ski*.

A lengyel Szenátus a határon túli segítségnyújtás gazdag anyagi forrásokkal rendelkező fóruma, amely alapítványokon, illetve civil szervezeteken keresztül fejti ki tevékenységét. Szoros kapcsolatokat tart fenn a Wspólnota Polska (Lengyel Közösség) és a Pomoc Polakom (Segítség a Lengyeleknek) nevű szervezetekkel. Az, hogy a Szenátus is bekapcsolódik a kisebbségek helyzetével foglalkozó civil szervezetek tevékenységébe, azzal a nem lebecsülendő következménnyel jár, hogy az adott országoknak könnyebb felvenniük a kapcsolatot kormány szinten is. A Szenátus egyetlen felvetése vert fel nagy port az 1990-es évek végén: a kettős állampolgárság intézményének kérdése. Ilyet az ukrán alkotmány nem ismer: amint egy ukrán állampolgár felvesz egy másik állampolgárságot, automatikusan lemond az ukrán állampolgárságáról. Ennek fényében a lengyel-ukrán kettős állampolgárság felvetése önellentmondás volt, és feleslegesen kavart vihart.

A Wspólnota Polska tevékenységének köszönhetően a fehéroroszországi lengyeloktatás elmozdult a holtpontról: ma már két, lengyelül oktató iskola is működik az országban. Hasonló a helyzet Ukrajnában is, ahol öt lengyel iskola nyitotta meg kapuit a rendszerváltás óta. Mindkét országban több olyan iskola is működik, amelyekben lehetőség van arra, hogy a gyerekek fakultatív jelleggel tanuljanak lengyelül.

Litvániában a rendszerváltás előtt is megfelelő mértékben kiépítették a lengyel iskolahálózatot, de ezt 1989 óta még jobban kiszélesítették. Ekkor a tananyagot is korszerűsítették. A litván politikai elit azonban – eltérően Ukrajna és Fehéroroszország gyakorlatától – anyagilag nem járul hozzá a lengyel nyelvkönyvek anyaországból való importálásához, továbbá lengyelországi lengyel tanárok fogadásához és litvániai lengyel tanárok lengyelországi képzéséhez. A litvániai lengyel tanárok anyaországi továbbképzését nem akadályozzák meg, főképp a lublini továbbképző központot ajánlják nekik. A lublini továbbképzéseken a litvániai, ukrainai, valamint fehéroroszországi lengyel tanárok együtt, közös csoportokban vesznek részt. Ukrajnában 1989 óta a hrodnai egyetemen, Fehéroroszországban a minszki egyetemen, Litvániában pedig 1993 óta a vilniusi egyetemen folyik lengyel szakos tanárok képzése. Ez utóbbi város tanárképző főiskoláján 1995 óta működik lengyel tanszék. Vilniusban 1991-ben a Lengyel Származású Tudósok Társasága kezdeményezte a Báthory Lengyel Egyetem újjáélesztését, ahol egy évig folyt oktatás, majd a hivatalos engedélyek hiányában egy év múlva megszűnt a képzés.

A lengyel-litván kapcsolatok nagy hatással vannak egész Közép-Európa életére és fejlődésére. Ezért fontos, hogy 1997-ben olyan szoros együttműködés indult meg Litvánia, illetve Lengyelország között, amilyenre kevés példa van a XX. század Európájának történetében. Ma Közép-Európában nincs másik két olyan állam, amely annyira szoros kapcsolatokat ápolna egymással, mint Litvánia és Lengyelország. Miért fontos ez minden európai polgár számára? Elsősorban azért, mert ezen országok viszonyának súlyos geopolitikai vonzatai vannak. A litván–lengyel határ nemcsak egyszerűen két ország találkozását jelöli ki, hanem két térségét is: a Baltikumét, valamint a visegrádi Közép-Európáét. Ráadásul Lengyelország mindkét térség legnagyobb állama, és a két régiónak sehol máshol nincs közös határa, csak itt. Azon tehát, hogy e választóvonal két oldala több téren is együttműködik vagy ellenséges viszonyban van egymással, nem kevesebb múlik, mint az, hogy a két térség egésze milyen kapcsolatot tud fenntartani a másikkal.

Litvánia emellett még egy másik szempontból is stratégiaileg nagyon fontos helyen fekszik: a 65.200km²-nyi állam elvágja Oroszországtól az egykori kelet-porosz, ma orosz königsbergi (más néven kalinyingrádi) területet. Éppen ennek a kettős határhelyzetnek köszönhető, hogy Litvánia, földrajzi fekvése miatt, rendkívül fontos ország nemcsak Közép-Európában, hanem az Európai Unióban is. Litvánia ellenőrzése alatt tudja tartani a szárazföldi és a tengeri összeköttetést is Belső-Oroszország, illetve Kalinyingrád között. Kalinyingrád a nyugati gazdaság potenciális oroszországi hídfőjévé és Oroszország legnyugatibb katonai

bástyájává is válhat, Litvánia politikájától függően. Ezért van az, hogy az Európai Unió számára nem közömbös, hogy Lengyelország milyen viszonyban áll ezzel a szomszédjával.

A közvélemény általában nehezebben változtatja meg véleményét, mint a politikai elit, amely egyik napról a másikra – önös vagy az ország érdekeitől vezéreltetve – bármikor képes a tegnapi állításai ellenkezőjét hangoztatni. A hétköznapi emberek viszont nehezen tudnak megszabadulni egy-egy társadalom évszázados beidegződéseitől. Éppen ezért nem közömbös, hogy két nép hogyan vélekedik egymásról. Az elmúlt években a lengyel és a litván társadalom viszonya meglepő aszimmetriát mutatott. Lengyelországban a litvánok megítélése általában véve kedvező volt, ezzel szemben a litván nemzettudat alapvetően ellenséggként tartotta számon a lengyeleket. A litvánok körében a két világháború közötti rossz viszony öröksége élt tovább az 1990-es években is, míg Lengyelország lakosságában felülkerekedett a klasszikus barátság hagyománya, és a lengyelek többsége elfelejtette a rossz emlékeket, sérelmeket.

A lengyel-litván kapcsolatokat 1989 környékén kissé beárnyékolta az, hogy a lengyelek, akik a szovjet etnikai tisztogatások ellenére a vilniusi járás lakosságának 65%-át, a soleczeni járás 85%-át, az egész országénak pedig 7–8%-át alkotják, területi autonómiát szerettek volna kapni. Az 1980-90-es évek fordulóján már egyszer komoly feszültségek támadtak igényük kinyilvánítása nyomán. Lengyelországi értelmiségiek is túlzásnak tartották a litvániai lengyelek autonómiatörekvéseit, és elítélték az ezzel kapcsolatos nyilatkozatokat. Az szintén nem tett jót a lengyel-litván viszonyoknak, hogy 1995 óta a litván földkárptólásból nem részesültek a főváros döntően lengyel származású lakosai, továbbá Litvániában eltörölték azt a törvényt, amely a kisebbségek pártjait felmentette a parlamentbe jutáshoz szükséges minimális szavazatszám elérése alól, ami nagymértékben megnehezítette az országban élő kisebbségek parlamenti képviseletének megoldását. A litvániai lengyelek – túlzott követeléseik miatt – belföldön és az anyaországban egyaránt elszigetelődtek, ez pedig sokkal veszélyesebb volt Litvánia számára, mintha a követeléslistán szereplő kéréseket teljesítette volna. Márpedig, ha a litvániai lengyelek elszigetelődtek, ez 256.000 embert érintett. A litván közvélemény úgy gondolta, hogy a kisebbségi – főleg lengyel és orosz – követelések veszélyeztetik az ország integritását, nemzeti egységét, illetve függetlenségét. A lengyel-litván megbékélés az 1990-es évek végén ilyen körülmények között következett be, köszönhetően a józan politikusoknak, valamint annak, hogy az Európai Unió csatlakozási feltételként jelölte meg a két ország, illetve Litvánia többségi és kisebbségi lakosai közötti jó viszony helyreállítását. Az Európai Unióba ugyanis nem lehet határvitákat, autonómia követeléseket, a kisebbségek és a többség között fennálló nyelvi vagy etnikai vitákat importálni. Litvánia, illetve a másik két balti ország 2004-es csatlakozása az Európai Unióhoz jelentős mértékben hozzájárul Észak- és Közép-Európa hosszú távú stabilitásához.

A magyarországi lengyel kisebbség nem tartozik a világ legnagyobb számú lengyel közösségei közé. A hazánkban élő lengyelek száma körülbelül 10.000-re tehető, azonban az 1990-es népszámlálás adatai szerint közülük csak 3.788 a magukat lengyel anyanyelvűnek vallók száma. Többségük 1867 után kényszerült elhagyni hazáját, elsősorban gazdasági okokból. Az első világháborút és az új, független lengyel kormány megalakulását követően többen visszatértek Lengyelországba. Az 1939-es német megszállás következtében újabb lengyel menekültek érkeztek Magyarországra. A második világháború után sokan beilleszkedtek hazánkban, mások pedig hazatértek. A magyarországi lengyel kisebbség tagjai ma szétszórtan élnek az egész ország területén, jelentősebb közösségeik csak Budapest, Miskolc, Pécs, Szeged, Székesfehérvár, illetve Várpalota környékén vannak. Több szervezet is foglalkozik magyarországi érdekképviseletükkel. Első itteni egyesületük 1867-ben alakult meg, Budapesti Lengyelek Egyesülete néven. 1874 óta működik a Testvéri Segély Egylet, 1958-tól pedig a Bem József Lengyel Kulturális Egyesület. A Magyarországi Lengyel Katolikusok Szent Adalbert Szövetsége képviseli ezen kisebbség tagjainak vallásos érdekeit.

1998 óta a magyarországi lengyel kisebbség kilenc fővárosi és 24 vidéki kisebbségi önkormányzatot is felállított. A lengyel nyelv oktatására a Szent Adalbert Egyesület, illetve a Bem József Egyesület által alapított vasárnapi iskola keretében van lehetőség, amely 19 oktatási helyet tart fenn Magyarországon. A Pázmány Péter Katolikus Egyetemen lengyel szakos tanárképzés folyik. 1997-től jelenik meg a *Polonia Wegierska* című folyóirat. A Magyar Rádió heti 30 perces, a Magyar Televízió pedig havi nyolc perces lengyel nyelvű műsört sugároz.

A németországi lengyel kisebbség a Ruhr-vidéken telepedett le a XIX. század végén, valamint a XX. század elején. Többségük a Poroszországban tapasztalt gazdasági hanyatlás és sovinizmus elől menekült Németország gazdaságilag jóval fejlettebb tartományaiba. Az első világháború kitöréséig viszonylag kedvező körülmények között éltek, sok civil szervezetet alapítottak. Az első világháború következtében, illetve a háborút követően helyzetük azonban rosszabbra fordult. Az úgynevezett opció lehetőségét sokan az újonnan alakult Lengyelországba való visszatérésre használták fel, sokan pedig továbbmentek Belgiumba vagy Franciaországba. Akik a Ruhr-vidéken maradtak, gyorsan asszimilálódtak: egyre kevésbé foglalkoztak lengyel származásukkal, és nem szorgalmazták a gyermekeik lengyel nyelvű oktatását sem.

A második világháború alatt a németek 1,5 millió lengyelt hurcoltak kényszermunkára. Többségük visszatért hazájába, azonban egy részük az Amerikai Egyesült Államokba vándorolt. Az 1950-es években a lengyel–nyugatnémet kapcsolatok teljesen megszűntek: az NSZK-ban maradt lengyelekre a teljes asszimiláció volt jellemző. A két ország hűvös viszonya 1956 után kissé felengedett, amikor 200.000 lengyelországi német elhagyhatta az országot. Ez a szám 1990-ig elérte az 1,2 milliót. A Lengyelországot elhagyó németeket nevezték *Spätaussiedler*eknek. Ők mivel – német származásuk ellenére – inkább csak lengyelül tudtak, nehezen illeszkedtek be új hazájukban. Az ekkor megkötött lengyel–német megállapodás könnyebbé tette mindkét országban élő kisebbségiek sorsát, mivel a megállapodás 20-as paragrafusában elismeri, hogy „vannak német állampolgárságú személyek, akik lengyel származásúak, vagy a lengyel nyelvhez, kultúrához és hagyományokhoz ragaszkodnak”, illetve fordítva.

Az 1989-es, továbbá azt követő események teljesen átrajzolták Európa – köztük Németország – térképét, Lengyelország európai uniós csatlakozása pedig lehetetlenné és értelmetlenné tesz mindennemű, az ország területén élő kisebbségek elleni cselekményt. A Lengyelország határain túl élő lengyelek többsége az Amerikai Egyesült Államok olvasztótégelyében vagy az Európai Unió valamely tagállamában él, vagyis olyan országban, amelyben fel sem merülhet a kisebbségek nyelvi vagy etnikai jogainak sárba tiprása. Sokkal nagyobb veszélyt rejt magában a nyelvvesztés, amely elkerülhetlenné válik, amennyiben a hivatalos lengyel politika nem törődik a külföldön élő lengyelek anyanyelvi oktatásával, továbbá nem támogatja a kulturális hagyományokat ápoló civil szervezetek működését.

A külföldön élő lengyel kisebbségek helyzetének elemzése után nézzük a Lengyelországban élő nemzetiségek helyzetét. A közép- és kelet-európai országok többsége a szocialista rendszer ideje alatt nem bizonyult kisebbségbarátnak. Ebbe a körbe tartozott Lengyelország is, ahol azonban az 1990-es években a nemzeti kisebbségek jogaival kapcsolatban kedvező tendenciák voltak megfigyelhetők. Az 1918-ban függetlenné váló Lengyelország nemzetiségi államként alakult meg, lakosságának 69%-a volt lengyel nemzetiségű. Tehát nem volt homogén nemzetállam, területén 14% volt az ukránok aránya, 8% a zsidóké, 4% a fehéroroszké, illetve 3% a németeké. Az ukránok és fehéroroszkok által lakott területeken a lengyelek aránya nem lépte túl a 37%-ot. A második világháború után Lengyelország homogén nemzetállammá vált. Ehhez hozzájárult a zsidóság szinte teljes kiirtása, az ukránok ki-, valamint széttelepítése, a fehéroroszkok és a litvánok kitelepülése, a

németek elűzése az ország területéről, valamint szerepük volt benne a nagymértékű határváltozásoknak, kivándorlásoknak is.

Ma a hivatalos statisztikák szerint a körülbelül 40 millió lengyelországi lakos mindössze 2%-a tartozik valamely kisebbségi csoporthoz, 98% vallja magát lengyel nemzetiségűnek és anyanyelvűnek. Mivel 1989-ig Lengyelországban nem készültek a nemzetiséggel kapcsolatos felmérések, nem állnak rendelkezésre pontos adatok. Azt viszont tudjuk, hogy körülbelül 300.000 német él tömbszerűen Felső-Sziléziában, Opole (németül Oppeln), illetve Katowice (németül Kattowitz) vajdaságokban, valamint szórványban a Tenger melléken. A 350-400.000 ukrán-lemkó-ruszin a második világháborút követő felkelés utáni erőszakos széttelepítések, a Visztula-akció miatt szórványban él, nem egy tömbben. A 200-250.000 fehérorosz az ország északkeleti részén, Bialystok vajdaságban él, a 20.000 litván pedig egy tömbben, Suwalk vajdaságban, a lengyel-litván határ mellett összesen három településen. Lengyelországban 30-500.000 közé teszik a cigányok számát, akik nem egy tömbben, hanem szétszórta élnek az egész ország területén. A szlovák határhoz közel Nowi Sacz vajdaságban 20.000 szlovák él. Lengyelországban ezenkívül szórványban él 15.000 zsidó, néhány ezer orosz, örmény, cseh, görög, tatár, valamint macedón. A felső-sziléziaiak, kasubok, mazúriaiak és szlovincok Lengyelországban őshonos kisebbséget alkotnak, ők etnikailag szláv, főként lengyel eredetűek. Azonban mivel hosszú évszázadokig német fennhatóság alatt éltek, a német kultúrközegben elnémetesedtek, és részben német nyelvűek, azonban részben saját szláv nyelvjárásukat is beszélik. Számuk 700.000 és 1,2 millió körül lehet, az egyes felmérések adatai eltérőek. A hivatalos felmérések lengyelként tartják őket számon, viszont a nem hivatalos becslések szerint 25%-ukra nem a lengyel, hanem inkább a német tudat jellemző.

Lengyelországnak ma nincs kifejezetten kisebbségi törvénye, a kisebbségekre vonatkozó jogszabályok csak az oktatás és a választójog terén kerültek be az alkotmányba, egy-egy cikkely erejéig. Külön a kisebbség jogaival foglalkozó oktatási törvény vitája még nem került napirendre a Szejmben. A nemzeti és etnikai kisebbségek oktatását az 1991. szeptemberben életbe lépett oktatási törvény 13. cikke, valamint az 1992. márciusban hatályba lépett miniszteri rendelet szabályozza. E jogszabályok megalkotásakor a lengyel kormányzat figyelembe vette a kisebbségek észrevételeit, igényeit. Ezek a jogszabályok mindenben megfelelnek az EBESZ és az ET elvárásainak is, és a lengyelországi kisebbségek részéről sem érte azokat semmilyen kritika. A lengyel politikai vezetés az 1990-ben született koppenhágai dokumentumot, valamint a Kisebbségi Keretegyezményben foglaltakat tekinti mérvadónak magára nézve.

15. számú táblázat: A lengyelországi kisebbségek becsült létszáma 2000-ben:

Kisebbség	Létszám (ezer)
német	1.200
ukrán	350
lemkó	100
fehérorosz	250
litván	20
szlovák	20
görög, macedón	6
cseh	3
tatár	3
cigány	500
zsidó	15
összlakosság	40.000

Forrás: Györi Szabó Róbert: A nemzeti kisebbségek oktatási rendszerei Lengyelországban in <http://www.hhrf.org/magyarkisebbsseg/0002/m000224.html>

Az 1940-es évek második felében Lengyelország igyekezett nem törődni a területén élő nemzeti kisebbségekkel, létüket a hatóságok átmeneti állapotként kezelték. A lengyelországi kisebbségeknek két választásuk volt: az ország elhagyása vagy az asszimilálódás. Ennek következtében 1945-ben már eleve csak két kisebbségnek, a zsidóságnak, illetve a fehérorosznak engedélyezték a nem lengyel nyelvű iskolák működtetését. Az 1946-47-es tanévtől kezdődően azonban már őket is sújtották a kényszerlengyelesítés intézkedései, többek között iskoláikat is felszámolták, valamint nem engedélyezték a kisebbségi nyelvű sajtótermékek terjesztését sem.

1949-ben valamelyes enyhülés következett be az ország kisebbségi politikájában, a LEMP Központi Bizottsága határozatot hozott a kisebbségek anyanyelvet oktató állami iskoláinak újbóli engedélyezéséről. Paradox módon a cél nem a kisebbségi nyelvek és kultúrák védelme volt, hanem a nem lengyel többséghez tartozó népesség gyermekeinek a lengyel társadalomba való beilleszkedése, amihez az oktatáson keresztül vezetett a legkönnyebb út. Az oktatás egy átmeneti időszakban a kisebbségi nyelven folyt, ám a felsőbb osztályokban áttértek a lengyel nyelv használatára. A hivatalos politika felismerte, hogy a lengyelül nem tudó gyerekek átnevelése hatékonyabban megtörténhet a kisebbségi nyelvek használatán keresztül. Ennek köszönhetően jöttek létre a fehérorosz, litván, zsidó, cseh, illetve szlovák nemzetiségű gyerekeket oktató iskolák. A német és az ukrán kisebbségre továbbra is szigorúbb szabályok vonatkoztak, bár 1950-ben a német nyelvű oktatás is megkezdődött Alsó-Sziléziában, valamint a Tengerszállón. Az ukrán iskolák megnyitását csak az 1952-53-as tanévtől kezdve engedélyezték. A lengyelországi kisebbségi oktatási rendszerben az 1970-es évek elejéig nem történt érdemleges változás. 1971-ben a közoktatásügyi tárca bezáratta a nem lengyel tannyelvű iskolákat, lezárva ezzel az átmenetinek tartott állapotot. A nemzetiségi oktatásra ezután is volt lehetőség: a kisebbségi nyelvek nem kötelező tárgyként való tanítása továbbra sem volt tilos. A szülőknek évente kellett arról nyilatkozniuk, hogy igénybe kívánják-e venni ezt a lehetőséget.

Az 1989-ben bekövetkezett társadalmi-politikai-gazdasági rendszerváltozás a lengyel kisebbségpolitika, illetve a nemzetiségi iskolai oktatás életében is jelentős változásokat hozott. Az 1992. októberében aláírt, átmenetinek szánt kis alkotmányban nem rögzítették a kisebbségi jogokat. A kis alkotmány kimondja az általános diszkrimináció, de a nemzetiség alapján történő pozitív diszkrimináció tilalmát is. Ugyanakkor lefekteti, hogy az ország hivatalos nyelve a lengyel, a kisebbségi nyelvek pedig nem élvezhetik ezt a státust. A kisebbségi oktatásnak 1996-ig nem volt alkotmányos védelme, bár az igaz, hogy a kisebbségi iskolák működését nem is tiltották. A lengyelországi nemzeti és etnikai kisebbségek ügyeivel foglalkozó állandó parlamenti bizottság javaslatára az 1996. júniusi alkotmánytervezetbe önálló paragrafus került be a kisebbségi jogok védelméről, amelynek egyik cikkelye rendelkezik a saját oktatási intézmények létrehozásának és működtetésének jogáról. A törvényhozáson kívül a végrehajtó hatalom is kiemelten kezeli a kisebbségi kérdést. A lengyel kormány mellett működik egy nemzeti kisebbségi tanácsadó testület is, a kulturális minisztériumban pedig egy kisebbségi hivatal. Néhány vajdaságban – például a német többség által lakott Opolóban – különmegbízott foglalkozik a helyi kisebbségek kérdéseivel.

Lengyelország a rendszerváltozást követő években összes szomszédjával alapszerződést kötött: 1991-ben Németországgal és Csehszlovákiával, 1992-ben Ukrajnával, Oroszországgal, illetve Fehéroroszországgal, 1994-ben Észtországgal, Lettországgal és Litvániával. Az összes kétoldalú szerződés ugyanazokat a pontokat tartalmazza a kisebbségi vonatkozású kérdésekkel kapcsolatban. Kivételt ez alól csak az orosz-lengyel alapszerződés képez, abban ugyanis ilyen cikkek nem találhatók, mivel a két államban nem él nagyszámú

orosz, illetve lengyel kisebbség. Az alapszerződések az egyéni jogokat helyezik előtérbe a kollektív jogokkal szemben, továbbá előírják a kisebbségek számára a többségi állam iránti lojalitás kötelezettségét. A szerződések rögzítik az oktatással kapcsolatos kötelezettségeket is: ezek alapján minden ország vállalja, hogy a területén élő kisebbségek kölcsönösen tarthatnak fenn kisebbségi nyelvű iskolákat. Fontos kitétel az anyanyelvű vallásoktatáshoz való jog és az anyaország kultúrájának, hagyományainak kölcsönös tisztelete, védelme, valamint terjesztése is.

A kisebbségi oktatási rendszer az 1990-es évek Lengyelországában sokkal szélesebb körű volt, mint az előző évtizedekben. Manapság elvileg lehetőség van anyanyelvű és nyelvoktató iskolai programok bevezetésére is. Azokban a régiókban, amelyekben nagyobb számban vagy többen élnek a kisebbségek, anyanyelvű és kétnyelvű oktatásra is lehetőség nyílik. Más régiókban az ott élő kisebbség nyelve tantárgyként oktatható. A kisebbségi nyelvek oktatására Lengyelországban az óvodától a felsőoktatásig minden oktatási szinten, illetve iskolatípusban lehetőség nyílik. Az általános iskolában a szülők, a középiskolában pedig maguk a tanulók igényelhetik a speciális kisebbségi nyelvek oktatását. Kisebbségi osztály indításához az első négy évfolyamon minimum hét tanuló szükséges, a felsőbb osztályokban ennek a duplája. Ahol a jelentkezők száma nem éri el a minimálisan szükséges létszámot, ott összevont évfolyamokkal, vagy több iskola gyerekeiből összevont csoportokban folyhat a nyelvoktatás. A kisebbségi nyelveket heti három pótórában tanítják (órarenden kívüli órákról van szó). A nyelvoktató program szerint működő iskolákban Lengyelország történelmét, földrajzát tanítják a valamely kisebbséghez tartozó gyerekeknek is, ám az anyaország történelmével, illetve földrajzával is kiegészülhet a tananyag, amennyiben a tantestület úgy dönt.

A kisebbségi oktatási rendszer Lengyelországban az Oktatási Minisztérium fennhatósága alá tartozik, a tantestületek és a kisebbségek képviselői egy minisztériumi különmegbízottn keresztül tartják a kapcsolatot a minisztérium munkatársaival. Lengyelországban gondot okoz a kisebbségi pedagógusok alacsony száma: az 1993-94-es tanévben az országban élő 600.000 tanár közül csak 257 volt kisebbségi nyelvű. Az országban nem létezik kifejezetten kisebbségi nyelvű általános iskolai tanító- és tanárképzés. A kisebbségi pedagógusok ugyanolyan képesítéssel rendelkeznek, mint a többségi nyelven oktató tanárok, legfeljebb megpróbálhatják a kisebbségi nyelven való oktatást, amennyiben beszélik azt. Az 1992-93-as tanévben 10.700 lengyelországi diák tanult kisebbségi iskolában, az 1993-94-es tanévben pedig 12.000-re nőtt a számuk. A kisebbségi nyelvű oktatást megnehezíti, ha egy kisebbség szórványban él, és ez jellemző Lengyelország legtöbb kisebbségére. A Lengyelországban élő kisebbségek közül a rendkívül erős nemzettudattal rendelkező katolikus litván kisebbségnek van a legmagasabb színvonalú oktatási rendszere.

V. 14. Lettország

Lettország, hivatalos nyelvén Lett Köztársaság, államformáját tekintve parlamentáris köztársaság, a balti államok egyike Észtország és Litvánia mellett. Területe 64.589 [km²](#). Közigazgatási beosztása: 21 körzet és hét körzeti jogú város. A mai Lettország területe már az i. e. IX. évezredben is lakott hely volt, ezt bizonyítják a kundai kultúra régészeti leletei. Az i. e. III. évezred táján szláv törzsek vándoroltak erre a területre, letelepedtek, majd összeolvadtak a helyi lakossággal, így alakult ki a lett nép.

A lettek a XII. században kapcsolódtak be Európa kereskedelmi vérkeringésébe, az önálló államiság kialakulását azonban késleltették a XIII. század folyamán zajló keresztes és rablóhadjáratok. Az Ó-Livóniának nevezett, a mai Észtországot és Lettországot magában foglaló, önálló politikát folytató terület a Német-római Császárság fennhatósága alá tartozott. Ekkortól kezdve Észtország, illetve Lettország történelme hosszú évszázadokra

összekapcsolódott. A többi európai országtól eltérő módon a balti térségben a XIII. században nem alakult ki az egységes államiság, ez csak a XVI. század elején történt meg.

A reformáció eszméi a XVI. század elején terjedtek el Lettországbán. Ez a kor egyben a lett irodalmi nyelv kialakulását, valamint a lett nyelvű kultúra virágzását is jelentette. Ekkor jelentek meg az első lett nyelvű könyvek, illetve lett nyelvtanok. A kereszténység nem játszott nagyon fontos szerepet a lett mindennapokban. A XVI. század végén Oroszország, Svédország, Dánia, valamint Lengyelország harcolt Észtország és Lettország területeiért. Észtország északi területei Svédország, a déli területek pedig Lengyelország kezébe kerültek. A lett népiskolai hálózatot az észtországgal egyidőben, a XVII. században építették ki, elterjesztve ezzel a mindenki számára kötelező általános iskolai oktatást.

I. Péter orosz cár a sikeres, 1700-1721 között tartó nagy északi háború közepette, 1710-ben elfoglalta Észtországot és Észak-Lettországot, bár ott továbbra is fennmaradt a német nyelvű hivatalos ügyintézés. Az orosz ortodox egyház hatalmát nem sikerült kiterjeszteni a balti térségben, ahol továbbra is a katolicizmus, illetve a reformáció maradt az államvallás.

A lett nemzeti öntudatra ébredés a XIX. században indult meg, ekkor hihetetlen mennyiségű nemzeti nyelvű napi- és hetilap jelent meg, egyre szélesebb körben terjedt el a lett nyelvű könyvek olvasása is. III. Sándor orosz cár intenzív oroszosító politikája mindinkább kedvezett a nemzeti ellenállásnak, ezzel együtt a lett nemzeti érzések erősödésének. Az 1905-ös oroszországi forradalom hatására megnőtt a nemzeti ellenállás szerepe, több oroszellenes sztrájkhullám söpört végig az országban.

Az első világháborúban Lettország Oroszország oldalán vett részt. 1918-ban a német hadsereg megtámadta a balti térséget, azonban a nemzeti erők még ugyanaz év novemberében kikiáltották a független és demokratikus Lett Köztársaságot, amely német megszállás alatt maradt. Több európai ország elismerte Lettország függetlenségét, ezzel a német csapatokat az ország területéről való kivonulásra kényszerítette.

Az 1920-as években politikai instabilitás jellemezte Lettországot: jobb- és baloldali pártok, pártkoalíciók kaptak felváltva kormányzási jogot. A helyzetet súlyosította az 1930-as évek gazdasági világválsága. A krízishelyzetet kihasználva a Szovjetunió a Molotov-Ribbentrop paktum értelmében 1939-ben elfoglalta Lettországot, amely így 1940. augusztus 5-én hivatalosan is a szovjet állam tagköztársaságává vált. Észtországot a német hadsereg 1941-ben szállta meg, ezzel beleményesítve azt a második világháborúba. A második világháborút követően Lettország a Szovjetunió része maradt, egészen 1991-ig.

A Szovjetunióban a második világháború után sikerült megszilárdítani a szocializmus államrendjét, amely egészen az 1989-es kelet-közép-európai társadalmi-politikai-gazdasági rendszerváltásig fennállt.

A Szovjetunió gazdasága az 1980-as években megroppant, a gorbacsovi peresztrojka és glasznjoszty sem tudta megakadályozni az ország széthullását. Az eseményeket a többi kelet-közép-európai volt szocialista országban zajló politikai-gazdasági-társadalmi rendszerváltás is felgyorsította. Lettország – a másik két balti országgal együtt – 1991-ben nyerte el függetlenségét a Szovjetuniótól. Az ENSZ a három balti államot még abban az évben felvette tagjai sorába. Lettország 1993-ben csatlakozott az Európa Tanácshoz, 1994-ben társult tagja lett az Európai Uniónak, 2002-ben pedig az Észak-atlanti Szövetség Szervezetének. Az Európai Unióba 2004. május elsején nyert felvételt másik kilenc országgal együtt.

A lett nyelv 1991 óta Lettország, és 2004. május elseje óta az Európai Unió hivatalos nyelve. Lettországbán 1,4 millióan, kívül mintegy 150 ezren beszélik anyanyelvként. A lett nyelv az indoeurópai nyelvcsalád balti csoportjába, azon belül a kelet-balti alcsoportba tartozik, sem a germán, sem a szláv nyelvek közé nem sorolható. Legközelebbi és egyetlen élő rokona a [lítván nyelv](#), amelytől azonban a szókinccse oly mértékben eltér, hogy a két nyelv

beszélői nem értik meg egymást. Legközelebbi élő rokonaik a [szláv](#), illetve a [germán nyelvek](#).

Lettország Észtországgal együtt a volt Szovjetunió azon két tagállama közé tartozik, amely nem adta meg automatikusan a területén lakó orosz anyanyelvűeknek az eredeti állampolgár státusát. A lett nyelv védelme érdekében a lett állampolgárság megszerzéséért mindenkinek – még aki például Rigában született, és élete során sohasem járt Moszkvában, annak is – le kell tennie a nyelvtudását igazoló lett állami nyelvvizsgát. Amíg ez nem történik meg, a nem lett nemzetiségű személyek hontalanoknak számítanak az országban. A Baltikumban a korábbi uralkodónemzet tagjai 1991-ben egyik napról a másikra a legjelentősebb nemzeti kisebbség képviselőivé váltak.

A legtöbb orosz származású ember – aki nem Oroszországban él –, éppen lettországi lakos. Az 1989-ben tartott, utolsó hivatalos szovjet népszámlálás adatai szerint a körülbelül 2.680.000 lakosú országban 879.368 személy vallotta magát orosz nemzetiségűnek. Ez mintegy a lakosság egyharmada. Az első lett nyelvtörvényt a függetlenség visszanyerése után, 1992-ben fogadták el. Ezt követően az 1994. június 24-én hozott szigorú állampolgársági törvény értelmében a lett parlament kvótában határozza meg, hogy a legalább tíz éve Lettországon élő, hontalanoknak számító – leggyakrabban orosz származású – személyek közül évente hányan kaphatják meg a lett állampolgárságot. Ez a törvény nemcsak a betelepülőkre vonatkozik, hanem azokra is, akik Lettország területén születtek, orosz nemzetiségűként, még akkor is, ha életükben nem jártak Oroszországban. A kvóta kifejezés nem nyerte el az Európai Unió tetszését, így végül törölni kellett a törvény szövegéből. Ám a törvény szelleme mit sem változott, továbbra is előre eldöntött tény, hogy adott évben hány, hontalannak számító személy kaphatja meg a lett állampolgárságot.

2000-ben lépett életbe az 1992-es nyelvtörvény jelenleg is érvényben lévő módosítása, amely szerint a lett nyelv használata kötelező a közigazgatásban, az államigazgatásban és a közoktatásban, a közszolgálati médiában, illetve a gazdasági élet minden területén. A nemzetiségi iskolákban a lett nyelv tanulása L₂-ként kötelező a gyerekek számára. A 2000-es törvény garantálja a lett nyelvjárások védelmét. Ebbe a körbe tartozik a saját írásbeliséggel rendelkező latgal is, amelynek beszélői kulturális és közigazgatási autonómiát követelnek. A latgalnak körülbelül 200.000 beszélője van. A finnugor nyelvcsaládhoz tartozó lív nyelv néhány tucatnyi beszélője is védelmet élvez Lettországon. A lett nyelvtörvény értelmében a letten és az őslakos lívek által beszélt líven kívül minden, az országban beszélt nyelv idegen nyelvnek minősül. Ez vonatkozik a körülbelül 900.000 beszélővel rendelkező oroszra is. A lett állampolgárság megszerzésének feltétele a lett nyelvtudás igazolása. Aki nem tudja letenni a lett nyelvvizsgát, nem kaphat lett állampolgárságot még akkor sem, ha Lettországon született. Aki viszont kiemelkedően jó eredménnyel teszi le a nyelvvizsgát, soron kívül megkaphatja a lett állampolgárságot.

Lettországon jelenleg többféle személyi igazolvány van forgalomban. A lett állampolgárok új típusú lett személyi igazolványt kapnak. Akinek állandó letelepedési engedélye van – amely megszerzésére egyáltalán 1997 óta van lehetőség –, de nem lett állampolgár, a régi típusú szovjet személyi igazolványt használhatja, amelybe egy háromszög alakú pecsétet ütöttek. Akinek ilyen igazolványa van, új típusú igazolványt nem kaphat, csak az állampolgárság elnyerése után. A hontalanok azonban bizonyos típusú munkákat – amely állások betöltéséhez nem szükséges a lett állampolgárság – végezhetnek. A jogcím nélkül Lettországon tartózkodók ugyanilyen szovjet típusú személyi igazolványt kapnak, benne kör alakú pecséttel. Ilyen személyi igazolványt a volt szovjet katonák, illetve családtagjaik kapnak. Ők hivatalosan semmilyen munkát nem végezhetnek Lettország területén. Orosz állampolgárként vagy hontalanként a Baltikumban élő személyek vízum nélkül utazhatnak Oroszországba, viszont az oroszországi oroszok csak vízummal utazhatnak a balti államokba, mivel az Európai Unió területére nem uniós állampolgárok csak vízummal léphetnek be.

1998 júniusában nemzetközi nyomásra módosították a lett állampolgársági törvényt. Így az 1991 óta Lettország területén született gyermekek automatikusan megkapják a lett állampolgárságot, függetlenül attól, hogy szüleik lett állampolgárok, oroszok, vagy hontalanok. A Lettországban élő hontalanok mintegy 90%-a Lettországban kíván élni továbbra is, és szeretné felvenni a lett állampolgárságot. Az orosz állampolgárságot nem kívánják felvenni, a kettős állampolgárság nem céljuk. Számukra Oroszország külföldi állam, oda legfeljebb nyaralni vagy üzleti útra óhajtának utazni, Oroszországban letelepedni pedig végképp nem akarnak.

Lettországban az ország függetlenségének elnyerése óta több, a lett nyelv helyzetével és oktatásával foglalkozó bizottságot alapítottak. 1995-ben hozták létre a Lett Állami Nyelvtanulási Programot, amelynek célja a lett nyelv elterjesztése a lettországi kisebbségek – elsősorban oroszok – körében. 2002-ben a lett elnök kezdeményezésére felállították az Állami Nyelvi Bizottságot, amelynek fő feladata a lett nyelv helyzetének felmérése, illetve megfelelő stratégia kidolgozása a lett nyelv pozíciójának megerősítésére. Az Állami Nyelvi Bizottság mellett működik a Lett Állami Nyelvoktatási Ügynökség is, amelyet 2004-ben alapítottak a Lett Állami Nyelvtanulási Program utódként. A Lett Állami Nyelvoktatási Ügynökség célja megegyezik elődszervezetének céljával: a lett nyelv minél szélesebb körű, hatékony elterjesztése a lettországi oroszok körében, valamint a nyelvtanár-képzés megszervezése, továbbá lett nyelvkönyvek, munkafüzetek, szótárak, egyéb módszertani segédanyagok kiadása.

Lettországban érthető a lett nyelv védelme és elterjesztése érdekében tett minden intézkedés. 1940, azaz az ország Szovjetunióhoz való csatolása után ebben a balti államban is minden téren az orosz lett a kötelező. A lett nyelv egészen 1991-ig, Lettország függetlenségének kikiáltásáig, nem nyerte vissza hivatalos státusát. A lett nyelv hivatalos státusa az ország lakossága számára egyenlő a függetlenséggel, illetve a nemzeti egységgel.

A lett nyelvvel kapcsolatban az ország lakosságának körülbelül 35%-a úgy vélekedik, hogy hivatalos státusában meg fog erősödni, azonban hosszú távon az oroszoknak is hasonló jövőt jósol a lakosság körülbelül 35,7%-a. Lettország polgárai pragmatikus alapon közelítenek a lett nyelvhez: tudatában vannak azzal, hogy bizonyos intézményekben és a formális helyzetekben szükséges a lett nyelv használata, azonban informális helyzetekben többségük oroszul beszél. Azokkal, akik nem tudnak lettül, nem kezdeményeznek lett nyelvű beszélgetést, a lett anyanyelvűek számára sem okoz különösebb gondot az orosz használata. A nem orosz nemzetiségiek is inkább oroszul fordulnak a lett anyanyelvűekhez. A mindennapi érintkezésben a lett nyelvet leginkább az idősebbek és a kisebb településeken élők használják: azok, akik nem beszélnek oroszul. Lettországban – különösen a nagyobb városokban és Latgale tartományban – összesen 1.280.000 ember egyáltalán nem beszél lettül, ez körülbelül az összlakosság 40%-a. A lett nyelv legfőbb konkurensei az orosz, valamint az angol. Az orosz érthető: körülbelül 900.000 lettországi lakos anyanyelve. Az angol ugyan Lettországban nem anyanyelve egyik nemzetiségi csoportnak sem, viszont az alapfokú iskolákban minden gyerek számára kötelezően tanulandó idegen nyelv. A lett anyanyelvűek 43,9%-a, az orosz anyanyelvűek 19,1%-a, illetve a Lettországban élő egyéb nemzetiségekhez tartozók 23,3%-a fenyegetve érzi a lett nyelvet, elsősorban az orosz túlzott használatától. A lett nyelvre a felsőfokú végzettségűek, valamint a városlakók (a rigaiak kivételével) többsége szerint az angol van a legnagyobb hatással, a rigaiak és a vidékiek szerint ezzel ellentétben az orosz. Az orosz, mint a lett leginkább fenyegető nyelvet, leggyakrabban a lett anyanyelvűek jelölik meg. A lakosság döntő többsége egyetért abban, hogy a tömegtájékoztatási eszközökben, az iskolákban, illetve a közhivatalokban mindenkinek ragaszkodnia kell a lett nyelv normáihoz. Azt mindenki elismeri, hogy a jövőben Lettországban a legfontosabb idegen nyelv az angol lesz, az orosz pedig a második helyet fogja elfoglalni. A Lettországban élő emberek 40,8%-a egy személy nemzetiségi hovatartozásának legfontosabb tényezőjeként az anyanyelvet jelöli

meg, körülbelül 33%-a a mentalitást. Ebben a kérdésben eltérés mutatkozik az egyes nemzetiségi csoportok tagjai között. A lettek azok, akik a legnagyobb arányban jelölik meg az anyanyelvet, mint legfontosabb szempontot a nemzetiségi hovatartozás eldöntésében, az oroszok és a főváros, Riga lakosai inkább a mentalitást tartják annak.

Lettországban a lett és az orosz nyelvű sajtótermékek egymástól függetlenül jelennek meg, az ezekben foglalkoztatott újságírók hivatalosan gyakorlatilag nem érintkeznek egymással. A nyelvi különbségeken kívül a témák is eltérőek: az orosz nyelvű sajtóban az oroszországi események dominálnak, a lett nyelvűben pedig a lettországiak. Az orosz, valamint a lett nyelvű sajtóban a lettországi események is eltérő álláspontból jelennek meg, illetve más és más események kapnak nagyobb hangsúlyt. Mindkét nyelvű sajtó nagy teret szentel a nyelvi konfliktusok ábrázolásának, bár megfigyelhető, hogy leggyakrabban éppen ők maguk ezen konfliktusok okozói és életben tartói. A lettországi emberek háromnegyede inkább az orosz nyelvű sajtótermékeket olvassa vagy műsorokat hallgatja, ezért döntőrészt az orosz nyelvű és Oroszországgal kapcsolatos információkhoz jut hozzá. A lett nyelv használata a nemzetiségekkel való érintkezésben az elmúlt 15 évben nem nőtt, a különböző etnikai csoportokhoz tartozók az egymás közötti érintkezésben továbbra is legtöbbször az oroszot használják.

Ami az idegennyelv-oktatást illeti, Lettországban az alapfokú oktatásban az angolt írták elő mindenki számára kötelezően első idegen nyelvként. A középfokú oktatási intézményekben további nyelvek tanulására is lehetőség nyílik: ezek leginkább a német, francia, olasz, spanyol, továbbá az országban élő különböző kisebbségek nyelvei.

Lettországban – a nagyszámú orosz lakos miatt – az Európai Unió tagállamai közül az egyik legalacsonyabb a többségi nemzethez való tartozás büszkeségének mutatója: mintegy 48%-os.

V. 15. Litvánia

Litvánia, hivatalos nevén Litván Köztársaság, államformáját tekintve parlamentáris köztársaság, Észtország és Lettország mellett a balti államok egyike. Területe 65.200 km². Közigazgatási beosztása: 44 körzet és nyolc körzeti jogú város. Az ország mai területe már az i. e. III. évezredben is lakott hely volt, a szláv törzsek ekkor jutottak el ide vándorlásuk során, majd beolvadtak a helyi lakosságba. Az első litván fejedelemségek a IX. század elején jöttek létre, az egységes litván állam pedig 1250 körül alakult meg. Azonban a feudális államrend nem tudott megerősödni, mert a térséget szétszabdalták a lovagrend, a püspökségek, illetve a városok önállósulási törekvései. Európa kereskedelmi vérkeringésébe az országnak csak a XIV. század során sikerült bekapcsolódnia, amikor is Litvánia elfoglalta Belorussziát és Nyugat-Ukrajnát, majd – a Német Lovagrend támadásai elleni védekezés céljából – egyesült Lengyelországgal. 1569-ben a lublini unió értelmében elnyerte az autonóm státust, ám Lengyelország nem ismerte el függetlenségét. Lengyelország 1772-es felosztásakor majdnem egész Litvánia Oroszország fennhatósága alá került. Klaipeda városát, valamint annak környékét Poroszországhoz csatolták. A feudalizmus csak a XVI. század elejére szilárdult meg Litvániában.

A reformáció eszméi – a többi balti államhoz hasonlóan – a XVI. század elején terjedtek el Litvániában. Ez az eszme kedvezett a litván irodalmi nyelv kialakulásának, valamint a litván nyelvű kultúra virágzásának is. Ekkor jelentek meg az első litván nyelvű könyvek, illetve litván nyelvtanok, minél szélesebb körben elterjesztve az olvasás és művelődés szokását, amely addig csak a kiváltságosok számára volt elérhető. A litván népiskolai hálózatot a lett- és észtországgal egyidőben, a XVII. században építették ki, elterjesztve ezzel a mindenki számára kötelező általános iskolai oktatást, ami az addig műveletlen rétegekhez is közelebb vitte a litván kultúrát. A kereszténység ugyanakkor nem

játszott nagyon fontos szerepet a litván emberek mindennapjaiban, bár a katolicizmus, illetve a reformáció volt az államvallás.

A XVIII. században – bár Litvánia Oroszország részét képezte – továbbra is fennmaradtak az Oroszország és Litvánia közötti vámhatárok. A balti térségben az eloroszosító politika törekvései ellenére sem sikerült az orosz ortodox egyház hatalmát kiterjeszteni.

A litván nemzeti öntudatra ébredés – a lett- és az észtországi helyzethez hasonlóan – a XIX. században indult meg, ekkor nagy mennyiségű nemzeti nyelvű napi- és hetilapot adtak ki. Egyre szélesebb körben terjedt el a litván nyelvű könyvek olvasása is. III. Sándor orosz cár intenzív oroszosító politikája mindinkább kedvezett a nemzeti ellenállásnak, ezzel együtt a litván nemzeti érzések erősödésének. Az 1905-ös oroszországi forradalom hatására viszont megerősödött a nemzeti ellenállás, több oroszellenes sztrájkhullám söpört végig az országban.

Az első világháború során a német csapatok megszállták Litvániát, amely így Németország oldalán kénytelen volt bekapcsolódni a háborúba. 1918. december 16-án – az ország felszabadulása után – Litvániát és Belorussziát a Szovjetunió kebelezte be. 1919. áprilisában azonban az ellenzék kikiáltotta a szuverén Litvániát, majd az augusztusban véget ért polgárháború során kiépítette a független államhatalmat. A szovjet csapatoknak 1920-ban sikerült visszaszerezniük a hatalmat Litvániában, azonban Lengyelország is megpróbálta hatalmát kiterjeszteni az országra, amely ekkor háborús színtérré vált. A következő 18 évben Litvánia Lengyelország fennhatósága alatt állt, ami nagy részben hozzájárult a két ország viszonyának megromlásához.

1939. szeptember elsején Németország lerohanta Lengyelországot, ezzel kitért a második világháború. A Szovjetunió – kihasználva Lengyelország nehéz politikai helyzetét – visszafoglalta Litvániát, amely újra a Szovjetunió tagköztársaságává vált. 1941-ben a német csapatok megszállták Litvániát, amelyet az orosz csapatok szabadítottak fel 1945. januárjában.

A második világháborút követően a Szovjetunióban sikerült megszilárdítani a szocializmus államrendjét, amely egészen az 1989-es kelet-közép-európai társadalmi-politikai-gazdasági rendszerváltásig fennállt.

Litvánia a Szovjetuniótól nyerte el függetlenségét 1991-ben. A Szovjetunió gazdasága az 1980-as években megroppant, a gorbacsovi peresztrojka és glasznyoszty sem tudta megakadályozni az ország széthullását. Az eseményeket a többi kelet-közép-európai volt szocialista országban zajló politikai-gazdasági-társadalmi rendszerváltás is felgyorsította. Litvánia – a másik két balti országgal együtt – 1991-ben nyerte el függetlenségét a volt Szovjetuniótól. Az ENSZ a három balti államot még abban az évben felvette tagjai sorába. Litvánia 1993-ben csatlakozott az Európa Tanácshoz, 1994-ben társult tagja lett az Európai Uniónak, 2002-ben pedig az Észak-atlanti Szövetség Szervezetének. Az Európai Unióba 2004. május elsején nyert felvételt, másik kilenc országgal együtt.

Litvánia lakosságának a száma körülbelül 3.469.000. Az ország hivatalos nyelve a litván, azonban – a másik két balti állammal ellentétben – lakosai számára az állampolgárság megszerzése céljából nem írta elő kötelezően a litván állami nyelvvizsgát. A litván nyelv 2004. május elseje óta az Európai Unió hivatalos nyelve is, amelyet 4 millió litván beszél, részben az ország határain kívül. A litván nyelv az indoeurópai nyelvcsalád balti csoportjába, azon belül a kelet-balti alcsoportba tartozik, sem a germán, sem a szláv nyelvek közé nem sorolható. Legközelebbi és egyetlen élő rokona a lett, amelytől a szókinése oly mértékben eltér, hogy a két nyelv beszélői nem értik meg egymást. Legközelebbi élő rokonaik a szláv, illetve a germán nyelvek.

A balti országok közül Litvánia a legnagyobb. Nyugatról a Balti-tengerrel, továbbá Lettországgal, Fehéroroszországgal, Oroszországgal, Észtországgal és Lengyelországgal határos. Annak ellenére, hogy területileg a legnagyobb balti ország, a lakosság 56%-a a három

legnagyobb városban, Vilniusban, Kaunasban, valamint Klaipedában zsúfolódott össze. Litvánia öt történelmi és kulturális régióból áll, ebből négy található az ország mai területén: a Litván Felföldek, az Aukstaitija, a Litván Alföldek vagy Samogitia, valamint a Dzukija és a Sudovia régió. Az ötödik régió (Kalinyingrád környéke), amelyet Prusu Lietuvának, vagyis Porosz Litvániának hívnak, ma orosz fennhatóság alatt áll.

Litvánia volt az utolsó olyan európai ország, amely elfogadta a kereszténységet: a felföldiek 1387-ben, az alföldiek pedig 1413-ban tértek át a katolikus hitre. Ettől fogva Litvánia történelme négy évszázadra összekapcsolódott Lengyelországgal, ugyanis a litván fejedelem a lengyel koronahercegnőt vette feleségül. A XVI. század végén Litvánia kisebbségi szerepbe került Lengyelországgal szemben, különösen miután 1569-ben megkötötték a lublini szerződést. A litván főurak elfogadták a lengyel kultúrát és nyelvet, a litván parasztok pedig jobbágyokká váltak, a közös állam neve Nemzetközösség lett.

A litván ember számára a Kalinyingrádi Terület nem egyszerűen egy szomszédos ország, hanem súlyos lelki teher is, amelyben nagy szerepe van a nosztalgiának. A litvánok a Kalinyingrádi Területet, illetve a vele határos egykori Memellandot Kis-Litvániának hívják. Jelenleg is több százezer litván él Kalinyingrádban, zömük bevándorló. Kalinyingrád Litvánia és Lengyelország közé ékelődik be, azonban Oroszország részét képezi. Az oroszok Litvánia uniós csatlakozása előtt azt kifogásolták, hogy ha Litvánia európai uniós taggá válik, a kalinyingrádiak csak uniós vízummal utazhatnak át saját országukba, litván területen. Végül 2002 őszén sikerült megegyezni: a kalinyingrádiaknak útleveknél több, de vízumnál kevesebb kell az átjutáshoz, egy olyan okmány, amely olcsó, könnyen beszerezhető, továbbá hosszú ideig érvényes, ám kizárólag Litvánia területén való átutazásra. Az egyszeri utazók menettérti jegyük felmutatásával kaphatnak egyszeri átutazási engedélyt, de Litvánia területén nem szállhatnak le a vonatról.

Litvánia nem homogén nemzetállam, népességének 83,5 %-a litván, 6,7%-a lengyel, 6,3%-a orosz, 1,2%-a pedig fehérorosz. A 83,5%-nyi litván a litvánt beszéli, ez az ország hivatalos nyelve. A lengyelek alkotják a legnagyobb kisebbséget, ők főleg Litvánia dél-keleti részében élnek. Az orosz a második legnépesebb kisebbség, akik többséget alkotnak Visaginasban, de jelen vannak még Vilniusban és Klaipedában is. A litvániai kisebbségek bármilyen helyzetben lehetőségük van anyanyelvük használatára, számukra nem írták elő a litván nyelvviszga letételének kötelezettségét. Litvánia könnyen megadhatja a nyelvi jogokat a területén élő kisebbségeknek, mivel a legnyugatibb balti államnak nincs olyan gondja az orosz kisebbséggel, mint Lettországnak vagy Észtországnak. Ide ugyanis a szovjet hódoltság alatt kevés orosz telepedett be. Az oroszok szívesebben választották a másik két balti államot, mivel ott már évszázadok óta élt orosz kisebbség.

Litvánia nyelvpolitikája lényegesen eltér Észtország és Lettország nyelvpolitikájától, mivel Litvánia az egyetlen balti állam, amelyben a kisebbségeket nem kötelezik a litván nyelvviszga letételére ahhoz, hogy megkapják a litván állampolgárságot. Az Európai Unióban példátlan az, ami Észtországban és Lettországban történik: az országban élő kisebbségek tagjai – amennyiben nem teszik le a kötelezően előírt nyelvviszgat az ország hivatalos nyelvéből – nem kaphatják meg az állampolgárságot. Így olyan személyek, akik Észtország vagy Lettország területén születtek, esetleg sohasem jártak külföldön, hontalanoknak számítanak. A két balti állam nyelvi törvénye kivívta az Európai Unió rosszsallását.

Az Európai Unió nemzeti kisebbségei különös védelmet igénylő csoportba tartoznak, mert a politikusok már régen felismerték, hogy minden, kisebbséggel kapcsolatos feszültség közvetlen veszélyt jelenthet a földrész békéjére. Az Európai Unió nem akar passzív szemlélője lenni többek között a balti államokban hozott nyelvi és kisebbségi törvényeknek sem. Különböző programokkal hozzájárult, továbbá a jövőben is hozzá kíván járulni az itt élő kisebbségek emberi és kisebbségi jogainak védelméhez. Projektekkel támogatja mindennemű rasszista jellegű folyamat, valamint a xenofóbia visszaszorítását, illetve a szólásszabadság

biztosítását. Ilyen volt például a Ballardur Terv, amely a balti államok és Oroszország között az orosz nyelvű kisebbség ügyében kialakult vitát csökkentette, azonban azt nem volt képes teljesen megszüntetni.

Észtország és Lettország hivatalos politikája szerint az orosz kisebbség jelenléte ebben a régióban nagy mértékben megnehezíti a nemzetépítés munkáját. Talán nem véletlen, hogy Litvánia nem így vélekedik. A három balti ország közül éppen Litvániában mondható a leghomogénebbnek a lakosság összetétele, amelynek 83,5%-a litván. Az orosz kisebbség aránya mindössze 8%-ot tesz ki. Az 1991-es állampolgársági törvény automatikusan megadta minden lakosnak a litván állampolgárságot, függetlenül attól, hogy milyen nemzetiségű, mennyi ideje él az országban, vagy beszéli-e az ország hivatalos nyelvét.

A hivatalos litván nyelvpolitika szerint a litván állam etnikai és kulturális eredetiségének kulcsa a litván nyelv, amely biztosítja a nemzeti identitást, illetve a nemzet fennmaradását. A litván az állam hivatalos nyelve, ez a nyelv használatos a közéletben is. Az állami nyelvpolitika legfőbb jogalapja az alkotmány 14. pontján alapul, amely kimondja, hogy a litván az államnyelv. Az Állami nyelvpolitikai irányelveket – amelyek tartalmazzák a litván nyelv fejlődésének elősegítésére irányuló stratégiát – 2003. június 3-án fogadta el a litván parlament. Ezek legfőbb céljai közé tartozik, hogy biztosítsa az államnyelv használatát a közélet minden területén, valamint felismerje és kielégítse az európai integrációval összefüggésben felmerülő új igényeket. Az államnyelv használata kötelező a törvényhozásban, a közigazgatásban, a köznevelésben, a közszolgáltatásokban, az egészségügyben, a tömegtájékoztatási eszközökben, a könyvkiadásban, valamint az egyéb publikációkban. Az államnyelv státusára, továbbá a nyilvánosan használt nyelv helyességére vonatkozó rendelkezések megsértését a törvény bünteti. Az Állami Litván Nyelvi Bizottság, az Állami Nyelvfelügyelet és a megyei nyelvi szolgálatok foglalkoznak a litván nyelv egységesítésével. A kodifikálással kapcsolatos feladatokat az Állami Litván Nyelvi Bizottság látja el. A Bizottság 17 főből áll, köztük dolgozik 15 magasan képzett nyelvész is. A problémákra közösen keresik a választ, külső szakértők segítségével. Az Állami Litván Nyelvi Bizottság jelenleg négy fő programon dolgozik: az államnyelv fejlesztési programja, a litván nyelv az információs társadalomban elnevezésű program, az idegen szavak litván megfelelőikkel való helyettesítésére irányuló program, továbbá a nyelvjárások és a népi helynevek megőrzésének programja. Litvánia kiemelten fontosnak tartja, ezért támogatja az államnyelvvvel kapcsolatos kutatásokat. A kutatásokat a Litván Nyelvtudományi Intézet, valamint a felsőoktatási intézmények litván filológiai tanszékeinek munkatársai végzik és irányítják.

Litvániában a szovjet uralom alatt is elismerték a lengyel kisebbség létét, ezért kiépítették a lengyel iskolahálózatot. A lengyel nyelv oktatását 1989 óta még jobban kiszélesítették, a tananyagot is korszerűsítették. A litván politikai elit azonban nem teszi lehetővé a lengyel nyelvkönyvek anyaországból való importálását, illetve lengyelországi lengyel tanárok fogadását és litvániai lengyel tanárok lengyelországi képzését. Litvániában legfeljebb a litvániai lengyel tanárok anyaországi továbbképzéséhez járulnak hozzá. Litvániában a vilniusi egyetemen 1993 óta folyik lengyel szakos tanárok képzése. Vilniusban a tanárképző főiskolán 1995 óta működik lengyel tanszék. 1991-ben a Lengyel Származású Tudósok Társasága kezdeményezésére megalapították a Báthory Lengyel Egyetemet, vilniusi székhellyel, ahol csupán egy évig folyt az oktatás. 1992-ben a hivatalos engedélyek hiánya miatt itt megszűnt a képzés.

A lengyel-litván kapcsolatok európai mértékkel nézve is jóknak mondhatók. 1997-ben az egész kontinensen is példaértékű szoros együttműködés indult meg Litvánia és Lengyelország között. Ma Közép-Európában nincs másik olyan régió, amelyben két ország annyira szoros kapcsolatokat ápolna egymással, mint éppen Litvánia és Lengyelország. Miért fontos ez az Európai Unió életében is? Egyrészt azért, mert e két ország határa választja el a

Baltikumot a visegrádi Közép-Európától; másrészt pedig azért, mert Litvánia elvágja Oroszországtól Kalinyingrádot, amely így beékelődik az Európai Unió területébe. Litvánia ellenőrzése alatt tudja tartani a szárazföldi és a tengeri összeköttetést is Belső-Oroszország, illetve Kalinyingrád között. Kalinyingrád – Litvánia politikájától függően – a nyugati gazdaság potenciális oroszországi hídfőjévé és Oroszország legnyugatibb katonai bástyájává is válhat. E kettős határhelyzet miatt tehát e két ország stratégiaileg igen fontos helyen fekszik. Az Európai Unió számára nem közömbös, hogy a két régió kulcsországai milyen viszonyban vannak egymással. A balti államok szempontjából az Európai Unióhoz való csatlakozás korábban elsősorban külpolitikai kérdés volt, ám később belső, nemzeti és politikai megosztást is eredményezett.

A politikai elit, valamint a hétköznapi emberek azonban eltérően reagálnak egy-egy történelmi helyzetben. A politikai-társadalmi-gazdasági rendszerváltás után a litvánok nem tudtak megszabadulni évszázados beidegződéseiktől, és a hétköznapok szintjén a két nép viszonya nem alakul olyan jól, mint a két ország hivatalos kapcsolatai. Lengyelországban a litvánok megítélése általában pozitív, ám Litvániában a lengyelekhez negatív attitűdök fűződnek. A lengyel-litván kapcsolatokra 1989 környékén nem volt jó hatással, hogy a Litvániában élő lengyelek, akik a szovjet etnikai tisztogatások ellenére a vilniusi járás lakosságának 65%-át, a soleczniki járás 85%-át, az egész országának pedig 7–8%-át alkotják, területi autonómiát követeltek maguknak. A két ország viszonya 1989 és 1990 fordulóján kimondottan feszültté vált. A litvániai lengyel kisebbség törekvéseivel még a lengyelországi értelmiségiek sem értettek egyet, és elítélték az autonómia kérdésében tett nyilatkozatokat. Tovább rontotta a helyzetet, hogy 1995 óta a litván földkérdésből nem részesültek a főváros döntően lengyel származású lakosai. Ráadásul Litvániában eltörölték azt a törvényt is, amely a kisebbségek pártjait felmentette a parlamentbe jutáshoz szükséges minimális szavazatszám elérése alól. Ez nagymértékben megnehezítette az országban élő kisebbségek parlamenti képviseletének megoldását. Ez az intézkedés sem tett jót a litván-lengyel kapcsolatoknak. A litvániai lengyelek túlzott követeléseik miatt belföldön és az anyaországban egyaránt elszigetelődtek. Ez sokkal veszélyesebb volt Litvánia számára, mint maga a követeléslista. Mivel Litvánia legnagyobb kisebbségét éppen a lengyelek alkotják, ez az elszigetelődés 256.000 embert érintett. A litván közvélemény úgy gondolta, hogy a kisebbségi – főleg lengyel, illetve orosz – követelések veszélyeztetik az ország integritását, nemzeti egységét és függetlenségét, amelyet pedig az ország lakossága nem régen vívott ki. A lengyel-litván megbékélés az 1990-es évek végén ilyen körülmények között következett be, köszönhetően a józan politikusoknak, ezenkívül annak, hogy az Európai Unió csatlakozási feltételként jelölte meg a két ország, továbbá Litvánia többségi és kisebbségi lakosai közötti jó viszony helyreállítását. Az Európai Unióba ugyanis nem lehet határvitákat, autonómiaköveteléseket, a kisebbségek, valamint a többség között fennálló nyelvi és etnikai vitákat importálni.

Ahhoz képest, hogy Litvánia a Balti térség leghomogénebb nemzetállama, az Európai Unió tagállamai közül itt az egyik legalacsonyabb a többségi nemzethez való tartozás büszkeségének mutatója: mintegy 51%-os. Ez részben a 16,5%-nyi kisebbségnek köszönhető, részben pedig nehezen magyarázható. Litvánia 1991-ben nyerte el függetlenségét. Teljesen normális jelenség lenne, ha az emberekben az utóbbi években megnőtt volna a litván öntudat, a litván nemzethez való tartozás öröme. Hogy ez mégsem így van, az a fejletlen történelemszemlélettel, illetve az összetartozás iránti igény alacsony szintjével magyarázható. Ráadásul ne felejtjük el, hogy Litvániában a szovjet megszállás sohasem volt olyan erőszakos, mint a másik két balti államban, ennek következtében a megszállás alóli felszabadulás sem váltott ki az emberekből olyan eufóriát, mint Észtországból és Lettországból. Amikor 1991. augusztus 24-én a Szovjetunió elismerte Litvánia függetlenségét, Litvániában is – a másik két balti államhoz hasonlóan – a nemzeti kulturális örökség

számbavétele, valamint annak a fiatal generációk tagjaiban való tudatosítása vált a nemzeti kulturális- és tudományos élet legfontosabb kérdésévé. A nemzeti irodalom- és könyvtörténeti kutatások Litvániában is egyre intenzívebbé váltak, ennek köszönhetően egymás után jelentek meg olyan alapvető művek, amelyek a litván történelem, illetve művelődéstörténet különböző korszakait, legjelesebb alakjait mutatták be. Mindez nem bizonyult elégnek ahhoz, hogy a litván közvéleményben kiváltsa az együvé tartozás érzését.

Körülbelül 20.000 litván él Lengyelországban. Ők tömböt alkotnak Suwalk vajdaságban, a lengyel-litván határ mellett, összesen három településen. Litvánia és Lengyelország 1994-ben együttműködési szerződést kötött. Ennek keretében a felek viszonyosan vállalják az adott nemzetiséghez tartozó egyének (és nem csoportok) jogait az anyanyelv használatához, továbbá a kulturális hagyományok ápolásához, többek között anyanyelvű oktatásához. Az együttműködési szerződés csak elvi keret, amelyet a gyakorlatban az adott kisebbség szükségleteit figyelembe véve kell tartalommal megtölteniük az aláíró országoknak. Lengyelország leginkább az anyanyelvi oktatás terén, valamint a lengyelül beszélő értelmiség továbbképzésében nyújt segítséget. A Lengyelországban élő kisebbségek közül a rendkívül erős nemzettudattal rendelkező katolikus litván kisebbség építette ki a legmagasabb színvonalú anyanyelvű oktatási rendszert.

A külföldön élő litvánok második legjelentősebb csoportja az Amerikai Egyesült Államokban él, szétszórtan. Számuk 500.000-re tehető, azonban a litvánul beszélőknek jóval kisebb a száma: mintegy 20.000 fő. Többségük 1945 és 1989 között vándorolt ki. Hazájukat a kedvezőbb gazdasági feltételek miatt hagyták el, második generációjuk szinte teljes egészében angol egynyelvű. A Kanadában élő litván származású emberek száma mintegy 10.000-re tehető, többségük – főleg a második-harmadik generáció tagjai – szintén angol egynyelvű. Az Amerikai Egyesült Államokban élő litvánokhoz hasonlóan a kanadaiak is 1945 és 1989 között hagyták el hazájukat, a magasabb életszínvonal elérésének céljából.

V. 16. Luxemburg

Luxemburg, hivatalos nevén Luxemburgi Nagyhercegség, államformáját tekintve parlamentáris monarchia, Nyugat-Európában található, Hollandia és Belgium mellett a Benelux-államok egyike. Az Európai Unió legkisebb alapterületű, de leggazdagabb, illetve a legmagasabb egy főre jutó GDP-t termelő tagországa. Luxemburg közigazgatásilag három kerületre és 12 kantonra oszlik. A luxemburgi grófságot, valamint az azonos nevű várost 963-ban alapították. Mivel Luxemburg nem sokáig élvezhette függetlenségét, mindig is rendkívüli mértékben jellemzőek voltak rá a nemzeti mozgalmak. A grófság 1136-ban a namuri grófok kezébe került, 1196-ban Limburghoz, 1354-ben pedig átalakult hercegséggé.

A XIV. század elejétől kezdve Luxemburg története körülbelül egy évszázadra összefonódott Közép-Európa néhány országáéval: a luxemburgi uralkodó egyben a cseh trónt is elfoglalhatta, majd Luxemburgi Zsigmondot Magyarország királyává is megkoronázták. Luxemburg a német királyok, császárok uralma alá is került néhányszor. A következő évszázadokban sem volt kevésbé mozgalmas a hercegség története: 1443-ben egész területét Burgundiához csatolták, majd a Németalfölddel együtt az osztrákok, illetve a spanyolok tették rá kezüket. 1659-ben a déli részek Franciaországhoz kerültek, a XVII. század végén XIV. Lajos az egész országot elfoglalta. Az 1815-ös bécsi kongresszus határozata értelmében elnyerte a nagyhercegségi címet, és perszonálunió keretében Hollandiához csatolták. A perszonálunió az Orániai-dinasztia kihalásáig, 1890-ig állt fenn, ezután a luxemburgi nagyhercegek következtek a trónon.

Luxemburg, piaca védelmében, 1842-ben csatlakozott a német vámszövetséghez. Az 1867-ben kötött londoni szerződés semleges országnak, de továbbra is a Holland-Luxemburgi

Perszonálunió tagjának nyilvánította Luxemburgot, amely 1868-ban adta ki független államként első alkotmányát.

Az első világháborúban Luxemburg semleges kívánt maradni, azonban ez nem sikerült neki, ugyanis területét német csapatok szállták meg. Válaszképpen Luxemburg felbontotta a korábban Németországgal kötött vám- és pénzügyi szövetséget, majd 1921-ben inkább Belgiummal lépett hasonló szövetségre. Bőséges vasérc-lelőhelyeinek és fejlett kohászati iparának köszönhetően a nagyhercegség Európa egyik leggazdagabb, legdinamikusabban fejlődő államává vált.

A második világháborúban szintén nem sikerült a semleges státust fenntartani: 1940. május 10-én Luxemburgot megtámadták a német csapatok, és elfoglalták a legfontosabb városokat. A megszállókkal szemben erős ellenállási mozgalmak alakultak, továbbá sztrájkhullámok bontakoztak ki. Az országnak 1945-ben, a szövetségesek segítségével sikerült felszabadulnia. 1944-ben Hollandiával és Belgiummal megkötötte a vámkonvenciót, amely Benelux-államok néven 1948. január elsején lépett hatályba. Luxemburg 1949-ben lépett be az Észak-atlanti Szövetség Szervezetébe, 1957-ben pedig az Európai Gazdasági Közösségbe. A Montánunióba és a Közös Piacba való felvételekor végleg feladta gazdasági önállóságát. Ott volt 1992-ben Maastrichtban, az Európai Szerződést aláíró országok között, így az Európai Unió alapító tagjai közé tartozik.

Luxemburg – kis területének ellenére – ma az Európai Unió leggazdagabb tagállama, illetve az egy főre jutó GDP-hez mérten a legnagyobb bruttó befizetője. A lakosság számarányához viszonyítva itt dolgozik a legtöbb külföldi ingázó vagy letelepedett munkavállaló.

Luxemburg lakosságának száma 336.000 fő. Ebből 91% luxemburgi, 4% a németek aránya, 3% az olaszoké és 1% a franciáké, ezenkívül mintegy 1%-ra tehető a bevándorló muzulmánok száma. Luxemburg lakosai számos nyelven beszélnek és írnak, de szóbeli kommunikációban egymás között csak egyet használnak: a luxemburgit, amely számukra a nemzeti identitás miatt fontos. Bár a luxemburgi német eredetű nyelv, a német anyanyelvűek nem értik. A luxemburgi nyelv első írásos emlékei a IV. századból valók.

A luxemburgit a külföldieknek iskolákban, illetve nyelvi kurzusokon tanítják. A mindennapi kommunikációra teljesen alkalmas, azonban kulturális háttere szegényes, továbbá a lexikája sem terjed ki minden területre. Ezért ha a kommunikáció magasabb, elvontabb szintet ér el, beszélői más nyelvekből kölcsönöznek szavakat. Első helyesírási szabályzatát 1914-ben adták ki. Akárhogyan is próbálkoznak a luxemburgi szabályozásával, a német és francia nyelv használatát a formális helyzetekben az ország lakosai nem tudják nélkülözni. A luxemburgiak gyakrabban használják a franciát, mint a németet. Németül főleg azok beszélnek, akik a második világháború idején nőttek fel, amikor Luxemburg hivatalos nyelve a német volt. Jelenleg a francia a hatóságok hivatalos nyelve, ezen fogalmazzák a parlamenti jegyzőkönyveket, illetve a törvényeket is, ezen hangzanak el az ülésteremben a felszólalások. Az újságcikkek németül jelennek meg, a politikai nagygyűléseken viszont a luxemburgit használják. Ha fontos, hogy bizonyos szövegek biztosan eljussanak mindenkire, azokat több nyelven is megjelentetik.

A luxemburgiak többnyelvűsége az ország történelmi hagyományaira és a külföldi partnerekkel folyamatosan fenntartott gazdasági, kereskedelmi kapcsolatokra vezethető vissza. Ez a diákok számára is szinte kötelezővé teszi két-három nyelv ismeretét. A középiskolákban egyre nagyobb hangsúlyt kap a francia nyelv tanulása, mellette fontos még az angol is, valamint a diákok választhatnak a latin és a görög nyelv között is.

Luxemburg hivatalos nyelvei a luxemburgi, a német, illetve a francia. Az ország nyelvpolitikája némileg hasonlít Európa más kétnyelvű államainak nyelvpolitikájára, másrészt el is tér attól. Az egy- és többnyelvű társadalmakban egyaránt fontos a beszélőközösség

viszonya a nyelvéhez és ősei kulturális hagyományaihoz. Ez alapján – Stein Rokkan és Derek Urwin felosztása szerint – az országok hat csoportját tudjuk megkülönböztetni:

1 – sikeres centrumok. Ebben az esetben egyetlen központi nyelv dominanciája érvényesül, bár az ország nem feltétlenül egynyelvű (például: Portugália, Dánia, Svédország, Hollandia, Anglia, Franciaország, Németország, Olaszország területén);

2 – többnyelvű szerkezetek. Ebben az esetben két vagy több nyelv él egymás mellett meghatározott politikai kereteken belül, relatív békés föderalizmusban (Svájc, Belgium, Spanyolország);

3 – győztes perifériák: itt létezik egy bizonyos, mindenki által elfogadott nyelvi standard, a többségi területi népesség lojális összekapcsolódásával (Finnország, Norvégia, Svédország, Izland, Dánia és Luxemburg);

4 – perifériák gyenge standardokkal, de az autonómia egy bizonyos fokán. Ebben az esetben a perifériák nem tudnak kialakítani egy nyelvi standardot. Mégis sikerült politikai és nyelvi autonómia bizonyos fokát elérniük (Baskföld, Galícia, Szardínia);

5 – marginális perifériák. Ebben az esetben a nyelv beszélői sem egy nyelvi standardot, sem az autonómia valamely fokát nem tudták elérni (Franciaország oksitán vagy provanszál és breton nyelvű területei, továbbá a ladin nyelvterületek);

6 – ütközőzóna-megoldások: a központi nyelvi közösségek keresztüzének esetei. Nyugat-Európa történelmében többször előfordult, hogy az országhatárokat nemzetközi szerződések módosították, ekkor eltérő nagyságú területi egységek jöttek létre némely állam határai mentén (Dél-Tirol, Val d’Aosta, Elzász, Lotaringia).

Luxemburg Finnországgal, Norvégiával, Svédországgal, Izlanddal és Dániával együtt a győztes perifériák közé tartozik. Az ország történelmi helyzetében mindig is meghatározó volt a német, valamint latin nyelvterület állandó kulturális és politikai befolyása, így itt már a X. században kialakult a többnyelvűség. Luxemburgra a XIV. század második felétől kezdve jellemző volt a Germániától való egyre erősebbé váló kulturális elzárkózás, amellyel párhuzamosan egyre fontosabb lett a latin-flamand kultúrához való kötődés. Ez a helyzet akkor is fennmaradt, amikor Luxemburg 1482-ben a spanyol Habsburgok, 1684-ben ismét Franciaország, majd 1714 és 1795 között az osztrák Habsburgok uralma alá került. A luxemburgi nemzeti identitásban a mai napig egyidejűleg megfigyelhető a latin és germán kultúrkör hatása is, mivel a mini államnak Németország, illetve Franciaország a két legnagyobb területű, ezzel egyidőben legnagyobb befolyással rendelkező szomszédja. A nyelvi kérdést is befolyásolja ez a tény. Mindkét szomszédos ország nyelvi standardjait alkalmazzák a luxemburgi közigazgatási, illetve igazságszolgáltatási rendszerben. A luxemburgi értelmiség nagy része is általában a két nagy szomszédos ország egyikében szerzi meg képzettségét. A hivatalos francia és német kétnyelvűségről hozott egykori döntést az 1848-as alkotmányban is megerősítették. A Luxemburgban beszélt nyelvváltozat a német és a francia standard mellett jelentős szerephez jutott. Már a XIX. században, de főleg a második világháborút követően nemzeti szimbólummá vált, mivel a németek iránt táplált ellenszenv tudatosan növelte a luxemburgiak nemzeti identitását. Luxemburg befogadó ország, ami azt jelenti, hogy a luxemburgi társadalomra jellemző a külföldről betelepültek magas száma. Az 1970-es évek bevándorlási hullámának köszönhetően az itt élő portugálok száma meghaladja a százezret. 1978 óta ők alkotják az ország bevándorló lakosainak legnagyobb csoportját. Ehhez még hozzá kell számolni a napi 90.000 határátlépőt is Franciaországból, Belgiumból, valamint Németországból, akik a jobb gazdasági és munkafeltételek miatt Luxemburgban vállalnak munkát. A luxemburgi munkavállalók mintegy fele külföldi származású (ingázó vagy letelepedett). Ez a többnemzetiségű munkaerő-piac képezi a jelenlegi luxemburgi társadalom többnyelvűségének alapját. A mai luxemburgi nyelvpolitikára az intézményesített többnyelvűség jellemző. Ebbe a kategóriába azok az országok tartoznak, amelyek egynél több

nyelvet nemzeti nyelvként elfogadnak, továbbá azok használatát semmilyen mértékben vagy területen nem korlátozzák. Ez a nyelvpolitika az egész ország területén érvényes.

Luxemburg három, hivatalosan is használt nyelv, illetve azok beszélőinek mindennemű jogát ismeri el. Ezek a nyelvek a luxemburgi, a francia, valamint a német. Ez a három nyelv triglosszális viszonyban van egymással. Az ország hivatalos ünnepein és a parlamenti üléseken egyedül a luxemburgit használják, a német vagy a francia használata a külföldiekkel való kommunikációra korlátozódik. A luxemburgi nyelvközösség tagjai között nincs kódváltás. Ennek az az oka, hogy az állam történelme során a német vagy a francia mindig is csupán funkcionális nyelvként volt jelen. A luxemburgiak lelkétől olyan távol állnak e két nyelvhez köthető kulturális hagyományok, hogy esetükben soha sem merült fel a nyelvcserélehetősége. A munkahelyeken a francia használata a leggyakoribb, mivel innen érkezik a legtöbb ingázó munkavállaló, ezenkívül az itteni értelmiségiek nagy része is Franciaország valamelyik egyetemén szerezte képzettségét. Az államigazgatás és az igazságügy területén az írott nyelvben a francia, a sajtóban viszont a német dominál. A luxemburgi a hivatalokban a különböző ügyek intézésére csak 1984 óta használható. Amint az pedig várható lett volna, a nemzeti hivatalos nyelvként való elismerés következtében a luxemburgi standardizálásában 1984 óta sem történt érdemleges változás. Sokkal fontosabb a nyelv nemzeti szimbolikus jellegének hangsúlyozása. A luxemburgi iskolákban a tanórákon a mai napig a német és a francia használata dominál.

Az ország többnyelvűsége leginkább az oktatási rendszerben jelenik meg: az előkészítő iskolákban kizárólag a luxemburgi nyelvet beszélnek, és ez a felsőbb osztályokban is megmarad a tanár-diák közti beszélgetések során. Az elsősöknek az olvasást és írást azonban döntő többségében németül tanítják, majd második osztályos kortól vezetik be a franciát. A felső tagozaton néhány tantárgyat németül, néhányat franciául oktatnak. A luxemburgit is tanulják a gyerekek heti egy órában, aminek a fő célja a tananyag elmélyítése. Azoknak a külföldi gyerekeknek, akik nem beszélnek a németet vagy a franciát, a luxemburgit segélynyelvként tanítják az iskolában, ez megkönnyíti a társadalomba való beilleszkedésüket. Ami az idegennyelv-oktatást illeti, Luxemburgban a német az első nyelv (nyilván azon gyerekek számára, akik nem tudnak németül). Nagyon fontos idegen nyelv még az angol is, azt minden iskolában oktatják, legalább második idegen nyelvként. De sokan tanulnak spanyolul és olaszul is. Egy átlagos luxemburgi középiskolás diák 3,3 nyelvvél találkozik tanulmányai során. (Csak összehasonlításképpen: Magyarországon 1,2 ez a szám.) Az anyanyelv után nem az angol, hanem a francia a legelterjedtebb nyelv Luxemburgban.

A luxemburgi nyelv felértékelése és hivatalos nemzeti nyelvként való elismerése mindazonáltal pozitív eredményekkel járt. Egyrészt az országban, illetve a szomszédos államok területén, a Luxemburggal határos régiókban megnövekedett a kereslet a luxemburgi nyelvtanfolyamok, valamint tananyagok iránt, másrészt a luxemburgi oktatáspolitikai is készen áll ezen szükséglet kielégítésére.

Luxemburg nyelvi helyzetét összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a különböző hivatalos nyelveknek különböző jelentőségük és funkcióik vannak. A luxemburgi a nemzeti identitás szimbóluma, a francia, illetve a német a többnyelvű helyzet kialakulásához járul hozzá. Ezt a többnyelvűséget a külföldi munkavállalók által jellemzett nemzetközi munkaerőpiac is feltételezi, és szükségessé teszi.

Luxemburgban körülbelül 3.000, különböző arab országokból származó személy él, akik több hullámban érkeztek ide. Ők gazdasági okok miatt hagyták el hazájukat. A miniállam egész területén szétszórtan élnek, nagyobb tömböket sehol sem alkotnak. Rájuk ugyanazok a törvények vonatkoznak, mint az ország többi lakójára, gyermekeik az iskolai oktatásban is német vagy francia nyelven vehetnek részt. Kapcsolatuk az ország többi lakójával nem mondható feszültnek, beilleszkedésük jóval egyszerűbb folyamat a többnyelvű luxemburgi társadalomban, mint például a magát hivatalosan egynyelvű nemzetállamnak deklaráló

Franciaországban. Ennek az lehet az oka, hogy – mivel az átlag luxemburgi élete során több nyelvvel találkozik – rá jóval inkább jellemző az eltérő nyelv és eltérő kultúra iránti tolerancia, mint az esetleg csak franciául beszélő, a francia kultúra kizárólagosságát, más kultúrákhoz képest nagyobb fontosságát, magasabb színvonalát hirdető franciára.

V. 17. Magyarország

Magyarország, hivatalos nevén Magyar Köztársaság, államformáját tekintve parlamentáris köztársaság, Közép-Európában, a Kárpát-medencében található. Közigazgatásilag 19 megyére és hat megyei jogú városra oszlik. A magyar nép őshazájáról nincsenek pontos adataink, azt tudjuk, hogy valahol az Urál hegység és a Volga, Káma, Bjelaja folyók környékén lehetett. A magyar nyelv az uráli nyelvcsalád finnugor, annak is az ugor ágából vált ki, legközelebbi rokonai az ugor nyelvek. A Kárpát-medencében 895-896-ban hét törzs telepedett le. Akkoriban ez a vidék a nagymorva birodalom, a dunai bolgár, illetve a nyugati frank állam részét képezte, a honfoglalás mégis békésen zajlott le. A IX. században a kalandozó magyarok támadásaitól rettegett szinte egész Nyugat- és Dél-Európa.

Az államalapítás Géza fejedelem és fia, I. István (1038-tól király) nevéhez fűződik. I. István terjesztette el a keresztény vallást, valamint megalapította az első magyar püspökségeket. Az új államot vármegyékre osztották fel, majd a Nyugat-Európában elterjedt hivatali rendszert vezették be. A vármegyrendszer egészen 1876-ig, az új, jelenleg is érvényes megyerendszer bevezetéséig fennmaradt. A feudális társadalmi berendezkedés és az államot összetartó keresztény vallás körülbelül a XII. században szilárdult meg. Magyarország területe ekkoriban érte el legnagyobb kiterjedését, magában foglalta Horvátországot, Dalmáciát is. A lakosság száma ekkoriban 400.000-ról 2.000.000-ra emelkedett. A XIII. századi tatárjárás súlyos gazdasági károkat okozott az országnak, a lakosság száma is a felére csökkent. A XIII. században IV. Béla felismerte a várbirtokok, valamint a nagyvárosok gazdasági-társadalmi erejét, ezért kiváltságokat biztosított számukra. 1301-ben kihalt az Árpád-ház, így a tartományurak megerősödtek, hatalmuk ellensúlyozására erősebb és modernebb államszervezetre volt szükség.

Az újabb gazdasági felvirágzás az Anjouk uralkodásának idejére esik.

A Luxemburgi-dinasztia uralkodására kialakult és megszilárdult a városi polgárság, illetve a köznemesi, papi réteg. A magyar sereg a rigómezei csatában nem tudta visszaverni a törökök támadását. Hunyadi János sem tudott tartósan a török serege fölé kerekedni, bár nándorfehérvári győzelme (1456) elodázta a török megszállást. A XV. századra tehető a középkori Magyarország kulturális virágkora: Hunyadi Mátyás udvarában itáliai humanisták terjesztették a kor legmagasabb szintű műveltségét, a humanizmust. Az ország gazdasági ereje azonban korántsem volt olyan nagy, mint kultúrájának színvonala, ezenkívül a társadalmi különbségek is hatalmasak voltak. Ez vezetett a jobbagység 1514-es felkeléséhez, amely meggyengített az ország védelmi képességét. A törökök győzedelmes hadjárata, az 1526-os mohácsi vész után, az országot három részre osztották.

Magyarország jogilag megtartotta független státusát, azonban Erdély önálló fejedelemséget alkotott, az ország középső része a törökök, nyugati fele pedig a Habsburgok kezébe került. A nemzeti erők több felkelést is kirobbantottak mindkét idegen behatoló ellen, azonban a Rákóczi-féle szabadságharc az 1711-es szatmári békekötéssel, a Habsburgok győzelmével ért véget, a törököket pedig csak 1686-ban sikerült végleg kiűzni az ország területéről. A csatározások, illetve az idegen hatalmaknak fizetett adók súlyosan megterhelték Magyarország gazdaságát. Erdély és az újra egyesített nyugati, valamint középső tartományok is elfogadták a Habsburgok fennhatóságát. Magyarországon nem vállalhatott hivatalt az, aki nem tudott németül, továbbá az iskolai oktatás nyelve is a német volt. A magyar értelmiség évtizedekig hiába harcolt a magyar nyelv hivatalos státusáért, minden, erre irányuló törekvés csak a XIX. század közepén járt sikerrel.

A XVII-XVIII. század évtizedei azonban nemcsak függetlenségi mozgalmakkal teltek, hanem gyors gazdasági fellendüléssel is. Dinamikusan nőtt az ország lakossága. Erre a korszakra tehető a felvilágosodás megjelenése is, ami nagyfokú kulturális fellendülést eredményezett. Magyarországon a XVIII. században tették először mindenki számára

kötelezővé az oktatási rendszerben való részvételt, ekkor kezdődött el a magyar nyelvújítás folyamata, amely a XIX. században zárult le. Ekkoriban erősödött meg a nemzeti öntudat (amely mindig is jelen volt Magyarországon). A híres költők, írók, tudósok hosszantartó küzdelmet folytattak a magyar nyelv hivatalossá tételéért.

Az ország függetlenségéért harcoló értelmiségiek az 1789-es francia polgári forradalom hatására a XVIII. század végén szervezkedésbe fogtak, azonban nem jártak sikerrel: vezetőiket leleplezték és kivégezték. A nemzeti erőket azonban immár nem lehetett elnyomni. 1825-ben, a romantika megjelenésével, felerősödtek a nemzeti érzések, elkezdődött a magyarországi reformkor, amelynek keretében több reformot is sikerült bevezetni az országban. 1844-ben sikerrel jártak a nemzeti erők törekvései, és a magyar lett a hivatalos nyelv. Ezután már az nem vállalhatott hivatalt, aki nem tudott magyarul, illetve tanító is csak olyan személy lehetett, aki képes volt magyar nyelven oktatni.

A reformkor az 1848-49-es forradalomban és szabadságharcban érte el tetőpontját. 1848-ban megalakult az első felelős magyar kormány, amelynek élére gróf Batthyány Lajos került.

A szabadságharc leverése után Haynau kegyetlen katonai diktatúrája következett. Az osztrákok véres megtorló intézkedéseket hoztak. Október 6-án Pesten kivégezték Batthyány Lajost, illetve Aradon a magyar csapatok élén álló 13 honvédtábornokot. Az egységes Olaszországért vívott sikeres harcok, valamint az osztrák császári birodalom belső viszályai engedményekre készítették Ferenc Józsefet. Az 1867-es kiegyezés során létrejött a dualista módon újjászervezett Osztrák-Magyar Monarchia, amelynek keretében két, önálló kormánnyal rendelkező, azonban az osztrák császár (egyben magyar király) uralma alatt álló állam lépett egymással szövetségre. A magyar fennhatóság alatt álló Horvátország társországi státus kapott. A belső erőviszonyokat tekintve a dualizmus tűnt a lehető legjobb, még realisan elérhető megoldásnak a magyarság számára.

A kiegyezés korában indult el Magyarországon a kapitalista fejlődés. Dinamikusan nőtt az ország lakossága, felgyorsult a városiasodás folyamata, kiépítették a korszerű vasúti hálózatot, a külföldi tőke pedig a korszerű technológiákon alapuló termelésre ráálló modern gyárakat hozott létre. Közben a mezőgazdaságot is folyamatosan fejlesztették, a folyók szabályozása megnyitotta az utat a folyami hajózás, így a kereskedelem előtt. Az új Duna-hidak is lényegesen megkönnyítették az ország két része közötti közlekedést. Magyarország fővárosa, Budapest is 1873-ban jött létre Buda, Óbuda és Pest egyesüléséből. Átalakult a társadalom szerkezete is: a középnemesség nagy része tönkrement, majd a hivatalokban foglalta el új állását. A parasztság egy része meggazdagodott, nagyobb része azonban még jobban elszegényedett, és cselédként vagy kubikosként helyezkedett el a gazdagabb családoknál, illetve segédmunkát vállalt a gyárakban.

Az első világháborúban az Osztrák-Magyar Monarchia Németország oldalán vett részt. A háború elvesztése, illetve a belső viszályok felerősödése meggyorsította a monarchia széthullását. A nemzeti erők 1918. október 31-én az őszirózsás forradalom eredményeképpen Károlyi Mihályt juttatták hatalomra, 1918. november 16-án pedig kikiáltották a köztársaságot. A munkásság elégedetlen volt sorsával, a Kommunisták Magyarországi Pártja a szociáldemokratákkal összefogva 1919. március 21-én megalakította a Tanácsköztársaságot, amely mindössze 133 napig volt hatalmon. Ezt Horthy Miklós hatalomra kerülése, valamint a fehérterror eseményei követték.

Az első világháborút lezáró, 1919. június 28-án megkötött és 1920. június 4-én érvénybe lépett versailles-i béke tragikus következménnyel járt Magyarország szempontjából: az ország elvesztette területének kétharmadát, illetve lakosságának nagy részét. A Horthy-kormány kénytelen volt elfogadni a diktátumot. 3.000.000 magyar került a határainkon túli államokhoz, idegen többségű nyelvi környezetbe. Helyzetüket megnehezítette, hogy az új

állampolgárság felvételére kötelezték őket, ellenkező esetben ugyanis elvesztették állásukat vagy nyugdíjukat.

A két világháború közötti békeidők a polgárság megerősödését hozták el, a legszegényebb rétegek azonban egyre nehezebb gazdasági helyzetbe kerültek. Gömbös Gyula diktatórikus eszközökkel kívánta megoldani a gazdasági jellegű problémákat, ez pedig az olasz és német fasiszta rendszerrel való együttműködést eredményezte. Magyarország a második világháborúban Németország oldalán vett részt. Kállay Miklós – látva a hatalmas háborús veszteségeket – ki akart lépni a háborúból, ennek következtében a német csapatok 1944. március 19-én megszállták Magyarországot. Az októberi kiugrási kísérlet után a nyilaskeresztes párt alakított kormányt. Magyarországot a szovjet csapatok szabadították fel 1945-ben.

A második világháború utáni időszak a gazdasági újjáépítéssel telt, fokozatosan államosították a magánvagyonok nagy részét, a földtulajdonosokat termelő szövetkezetekbe kényszerítették, a termelésben bevezették az ötéves terv fogalmát. Az 1949. augusztus 20-án aláírt új alkotmány értelmében Magyarország népköztársaság lett, azaz elkezdődött a szocialista rendszer kiépítése. Magyarország a szocialista országok által szervezett Kölcsonos Gazdasági Segítség Tanácsa alapító tagja volt. A szocialista rendszernek voltak pozitív és negatív oldalai is, azonban az életkörülményekkel elégedetlen nép 1956. október 23-án forradalmat robbantott ki, amelyet november 4-re a szovjet csapatok segítségével sikerült leverni. 1956 után valamelyest enyhült a diktatúra. Ekkor az úgynevezett puha diktatúra időszaka következett, amely egészen 1989-ig, a politikai-társadalmi-gazdasági rendszerváltásig tartott.

Az 1989-ben kezdődött politikai-társadalmi-gazdasági rendszerváltás után Magyarország – Európa többi volt szocialista országához hasonlóan – a kapitalista fejlődés útjára lépett. Az első szabad választásokat 1990 tavaszán tartották, azóta jobb- és baloldali kormányok váltják egymást. Az annak idején államosított vagyonok értékének ellensúlyozásaképpen az egykori tulajdonosokat vagy örököseiket kárpótolták, a termelő szövetkezeteket felszámolták, helyükbe egyéni gazdálkodók léptek. Nagy értékű külföldi tőke áramlott be az országba, ami elősegítette a gazdaság talpra állását és szerkezeti átalakítását. Azonban Magyarországon nem mindenki tartozik a rendszerváltás nyertesei közé: nagyarányú a munkanélküliség, a különböző szektorokban igen magas a külföldi tőke aránya, ami a belső és külső piac torzulásához, a kiszolgáltatottság érzéséhez, illetve belpolitikai viszályokhoz vezetett. A belső viszályok ellenére viszonylag stabilnak mondható Magyarország gazdasági-politikai-társadalmi helyzete. Az ország 1993-ban nyújtotta be csatlakozási kérelmét az Európai Unióhoz, ami végül a 2004. május elsejei csatlakozást eredményezte.

Magyarország nyelvpolitikájára rányomja bélyegét, hogy az ország „önmagával határos”. Nemcsak a magyar nyelv fejlődésével, a rendszerváltás után szükségképpen kialakítandó tudományos-politikai szakterminológiájával, valamint a határain belül élő kisebbségi népekkel, népcsoportokkal kell törődnie, hanem az 1920-as határrendezést követően az önhibájukon kívül határain túlra került magyarsággal is, akik új hazájukban kisebbségi sorba kényszerültek. A magyar részlegesen többközpontú nyelv, ami azt jelenti, hogy csak Magyarországon hivatalos államnyelv, a többség anyanyelve, az ország határain kívül rekedtek mind egy idegen nyelvű többségi környezetben használják anyanyelvként a magyart. Jellemző a helyzetre, hogy a hét, Magyarországgal szomszédos ország közül egyedül Szerbiában ismerik el a magyart hivatalos nyelvként. A többiben elismerik államnyelvként, de sehol máshol nem ismerik el hivatalos státusát. Ausztriában helyhez kötött, kollektív jogokat élvez a burgenlandi őshonos magyarság. Ez azt jelenti, hogy amennyiben igényük van rá és számarányuk eléri valamely községben az összlakosság 20%-át, a gyermekeik magyar nyelvű oktatásban részesülhetnek; lehetőségük van magyar nyelvű egészségügyi ellátás igénybevételére, továbbá hivatalos ügyeik magyar nyelvű intézésére.

Azonban még Burgenlandban sem kötelezhető arra senki, hogy beszéljen magyarul, ott hivatalt vállalhatnak, vagy orvosok is lehetnek olyan személyek is, akik csak németül beszélnek. Ha egy magyar – lett legyen bevándorló vagy őshonos burgenlandi lakos – német egynyelvű területre költözik Ausztrián belül, semmilyen nyelvi jog nem illeti meg, a munkavállalási engedély megszerzéséhez ő is köteles letenni a német állami nyelvvizsgát. Nyilván az osztrák állampolgárság intézménye nem szűnik meg a Burgenlandot elhagyó őshonos magyar lakosság esetében, viszont a Magyarországról vagy a többi magyar nyelvű határon túli területről Ausztriába vándorló magyarokra ugyanazok a törvények érvényesek, mint bármely más bevándorló kisebbségre: a német állami nyelvvizsga letétele nélkül senki sem veheti fel az osztrák állampolgárságot.

A határon túli magyarok helyzetét súlyosbítja, hogy Magyarország szomszédai közül 2007. január elsejéig csak Ausztria, Szlovénia, Szlovákia és Románia nyert felvételt az Európai Unióba. Az uniós tagság elnyerésének nemcsak gazdasági, hanem nyelvpolitikai kritériumai is vannak. 2004. május elseje előtt Szlovákia felvétele is bizonytalan volt, éppen a területén élő nyelvi és etnikai kisebbségekkel való bánásmódja miatt.

Magyarország lakosságának száma valamivel több mint 10.000.000 fő. Ebből mintegy 96% vallja magát magyar anyanyelvűnek. A svábok aránya 1,6%, a szlovákoké 1,1%, a románoké 0,2%, a szerbeké, horvátoké, bolgároké pedig 0,5%. A fennmaradó 1,23%-on osztoznak a lovári és a beás anyanyelvű romák illetve cigányok, valamint egyéb bevándorló kisebbségek.

Magyarország társadalmi, gazdasági és földrajzi szempontból egyaránt stratégiaileg rendkívül fontos területen fekszik: Közép-Európában található, mintegy hivatás Nyugat- és Kelet-Európa között. A régió népeinek kapcsolatát évszázadokon keresztül határozták meg az alábbi fogalmak: nyelv, nyelvi jogok, politika, határvonalak, háború, forradalmak, függetlenség, nemzeti identitás, autonómia, nemzeti öntudatra ébredés, nemzeti és etnikai viszonyok. A politikai küzdelmek sok állam esetében együtt jártak a nyelvi jogokért folytatott küzdelmekkel. Ez nemcsak kelet-európai jelenség, de – mivel a Kárpát-medencében, illetve a vele szomszédos területeken kis helyen sok nép él együtt – a modern nemzetállamok kialakulása és berendezkedése nem mindig zajlott könnyen. Kelet-, Kelet-Közép-, Közép-Kelet-, valamint Közép-Európában viszonylag kis területen koncentrálnak finnugor, germán, neolatin, szláv nyelveket beszélő népek, amelyek együttélése sem mindig alakult zökkenőmentesen.

Jelen értekezés témája szempontjából a nyelvi jogok kérdése a legfontosabb. A Kárpát-medence és a vele szomszédos területek regionális nyelvpolitikájával az 1980-as évektől kezdve foglalkoznak a szakemberek, felismerve, hogy a nyelvpolitika együtt jár a nyelvoktatás kérdéseivel. A nyelvi jogok ugyanis ebben a régióban, így Magyarországon is, leggyakrabban az oktatás területén merültek/merülnek fel: mely nyelv(ek) legyen(ek) az oktatás nyelve(i) az alsó-, közép-, illetve felsőfokú oktatási intézményekben, legyen-e kisebbségi nyelvű oktatás, és mely nyelveket tanítsák az iskolákban kötelezően választható idegen nyelvként. De nem elhanyagolható a nyelv szerepe az állami adminisztrációban sem: milyen nyelv(ek)en kell tudnia annak, aki közhivatalt vállal, mely nyelvek(en) lehet beadványokkal fordulni a közhivatalokhoz, mely nyelv(ek)en tehetnek ki táblákat a közintézmények homlokzatára, illetve egy-egy település neve mely nyelv(ek)en szerepelhet a település elejét és végét jelző táblán, mely nyelv(ek)en lehet igénybe venni az egészségügyi szolgáltatásokat, stb. Ha a Kárpát-medence és a vele szomszédos régiók nyelvpolitikatörténetét megvizsgáljuk, láthatjuk, hogy a latin mint lingua franca szerepe, majd a német hasonló ereje a hungarus-tudat kialakulását segítette elő. A kisebbségi nyelven való oktatás hiánya vagy megléte a nyelv-nemzeti identitás fejlődésére volt kedvező hatással.

Kelet- és Közép-Európában a nemzeti nyelv, mint nemzetállam-alkotó tényező, a történelem folyamán nem mindig járt együtt. Ebben a régióban nemzet és nyelv ritkán esett

egybe. Az országhatárokat leggyakrabban különböző nemzetközi szerződések rögzítették, figyelmen kívül hagyva nyelvi és etnikai határokat, nemzeti sajátosságokat, valamint földrajzi tájegységeket. Ennek következtében Kelet-, valamint Közép-Európában nincsenek egységes modern nemzetállamok, a régió minden országának területén élnek a szomszédos államokból határmódosítás révén új hazába került őshonos nemzeti kisebbségek. Ennek következtében minden, a régió országaiban beszélt nyelvnek vannak olyan beszélői, akik a történelem során a szomszédos államok valamelyikébe kerültek, és ott nemzeti kisebbséget alkotnak.

A Kárpát-medence területén több mint 1100 éve él a magyarság. Ennek a népnek a térségben nincsenek nyelvrokonai: szláv, neolatin és germán népek között maradt fenn finnugor nyelve és kultúrája. A magyar nyelvnek a honfoglalás kora óta többször megváltozott a nyelvpolitikai státusa. A honfoglalás idején főnyelvként használták, azonban mellette a Kárpát-medencében élő többi etnikum is használta a saját nyelvét, Szent István uralkodása alatt államszervező szerepe volt, majd – a latin, illetve a német elterjedésének következtében – folyamatosan visszaszorult a lingua vernacula státusába, hogy újra államnyelvvé váljon.

A magyar nyelv történetével foglalkozó nyelvészek és más tudósok körülbelül i. e. 1000-re teszik a magyarság kiválását az ugor nyelvrokonok csoportjából. Az Ural vidékén más eredetű népekkel is kapcsolatba kerültek ősünk: többek között törökökkel és iráni eredetű népcsoportokkal, amelyek közül a kisebb etnikumok be is olvadtak a magyarságba. A magyar törzsek a IX. század végén jelentek meg és telepedtek le a Kárpát-medencében, ahol török hagyományokra épülő, életképes államot alapítottak. Első királyunk, Szent István, nyugat-európai mintára rendezte be királyságát. A későbbi századokban a magyarsággal valamilyen kapcsolatba kerülő szláv, illetve germán népek nyelveiből, hagyományaiból is merítettek ősünk. A IX. században a magyar nyelv több dialektusból állt össze, de ezek a dialektusok egymás számára kölcsönösen érthetőek voltak, így alkalmasnak bizonyultak arra, hogy államszervező erővé és a hatalomgyakorlás eszközeivé váljanak. A magyar nyelv a honfoglalás idején a Kárpát-medencében természetesen, ám törvények által nem szabályozottan használt államnyelv volt, amolyan országos főnyelv, de semmiképpen sem sztenderdizált nyelv. A magyar mellett a Kárpát-medencében élő kisebb népcsoportok is használták saját nyelvüket, amíg be nem olvadtak a magyarságba.

Az államalapítás minőségi változást hozott a vándorló, halászó-vadászó életmódot folytató magyarság életében. Azonban ez nemcsak az életmódra igaz, hanem a kultúra, a politika és a nyelvhasználat terén is. A törzsek közötti kommunikáció a nem sztenderdizált, de egymásra hasonlító, egymás számára kölcsönösen érthető magyar dialektusokon keresztül folyt. A magyar tehát amolyan lingua francaként működött a régióban.

A magyar nyelv azonban nem sokáig őrizte meg vezető státusát a Kárpát-medencében. A középkori társadalomban – az akkori európai szokásoknak megfelelően – a latin lett a hatalomgyakorlás nyelve. A török hagyományoktól eltérő intézmények és tisztségek, a keresztény vallással, illetve kultúrával kapcsolatos fogalmak megnevezésére a latinból, valamint a szomszédos államokban élő szláv népek nyelvéből kölcsönöztünk szavakat, kifejezéseket. Mivel a Kárpát-medencében a X-XII. században nem volt lényeges az etnikai hovatartozás, a nyelvi identitás sem volt fontos. Sokkal fontosabb volt a vallási identitás, ám a feudális társadalmi rend kiépülésével, megszilárdulásával még ennél is fontosabbak voltak a vérségi kötöttségek. Az ország területén beszélt és egyenrangú nyelvek békében éltek egymás mellett, a Kárpát-medencében ekkoriban teljesen természetes jelenség volt a két- vagy többnyelvűség. Az államszervezés azzal a következménnyel járt, hogy Magyarországon kettészakadt az addigi nyelvi helyzet: a törvényhozás és a hatalomgyakorlás nyelve a hivatalos nyelv, azaz a latin lett; a magyar pedig az ország területén beszélt több vernakuláris, nem sztenderdizált nyelv egyikévé vált. A latin a hivatali élet minden területén átvette a vezető szerepet: a hatalomgyakorlásban, a tudományos életben, a kül- és belpolitikában,

továbbá a törvényhozásban és -végrehajtásban. Ez a kettősség jellemezte az Árpád-házi, később az Anjou-házi királyok, illetve a többi királyunk uralkodását is. A latin inkább az írásbeliségben játszott vezető szerepet, a magyar pedig a beszélt nyelvben. A törvényeket magyarul fogalmazták meg szóban, majd latinul foglalták írásba. Ennek az lehetett az oka, hogy – mivel a magyar nem volt sztenderdizált nyelv, nem volt önálló sztenderdizált és kodifikált ábécéje (a rovásírás nem tartható annak) – a latin ábécé betűit használták a magyar szavak leírására. Azonban a törvényhozásban értelmezési nehézségeket okozott volna, ha – sztenderd magyar nyelv hiányában – a latin hangoktól eltérő magyar hangokra különböző latin betűket alkalmaztak volna. Ennél az eljárásnál sokkal egyszerűbbnek tűnt, ha latinul foglalják írásba a törvényeket. A XIII-XV. századi Magyarországon jellemző volt a latin nyelvű írásbeliség dominanciája. Európában ekkoriban a latin volt a nemzetközi kommunikáció legfontosabb nyelve, ennek következtében a magyarországi fiatalok számára lehetővé vált, hogy külföldön végezzék tanulmányaikat, továbbá Magyarországra is számos tudós, művész, illetve tanár érkezett.

A latin egyeduralma a XVI. század során szűnt meg, amikor is – a reformáció anyanyelvű kultúrájának köszönhetően – több európai országban megkezdődött a nemzeti öntudatra ébredés és az anyanyelvi irodalom terjedése, ezzel együtt a nemzeti grammatikák írása. Ez így történt Magyarországon is, ahol egyre több magyar nyelvű verseskötet, dráma, illetve regény jelent meg. De a magyar nyelv nemcsak a művészek gondolatainak átadására szolgált, hanem egyre több tudós is magyarul adta ki tanulmányait, szakkönyveit. Az első ismert magyar-latin grammatikát Sylvester János írta. A XVI-XVII. századi irodalmi és tudományos művekben felismerhetőek a magyar nyelv nyelvjárási sajátosságai. A könyvnyomtatás széles körű elterjedése nagyban hozzájárult az egységes magyar nyelv kialakulásához. A magyar nyelvű írásbeliség terjedése felgyorsította a magyar nyelv kodifikálásának folyamatát.

A mohácsi vész után az ország három részre szakadt. Ennek a történelmi eseménynek nyelvi következményei is voltak. Erdély magyar, székely és szász nyelvű országrész maradt, az ország középső része török, nyugati fele pedig német kézre került. Erdélyben a magyarok, székelyek és szászok lakta vidékeken a magyar volt a közvetítő nyelv, illetve a törvényhozás nyelve is, egészen 1690-ig, amikor is I. Lipót Erdélyt Bécs közvetlen irányítása alá vonta. Ezzel Erdélyben is megszűnt a magyar nyelvű törvényhozás, itt is áttértek a latin nyelvűre. A Duna-Tisza közén a hatalmat átvevő törökök elterjesztették saját jogi, államigazgatási, továbbá a gazdasági élettel kapcsolatos kifejezéseiket, amelyek nagy része nem épült be a magyar nyelvbe. (Egy-két török szó épült be ezen időszak alatt a magyar nyelvbe: harács, tímár, és a porta, de nem az eredeti latin szó jelentésében (ajtó, kapu), hanem annak török jelentésében: udvar.) A török a magyarok vallását és intézményeit nem alakította át saját hagyományai szerint, továbbá a magyar nyelv használatát engedélyezte a mindennapi érintkezésben, nem tiltotta be a latin nyelvű törvényhozást sem. A nyugati területeken a hadsereg, a törvényhozás és a közigazgatás német nyelvűvé való átalakítása volt az egységes Habsburg-birodalom megteremtésének első lépése. I. Ferdinánd intézkedéseit utódai is folytatták. A magyar országgyűlés válaszlépése sem maradt el: 1564-ben áttértek a latin nyelvű törvényhozásra. A Kárpát-medence nem magyar származású lakosságában ekkoriban alakult ki az úgynevezett hungarus tudat. Hungarus tudatúnak az a nem magyar származású magyarországi lakos számított, aki – bár beszélt ősei nyelvét – Magyarországot tartotta hazájának. A hungarus tudatúak magyartudása esetleges volt.

A XVI-XVIII. század háborús pusztításai nyomán, illetve az azokat követő migrációnak köszönhetően a Kárpát-medence lakosságának etnikai összetétele nagymértékben megváltozott. A magyarság száma 4.000.000-ról 2.000.000-ra csökkent. Az elnéptelenedett településekbe a természetes migráció során románok, ruszinok, szerbek, illetve szlovákok költöztek be. Ehhez járult hozzá a Habsburgok telepítési politikája, amely

során katolikus németek érkeztek Magyarországra. Például Székelyföld területét a szászok és a románok betelepülése jellemezte. A XVIII. század végére a Kárpát-medence lakossága elérte a 9,4 millió főt, amelyből 3,1 millió volt magyar, 6,3 millió pedig egyéb származású. A hungarus tudatú lakosság a romantika – és ezzel együtt a nemzeti öntudatra ébredés – korában, a XVIII. század végén, megkezdte nemzeti identitásának kialakítását. A nemzeti újjászületés a Kárpát-medencében együtt járt a magyar-nem magyar nyelvi ellentétek kialakulásával. Ezeket a nemzeti-nyelvi ellentéteket csak fokozta, a nemzeti mozgalmakat pedig felerősítette a Habsburgok egységesítésre törekvő politikája. A Kárpát-medence lakossága körében megjelentek az etnikai feszültségek. Mária Terézia uralkodása alatt teljesen átszervezték az ország közigazgatását, külpolitikáját, illetve oktatási rendszerét. A magyar nyelv használatát semmilyen rendelet nem tiltotta, ám az államigazgatás területén bizonyos pozíciók elfoglalásához elengedhetetlen volt a német nyelv ismerete. A tehetséges magyar ifjabból szervezett testőrség tagjai közül nagyon sok magyar költő játszott fontos szerepet a felvilágosodás kori irodalomban.

1780-ban Mária Terézia fia, II. József foglalta el a magyar trónt. Az ő uralkodására a felvilágosult abszolutizmus volt jellemző. II. József – mivel a latin használatát elavultnak, a modern társadalomban a differenciálódó hivatali élet nyelvi változásainak követésére, továbbá a szükséges intézményrendszer elnevezéseinek visszaadására alkalmatlannak tartotta – a német nyelvű központosított hatalom létrehozását tartotta legfontosabb céljának. A Kárpát-medence lakossága körében ez ellenérzéseket szült, mivel a különböző etnikumok a német nyelv hivatalossá tételében a nyílt elnémetesítés eszközét látták. II. József nyelvi rendelete 1784. május 11-én lépett hatályba. Ettől kezdve az államigazgatásban és az országgyűlésben is kötelező volt a német használata. Aki nem tudott németül, az egyházi életben, illetve az oktatásban sem dolgozhatott. A középiskolákba csak olyan diákok nyerhettek felvételt, akik írni-olvasni tudtak németül. A soknemzetiségű és multikulturális ország társadalmában valamennyi réteg érdekeit sértette ez a törvény. A központosító, egységesítő politika ellenérzést váltott ki mind a magyar, mind a hungarus tudatú lakosság körében. Ismeretes, hogy II. József 1790-ben, a halálos ágyán minden rendeletét – köztük a nyelvi törvényt is – visszavonta.

A XIX. század végén erősödtek fel a magyar nyelv hivatalossá tételét követelő mozgalmak, a magyar államiság történelmi hagyományaira hivatkozva. II. József nyelvi törvénye még jobban felerősítette ezeket a törekvéseket. Nyelvészek sora dolgozott a nemzeti nyelv kodifikálásán; az írók, költők nagy része pedig esszéket, egyéb prózai műveket és verseket írt a magyar nyelv védelmezésének szükségességéről. Bessenyei György, Csokonai Vitéz Mihály, Decsy Sámuel, Kazinczy Ferenc, Kölcsey Ferenc, Révai Miklós, illetve Versegly Ferenc műveit a magyar nyelvi tervezés legkorábbi dokumentumaiként tartjuk számon. A magyar nyelv az oktatás, a tudományok, a nemzeti irodalom és a társadalmi fejlődés legfőbb letéteményesévé vált. A francia enciklopédisták állam = nemzet = nyelv definícióját átvéve, a magyar irodalom legnagyobb alakjai vették védelmükbe a magyar nyelvet, továbbá hangoztatták a magyar hivatalossá tételének szükségességét. Magyarország történelmében ekkor merült fel először annak igénye, hogy az itt élő más etnikumú lakosság körében is szervezzék meg a magyar nyelv elterjesztését. A magyar nyelv védelmezői a nem magyar iskolákba magyar tanítók, valamint a nem magyar etnikumú gyülekezetekbe magyarul tudó papok, lelkipásztorok küldését tartották fontosnak.

A magyar parlamentben már II. József halála után, az 1790/91-es ülésszak idején hangzott el az első, a magyar nyelv hivatalossá tételét követelő felszólalás. Gondot okozott, hogy a magyar nemesség körében sem alakult ki egységes álláspont e kérdésben. Egy részük a magyart, másik részük a latint akarta bevezetni tárgyalási nyelvként. Kompromisszumos előrelépést jelentett az 1971. évi 16. számú törvény, amelynek értelmében az írásos dokumentumokat latinul és magyarul is vezetni kellett, valamint a tárgyalásokon is

használhatták mind a magyart, mind a latint. A latin és német nyelvű oktatás visszaszorulása is megkezdődött ezzel, egyre fontosabb szerepet juttatva a magyar nyelvű oktatásnak. Az 1792. évi 7. számú törvénycikk kötelezővé tette a magyarul tudó oktatók felvételét a közép- és felsőfokú oktatási intézményekben, ahol a magyar nyelv, ennek az intézkedésnek köszönhetően, kötelezően tanulandó, hivatalos tantárgy lett. Az egyetemeken mindazonáltal továbbra a latin vagy a német volt az oktatás nyelve, ami lehetővé tette a külföldi diákok fogadását, illetve a magyar diákok külföldi tanulását is. A magyar nyelvű oktatás mellett lehetővé vált a magyar nyelvű ügyintézés is, és emellett egyre nagyobb hangsúlyt kapott a magyarul tudó hivatalnokréteg képzése. A horvátok – mivel nyelvük mindig egyenrangú volt a magyarral – továbbra is ragaszkodtak a horvát nyelv státusához, továbbá a latin nyelvű ügyintézés fennmaradásához.

A XVIII. század végén hatályba lépett nyelvi törvények előrelépést jelentettek a magyar nyelvpolitikában és a magyar nyelv ügyében, viszont nem rendezték végleg annak státusát. A magyarnak mindazonáltal sikerült kiemelkednie a Kárpát-medence többi vernakuláris nyelve közül. Ezzel megnyílt az út a nemzeti felemelkedés és önállóság előtt. Ennek a folyamatnak volt egy negatív következménye is: a Kárpát-medence többi, nemzeti önállóságáért és irodalmi nyelve kialakításáért küzdő etnikuma szembekerült a magyarság kultúrájával, valamint nyelvével. Az 1805-ös országgyűlés ismét napirendjére tűzte a nyelvi kérdést. I. Ferenc rendeletben tette lehetővé, hogy a kancelláriához is lehessen magyar nyelvű beadványokat intézni. Ennek az engedménynek azonban ára volt: Magyarországtól hozzájárulást kért a Habsburgok hadi kiadásaihoz. 1807-ben a magyar rendek azt követelték, hogy a Kárpát-medence területén minden alsó- és középfokú oktatási intézményben a magyar legyen a fő oktatási nyelv, a tanítóképzőkben vezessék be kötelező érvénnyel a magyarul tudó tanítók képzését; a hivatali ügyintézésben is térjenek át a magyar nyelv használatára, a zömében magyarok által lakott területekre pedig magyarul is tudó papokat, lelkipásztorokat helyezzenek. Ezeket a követeléseket nem sikerült megszavaztatni. A magyar tudósok, nyelvészek, írók, költők és politikusok azonban nem törődtek bele a sikertelenségbe, továbbra is folytatták a magyar nyelv hivatalossá tételéért való küzdelmüket. Ma elképzelni sem tudjuk, hogy eleink milyen nehéz harcot folytattak. A bécsi udvar a nyelvi követelések mögött a birodalomtól való elszakadási törekvéseket látták, ezért a magyarok hatalmas ellenállásba ütköztek. Ám – mivel kontinensünk egész területén kialakultak és felerősödtek a nemzeti újjászületési mozgalmak – a soknemzetiségű társadalmak hosszú távon nem voltak egyben tarthatók. A Habsburg birodalom létét veszélyeztette, hogy a magyarokhoz hasonló törekvések bontakoztak ki Horvátországban, Lengyelországban, Olaszországban, valamint Szerbiában is.

A magyarság történelmében a következő áttörést az 1825-ös esztendő hozta meg. A reformországgyűlésen – amellyel kezdetét vette a reformkor – a magyar rendek újra előálltak nyelvi követeléseikkel, amelyek három területet érintettek: a magyar nyelvű államigazgatást, hitéletet és oktatást. A latin helyett mindhárom területen a magyar nyelv bevezetését sürgették, emellett megfogalmazták a magyar államnyelvvé emelésének igényét is, kihangsúlyozva a magyar, mint a Kárpát-medencében uralkodó nemzet státusát. A nemzetiségi lakosság körében is elengedhetetlennek tartották a magyar nyelv ismeretét, azonban a kisebbségek számára továbbra sem kívánták megtiltani anyanyelvük használatát. A cél nem a többi nyelv visszaszorítása volt, hanem a magyar nyelv státusának rendezése. A románok és a szlovákok ekkor még nem rendelkeztek sztenderdizált, kodifikált nyelvvel, viszont a magyarok e népek esetében ezt a folyamatot nem is kívánták meggátolni.

Az 1830. évi 8. számú nyelvi törvény hatálybalépése után lehetővé vált, hogy az alsó tábla magyarul fordulhasson a felső táblához (eddig erre csak latinul vagy németül volt lehetősége), ezenkívül az államigazgatás minden területén használhatták a magyar nyelvet. A hivatalnokoknak számot kellett adniuk magyartudásukról. A horvátok sem álltak már ellen a

magyar mint kötelező tantárgy bevezetésének, illetve a hivatalos magyar-horvát kapcsolatokban a magyar nyelvű kommunikációnak. Az 1832/36-os országgyűlés lehetővé tette a magyar nyelvű katolikus liturgia alkalmazását. Az 1836. évi 3. törvénycikk elismerte, hogy a latin-magyar nyelvű dokumentumokban a magyar nyelvű szövegrész a hivatalos.

Abban minden magyar reformkori politikus egyetértett, hogy Magyarországon a magyarnak kell a hivatalos nyelvvé válnia. Azonban abban már nem, hogy a többi etnikummal szemben türelemre van szükség. Széchenyi István például azok közé tartozott, akik a kisebbségek természetes, önkéntes asszimilációját tartották a járható útnak az erőszakos beolvasztással szemben. 1840-ben jelent meg az újabb nyelvi törvény, amelynek 6. cikkelye kimondta, hogy az intézmények feliratai, minden dokumentum, egyházi bejegyzés, levél, oklevél, valamint ügyirat hivatalos nyelve a magyar legyen. A papokat, lelkipásztorokat kötelezték arra, hogy megtanuljanak magyarul.

Ez jelentős előrelépés volt, de a végső célt csak négy évvel később, az 1844. évi 2. törvénycikk életbelépésével sikerült elérni. A magyar nyelv ekkor vált Magyarországhivatalos nyelvévé. Az európai nemzeti mozgalmak hatására Magyarország hungarus tudatú etnikumainál a hungarus tudatot felváltotta a nemzeti identitás tudata. A Magyarországon élő horvátok és szászok privilégiumaihoz hasonlóval az itt élő románok, rutének, szerbek, illetve szlovákok nem rendelkeztek, bár a XVIII-XIX. század folyamán náluk is megindultak a nemzeti identitás kifejezésére irányuló mozgalmak. A magyarral, mint államnyelvvvel nem álltak szemben a kisebbségi nyelvek sztenderdizálására törekvő román, rutén, szerb vagy szlovák nyelvészek, írók, költők és tudósok, azonban a magyar nyelvpolitikai törekvésekkel sokszor kerültek összeütközésbe a kisebbségi nyelvű intézményrendszer kiépítésére irányuló törekvések. A magyar nyelv jogaiért harcoló mozgalmak résztvevői nem foglalkoztak érdemben a kisebbségi nyelvek hasonló státusáért küzdők érdekeivel. A magyart kötelezően oktatóként vezették be, a nemzetiségi nyelvű oktatásra pedig csak azokban az országrészekben volt lehetőség, amelyekben a gyerekek anyanyelvükön szocializálódtak, és nem is értették a magyart.

A magyar nyelv tehát 1844 óta Magyarország hivatalos nyelve. Az [uráli nyelvcsalád](#) tagja, ezen belül a [finnugor nyelvek](#) közé tartozik. Körülbelül 14.000.000 beszélőjével az uráli nyelvcsalád legnépesebb tagja. Legtöbb beszélője [Magyarországon](#) él (mintegy 10.000.000 ember); Magyarországon kívül többek között a [Kárpát-medence](#) országaiban beszélnek: Ausztriában, Horvátországban, Romániában, Szerbiában, Szlovákiában, Szlovéniában és Ukrajnában. Kanadában, az Amerikai Egyesült Államokban, Ausztráliában, illetve az Európai Unió némely tagállamában is élnek nagyobb számban magyarok.

Am hazánk területén élnek különböző nemzeti kisebbségek is, akikre szintén kiterjed a magyar nyelvpolitika figyelme. Szemere Bertalan 1849. július 2-án terjesztette be az első nemzetiségi törvény tervezetét, amelyet a parlament július 28-án fogadott el. Ez volt egész Európa első, kisebbségi jogokat védő törvénye. A törvény – azzal együtt, hogy állást foglalt a magyar mint hivatalos nyelv státusa mellett – lehetővé tette a kisebbségi nyelvű intézményrendszer fenntartását. A következő nemzetiségi törvényt, amely kimondja, hogy Magyarország lakói – a nemzetiségre való tekintet nélkül – egy politikai nemzetet alkotnak, 1868-ban adták ki. Ez a törvény újra a magyar mint államnyelv mellett foglalt állást. A magyar így az ország területén beszélt többi vernakuláris nyelv fölé emelkedett. Az Osztrák-Magyar Monarchia mindenkori uralkodója is elismerte a magyar mint lingua franca létjogosultságát Magyarországhivatalos területén. A nemzetiségek legfőbb sérelmét az váltotta ki, hogy a magyart vezették be oktatási nyelvként, illetve az, hogy 1879. március 11-én megjelent az a rendelet, amely kötelezővé tette a magyar nyelv oktatását a népiskolákban. Am – a magyar nyelvű oktatás bevezetése ellenére – elmondható, hogy a hivatalos politika nem törekedett a nemzetiségek magyarságba való beolvasztására. 1881-től kezdve az óvodákban is bevezették a magyar nyelv használatát, 1882-től pedig nem kaphatott tanítói állást az, aki nem tudta

igazolni magyartudását. A nemzetiségek ezeket a rendelkezéseket azért tartották sérelmesnek, mert egyre jobban felismerték, hogy autonómiájuk és elszakadási törekvéseik kerülhetnek veszélybe, ha nyelvi jogaik csorbulnak. A törvényeket nem sikerült maradéktalanul végrehajtani: az 1900-as népszámlálás során az ország lakosságának 40%-a, illetve a nem magyar nemzetiségűek 83,2%-a vallotta azt, hogy nem tud magyarul.

A nemzetiségek számára a legfőbb pontot a gróf Apponyi Albert vallás- és közoktatási miniszter nevéhez köthető 1907. évi 27. törvénycikk jelentette. A Lex-Apponyiként is elhíresült törvény szerint a Magyarország területén tanítói állást vállaló személyeknek írni és olvasni kellett tudniuk magyarul, valamint eredményes hazafias nevelőmunkát is kellett végezniük. A nem magyar nemzetiségű gyerekeknek a negyedik osztály végére kellett olyan szinten megtanulniuk magyarul, hogy írásban és szóban is magas szinten tudják magukat kifejezni. A törvény 18. számú pontja kimondta, hogy azokban az iskolákban, amelyekben a magyar diákok számaránya eléri a 20%-ot, a kötelező oktatási nyelv a magyar, de az iskolafenntartó köteles arról is gondoskodni, hogy a nemzetiségi diákok saját anyanyelvükön tanulhassanak.

Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásával és az első világháborút lezáró nemzetközi békeszerződések életbelépésével megváltozott a magyar nyelv nyelvpolitikai státusa is. Az 1920-as versailles-i békeszerződés alapján meghúzott határokon belül továbbra is a magyar az államnyelv, a Magyarországgal szomszédos országokba került területeken pedig a magyar a kisebbségi nyelv státusába került. Kelet-Közép-Európa korábban sem egységes államai helyén újabb, soknemzetiségű és multikulturális államok jöttek létre.

16. számú táblázat: a Magyarországtól elcsatolt területek:

Magyarország területéből	Romániához csatolt	Csehszlovákiához csatolt	A Szerb-Horvát-Szlovén királysághoz csatolt	Ausztriához csatolt
191.000 km ²	103.000 km ²	63.000 km ²	21.000 km ²	4.000 km ²
Magyarország népességéből	Romániához került	Csehszlovákiához került	A Szerb-Horvát-Szlovén királysághoz került	Ausztriához került
10,63 millió fő	5,24 millió fő	3,5 millió fő	1,6 millió fő	292.000 fő
Ebből magyar anyanyelvű	Ebből magyar anyanyelvű	Ebből magyar anyanyelvű	Ebből magyar anyanyelvű	Ebből magyar anyanyelvű
3,263 millió fő	1,7 millió fő	1,072 millió fő	465.000 fő	26.000 fő

Forrás: Mikó Imre: Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika, Kolozsvár, Minerva, 1944

Mint a 16. számú táblázatból is kitűnik, hirtelen több mint 10.000.000 magyarországi lakos, közülük több mint 3.000.000 magyar anyanyelvű ember találta magát egyik napról a másikra új hazában. A magyar anyanyelvű népesség a határokon túl is megtartotta nyelvi és kulturális önazonosságát. Ők elsősorban a szülőföldjükhöz kötődnek, nem pedig az új hazájukhoz. A kettős kultúrájúság kialakulásának hosszú folyamata a mai napig tart. A szándékuk ellenére új hazába kerülő kisebbségek védelmében lépett életbe 1919-ben a Saint-germain-i Szerződés, amely megemlékezik az egyéni és a kollektív jogokról, az állampolgárság, az önrendelkezési jogok, valamint a nyelvhasználat kérdéseiről. A Saint-germain-i Szerződés előírja a magyar nyelv általános használatát, azonban ezt több utódállamban a kezdetektől fogva nem tartották be. Ehelyett Romániában, a Szerb-Horvát-Szlovén királyságban és Csehszlovákiában egyaránt a kisebbség 20%-os arányához köthették a

magyar nyelv használatának jogát mind az oktatási, egészségügyi intézményekben, mind a közigazgatási hivatalokban.

A megfogyatkozott területű Magyarországnak a megromlott gazdasági helyzetben azzal is szembesülnie kellett, hogy elveszített 3.000.000 magyar anyanyelvű lakost (a többi 7.000.000, új országba került egykori magyarországi lakos nem magyar anyanyelvű volt). Az eredeti ország területének körülbelül egyharmada maradt a határainkon belül. Ezen a területen kellett az országnak az új életviszonyait kialakítani, ám oly módon, hogy a határokon kívül rekedteket is segítenie kellett. A magyar népességben erős és tradicionális nemzettudat alakult ki, amely a csonka országot átsegítette a Trianoni Békeszerződés utáni első évek sokkján. Azonban az utódállamokhoz került egykori honfitársaink egyik napról a másikra kisebbségi sorban találták magukat. Lássuk, hogyan alakult a sorsuk 1920 után.

Míg Magyarországon egy veszteség- és vereségtudat uralkodott el, kedvezve a nacionalista eszméknek, addig a környező országok politikájában egy diadalmas, nemzetépítő nacionalizmus volt meghatározó. Nemzetépítő nacionalizmus, amely több volt, mint államépítő: a nemzeti egység kialakítása érdekében a kisebbségbe szorult magyarság beolvasztására törekedtek. Romániában – bár az ország alkotmánya kimondta a teljes jogegyenlőséget – a kisebbségek nyelvi jogait figyelmen kívül hagyták. Az 1925-ben és az 1938-ban kiadott közigazgatási törvény értelmében területi átrendezések történtek, amelyek következtében az egyes vidékeken jelentősen átalakult a kisebbségek aránya. A magyar többségű megyékhez románok által lakott településeket csatoltak. Ezen intézkedések nyomán a magyarok aránya több helyen 20% alá csökkent, így számukra már nem volt kötelező az anyanyelv használatának biztosítása a formális helyzetekben. A közhivatalokban, valamint a bírósági tárgyalásokon bevezették a román nyelv kötelező használatát.

A Szerb-Horvát-Szlovén Királyságban pótdót vetettek ki a magyar nyelvű feliratokra, a postai, valamint a vasúti szolgáltatásokban tilos volt a magyar nyelv használata, még az ügyfelek tájékoztatásában is. A kereskedelmi életben, illetve a hivatali ügyek intézésekor is csak a szerbet, a horvátot, vagy a szlovént lehetett használni. A magyar iskolák támogatását megvonták, taneszközeiket szerb, horvát vagy szlovén nyelvűre cserélték. A Kovács, Tóth, Horváth, -ics, -vics, -evics végződésű családnevet viselő embereket elmagyarosodott szlávoknak tartották. A szerb, horvát és szlovén nyelvű helységnevtáblákat 1922-ben helyezték ki, lefordítva a magyar helységneveket. A magyar tisztviselőket elbocsátották állásukból, helyükre pedig szerbeket, horvátokat, vagy szlovéneket vettek fel. Újsághirdetések sem jelenhettek meg magyarul, a magyar nyelvű plakátok kiragasztóit és hirdetőtáblák kihelyezőit pedig szigorúan megbüntették. A mozikban magyar nyelvű filmeket csak 1940 után mutattak be.

Az erdélyi magyarság beolvasztása a román nemzetbe sokkal nehezebbnek bizonyult, mint például a felvidéki magyarság elszlovákosítása (amely azért szintén nem sikerült teljesen). Erdélyben az úgynevezett transzilvánizmusnak nevezett szellemiséggel is meg kellett küzdeni, amely a magyarok, szászok, románok sok évszázados együttéléséből és egymás tiszteletéből táplálkozott. Az utódállamok agresszív nacionalizmusa a kisebbségi helyzetben lévő magyarság ellen irányult, és megkísérelte annak történelmi hagyományait is megváltoztatni, sőt, egyenesen megsemmisíteni. Így több helyütt eltűntek a magyar helységnevtáblák, helységnevek, amelyeket idegen nyelvű feliratok és nevek helyettesítettek, illetve helyettesítenek ma is. A nem is titkolt fő cél a nemzetiségi homogenizálás volt. Az utódállamok kialakulásában vagy fejlődésében Trianon nagyon fontos állomás. Az Európa nyugati felén kialakult nemzeti egység Románia, a többségi nemzetek kényszerű kompromisszumán megalakult Csehszlovákia, de még a soknemzetiségű Jugoszlávia és Szovjetunió szemében is, mint példakép jelent meg.

Az utódállamok nyelvpolitikájában – amely nem vette figyelembe a nemzetközi szerződésben lefektetett kötelezettségeket – felismerhetőek voltak az asszimilációs

törekvések. Magyarországnak a Trianoni Békeszerződéshez való viszonya minden korban más és más volt. Az 1930-40-es éveket a revizionizmus jellemezte, amely apró sikerekkel járt. Az első és második bécsi döntés értelmében 1938-ban a Felvidék, 1939-ben Kárpátalja, 1940-ben Észak-Erdély, 1941-ben a Délvidék magyarlakta területeinek egy részét visszacsatolták az anyaországhoz.

A második világháborút lezáró nemzetközi békeszerződések megsemmisítették a két bécsi döntést, és a visszacsatolt területek újra a szomszédos államokhoz kerültek. Az utódállamok kisebbségi politikája nagyban eltért egymástól. Csehszlovákiában például a magyarokat kollektív bűnösnek nyilvánították, akik az államszövetség területén 1945 és 1948 között teljes jogfosztottságban éltek. 1946-ban kezdődött el Csehszlovákia történetének egyik legszomorúbb fejezete: a deportálások, illetve a reszlovakizáció időszaka. Bezárták a magyar nyelvű iskolákat, a magyarajkú közhivatalnokokat elbocsátották állásukból, a magyar nyugdíjasokat megfosztották nyugdíjuktól. Amennyiben a népszámláláson csehszlovák származásúnak vallották magukat, visszakaphatták állásukat vagy nyugdíjukat.

Az egykori Csehszlovákiában élő magyaroknak – a németekkel együtt – igen sok szenvedésben volt részük. 1945 után a csehszlovák állami szervek, illetve a győztes hatalmak egyaránt a magyar és a német pártok csehszlovákiai tevékenységében látták az ország szétesésének okát. Eduárd Beneš köztársasági elnök ezért 1945-ben e két kisebbséget sújtó dekrétumokat adott ki. Ezek a dekrétumok szolgáltatták a csehszlovákiai magyarok és németek elleni intézkedések jogalapját. Összesen 13 elnöki dekrétumot adtak ki, amelyek a németek és magyarok, valamint a cseh és szlovák nép összes árulójának, ellenségének megbüntetéséről rendelkeztek. Az 1945. május 19-i keltezésű dekrétum állami felügyelet alá helyezte a csehszlovákiai magyarok és németek vagyonát, az 1945. évi 33. számú elnöki rendelet pedig a német és magyar nemzetiségű egyének állampolgárságát szabályozta. 1945. február 27-én kiadott 4. számú dekrétum a magyarok, németek, valamint árulók 50 hektárt meghaladó mezőgazdasági vagyonának elkobzását írta elő. A beneši dekrétumok mind a mai napig éreztetik hatásukat anyagi, erkölcsi, illetve lélektani téren egyaránt. Csehszlovákiában a mezőgazdaság terén 1938 és 1953 között nagymértékű vagyoneltolódásra, tulajdonoscserekre került sor. Az 1938. évi első bécsi döntés nyomán, amikor Dél-Szlovákiát Magyarországhoz csatolták, a szlovákok és csehek egy része pár napon belül kénytelen volt elhagyni ezt az országrészt. A földreform során ekkor újra elkobozták a magyar nemzetiségűek tulajdonában levő földek nagy részét. Mindössze körülbelül 60.000 hektárnyi földterület maradt magyar tulajdonban.

1945 után merült fel az az igény, hogy minél szigorúbb büntetést kapjanak azok, akik együttműködtek a fasiszta Németországgal, illetve a horthysta Magyarországgal, továbbá azok, akik részt vettek a dél-szlovákiai szlovákok elleni megtorlásban, vagy Szlovákia területi épségét veszélyeztették, Csehszlovákia felbomlása érdekében tevékenykedtek. A népbíróóságok intézményrendszere is a második világháború után épült ki. A valódi tettesek utáni nyomozás helyett a csehszlovákiai politikusok a könnyebbik utat választották: az országban élő magyarokat és németeket kollektív bűnösöknek kiáltották ki. Így kerültek a vétkesek listájára Szlovákia parlamenti képviselői, valamint az uralmon lévő Hlinka vezette Szlovák Néppárt vezetői, tehát mindazok, akik a németekkel vagy a magyarokkal közvetlenül együttműködtek. Dél-Szlovákiában a magyar nacionalista pártok, illetve az 1936-ban alakult Egyesült Magyar Párt tagjai kerültek a vádlottak közé. Ezek a pártok segítették elő Dél-Szlovákia csatlakozását a horthysta Magyarországhoz, így már maga a párttagság is kollaborációnak minősült. A vádlottakat, illetve azok családtagjait lakosságcsereére vagy csehországi kényszermunkára ítélték. Összesen 22.279 embert állítottak a Szlovák Nemzeti Bíróság és a népbíróóságok elé, közülük 8.962-t ítélték el, 13.316-ot mentettek fel. Az elítéltek között 4.946 (az összes 55,15%-a), a felmentettek között pedig 9.318 (az összes 69,97%-a) volt magyar nemzetiségű.

Az 1989-es rendszerváltást követően, a kommunizmus által 1948 és 1989 között elkövetett törvénytelenések áldozatainak kárpótlása során felmerültek olyan követelések is, amelyek célja a háborút közvetlenül követő beneši elnöki rendeletek alapján történt vagyonekobbzások jóvátétele volt. Szlovákiában a kárpótlás a kommunizmus hatalomra jutása után elszenvedett törvénytelenésekre vonatkozik, vagyis csak azok a személyek jogosultak kárpótlásra, akiknek az 1948. február 25-i fordulat után kobozták el vagyonukat.

A kérdés napjainkban is foglalkoztatja az embereket, a beneši dekrétumok semmissé nyilvánítása mellett a népbíróságok keletkezéséről szóló rendeletek eltörlése is gyakran napirendre kerül a német, magyar és cseh vagy szlovák politikusok tárgyalásain. Például az *Új Szó Beneš-dekrétumok vagy SZNT-rendeletek?* című cikkének szerzői arra hívják fel a figyelmet, hogy a Szlovák Nemzeti Tanács a 33/1945-ös, népbíróságokról szóló rendeletét sohasem törölte el. A cikk az *Új Szó* 22/7/1993 számában jelent meg.

Jugoszláviában 1944-45-ben tömegmészárlásokkal vette kezdetét a második kisebbségi periódus. Erről a korszakról a legutóbbi időnkig mély hallgatás következett még Magyarországon is. Josip Broz Tito – hogy jól működő, demokratikus szövetségi államot tudjon kialakítani – a Szerbiához való csatlakozásért cserébe kollektív jogokat ígért a vajdasági magyarságnak. A jugoszláviai magyaroknak saját anyanyelvű iskolái voltak, engedélyezték kulturális hagyományaik ápolását, magyar nyelvű sajtótermékek terjesztését, továbbá a magyar nyelvű közigazgatás fenntartását. Ez a látszólag majdnem idilli állapot az 1960-as évekig állt fenn. A helyzet azonban az 1950-es években sem mindenben felelt meg a nemzetközi szerződésekben előírtaknak. A nemzeti kisebbségek tagjai például nem tölthettek be magas pozíciókat, a magyarok vidékeken nem volt kötelező a magyarul is tudó hivatalnokok alkalmazása. Így a törvény hiába tette lehetővé a magyar nyelvű hivatali ügyintéztést, a gyakorlatban ez nem mindig valósult meg. Az 1960-as években pedig még rosszabb lett a helyzet. Ugyan az 1963-as alkotmány lehetővé tette a kisebbségek általános nyelvhasználatát, ám az egyes tagköztársaságok saját alkotmányukban rendelkeztek másképp is. A törvény betartása sok tekintetben a helyi rendelkezéseken múlt. A központi hatalom pedig nem tett semmit a helyi hatalmak ellen, ha valamilyen törvénytörés történt. Azt viszont el kell ismerni, hogy a szerbiai magyarság privilegizált helyzetben volt az államszövetség területén élő többi kisebbséghez képest: a magyart, mint környezetnyelvet tanították a szerb gyerekeknek is, megjelenhettek magyar nyelvű sajtótermékek, működhettek magyar nyelvű színjátszó körök, továbbá engedélyezték a művelődési egyesületek létrehozását is. Az 1990-es évek elején kitört délszláv polgárháború minden, Jugoszláviában élő ember számára szenvedést okozott, lett légyen többségi vagy kisebbségi származású. Felerősödtek a nacionalista nézetek és a nemzetiségi ellentétek, amelyek következményei még napjainkra sem múltak el nyomtalanul.

Romániában 1944-ben bevezették a Nemzetiségi Statutúmot, amely teljes jogegyenlőséget biztosított az ország területén élő kisebbségek számára. A törvény a kollektív nyelvi jogok gyakorlását 30%-os limithez kötötte. Petru Groza kormányzása idején nem akadályozták meg a magyar nyelvű intézményrendszer kiépítését. Azonban a képet árnyalta a kisebbségeket sújtó állásvesztés, tulajdonaik kisajátítása, vagyonekobbzás, a munka- és internálótáborok fenntartása, valamint a gazdasági, kereskedelmi és kulturális egyesületek felszámolása. A Petru Groza kormányzását követő időszakokban a romániai nyelvpolitikát a kisebbségek nyelvi jogainak megnyirbálása jellemezte. Ezzel együtt járt a magyar nyelvű oktatás, illetve közigazgatás visszaszorítása is. 1968-ban átszervezték a megyerendszert, aminek következtében Romániában nem volt olyan megye, amelyben a kisebbségi lakosok aránya elérte volna azt a határt, amely fölött a kisebbségi nyelvű oktatást vagy közigazgatást a kormánzatnak lehetővé kellett volna tennie. Az egyházi életben szorgalmazták a román nyelvű liturgia bevezetését. A legsúlyosabb kisebbségellenes intézkedések Nicolae Ceausescu kormányzása idejére estek. Ceausescu nem rejtette véka alá nemzeti homogenizálási

szándékait, amelyek az egyéni kisebbségi jogok megsértésével és a nemzetiség meghatározásának megváltoztatásával jártak együtt. Hatalma idején a magyarokat egyszerűen magyar nemzetiségű románoknak, vagy magyarul beszélő románoknak nevezték. Történelemhamisító Nagy-Románia elméletének ma is vannak követői. Ceausescu nem sokkal 1989-es bukása előtt kezdett hozzá a magyar falvak lerombolása tervének kidolgozásához. Ezt a tervét szerencsére nem sikerült végrehajtania.

Az utódállamokban élő magyarság helyzetét vizsgálva arra a megállapításra juthatunk, hogy bármely országban bármely kisebbségi nyelv helyzete nagymértékben függ az adott ország nemzetiségi politikájától. A kisebbségi nyelvek helyzetét az határozza meg, hogy milyen a viszonyuk a többségi nyelvvel/nyelvekkel, illetve, hogy erről hogyan rendelkezik az adott állam alkotmánya. A nyelv és a kultúra kapcsolata igen szoros, továbbá bátran megállapítható, hogy a nyelvnek nagyon nagy szerepe van a nemzeti identitás megtartásában. Egyik utódállamban sem sikerült megteremteni a homogén nemzeti társadalmat, azonban Szlovákiában és Szerbiában ma is érezhetőek a többségi nemzetek háttérbe szorító törekvései – legalábbis a szélsőséges nacionalista csoportosulások esetében.

Magyarország mai nyelvpolitikájában fontos szerepet kap a határainkon kívül, kisebbségi sorban élő magyarok nyelvi és kisebbségi jogainak védelme, valamint anyanyelvi kultúrája ápolásának segítése. Ezt a célt szolgálják a kulturális intézetek: a bécsi Collegium Hungaricum, a Magyar Kultúra Háza Rómában, Berlinben, Varsóban és Londonban, a magyar kulturális hetek a virág számos városában, ezen túl a határokon kívül élő magyartanárok számára nyújtott továbbképzési lehetőségek. A magyar nyelv és kultúra terjesztését segítik elő az ország területén működő nyári egyetemek, például a Debreceni Nyári Egyetem, ahol bárki, aki a neki megfelelő szintű magyar nyelvtanfolyamra beiratkozik, az alapoktól a haladó szintig ismerkedhet a világ egyik legnehezebbnek tartott nyelvvel.

A nyelvpolitika egyik legfontosabb kérdése a világ minden országában az anyanyelvi és anyanyelvű oktatás engedélyezése, tűrése, vagy tiltása, hiszen az oktatás nyelve befolyásolja az egyén kulturális identitását is. A magyar a világ nyelvei között a beszélők számát tekintve a 40. helyet foglalja el, tehát egyáltalán nem olyan kis nyelv, mint sokan reflexszerűen gondolják. Írásbelisége is az egyik legrégebbi a világ nyelvei közül. Elterjedtségét tekintve viszont a kevésbé ismert nyelvek közé tartozik, ami azt jelenti, hogy kevesen tanulják L₂-ként: kevésbé tanított nyelv. Ennek a nyelv nehézsége lehet a legfőbb oka. Viszont részlegesen többközpontú nyelv, mivel Magyarországon hivatalos államnyelv, a szomszédos országokban pedig kisebbségi nyelvként viszonylag széles körben elterjedt nyelv, hiszen nemcsak a magyar kisebbség tagjai beszélik, hanem a vegyes etnikumú területeken a többség tagjai közül is sokan. A Magyarországgal szomszédos országokban a magyar magas presztízsű nyelvnek számít, mivel ezekben az országokban jelentős számú magyar kisebbség él. A magyar mint idegen nyelv oktatása – bár nem olyan elterjedt, mint az angolé, németé, franciáé, olaszé, oroszé vagy a spanyolé – mégsem újkeletű jelenség. Már a XV. századból vannak írásos dokumentumok arról, hogy a magyar királyi udvarban tevékenykedő humanisták közül többen írtak magyar nyelvkönyvet külföldi diákok számára. A hungarus tudat a Kárpát-medencében élő más nemzetiségű népeknél is igen erős volt, így körükben népszerű volt a magyar, mint idegen nyelv tanulása. 1806-ban Márton József a bécsi egyetemen tanított magyarul, majd 1854-ben August Schleicher szorgalmazására Riedl Szende alapított magyar tanszéket a prágai egyetemen. Fiume olasz, horvát és osztrák nemzetiségű lakosai is szívesen tanultak magyarul. Napjainkban a munkavállalási célból Magyarországra települő üzletemberek, cégvezetők, diplomataik, illetve családtagjaik, a családalapítási célból hazánkba költözők, vagy a magyar egyetemeken tanuló diákok alkotják a magyart, mint idegen nyelvet tanulók magvát. Az első idelátogató idegenek, akik tudatos magyartanulásba fogtak, a hittérítő szerzetesek voltak, majd – a migráció hatásaként –

évszázadokon keresztül éltek Magyarországon olyan idegen származású személyek, akik magyarul tanultak.

A magyar nyelv a világnak azon nyelvei közé tartozik, amelyeken minden tudományt magas színvonalon lehet művelni. Erre a szintre anyanyelvünket a spontán fejlődés mellett a tudatos beavatkozás – a XIX. századi nyelvújítás – emelte. A nyelvújítás minden nyelvben a nyelvstratégia részét képezi. A nyelvstratégia célja: a kis nyelvek fennmaradása, a nagy nyelvekkel való egyenjogúság kivívása. A magyar jelenleg az Európai Unió tizedik legnagyobb nyelve. Ezek a tények is azt mutatják, hogy semmi alapjuk nincs az olyan kijelentéseknek, miszerint a magyar kis nép, a magyar kis nyelv. Ezt a lakosságban is tudatosítani kell. Arra mindenképpen szükség van, hogy nyelvünk folyamatosan lépést tartson a világ tudományos és gazdasági fejlődésével: ez magában foglalja a tudományos szaknyelvek állandó fejlődését, illetve a gazdasági élet változásaira való azonnal reagálást. Ha minden szakkifejezést automatikusan angolul veszünk át, meg sem próbáljuk a társadalmi jelenségeket és új technikai-orvosi felfedezéseket magyarul kifejezni, nyelvünk egyre több területről szorul ki, átadva helyét korunk lingua francájának, az angolnak. Ezért nagyon fontos az anyanyelvi nevelés a gyerekek egészen kicsi korától kezdve. A nyelvstratégia határos a nyelvpolitikával (a tudományos alapokon nyugvó politikai cselekvés), a nyelvműveléssel (tudományos és ismeretterjesztő jellegű tevékenység, a felülről vagy alulról jövő nyelvi mozgalmak: szépbeszéd-versenyek, helyesírási vagy szép kiejtési versenyek, beszédművelő műsorok a televízióban, rádióban, stb.), valamint az idegennyelv-oktatással (mely nyelveket választják szívesen a tanulók, mely nyelvekből hány százalékuk tesz sikeres nyelvvizsgát alap-, közép- vagy felsőfokon, mely nyelveken jelenik meg a legtöbb nyelvkönyv az országban, stb.), mely nyelveken publikálnak a kutatók. A nyelvstratégia részét képezik az idegen szavak, internetes kifejezések, helyesírási szokások vizsgálata, a szókincs-felmérések, egy-egy tudományos terület szaknyelve elterjedtségének kutatása, valamint a globalizációnak vagy a médiának a nyelvre gyakorolt hatásainak vizsgálata is. A nyelvstratégia a nemzetstratégia része, mivel a nyelv a kultúra egyik legfontosabb eleme.

A magyarság a történelme során többször szenvedett el súlyos vérvesztéseket (a XIII. században a tatárjárás, majd az ezt követő századokban a törökök és a Habsburgok elleni háborúk, végül a XX. században a két világháború következtében). A Trianoni Békeszerződés nyomán több mint 3.000.000 magyarjú ember került kényszerűen a határainkon túlra, majd az 1956-os forradalom után is sok hazánkfiá hagyta el az országot. A magyar nyelv beszélőinek számát apasztották a szomszédos országok némelyikében tapasztalható asszimilációs törekvések, és a Nyugat-Európában, Amerikában élő magyarok második-harmadik, stb. generációjának új hazája társadalmába való spontán integrálódása, nyelvvesztése. Ezzel együtt a magyar nyelv, a beszélői számát tekintve, a világ 42, leggyakrabban beszélt nyelve közé tartozik a maga körülbelül 14.000.000 beszélőjével (l. 17. számú táblázat).

17. számú táblázat: a világ nyelvei az anyanyelvi beszélők száma szerint:

Sorszám	Nyelv	Beszélők száma (millió fő)	Sorszám	Nyelv	Beszélők száma (millió fő)
1.	kínai	938	22.	jávai	51
2.	angol	426	23.	thai	45
3.	hindi	312	24.	ukrán	43
4.	spanyol	308	25.	lengyel	41
5.	orosz	287	26.	szuahéli	40
6.	arab	182	27.	kannada	39
7.	bengáli	175	28.	gudzsaráti	36
8.	portugál	166	29.	malajalam	32

9.	maláj-indonéz	132	30.	tagalog	32
10.	japán	123	31.	perzsa	31
11.	német	118	32.	hausza	30
12.	francia	115	33.	birman	29
13.	urdu	85	34.	orija	29
14.	pandzsábi	74	35.	román	24
15.	koreai	67	36.	afgán	20
16.	olasz	63	37.	holland	20
17.	telugu	63	38.	szundanéz	18
18.	tamil	62	39.	asszámi	16
19.	maharáti	61	40.	yoruba	16
20.	vietnami	53	41.	ibó	15
21.	török	52	42.	magyar	14

Forrás: Pomogáts Béla: Nyelvújítás az ezredfordulón in Ezredforduló, 1999/2., MTA, Budapest, p. 27

A 17. számú táblázat adataiból az is kiolvasható, hogy az Európai Unió tagállamainak hivatalos nyelvei közül a magyar a 10. legnagyobb a beszélői számát tekintve. Csak az angol, spanyol, portugál, német, francia, olasz, lengyel, román és a holland előzi meg. Bár ezen nyelvek beszélői nem mind az Európai Unió tagállamaiban élnek, mégis létezhet ilyen összehasonlítás, mivel a magyar beszélői sem mind Magyarország határain belül élnek.

A magyar tehát nemcsak európai uniós, hanem világviszonylatban is a nagyobb nyelvek közé tartozik (a világon beszélt körülbelül 6.000 nyelv közül több mint 5.900-nak van a magyarénál kevesebb beszélője). Mégsem mondhatjuk el, hogy anyanyelvünk minden tekintetben teljes biztonságban van. Kultúránkat és nyelvünket rengeteg idegen hatás éri, ami önmagában még nem lenne baj. Hiszen ki ne találkozna szívesen más népek kulturális hagyományaival? Nem beszélve arról, hogy a legtöbb nép – így a magyarság – kulturális hagyományai között nagyon sok idegen eredetű található. Idegen eredetű a Mikulás nap, a karácsonyfa állítása, a húsvéti locsolkodás és a húsvéti nyuszihoz fűződő legenda, a farsangi bálók hagyománya, stb. A baj ott kezdődik, ha ezek a magyar kultúrától távol álló, idegen hagyományok úgy épülnek be a magyar szokások közé, hogy több magyar szokás eltűnik. Amerikai mintára átvettük a Halloween szokásait, ma már nálunk is lehet töklámpásokat kapni – ez önmagában nem probléma. Az viszont probléma, hogy az olyan régi magyar szokás, mint a betlehemezés, kezd teljesen eltűnni. Amerikai mintára február 14-én mi is megtartjuk a Valentin napot. Ez önmagában nem baj. Az viszont baj, hogy például a balázsolást már régen elfeledtük, sokan azt sem tudják, hogy mit jelent ez a szó. Lehet, hogy egyszer eljutunk oda, hogy az amerikai szokás szerint átvesszük a Hálaadás napját is? Ettől önmagában még nem kell félnünk, csak ne tűnjön el több szép magyar hagyomány.

A külföldről importált kulturális értékek gazdagíthatják műveltségünket. Gondoljunk arra, hogy milyen szegényes lenne az életünk Shakespeare, Dante, Szolzsenyicin, Kundera, Pasternak, Flaubert, Saramago, Coelho, Steinbeck, Vivaldi, Debussy, Glinka, Prokofjev, Smetana, Bernstein, Webber, Raffaello, Velázquez, Michelangelo, Leonardo, Monet, Botero, Degas, Saura, Fellini, Almodóvar, Goethe, Rilke, Ionescu, stb. műveinek ismerete nélkül. A baj nem ott kezdődik, hogy valóban értékes külföldi műalkotásokat megismerünk, és a világ is megismerkedik Bartók Béla, Kodály Zoltán, Munkácsy Mihály, Esterházy Péter, Kertész Imre, Koltai Lajos, Robert Capa, stb. műveivel, hanem ott, hogy válogatás nélkül minden igénytelen „művészi alkotást” átvesszünk, csak azért, mert külföldről – főleg Amerikából – származik; illetve ott, hogy nem veszünk tudomást a magyar kulturális hagyományokról, magas színvonalú művészi alkotásokról.

A nyelvünket érő idegen hatásoktól sem minden esetben kell tartanunk. Egy-egy tudomány szakterminológiája nyilván valamely világnyelven fog kialakulni – amely országban a legtekintélyesebb tudósok kutatnak, amely nyelven az adott tudomány legnagyobb szaktekintélyei publikálnak, vagy amelyiken a szakma legjobbjának tartott folyóirata megjelenik. Napjainkban ez leginkább az angol nyelvre jellemző. A világ többi nyelve az angolul kialakult szakterminológiát beépíti saját tudományos szaknyelvébe. Ettől nem kell félnünk: ennek köszönhető, hogy például a magyar szakemberek könnyebben olvassák el az angol nyelvű publikációkat (akár angolok, akár más nemzet tudósai írták azokat), és könnyebben megtanulják a tudományos munkájukhoz nélkülözhetetlen angol szakkifejezéseket, hogy ők is megjelentethessék írásaikat a külföldön megjelenő lapokban. A probléma akkor kezdődik, amikor a hétköznapi életben is olyan idegen szavakat használunk teljesen feleslegesen, amelyeket magyarul is ki tudunk fejezni (teljesen felesleges second hand shopokról beszélni, sokkal megfelelőbb a turkáló, használtruha-kereskedés megnevezés, a shoppingolni helyett is mondhatjuk, hogy vásárolni, nem muszáj plázába menni, mehetünk bevásárló-központba is, nem baj, ha valaki nem kompetens, csak legyen jó, hozzáértő szakember, nem kell mindenáron joggingot felvennünk, járhatunk futni melegítőben vagy mackóban is, a különböző cégek logói helyett mondhatjuk azt is, hogy védjegy vagy cégjelzés). Idegen szavak használatára és a magyar nyelvbe való beépítésére akkor van szükség, amikor egy új eszköz, felfedezés, fogalom vagy jelenség megnevezésére nincs megfelelő magyar szó (például telefon, klón, CD, floppy, monitor). A telefont hiába próbálták eleink távbeszélőnek nevezni, ez a magyar összetétel nem terjedt el: fennmaradt ugyan, értjük is, de szinte senki nem használja. A floppy esetében más a helyzet, itt valamiféle ingadozás tapasztalható: többen a magyar megfelelőt használják, és a merevlemezt lemeznek vagy számítógépes lemeznek nevezik, de széles körben elterjedt az angol szó használata is. Az 1989-ben kezdődő gazdasági-politikai-társadalmi rendszerváltozás idején is sok idegen szó került be a magyar nyelvbe, és terjedt el hazánk lakossága körében. Gazdasági életünkben rengeteg olyan új jelenség, fogalom jelent meg, amellyel addig nem találkoztunk, illetve amellyel nyelvünk nem volt képes lépést tartani, így az angol szavakat vettük át: holding, leasing, vagy magyar helyesírással lízing, PR, PR menedzser, projekt, marketing, monitoring, faktoring, stb. Van az idegen szavak között olyan, amely megmarad az adott tudományos szakterminológián belül, és olyan is, amelyik a hétköznapi nyelvben is használatos. Ez attól függ, hogy az adott felfedezés vagy új termék milyen mértékben terjedt el a magyar háztartásokban, vagy az a fogalom, amelyet a szó jelöl, mennyire került be a köztudatba. Például nem sok magyar laikus hallotta már azt a kifejezést, hogy language policy, és tudná megmondani, hogy mi a különbség a language policy, illetve a language politics között, ez csak a nyelvészek számára alapfogalom. Azonban azt már mindenki hallotta, hogy holding – bár sokan, akik nem vesznek részt aktívan a gazdasági életben – nem tudják megmondani, hogy pontosan mit is takar ez a fogalom. Azt viszont mindenki tudja, hogy mi a CD, és pontosan meg is tudná határozni, hogy milyen különbségek vannak egy CD, egy kazetta, valamint egy bakelitlemez között, ugyanis a legtöbb háztartásban van CD lejátszó, magnó és lemezjátszó

A rendszerváltozás óta eltelt időszak alatt annyi új fogalom, kifejezés jelent meg a magyar nyelvben, hogy nagyon fontos szerepet kapnak a nyelvművelő mozgalmak, továbbá szükség lenne egy, a XIX. századihoz hasonló nyelvújításra is. A nyelv védelmét nem lehet nyelvtörvényre bízni: büntetőeszközökkel nem lehet elérni, hogy mindenki helyesen használja anyanyelvét, és csak akkor használjon idegen szavakat, ha azokra tényleg szükség van. Addig, amíg az emberek gondolkodására az jellemző, hogy szívesebben mennek be egy second hand shopba, mint egy turkálóba, vagy az igényesség velejárójának tartják, ha idegen feliratokat olvashatnak egy cégtáblán a magyar nyelvű szöveg helyett, addig hiába minden pénzbüntetés vagy egyéb szankció. Az üzlettulajdonosok a nagyobb bevétel reményében szívesebben írják

ki, hogy *Café Hous* a *Kávéház*, vagy *Shop, Shop Center* az *Üzlet* helyett. A (ma csak médiaként emlegetett) tömegtájékoztató eszközöknek a színházak, igényesen, szépen beszélő színészek által forgatott vagy szinkronizált filmek mellett nagy szerepük van a helyes beszédre való nevelésben. Ám, ha a műsorvezetők, bemondók a munkájukat nem jól látják el, többet ártnak, mint bárki más, mivel helytelen hangsúlyozásukat, szóhasználatukat milliók hallják és utánozzák.

Magyarország nyelvpolitikájának fontos része a határainkon túl, kisebbségi sorban élő magyarság védelme is. Anyanyelvi és kisebbségi jogait a felvidéki, erdélyi, kárpát-ukrajnai, vajdasági magyarság nem tudja olyan mértékben érvényesíteni, mint például a dél-tiroli németek Olaszországban, vagy a finnországi svédek. Szomszédaink egy része a magyarságban és más kisebbségi népcsoportokban a nemzeti egységet fenyegető erőt látják, ezért emberi és közösségi jogaikat az államhatalom nem, vagy csak részben ismeri el. Az anyanyelvi oktatáshoz való jog sokszor mesterségesen állított akadályokba (település-át szervezés, kétnyelvű bizonyítványok kiadásának kötelezettsége) ütközik, hasonló okok miatt csorbul az anyanyelven igénybe vehető egészségügyi szolháltatáshoz való jog, illetve nem biztosítottak a közigazgatási hivatalokban a különböző hivatalos ügyek anyanyelven való intézésének feltételei sem. A Magyarországgal határos országokban élő magyarok helyzete nem mindenütt felel meg az európai normáknak. Magyarország hogyan tud segíteni a trianoni határokon kívül rekedt több mint 3.000.000 magyar anyanyelvű, de román, ukrán, szlovák, szerb, horvát, szlovén állampolgárságú emberen? (Az ausztriai magyarokat nem sorolom ide, mivel ők lényegesen jobb helyzetben vannak sorstársaikhoz képest.) Úgy, hogy nem hagyja őket magukra. A kormányközi kapcsolatokban jó viszonyra kell törekedni a szomszédos államokkal, továbbá ezt a jó viszonyt arra is fel kell használni, hogy – megmagyarázva, hogy a magyarok és a többi kisebbség nem fenyegeti egyik állam nemzeti egységét vagy létét sem – követelni kell a nemzetközi szerződésekben vállalt normák betartását. Magyarország számos esetben adja tanújelét annak, hogy nem hagyja sorsukra a kényszerűségből határainkon túl élő magyarokat. A kisebbségi sorban élő magyartanárok számára hazánkban rendszeresen továbbképzéseket biztosítanak, a magyar anyanyelvű gyermekeket táborkban és családnál látják vendégül. Végül ma már nem okoz gondot annak megszervezése sem, hogy a magyar nyelvű sajtótermékek, könyvek eljussanak a határainkon túli üzletekbe.

Hazánk nyelvpolitikájának tárgyalásából nem maradhat ki az országhatárainkon belül élő nemzeti kisebbségek helyzetének rövid elemzése sem. Magyarország nemzeti kisebbségei: románok, cigányok, bolgárok, horvátok, görögök, lengyelek, németek, örmények, románok, ruszinok, szerbek, szlovákok, szlovének.

Az első roma csoportok a XV. és XVII. század között érkeztek Magyarországra. Ők voltak a mai magyar cigányok elődei. A 2001 évi népszámlálás szerint Magyarországon 190.046 fő vallotta magát romának vagy cigánynak. A népszámlálási adatok ugyanakkor jelentősen eltérnek a szociológusok által végzett felmérések eredményeitől. Egy 1994-es felmérésnél azt vették alapul, hogy a nem cigány környezet kiket tekint cigánynak. Eszerint több mint 500.000 fő a magyarországi cigányok lélekszáma. Ez körülbelül az összlakosság 5%-át teszi ki. A népszámlálás adatai szerint Magyarország 3.200 települése közül 2000-ben élnek cigányok. Vidéken a három északi megyében (Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén és Nógrád) élnek a legnagyobb számban. A budapesti cigányság lélekszámát körülbelül 90.000-re teszik. Elnevezésük körül a többségi lakosság körében nagy a bizonytalanság. Sokan nem tudják, kik is a románok vagy kik a cigányok, és a *romungró* kifejezést a lakosság nagy része még nem is hallotta.

- A roma név azokat jelöli, akik vállalják a roma identitást, a cigány név pedig azokat, akiket a környezetük annak tart, függetlenül attól, hogy ők minek vallják magukat.

- Romungróknak – magyar cigányoknak – azokat nevezzük, akik magyar anyanyelvűek, bár külsődleges jegyeik alapján cigány származásúak, és őrzik a cigányság kulturális

hagyományait, életmódját. A magyar cigányok csoportjába tartozik a magyarországi romák körülbelül kétharmada. Ők magyarul beszélnek. Őseik a XV. században kerültek Magyarország területére. Híres hagyományos mesterségük a cigányzenekarokban való zenélés, a köznyelv muzsikus cigányoknak nevezi őket. Másik jellemző foglalkozásuk a régiségkereskedés. A XVIII. század folyamán Mária Terézia igyekezett őket letelepíteni, ez irányú politikája részben sikerrel is járt. A magyar cigányok ekkor tértek át a magyar nyelv használatára, ám eredeti nyelvük több lexikai elemét máig őrzik. A magyar cigányok jól beilleszkedtek a magyar társadalomba, az ország egész területén élnek, sporadikus kisebbséget alkotva.

- Az oláh cigány elnevezés azoknak a roma csoportoknak az összefoglaló neve, akik a XIX. században érkeztek Magyarország területére a Havasalföldről. Az oláh cigányok nem alkotnak egységes csoportot: 10-12, egymástól kulturálisan és nyelvjárás szerint is jól elkülöníthető csoportjuk van (például a csurárik, kelderások, lovárik). Ezen csoportok tagjai hagyományosan egy-egy jellegzetes foglalkozást űznek. Ma Magyarország egész területén szétszórta élnek.

- A beások anyanyelve a [román](#)nak egy archaikus dialektusa. Saját magukat beásnak vagy cigánynak nevezik, a roma megjelölést általában nem fogadják el. Két fő csoportjuk van, az egyik Baranya megye falvaiban, a másik az Alföld déli részének néhány településén él. Fő foglalkozásuk hagyományosan a [rézművesség](#) és a fámegmunkálás volt. A hagyományos mesterségek háttérbe szorulása után többnyire a mezőgazdaságban, illetve az [építőiparban](#) helyezkedtek el.

- A magyarországi román cigányok kis lélekszámú csoportot alkotnak. A román határ mentén lévő, románok lakta falvakban élnek. Anyanyelvük a román köznyelv, szemben a beások archaikus nyelvjárásával. Gyakran jönnek át Magyarországra Romániában élő román cigányok is. Ők azok, akikkel a városokban találkozhatunk mint koldusok, vagy különböző árukkal házalók.

- A kárpáti cigányok elnevezés a nyelvészekről származik, ők magukat romáknak nevezik, és nem használják a *kárpáti cigány* kifejezést. A roma nyelv kárpáti cigány nyelvjárását beszélik. Ez a csoport a magyar cigányokkal áll a legközelebbi rokonságban. A két csoport tagjai között az a különbség, hogy a kárpáti cigányok romául, a magyar cigányok pedig magyarul beszélnek. A kárpáti cigányok a XV. században érkeztek Magyarországra, manapság Nógrád megyében, Budapest környékén, illetve a Dunántúlon élnek.

- A szintók szinti nyelven beszélnek, amely a roma nyelv kárpáti cigány nyelvjárásától abban különbözik, hogy sok német eredetű lexikai és grammatikai elemet tartalmaz. A csoport tagjai szintónak (sinto) vagy szintó romának (sinto rom) nevezik magukat. A szintók általában ideiglenesen fordulnak meg nálunk, ugyanis vándorcirkuszosokként dolgoznak. Valójában valamelyik nyugat-európai ország állampolgárai, legnagyobb számban Németországban, valamint Olaszországban élnek. Leggyakrabban nem házakban, hanem azokban a lakókocsikban élnek, amelyekben utaznak. Egy kisebb csoportjuk a második világháborút követően letelepedett Magyarországon, és beilleszkedett a társadalomba. Ők körhintás vagy céllövöldés mutatványosokként járkálják az országot.

A cigány tanulók társadalmi beilleszkedése az oktatáson keresztül történik meg. Ebben nagy szerepe van a pécsi Gandhi Gimnáziumnak, amelyben beás és romani nyelvet is oktatnak. Hasonló profilú a Collegium Martineum. A Nyírteleki Általános Iskola mellett működő Kedves Ház, az edelényi Alapítványi Munkaiskola Kollégiuma, a Csapi Általános Iskola Kollégiuma és a szolnoki Roma Esély Alapítványi Szakiskola Kollégiuma nemcsak oktatási, hanem kollégiumi feladatokat is ellát. Speciális, a cigányság számára kialakított oktatási programot vezettek be a Kaly Jag Roma Nemzetiségi Iskolában, a Józsefvárosi Tanodában, az edelényi Alapítványi Munkaiskola Kollégiumában, illetve a szolnoki Roma Esély Alapítványi Szakiskola Kollégiumában. A Magyarországon élő romák és cigányok

1994 óta rendelkeznek cigány kisebbségi önkormányzattal. Egyéb roma civil szervezetek: Lungo Drom Választási Szövetség, Phralipe, Roma Parlament, Roma Társadalmi Összefogás, Roma Polgárjogi Alapítvány, Cigányok Érdekvédelmi Szövetsége, Cigány Fórum. A cigány kultúra kincseit gyűjti és őrzi a Cigány Művelődési és Módszertani Központ, amelynek a neve: Romano Kher. A Magyar Televízióban heti 25 perces adásidőt kap a cigány kisebbség. A Magyar Rádió hasonló profilú műsora a *Cigányfélóra*. A Rádió C kifejezetten cigányoknak cigányok által készített műsorokat sugároz. A *Lungo Drom* és az *Amaro Drom* a magyarországi cigányság folyóirata. Meg kell említenünk a szentendrei Cigány Színházat, amelyet az egykori Ki mit tud?-győztes cigány származású színésznő, Jónás Judit alapított és vezet.

A Magyarország területén élő kisebbségi népcsoportok közül az egyik legkisebb a bolgároké. Az 1990-es népszámlálás során 5.000-en vallották magukat bolgár származásúnak, ebből 1.320-an bolgár anyanyelvűnek. A magyarországi bolgárok 80%-a L₁-ként vagy L₂-ként megtanulja ősei nyelvét. Magyarországon mintegy 170 településen élnek bolgárok: Miskolc és Pécs környékén, Budapesten, valamint a Csepel-szigeten. Hagyományosan kertészettel foglalkoznak, de manapság szinte minden foglalkozási ágban megtalálhatók. Nem alkotnak zárt közösséget, sok a magyar-bolgár, vagy egyéb kisebbségi származású-bolgár vegyes házasság. Azonban a bolgár származású családok 80-85%-a törekszik arra, hogy gyermekeik, illetve a beházasodó nem bolgárok megtanulják a bolgár nyelvet. Az 1980-as években megszervezték és azóta is fenntartják a szombati iskolát, ahol bárki tanulhat bolgárul. Sok bolgár származású gyermek a 12 osztályos, 1910-ben alapított Budapesti Bolgár Iskolában tanul. A Csepel-szigeten fekvő Halásztelek bolgár közösségének tagjai mindannyian beszélnek a bolgár mellett magyarul is. Nyelvválasztásuk az adott szituáció függvénye: a beszélőpartner nyelvtudása, a szituáció formális vagy informális volta is befolyásolja azt. 1914-ben alakult meg a Magyarországi Bolgárok Egyesülete, 1957-től működik a Bolgár Kultúra Háza, továbbá 1996-tól a Magyarországi Bolgárok Kutató Intézete. A Bolgár Országos Önkormányzat 1994-ben állt fel. 1992-től jelenik meg a bolgár-magyar kétnyelvű folyóirat, *Haemus* címmel, 1996-tól pedig a bolgár nyelvű *Balgarszki Vesztnik*, amely a Bolgár Országos Önkormányzat folyóirata.

A magyarországi horvátok száma körülbelül 80.000-90.000. Eredetüket tekintve nem alkotnak egységes etnikumot, az általuk beszélt nyelvjárások száma 7-12 között van. Öltözködésükben és kulturális hagyományaikban is sok különbség van a Magyarországon élő horvátok egyes csoportjainak tagjai között. Egyetlen összekötő kapocs közöttük – a közös óhaza, illetve, ha nem is egységes, de valamilyen horvát nyelvjárás mellett – a római katolikus vallás. Legnagyobb közösségeiket Szigetváron, Baján, Kalocsán, Mohácson, Pécsen, Szegeden és Budapesten, illetve e városok környékén találjuk meg. Az 1990-es népszámlálás adatai szerint Nardán és Tótszentmártonban arányuk meghaladja a 75%-ot, Drávasztárán, Felsőszentmártonban, Horvátsidányban, Tótszerdahelyen, Kópházán, Ólmosdon, Szentpéterfán pedig 50% és 75% között van. A magyarországi horvátoknak az óvodától az egyetemig tartó anyanyelvi oktatás igénybevételére van lehetőségük. Országszerte 40 általános iskola, és két – Budapesten, illetve Pécsen működő – gimnázium vállalja fel a horvát nyelvű oktatást. Budapesten, illetve Pécsen horvát bölcsészettudományi képzés folyik, horvátszakos tanárokat pedig Baján, Sopronban és Szombathelyen képeznek. Az 1998-as választások óta 74 horvát kisebbségi önkormányzat működik Magyarországon. 1999-ben alakult meg a Magyarországi Horvátok Országos Önkormányzata. A *Hrvatski Glasnik* című folyóirat a Magyarországi Horvátok Szövetségének, illetve a Magyarországi Horvátok Országos Önkormányzatának a lapja. A *Rijec* című irodalmi és a *Zornica* című katolikus lap időszakosan jelenik meg. Pécsen működik horvát nyelvű rádiós és televíziós szerkesztőség. Horvát nyelvű rádióadást heti 840 percen sugároznak, a Magyar Televízió pedig 25 percnyi adásidőt biztosít ennek a kisebbségnek. Pécsen 1994 óta működik a Horvát Színház.

A magyarországi görögök a középkortól kezdve több hullámban, eltérő okokból érkeztek új hazájukba. A XVIII. századi magyar uralkodók bizonyos kiváltságokat biztosítottak az itt letelepedő görög kereskedőknek, akiknek a száma és a befolyása egyre nőtt. A XVIII. század végén a magyarországi görögök 30 egyházközséggel, illetve 26 iskolával rendelkeztek. Utolsó hullámuk 1948 és 1950 között érkezett Magyarországra, amikor is Görögországban polgárháború dúlt. Ekkor nemcsak Magyarországon, hanem a többi szocialista országban is új hazára lelt több ezer görög menekült. 1970-ben az emigránsokat megfosztották görög állampolgárságuktól, amelyet 1980-ban, illetve az után kaptak vissza. Ekkor többen vissza is tértek eredeti hazájukba. Jelenleg a görög civil szervezetek 4-5000-re teszik a magyarországi görögök számát, bár az 1990-es népszámlálás adatai szerint mindössze 1640-en vallják magukat görög anyanyelvűnek. Többségük Egerben, Budapesten, Sopronban, Miskolcon, Szegeden, Tatabányán, Budaörsön és a magyarországi görögök által alapított Beloianisz nevű faluban él. Beloianisz Magyarország, illetve Fejér megye egyik legfiatalabb települése, az 1950-es években Iváncsa szántóföldjei helyén húzták fel. 1950. május 6-án indult meg a település tervezése és építése a görög polgárháborúból Magyarországra menekülők számára. 1952. április 3-án Nikosz Beloianisz, a görög kommunista mozgalom jelentős alakjának nevét vette fel az ekkor 1.850 fős település. A magyarországi görögök legfontosabb civil szervezete a Görög Kulturális Egyesület. 1998 óta 20 görög kisebbségi önkormányzat működik hazánkban.

A magyarországi lengyelek száma mintegy 10.000-re tehető, bár az 1990-es népszámlálás adatai szerint csak 3.788 fő vallotta magát lengyel anyanyelvűnek. Nagy részük 1867 után került Magyarországra, a jobb megélhetés reményében. Az első világháborút és az új, független lengyel kormány megalakulását követően többen hazatértek őseik szülőföldjére. Az 1939-es német megszállás következtében újabb lengyel menekülthullám érte el Európa több országát, köztük Magyarországot is. 1945 után sokan asszimilálódtak, egyesek hazatértek. A magyarországi lengyel kisebbség tagjai ma szétszórtaan élnek az egész ország területén, jelentősebb közösségeik csak Budapest, Miskolc, Pécs, Szeged, Székesfehérvár, valamint Várpalota környékén vannak. 1867-ben alakult meg első egyesületük, a Budapesti Lengyelek Egyesülete néven, 1874-ben pedig a Testvéri Segély Egylet. 1958-tól működik a Bem József Lengyel Kulturális Egyesület, amely mindennemű érdekképviseleti feladatot ellát. A Magyarországi Lengyel Katolikusok Szent Adalbert Szövetsége a kisebbség tagjainak vallásos érdekeit képviseli. 1998 óta a magyarországi lengyel kisebbség kilenc fővárosi és 24 vidéki kisebbségi önkormányzattal rendelkezik. A lengyel nyelv oktatására a Szent Adalbert Egyesület és a Bem József Egyesület által alapított vasárnapi iskola keretében van lehetőség. Ennek az iskolának 19 oktatási helye van Magyarországon. A Pázmány Péter Katolikus Egyetemen lengyelszakos tanárképzés folyik. 1997-től jelenik meg a *Polonia Wegierska* című folyóirat. A Magyar Rádió heti 30 perces, a Magyar Televízió pedig havi nyolc perces lengyel nyelvű műsort sugároz.

A magyarországi örmények száma körülbelül 4.000 és 10.000 fő között mozog, ám az 1990-es népszámláláson csupán 37-en vallották magukat örmény anyanyelvűnek. Első képviselőik a középkorban jelentek meg hazánkban, elsősorban kereskedelmi tevékenységet folytatva. 1920 után is sokan érkeztek a nemzetközi békeszerződés nyomán Romániához került Erdélyből, illetve az 1915-ös népiirtás után Törökországból. Első egyesületük 1911-ben alakult meg, Maszisz néven. Egyik folyóiratuk a mára megszűnt *Nor Dar* volt. 1996 óta havonta jelenik meg az *Ararát* című lapjuk. 1936 óta működik a Világosító Szent Gergely Lelkészség, amely a magyarországi örmények vallási érdekeit képviseli. A két világháború közötti időszakban külföldi támogatással alapították meg az Örmény-Magyar Kereskedelmi Részvénytársaságot. A szocialista Magyarországon csak a Szovjet-Magyar Baráti Társaságon belül folytathattak kulturális tevékenységet. 1987-ben alakult meg az örmény-magyar baráti kör, ennek tevékenységét 1992 óta az Armenia Népe nevű kulturális egyesület folytatja. Az

erdélyi gyökerekkel rendelkező örmények képviselőit az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület látja el, 1997-től kezdve. 1998 óta 24 örmény kisebbségi önkormányzat működik Magyarországon. A magyarországi örmények nem rendelkeznek anyanyelvű iskolai hálózattal, ám a kisebbségi önkormányzatok szerveznek vasárnapi iskolákat. Önálló örmény nyelvű műsort nem sugároz sem a Magyar Televízió, sem a Magyar Rádió, azonban az MTV *Rondó* című műsorában időnként elhangzanak örmény vonatkozású hírek, interjúk is.

A magyarországi 1990-es népszámlálás során mintegy 30.824 fő vallotta magát német származásúnak, de egyes német kisebbségi szervezetek szerint ez a szám jóval magasabb: eléri a 220.000-t is. A Központi Statisztikai Hivatal adatai sem teljesen megbízhatóak ebben a kérdésben: míg 1980-ban 31.231, addig 1990-ben már 37.511 személyt jegyeztek német anyanyelvű magyar állampolgárként. A két számadat közötti eltérést nem lehet egyszerűen a kedvező demográfiai helyzettel magyarázni (ami amúgy sem jellemző Magyarországon), inkább a rendszerváltás után újra felfedezett nemzeti önazonosság okozza, hogy egyre több személy vállalja fel kisebbségi származását, ősei nyelvét és kulturális hagyományait. A magyarországi németek szerte egész Magyarország területén élnek, azonban néhány településen nagyobb tömböket alkotnak: a Dunántúlon Tolna, Baranya, Győr-Moson-Sopron, Fejér, Vas, Komárom-Esztergom és Veszprém megyében, Budapest környékén, valamint a Duna-Tisza között Pest és Bács-Kiskun megyében. A második világháborút követő kitelepítések a magyarországi németek történelmének legsomorúbb lapjaira tartoznak. A kitelepítési hullám, illetve a szocialista rendszer asszimilációs törekvései nyomán e kisebbség tagjai feladták ősök ipari, mezőgazdasági tevékenységét, hagyományos életmódját, és értelmiségi pályát választva, a nagyobb városokba költözve életmódváltásra kényszerültek. Ez az életmódváltás magával hozta a német nyelv elhagyását, a magyarországi németek gyerekeinek nagy részére ma már a magyar egynyelvű szocializálódás jellemző. Németet legfeljebb az iskolában tanulnak, idegen nyelvként. Azt azonban meg kell állapítanunk, hogy az iskolában tanult német a nyelv irodalmi változata, elég távol áll a magyarországi svábok nyelvjárásaitól. Ez utóbbiak kezdenek teljesen eltűnni, ez a nyelvvesztés napjainkra visszafordíthatatlan folyamattá vált. A német nyelv presztízse igen magas Magyarországon, azonban nem a svábok nyelvjárásai, hanem az irodalmi változat. A magyar általános és középiskolák többségében folyik németoktatás, a tanulók számát tekintve a német az angol után a második helyet foglalja el. Szinte nincs olyan egyetem vagy főiskola Magyarországon, ahol idegennyelvi lektorátus vagy tanszék keretében ne lenne lehetőség németül tanulni. Magyarországon az óvodától az egyetemi képzésig lehetőség van német nemzetiségű oktatásra is. Országszerte nagyon sok német nemzetiségi óvoda és általános iskola, valamint 11 középiskola működik, a Pécsi Tudományegyetemen lehetőség van német szakos, illetve német nemzetiségi nyelvű szakos képzésben való részvételre is. Itt hiányosságként róható fel, hogy a német nemzetiségi nyelvű szakos tanárképzésben arra nincs mód, hogy valaki bizonyos tantárgyak német nyelven való oktatására felkészüljön, pedig a nemzetiségi általános és középiskolákban erre nagy szükség lenne. A kéttannyelvű gimnáziumokban Németországból vagy Ausztriából ideérkező tanárok oktatják a különböző tantárgyakat. Jelenleg Magyarországon körülbelül 400.000 általános és középiskolás tanulja a német nyelvet, első vagy második idegen nyelvként. Szekszárdon működik egy német nemzetiségi színház, amely a hazánkban élő német nemzetiségiek kultúráját hivatott ápolni. Németország az utóbbi években erőteljesen lecsökkentette a hazáján kívül élő németek anyagi segítségét, az Olaszországhoz tartozó Dél-Tirol viszont éppen a legutóbbi időkben növelte meg jelentősen anyagi és technikai támogatásait. 1955-ben jött létre a Magyarországi Németek Szövetsége, 1985-ben pedig a pécsi székhelyű Nikolaus Lenau Kulturális Egyesület. 1994-ben alakult meg az Országos Német Kisebbségi Önkormányzat, amelynek ma körülbelül 300 településen van képviselője. Az egyesületi törvény lehetőséget ad kisebbségi kulturális egyesületek alapítására. A magyarországi németek élnek is ezzel a lehetőséggel: számos énekkar,

táncsoport, valamint egyéb kultúrscsoport működik szerte az egész országban. 1972-ben nyílt meg Tatán a Német Nemzetiségi Múzeum, amely a magyarországi németek hagyományával, művészetével, iparával, mezőgazdaságával, életmódjával, stb. kapcsolatos tárgyakat, dokumentumokat, emlékeket gyűjti össze. 1957 óta jelenik meg a magyarországi német kisebbség hetilapja, *Neue Zeitung* címmel. További kiadványok: *Deutsche Kalender*, *Sonntagsblatt*, *Deutsche Bote*. A Magyar Rádió Pécsi Stúdiója naponta félórás műsort sugároz német nyelven, valamint két és félórás regionális adást is közvetít. A budapesti stúdió minden vasárnap egyórás német nyelvű adást sugároz. A bajai és a mohácsi rádióknak is van német nyelvű műsora. A Magyar Televízió német nyelvű műsora a 30 perces *Unser Bildschirm* című.

A magyarországi románok ősei a Sebes-Körös–Fekete-Körös–Maros által határolt területekről származnak. Az általuk beszélt nyelv az öt legnagyobb romániai nyelvjárás közül a körösvidéki nyelvjárás elemeit őrzi. A magyarországi románok több hullámban érkeztek Magyarország területére, de legnagyobb számban a XVII. század végétől és a XVIII. század elejétől kezdődő bevándorlás során kerültek ide. Magyarországon a törökkel való küzdelmek alatt a lakosság száma erőteljesen lecsökkent, ezért az elnéptelenedett településeken a Habsburgok tervszerűen szervezték meg a nem magyar származású személyek betelepítését. A Magyarországon élő románok elődei a jobb élet reményében, tehát gazdasági okokból telepedtek le új hazájukban, több más kisebbségi népcsoporttal együtt. A Habsburgok telepítéspolitikájára jellemző volt az azonos vallású és nemzetiségű emberek egy tömbben való letelepítése. Ennek következtében a magyarországi kisebbségek évszázadokig fenntartották anyanyelvüket, illetve kulturális hagyományukat. A gazdasági és társadalmi életben szükségszerűen végbemenő változások a XX. század folyamán Magyarországon is – Európa több országához hasonlóan – felgyorsultak, ami nem kedvezett a hazánkban élő kisebbségek nemzeti identitása fennmaradásának, ezen csoportok tagjainak kétnyelvűvé válását segítette elő. Ez történt a magyarországi románok esetében is. A magyarországi románok többsége román-magyar kétnyelvű, ám a közösség kisebb része, főleg a fiatalok és a gyerekek, egynyelvű magyar. A magyarországi románok esetében a kétnyelvűség valószínűleg – a felsőri magyarok helyzetéhez hasonlóan – átmeneti szakasz a román egynyelvűség és a magyar egynyelvűség között. A nyelvcserenek sok oka van: az elszigeteltség hiánya, a magyar anyanyelvűekkel közös munkahelyek, a vegyes házasságok, a magyar nyelvű iskolai oktatás (bár Békés megyében több románul oktató iskola is működik), az ország egyéb részeire való vándorlás, a román állam érdektelensége, valamint a magyarországi román nyelv alacsony presztízse a romániai románok szemében. Magyarországon 11 település 14 óvodájában, hét általános iskolájában és egy gimnáziumában folyik román nyelvű oktatás. Gyulán működik a Magyarországi Román Ortodox Egyház Püspöksége és a Magyarországi Román Könyvkiadó. Egyéb civil szervezetek a Magyarországi Románok Kulturális Szövetsége, valamint a Magyarországi Kutatók és Képzőművészek Közössége. Az 1998-as választásokat követően 34 román kisebbségi önkormányzat alakult meg. 1995-ben Gyulán jött létre a Magyarországi Románok Országos Önkormányzata. A Magyarországi Román Könyvkiadó jelenteti meg havonta a *Foiaia Romaneasca* című lapot. A Magyar Rádióknak rendszeres román nyelvű adása van, és a Magyar Televízió heti 30 percnyi adásidőt biztosít a román kisebbségnek.

A magyarországi ruszin és ukrán anyanyelvűek száma együttesen körülbelül 700-ra tehető, bár civil szervezeteik számításai szerint mintegy 7.000 fő tartozik e két kisebbségi csoport valamelyikéhez. Magyarországon az emberek többsége nemigen tud különbséget tenni ruszinok és ukránok között. A magyarországi ruszinok ősei a középkorban érkeztek hazánkba, az ukránok pedig az 1989-es rendszerváltást követően. Mindkét népcsoport tagjai törekednek arra, hogy megkülönböztessék magukat a másik csoport tagjaitól. A ruszinok legjelentősebb közösségei Budapesten, Komlóskán és Múcsonyban élnek, bár elmondható

róluk, hogy jelentős mértékben asszimilálódtak a magyar társadalomba. 1991-ben alakult meg a Magyarországi Ruszinok Szervezete, amely a Ruszin Világtanács tagja. Az ukránok képviselétével az 1997-ben alakult Ruszinok Országos Szövetsége foglalkozik. 1996 óta működik a Magyarországi Ruszinok Kutatóintézete, amely a kisebbségi népcsoport kulturális hagyományait kutatja és ápolja, 1995 óta pedig az Andy Warhol Társaság, illetve a Drany Néptánc Egyesület. Hazánkban egyetlen településen, Múcsonyban folyik ruszinoktatás, bár 1998-ban Budapesten létrejött a vasárnapi iskola is, amelynek költségeit az Oktatási Minisztérium állja. A *Ruszinszkij Zsivot* című folyóirat a Kisebbségi Közalapítvány anyagi segítségével 1993 óta jelenik meg. A Magyar Rádió heti 30 percnyi adásidőt szentel a ruszin kisebbség kultúrájának és tájékoztatásának. A Magyar Televízió a *Rondó* című kisebbségi műsor keretein belül havonta sugároz ruszin nyelvű adást. 1998 óta öt magyarországi településen alakult ruszin kisebbségi önkormányzat.

A magyarországi szerbek ősei az Oszmán Birodalom terjeszkedése ellen menekülve, a középkorban kerültek hazánkba, majd később még több hullámban érkeztek ide. Az utolsó nagy betelepedés 1690-ben zajlott le. 1920-ban, a Trianoni Békeszerződés következményeként, a Vajdaság az ott élő szerbekkel együtt Jugoszláviához került, így megcsappant a Magyarországon élő szerbek száma. Az 1990-es népszámlálás során 2.953-an vallották magukat szerb anyanyelvűnek, de civil szervezeteik szerint számuk eléri az 5.000-et. A magyarországi kisebbségek közül a szerbek körében a leggyakoribbak a vegyes házasságok, ám a vegyes házasságban született szerb-magyar vagy egyéb származású gyerekek őrzik leginkább őseik anyanyelvét és kulturális hagyományait. Legnagyobb közösségük Budapesten él, de sokan élnek közülük Szegeden, Békés, Bács-Kiskun és Tolna megyében is. A magyar főváros legnagyobb kisebbségi közösségét éppen a szerbek alkotják. 1990-ben alakultak meg a délszláv államok önálló magyarországi szövetségei, köztük a Szerb Demokratikus Szövetség is. A Szerb Demokratikus Szövetség jelentős szerepet vállalt a szerb nyelv és kulturális hagyományok ápolásában. 1993-ban részt vett a kisebbségi törvény megalkotásában is. A budapesti Egyetemi Nyomda a XVIII. századtól kezdve az 1920-as évekig több mint 1.000 szerb nyelvű könyvet adott ki. Napjainkban az 1990-es években alapított Izdan Kiadó látja el ezt a feladatot. 1991 óta a szerb nyelvű színházi fellegvára a Szerb Stúdiószínpad, amely 1995-ben felvette a Szerb Színház nevet. A szerb kultúra- és hagyományörzés egyik legfontosabb segítője a Szerb Ortodox Egyház. A Budai Szerb Ortodox Püspökséghez 42 templom, illetve három kápolna tartozik. Egerben, Grábócon, Ráckeven, Székesfehérvárott és Szentendrén műemlék jellegű szerb templom található. A Magyar Rádió 1992 óta sugároz szerb nyelvű műsort, napi 60 percben. A Magyar Televízió kéthetente 25 percnyi adásidőt szentel e kisebbségnek. A magyarországi kisebbségek közül a szerbek körében a legmagasabb a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya. 1992 óta működik önálló szerb iskolahálózat hazánkban. 11 település óvodájában szerb nemzetiségi program szerint folyik az oktatás, 13 településen pedig az általános iskolai oktatás is. Szerb tanárok képzése az ELTE-n, illetve a Szegedi Tudományegyetemen folyik. 1995-ben alakult meg az Országos Szerb Kisebbségi Önkormányzat, majd 1998 után 14 budapesti és 20 vidéki szerb kisebbségi önkormányzat is.

Hazánkban az 1990-es népszámlálás során 12.745-en vallották magukat szlovák anyanyelvűnek, 10.459-en pedig szlovák nemzetiségűnek, de civil szervezeteik több mint 100.000-re teszik számukat. A magyarországi szlovákok ősei a törökök kiűzése utáni időszakban telepedtek le hazánkban, az elnéptelenedett falvakban. Az evangélikus vallásúak közül többen menekültek el az erőszakos ellenreformáció elől is. A szlovák nyelv mindhárom nyelvjárásának beszélői megtalálhatók Magyarországon. Az egyes nyelvjárások beszélői nyelvszigetet alkotva egy-egy tömbben telepedtek le, többek között a Dél-Kelet-Alföldön, a Dunántúlon, illetve az Északi-középhegységben. 1920 után – a Trianoni Békeszerződés érvénybelépése után – elszakadtak a felvidéki szlovák lakosoktól, ennek következtében nyelvi

és kulturális identitásukat nehezen tudták megtartani. Helyzetüket nehezítette, hogy a több etnikum államszövetségéből megalakult Csehszlovákiától semmilyen anyagi vagy erkölcsi támogatásra nem számíhattak. A második világháborút követő erőszakos lakosságcsere során 73.000 szlovák telepedett le Csehszlovákiában, helyükre Csehszlovákiából magyarokat telepítettek át. A Magyarországon élő szlovákság zömében kettős identitással rendelkezik, érzelmileg és kulturálisan is kötődik mind Magyarországhoz, mind Szlovákiához. A magyarországi szlovákok érdekképviseletét 1948 és 1989 között egyedül a Magyarországi Szlovákok Szövetsége látta el, amely ma is a legnagyobb civil szervezetük. 1990-ben alakult meg a Szlovákok Szabad Szervezete, a Magyarországi Szlovák Fiatalok Szervezete, a Központi Szlovák Táncegyüttes, valamint a Magyarországi Szlovák Írók és Művészek Egyesülete. 1989-ben jött létre a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete békéscsabai székhellyel. Az intézet e kisebbségi népcsoport történetét, néprajzát és kulturális hagyományait kutatja, ápolja. A Munkácsy Mihály Múzeumnak – amely a magyarországi szlovákok tárgyi kultúráját mutatja be – szintén Békéscsaba ad otthont. Vallási szervezetük a Magyarországi Szlovákok Keresztény Egyesülete. A második világháború előtti Magyarországon nem volt szlovák nyelvű oktatás. Ma három szlovák anyanyelvű óvoda, öt szlovák tannyelvű, három kéttannyelvű és 58, szlovákokat is oktató általános iskola működik az országban. Emellett 69 óvodában nyílik lehetőség arra, hogy a gyerekek szlovákul tanuljanak. Két középiskolában a szlovák a tannyelv, és további három szakközépiskolában van lehetőség a szlovákokat mint idegen nyelvet tanulni. Az ELTE mellett a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen, valamint a Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán, a békéscsabai Körös Főiskolán, valamint a Vitéz János Katolikus Tanítóképzőben is folyik szlovákszakos tanárképzés. A Magyar Rádió napi félórás műsoridőt biztosít a magyarországi szlovákok számára, a Magyar Televízió pedig heti 25 percet. A regionális tévéstúdiók közül a békéscsabait, a kiskőrösit, az oroszlányit és a tótkomlósit, valamint a kesztölci és a répáshutai kábeltévét kell megemlítenünk. E kisebbség hetilapja a *Ludové Noviny*. Az 1998-as önkormányzati választásokat követően 72 magyarországi településen alakult szlovák kisebbségi önkormányzat, többek között egy kilenc fős fővárosi testülettel.

A magyarországi szlovének vagy vendek száma mintegy 5.000-re tehető, de az 1990-es népszámlálás során csak 2.627 fő vallotta magát szlovén anyanyelvűnek, 1.930 fő pedig szlovén nemzetiségűnek. A szlovének őshonos kisebbségnek számítanak hazánkban, hiszen ősök már a honfoglaláskor is a Kárpát-medencében éltek. A hazánkban élő szlovének a vend nyelvjárást beszélik, amely a szlovénnek egy archaikus állapotát őrzi. Zárt tömbben élnek, jellemzően Vas megyében (Szentgotthárdon és környékén: Alsószölnökön, Apátistvánfalván, Felsőszölnökön, Kétvölgyön, Orfalun, illetve Szakonyfaluban), de találunk szlovéneket Budapesten és Mosonmagyaróváron is. A magyarországi szlovén kisebbség demográfiai mutatói nem kedvezőek, ráadásul körükben igen erős az asszimiláció. Számukra öt óvoda, négy általános iskola és egy gimnázium programjában van mód szlovén nyelvű oktatásra. A szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskolán szlovéntanárképzés is folyik. 1990-ben alakult meg Szentgotthárdon a Magyarországi Szlovének Szövetsége, amely fő céljai között a szlovén nyelv és kultúra ápolását, valamint terjesztését tartja számon. Hasonló céllal jött létre a Budapesti Szlovének Szervezete, illetve a Kossics Alapítvány. 1998-ban nyílt meg Szentgotthárdon a konferencia- és kiállítóteremnek, étteremnek, szállodának is otthont adó Szlovén Kulturális és Információs Központ. Mohácson a Kanizsai Dorottya Múzeum, valamint Szentgotthárdon a Szentgotthárdi Múzeum őrzi e kisebbség néprajzi emlékeit. A szlovén kisebbség a Magyar Rádióban heti 60 percnyi műsoridővel rendelkezik, a Magyar Televízióban pedig havi két alkalommal, összesen 25 percben közvetítenek szlovén nyelvű adást. A *Porabje* című, kéthetente megjelenő lapnak Szentgotthárdon található a szerkesztősége. 1995-ben alakult meg szintén Szentgotthárdon az Országos Szlovén Önkormányzat, felsőszölnöki székhellyel. 1998-ban 10 szlovén kisebbségi önkormányzat

alakult hazánkban. A Magyarországi Szlovének Szövetsége évente két-három szlovén nyelvű könyv kiadásában vesz részt.

A magyar kormány 2004. december 5-re népszavazást írt elő a határon túli magyarság számára adandó kettős állampolgárság bevezetésének lehetőségéről. Ez a kezdeményezés kézzelfogható közelségbe kívánta hozni a magyarság virtuális újraegyesülését – még ha politikai határok is választják el egymástól az anyaországban, valamint a Felvidéken, Erdélyben, Ukrajnában, Burgenlandban, a Vajdaságban, továbbá a világ számos országában élő magyarokat. A népszavazás során azonban a választójoggal rendelkező magyar állampolgárok többsége elvetette ezt az intézményt. Mi lehet a nem szavazatok hátterében? Talán a szociális juttatások elvesztésétől, vagy csökkenésétől való félelem? Az irigység? A Magyarországra potenciálisan bevándorló munkavállalók tömegeitől való félelem? A választójog olyan személyekre való kiterjesztésétől érzett félelem, akik nem Magyarországon élnek, nem ismerik belülről a magyar politikai életet? Vagy inkább józan megfontolás? Talán a politikai elit egyet nem értése ebben a kérdésben? Vagy ezek együttese?

A kettős állampolgárság feltehetően automatikus összefüggést teremtene származás és állampolgárság között a határainkon túl élő magyarság számára, illetve együtt járna minden olyan joggal, amely a magyar állampolgárokat megilleti: választójog, európai uniós útlevél, ingyenes egészségügyi ellátás, a közoktatásban való ingyenes részvétel joga, az áttelepüléskor automatikusan járó minimális nyugdíj. Az anyaországi magyarok nemmel szavazó többsége úgy gondolja, hogy a magyar egészségügyi és oktatási rendszer nem elég felkészült több millió potenciális ügyfél fogadására, valamint a választójogot sem kívánja kiterjeszteni nem Magyarországon élő és nem Magyarországon adózó milliók számára. Az Európai Unió sem fogadta kitörő lelkesedéssel a kettős állampolgárság intézményét, mivel az automatikusan együtt járna a magyar útlevél, így az európai uniós vízum megszerzésével is. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy nem minden, a határainkon túl élő magyar tudna élni a kettős állampolgárság lehetőségével. Ukrajna alkotmánya egyáltalán nem ismeri a kettős állampolgárság intézményét: amennyiben egy ukrán állampolgár elnyeri egy másik ország állampolgárságát, automatikusan lemond az ukrán állampolgárságáról – tartozzon a többségi ukrán néphez, vagy valamely bevándorló, őshonos kisebbséghez. E törvény szellemében az Ukrajnában élő magyarok nem is tudnának élni a kettős állampolgárság előnyeivel.

A potenciálisan magyar állampolgárságért folyamodók száma több millióra tehető. Ennek következtében a nemmel szavazóknak igazuk van abban, hogy Magyarország gazdasága nem bírna el több millió munkavállalót, továbbá a magyar egészségügy, oktatási rendszer és nyugdíjalap is összeomlana, ha hirtelen több millió újabb ügyfelet, diákot kellene fogadnia, illetve több millió nyugdíjasnak kellene legalább a minimális nyugdíj összegét folyósítania. A politikai elitnek pedig nem sikerült az emberek többségét meggyőznie arról, hogy a kettős állampolgárság megszerzése után több millió vajdasági, erdélyi vagy felvidéki, stb. magyar nem kívánna áttelepülni Magyarországra. Senki sem nyújthat garanciát sem erre, sem az ellenkezőjére.

A határainkon túl élő magyarok viszont ezekre az automatikusan igénybe vehető jogokra gondoltak a legkevésbé, amikor tudomást szereztek a kettős állampolgárság bevezetésének lehetőségéről. Számukra inkább érzelmi okokból, és nem anyagi megfontolásból lenne fontos a magyar állampolgárság megszerzése. Többségük kettős állampolgárként sem kívánna Magyarországon letelepedni. Annál is inkább, mivel erre az 1980-as évektől kezdve – amióta körülbelül 2.000.000 magyar származású, de román, ukrán, szerb vagy horvát állampolgár vándorolt be Magyarországra – lehetőségük van, és aki eddig nem hagyta el hazáját, az valószínűleg a kettős állampolgárság elnyerése után sem tenné azt. Számukra a kettős állampolgárság bevezetése azt jelentené, hogy a magyarság – ha virtuálisan is, de – befogadja őket, elismeri magyarságukat. A határainkon túl élő magyarok úgy vélik, hogy az anyaországi magyarok ezt az érzést nem kívánták velük megosztani. A Vajdaságot

kivéve eddig sem a határainkon túl, sem Magyarországon nem merült fel az a gondolat, hogy a kisebbségben élő magyarok a származásuk miatt üldözésnek lennének kitéve. Számukra a kettős állampolgárság nem a jogi védelmet, hanem az etnikai hovatartozást igazoló okmányt jelentené. A kettős állampolgárság ügyében történt népszavazás tipikus példája a különböző (politikai, gazdasági) érdekek ütközésének, amelyből legalább az egyik fél mindig vesztesen kerül ki.

Az, hogy Németország az 1990-es években, tehát Lengyelország európai uniós csatlakozása előtt a sziléziai németek esetében lehetővé tette a német állampolgárság elnyerését, precedens arra, hogy egy uniós ország kiterjesztette a saját állama által megadható állampolgárságot az Európai Unió határain kívül élő személyekre. Ha Magyarország is lehetővé tenné a kettős állampolgárság bevezetését a határainkon túl élő magyarok esetében, ugyanez lenne a helyzet (kivéve a burgenlandi, erdélyi és felvidéki magyarokat, akik uniós országban élnek). Az Európai Unió pedig nem biztos, hogy jó szemmel nézné, ha a vajdasági, illetve ukrajnai magyarok a kettős állampolgárság elnyerésével egycsapásra uniós állampolgárságot kapnának.

A határainkon kívül élő magyarok jelentős tömbjét alkotják az ausztráliai magyarok, akik lélekszáma eléri a 63.000-t. Közülük körülbelül 30.000-en Sidneyben, szintén 30.000-en Melbourne-ban élnek, körülbelül 3.000-en az ország többi városában, szétszórva. Az ausztráliai magyarok számára nincs lehetőség magyar nyelvű oktatás igénybevitelére, de a közszolgálati rádió heti háromszor sugároz magyar nyelvű adást. Ausztráliában az adott kisebbség létszámától függ, hogy a rádió hetente milyen gyakran és hány perces műsoridőt biztosít számára. A lengyelek például heti négy, a görögök pedig heti két alkalommal sugározhatnak kisebbségi nyelvű műsort.

A határainkon kívül élő magyarokról beszélve nem feledkezhetünk meg a csángókról, vagy moldvai magyarokról sem. A csángó elnevezés azon magyar népcsoportok összefoglaló neve, akik a Kárpátoktól keletre, Románia Moldvának nevezett tartományában, Székelyföld mellett, de azzal nem egy földrajzi egységet alkotva élnek. A *csángó* szó eredeti jelentése *elkóborló, elvándorló*. Első előfordulása 1400-ra tehető, és gúnynévként a Moldvába folyamatosan kivándorló székely népcsoportok elnevezésére terjedt el. Ők magukat – a moldvai székelyektől megkülönböztetendő – magyaroknak nevezik. Lakhelyük, történelmük, kulturális hagyományaik és nyelvjárásuk alapján több csoportba sorolhatjuk a csángókat: moldvai csángók (akik Nyugat- és Délnyugat-Moldvában élnek szétszórva), gyimesi csángók (akik a Gyimesi-szorosban élnek három községben), a dévai csángók (akik tulajdonképpen a Bukovinából Hunyad vármegyébe telepített székelyek), valamint a hétfalvi csángók (akik a barcasági magyar településeken élnek). A bukovinai és az aldunai székelyek megkülönböztetik magukat a csángóktól, bár a laikusok igen gyakran összekeverik őket. Moldvában az 1992-es népszámlálás során 240.038 személy vallotta magát katolikusnak. A moldvai katolikus vallású személyek a szakirodalom szerint magyar származásúak, bár ez nem teljesen így van: vannak közöttük lengyel, német, olasz, valamint román eredetű népcsoportok is, akik mára teljesen egybeolvadtak a magyarokkal. A moldvai csángók tehát etnikailag egyáltalán nem nevezhetők egységesnek. A kedvező demográfiai helyzetnek köszönhetően a moldvai csángók száma egyre nő, 1930-hoz képest több mint a duplájára nőtt. Számuk 1859-ben 52.881, 1899-ben 88.803, 1912-ben 97.771, 1930-ban pedig 109.953 volt. Ez a szám 1992-ben elérte a 240.038-at. Az 1992-es adatok alapján a csángók Moldva összlakosságának 6%-át alkotják. A moldvai csángók a népszámlálási adatok szerint elvesztették őseik anyanyelvét, és a magyarságtudat sem jellemző rájuk. Ma körülbelül 0,8%-uk – a 240.038 moldvai katolikus személy közül mindössze 1.826 fő – vallja magát magyarnak. A nyelvvesztés okai a modernizációban, illetve a globalizációban keresendők. A falvak hagyományos élete mára teljesen megváltozott, az emberi kapcsolatok fellazultak, és – elsősorban tanulmányi, illetve gazdasági okok miatt – egyre gyakoribb az elvándorlás. Az

ingázók általában a nagyobb városokba kerülnek, ahol mind formális, mind informális helyzetben inkább a románt, mint a magyart használják. A városokban élő csángó családok gyermekei ma már egyáltalán nem beszélnek magyarul. A globalizáció felgyorsította az asszimilációs és az akkulturációs folyamatokat is. A moldvai csángók mindössze 43%-a él olyan etnikailag homogén településen, amelyben egyáltalán lehet hallani magyar szót. Mára a moldvai katolikus lakosság jelentős része elrománosodott. A moldvai csángók identitástudatának alakulásához hozzá kell tennünk, hogy abban nem játszik főszerepet a nyelv. Ők maguk a hozzájuk legközelebb álló csoportoknak nem a magyarokat, hanem a többi csángó faluban élő lakosságot tartják, függetlenül attól, hogy az milyen nyelvet beszél. Esetükben sokkal fontosabb a vallás kérdése: moldvai csángó az, aki katolikus. A csángók a hagyományos kultúrára, folklórra sem úgy tekintenek, mint a nemzeti egység biztosítójára. Ennek az az oka, hogy Moldvában nem alakult ki olyan értelmiségi réteg, amely az asszimiláció folyamatát megállíthatta volna, illetve felvállalta volna a magyar kultúra közvetítését a csángók körében.

V. 18. Málta

Málta, hivatalos nevén Máltai Köztársaság, államformáját tekintve parlamentáris köztársaság, Dél-Európában, a Földközi-tengerben található szigetország, nem messze Szicília partjaitól. Területe 316 km², lakossága körülbelül 382.000 fő. Málta az Európai Unió egyik legkisebb területű országa, közigazgatásilag hat kerületre oszlik, hivatalos nyelvei a maghreb nyelvek csoportjába tartozó máltai arab és az angol, de a lakosság túlnyomó része beszél az olaszt is.

Málta – ókori nevén Melite – kedvező földrajzi fekvése miatt a hódító hadjáratok kedvelt célpontjává vált már az ókorban is. I. e. 1000 körül a föníciaiak gyarmatosították, majd a VIII. században a görögök, illetve a VI. században a karthágóiak telepedtek le a szigeten. I. e. 218-tól i. sz. 395-ig Málta a Római Birodalom részévé vált, majd 395-től 870-ig a bizánciak szállták meg. 454-ben a vandálok, 494-ben pedig a keleti gótok is meghódították. 870-ben következett az arab uralom, amely jelentős mértékben hatást gyakorolt a szigetország nyelvi és kulturális fejlődésére. Ma is számos műemlék őrzi az arab hódítás és uralom nyomait. 1090-ben a szicíliai normannok hódították meg Máltát, amely 1266-tól a szicíliai hercegség, később a szicíliai királyság részét képezte. Málta történelmére nem a népfelkelések, hanem sokkal inkább az idegen hódítások nyomták rá bélyegüket.

V. Károly 1530-ban a Rodoszból elűzött johannita rendnek adományozta a szigetet, haditámaszpontként. A rend ekkor felvette a máltai lovagrend nevet, és több mint két évszázadig, 1798-ig uralkodott a szigeten. Ebben az évben Bonaparte Napóleon csapatai szállták meg Máltát, majd 1804. szeptember 4-én a Nelson admirális által vezetett angol hadsereg. Az országot Nagy-Britannia 1814-ben vette fel a gyarmatai közé. Málta a kedvező földrajzi fekvése miatt vált fontos brit koronagyarmattá: katonai, haditengerészeti támaszpontként funkcionált. 1869-ben, a Szuézi-csatorna megnyitásával az addigi jelentőségénél is sokkal fontosabbá vált a máltai támaszpont, az angolok egyszerűen elsüllyeszthetetlen csatahajónak nevezték.

Az első világháború során Málta – bár semleges kívánt maradni – kénytelen volt Nagy-Britannia érdekeit szolgálni, mint brit haditengerészeti támaszpont. 1921. április 14-én azonban az ország vezetőinek sikerült elfogadtatniuk az ország önálló alkotmányát, amely korlátozott öngazgatást biztosított Máltának. A máltai alkotmány nem sokáig maradt érvényben, ugyanis a második világháború idején hatályon kívül helyezték. A szigetországot a német csapatok 1940-ben szállták meg. Az 1940-43-as évek között Máltát súlyos bombatámadások érték, amelyek hatalmas károkat okoztak mind a gazdasági életben, mind a

műemlékekben. A második világháborút lezáró békekötés után helyreállt az ország gazdasági élete.

Nagy-Britannia 1947. szeptember 5-én, a máltai nemzeti erők követelése nyomán, kénytelen volt elfogadni az új máltai alkotmányt, amely a teljes belső öngazgatást, a saját törvényhozó testület felállítását, valamint az önálló máltai kormány megalakítását is biztosította. A különböző pártok a függetlenség kérdésében nem voltak egységesek: a kormánykoalíció megelégedett az addigi eredményekkel, a Máltai Munkáspárt azonban a teljes függetlenség mellett szállt síkra. A belső hatalmi harcokat megelévelve a brit kormány 1958-ban a teljes hatalmat átvette. Létrehozták a törvényhozó testületet, és megalakították a máltai kormányt.

Málta azonban csak 1964. szeptember 21-én nyerte vissza teljesen függetlenségét. Az ország 1970-ben társulási szerződést kötött a Közös Piacca, majd 2004. május elsején másik kilenc országgal együtt az Európai Unió tagállamává vált.

Nagy-Britannia ma is védi gazdasági, illetve katonai pozícióit a szigetországban, amely semmit sem veszített stratégiai jelentőségéből. De azt meg kell jegyeznünk, hogy 1979. március 31-én bezárták az itt létesített NATO-támaszpontot.

Málta lakosságának száma körülbelül 382.000 fő, hivatalos nyelvei a maghreb nyelvek családjába tartozó máltai arab és az angol, köznyelvként elterjedt az olasz használata is – Szicília közelsége miatt. Az ország csatlakozása után az Európai Unió felvette hivatalos nyelvei közé a máltai arabot, amely nem régóta, csak 1936 óta hivatalos nyelve az országnak, felváltva az olaszt. Érdekességként jegyzem meg, hogy az angol ugyanebben az évben vált a szigetország hivatalos nyelvév. A máltai arab szoros rokonságban áll az arab nyelvvel, pontosabban annak észak-afrikai dialektusával, de történelme során a dél-olasz (szicíliai) és az angol nyelvből is sokat átvett, mind a fonetikát, mind a lexikát tekintve. A máltai az egyetlen sémi nyelv, amely a latin betűs ábécét használja. Első fennmaradt írásos emléke Pietro Caxaro XV. században született költeménye, az *Il Cantilena*. Málta lakosságának 96,3%-a máltai (olaszok és britek leszármazottai), 2,2%-a brit, 1,5%-a pedig egyéb származású, bevándorló kisebbség. A lakosság körülbelül 97%-a, mintegy 380.000 fő beszéli a máltait. A katolikus vallás az ország törvény szerinti államvallása, a lakosság körülbelül 90%-a e vallás hívének vallja magát, anglikán vallású pedig az ország lakosságának 2%-a. A vallásszabadság a sziget teljes népessége számára biztosított.

Málta nyelvpolitikájára a pluralizmus jellemző. Ez azt jelenti, hogy a lakosság nagy része beszél angolul és/vagy olaszul, ám a hivatalos nyelvek a máltai, illetve az angol. Az utca- és a helységnév-táblák többsége angol-máltai kétnyelvű (mindig az angol felirat áll az első vagy a felső helyen), ugyanez vonatkozik az intézményneveket tartalmazó táblákra is. Azonban ha egy turista csak olaszul beszél, esélye van arra, hogy szót fog tudni érteni a máltai lakosokkal. Mivel a piciny szigetországot évente több millió turista keresi fel, a lakosság túlnyomó része pedig az idegenforgalomból él, az üzletek, bárók, éttermek, szállodák és egyéb szórakozóhelyek feliratai célszerűen angol nyelvűek, vagy angol-máltai kétnyelvűek, de mindig az angol felirat a nagyobb, vagy az áll az első helyen. A rendőrségi épületek nevét is inkább angolul írják ki, főleg a külföldi turisták által leginkább látogatott részeken. Málta egyik hivatalos nyelve az angol, a főbb napilapok angolul jelennek meg. A brit kultúra hatásai több területen is érezhetőek: ilyen például a bal oldali közlekedés. Az iskolában használatosak máltai és angol nyelvű tananyagok is, ami megkönnyíti a gyerekek kétnyelvűvé válását. Mivel Málta területén nem élnek jelentősebb számú kisebbségi csoportok, az ország nyelvpolitikájának legfontosabb kérdése a máltain, illetve az angolon vagy olaszon kívül más nyelveken is beszélő tolmácsok, fordítók megfelelő színvonalú képzésének megszervezése.

Ez pedig nagyon fontos kérdés, mivel a máltai arab az Európai Unió egyik hivatalos nyelve 2004. május elseje óta, aminek következtében minden uniós dokumentumot, törvényt,

rendeletet, szabályt le kell fordítani erre a nyelvre is. Málta lakosainak joguk van anyanyelvükön az ügyes-bajos dolgaikkal a különböző intézményekhez fordulni, továbbá az uniós intézményeknek kötelességük máltai nyelven válaszolni ezekre a beadványokra. Az Európai Parlament ülésein a máltai képviselők is felszólalhatnak anyanyelvükön, kötelező a tolmácsolás biztosítása számukra. Az uniós intézmények a szerződéseket, jogszabályokat, rendeleteket és törvényeket is kötelesek máltai nyelvre lefordítani, illetve a máltai lakosság rendelkezésére bocsátani. A brüsszeli, strasbourgi vagy luxemburgi uniós intézményekben dolgozó máltai ügyintézőknek is joguk van a máltai nyelv használatához – bár számukra éppúgy, mint más országok uniós munkavállalói számára – kötelező valamely munkanyelv/ek ismerete. A máltairól vagy máltaira való fordításnak és tolmácsolásnak valamennyi uniós hivatalos nyelv esetében biztosítottnak kell lennie, az Európai Uniónak máltaiul tudó tolmácsokat, fordítókat is alkalmaznia kell. Az már más kérdés, hogy van-e kellő számú máltai-finn, máltai-észti, máltai-magyar vagy máltai-görög tolmács. Az uniós hatóságoknak gyakran nem kis gondot okoz a máltai politikai intézmények, valamint az Európai Unió intézményei közötti kapcsolattartásban, hogy a megfelelő képesítéssel rendelkező máltai-egyéb nyelven beszélő fordítók és tolmácsok hiánya miatt nem könnyen biztosítható az intézmények által elfogadott minden jogi szöveg máltai nyelvű megjelenítése. A helyzetet Málta uniós csatlakozása után egy, három évnyi átmeneti időszakra, vagyis 2007. május elsejéig némileg enyhítette az 1. rendelet 8. cikke, amely a jelzett időpontig lehetővé tette, hogy az Európa Tanács – az érintett tagállam kérelmére – döntést hozzon a nyelvhasználat kérdésében azon tagállamokra vonatkozóan, amelyek egynél több hivatalos nyelvet ismernek el területükön. Mivel Málta alkotmánya értelmében az ország hivatalos nyelvei a máltai és az angol (az országban pedig minden jogszabályt máltai és angol nyelven is ki kell hirdetni), az Európai Unió hatóságai is eltekinthettek a jogi szövegek máltai nyelvű megjelentetésétől, amennyiben ez végleg megoldhatatlan feladatot jelentett volna az illetékesek számára. Az 2007. május elseje előtt is érvényes rendelkezés volt, hogy összeütközés esetén, amikor rendelkezésre állt a máltai és az angol nyelvű szöveg is (ellentétes értelmű rendelkezés hiányában), a máltai nyelvű szöveg volt az irányadó. Ha egy-egy jogi dokumentum 2007. május elsejéig nem jelent meg máltaiul, csak angolul, az adott európai uniós intézmény nem követett el nagy törvényteleniséget. Az átmeneti időszak végén, tehát 2007. május elseje után, minden olyan uniós jogi dokumentumot, amelyet addig máltai nyelven nem tettek közzé, ezen a nyelven is meg kell jelentetni.

Málta – mivel egyik hivatalos nyelve az angol – népszerű célpont az angolul tanuló fiatalok számára, és nemcsak a turisták esetében. A szigetországban több nemzetközi nyelviskola is működik, amelyek a világ bármely pontjáról fogadják az angolul tanuló diákokat. A máltaiak számára mindazonáltal fontos összetartó erő a máltai nyelv ismerete, a lakosság 97%-a ezt tartja anyanyelvének még akkor is, ha nagy részük beszél angolul vagy olaszul is. A máltaiak e három nyelven kívül nem nagy arányban beszélnek idegen nyelveket: az ország lakosságának körülbelül 0,6%-a vallja azt, hogy beszél valamilyen nyelvet az angolon, máltain, illetve az olaszon kívül.

Mivel Máltán nem él számottevő kisebbség, az Európai Unió tagállamai közül éppen itt a legnagyobb a többségi nemzethez való tartozás büszkesége: mintegy 98%-os. Jelentős máltai származású kivándorolt személy él Ausztráliában, az Amerikai Egyesült Államokban és Kanadában, többségük még ma is beszéli ősei nyelvét.

V. 19. Nagy-Britannia

Nagy-Britannia, hivatalos nevén Egyesült Királyság, államformáját tekintve parlamentáris monarchia, Nyugat-Európában található, a brit szigeteken. A Nagy-Britannia elnevezés magában foglalja Angliát, Észak-Írországot, Wales hercegséget, valamint Skócia

királyságot. Európa utolsó gyarmata, az Ibériai-félszigeten található Gibraltár is Nagy-Britannia társult része. Nagy-Britannia jelenlegi gyarmatai: az Afrikában található Szent Ilona, Ascension és Tristan de Cunha szigetek, az Óceániában fekvő Brit Indiai-óceáni Terület és a Pitcairn-sziget, az észak-amerikai Bermuda, a közép- és dél-amerikai Turks- és Caicos-szigetek, Kajmán-szigetek, Belize, Brit Virgin-szigetek, Dél-Georgia és Déli-Sandwich-szigetek, valamint a vitatott státusú Falkland-szigetek, Ázsiában a Nyugat-indiai Szövetségi Államok. Hongkong 1996-ban került vissza Kínához. Anglia közigazgatási beosztása: 39 grófság, hat városi grófság.

A jégkorszakban a brit szigetek egy területet alkottak Európa jelenlegi szárazföldi részével. Körülbelül az i. e. VI. évezredben váltak le a kontinensről a szigetek, ahol hamar megjelentek és letelepedtek az őslakók. Az i. e. I. évezredben jelentek meg a szigeteken a kelta törzsekhez tartozó gaelek, akik a britek és a belgák őseinek tekinthetők.

A római seregek az i. sz. 43-ban jutottak el a brit szigetekre, rövid időre elfoglalták Dél-Skóciát, egészen 211-ig próbálkoztak Britannia elfoglalásával, de mindhiába: a III. század elején visszavonultak. Római kori települések még őrzik a Római Birodalom városainak felépítését, például a hódító helytartók tették fontos kikötővé a kelta alapítású London városát. A római társadalom felépítése visszatükröződött a III-V. századi brit társadalomban is, a VI. század elejére alakult ki és szilárdult meg a kelta osztálytársadalom. Az V. század folyamán jelentek meg a szigeteken az angolok, a jütök, valamint a szászok, akik a kelta lakosság egy részét kiirtották, földjeiket pedig felosztották egymás között. A bretonok a hódítók elől átkeltek a csatornán keresztül a mai Franciaország Bretagne nevű tartományába. A kereszténység felvétele elősegítette a feudális hűbéri társadalom kialakulását, a VII. század elején megalapították a canterbury és a yorki érsekséget.

A VIII. század végétől fogva az angoloknak a normannok támadásait kellett visszaverniük, azonban ez nem mindig sikerült, és azok a tengerparti vidékeken, illetve a nagyobb folyók mentén letelepedtek. A vikingek elleni harcok egyesítették az angolszász államok erejét, és a felszabadított kis királyságok egy nagy államszövetségben tömörültek. 973-ban koronázták meg Anglia első királyát, Edgárt. A XI. század végén Hódító Vilmos normann herceg elfoglalta az angol trónt, megalapította a normann dinasztíát, de ugyanakkor megtartotta franciaországi hatalmát is. Kisajátította az angol földbirtokokat, és a normannok a csatornán velük együtt átkelt franciákkal letelepedtek Angliában. A normann, illetve a francia kultúra és nyelv nagy hatást gyakorolt az angol kultúrára és nyelvre. A XII. század során az angolok meghódították Írországot és Skóciát. Skócia 1328-ban visszanyerte függetlenségét. A Lancaster-dinasztia, amelyet a XIV. században alapítottak meg, győztesen került ki a százéves háborúból, ekkor Normandia kénytelen volt behódolni Angliának. Azonban az angol hűbéri társadalom erős gazdasági hanyatlásnak indult, felerősödtek a nemesség belső villongásai, amelyek az 1455-ös rózsák háborújában érték el tetőpontjukat, majd az angol nemesség eltűnéséhez vezettek. A Tudorok a XV. század végén alapították meg dinasztiajukat. VIII. Henrik uralkodása alatt, a XV. század közepe táján egyesítették Walest Angliával, továbbá az ő nevéhez fűződik az anglikán egyház megalapítása is.

A XVI-XVII. században, I. Erzsébet uralkodása idején állt helyre a polgárság és a korona kapcsolata. Anglia 1588-ban legyőzte a Spanyol Armadát, ezzel jelentős amerikai gyarmatokra tett szert. A Tudorokat követő Stuartok idején Anglia és Skócia perszonálunióba lépett. A Stuartok abszolutisztikus uralomra törtek, több polgárelles intézkedést is bevezettek. A király és a polgárság viszonyának jelentős megromlása az 1640-es angol polgári forradalom kitöréséhez vezetett. A felkelők halálra ítélték, majd kivégezték I. Károlyt, illetve kikiáltották a polgári köztársaságot, amelynek első vezetője Cromwell Olivér volt. A royalisták a trónra ültették II. Károlyt, ebben a törekvésükben több gyarmati ország is támogatta őket. A nemesség és polgárság két részre szakadt: a mai napig egymás ellen politizáló toryk és wighek pártjára. Anglia a XVII. században élte virágkorát, ekkor

alapították a Természettudományi Akadémiát, illetve ekkor nőtt jelentősen az ország gyarmatbirodalma. Az ország a XVIII. század során több háborúban is részt vett (spanyol örökösödési háború, osztrák örökösödési háború, hétéves háború), gyarmatbirodalmának területe ekkor érte el legnagyobb kiterjedését. Anglia gyarmatbirodalma e század végére átrendeződött: az amerikai függetlenségi háborúk a szuverén észak-amerikai államok megalakulásához, majd egyesüléséhez vezettek. Az 1776-os Függetlenségi Nyilatkozatot Anglia kénytelen volt elfogadni, azonban a felszabadított rabszolgák Sierra Leonében való letelepedése újabb angol gyarmati ország megalakulását jelentette.

A XVIII. század végi, XIX. század eleji belpolitikai viszályokat az írek a függetlenségi háborúk kirobbantására használták fel, azonban azok nem jártak sikerrel. Az események 1800-ban az Unió-törvény elfogadásához, továbbá a Nagy-Britannia és Írország Egyesült Királyság megalakításához vezettek.

1793-ban Anglia, a francia polgári forradalom elfojtására törekedve, szövetséget kötött több európai állammal. Nelson admirális a Trafalgárnál vereséget mért a francia flottára, 1815-ben Waterloonál legyőzték Napóleont, aki ezután száműzetésbe kényszerült. Anglia ekkor az eddigieknél is nagyobb mértékben megnövelte gyarmati területeit, és a világ vezető hatalmává nőtte ki magát.

A XIX. század végére Nagy-Britannia – a dinamikusan fejlődő Amerikai Egyesült Államokkal, illetve Németországgal szemben – fokozatosan elveszítette monopolhelyzetét. 1900 körül zárult le a világ felosztása a nagyhatalmak között, amely azt eredményezte, hogy Nagy-Britannia gyarmatbirodalma továbbra is számottevő maradt.

Nagy-Britannia az első világháború idején annektálta Egyiptomot és Ciprust, korábbi szövetségeseinek, Németországnak pedig hadat üzent. Az ország helyzetét nehezítette, hogy a külső háborúk mellett az ír függetlenségi törekvéseket is el kellett nyomnia. Az első világháborút lezáró 1919-es versailles-i béke értelmében az afrikai és ázsiai német gyarmatokat Nagy-Britanniának ítélték. A két világháború közötti években stabilizálódott az ország gazdasági helyzete, bár az 1930-as évek gazdasági világválságát Nagy-Britannia is megsínylette.

A második világháborúban Nagy-Britannia nem maradt semleges, Lengyelország 1939. szeptember elsejei letámadása miatt Németországnak hadat üzent. 1940. áprilisáig azonban tevételesen nem vett részt a harcokban: ez évben Winston Churchill került a miniszterelnöki székbe, ekkor Anglia is harcba szállt Németország ellen. 1941. július 12-én kötötte meg a Szovjetunióval a közös hadviselésről szóló egyezményt. A háborút 1945-ben sikerült lezárni a német csapatok legyőzésével. Nagy-Britannia – bár a győztes országokhoz tartozott – a háborúból gazdaságilag és politikailag is legyengülten került ki. Az Amerikai Egyesült Államoktól jelentős kölcsönöket vett fel, ami az ország súlyos eladósodásához vezetett. Nagy-Britannia 1949-ben felvételt nyert az Észak-atlanti Szövetség Szervezetének tagjai sorába, valamennyi nyugat-európai gazdasági és politikai szervezetnek alapító tagja volt, 1992-ben aláírta az Európai Unió megalakulását jelentő Maastrichti Szerződést. A XX. század közepétől kezdve felgyorsult a brit gyarmatbirodalom széthullása, Nagy-Britannia egymás után veszítette el gyarmati területeit. 1949-ben Írország is kilépett a Brit Nemzetközösségből, amelynek jelenleg Anglia, Wales, Skócia, valamint Észak-Írország a tagjai. Angliában a mai napig három nagy politikai párt csatározik a parlamenti mandátumokért: a konzervatívok, a liberálisok és a munkáspártiak.

Nagy-Britannia lakossága 58,5 millió fő. Ebből 85% az angolok aránya, 10% a skótoké, 2-2% az íreké és a walesieké, 1% pedig egyéb származású. Nagy-Britannia hivatalos nyelve az angol, amely minden lakott kontinensen rendelkezik anyanyelvi beszélőkkel. L₁-ként a világ ötödik legerjedtebb nyelve, L₂-ként viszont az első helyen áll. Ennek következtében számos, egymással teljesen egyenértékű változata alakult ki szerte a világon. Ismeretes az úgynevezett [pidgin](#) English verzió is, amelyet a [Karib-tenger](#) környékén

beszélnek, és amely egyfajta afrikanizált, erősen leegyszerűsített angol nyelvet jelöl. Az úgynevezett [Basic English](#) az angol nyelv mesterségesen 850 szóra csökkentett változata, amelyet egy angol nyelvész, [C. K. Ogden](#) alkotott meg, és amely elsősorban a számítástechnikában használatos. Mindazonáltal nem árt figyelembe venni, hogy a szintén minden lakott kontinensen használatos, illetve L₁-ként az angolnál jóval több anyanyelvi beszélővel rendelkező spanyol sokkal kevésbé esett szét változatokra, sokkal egységesebb képet mutat. Az angol nyelv magas presztízsét, valamint nagy jelentőségét mutatja, hogy az Európai Unió a német és a francia mellett felvette a munkanyelvei sorába.

Az angol nyelv jelenleg egyike a [Föld](#) leggyakrabban használt nyelveinek, főleg tanult nyelvként. Az Egyesült Királyság hivatalos nyelve és azon kívül, hogy az Európai Unióban is hivatalos státust élvez, a szervezet egyik munkanyelve is. Az angolnak körülbelül 446 millió anyanyelvi beszélője van napjainkban, emellett a világ első számú, másodikként használt nyelve is. Körülbelül 650 millióra tehető azok száma, akik L₂-ként beszélik. Besorolásáról már volt szó a német nyelvnél.

Nagy-Britannia kisebbségi csoportjai közül az egyik legnagyobb a muzulmánok közössége. Első tagjai a XIX. században tengerészként érkeztek új hazájukba, de a legnagyobb számban a második világháborúban telepedtek le itt. A XX. század második felében a brit ipar és gazdaság dinamikus fejlődése egyre több képzett szakmunkás bevándorlását tette szükségessé. A munkaerő-utánpótlást egyrészt a volt gyarmatokról (elsősorban Indiából) származó munkások jelentették, másrészt az arab országokból érkező munkavállalók. Többségük a magasabb életszínvonal elérése céljából hagyta el otthonát, számukra Nagy-Britannia a lehetőségek hazájának bizonyult. Az 1960-as évekre olyan sokan telepedtek le Nagy-Britanniában, hogy a brit kormány szükségesnek látta törvényileg szabályozni a bevándorlók számát. A már házas férfiak legközvetlenebb hozzátartozói teljesen legálisan követhették a családfőt. Számukra az úgynevezett hosszú távú tartózkodási engedélyt adták ki, amely addig volt érvényes, ameddig a családfő is Nagy-Britanniában élt és dolgozott. Az 1970-es években megnőtt a Kelet-Afrikából származó bevándorlók száma. Az 1950-es években körülbelül 23.000 muzulmán személy élt Nagy-Britanniában, 1961-ben 82.000, 1971-ben 369.000, 1981-ben 553.000. 1991 óta számuk meghaladja az 1.000.000, 2001 óta pedig az 1,5 millió főt. 80%-uk Indiából, Pakisztánból, illetve Bangladeshből származik.

A Nagy-Britanniában élő társadalom sokgyökerű, azaz sokszínű nyelvi, kulturális, vallási és etnikai gyökerekkel rendelkezik. Az ország lakossága több mint 58 millió fő. Ez a szám a sok bevándorló miatt állandóan növekszik. Jelenleg 2,4 millióra tehető a bevándorló kisebbségek száma, vagyis az összlakosság körülbelül 5%-a. Egy részük (mintegy 50%-uk, azaz valamivel több mint 1.000.000 fő) második generációs bevándorló, aki, bár a szülei még külföldön születtek, már Nagy-Britanniában látta meg a napvilágot.

Nagy-Britannia vallási kisebbségei közül legmagasabb az iszlám híveinek az aránya. Többségük a volt gyarmatokról származik, és a második világháború után lépett Nagy-Britannia földjére. A Nagy-Britanniában élő pakisztániak száma eléri az 500.000 főt. A Bangladeshből, Indiából, Malajziából, illetve Afrika különböző országaiból származók száma majdnem 1,5 millió. A török ciprióták külön csoportot alkotnak a Nagy-Britanniában élő iszlám lakosság között. Ők is több hullámban érkeztek új hazájukba, az 1950-es évektől kezdve. A Nagy-Britanniában élő iszlám vallású személyek nagy része gazdasági okokból hagyta el hazáját.

Az 1960-as években nagy belpolitikai vihart kavart az 1961-es és 1962-es, emigránsokra vonatkozó törvény (Commonwealth Immigration Act). A brit társadalom egy részében fellelhetőek voltak a rasszizmusra utaló jelek: tüntetésekkel próbálták megakadályozni a „színes emigránsok” bevándorlását és letelepedését, továbbá követelték a kiadandó letelepedési engedélyek számának korlátozását. A társadalom másik része

szükségesnek tartotta a világ szegényebb részeiből származó emberek segítségét, és úgy gondolta, hogy a dinamikusan fejlődő brit iparnak is sok új munkáskézre van szüksége. 1968-ban vezették be azt a megszorító intézkedést, amely szerint azok, akiknek ugyan érvényes brit útlevelük volt, de családi kötelek nem fűzték őket Nagy-Britanniában, nem kaphattak hosszú távú tartózkodási engedélyt. Nagy-Britanniában az 1960-as években a „munkáskezek importja” egyenlő volt a muzulmán személyek bevándorlásával és letelepedésével. A brit censzusokon nem kérdezik rá az egyén vallására, a nemzetiség kérdésénél pedig sokkal lényegesebb a születési hely: a születési helyből lehet következtetni az illető vallására és nemzetiségére.

A nagy létszámú iszlám közösség Nagy-Britanniában való letelepedésének egyenes következménye az ország vallási térképének átrajzolása. A brit lakosság túlnyomó része anglikán vallású, valamint nem csekély a katolikusok, illetve a reformátusok aránya sem. Az iszlám híveinek ilyen nagy mértékű megjelenése újabb színfoltot jelent az ország vallási életében, ugyanakkor nem kis problémát jelent a többség vallásától eltérő hitű személyek vallásgyakorlásának lehetővé tétele. Az iszlám hívei nem egy tömbben, hanem sporadikusan telepedtek le Nagy-Britanniában, leginkább a nagyobb városok külső kerületeiben. Nagy-Britannia területén közel 700 mecset szolgálja az iszlám híveit, akik számára adott a lehetőség, hogy vallásuk valamennyi előírását be tudják tartani, oly módon, hogy azzal ne sértsék a nem iszlám hívek jogait, szokásait, érzéseit és értékeit. Az iszlám hitet elhagyó és a katolikus hitet felvettek számáról nem állnak rendelkezésre pontos adatok, ám a statisztikák több ezer olyan britről tudnak, akik az iszlám hitre tértek át. Az iszlám hívei és egyáltalán az arab országokból származó személyek tartják fenn Londonban az Iszlám Kultúra Központját, amely a származási országok kultúrájával, történelmével, művészetével, valamint vallási kérdésekkel foglalkozik. Cat Stevens világhírű popénekes – avagy Yusuf Islam – is felvette az iszlám hitet, és Iszlám Kör néven minden szombat délután találkozót szervez az iszlám hívei számára a londoni Iszlám Kultúra Központjában. Iszlám általános iskolát is nyitott, amelyben nagy teret szentelnek a vallási nevelésnek. Az iszlám kultúra hagyományainak ápolásával foglalkozó Islamic Party of Britain és Association for British Muslims létrejötte is az arab országokból származó bevándorlóknak köszönhető. Az iszlám egyetemes vallás, a világ számos országában élnek hívei, túlmutatva minden etnikai és nyelvi kérdésen. Európa, illetve Észak-Amerika országai a muzulmán származású személyek legnagyobb befogadói. Számuk Norvégiában, Svájcban, Franciaországban, valamint Spanyolországban eléri az 500.000 főt, Németországban és Olaszországban pedig meghaladja a 300.000-et. Görögországban körülbelül 140.000, Ausztriában, Portugáliában Írországban közel 80.000, Dániában 44.000 arab származású bevándorló él, Belgiumban és Hollandiában ennél jóval kevesebben, mintegy 30.000-en telepedtek le. A Luxemburgban élő muzulmánok száma nem éri el a 3.000-et.

A sporadikus letelepedés másik következménye az a komoly probléma, amely az arab nyelvű oktatás megszervezésében jelenik meg. Sokkal egyszerűbb olyan településeken megszervezni a többségi nyelvtől eltérő nyelvű oktatást, amelyen viszonylag egységes a kisebbség nyelvi háttere. A Nagy-Britanniában élő bevándorlók második generációjának tagjai már többé-kevésbé megtanulnak angolul, ám a kisebbségi nyelvű oktatás lehetőségének biztosítása számukra nagy segítséget jelent a társadalomba való beilleszkedés terén. Nagy-Britanniában az oktatás nyelve az angol, azonban a nagyobb városokban léteznek kisebbségi nyelven (például arabul) oktató iskolák is. Mindazonáltal a kisebbségi származású gyermekek számára kötelező az angol nyelv tanulása is, legalább heti három órában.

A Nagy-Britanniában élő muzulmánok közel 50%-a brit állampolgár, mivel már itt született. Számukra a társadalomba való beilleszkedés a legfontosabb kérdések egyike. Függetlenül attól, hogy hányadik generációs bevándorlók, minden területen azokat a jogokat követelik, amelyekkel a többségi nemzethez tartozók rendelkeznek. A legfiatalabb generációk tagjai – szüleikkel ellentétben – már nem hajlandók tudomásul venni, hogy ők a társadalom

peremére szorulnak, és céljaik elérése érdekében mindenben alkalmazkodnak a társadalom követelményeihez. Körükben magas a felsőfokú végzettséggel rendelkezők vagy egyetemi, főiskolai tanulmányokat folytatók aránya (körülbelül 45%). Azonban, ha faji megkülönböztetésen alapuló atrocitás éri őket, erőteljes választ adnak a támadásra. A brit törvények is nagyon szigorúak az etnikai alapú erőszakos cselekedetek terén, a hatóságok igen erőteljesen lépnek fel a faji alapon történő diszkriminációval szemben.

A Nagy-Britanniában élő muzulmánokat sokan azzal vádolják, hogy a többségi társadalomtól elszigetelten élnek, és túlságosan is ragaszkodnak őseik kulturális, illetve vallási hagyományaihoz. De kinek van joga ahhoz, hogy megmondja, hogy hol ér véget a kisebbségek számára fontos hagyományok ápolása, amely minden demokráciában normális jelenség, és hol kezdődik az elszigeteltség, amely a többségi társadalomból való kivonulást jelenti? Ezek napjaink modern demokráciáinak nagyon fontos és érzékeny kérdései. A Nagy-Britanniában élő muzulmánok életmódjából arra lehet következtetni, hogy többségük hajlandó új hazája szokásaihoz, érték- és követelményrendszeréhez alkalmazkodni, de oly módon, hogy ne kelljen feladnia ősei szokásait, értékeit, vallását, illetve kulturális hagyományait.

Az antiiszlám propaganda a bizonyíték arra, hogy a brit társadalom egyes tagjaiban igen erős az a nézet, hogy az országban élő muzulmánoknak teljesen asszimilálódniuk kellene. A Rushdie Affair néven elhíresült eset a felszínre hozott több problémát. Salman Rushdie a *Sátáni versek* költője, akinek fejére a verseskötet megjelenése után a legtöbb arab állam vallási vezetői vérdíjat tűztek ki. A nyugati civilizáció viszont a költő mellett állt ki, mondván, hogy a szólásszabadság joga mindenkit megillet, még azt is, aki egy vallás túlzásai ellen lép fel. A brit társadalomban nagyfokú feszültség alakult ki a muzulmánok, valamint a többségi nemzet tagjai között, mivel a Nagy-Britanniában élő muzulmánok azt szeretnék elérni, hogy befogadó országukban ugyanolyan életmódot tudjanak folytatni, mint anyaországukban tennék, anélkül, hogy bárki is beleszólna mindennapi tevékenységükbe. A britek viszont elvárják tőlük, hogy alkalmazkodjanak a befogadó ország hagyományaihoz, szokásaihoz. A Salman Rushdie Affair kapcsán kirobbant vallási vita az egész világon negatív színben tünteti fel az iszlámot mint vallást. A nyugati és az iszlám világ kapcsolatát tovább rontotta a 2001. szeptember 11-i New York-i terrorcselekmény.

Az 1976-os Race Relations Act védi a Nagy-Britanniában élő kisebbségek (cigányok, zsidók, arabok, stb.) mindennemű jogait. 1983-ban adtak ki egy, ma is érvényben lévő dekrétumot, amely mindenfajta etnikai csoport elleni diszkriminációt szigorúan büntet. A dekrétum kiadásának egyik előzménye az úgynevezett Mandla kontra Dowell-Lee ügy volt, amely azért robbant ki, mert egy iskolaigazgató nem engedett be az iskolaépületbe egy olyan szikh diákot, aki – ősei hagyományait tiszteletben tartva – turbánt viselt. A dekrétum hatályba lépésének másik előzménye a Nyazi kontra Rymans Ltd. ügy volt, amely szintén nagy port kavart Nagy-Britanniában: a cég nem akart időt és lehetőséget biztosítani a muzulmán dolgozók részére egy, a számukra fontos vallási ünnep megtartására. 1991-ben hasonló ügy robbant ki: a Commission for Racial Equality kontra Precision Engineering Ltd., amelyben egy olyan munkáltatót marasztaltak el, aki nem volt hajlandó muzulmán személyt alkalmazni. Ezek a peres eljárások is azt bizonyítják, hogy Nagy-Britanniában még nem valósult meg a muzulmánok és a többségi társadalom tagjainak békés egymás mellett élése.

Nagy-Britannia-szerte több muzulmán mozgalom született az 1940-es évektől kezdve, többek között az Ahl-i-Hadith, amelynek fő feladata a mecsetek működésének az ellenőrzése. Az UK Islamic Mission, illetve a Federation of Students' Islamic Societies elsősorban nemzetiségi kérdésekkel foglalkoznak. 1970-ben alakult meg az Union of Muslim Organizations of the UK and Eire, amely a muzulmán világ jelentését hivatott elősegíteni a politikai szférában. A Muzulmán Parlament a Nagy-Britanniában élő muzulmánok politikai képviselőjét látja el. A Muzulmán Intézet kiadta a Muzulmán Kiáltványt, amely a muzulmánok mindennapjait hivatott szabályozni. A Tablighi Jama'at és a Jama'at-i-Islamiah

nemcsak Nagy-Britanniában, hanem több európai országban is kifejti tevékenységét. Céljuk a különböző országokban élő muzulmánok összefogása.

A legtöbb szenvedélyt nem a muzulmánok politikai szerepvállalása, vallásgyakorlása vagy öltözködése váltotta ki, hanem a kisebbségi nyelvű oktatás megszervezésének kérdései. A legtöbb arab származású szülőt aggodalommal tölti el, ha gyermeke a brit iskolákban az iszlám tanításaitól távol álló oktatásban, nevelésben részesül. Az állam, az Egyház, illetve bizonyos zsidó szervezetek kompromisszumával létrejött 1944-es Education Act szabályozza a brit oktatás kérdéseit. Nagy-Britanniában a mindenki számára kötelező oktatást 1870-ben vezették be. A muzulmán diákok tehát egy viszonylag régen kialakult szabályrendszer szerint működő iskolarendszerbe léptek be, amely nem tudta rugalmasan kezelni az őket érintő kérdéseket. Ezért – főleg az 1960-as évek nagy bevándorlási hullámának következményeként – rengeteg feszültség keletkezett a brit oktatási rendszer, valamint a muzulmán diákok és szüleik eltérő értékrendszeréből adódóan. Ez annál is fontosabb kérdés, mert egy kisebbség számára a társadalomba való beilleszkedés letéteményese a megfelelő szintű és színvonalú képzésben való aktív és sikeres részvétel. Az 1980-as évektől kezdve működnek muzulmán nyelven oktató iskolák szerte Nagy-Britanniában. A fenntartók az 1940-es, 1950-es években még ragaszkodtak az angol nyelvű iskolák működtetéséhez, azonban ma már nem tartják negatív jelenségnek a valamely kisebbségi nyelven folyó oktatást. Az viszont igaz, hogy elengedhetetlennek tartják az angol minél magasabb óraszámában, minél képzetesebb tanárok segítségével való oktatását a kisebbségi gyerekek számára.

Az 1985-ös Education for All nevű egyezmény szigorúan megtiltotta a gyerekek etnikai alapon való megkülönböztetését. Bevezették a – Nagy-Britanniában jelen lévő minden vallásra kiterjedő – kötelező vallásoktatást is, amelynek keretén belül a gyerekek megismerkedhettek őseik vallásával. A britek ezen az intézkedésen felháborodtak, mondván, a hatóságok túl sok jogot adnak a kisebbségeknek. De érdekes módon nem nyerte el a muzulmánok tetszését sem, mivel szerintük, amennyiben minden vallás oktatására egyformán nyílik lehetőség, az olyan, mintha a hatóságok semmibe vennék az iszlám hit felsőbbrendűségét (ami pedig számukra evidencia). A társadalmi viták arra késztették a politikusokat, hogy 1988-ban megreformálják a brit oktatási rendszert. Ekkor adták ki az Education Reform Act nevű törvényt, amely elismerte a különböző etnikai csoportok eltérő szükségleteit a vallásoktatás terén, ám a nemzeti kisebbségek jogai mellett tartalmazta azok kötelességeit is. A reform bevezetésével a brit kormány megnövelte a vallásórák számát, és az iszlám hitű gyermekek számára kötelezővé tette – az iszlám hitet oktató tanórák mellett – a keresztény vallást oktató órákon való részvételt is. A különböző muzulmán szervezetek felhívták a szülők figyelmét arra, hogy az Education Reform Act nevű törvény ellentétes az iszlám hívők érdekeivel, ez pedig újabb táptalajt nyújtott az etnikai feszültségek kialakulásának.

Nagy-Britanniában a nemzeti kisebbségek nagyobb politikai súllyal rendelkeznek, mint a többi európai országban. A kisebbségek részvételét a parlamenti munkában az 1948-ban született és 1983-ig érvényben lévő nemzetiségi törvény szabályozta. Ez alapján a törvény alapján mindazon személyek, akik Nagy-Britannia valamely volt gyarmatán születtek, egy évnyi Nagy-Britanniában való tartózkodás után, a honosítás hosszadalmas procedúráján keresztül, megkapták a brit állampolgárságot. Az állampolgárság megszerzése után pedig semmi nem akadályozta vagy korlátozta politikai szerepvállalásukat. Az új Nationality Act 1981-ben született, és 1983-ban lépett hatályba. Ez a törvény a politikai választhatóság jogát biztosította mindazon személyek számára, akik a volt brit gyarmatok valamelyikén születtek, hosszabb ideje, életvitelszerűen Nagy-Britanniában tartózkodtak, illetve átmentek egy egyszerű regisztrációs procedúrán, eltörölve ezzel a honosítás folyamatát.

Ami az idegennyelv-oktatást illeti, Nagy-Britannia lakosságának túlnyomó része nem tartja szükségesnek, hogy az angol mellett más nyelvet is megtanuljon. Zömük úgy gondolja,

hogyan az angol a világ legmagasabb presztízsű nyelve, Földünk bármelyik részén több száz millióan beszélik, így számukra nem életbevágóan fontos idegen nyelveket tanulni. Az angol középiskolákban a legelterjedtebb idegen nyelv a francia, ennél jóval kevesebben tanulnak olaszul vagy spanyolul. Az Európai Unió kisebb nyelvei fel sem merülnek, a szervezet tagországokban ugyanis majdnem minden középiskolás diáknak lehetősége van angolul tanulni.

V. 20. Németország

Németország, hivatalos nevén Német Szövetségi Köztársaság, államformáját tekintve parlamentáris szövetségi köztársaság, Közép-Nyugat-Európában található. Az Európai Unió egyik legnagyobb és leggazdagabb tagállama az 1945-ben megalakult Német Szövetségi Köztársaság, illetve Német Demokratikus Köztársaság 1990-es újraegyesüléséből jött létre. Hivatalos nyelve a német, amely az Európai Unió legtöbb beszélővel rendelkező nyelve, továbbá a francia, valamint az angol mellett a munkanyelvek egyike. A német nép a feudális társadalmi rend kialakulásakor és megszilárdulásakor jött létre egymással rokon, de a VI. század előtt egymással nem szoros kapcsolatban élő germán törzsekből (alemannok, bajorok, frankok, frízek, szászok, türíngiek). A IX. század vége felé jöttek létre a szász és türíngiai, később a bajor, frank, illetve sváb hercegségek. A hercegségek önálló államszervezeteket hoztak létre, amelyeket egy központi hatalomnak kellett összefognia, így foglalta el a keleti frank-német trónt a 876-ig uralkodó Lajos. A X. század közepe táján a keleti frank birodalom a területe alá vonta a cseh hercegséget, majd sikeres hadjáratokat indított a szláv törzsek meghódítására. A kereszténység megerősödése érdekében növelték az egyház hatalmát, a püspököket bevonták az államigazgatási rendszerbe. 962-ben a pápa császárrá koronázta I. Ottót, amivel megkezdődött az itáliai politika.

Európa-szerte, így Németországban is a XI. században indult meg és körülbelül a XV. század végéig tartott a polgárosodás. Itáliai terjeszkedése során Németország szembekerült a pápasággal. Ebből a konfliktusból a pápaság, illetve az egyházi fejedelmek kerültek ki győztesen. A királyság fejlődésében egyre nagyobb szerephez jutottak a városok, amelyek jövedelme növelte a fejedelmek vagyonát, valamint politikai erejét. A sorozatosan kudarcba fulladt itáliai hadjáratok eredményeképpen meggyengült a király központi hatalma. A XIII. század végén a német fejedelmeknek sikerült elérniük, hogy az örökletes monarchiát felváltsa a királyválasztás.

A német tartományokban a XIV. és a XV. század fordulóján indult meg a tőkés fejlődés. Az árutermelés elterjedése kiszélesítette a kereskedelmi kapcsolatokat, ez magával hozta a német nyelvjárások más nyelvű területeken való elterjedését. A polgári fejlődésnek kedvezett az egyetemalapítás, illetve a kulturális fellendülés. A polgárság fokozatosan magáévá tette a feudalizmus- és egyházellenes ideológiákat, amelyek a XV. század során az eretnekmozgalmakban bontakoztak ki. A csehországi huszita mozgalmak hatására Németországban is létrejöttek a huszita közösségek. A városokban felgyorsult a társadalom polarizálódása. A tőkés társadalom dinamikus fejlődésének útjában állt a német tartományok politikai-gazdasági szétagoltsága, illetve a római egyháztól való anyagi függés. A római egyháztól való elszakadáshoz és a polgári forradalom kitöréséhez vezető út 1517. október 31-én indult meg, amikor is Martin Luther kifüggesztette tételeit a wittenbergi vártemplom kapujára. Ezzel megkezdődött a reformáció, illetve a német polgári forradalom első szakasza. A forradalom második szakaszában a különböző társadalmi rétegek kerültek egymással szembe, a harmadik szakaszban robbant ki a parasztháború. A német polgári forradalom – a katolikus és protestáns fejedelmek összefogásának köszönhetően – 1535-ben szenvedett vereséget, hosszú időre visszavetve a társadalom demokratizálódását.

A XVI. század során a német tartományok Európa legfejlettebb, leggazdagabb területei közé tartoztak. Azonban a német fejedelmek felismerték politikai

kiszolgáltatottságukat, ezért 1608-ban Franciaországgal, Angliával, Dániával, Németalfölddel és Svédországgal szövetkezve megalakították a Habsburg-ellenes Protestáns Uniót. A Habsburgok válaszképpen a Szentszékkal együtt az 1609-ben megalakított Katolikus Ligához csatlakoztak. 1618-ban a prágai felkeléssel tört ki a harmincéves háború, amely a német tartományok területén zajlott, és az 1648-as vesztfáliai békével ért véget. Ez a béke megerősítette a német tartományok szuverenitását, így hozzájárult a széttagoltság fennmaradásához, egészen 1789-ig. A háború pusztításait körülbelül a XVIII. század elejére sikerült kihevernie a német gazdaságnak. Saját gazdasági-politikai hatalmuk növelése érdekében a német tartományok a XVIII. század során újra meg újra belesodródtek az európai országok között dúló konfliktusokba: részt vettek a spanyol örökösödési háborúban, a lengyel örökösödési háborúban, az északi háborúban, valamint a hétéves háborúban.

A német felvilágosodás eszméinek terjedése és a különböző társadalmi reformok bevezetése (kötelező oktatás, mindenki számára egyenlő jogok biztosítása az igazságszolgáltatásban, szabad vallásgyakorlás) kedvezett a polgárosodásnak. A francia polgári forradalom hatására 1789-ben a német államokban is megindultak a társadalmi változások. A polgárosodás folyamata a XIX. század végére zárult le. Azonban itt a polgárságnak nem forradalom útján sikerült elérnie céljait, hanem társadalmi reformok kikényszerítésével. A megerősödött polgári réteg igényeit kielégítendő fejlődtek a különböző iparágak, amelyek hozzájárultak az államok gazdasági pozícióinak megszilárdulásához. A német államok – gazdasági erejük további növelése céljából – hódító hadjáratokat indítottak Európa több országa ellen, azonban egyre többször vereséget szenvedtek.

Az 1848-as párizsi forradalom hatására Németországban is kitört a polgári forradalom, a nemesség hatalmának megszüntetése, illetve a demokratikus berendezkedésű polgári nemzeti állam létrehozása érdekében. A frankfurti nemzetgyűlés 1848. május 18-án ült össze. Összehívása azért jelentette a demokratikus erők győzelmét, mert ez volt az első össznémet parlament. 1849-ben a polgári erők azért szenvedtek vereséget, mert csak a fiatal munkásosztályra számíthattak, a társadalom többi rétegéből hiányzott az összefogás. Németország Európa egyik vezető ipari országává fejlődött, de 1850-ben Poroszországgal és Ausztriával kénytelen volt szövetséget kötni. 1862-ben Otto von Bismarckot nevezték ki miniszterelnökké, aki mindenben a demokratikus polgárság érdekei ellen cselekedett. Poroszország 1866-ban bejelentette az osztrákellenes Német Szövetség tervezett reformját, így Ausztria többé már nem állhatott a demokratikus német nemzeti állam megalakulásának útjába. 1867-ben oszlott fel a Német Szövetség, illetve alakult meg az Északnémet Szövetség. A polgári német állam császári birodalom formájában jött létre 1871. január 18-án, ezzel ért véget a polgári átalakulás. Az új birodalmi alkotmány értelmében a német birodalom 26 állam szövetségéből jött létre, amelynek uralkodója a német császár, egyben porosz király. Az ő jogkörébe tartozik a birodalmi kancellár kinevezése, aki viszont csak neki tartozik felelősséggel.

A birodalom megalapítása után Németország különböző társadalmi rétegei között felerősödtek a belső feszültségek. Az ország sértődöttségét okozta az a tény, hogy a világ újrafelosztásából kimaradt. Ekkortól kezdve külpolitikájára a katonai készülődés, illetve az Oroszország, Franciaország és Nagy-Britannia közötti óvatos lavírozás nyomta rá a bélyegét. Németország immáron csak egyetlen szövetséggel, az Osztrák-Magyar Monarchiával számolhatott. Ilyen körülmények között 1914. június 28-án Szarajevóban Gavrilo Princip szerb nacionalista meggyilkolta Ferenc Ferdinánd osztrák trónörökösét, ami miatt kirobbant az első világháború.

Az Osztrák-Magyar Monarchia Németországnál puhatalózott az ügyben, hogy az hogyan reagálna arra, ha a merényletet ürügyként használná fel egy Balkán-háború kirobbantására. Németország a támogatásáról biztosította az osztrák kormányt, így elhárult minden akadály a háború kitörése előtt, ami meg is történt az 1914. július 28-i hadüzenettel.

Oroszország mozgósítással válaszolt a tulajdonképpen igazságtalan hódító hadjáratra. A német csapatok elfoglalták az addig semleges Luxemburg területét is, majd a német kormány hadat üzent Franciaországnak. Végül Nagy-Britannia is beszállt a küzdelmekbe, így a háború kiterjedt szinte az egész európai kontinensre. A háború a németek és az Osztrák-Magyar Monarchia vereségével 1918-ban ért véget. Az 1919-es versailles-i békediktátum átrendezte Európa térképét: felbomlott az Osztrák-Magyar Monarchia, Magyarország elvesztette területének kétharmadát, Németország pedig egynolcadát. A győztesek mindezen túl a német gyarmatokat is felosztották egymás között, továbbá korlátozták a német fegyverkezést, 100.000 katonában maximálva a német hadsereg létszámát. Ráadásul Németországot egy pontosan meg nem határozott összegű jóvátétel megfizetésére is kötelezték.

1918. november 3-án az oroszországi forradalom hatására kitört a kielii matrózfelkelés, amely a baloldali forradalom kirobbanásához vezetett, és november 9-én a szocialista köztársaság kikiáltását érte el. A német császárság kora ekkor járt le, ekkortól kezdve a különböző pártok csatáoztak a politikai hatalom megszerzéséért. A weimari köztársaság 1919. július 31-én elfogadott alkotmánya alapvető polgári demokratikus jogokat tartalmazott, ám továbbra is fenntartotta a háború előtt már meglévő tulajdonviszonyokat.

1933. január 30-án Hindenburg köztársasági elnök Adolf Hitlert nevezte ki birodalmi kancellárrá, ezzel megkezdődött Németország és Európa történelmének legsötétebb korszaka. 1933. február 27-én a Reichstag (birodalmi gyűlés) épületének felgyújtásával megkezdődött a nyílt terrorhadjárat a baloldali pártokkal, illetve személyekkel szemben. 1934. június 30-án (a hosszú kések éjszakáján) több ezer embert gyilkoltak le a kormány emberei. Európa szeme láttára egyre nyíltabbá váltak a náciizmus előretörésének jelei, azonban a nagyhatalmak Németország belügyének tekintették az ott történeteket, és a be nem avatkozás politikáját folytatták. Németországban 1933-ban felállították az első koncentrációs tábort, 1935-től gyorsult fel a fegyverkezés. A német és az olasz csapatok a spanyol polgárháborúban is részt vettek Franco szövetségeseiként. 1938. november 9-ről 10-re virradó éjszaka fasiszta pogromot hajtottak végre a zsidók ellen, ezt nevezzük kristályéjszakának. 1938-ban Hitler csapatai annektálták Ausztriát (Anschluß), majd 1939 márciusában megszállták Csehszlovákiát.

A második világháború 1939. szeptember elsején kezdődött, amikor is Németország lerohanta Lengyelországot. Szeptember 3-án Nagy-Britannia és Franciaország is hadat üzent Németországnak, amely a következő években Európa több országát is megszállta (Dániát, Norvégiát, Franciaországot, Belgiumot, Hollandiát, Luxemburgot, Jugoszláviát, Görögországot, a Szovjetuniót, illetve Magyarországot). Ezzel a háború kiterjedt egész Európára, majd az Amerikai Egyesült Államok és Japán bevonásával áttejedt más kontinensekre is. A nyugat-európai országokat a szövetséges hatalmaknak amerikai-angol segítséggel, a kelet-európai országokat szovjet segítséggel sikerült felszabadítaniuk. 1945. tavaszán ért véget a XX. századi Európa legtöbb áldozatot követelő háborúja. Azonban a tőkés országok és a szocialista országok között elkezdődött egy újabb hosszú hadviselés, a hidegháború.

1945. június 5-én a szovjet, a brit, az amerikai, illetve a francia kormány megállapodott abban, hogy az általuk felállított Szövetséges Ellenőrző Tanács állomásozik Németország területén, berlini székhellyel. A nagy nemzetközi erőfeszítések ellenére sem sikerült az egész német állam területét átfogó demokratikus rendszer megteremtése. A szövetséges hatalmak követelésére Németországot 1949. szeptember 7-én kettéosztották. Ekkor alakult meg a nyugati területekből a Német Szövetségi Köztársaság (NSZK), amelynek Bonn lett a fővárosa, illetve a keleti területekből a Német Demokratikus Köztársaság (NDK), amelynek Berlin lett a fővárosa. A három nyugati nagyhatalom megszállási övezetéből az NDK fővárosának, Berlinnek a területén megalakult egy különleges státusú város: a 480 km²-nyi Nyugat-Berlin, amely közigazgatásilag 12 kerületre oszlott. A várost nem sikerült önálló

tartományként az NSZK-hoz csatolni, viszont teljesen szuverén, gazdaságilag igen fejlett tőkés állammá vált a szocialista ország területébe beékelve. A hidegháború erősödése idején, az 1950-es években, Nyugat-Berlin Kelet-Nyugat frontvárosává vált. A nyitott városállam határait 1961. augusztus 13-án a Berlini Fallal hermetikusan lezárták.

A háború utáni újjáépítésben nagy szerepe volt az amerikai segélynek, a Marshall-tervnek, amelyből az NSZK részesült, viszont az NDK nem. Az NSZK a kapitalista fejlődés útját folytatta, az NDK a szocialista országok táborába tartozott. Az NDK alapító tagja volt 1955. május 14-én a Varsói Szerződésnek, amely a szocialista államok közös védelmét szolgálta, majd belépett a Kölesönös Gazdasági Segítség Tanácsába (KGST) is, amely a baloldali országok kormányainak közös gazdasági stratégiáját volt hivatott kialakítani és fenntartani. Mindeközben az NSZK az Észak-atlanti Szövetség Szervezetébe, a Montánunióba, az Európai Szén- és Acélközösségbe, legvégül pedig a Közös Piacba nyert felvételt.

Az európai szocialista országok társadalmi fejlődése az 1980-as évek végére jutott el arra a szintre, hogy azokban elérhető közelségbe került a politikai rendszerváltás, illetve a tőkés termelési viszonyok megteremtése. Az NDK rendszerváltása a magyar-osztrák határon zajló Páneurópai Piknikkel, illetve a Berlini Fal 1989-es lerombolásával kezdődött. Németország – a kétpólusú világrend felbomlásával megszűnő hidegháború után – 1990. októberében egyesült újra, Német Szövetségi Köztársaság néven, amelynek Berlin lett a fővárosa. 1992-ben a Maastrichti Szerződést aláíró többi országgal együtt az Európai Unió alapító tagja lett, így az egykori NDK a volt szocialista országok közül elsőként vált az Európai Unió teljes jogú tagjává.

Németország lakosságának a száma 80 millió fő. 99% német anyanyelvűnek vallja magát, ebből körülbelül 4% a szorbok (lausitzi vendek) aránya, 1% egyéb kisebbséghez tartozik. Németország hivatalos nyelve a német, amely az Európai Unióban a legtöbb beszélővel rendelkezik, és az angol, valamint a francia mellett az Európai Unió egyik munkanyelve.

Nem szabad megfélemednünk arról, hogy Németországban nemcsak őshonos kisebbségek élnek. Az ország az 1980-as évek elején a – hazájukból főleg gazdasági vagy politikai okok miatt elmenekült – bevándorlók egyik célországává vált. A bevándorlók többsége Törökországból érkezik, de sokan telepednek le Németországban a volt Szovjetunióból, a szintén tagállamaira szétesett Jugoszláviából, Kelet-Európa többi országából, valamint az Ibériai-félsziget országaiból is. A különböző arab országokból mintegy 300.000 személy vándorolt ide több hullámban, és telepedett le Németország valamely nagyobb városában, elsősorban gazdasági okokból. A kelet-európai országokban az 1989-es esztendőt követően végbement politikai-társadalmi-gazdasági rendszerváltás következtében megnőtt azoknak a magyar, cseh, szlovák, lengyel, stb. származású vállalkozóknak a száma, akik multinacionális cégek vezetőiként vagy képviselőiként dolgoznak Németországban. A bevándorlók sem etnikai, sem gazdasági szempontból nem tekinthetők homogén csoportnak, igen erős társadalmi széttagoltság jellemzi őket. A bevándorlók többsége használható némettudás nélkül érkezik az országba. Számukra nagyon fontos lenne, ha iskolai oktatás keretében megfelelően képzett tanárok segítségével tanulhatnának meg németül, beleértve az írásbeli készségeket is, azonban erre igen kevés lehetőségük nyílik. Többségük igen rossz körülmények között sajátítja el a nyelvet. A nyelvsajátítás leggyakoribb esete körükben az utca emberével való közvetlen napi kommunikáció, amely csupán a túléléshez elengedhetetlen szavak, nyelvtani szerkezetek elsajátítására szorítkozik. A bevándorló a németajkúakkal való kommunikáció során mindig alárendelt helyzetben van, és – vagy a németek nem túl szívélyes viselkedése miatt, vagy a bevándorló negatív attitűdje miatt – nem is mindig alakul ki köztük kooperáció. Ez a kooperáció pedig túlságosan segíthetné a bevándorlót a legnehezebb helyzeteken.

A bevándorlók második generációjáról elmondható, hogy nagy részük jelentős társadalmi és kulturális integrációs gondokkal küzd, illetve körükben gyakori az identitászavar. Mivel többségük otthon a szüleivel, rokonaival, valamint barátaival L₁-en beszél, a német nyelvvel L₂-ként találkozik először, az iskolában. Számukra nehezen leküzdhető akadályt jelent az, hogy – amikor hatévesen beülnek az iskolapadba – túl a beilleszkedési nehézségeken, nemcsak a kognitív fejlődésükre, hanem a nyelvtanulásra is energiát kell fordítaniuk. Azonban az utóbbi idők Európájában (főleg a kontinens gazdagabbik részén, ahol sok afrikai és ázsiai származású, vagy a szegényebb európai országokból kivándorolt gazdasági menekült él) ez egyre sürgetőbb kérdéssé vált. A szakemberek véleménye szerint az iskola önmagában képtelen megbirkózni ezzel a feladattal. A társadalom különböző szegmenseinek kell összefogniuk, illetve megfelelő stratégiát kidolgozniuk, amely segítséget nyújt a bevándorló kisebbségeknek ahhoz, hogy oly módon illeszkedjenek be új hazájukban, hogy ne kelljen feladniuk eredeti identitásukat sem.

A bevándorlók és leszármazottaik társadalmi beilleszkedésével kapcsolatos vita az utóbbi századok folyamán sokféleképpen alakult a különböző országokban. A XXI. század Európájában a legtöbb és leghevesebb vita a bevándorlók mozgásának ellenőrzéséről, korlátozásáról, valamint az illegális migrációról folyik. Ez utóbbi mindig a városi, főleg peremkerületi környezetben egyre terjedő és mélyülő szegénységgel, illetve az ezzel összefüggő létbizonytalansággal kapcsolatosan alakul ki. A bevándorlók sokak szerint veszélyeztetik a befogadó ország kultúráját, a nemzeti identitást, továbbá jelentősen hozzájárulnak a bűncselekmények számának növekedéséhez. Azaz a bevándorlók – bárhonnan, bármilyen körülmények közül is jönnek, bármilyen szociokulturális háttérrel rendelkeznek – eleve károkozók, potenciális bűnözők, terroristák. Azonban ha jobban körülnézünk Európában, azt tapasztaljuk, hogy a bevándorlás minden társadalomban létező jelenség, természetesen országonként eltérő mértékben. Mindenütt próbára teszi az egész politikai, egészség- és oktatásügyi, valamint a szociális ellátó intézményrendszer működőképességét, nem elhanyagolható hatással van az adott országban született lakosok, valamint a bevándorlók közötti kapcsolatok alakulására. Az egyes európai uniós országokra különböző származású bevándorlók letelepedése jellemző. Belgiumban és Hollandiában jelentős marokkói, illetve török bevándorló réteg él, Németországba a legtöbben Törökországból érkeznek, míg Franciaországra elsősorban a Maghreb-országokból és valamivel kisebb mértékben a Fekete-Afrikából származó bevándorlók jellemzőek. Nagy-Britanniában a pakisztániak, indiaiak, illetve az Antillákról érkező bevándorlók tartoznak a legproblematisabb etnikai kisebbségekhez.

Németország – Franciaország, Belgium és Hollandia mellett – az Európai Unió legnagyobb befogadó országai között található (itt nem a területi nagyságra gondolok elsősorban, hanem a bevándorlók magas számára). Ennek következtében a XX. század második felében a német politikai, egészségügyi, oktatási, illetve szociális intézményrendszer új kihívások elé került. Ezekhez a kihívásokhoz mind a Németországban született lakosoknak, mind a bevándorlóknak alkalmazkodniuk kell. A demokrácia próbaköve a bevándorlók bevonása vagy kívül rekesztése az egész társadalmat érintő kérdésekben, döntésekben. A különböző társadalomtudományok képviselői és az ellátó rendszerek szakemberei igyekeznek lépést tartani ezekkel a kihívásokkal. Ezt bizonyítják az állampolgárság, illetve a multikulturalitás ügyével foglalkozó, megújuló kutatások, továbbá a kutatások eredményeinek gyakorlatban való alkalmazása.

Németországban, pontosabban Dél-Schleswigben (Sydslesvig/Südschleswig) tartományban 25.000 dán él. A dél-schleswigeni lakosság 1920-ban népszavazáson döntötte el, hogy melyik országhoz kíván tartozni. Ekkor a többség az akkor még létező NSZK-t jelölte meg. A tartomány dán származású lakosságának a helyzete 1955 óta – az NSZK NATO-csatlakozása óta – teljesen rendezett, minden nemzetközi normának megfelel. Dél-

Schleswigben az iskolai oktatás nyelve is a dán, kisebbségi nyelvként. Egyetlen hiányosság a kétnyelvű feliratok területén mutatkozik, de ugyanez elmondható Dánia német nyelvű területeiről is. A német-dán határ átjárhatósága kedvez a kisebbségi nyelv és kultúra fennmaradásának.

A szorbok a Németország területén élő legnagyobb lélekszámú nem-germán nemzeti kisebbség, a cigányok, a vendégmunkás törökök, illetve ibériaiak után. A szorbok a mintegy másfél évezredig tartó kontinentális vándorlás következtében kerültek erre a vidékre. A Visztula és az Elba, a Saale és az Unstrut folyók között a IX-X. században szállták meg a germán, illetve a nyugati-szláv törzsek, az éghajlati változás elől dél felé húzódva. A középkor folyamán ezt a területet a német telepések nagyrészt germanizálták, a szláv eredet már leginkább a családnevekben maradt fenn (az -ow és az -itz végződés). A többé-kevésbé azonos szláv nyelv közösséget teremtett a szorbok körében, ám ugyanakkor el is különítette őket a nem-szláv környezettől. A sajátos identitás kialakulását elősegítette, hogy Alsó- és Felső-Lausitz egy időben a Cseh örgrófság fennhatósága alá tartozott. A német parasztháborúhoz kapcsolódott az 1548-as szorb parasztfelkelés, amely évszázadokkal később a francia forradalom hatására megismétlődött. A német területek újrendezésekor, a XIX. század elején, a szorb nyelvű tartományok 80%-a Poroszországhoz, 20%-a Szászországhoz került. Ekkor alakult ki a két szorb nyelvű központ is: Cottbus és Bautzen. A területrendezés nem egyszerűen földrajzi-politikai kérdést jelentett, hanem vallási megosztottsággal is együtt járt. A szorb autonómia iránti igény elsősorban szász területen jelentkezett 1847-ben, a Macia Serbska népoktatási egyesület megalakulásával. A szorb nyelv és írás régi emlékekkel büszkélkedhet. Legrégibbi emlékei az 1548-as bibliafordítás, illetve különböző teológiai iratok. A korabeli népviselet jómódra, valamint bonyolult szokásrendre vallott. A XIX. században jelentek meg az első szorb-német szótárak és fordítások, irodalmi folyóiratok. Kiadtak szorb nyelvű mese- és népdalgyűjteményeket is. Egységes szorb nyelvről azonban ebben a korban sem beszélhetünk. A két nagy szorb nyelvű város a nyelvjárások versengésének is központja volt. A szorbok az önálló nemzetállam követeléséig sohasem jutottak el, bár a pánszláv mozgalom rájuk is hatással volt. Ennek következtében alakult meg 1912-ben Hoyerswerdában a Domowina kulturális egyesület. A szorbok összlétszáma akkoriban 100.000 fő körül lehetett. A Német Demokratikus Köztársaság fennállásának évtizedeiben a szorbok komoly kiváltságokat élveztek, utólag ezeket a Szovjetunióknak tett szlavofil alibinek tekinthetjük. Nyelvhasználatukat a törvény biztosította, az NDK Akadémiáján belül pedig saját kutatóintézettel és külön tanárképző központtal rendelkeztek. A szorb településeken kétnyelvű oktatás folyt, illetve saját könyvkiadót is fenntartottak. Saját rádióműsor, népi együttes, múzeum, valamint anyanyelvű színház segítette a szorbokat a nemzeti kultúrájuk ápolásában. A szorb nyelv oktatását rendeletileg tették kötelezővé, azonban ezt az asszimilált szorbok fölöslegesnek ítélték. A népviseletet már csak az öregek hordták az ünnepnapokon, a népszokások is egyre inkább csak idegenforgalmi látványosságként voltak jelen a német többségű kulturális közegben. A szorbok elsősorban a csehektől vártak kulturális segítséget. A szorb fiatalok többsége a prágai egyetemen tanult, és támogatta Dubček politikai törekvéseit a prágai tavasz idején. Ez kiváltotta az NDK akkori politikai elitjének nemtetszését. A Német Demokratikus Köztársaság megszűnését követően a szorbok kiemelt állami támogatása is megszűnt. Azonban sikerült fenntartani a Domowinát, mint kulturális csúciszervet. Napjainkban is létezik szorb nyelvű újság, valamint rádióműsor. Jelenleg a szorb nyelvnek körülbelül 100.000 beszélője lehet. Juri Koch szorb író szerint népe a következő 30 év során teljesen el fog tűnni. Ez a jóslat szomorú, de van realitása.

Németországról beszélve meg kell említenünk a jiddis nyelv beszélőit is. A jiddis (saját nevén: ןידיש) eredetileg az askenázi, azaz német zsidóság nagy részének anyanyelve volt, amely a német származéknyelveként alakult ki a középkor folyamán, német nyelvterületen. Ez a felnémet jellegű nyelv tartalmaz héber-arámi és ófrancia elemeket is.

Egyes régiókban, azokon a területeken, amelyeken a jiddis szláv nyelvi környezetben élt, szláv elemek is belekerültek. A jiddis nyelv neve a zsidó nép német nevéből (ném. Jude = jid, zsidó) származik, a szakirodalomban ebben az alakjában először 1597-ben tűnt fel. A külvilág, a németre való hasonlósága miatt, „német-zsidó” néven tartotta számon még a XX. század elején is. Zsidó körökben, különösen német területen, a jiddist egyszerűen taytsh-nak, azaz németnek, vagy yidish-taytsh-nak, iwri-taytsh-nak nevezték, illetve még gyakrabban lenézőleg zsargonnak, egyfajta „elrontott” német nyelvváltozatnak nyilvánították. Az Osztrák-Magyar Monarchia vezetői német nyelvjárásnak tartották, visszautasítva a galíciai és bukovinai jiddis nyelvű lakosság nyelvi emancipációs törekvéseit. A jiddis a nyelvészet álláspontja szerint önálló nyelv, amely számos héber, ófrancia, szláv, stb. eleme ellenére is a germán nyelvek déli csoportjához tartozik, történetileg pedig a német nyelv legjelentősebb származéknyelvének tekinthető.

A korai jiddis nyelv – héber-arámi és ófrancia elemeitől eltekintve – lényegében nem különbözött a környezet német nyelvétől. Beszélőinek többsége azonban elsősorban a városi polgárság köréből került ki, így érthető, hogy a jiddis nem egyszerű nyelvjárásként fejlődött tovább. Német nyelvjárási alapját tekintve a jiddis felnémet jellegű, ezen belül közép- és délnémet nyelvi elemek összeötvöződéséből született meg a középfelnémet korszakban. Az ezt megelőző szakaszt több kutató ősjiddis-nek nevezi. A XIV-XVII. század fejlődési szakaszát újjiddis-nek hívják, a XVIII. századtól kezdve pedig újjiddis-ről beszélünk. Már az ősjiddis korban két nagy nyelvjárásterület jött létre, mégpedig az askenázi zsidóság keleti terjeszkedése következtében. Ezért ma megkülönböztetünk nyugati jiddis (mayrev-yidish) és keleti jiddis (mizrah-yidish) nyelvjárásokat. Magyarországon mind a nyugati, mind a keleti jiddis nyelvjárások előfordultak.

A jiddis terjedését nagymértékben elősegítette a kereskedelem, valamint az ipar. Az üldöztetések elől menekülők által jutott el több országba, például hazánkba is. A német zsidók – nyelvük tanúsága szerint – elsősorban a Rajnán túli (galloromán) területekről telepedtek át a mai Németország délnyugati régióiba, ahol főként a nagyobb városokban éltek. A X. sz. folyamán a német telepésekkel együtt már a Németországgal keleten határos területeken, így az Elba és a Moldava mentén is megjelentek. A XV. századra már Észak-Itáliába is eljutottak, leginkább Lombardiába. A keresztes háborúkkal kapcsolatban kitört nyugat- és közép-európai zsidóüldözések elől a német zsidóság nagy tömegei kerestek védelmet külföldön, így a XIII. században Lengyelországban, illetve Litvániában, de Morvaországon keresztül eljutottak Magyarországra is. Ez a keletre vándorlás az európai [pogromokkal](#) párhuzamosan, egészen a XVII. század elejéig tartott, természetesen a különböző korokban eltérő intenzitással.

Az askenázi zsidóság sorsának alakulása a népcsoport nyelvének történetéből is kiolvasható. A liturgia nyelveként mindvégig őrzött és ápolt héber-arámi rétegre a galloromán nyelvterületen számos ófrancia elem rakódott rá, majd ezt követően Németországban a szláv népek körében erős szláv hatás került. A jiddis nyelv legrégebbi irodalmi emlékei a XII. században keletkeztek. Ezek héber vallásos művek héber betűs, de német (jiddis) nyelvű glosszái. Az első összefüggő, nagyobb nyelvemlékek a XIV. századból származnak, például a német Kudrun-eposz 1382-es keltezésű, jiddis nyelvű változata. Nyelvtörténeti szempontból igen jelentősek a jiddis jellegű középkori oklevelek is, amelyek közül több Magyarország területén került elő. A könyvnyomtatás elterjedésével a jiddis irodalom is felvirágzott, különösen a vallásos irodalom (biblikus történetek, fordítások, kommentárok, imakönyvek, moralizáló irodalom, valamint vallásos játékok, stb.), de a világi elbeszélő irodalom is kifejlődött, nem kismértékben a német népkönyvekkel együtt.

Egyrészt az újkori zsidóüldözések, másrészt a gazdasági válságok nyomására a jiddis nyelvű zsidóság az amerikai földrészre is eljutott, különösen az Amerikai Egyesült Államokba. Olyannyira, hogy a XIX. század végétől kezdve a jiddis kultúra súlypontja egyre inkább az amerikai kontinensre tevődött át, bár hagyományos európai centrumai — ahová az

anyanyelvi beszélők ősei Közép-Európából a középkori zsidóüldözések elől tömegesen vándoroltak: [Lengyel](#)- és [Oroszország](#), illetve [Ukrajna](#), balti, román, illetve magyar területek — is fennmaradtak. Ez igaz elsősorban Csehországra (Prága, Brunn), Lengyelországra (Varsó, Boroszló stb.), Romániára (Bukarest, Csernovic) és a volt Szovjetunió területére (Moszkva, Kijev, Lvov vagy Lemberg, Odessza, Minszk, Vilnius, Munkács, stb.). 1934-ben a Szovjetunióban, az orosz konföderáció távolkeleti részén, Délkelet-Szibéria és Mandzsúria határán létrejött a Birobidzsáni Zsidó Autonóm Terület (mintegy 100.000 lakossal), amelynek az orosz mellett második hivatalos nyelve a jiddis.

Az 1930-as évek végén körülbelül 11.000.000 ember beszélt a jiddist. Legtöbb beszélője Európában élt: mintegy 8.000.000 személy. A 8.000.000-ból 3,3 millió jiddisbeszélő élt a Szovjetunióban, 800.000 Romániában, 250.000 Magyarországon, 180.000 Litvániában, 4.4240.000 pedig Angliában, Belgiumban, Franciaországban, Németországban és Svájcban. A jiddis nyelvű zsidóság alapját képező nyugati ág nyelvileg részben asszimilálódott, részben a második világháborúban a zsidóüldözéseknek esett áldozatul, amelyek során mintegy 6.000.000, javarészt jiddis anyanyelvű ember pusztult el. A jiddis anyanyelvű emberek száma napjainkban 2.000.000-ra tehető, azonban az elvilágiasodás következtében a jiddis nyelv Kelet-Európában egyre jobban kiszorul a használatból.

A jiddis a hivatalos ügyek intézésében általában nem használható, közigazgatási feladatok ellátására csak Birobidzsánban használatos. Ám a világ több régiójában is rendelkezik sajtóval, könyvkiadással, továbbá színházi élettel. Az ortodoxia körében részben a vallásos oktatás nyelvének szerepét is betölti, mivel a héber vallási szövegeket az idősebbek a jiddis közvetítésével adják át a fiatalabb nemzedékeknek.

A német nyelv beszélői a világ számos országában élnek kisebbségi helyzetben, többek között az Egyesült Államokban is. Legnagyobb közösségük Pennsylvania állam területén él, de számottevő a létszámuk Chicagóban is. A pennsylvániai németek a franciákkal párhuzamosan, a XVIII. század folyamán érkeztek az Amerikai Egyesült Államokba, és telepedtek le a svédek, illetve hollandok által már elfoglalt területeken. A XVIII. század közepén – amikor számuk elérte az állam népességének egyharmadát – már önálló sajtóval rendelkeztek, német nyelvű utcanév-táblákat és feliratokat helyeztek ki, illetve szerződéseiket német nyelven szövegezték meg. A bírósági tárgyalásokat ugyan angol nyelven folytatták le, de az eljárás egészét tolmácsok segítségével lefordították németre, iskoláikban pedig a német volt az oktatás nyelve. A XVIII. század során évente mintegy 7.000 német bevándorló érkezett Pennsylvániába, az ottani értelmiség szerint veszélyeztetve az angol nyelvű hegemóniát. A többnyelvű államban megszületett az „English-only” mozgalom, amelynek híveiben – Benjamin Franklin vezetésével – ekkor vetődött fel először a bevándorlók gyermekeinek kötelező angol nyelvű oktatása. Franklin 1753-ban szorgalmazta az angol nyelvű iskolahálózat kiépítését, illetve a többi nyelv eltűnését az iskolákból. A bevándorló gyerekek szülei először a könnyebb beilleszkedés eszközét látták az angol nyelvű oktatásban, ám amikor rájöttek, hogy az angol nyelvű oktatás az első és legfontosabb lépés az asszimiláció felé, heves ellenállást tanúsítottak, és nem engedték gyermekeiket iskolába. Franklin népszerű volt a hozzá hasonlóan gondolkodó emberek körében, azonban a tömeg ellenállása elsöpörte a politikai életből. A politikus szélsőséges írásai, valamint az azokban kifejtett eszmékkel ellentétes üzletemberi magatartása – német nyelvű újság, illetve Biblia kiadása – miatt elfordultak tőle a tömegek, 1764-ben pedig kiszavazták a gyarmati törvényhozás alsóházából. Az 1780-as években Franklin nézetei megváltoztak: a német bevándorlókban már nem a műveletlen, ostoba, szegény, gyámolításra szoruló réteget látta, hanem a lehetséges szövetségeseiket a központi hatalom ellenzőivel, a radikálisokkal szemben. A nyelvi és kulturális sokszínűséget ekkor már nem ítélte el annyira, mint fiatalabb éveiben. Ám Pennsylvániában hiába győzedelmeskedett a nyelvi tolerancia elve, az asszimiláció

folyamata a XIX. század második felében és a XX. században felgyorsult. A német ma már szinte csak a vallási közösségek, például az amishok életére korlátozódik.

Az „English-only” mozgalom legkorábban és legerősebben Pennsylvaniában fejtette ki tevékenységét, ám nem tűnt el nyomtalanul a ma Amerikájának politikai életéből sem. Tömegigény támadt az angol nyelv törvényi szabályozására, amelyet 1981-ben indítványoztak, 1996-ban pedig kongresszusi szavazásra is felterjesztettek. A Képviselőház elfogadta a törvényt, ezzel az angol hivatalos státusra emelkedett az Amerikai Egyesült Államok valamennyi tagállamában. Az „English-only” mozgalom hívei az 1980-as években fejtették ki legaktívabban tevékenységüket. A mozgalom lényege: a nyelvhasználat minden téren kizárólag angol nyelvre való visszaszorítása. Az angoltól eltérő nyelvekben és kultúrákban a domináns nyelvet, illetve annak kultúráját fenyegető veszélyt, nem pedig a soknyelvűség, kulturális sokszínűség előnyeit látták. A bevándorlókat a saját hazájukban boldogulni nem képes, nehéz anyagi helyzetben lévő, műveletlen, ostoba embereknek tekintették. Fontosnak tartották az angol nyelv és amerikai kultúra védelmét, valamint a bevándorlók második generációjának angol nyelven való iskolai oktatását. A lappangó kétnyelvűséget az angol nyelvet – mint a nemzeti egységet kifejező szimbólumot – veszélyeztető jelenségnek tekintették. Az országban élő kisebbségi csoportok viszont hajlamosak az „English-only” mozgalom tevékenységét a létüket fenyegető, rasszista, előítéletekből táplálkozó jelenségnek látni.

A német származású emberek nagyobb csoportjai az európai kontinensen Csehországban, Lengyelországban, Magyarországon, Romániában, illetve Szlovákiában élnek. A lengyelországi németek számára 1992-től lehetővé vált, hogy a Németországba való költözés nélkül megkapják a német állampolgárságot, ezzel együtt az Európai Unió állampolgáraivá váljanak. Németországba 1987 és 1991 között évi 300.000-500.000 német származású bevándorló érkezett, illetve kérelmezte a német állampolgárságot, amelyet számukra automatikusan meg is adtak. Ezt a helyzetet az 1992-ben érvénybe lépett Kriegsfolgenbereinigungsgesetz nevű törvény megváltoztatta. A törvény eltörölte a Németországon kívül élő német származású emberek automatikus jogosultságát a német állampolgárságra. Az 1992-es törvény lehetővé tette, hogy Németország német állampolgárságot, valamint útlevelet adjon azoknak az 1993 előtt született, Lengyelországban élő német származású embereknek, akik 1945. május 8-án német állampolgárok voltak, viszont 1992 után nem akartak Németországban letelepedni. A Lengyelországban élő német közösség száma körülbelül 500.000-re tehető. 1993-tól kezdve, a lengyel kormány hozzájárulásával, meg is kezdődött a német állampolgárság automatikus megszerzésének engedélyezése a Lengyelországban élő németek számára, akik német útlevelet kaptak, és ezzel együtt európai uniós állampolgárokká váltak. Az okmányokat két helyen lehetett beszerezni: a wroclawi, valamint az opolei német konzulátuson. 1999-re mintegy 275.000 lengyelországi német szerezte meg a német állampolgárságot anélkül, hogy Németországba vándorolt volna be. A betelepülés nélkül megszerzett német állampolgárság lehetővé, de nem kötelezővé tette a Németországba történő betelepülést. Ám a tényleges betelepülés nélkül könnyebben meg lehetett szerezni a német állampolgárságot, mivel nem kellett végigjárni a betelepüléssel kapcsolatos hosszadalmas, akár több évig tartó eljárást. Ráadásul a Németországban letelepedni nem kívánó kérelmezők kérelmének elbírálását nem befolyásolták a betelepülés mértékét korlátozó kvóták sem. Az állampolgársági kérelmet nem Németországban, hanem a lakhely szerinti ország német konzulátusán kellett beadni, és annak elbírálása több évig is elhúzódhat. A német állam évente maximálja az országban letelepedni szándékozó külföldiek számát. A kvótát 1999-ig évi 200.000-ban állapították meg, majd ez a szám 1999 óta éppen a felére, évi 100.000 főre csökkent.

A külföldön szerzett német állampolgárság nem egyenértékű a Németországban kiadottal: nem jogosít fel semmilyen szociális juttatásra, illetve nem jár együtt a

választójoggal, mivel választójoguk csak azoknak a német állampolgároknak van, akiknek Németországban van az állandó lakhelyük. A Lengyelországban élő lengyel-német kettős állampolgárok annyi előnyt élveztek, hogy Lengyelország európai uniós csatlakozása előtt, azaz 2004. május elseje előtt is európai uniós állampolgárok voltak, és szabadon utazhattak a többi uniós tagállamba is. A külföldön megszerezhető német állampolgárság bevezetésével párhuzamosan a német állam megszigorította a külföldi német állampolgárok németországi letelepedését. A turistaként Németországba érkezők számára az országhatár átlépése automatikusan azzal jár együtt, hogy lemondanak az állampolgársági kérelem leadásának jogáról. A szociális ellátások (egészségügyi ellátás, munkanélküli segély, nyelvtanfolyam, nyugdíj) egyenletes és igazságos biztosítása érdekében a német kormánynak joga van ahhoz, hogy előre megállapított kvóták szerint kijelölje, hogy a bevándorolni szándékozók melyik tartományban telepedjenek le. Az a betelepülő, aki engedély nélkül elköltözik a számára kijelölt tartományból, elveszíti minden jóléti juttatását, amelyet addig megkapott. Engedélyt a számára kijelölt tartomány elhagyására csak az a betelepülő kaphat, aki állást keres, vagy állást kap egy másik tartományban.

E megszorító intézkedések bevezetésével Németországban 1992-től megszűnt az egységes állampolgárság intézménye. A bevándorlás során újonnan német állampolgárságot szerzett emberek mozgásszabadsága korlátozottá vált, nem élvezik ugyanazokat a jogokat, mint a Németországban született – a többségi néphez, vagy valamely őshonos kisebbséghez tartozó – német állampolgárok. 1996-tól a német állampolgárság megszerzését újabb megszorításhoz kötötték: bevezették a kötelező német nyelvvizsgát. A kötelező nyelvvizsga nehézségére jellemző, hogy azon a folyamodók mintegy fele megbukik. Az itt megbukott jelentkező a vizsgát nem ismételheti meg. Amióta kötelezően előírták a német nyelvvizsgát, azóta körülbelül a felére csökkent a német állampolgárságért folyamodó külföldi betelepülők száma. A látszat ellenére ezeknek a szigorú megszorító intézkedéseknek nem az a céljuk, hogy felszámolják a német állampolgárság és német származás automatikus összefüggését. Németország kötelességének érzi, hogy minden olyan, külföldön élő, német származású, de egyéb állampolgárságú személy számára megadja a német állampolgárságot, akit hazájában etnikai hovatartozása miatt üldözés érhet. Mivel 1945 után Kelet-Európából nagy tömegben üldöztek el németeket, ezt az elvet Németország csak a kelet-európai országokkal kapcsolatosan érvényesítette. A kelet-európai országokban 1989-ben kezdődő politikai-társadalmi-gazdasági rendszerváltás ezt a problémát is megoldotta, ezért Németország elérkezettnek látta az időt a reformok bevezetésére: manapság már egyik kelet-európai országban sem éri üldöztetés a német származású személyeket, így nem szorulnak Németország védelmére.

Németország mégis miért teszi lehetővé külföldi állampolgárok számára a német állampolgárság megszerzését? 1987 és 2004 között Németországban 3.000.000 – magát német származásúnak valló – ember telepedett be, ez a szám az ország lakosságának körülbelül 5%-át teszi ki. A lengyelországi német kettős állampolgárok száma Németország lakosságának 1%-át sem éri el. Ha mindannyian úgy határoznának, hogy letelepednek Németországban, a Németországban élő, 1987 óta betelepített német származású, új állampolgárok aránya akkor sem érné el az összlakosság 6%-át. Az újonnan betelepülők számára a szociális juttatások megítélése nem okozna túl nagy gondot a német költségvetésnek. Németországban az 1987 óta állampolgárságot szerzett és betelepült német származású emberek a nagypolitika szintjén nem jelentek meg. Nincs aktív választójoguk: nem szólhatnak bele az államfő-választás kimenetelébe. Az sem jellemző, hogy passzív választójogukkal élnének, vagyis nem jelentkeznek köztisztviselésekre.

Az erdélyi szászok német anyanyelvű kisebbséget alkotnak [Romániában](#), pontosabban Erdélyben. 1910-ben még 250.000 volt az erdélyi szászok száma, 2004-re már csak 15.000-en maradtak, és a csökkenő tendencia tovább folytatódik. A csökkenésnek két

oka van: az egyik a kedvezőtlen demográfiai mutatókban keresendő, a másik pedig az, hogy többségük 1945 után kivándorolt [Németországba](#). Az erdélyi szászok jelenlegi átlagéletkora 69 év körül van. Az erdélyi szászok megnevezés valószínűleg egy nyelvi félreértés eredménye, mert a telepések (Sassen) nem voltak azonosak a németországi [szászokkal](#) (Sachsen).

A szász telepések első hulláma [1150](#) körül jelent meg Erdélyben. Ekkoriban II. Géza, magyar király, a keleti országrész nagyobb arányú betelepítését szorgalmazta. A terület gazdag volt ásványkincsekben, ami miatt II. Géza fontosnak tartotta a [nyugat-európai](#) iparosok és bányászok betelepülését: szorgos munkájuknak köszönhetően az addig elmaradott terület dinamikus fejlődésnek indult. A betelepülőknek II. Géza rendkívüli kiváltságokat biztosított: a vizek, illetve erdők szabad használatát, vámmentességet. A kedvező életfeltételek miatt Németország nyugati részéből és Belgiumból sokan érkeztek Erdélybe, hogy ott új életet kezdjenek. A betelepülők többsége a Maas-Mosel vidékről, Flandriából, Thüringiából, Bajorországból, illetve a Rajna-vidékről jött. A szász telepéseknek a székelyek mellett az volt a feladatuk, hogy megvédjék az ország keleti határvidékét. Ennek fejében II. Géza teljes területi autonómiát biztosított számukra, amelyet később II. András is megerősített az Andreanum nevű szabadságlevélben. A XVI. században, az Erdélyi Fejedelemség létrejötte után a székelyek, a magyar nemesség, valamint a szászok szövetségre léptek. Szövetségük neve – amely a török hódítók ellen kötött – Unio Trium Nationum volt. A szászok kiépítettek egy egész Európában egyedülálló templomerőd-láncot. Bármilyen veszedelem esetén a lakosság ezekben a templomerődökben találhatott menedéket. A szászok gyorsan kiépítették városaikat. Erdély német nevét (Siebenbürgen) a hét legnagyobb erődített szász városról kapta: Bistritz, Hermannstadt, Klausenburg, Kronstadt, Mediasch, Mühlbach, illetve Schässburg.

Az erdélyi szászokhoz csatlakozó német nyelvű bevándorlók második hulláma a XVI. századi nyugat-európai ellenreformáció idején érte el Erdélyt, ahol ők is vallásszabadságot élveztek. A magyarországi reformáció történetében kiemelkedő szerepet játszottak a szászok, akik a lutheránus vallás hívei lettek, és ezt a vallást terjesztették. A XVIII. század végén II. József eltörölte a II. András által adott kiváltságokat. Ezzel a szászok évszázados autonómiájának is vége szakadt, nemzeti kisebbséggé váltak.

Az 1867-es kiegyezés után a magyar állam több intézkedést hozott, amely a területén élő kisebbségek elmagyarosítását szolgálta. Ennek a politikának az erdélyi szászok különböző társadalmi, vallási és kulturális egyesületek alapítása révén próbáltak ellenállni. Az erdélyi szászok, valamint az erdélyi németiség többi része 1918-ban támogatták Erdély egyesülését Romániával, azt hívén, hogy Románia nem kívánja ezt az asszimilációs politikát folytatni. Azonban ebben tévedtek: a román kormány ott folytatta az asszimilációs kisebbségpolitikát, ahol a magyar kormány abbahagyta. Erdély fokozódó románosítása következtében az erdélyi szászok még inkább vesztek jelentőségükből. A második világháborúban Románia Németország pártján állt, és az erdélyi szászok is bekapcsolódtak a Német Birodalom nacionalista mozgalmaiba. A világháború vége felé, 1944-ben, Románia azonban átállt a szövetséges hatalmakhoz. A szászok egy része Ausztriába vagy Németországba szökött, a Romániában maradtak közül pedig sok erdélyi szász [szovjet](#) munkatáborokba került. A túlélőket Németországba szállították. A németországi családi kötelékek, illetve a szocialista rendszer kisebbségpolitikája a szászok egyre növekvő kivándorlásához vezettek. Ez a kivándorlási hullám az 1990-ben bekövetkezett rendszerváltás után sem ért véget. Az 1941-ben még 248.000-at számláló erdélyi szász népcsoport tagjai közül 1948-ig 91.000-en kivándoroltak vagy elpusztultak. 1989-ben még 95.000 szász élt Erdélyben: az 1910-es össznépség 40%-a. Közülük 1991-92-ben további 75.000 személy vándorolt ki.

Az egykori Csehszlovákiában élő németek – a magyarokkal együtt – igen sokat szenvedtek. 1945 után a csehszlovák állami szervek, valamint a győztes hatalmak is a magyar

és a német pártok csehszlovákiai tevékenységében látták az ország szétesésének okát. Eduárd Beneš köztársasági elnök ezért 1945-ben e két kisebbséget sújtó dekrétumokat adott ki, ezek a dekrétumok szolgáltatták a csehszlovákiai magyarok, illetve németek elleni intézkedések jogalapját. Összesen 13 elnöki dekrétumot adtak ki, amelyek a németek és magyarok, valamint a cseh és szlovák nép árulóinak, valamint ellenségeinek megbüntetéséről rendelkeztek. Az 1945. május 19-i keltezésű dekrétum állami felügyelet alá helyezte a csehszlovákiai magyarok és németek vagyonát, az 1945. évi 33. számú elnöki rendelet pedig a német, illetve magyar nemzetiségű egyének állampolgárságát szabályozta. 1945. február 27-én kiadott 4. számú dekrétum a magyarok, németek, továbbá bármilyen származású árulók 50 hektárt meghaladó mezőgazdasági vagyonának elkobzását írta elő. A beneši dekrétumok mind a mai napig éreztetik hatásukat anyagi, erkölcsi és lélektani téren egyaránt. Csehszlovákiában a mezőgazdaság terén 1938 és 1953 között nagymértékű vagyoneltolódásra, tulajdonoscserekre került sor. Az 1938. évi első bécsi döntés nyomán, amikor Dél-Szlovákiát Magyarországhoz csatolták, a szlovákok és a csehek egy része pár napon belül kénytelen volt elhagyni ezt az országrészt.

1945 után merült fel az az igény, hogy minél szigorúbb büntetést kapjanak azok, akik együttműködtek a fasiszta Németországgal, illetve a horthysta Magyarországgal, valamint azok, akik részt vettek a dél-szlovákiai szlovákok elleni megtorlásban, vagy Szlovákia területi épségét veszélyeztették, és Csehszlovákia felbomlása érdekében tevékenykedtek. A népbíróságok intézményrendszere is a második világháború után épült ki. A valódi tettesek utáni nyomozás helyett Csehszlovákiában a könnyebbik utat választották: az országban élő magyarokat és németeket kollektív bűnösöknek kiáltották ki. Így kerültek a vétkesek listájára Szlovákia parlamenti képviselői, illetve az uralmon lévő Hlinka vezette Szlovák Néppárt vezetői, tehát mindazok, akik a németekkel közvetlenül együttműködtek. Dél-Szlovákiában a magyar nacionalista pártok, illetve az 1936-ban alakult Egyesült Magyar Párt tagjai kerültek a vádlottak közé. Ezek a pártok segítették elő Dél-Szlovákia csatlakozását a horthysta Magyarországhoz, így már maga a párttagság is kollaborációnak minősült. A vádlottakat, illetve azok családtagjait lakosságcserere vagy csehországi kényszermunkára ítélték. Összesen 22.279 embert állítottak a Szlovák Nemzeti Bíróság és a népbíróságok elé, közülük 8.962-t ítélték el, 13.316-ot mentettek fel.

Az 1989-es rendszerváltást követően, a kommunizmus által 1948 és 1989 között elkövetett törvénytelenségek áldozatainak kárpótlása során felmerültek olyan követelések is, amelyek célja a háborút közvetlenül követő beneši elnöki rendeletek alapján történt vagyonelkobzások jóvátetele volt. Szlovákiában a kárpótlás a kommunizmus hatalomra jutása után elszenvedett törvénytelenésekre vonatkozik, vagyis csak azok a személyek jogosultak kárpótlásra, akiknek az 1948. február 25-i fordulat után kobozták el a vagyonukat.

A kérdés napjainkban is foglalkoztatja az embereket, a beneši dekrétumok semmissé nyilvánítása mellett a népbíróságok keletkezéséről szóló rendeletek eltörlése is gyakran napirendre kerül a német, magyar és cseh vagy szlovák politikusok tárgyalásain. Például az *Új Szó Beneš-dekrétumok vagy SZNT-rendeletek?* című cikkének szerzői arra hívják fel a figyelmet, hogy a Szlovák Nemzeti Tanács a 33/1945-ös, népbíróságokról szóló rendeletét sohasem törölte el. A cikk az *Új Szó* 22/7/1993 számában jelent meg.

V. 21. Olaszország

Olaszország, hivatalos nevén Olasz Köztársaság, államformáját tekintve parlamentáris köztársaság, Dél-Európában található az Itáliai-félszigeten. Fiatal országról van szó, Itália hercegségeinek az 1861-ben történő egyesítése előtti időkben még nem beszélhettünk Olaszországról. A terület őslakói a longobárdok, illetve az etruszok voltak, majd Róma alapításával i. e. 753-ban megszületett az ókori Európa legnagyobb kiterjedésű és kulturálisan,

valamint gazdaságilag is legerősebb nagyhatalma, a Római Birodalom. A birodalom központi városa a jelenlegi Olaszország fővárosa volt, ám provinciái kiterjedtek Észak-Afrikára, a jelenlegi Nagy-Britanniára és Pannóniára. A keresztény vallás államvallássá való nyilvánítása, azaz i. sz. 313 után, a római pápának, mint feudális földesúrnak a gazdasági hatalma is megnövekedett. Az Egyházi Állam viszont csak 756-ban jött létre (amikor is Pipin az ország egy részét a pápának ajándékozta). A Római Birodalom 476-os bukása, a germánok behatolása után is fennmaradt a rabszolgatartó társadalom. A germánok után az V. században a keleti gótok és a bizánci seregek is bevonultak a félszigetre, majd 800-ban Nagy Károly frank királyt római császárrá koronázták, ezzel megkezdődött a frankok itáliai politikája. 827-től kezdve az arabok szállták meg Szicíliát, Észak-Itáliába pedig az avarok, valamint a magyarok hatoltak be.

A X. század során megerősödtek a nemesség által vezetett városok és a városok környékén letelepedő nagybirtokosok. Itália lassanként önálló hercegségekre esett szét. A központosítási törekvések nem jártak sikerrel, az egyes városok életképesebbeknek tűntek szuverenitásuk megőrzése mellett. Ekkoriban virágzott a kézműipar és a mezőgazdaság, valamint a hozzájuk kapcsolódó kereskedelem. A X. század második felében, a német királyok sikeres itáliai hadjáratainak következtében, az itáliai hercegségek kénytelenek voltak elismerni a német fennhatóságot. A pápa 962-ben császárrá koronázta I. Ottót, ezzel megszületett a német-római császárság. Azonban a németek terjeszkedő politikája mellett a pápaság hatalma is egyre nőtt: VII. Gergely idején, a XI. század második felében érte el csúcspontját, amikor is a pápaság egyetemes világalomra tört. A császárság helyzetét meggyengítették a pápasággal folytatott küzdelmek (Canossa-járás, investitúra-harc). A pápák a normannokkal szöveterkeztek, akik az arabokat és a bizánciakat a XI. században kiűzték a hercegségek területéről. 1127-ben II. Roger egyesítette Szicíliát a félsziget déli részével. Az észak-itáliai városok – kihasználva a pápaság, valamint a császárok harcait – kivívták függetlenségüket, és önálló városköztársaságokká alakultak át a XI. század végétől kezdve. Az itáliai városok polgárságának elégedetlenségi mozgalmak korábban kezdődtek, mint más európai országokban, ez a XII-XIII. század során hozzájárult a kommunák megalapításához, illetve a gazdasági fellendüléshez. Pisa, Genova, valamint Velence ekkor a Kelet-és Nyugat-Európa közötti kereskedelemben játszott főszerepet. Az észak-itáliai hűbéri függőségben élő parasztság szabad kisbérlové vált, ez ott a kézműipar dinamikus fejlődését eredményezte. Mivel ez a folyamat délen nem játszódott le, ez a térség teljesen lemaradt az északi területek gazdasági fellendülésétől. Az észak-dél közötti szakadék folyamatosan nőtt.

A német császár terjeszkedő politikájának ellensúlyozásaképpen IV. Orbán pápa a XIII. század közepe táján behívta Dél-Itáliába a francia Anjou Károlyt, kiszolgáltatva ezzel a pápai államot a franciáknak, akik megalapították az avignoni pápaságot (avignoni fogság). A francia hűbérurakat az 1282-es népfelkelés (a szicíliai vecsernye) eseményei üzték el Szicíliából. Ők ezentúl csak a királyság szárazföldi részét tudták megtartani. A szicíliai nemesség az Anjouk után az Aragóniaiakat hívta be, III. Péternek ajándékozva a trónt. Az Anjouk és az Aragóniaiak között háborúskodás tört ki, amely végül az Aragóniaiak győzelmével ért véget, a spanyol dinasztíának juttatva Szardíniát, illetve Nápolyt.

A XIII. század során a nagyobb városok között rivalizálás tört ki. Pisa szerezte meg a szárazföldi és tengeri hatalmat Firenze, Genova, valamint Velence előtt. Hatalmuk növelése és megszilárdítása érdekében a városok vezetői megalakították a signoriát, az abszolutizmus egyik korai megjelenési formáját. Milánóban a Viscontik, majd a Sforzák, Ferrarában az Esték, Firenzében pedig a Mediciek kerültek hatalomra. A korai kapitalizmus termelési viszonyainak kialakításában élesen elhatárolódtak egymástól, továbbá rögzültek az osztálykülönbségek: mind szélesebb tömegek szegényedtek el, és egyre szűkebb réteg tudott megvagyonosodni. A nehéz helyzetben élő rétegek a humanizmusban, illetve a reneszánsz kultúrában találták meg a tiltakozás legegyszerűbb módjait. Ekkor alkottak a legnagyobb

itáliai művészek: Dante Alighieri, Francesco Petrarca, Giovanni Boccaccio, Niccolò Machiavelli, Donatello, Filippo Brunelleschi, Michelangelo Buonarroti, Leonardo da Vinci, Raffaello Sanzio, Tiziano Vecellio, Tintoretto, Giorgione, Giotto, stb. Az itáliai reneszánsz hatása egész Európa művészetére nagy hatással volt. A humanisták a XV. században eljutottak a legtöbb európai uralkodó (többek között Mátyás király) udvarába.

Az észak-itáliai városok rivalizálása és terjeszkedési politikája miatt a XV. század elején több háború is kitört Milánó, Velence, Genova, Firenze, illetve Pisa között, majd egy, a század végéig tartó békét sikerült megkötniük. A XIII-XV. században Itália – a fejlett kézműiparnak és kereskedelemnek köszönhetően – az európai országok között vezető pozíciót szerzett magának. A XV. századi, egymás elleni háborúskodások miatt egyik itáliai nagyvárosnak sem jutott arra energiája és pénze, hogy Kolumbusz Kristóf nagyra törő céljait fedezze, így a későbbi nagy felfedező a portugál, majd a spanyol királytól kért anyagi segítséget. 1492-ben a spanyol katolikus királyok fedezték első, Indiába tartó útját, amelynek során a hajós a Föld megkerülésével nem a célként megjelölt Ázsiába jutott el, hanem felfedezett egy addig ismeretlen földrészt. Az újonnan felfedezett kontinenst Kolumbusz halála után arról az itáliai földrajztudósról (Amerigo Vespucciról) nevezték el Amerikának, aki feltérképezte. Itália – Európa egyik leggazdagabb és politikailag legbefolyásosabb területe – teljesen kimaradt a középkori gyarmatosításból, hiába az ő szülőtte fedezte fel Amerikát. A tengeri kereskedelem központja egyre inkább az atlanti térségbe került át, ebben viszont Itália nem tudott részt venni, így a XVI-XVII. század során gazdasági élete és befolyása fokozatosan hanyatlott. Megkezdődött a feudalizmusba való visszatérés, amelyet a XV-XVI. században itáliai területeken zajló francia-spanyol háború is siettetett. A franciák megszállták Milánót, a spanyolok a déli államokat, majd a franciák 1559-es kivonulásával a spanyolok jutottak hatalomra szinte egész Itáliában. Csak az Egyházi Állam, a Velencei Köztársaság, a Genovai Köztársaság, a Savoya-Piemont hercegség, illetve a Toszkánai Nagyhercegség tudta megőrizni szuverenitását. A spanyol uralom alatt fizetendő hatalmas adók és bürokrácia teljesen tönkretették az itáliai ipart, valamint kereskedelmet. A XVI-XVII. század során több parasztfelkelés tört ki a parasztság helyzetének ellehetetlenülése miatt, amit a spanyol inkvizíció eretnekmozgalomnak kiáltott ki, és kegyetlenül leverte. Tanai miatt megégették az eretnekséggel vádolt Giordano Brunót, illetve tanai visszavonására kényszerítették Galileo Galileit.

A XVII-XVIII. században tovább folytatódtak az Itália földjén zajló háborúk (harmincéves háború, spanyol örökösödési háború), amelyek következtében Ausztria elfoglalta az itáliai hercegségeket. A Habsburgok itáliai uralma 1859-ig, a függetlenségi harcokig tartott. A XVIII. század második felében hosszú gazdasági fellendülés kezdődött leginkább Firenze, Parma, Nápoly, Milánó, valamint Velence életében. Az itáliai irodalom a felvilágosodás korában visszanyerte régi fénykorát Vittorio Alfieri, Ugo Foscolo, Cesare Beccaria, Ludovico Ariosto, stb. munkásságával.

A XVIII. század végén a francia polgári forradalom híre Itáliába is eljutott, a hazafias olasz jakobinusok csoportokba tömörültek, és összeesküvéseket szerveztek az osztrák uralom ellen. Ekkorra tehető a hazafias olasz mozgalom kezdete. A francia seregek benyomultak Észak-Itáliába, megszerezték Piemontot, Liguriát, Toszkánát, valamint Rómát. Lombardia, Umbria, Romagna és Velence egyesülése megalapította az Itáliai Királyságot. Szicília, illetve Szardínia önálló királyságot alkotott. Az itáliai feudális társadalmi rend felszámolása és a tőkés termelési viszonyok újbóli bevezetése a Bonaparte Napóleon uralma alatti időkre tehető. Napóleon waterlooi veresége után a bécsi kongresszus Itáliában visszaállította az eredeti politikai-közigazgatási állapotokat, azaz újra elkezdődött a Habsburgok uralma.

Az 1820-as és 30-as években több itáliai királyságban robbantak ki osztrákellenes polgári liberális forradalmak, amelyek saját alkotmányt, illetve parlamentet követeltek. Az osztrák katonaság sorra leverte ezeket a forradalmakat, azonban győzelme csak időleges volt.

Giuseppe Mazzini 1831-ben Párizsban megalapította az Ifjú Itália nevű titkos köztársasági szervezetet, amelynek célja a független és egységes Itália megteremtése volt. Mazzini programja nem tartalmazott szociális követeléseket, ezért például a parasztság nem tette magáévá. 1847-től a liberális nagypolgárság Camillo Benso di Cavour vezetésével az *Il Risorgimento* című torinói lap körül kezdett el szervezkedni. Fő követelése az egységes és független Itáliai Köztársaság kikiáltása volt. Az 1848-49-es bécsi forradalom hírére Palermóban majd Milánóban és a többi városban is felkelés robbant ki. Az Alpokban önkéntesek harcoltak Giuseppe Garibaldi vezetésével. A Római Köztársaságot 1849. február 9-én kiáltották ki. A felkeléseket minden városban sikerült leverni, ezért a következő évtizedekben újra fellángoltak a harcok. Megalakult a politikailag független Szardínia-Piemont Királyság, amely gazdasági, illetve ideológiai segítséget nyújtott a felkelőknek. A Szárd-Piemont Királyság annektálta Romagnát, Parmát, Modenát, majd 1860. október 21-én bevette a Szicíliai Kettős Királyságot, illetve Nápolyt is. 1861. március 17-én II. Viktor Emánuel az immár egységes és független polgári nemzetállam, Olaszország királyává választották. A Risorgimento győzelme következtében, az egységes Olaszország 1861-ben jött létre, azonban még további harcok folytak Velence és Nizza hovatarozásáról. Nizza végül Franciaországhoz, Velence viszont Olaszországhoz került. Olaszország fővárosa ekkor Firenze lett, majd 1865-től Róma. Mivel Firenze – az első főváros – Toszkána tartomány székhelye, a toszkánai nyelvjárás lett az ország hivatalos nyelve.

Az egységes Olaszország létrejötte után gyors ütemben fejlődött az ország ipara és kereskedelme, bár a déli területek elmaradottsága az északiakéhoz képest konzerválódott, a mai napig fennmaradt. A XX. század elején Olaszország Európa egyik leggazdagabb államává vált, jelenleg is fontos exportcikkei az autók és autó-alkatrészek, textilipari termékek, írógépek, gyógyszerek. Az olasz mezőgazdaság azonban korántsem volt olyan fejlett és nyereséges, mint az ipar, ez pedig társadalmi feszültségek kialakulásához vezetett. Az 1907-es nagy gazdasági világválság megtörte az olasz ipar fejlődését is, megindult a lakosság emigrációja, főleg az Amerikai Egyesült Államokba. Az ország északi területein lévő nagyvállalatoknak hamar sikerült túljutniuk a válságon.

Olaszország az első világháborúba 1915. május 23-án lépett be az antant oldalán. Az életkörülményeivel elégedetlen munkásság és parasztság több háborúellenes felkelést is kirobbantott, Antonio Gramsci, illetve Palmiro Togliatti vezetésével. Az első világháborút lezáró Saint-Germain-en Laye-i békeszerződés értelmében Dél-Tirol, Fiume, Isztria, Belső-Krajna, Görz-Gradisca, Trieszt és néhány dalmát sziget Olaszországhoz került. A háború gazdaságilag visszavetette az országot, egyre nőttek a társadalmi feszültségek, így az 1920-as évekre polgárháborús hangulat uralkodott el Olaszországban. A baloldal is szervezkedésbe fogott, a jobboldalon viszont 1919. márciusában Benito Mussolini vezetésével létrejött a Fasci di Combattimento (Harc Szövetség), amely 1922. október 31-én meg is szerezte a hatalmat. Ekkor kezdődött a XX. századi Olaszország történetének legszomorúbb, legsötétebb fejezete, a fasiszta diktatúra. Adolf Hitler németországi hatalomra jutása 1933-ban megerősítette az olasz fasiszták helyzetét is. 1935. október 3-án Mussolini Olaszországa megtámadta Etiópiát, amelyet 1936. május 9-ig sikerült is hatalma alá vonnia. Az olasz hadsereg Franco oldalán részt vett a spanyol polgárháborúban is.

Németország szövetségeseként Olaszország 1940. június 11-én lépett be a második világháborúba, Franciaország, majd Görögország, Jugoszlávia és a Szovjetunió megtámadásával. Észak-afrikai hadjáratot is indított, azonban sem európai, sem afrikai próbálkozásai nem jártak sikerrel. Mussolinit 1943. július 25-én foglyul ejtették, másnap pedig Pietro Badoglio alakított kormányt. A szövetségesek 1943-as szicíliai partraszállása végképp megpecsételte az olasz hadsereg sorsát, bár az országot csak 1945. április 25-én sikerült felszabadítani a fasiszta uralom alól. Az 1946. június 2-i népszavazás eredményének megfelelően megszüntették a királyságot, a királyt, illetve családját örökös száműzésre

ítélték (ezt a száműzetést csak 2000-ben sikerült feloldani), és kikiáltották az Olasz Köztársaságot. A háborút lezáró párizsi békeszerződés értelmében Fiume és Isztria visszakerült Jugoszláviához, továbbá Olaszország elveszítette afrikai gyarmatát. Olaszország is részesült a Marshall-terv gazdasági segítségéből, ennek következtében napjaink egyik leggazdagabb európai államává vált.

A második világháború utáni Olaszország politikai élete – a jó gazdasági helyzet ellenére – sem nevezhető nyugodtnak, az 1946-ban kikiáltott köztársaságban rövid életű strandkormányok követik egymást. Az ország azonban alapító tagként részt vett valamennyi nyugat-európai szervezet vagy szövetség létrehozásában, így az Európai Unióéban is.

Olaszország alkotmánya 12 nyelvet ismer el hivatalos nyelvként, ezek közül az országon belül a legtöbb beszélője az olasznak van. Az újlatin nyelvek közül leginkább az olasz hasonlít a latinra, mind szókészletében, mind kiejtésében. Besorolásáról már volt szó a francia nyelvnel. Az olaszul beszélők száma korábban csökkenőben volt, az utóbbi időben azonban ismét emelkedik: világviszonylatban jelenleg 70.000.000-ra tehető. Régebbi adatok még 120.000.000 ember közvetítő nyelvének ismertették. Olaszországon kívül hivatalos nyelv Svájc Ticino nevű tartományában, ezenkívül főleg az olasz gyarmatokon beszélik sokan (Etiópia, Eritrea, Líbia, Szomália), valamint Szlovéniában, Dalmáciában és Albániában.

Olaszország lakosságának száma körülbelül 56.000.000 fő. Ebből körülbelül 2.691.100 személy tartozik valamely történelmi kisebbséghez. Ebből az adatból is kitűnik, hogy az ország a nyelvhasználat szempontjából sokszínű területnek számít. A sztenderd olasz igen kevesek anyanyelve, azt leginkább az iskolában tanulják meg. Olaszország politikai egységesítésére a XIX. század második felében került sor, ám a nyelvi egységesülés a mai napig nem történt meg. A legtöbb olaszjű személy valamelyik – a sztenderd olasztól többé-kevésbé eltérő – nyelvjárást beszél, vagy egy őshonos kisebbségi nyelvet. Ez a mai napig súlyos gondokat okoz az olasz iskolarendszerben, hiszen a gyerekeknek először az oktatás nyelvét kell megtanulniuk, csak ezután kerülhet sor a tényleges tananyag elsajátítására. A sztenderd olasz minél szélesebb körű, iskolai oktatáson kívüli elterjedésének az is kedvez, hogy a tömegkommunikációs eszközökben is leginkább azzal találkozhatunk. Ennek következtében ma már ritkán lehet olyan olaszjű személlyel találkozni, akivel sztenderd olasz nyelven nem tudnánk társalogni. Napjaink Olaszországának nyelvpolitikája az egész európai kontinensen mérvadónak számít, bár ez nem volt mindig így. Az 1999. december 15-én elfogadott legújabb nyelvi törvény 12 nyelvet, valamint őshonos és bevándorló történelmi kisebbség létezését, illetve mindennemű jogait ismeri el Olaszország területén, széles körű autonómiát biztosítva számukra. Az olaszországi nyelvpolitika a legtoleránsabbak közé tartozik Európában, mivel a 12 történelmi kisebbség az állam teljes körű védelmét élvezzi, attól függetlenül, hogy miként kerültek az ország területére, és milyen hosszú ideje élnek ott. A nyelvi törvény körülbelül 3.000.000 olasz állampolgárt érint, akik annak hatályba lépése óta az olaszul teljesen egyenértékűen használhatják nyelvüket az iskolában, valamint a közhivatalokban. Az őshonos olaszországi kisebbségek anyanyelvükön kiadhatnak sajtótermékeket, sugározhatnak televízió- és rádióműsorokat is, alapíthatnak az őshonos kultúra hagyományait ápoló egyesületeket, indíthatnak nyelvtanfolyamokat. Az igazsághoz hozzátartozik azonban az is, hogy ezek a kezdeményezések mindig alulról jövők, államilag (ha nem is tiltják őket) nem kapnak anyagi támogatást. Az iskolai oktatásban viszont a sztenderd olasz nyelv használata kötelező (ez alól csak a kéttannyelvű iskolák képeznek kivételt). A törvény különböző nyelvcsaládokhoz tartozó nyelvek beszélőire vonatkozik: neolatin (franco-provanszál, friuli, katalán, ladin, okszitán, szárd), szláv (szlovén, horvát), germán (német, cimber), albán, továbbá görög anyanyelvű olasz állampolgárokra.

18. számú táblázat: Olaszország 12, védelmet élvező történelmi kisebbsége:

	Nyelv	Lakhely	Beszélők száma
1.	szárd	Szardínia	1.269.000
2.	friuli	Frilui	600.000
3.	német	Dél-Tirol, Alto Adige	290.000
4.	okszitán	Torino környéke	178.000
5.	albán	Dél-Olaszország	98.000
6.	szlovén	Trieszt, Gorizia, Udine	70.000
7.	ladin	Dél-Tirol, Alto Adige	55.000
8.	franco-provanszál	Valle d'Aosta	20.000
9.	görög	Dél-Olaszország	20.000
10.	katalán	Alghero	18.000
11.	horvát	Molise	2.600
12.	cimber	Trentino környéke	4-500
13.	összesen		2.691.100

Forrás: Józsa Judit: Olasz nyelvpolitika a kisebbségi nyelvek védelméről szóló törvény elfogadása előtt in Olasz nyelvi tanulmányok, Iskolakultúra, Pécs, 2000., p. 25.

A szárd, friuli, franco-provanszál, ladin és az okszitán azon őshonos neolatin nyelvek közé tartoznak, amelyek megtartották eredeti nyelvi szerkezetüket, illetve szókincsüket, az egységes olasz köznyelv kialakulásának hosszú folyamata során. Élnek olyan történelmi kisebbségek is Olaszországban, amelyek eltérő időpontokban, más országokból érkeztek az ország területére. Ezek között akad neolatin, albán, görög, szláv és germán eredetű népcsoport is: katalánok, albánok, görögök, horvátok, cimberok. Végül, olyan történelmi kisebbségek is az 1999-es törvény hatálya alá esnek, amelyek határrendezés révén kerültek Olaszország területére. A dél-tiroli németek és a Trieszt környékén élő szlovének tartoznak ez utóbbi csoportba.

Hogyan jutott el Olaszország ehhez, az Európai Unióban mértékadónak számító nyelvpolitikához? Olaszország nagyon fiatal állam, 1861-ben jött létre a Risorgimento nevű mozgalom hosszan tartó küzdelmei következtében. Végső határait azonban csak 1954-ben húzták meg, Isztria és Trieszt státusának rendezésével, azonban Ausztriával közös északi, illetve északkeleti határai is hosszú ideig bizonytalanok voltak. Hogy csak a felmerülő nyelvi kérdéseket említsem meg, a XIX. század végén sokkal nagyobb gondot okozott a politikai elitnek az egységes olasz köznyelv megteremtése és elterjesztése, valamint a nagymértékű analfabetizmus felszámolása, mint a kisebbségben élő csoportok védelme. Olaszországban az 1919-ben hatalomra jutott, és több mint 20 évig fennálló fasiszta mozgalom is kíméletlen hajsztát indított a kisebbségi népcsoportok, különösképpen a Dél-Tirolban élő németek, illetve a Trieszt környékén élő szlovének ellen, akiket erőszakkal próbáltak meg olaszosítani. Bármilyen furcsán is hangzik, ezek a népcsoportok mégis viszonylag szerencsésnek vallhatták magukat. A második világháború után Olaszország ugyanis külön szerződést kötött a területén élő kisebbségi népcsoportok anyaországaival: Franciaországgal, Jugoszláviával, továbbá Ausztriával a kisebbségek védelmével kapcsolatban, amelyek így széles körű jogokat és autonómiát élveztek. Dél-Tirol, Valle d'Aosta, Trentino, valamint Friuli-Venezia-Giulia tartományáról van szó. Az autonómia területéhez kötött jog volt, tehát nem vonatkozott a felsorolt tartományokon kívül élő germán, francia vagy szlovén eredetű olasz állampolgárokra.

Az említett kisebbségi népcsoportoknál sokkal rosszabb helyzetben voltak azok, amelyeknek nincs anyanemzetük: a katalánok, okszitánok, cimberok, illetve azok, amelyeket – bár van anyaországuk – az nem támogatott: albánok, görögök, horvátok (Jugoszlávia csak

az olasz-jugoszláv határ mentén élő szlovénekkal törődött, a horvátokkal vagy más szláv nyelvi szigetekkel nem). Identitásuk nem került veszélybe, mivel senki sem vonta kétségbe létezésüket, illetve az olasztól eltérő nyelvüket és kultúrájukat, de – mindennemű támogatás híján – nem gyakorolhatták nyelvi jogaikat. A legrosszabb helyzetbe viszont azok kerültek, akik az olasztól eltérő neolatin nyelvet beszélő őshonos kisebbségek valamelyikéhez tartoztak: szárdok, friuliak, ladinok. Ezen csoportok identitása is veszélybe került, mivel nyelvüket a hivatalos politika az olasz valamely dialektusának tartotta, és minden eszközzel megkísérelte azt beolvasztani az olasz köznyelvbe.

Három évvel a második világháború vége után, 1948-ban lépett életbe az olasz alkotmány, amelynek 6. pontja tartalmazza az ország területén élő kisebbségek védelmét. Azonban a törvényt nem mindig sikerült betartatni, és a problémával foglalkozó nyelvészeknél kívül az érintett kisebbségek is egyre szervezettebben küzdöttek jogaik elismertetéséért, valamint a rájuk vonatkozó törvények betartásáért. A parlament nem odázhatta el a kérdést, így az 1999 tavaszán benyújtott törvényjavaslatot még az év december 15-én elfogadta. Így született meg az európai normáknak megfelelő nyelvi és kisebbségi törvény.

A törvény előzményének nevezhető az Európa Tanács által 1988-ban kiadott Kisebbségi Nyelvek Chartája, amely az egész kontinensen sürgeti a nyelvi-etnikai kisebbségek problémáinak megoldását. Mivel Olaszország is ratifikálta az Európai Unió kisebbségekre vonatkozó normatíváját, az Olasz Parlament számára is egyre fontosabbá vált az európai normáknak megfelelő nyelvi és kisebbségi törvény elfogadása.

Azonban még ennek, a valóban európai szintű törvénynek a hatályba lépésével sem tisztázott teljesen minden kérdés. Mivel az egységes olasz köznyelv viszonylag fiatal – a XIX. század végén alakult ki a számos, az Appennin-félszigeten beszélt nyelvjárás egységesítése révén –, továbbá csak a XX. század közepe táján kezdett elterjedni a kötelező közoktatásnak, valamint az írott és elektronikus sajtónak köszönhetően, Olaszországban ma is több száz dialektus él. Gondoljunk bele, mekkora különbségek vannak egy piemonti, szicíliai, nápolyi, umbriai, római, vagy egy emilia-romagnai faluban felnőtt személy beszédében: olykor egymás számára kölcsönösen érthetetlenek. Az ezen nyelvjárásokat beszélő személyek joggal tehetik fel a kérdést: az ő nyelvjárásukat miért nem lehet önálló nyelvnek tartani, ha a szárdot, ladint vagy friulit igen? Vagy az egységes Olaszország megteremtéséig fennálló Velencei Köztársaság hivatalos nyelveként számon tartott venét beszélői miért nem élveznek olyan státust, mint az előbb említettek? Az ő nyelvük, amelynek komoly írásbeli hagyományai vannak, évszázadokig lingua francaként működött nemcsak az Itáliai-félszigeten, Dalmáciában és Isztrián, hanem az egész mediterrán világban is, a művelt rétegek beszélték, tehát egyáltalán nem kevésbé nyelv, mint a szárd, a ladin, vagy a friuli.

A kérdés megértéséhez fontos tisztázni, hogy Olaszországban mit is jelent a dialektus fogalma. A dialektus más nyelvek esetében azt jelenti, hogy az államnyelv egy változata (mint például Magyarországon a szegedi vagy a palóc nyelvjárás, Spanyolországban a leóni vagy az andalúziai, Albániában a déli vagy az északi nyelvjárás, vagy a baszk esetében a spanyolországi és a franciaországi változatok, stb.). Olaszországban viszont ez nem így van: minden olasz dialektus egyben önálló fejlődésű neolatin nyelvnek is felfogható, a köznyelvvél teljesen egyenrangú. Egy képzeletbeli neolatin családfán ezek alatt a dialektusok alatt helyezkednének el a valóban az egész ország területén elterjedt olasz köznyelv regionális változatai. Tehát az olasz dialektusok beszélői teljes joggal teszik fel a kérdést, hogy ők miért nem élvezhetik a friuliak, ladinok, illetve szárdok nyelvének státusát. Talán egyszer még eljön az az idő is, amikor ezt a problémát is sikerül mindenki számára megnyugtatóan rendezni.

Nem szabad megfeledkeznünk arról a tényről sem, hogy Olaszországban nemcsak őshonos kisebbségek élnek. Az ország az 1980-as évek elején a – hazájukból főleg gazdasági vagy politikai okok miatt elmenekült – bevándorlók egyik célországává vált. A bevándorlók többsége afrikai eredetű (48%, mintegy 300.000 személy), de érkeznek Latin-Amerikából

(12%, körülbelül 75.000-80.000 személy), illetve Ázsiából is (21%, vagyis körülbelül 100.000 fő), ám egyre többen vannak a volt Szovjetunióból, a szintén tagállamaira szétesett Jugoszláviából, valamint Kelet-Európa többi országából (összesen 7%, azaz körülbelül 40.000 fő) ideköltözők is. Érdekes, hogy az Amerikai Egyesült Államokból is sokan érkeznek ide (a bevándorlók mintegy 12%-a) – ők nem gazdasági és pláne nem politikai menekültek, hanem elsősorban multinacionális cégek tulajdonosai, képviselői. A bevándorlókat erős társadalmi széttagoltság jellemzi.

A bevándorlók többsége használható olasztudás nélkül érkezik az országba. Számukra nagyon fontos lenne, ha iskolai oktatás keretében, képzett tanárok segítségével tanulhatnának meg olaszul, beleértve az írásbeli készségeket is, azonban erre igen kevés lehetőségük nyílik. Többségük igen rossz körülmények között sajátítja el a nyelvet, és nem a sztenderd olaszt, hanem leginkább annak valamelyik regionális változatát. A nyelvelsajátítás leggyakoribb esete körükben az utca emberével való közvetlen napi kommunikáció, amely a túléléshez elengedhetetlen szavak és nyelvtani szerkezetek elsajátítására szorítkozik. A bevándorló az olaszajkúakkal való kommunikáció során mindig alárendelt helyzetben van, azonban – köszönhetően az olaszok közismert segítőkészségének, illetve a bevándorlók pozitív motivációjának – köztük az esetek többségében valamilyen kooperáció alakul ki. Ez a kooperáció túlszíti a bevándorlót a legnehezebb helyzeteken. Több, olaszországi egyetemen megalakultak azok a kutatócsoportok, amelyek az országban élő bevándorlók olasz nyelvváltozatát vizsgálják (a spontán nyelvelsajátítás folyamatában a bevándorlók hogyan jutnak el a különböző nyelvi szintekre, a különböző igeidőket milyen sorrendben sajátítják el, lexikai ismereteik milyen elemekkel, milyen gyorsan bővülnek, stb.). Az utóbbi időben merült fel annak igénye, hogy a bevándorlók által már elsajátított ismeretekre alapozva szakemberek dolgozzanak ki olyan módszereket, amelyek segítségével képzett nyelvtanárok egy, a bevándorlók többsége által ismert köztes nyelvből kiindulva, rendszeres iskolai oktatás keretében tanítsák nekik a sztenderd olaszt, külön hangsúlyt fektetve a mindennapi életben nélkülözhetetlen írásbeli, illetve olvasásbeli készségekre.

A vizsgálatok kiterjednek a bevándorlók második generációjára is. Róluk elmondható, hogy nagy részük jelentős társadalmi és kulturális integrációs gondokkal küzd, körükben gyakori az identitászavar. Mivel többségük otthon a szüleivel, rokonaival és barátaival L_1 -en beszél, az olasz nyelvvel L_2 -ként találkozik először, például az iskolában. Számukra nehezen leküzdhető akadályt jelent az, hogy – amikor hatévesen beülnek az iskolapadba – túl a beilleszkedési nehézségeken, nemcsak a kognitív fejlődésükre, hanem a nyelvtanulásra is energiát kell fordítaniuk. Azonban az utóbbi idők Európájában (főleg a kontinens gazdagabbik részén, ahol sok afrikai és ázsiai származású, vagy a szegényebb európai országokból kivándorolt gazdasági menekült él) ez egyre sürgetőbb kérdéssé vált. A szakemberek véleménye szerint az iskola önmagában képtelen megbirkózni ezzel a feladattal. A társadalom különböző szegmenseinek kell összefogniuk, illetve megfelelő stratégiát kidolgozniuk, amely segítséget nyújt a bevándorló kisebbségeknek ahhoz, hogy oly módon illeszkedjenek be új hazájukban, hogy ne kelljen feladniuk eredeti identitásukat sem.

Amikor egy ország nyelvpolitikájáról szólnak, nem hagyhatjuk figyelmen kívül az ország határain túl élő, kisebbségi helyzetben lévő beszélőket sem. Jelenleg körülbelül 60.000.000 olasz származású ember él Olaszország határain kívül (Észak- és Dél-Amerikában). Többségük a XIX. század második felében, illetve a XX. század elején hagyta el hazáját. Számukra az anyaországban maradt rokonokkal, barátokkal való személyes kapcsolattartást Olaszország semmilyen módon nem gátolta. A politikai kötődést Olaszország nem tartotta fontosnak – de nem is akadályozta azt –, azonban a nyelvi és a kulturális identitás fenntartását igen. Másik részük az első vagy második világháborút követő határmódosítások következtében került új országba (elsősorban Horvátországba, Szlovéniába vagy Montenegróba: Dalmácia, Isztria, Rijeka, Nova Gorica, Szarajevó, Tuzla területére). Az

olasz-jugoszláv határokat az 1954-es londoni egyezmény, majd az 1975-ös osimói szerződés rendezte véglegesen.

Az olasz alkotmány nem tesz említést az ország határain kívül élő olaszokról, nem is vállal semmiféle állami kötelezettséget velük szemben. Az isztriai és szlovéniai olaszok őshonos kisebbségnek számítanak. Ők anyagi segítséget kapnak kulturális identitásuk fenntartása érdekében, illetve a gazdasági kapcsolatok erősítésére. Viszont 1991 és 2005 között több olyan jogszabály született, amely kísérletet tesz a külföldön élő olaszok, valamint olasz származású személyek állampolgárságának rendezésére. 1991. január 9-én lépett hatályba a 19. számú törvény, amely a Friuli-Venezia-Giulia tartománnyal, illetve Belluno megyével határos területeken a nemzetközi együttműködést és a gazdasági kapcsolatok fejlesztését hivatott szabályozni. Ezt követően fogadták el a 2001. március 21-i 73. számú törvényt, amely a Szlovéniában, valamint Horvátországban élő olasz kisebbség támogatását tartalmazza. A 2000-ben elfogadott – ám sokak által vitatott – 379. számú törvény az Olaszország határain kívül élő olasz és olasz származású személyek állampolgárságát, illetve az ezzel járó jogait (szabad választójog, letelepedési jog, az egészségügyi szolgáltatások, továbbá az oktatás igénybevételének joga, stb.) szabályozza. Az olasz állampolgárság megszerzésének a 2000/379. számú törvény életbelépése óta már nem feltétele a megszakítás nélküli, jogszerű olaszországi tartózkodás (amint ez az 1992-es törvény 18. szakaszában szerepelt). Az Európai Unió törvényi szabályozásában megjelenik az állampolgársági jogok de-territorializálása (a területi elvtől való elvonatkoztatásának kiterjesztése, illetve az állampolgárság területi kötöttségének visszaszorulása), ezzel került összhangba a 2000/379. törvény.

Annak, hogy az olasz alkotmányban nem jelennek meg az ország határain kívül élő olaszok vagy olasz származású személyek, az lehet az oka, hogy az Európában vagy Amerikában élő, kisebbségi helyzetben lévő olaszok helyzete nem tekinthető kényes politikai kérdésnek, bár számuk – leginkább demográfiai okokra visszavezethetően – Isztrián, Szlovéniában és Horvátországban egyre csökken. Nyelvi, kulturális vagy politikai jogaik biztosítása viszont egyik volt jugoszláv tagköztársaságban sem eredményez politikai vitákat. A néhány tízezres közösség nem jelent semmilyen migrációs vagy másfajta veszélyt sem új, sem régi hazája számára. Az Olaszország területén élő szlovén vagy horvát kisebbségek ugyanolyan jogokat élveznek, mint a volt Jugoszlávia területén élő olasz kisebbségi csoportok tagjai.

A külföldön élő olaszok képviseleti szervei és intézményei, a konzulátusok, illetve a nagykövetségek mellett, a határon túl élő olaszok, illetve olasz származású emberek képviseletét látják el. Az 1985/205. számú törvény értelmében minden olyan konzuli körzetben, amelyben legalább 3.000 olasz állampolgár él, a külföldön élő olaszok közvetlen választással létrehozhatnak egy úgynevezett bizottságot – a Külföldön Élő Olaszok Bizottságát (Comitato degli Italiani all’Estero: COMITES) –, amely egyesület formájában működve a körzetben élő olaszok képviseletét látja el. A COMITES bizonyos pozícióit csak olasz állampolgárok foglalhatják el, de a tényleges feladatok ellátásában részt vehetnek mások is. A COMITES céljai között szerepel a körzetben élő olasz állampolgárok kulturális, oktatási, szakmai, szociális, valamint társadalmi igényeinek kielégítése. 1989-ben jött létre az olasz kormány kezdeményezésére egy általános konzultatív szervezet is, amely a külföldön élő olaszok bevonását tűzte ki célul Olaszország külpolitikájának kialakításába. A Külföldön Élő Olaszok Legfőbb Tanácsa (Consiglio Generale degli Italiani all’Estero: CGIE) 1991. december 12-én alakult meg. A CGIE elnöke a mindenkori olasz külügyminiszter, tagjai pedig csak olasz állampolgárok lehetnek. Ennek a szervezetnek az az erénye, hogy a külföldön élő olaszok kérdéseivel kormányzati szinten foglalkozik. Feladatai közé tartozik az olasz közösségek nyelvi, illetve kisebbségi jogainak biztosítása, a kulturális identitás

megőrzésének anyagi és erkölcsi támogatása, valamint az olasz nyelv és irodalom oktatásának megszervezése.

A világ számos országában oktatják idegen nyelvként az olaszt, amely általában az angol, német és a francia után a negyedik helyet foglalja el a nyelvek rangsorában a tanulók száma szerint. Több szervezet, intézmény segíti az általános és középiskolák, felsőfokú oktatási intézmények munkáját. Ilyenek az Istituti Italiani di Cultura nel Mondo és a Società Dante Alighieri, amelyek Magyarországon is rendelkeznek intézményi hálózattal, illetve képviselői szervekkel.

Jelentős nagyságú olasz közösség él az Amerikai Egyesült Államokban (főleg Bostonban, Chicagóban és New Yorkban), valamint Argentínában is. Az Amerikai Egyesült Államokba 1880 és 1915 között körülbelül 4.000.000 olasz bevándorló érkezett, akik főleg gazdasági okokból hagyták el hazájukat. Ez alatt a 35 év alatt az összes, Amerikába Európából bevándorló 9.000.000 fő majdnem felét tették ki az olaszok. A 4.000.000 olasz közel 70%-a Dél-Olaszország gazdaságilag elmaradottabb tartományjaiból vándorolt ki. New Yorkban egy itáliai, nevezetesen Giovanni da Verrazzano volt az első európai, aki 1524-ben kikötött a majdani város helyén. Az Amerikai Egyesült Államok Népszámlálási Hivatalának adatai szerint 2000-ben New York lakossága 8.008.278 fő volt, ennek 44,66%-a európai származású, főleg olasz bevándorlók leszármazottja. New York olaszok által lakott negyedének Little Italy a neve. Little Italy összes lakosának 40%-a olasz bevándorlók leszármazottja.

Argentína Río de la Plata nevű tartományában már 1776-ban éltek olaszok, ám migrációjuk 1821 után gyorsult fel, ekkor kiterjedt Buenos Aires, Santa Fe és Córdoba környékére is. Ennek elsősorban gazdasági okai voltak: az olaszok a jobb megélhetés reményében hagyták el akkor még nem egységes hazájukat. A legtöbb olasz Ligúria tartományból érkezett Argentínába, ám a dél-amerikai ország mégis Szardínia tartománnyal vette fel először a diplomáciai kapcsolatot. Az első szerződést 1855-ben írták alá, és ez többek között az Argentínában élő olasz kisebbség nyelvi jogait is tartalmazta. A szerződés alapján az argentinai olaszok mindennemű nyelvi és kisebbségi jogot élveztek: olasz iskolát alapíthattak, volt olasz nyelvű sajtójuk, illetve könyvkiadásuk, ezenkívül a hivatalokban is lehetőségük volt olasz nyelven intézni ügyeiket. Az argentin társadalomba való beilleszkedésüket megkönnyítette, hogy az olasz és a spanyol – rokon nyelvek lévén – hasonlítanak egymásra, egymás számára kölcsönösen érthetőek. Az olaszok nagymértékben hozzájárultak Argentína függetlenné válásához, továbbá aktívan részt vettek az 1850-es évek polgárháborújában. 1876 és 1925 között több mint 2.000.000 olasz vándorolt ki Argentínába. E nagy kivándorlási hullám legfontosabb oka a dinamikus fejlődő argentin gazdaság – főleg mezőgazdaság – volt. Az olaszok hamar a gabonafélék legfőbb termesztőivé és exportálóivá váltak, jelentősen hozzájárulva Argentína pozitív fizetési mérlegéhez. Argentína lakosságának száma 38.000.000 fő, ennek 85%-a európai származású (leginkább spanyol). Jelenleg mintegy 2.000.000 olasz él az országban, azaz az összlakosság 4%-át ők alkotják. Többségük (mintegy 80%-uk) nem tud olaszul. Ennek nem az elnyomás vagy a nyelvi és kisebbségi jogok be nem tartása az oka, hanem az olasz és a spanyol nyelv hasonlósága. Többségi környezetben sokkal könnyebben fennmarad egy, a domináns közösség nyelvétől eltérő, mint egy ahhoz hasonló nyelv.

Az Isztriai félsziget a XX. században több ország fennhatósága alá került. 1918-ig osztrák, 1914 és 1944 között olasz kézben volt, a második világháborút követően pedig Jugoszlávia részét képezte. Ekkoriban az ott élő olaszok jelentős hányada, mintegy 250.000-300.000 személy, kivándorolt, és Triesztben vagy más olasz városokban telepedett le. Kisebb részük innen is tovább vándorolt, míg végül az Amerikai Egyesült Államokban vagy Ausztráliában találta meg új hazáját. Isztriát jelenleg kettészeli a szlovén-horvát határ. A megfogyatkozott olasz közösség igyekszik fenntartani nyelvi és kulturális identitását, illetve

érvényesíteni jogait. Az olaszok többsége Capodistria, Isola és Pirano városában él. Ezekben a városokban az olasz is hivatalos nyelv, formális helyzetekben épp úgy használható, mint a szlovén, valamint a közoktatásban is lehetőség van olasz nyelvű osztályok indítására. Az 1981-es népszámlálás során Isztrián 13.800 személy vallotta magát olasznak, 1991-ben pedig 22.000. A növekedésnek nem egyszerűen a kedvező demográfiai folyamatok az okai, hanem az időközben megtörtént politikai-társadalmi-gazdasági rendszerváltás, amely lehetővé tette a külföldi tőke (köztük olasz) betelepülését, és elősegítette több Olaszországba vándorolt isztriai származású személy visszatelepülését.

Az 1947-es római szerződés előírása szerint Isztria lakónak dönteniük kellett arról, hogy melyik állam állampolgárai kívánnak lenni. Az Olaszországban 1992-ben életbe lépett törvény viszont lehetővé teszi, hogy a világ bármely országában élő olasz származású személyek megkaphassák az olasz állampolgárságot, a nélkül, hogy le kellene mondaniuk másik állampolgárságukról. Ez a törvény vitát kavart Szlovéniában és Horvátországban, mivel a hivatalos politika mindkét országban az újraolaszosításra való törekvést látta benne. A ljubljanai kormány a római szerződéssel ellentétesnek nyilvánította az 1992-es törvényt. A helyzetet csak tovább rontotta, hogy néhány szélsőjobboldali olasz fiatal tüntetett Isztria Olaszországhoz való visszacsatolásáért. Az olasz jobboldal is csatlakozott a követelésekhez. Ilyen légkörben 1994-ben a capodistriai olasz konzulátuson 4.000 kettős állampolgársági kérvényt nyújtottak be. Az isztriai olaszok sem egységesek ebben a kérdésben. Van, aki nyelvi és kulturális szempontból olasznak vallja magát, lojális Olaszországgal (bár hazájával is), és fontosnak tartja, hogy megszerezze az olasz állampolgárságot (ugyanakkor nem mond le a szlovénról vagy horvátról sem), ám van, aki megelégszik azzal, hogy ő isztriai olasz, és nem tart igényt az olasz állampolgárságra.

Az Isztria szlovéniai és horvátországi részén élő olaszok helyzete nem egyforma. Szlovénia 2004. május elseje óta tagja az Európai Uniónak, így az itt élő olaszok az ország többi állampolgárához képest nem tesznek szert jelentős előnyre az olasz – és ezzel együtt az európai uniós – állampolgárság és útlevél elnyerésével. Ennek következtében számukra az olasz állampolgárság megszerzése inkább a nemzeti hovatartozás kifejezése miatt fontos, mint egyéb előnyök megszerzése miatt. Horvátország is megkezdte a szervezett csatlakozási tárgyalásokat, de amíg nem lesz teljes tagja az Európai Uniónak, az olasz-horvát kettős állampolgárok számottevő előnyt élveznek a többi horvát állampolgárhoz képest: nekik az olasz állampolgárság elnyerésével automatikusan együtt jár az európai uniós állampolgárság és vízum is.

V. 22. Portugália

Portugália, hivatalos nevén Portugál Köztársaság, államformáját tekintve parlamentáris köztársaság, Dél-Európában található, az Ibériai-félszigeten. Hozzá tartoznak az Azori-szigetek, valamint Madeira. A mai Portugália területe már a paleolitikum idején is lakott volt, majd az i. e. VII. században kelta törzsek hatoltak be és telepedtek le itt, összeolvadva az őslakossággal. A VI. században tűntek fel a föníciai, illetve görög kereskedők, később a karthágóiak. A IV-III. században luzitán törzsek telepedtek le az Ibériai-félsziget nyugati vidékein. Az i. e. 197-179 között zajló keltibér háború nyomán hatoltak be a rómaiak a mai Portugália területére, és nyilvánították azt Hispania Ulterior néven a Római Birodalom provinciájává. A luzitán törzsek egyesítették erejüket, és 147-ben legyőzték a rómaiakat. Azonban a rómaiak 138-ban újra elfoglalták a félszigetet, Augustus császár idején (i. e. 30 és i. sz. 14 között) pedig létrehozták Lusitania (Luzitánia) provinciát. A rómaiak magasabb szintű kultúrája és előnyösebb gazdasági helyzete felgyorsította a romanizálódás folyamatát. Egész Luzitániában hamar elterjedt a latin nyelv, illetve a kereszténység, a görög-római irodalom és más művészetek, a templomépítéset, a színház,

valamint a római jog. Szigorúan a Római Birodalom mintájára szervezték meg Luzitánia közigazgatását, fenntartva a rabszolgatartó rendet, Róma irányában építettek új utakat („Minden út Rómába vezet.”), a kereskedelembe bevezették a Rómában használatos pénzt, továbbá a római városok mintájára alapítottak luzitán városokat. A mezőgazdaságban és a kézműiparban elterjesztették a Rómában használatos korszerű technológiákat, ami által a luzitán gazdaság dinamikus fejlődésnek indult. Az i. sz. V. században, a népvándorlás idején germán és nyugati gót törzsek, vandálok, szvévek, alánok is eljutottak a luzitánok földjére. A betolakodó törzsek egymással is harcoltak a hatalomért, hol ez, hol az kerekedett a többiek fölé. A feudális társadalmi rend a századok során lassan alakult ki, és a VII. század második felében szilárdult meg.

711-ben az észak-afrikai arabok és berberék támadták meg szinte az egész Ibériai-félszigetet, mintegy nyolc évszázadra elfoglalva annak déli és középső részeit, illetve a keresztény lakosság körében elterjesztve az iszlám vallást. Luzitánia az I. Abd ar-Rahman által alapított cordobai emirátus, 929-től kalifátus része lett. A mór művészetek, leginkább építészet nagy hatással voltak a luzitán művészetekre, ma is rengeteg palota őrzi az arab motívumokat. A Reconquista, a terület keresztények általi visszahódítása, 718-722 között indult el a spanyolországi Asztúriából, de hamar áterjedt az egész félszigetre. A következő századok folyamán háborúk sora zajlott Luzitánia területén, egyes tartományok pedig hol ide, hol oda csatlakoztak. Például a XII. században a Duero és a Mondego közötti területek Portugál grófság néven Burgundiai Henrik kezére kerültek, Lisszabon pedig a Kasztíliai-Leóni Királysághoz, majd vissza Luzitániához. Az első portugál királyok is a spanyol dinasztiák valamelyikéhez tartoztak. A mórok, illetve a zsidók nagy részét a XIII. században az egész félszigetről kitelepítették, helyükre pedig keresztényeket hívtak be a félsziget északi, arabok által el nem foglalt területeiről. Közben a spanyolországi királyságok a katolikus királyok (Kasztíliai Izabella és Aragóniai Ferdinánd) 1479-ben kötött házasságával egyesültek, ami elősegítette a mórok elleni egységes fellépést. A fő-, közép- és kisnemesség, a fölbirtokos és manufaktúra-tulajdonos, illetve az egyházi nagybirtokos réteg megvagyonosodott, kialakult a lovagság, viszont a társadalom legszélesebb rétegét a szabad, de földtulajdonnal nem rendelkező, szegény parasztok alkották. A városok gazdasági ereje – a harcok ellenére – egyre nőtt, napról napra fontosabbá vált az árutermelés és a kereskedelem. A mezőgazdaságban a szőlő- és bortermelés fejlődött a legdinamikusabban. A Reconquistából, amely 1492-ben ért véget, a legnagyobb mértékben a parasztság, illetve a katonaság vette ki a részét. A parasztok jobbágysorba süllyedtek, földhöz kötötté váltak, laza függőségi viszonyba kerültek a földesúrtól.

A genovai születésű hajós, Kolumbusz Kristóf, az itáliai hercegségek közötti rivalizálási harcok miatt arra kényszerült, hogy nagyra törő terveihez (Ázsiába akart eljutni a Föld megkerülésével) a portugál, majd a spanyol királytól kérjen anyagi segítséget. Kérése meghallgatásra talált, 1492-ben elindult első útjára. Azonban nem Ázsiába jutott el, hanem felfedezett egy új földrészt, amelyet Amerikának neveztek el egy itáliai földrajztudósról, Amerigo Vespucciról. Ekkortól kezdve megnyílt az út az európai országok előtt: a XV-XVI. század során megtörtént a világ első felosztása. Portugália is szerzett gyarmatokat: Dél-Amerikában Brazíliát, Afrikában Angolát, Mozambikot, Guinea-Bissaut, Ázsiában Makaót, São Tomé e Príncipe-t, illetve Kelet-Timort, miután Vasco da Gama 1498-ban felfedezte az Indiába vezető tengeri utat, Pedro Alvares Cabral pedig véletlenül eljutott Brazíliába. Egy másik híres portugál hajós, Bartolomeo Diaz, megkerülte a Jóreménység fokát. Portugália – bármilyen kis területű ország – a tengeri kereskedelem egyik legnagyobb hatalmává vált, intenzív kapcsolatot tartott fenn néhány ázsiai és afrikai országgal, ezenkívül a rabszolgakereskedelemben is élen járt. A legnagyobb nyereségre mégis akkor tett szert, amikor megszerezte a fűszerkereskedelem monopóliumát. A kereskedelem fellendülése magával hozta a bankrendszer kiépülését, továbbá – a tőkét visszaforgatva a termelésbe – a

manufaktúrák dinamikus fejlődését. A világ felosztásáról kötött 1494-es tordesillasi és az 1529-es zaragozai szerződésben Portugália a Föld keleti, Spanyolország pedig nyugati féltékéjét kapta meg. Mivel Portugália a tengeri kereskedelem egyik legfontosabb résztvevője lett, a dinamikus gazdasági fejlődés csak átmeneti állapotot jelentett: a sors iróniája, hogy éppen a gyors meggazdagodás okozta a gyors hanyatlást is. A nemesség és a többi vagyonos réteg a gyarmatokról behozott áruk bősége láttán ellustult, egy idő után nem fektetett be a termelésbe, mert így is kényelmesen élt. A manufaktúrák, valamint a mezőgazdasági földek ezért gyors hanyatlásnak indultak, a szegény rétegek pedig gyorsan elszegényedtek. Portugália megmaradt a feudális társadalmi fejlődés egy szintjén, nem véve részt a többi európai ország kapitalista fejlődésében.

Az ország területén több háború is folyt a következő századok során: belső, azaz trónháborúk a királyi hatalom megszerzéséért, illetve külső hatalmakkal folytatott háborúk. II. Fülöp spanyol király 1580-ban Portugália királya lett. Ekkortól kezdve spanyolelles harcok lobbantak fel hol itt, hol ott. Anglia 1654-ben deklarálta Portugália függetlenségét, a portugálok megalapították a Bragança-dinasztiát, ám az új szövetség megkötésével az ország Anglia politikai befolyása alá került. Az 1789-es francia polgári forradalom arra készítette a portugál királyt, hogy Franciaország ellen forduljon, a franciákkal szövetséges Spanyolország viszont Portugáliát támadta meg. 1806-ban Portugália nem csatlakozott a Napóleon elleni európai zárlathoz, ennek következtében Spanyolország és Franciaország megegyezett abban, hogy felosztják egymás között Portugália területét. A spanyol és francia csapatok megszállták Lisszabont, a helyzetet pedig tovább súlyosbította, hogy a nép gerillaháborút indított. Ezért 1808-ban a portugál királyi családnak Brazíliába kellett menekülnie. A sok háború nem tett jó a portugál gazdaságnak, továbbá az ország gazdasági helyzete a hatalmas gyarmatbirodalom elvesztésével csak rosszabbodott a XIX. század során. Nemcsak a tőkés fejlődés alapjait nem rakták le az országban, hanem a korábban nagy vagyonokat biztosító gyarmati területek sem ontották már az árut Portugáliába.

1808-ban több portugál nagyvárosban a napóleoni uralom ellen nemzeti függetlenségi harcok robbantak ki, amelyek 1811-re nemzeti felszabadító háborúvá terebélyesedtek, és az angol hadsereg segítségével győzedelmeskedtek. Az angolok azonban nem önzetlenül segítették Portugália felszabadítását: elfoglalták a portugál kormányt. Az 1820-23-as spanyolországi polgári forradalom hatása Portugáliába is eljutott, és ott is liberális polgári felkeléseket robbantott ki. Ennek eredményeképpen eltörölték a feudális előjogokat, feudális monarchiát léptettek életbe az abszolutisztikus uralom helyett, államosították az egyházi birtokokat, megszüntették az inkvizíciót, valamint polgári liberális alkotmányt adtak ki.

Brazília 1822-ben nyerte el függetlenségét, ekkor VI. János hazatért Portugáliába, és – a hatalom megszerzése érdekében – kénytelen volt elismerni az újonnan bevezetett reformokat. A spanyolországi forradalom bukásának hírére Portugáliában is a konzervatív erők államcsínyt hajtottak végre, ennek következtében újra hatalomra jutottak. Visszaállították az abszolutisztikus monarchiát, továbbá újrarendezték a tulajdonviszonyokat. Uralmuk ellen polgárháború tört ki, amelynek győzelme után ismét szétszították az abszolutisták által elfoglalt birtokokat, feloszlatták a szerzetesrendeket, valamint visszaállították az alkotmányos monarchiát. A portugál történelemben ezután sem következtek békés időszakok: a XIX. század második fele polgárháborúkkal, a baloldaliak és az abszolutista monarchia hívei közötti kormányváltásokkal, csatározásokkal telt el. Az 1850-es évek Portugáliájában élénk gazdasági fejlesztések is történtek: megalakultak a nagy üzemek, kiépítették a korszerű vasúti hálózatot. Ám Európa többi országához képest Portugália még mindig gazdaságilag elmaradott, szegény volt. A politikai életében polgári kétpártrendszer alakult ki: a kormányrúdnál a polgári és a liberális párt váltogatta egymást. A mezőgazdaságban továbbra is fennmaradtak a feudális tulajdonviszonyok, a parasztság a földbirtokosok szűk rétegétől került függő helyzetbe, törpegazdaságai nem tudtak annyira

nyereséget termelni, hogy önállósodni tudjanak. Az 1870-es években a parasztok tömegesen vándoroltak ki Brazíliába, illetve az Amerika Egyesült Államokba.

A XX. század elején a kivándorlás még nagyobb méreteket öltött, érezhető volt a társadalmi feszültség növekedése. I. Károly a válság leküzdésére diktatori teljhatalommal ruházta fel João Francót, aki terrorintézkedéseket vezetett be. Válaszként több nagyvárosban köztársaságpárti tüntetések zajlottak, amelyek során I. Károlyt meggyilkolták. II. Manuel hiába próbálta különböző engedményekkel lecsillapítani a hangulatot, a monarchia összeomlását már sehogy sem sikerült megakadályoznia. 1910 augusztusában a republikánusok nyerték meg a választásokat, október 5-én kikiáltották a köztársaságot. Megfosztották trónjától a Bragança-dinasztiát, államosították az iskolákat, illetve a nagy egyházi birtokokat, továbbá szétválasztották az államot és az egyházat. A hadseregben és az államapparátusban azonban nem hajtották végre a demokratizálódást, ezenkívül az agrárreformot sem vezették be.

Az első világháborúba Portugália 1916-ban az antant hatalmak oldalán lépett be, de nem aktivizálta magát túlságosan. Részt vett néhány afrikai támadásban, azonban 1917-ben a hadsereg egy része fellázadt, ekkor a vezetésnek inkább a belső ellentétek elsimítására kellett koncentrálnia. A háború után állandósultak a kormányválságok, hol a republikánusok, hol a monarchisták ragadták magukhoz a hatalmat. 1926. május 31-én összeomlott a polgári demokratikus rendszer. A katonai diktatúrát bevezető Carmona tábornok került hatalomra, majd a fasiszta Salazar követte őt 1932-től 1968-ig. Salazar a spanyol polgárháborúban Francót támogatta, megneemtámadási szerződést kötött Spanyolországgal, de jó kapcsolatokat ápolt Mussolini Olaszországával és Hitler Németországával is.

A második világháború alatt Portugáliának sikerült megőriznie semlegességét. Amikor 1943-ban látta, hogy nem a fasiszta hatalmak állnak nyeresre, elkezdett Nagy-Britannia és az Amerikai Egyesült Államok felé közeledni. A háború után Salazarnak lavírozni kellett, hogy meg tudja tartani hatalmát. Portugália 1948-ban kapott Marshall-segélyt, 1949-ben csatlakozott az Észak-atlanti Szövetség Szervezetéhez, ezzel bekapcsolódott a nyugati államok gazdasági és politikai vérkeringésébe. Az 1960-as években Angola, Mozambik, São Tomé e Príncipe, a Zöldfoki-szigetek, illetve Guinea-Bissau is elnyerte függetlenségét. Portugáliának csak (az 1999-ben Kínához visszatért) Makaót és (a XX. század végén függetlenné vált) Kelet-Timort sikerült megtartania. Portugáliában 1968-ban a puha diktatúrát folytató Caetano került hatalomra, aki a belpolitikai feszültségeket nem tudta elnyomni, azok az 1974. április 25-i szegfűs forradalomba torkolltak. Az országban a hetvenes évektől napjainkig sikerült megerősíteni a békés demokratikus rendszert, azóta a jobb- és baloldali pártok teljesen törvényesen versengenek a hatalomért.

Portugália gazdasági-politikai-társadalmi fejlődését a többi nyugat-európai ország is elismeri, ezért az ország 1986-ban csatlakozott az Európai Gazdasági Közösséghez, amely az Európai Unió közvetlen elődszervezete, így ott volt az 1992-es Maastrichti Szerződést aláíró országok között. A csatlakozási tárgyalásokat az 1970-es évek végén még a szocialista kormányok kezdték meg, de a '80-as években a konzervatív erők folytatták. Portugália napjainkban egyike az Európai Unió gazdaságilag legkevésbé fejlett tagországainak, az uniós csatlakozás egyik legnagyobb nyertese. Az 1990-es évek óta uniós pénzekből, illetve a külföldi tőke becsalogatásával nagyszabású fejlesztések történtek (infrastruktúra, közlekedés, szállodák, a turizmus fejlesztése, vállalatok alapítása) az addig igen elmaradott, szinte a feudális társadalmi rend szintjén álló országban. A portugál mezőgazdaság pedig az európai uniós támogatásoknak köszönhetően kifejezetten versenyképpé vált. Az uniós csatlakozás más téren is rendkívül sokat jelentett a portugál népnek: a diktatórikus erők eltűnését, valamint a demokrácia megszilárdulását hozta magával.

Portugália lakosságának száma 9,5 millió fő, ebből 99% portugál anyanyelvű, 1% pedig valamely bevándorló kisebbséghez tartozik. Portugália területén nem élnek őshonos

kisebbségi népek, népcsoportoké. Ez az Európai Unió, illetve az egész európai kontinens nyelvileg talán legegységesebb országa, alkotmánya ennek következtében egyedül a portugált ismeri el hivatalos nyelvként. A portugál nyelvet beszélők számát a világon 160.000.000-ra becsülik, ebből 9,5 millió jut Portugáliára, 140.000.000 pedig Brazíliára. Léteznek portugál alapú kreol vagy pidgin nyelvek is.

Portugália egyike az egész európai kontinens kevés egynyelvű országának. Ennek következtében itt nem merülnek fel súlyos nyelvi és kisebbségi problémák. Az 1974-es áprilisi forradalom után az ország nem foglalkozott érdemben azzal a gondolattal, hogy megpróbálja visszaszerezni egykori gyarmatait, a neokoloniális francia gyarmati rendszer mintájára. Bár a történelmi kapcsolatokra még emlékeztet az a tény, hogy Portugália volt gyarmatain (Angola, Mozambik, Makaó, Guinea-Bissau, San Tomé e Príncipe, Kelet-Timor) a mai napig a portugál a hivatalos nyelv.

Portugáliában nem él számottevő kisebbség, a bevándorlók nagyobb csoportját egyedül a muzulmánok alkotják, mintegy 80.000 fővel. Ők nem összetévesztendőek a VIII. századi arab hódítók leszármazottaival, akik az évszázadok során teljesen beolvadtak a portugál lakosságba. A mintegy 80.000 főnyi muzulmán kisebbség az 1940-es évek után vándoroltak ide több hullámban, elsősorban gazdasági okok miatt. Portugália – mivel egynyelvű országgént tartja magát számon – nem ismeri el nyelvi jogait, és nem biztosítja számukra az arab nyelvű iskolai oktatás fenntartását. A Portugáliában élő muzulmánok beilleszkedése új hazájuk társadalmában sokkal kevesebb feszültséggel jár, mint például Németországban vagy Franciaországban, aminek az oka a több évszázados portugál-mór együttélésben, továbbá az emiatt kialakuló sok közös hagyományban keresendő.

V. 23. Románia

Románia, hivatalos nevén Román Köztársaság, Kelet-Közép-Európában található. Az ország 2007. január elsejétől tagja az Európai Uniónak. Románia mai területének döntő részét három nagy országrész: Erdély, Havasalföld, illetve Moldva alkotja. Míg az egykor Magyarország részét képező, az ország nyugati felét alkotó Erdély történelmi és kulturális szempontból Közép-Európához sorolható, addig a keleti országrészeket történelmük és kultúrájuk Kelet-Európához, illetve Délkelet-Európához, a Balkán-félszigethez köti.

Erdély földrajzi-történelmi-politikai alakulat Közép-Európában, a Kárpát-medence keleti részén. Ma már csak történelmi hagyományai és sajátos kultúrája miatt tekinthető önállóan. Tágabb értelemben az *Erdély* vagy *jelenkori Erdély* elnevezés alatt ma többnyire Románia egész nyugati részét értjük, azonban nem mint egységes tartományt, hanem csak mint 16 megye összességét. Ez a terület magában foglalja Belső-Erdélyt, a Partiumot és a Bánság keleti nagyobb részét. E két utóbbi térség együtt Külső-Erdélynek is nevezhető. Szűkebb értelemben *Erdély*, a történelmi Erdély vagy Belső-Erdély ennek a nagyobb területnek a középső-keleti (Király-hágón túli) részét jelenti, amely az egykori Magyar Királyságon belül bizonyos önállósággal rendelkezett. Belső-Erdély keleti felén található a Székelyföld történelmi tájegysége. Ma itt a legnagyobb a magyarok aránya Románián belül. Erdély hivatalos nyelv a román, azonban a területén élő nemzeti kisebbségek informális és formális helyzetekben is használhatják anyanyelvüket, amennyiben az adott településen a számarányuk eléri az összlakosság 20%-át.

A Partium a mai Románia legnyugatibb részén található történelmi, földrajzi terület. Az elnevezés a középkori latin *dominus partium regni Hungariae*, azaz Magyarország részeinek ura kifejezésből származik, és arra a néhány kelet-magyarországi vármegyére utal, amelyek Magyarország három részre való szakadása után az erdélyi fejedelem uralma alá kerültek. A Partiumot olykor magyar néven *Részekként* is említik. A Partium nem a történelmi Erdély része, attól különálló terület, amely közigazgatásilag egykor hol Erdélyhez, hol

Magyarországhoz, hol pedig a Habsburg Birodalomhoz tartozott. A mai román felfogás szerint ugyanakkor a Partium területét is a tágabb értelemben vett Erdély részének tekintik.

Havasalföld egyike Románia fő történelmi tartományainak. Északon a Déli-Kárpátok, nyugaton, délen és keleten pedig a Duna folyam határolja. Keleten, a Duna, illetve a Fekete-tenger között terül el Dobrudzsa, amely időnként szintén Havasalföld része volt. Nyugaton egy másik nagy tájegysége Olténia, amely a Duna, a Déli-Kárpátok, valamint az Olt folyó között terül el.

A mai Románia területe az ősidőktől fogva lakott, a legrégebbi régészeti leletek körülbelül 24.000 évesek. Amikor a rómaiak eljutottak az Al-Duna vidékére, a folyón túl dák törzsek éltek. A román hivatalos történetírás a románok őseinek a dákokat tekinti. A dákok földjét, azaz Daciát a rómaiak 87-ben elfoglalták, ott provinciát szerveztek. Ez egészen 271-ig tartott, akkor viszont a népvándorlás népei meghátrálásra készítették a rómaiakat. Azonban – a dákoromán elmélet szerint – a lakosság ellatinosítását már nem lehetett elkerülni.

Románia területén a népvándorlás folyamán a gótok, majd a hunok szerveztek rövid életű államot. A gepidák állama valamivel tartósabbnak bizonyult. Őket az avarok követték, majd a honfoglalás előtt egy ideig a magyarok is éltek itt. A X. századtól kezdve Erdély a Magyar Királyság része volt. Havasalföld és Moldva területe sztyeppei nomádok birtoka volt: besenyők, úzok, illetve kunok követték egymást a tatárjárás idejéig.

A románok a magyar forrásokban csak a tatárjárás után szerepelnek. Ekkoriban három, egymástól jól elkülöníthető területen éltek: Havasalföldön, Moldvában és Erdély egyes részein. Középkori elnevezésük a vlach vagy oláh volt, saját magukat nevezték el románnak, azaz rómainak.

Erdély a középkorban a Magyar Királysághoz tartozott. A XVI. század második felétől több mint egy évszázadig Erdélyi Fejedelemség néven a magyar fejedelmek önálló államként kormányozták. A XVII. század végétől a Habsburg Birodalom tartománya volt, azonban nagyfokú autonómiát élvezett. 1867-től több mint 50 évig az Osztrák–Magyar Monarchián belül Magyarország szerves részét képezte. Erdélyben a románok nagyobb arányú beköltözése a XIII. században kezdődött, a XVIII. század végére a számuk már meghaladta az összlakosság 50%-át. A Havasalföldön és Moldvában kialakuló román fejedelemségek a XIV. században a Magyar Királysággal álltak hűbéri viszonyban, majd sikerült kivívniuk önállóságukat. A XVI. századig független államok voltak, majd több mint 300 évig az Oszmán Birodalom fennhatósága alatt álltak, ám belső autonómiával rendelkeztek. Havasalföld és Moldva 1862-ben egyesült, az így létrejött új ország neve Románia lett, Bukarest fővárossal. Románia a török birodalmon belül autonómiát élvezett. Románia 1877-ben Oroszország oldalán belépett az orosz-török háborúba. A török csapatok veresége után, 1877. május 10-én, parlamenti kiáltványban kinyilvánította függetlenségét, amelyet a San Stefanó-i béke révén az európai nagyhatalmak is elismertek.

A XX. század elején a román nemzeti mozgalom a királyságbeli, illetve az erdélyi románság egyesítését tűzte ki célul.

Az ország 1916-ban az Antant oldalán lépett be az első világháborúba, és hátba támadta az Osztrák–Magyar Monarchiát. 1918 végén, az Osztrák–Magyar Monarchia katonai és politikai összeomlásakor, elfoglalta Erdélyt, illetve Kelet-Magyarország egy részét. 1919 augusztusában a Magyar Tanácsköztársaság bukása miatt bekövetkező zűrzavart kihasználva, a román hadsereg bevonult Budapestre. A magyar fővárost csak novemberben hagyta el.

Az első világháborút lezáró békeszerződés értelmében Románia területe lényegesen megnőtt: az ország részévé vált Erdély, a Bánság keleti része, az Alföld többi keleti vidéke Máramarossal (Partium) és Bukovina területének zöme, valamint a cári Oroszországtól elfoglalt, nagyrészt román lakosságú Besszarábia.

Románia egy részét a Szovjetunió 1940-ben ismét magához csatolta. Ez a terület a mai Moldova, illetve kis része Ukrajnához tartozik. A második bécsi döntés értelmében (szintén 1940-ben) Magyarországhoz került Észak-Erdély és Székelyföld.

Románia a németek oldalán vett részt a második világháborúban. A szovjet csapatok 1944. augusztus 23-án érték el a román határt. A katonai diktatúra ekkor megdőlt, Románia pedig sikeresen kiugrott a németek szövetségéből. Az ország felismerte a lehetőséget: ismét megszerezheti Erdélyt, ezért átállt a szövetségesek oldalára, ahol a háború befejezésekor harcolt. A II. világháború után Észak-Erdély és a Székelyföld ismét Románia részévé vált.

A második világháborút követően Románia is a szocialista országok táborát gyarapította, területe szovjet megszállás alatt állt. 1956-ban a magyarországi forradalommal való szimpatizálás vádjával több ezer erdélyi magyart zártak börtönbe, sokakat közülük ki is végeztek. A szovjet csapatok 1958-as kivonulása után Románia önálló külpolitikát folytatott.

1965-től Nicolae Ceaușescu irányította az országot, aki személyi kultuszt és totális diktatúrát épített ki. A gazdasági színvonal fenntartása érdekében az 1970-es években az ország az IMF-től, illetve a Világbanktól jelentős kölcsönöket vett fel. 1977 és 1981 között az államadósság emiatt 3 milliárd dollárról 10 milliárd dollárra nőtt. A nyugati országok erre hivatkozva próbáltak beavatkozni a román belpolitikai helyzetbe, és demokratizálni a politikai rendszert, azonban a diktátor súlyos gazdasági megszorításokat vezetett be, és Románia 1989-ig vissza is fizette a nyugati államadósságokat. A megszorító intézkedések kiváltották a nép haragját.

Nicolae Ceaușescu több évtizedes hatalmának az 1989. december 22-én Temesvárott kitört romániai forradalom vetett véget. A hatalmat a Nemzeti Felszabadítási Front vette át, amely többpártrendszeri választásokat és parlamenti demokráciát vezetett be az országban. Az erdélyi magyarok, illetve vezetőik (például Tőkés László, Sütő András és mások) kezdeményező szerepet játszottak a forradalom kitörésében, ezzel együtt a demokratikus átalakulásban. Létrejött az RMDSz (Romániai Magyar Demokrata Szövetség), amely sikeresen szerepelt az első szabad választásban, ma is fontos politikai tényező a parlamentben, illetve az ország politikai életében. A magyarok és románok között addig elhallgatott helyi etnikai feszültségek az 1990-es véres marosvásárhelyi zavargásokban csúcsosodtak ki.

Románia 2004-ben csatlakozott a NATO-hoz, majd 2007. január elsején, Bulgáriával együtt, az Európai Unióhoz. A román nyelv ekkor az Európai Unió hivatalos nyelvévé vált.

A román nyelv az [indoeurópai nyelvcsalád itáliai ágán](#) belül az [újlatin nyelvekhez](#) tartozik. Az aromán, meglenoromán és isztroromán nyelvekkel együtt a keleti újlatin nyelvek csoportját alkotja, ezek a legközelebbi rokonai. Beszélői számát tekintve (24.000.000 anyanyelvi és 4.000.000, a románt idegen nyelvként beszélővel) az ötödik legnagyobb nyelv az újlatin nyelvek között. Az anyaországon kívül legtöbbször Moldvában (mintegy 2,5 millióan) beszélik, ezenkívül Ukrajnában 410.000, Oroszországban 178.000, Szerbiában pedig 88.000 beszélője van. Délkelet-Magyarországon körülbelül 8.000 román anyanyelvű személy él.

Románia lakossága 21.400.000 fő. Ebből román 89%, magyar 6,7%, cigány 2,5%, ukrán 0,3%, német 0,3%, orosz 0,2%. A legnagyobb nemzeti kisebbséget a magyarok alkotják (a 2000-es népszámlálás adatai szerint 1.434.377 fő). Az 1990-es évekig a németek alkották a második legnagyobb kisebbségi csoportot (szászok és svábok), az előző rezsim bukását követően azonban döntő többségük Németországba települt. A magyarok és a németek főleg Erdélyben élnek. Suceava megyében több mint 10.000 lengyel is él.

A romániai magyarok a kisebbségi magyarság legnagyobb csoportja, Románia legnagyobb lélekszámú nemzeti kisebbsége. Legnagyobb részét Erdélyben élnek. Az erdélyi magyarok korántsem alkotnak homogén nemzeti kisebbséget. A székelyek egy ősi magyar népcsoport, amely a középkorban nemesi kiváltságokkal rendelkezett, és amely a XIII. századtól kezdve külön rendi nemzetet alkotott. Elsősorban az Erdély délkeleti részén

található Székelyföldön élnek, de székelynek vallja magát a Brassótól Nagyszebenig húzódó Szászföld magyarok lakosságának nagy része is. A csángók több, Romániában élő magyar nyelvű kisebbségi népcsoport összefoglaló neve. Három fő csoportjuk van: a moldvai csángók, a gyimesi csángók, illetve a barcasági csángók.

A romániai németek sem alkotnak egységes nemzeti kisebbséget. A szászok Erdélyben élő német anyanyelvű kisebbség. 1910-ben még 250.000 volt a számuk, 2004-ben már csak 15.000. Számuk jelenleg is csökken. Többségük 1945 után Németországba települt át. Elődeik a [Német-római Birodalom](#) nyugati területéről származnak, amely távol esik a mai Szászország tartománytól. A népvük ellenére az ottani szászokhoz nincs semmi közük. A svábok többsége Bajorországból, Schwaben, valamint Württemberg tartományokból érkezett ide. Jelentős részük a XIX. század-XX. század során beolvadt új hazája társadalmába, egy részük azonban máig megőrizte anyanyelvét és kultúráját.

Románia hivatalos nyelve a román. A román nyelv az újlatin nyelvek közé tartozik. A románok az egyetlen, önálló állammal rendelkező nép Kelet-Európában, akik latin eredetű nyelven beszélnek. Az országban élő kisebbségek jelentős része saját anyanyelvét használja informális és formális helyzetekben egyaránt. Erre lehetőségük is nyílik, hiszen a 2001-es Helyi Közigazgatási Törvény bevezetése óta valamennyi kisebbségi nyelv hivatalosan használható mindazokon a településeken, ahol beszélőik létszáma meghaladja a 20%-ot. Ma összesen 1062 olyan település van Romániában, ahol a törvény szerint a magyar is hivatalosan használható nyelv. A románok nyelvük szerint több csoportjuk van. Egy részük anyanyelve a roma (vagy cigány nyelv, számos nyelvjárással), mások román, illetve Erdélyben néhol magyar anyanyelvűek.

A népszámlálási adatok szerint Románia lakóinak 87%-a a Román Ortodox Egyház tagja, amely a [keleti ortodox](#) kereszténység egyik képviselője. A görög és római katolikus vallás követői az összlakosság 5,4%-át alkotják, túlnyomórészt Erdélyben, kisebb részben Moldvában laknak. A 3,7%-nyi protestáns tagjai a magyarlakta területeken élő reformátusok és unitáriusok, valamint az evangélikusok.

A Fekete-tenger partján számottevő [muzulmán](#) kisebbség él, amelynek vallása a török uralom időszakára nyúlik vissza. A második világháború előtt jelentős számú zsidó is élt az országban, azonban a deportálások következtében mára jelentősen lecsökkent a számuk.

Románok nagyobb számban élnek Magyarországon. A magyarországi románok ősei a Sebes-Körös-Fekete-Körös-Maros által határolt területekről származnak, és az általuk beszélt nyelv az öt legnagyobb romániai nyelvjárás közül a körösvidéki nyelvjárás elemeit örzi. A magyarországi románok több hullámban érkeztek Magyarország területére, de legnagyobb számban a XVII. század végétől és a XVIII. század elejétől kezdődő bevándorlás során kerültek ide. Magyarországon a törökkel való küzdelmek alatt a lakosság száma erőteljesen lecsökkent, ezért az elnéptelenedett településeken a Habsburgok tervszerűen szervezték meg a nem magyar származású személyek betelepítését. A Magyarországon élő románok elődei a jobb élet reményében, tehát gazdasági okokból telepedtek le új hazájukban, több más kisebbségi népcsoporttal együtt. A Habsburgok telepítéspolitikájára jellemző volt az azonos vallású és nemzetiségű emberek egy tömbben való letelepítése, hogy megkönnyítsék számukra az új társadalomba való beilleszkedést. Ennek következtében a magyarországi kisebbségek évszázadokig fenntartották anyanyelvüket, illetve kulturális hagyományait. A gazdasági és társadalmi életben szükségszerűen végbemenő változások a XX. század folyamán Magyarországon is – Európa több országához hasonlóan – felgyorsultak, ami nem kedvezett a hazánkban élő kisebbségek nemzeti identitása fennmaradásának, elősegítette a csoportok tagjainak kétnyelvűvé válását. Ez történt a magyarországi románok esetében is. A magyarországi románok többsége román-magyar kétnyelvű, azonban a közösség kisebb része, főleg a fiatalok és a gyerekek, egynyelvű magyar. A magyarországi románok esetében a kétnyelvűség valószínűleg – a felsőöri magyarok helyzetéhez hasonlóan – átmeneti szakasz a

román egynyelvűség és a magyar egynyelvűség között. A nyelvcsere sok oka van: az elszigeteltség hiánya, a magyar anyanyelvűekkel közös munkahelyek, a vegyes házasságok, a magyar nyelvű iskolai oktatás (bár Békés megyében több románul oktató iskola is működik), az ország egyéb részeire való vándorlás, a román állam érdektelensége, valamint a magyarországi román nyelv alacsony presztízse a romániai románok szemében. Magyarországon 11 település 14 óvodájában, hét általános iskolájában és egy gimnáziumában folyik román nyelvű oktatás. Gyulán működik a Magyarországi Román Ortodox Egyház Püspöksége és a Magyarországi Román Könyvkiadó. Egyéb civil szervezetek a Magyarországi Románok Kulturális Szövetsége, valamint a Magyarországi Kutatók és Képzőművészek Közössége. Az 1998-as választásokat követően 34 román kisebbségi önkormányzat alakult meg. 1995-ben Gyulán jött létre a Magyarországi Románok Országos Önkormányzata. A Magyarországi Román Könyvkiadó jelenteti meg havonta a *Foia Romaneasca* című lapot. A Magyar Rádiónak rendszeres román nyelvű adása van, a Magyar Televízió pedig heti 30 percnyi adásidőt biztosít a román kisebbségnek.

V. 24. Spanyolország

Spanyolország, hivatalos nevén Spanyol Állam, államformáját tekintve parlamentáris monarchia, Dél-Európában található, az Ibériai-félszigeten. Hozzá tartoznak az Afrika partjainál található Kanári-szigetek és a Földközi-tengerben lévő Baleárok, valamint két, Afrikába beékelődő város: Ceuta és Melilla. Hispánia már az őskorban is lakott terület volt, erről tanúskodnak az altamirai sziklabarlang festményei is. A terület őslakói az ibérek, akik keltibérek néven i. e. 800 körül összeolvadtak a keltákkal. Kedvező földrajzi fekvése és gazdag ásványi lelőhelyei miatt a félszigetet mindig kedvelték a különböző hódítók, például föníciaiak, görögök, karthágóiak, rómaiak. A rómaiak 197-ben két provinciát létesítettek itt: Hispánia Citeriort, illetve Hispánia Ulteriort. A luzitánok és a keltibérek is fellázdak a római hódítás ellen, azonban a romanizálódást nem sikerült elkerülniük. A Római Birodalom mintájára itt is kialakult a rabszolgatartó társadalmi rend, centralizálták a közigazgatást, nagy városokat építettek, amelyeket új utak kötöttek össze Rómával. A félsziget déli területeit jobban sikerült a latin nyelvű kultúra hatásai alá vonni, mint az északiakat, ez pedig kedvezett az északi országrészben beszélt baszk nyelv, ezzel együtt a baszk nemzeti öntudat fennmaradásának. A nyugati gótok az i. sz. V. században telepedtek le Hispániában, az általuk alapított korai feudális állam fővárosa Toledo volt. A hispán-római nemesség fokozatos közeledésének egyik tanúsága a kereszténység elterjesztése volt a félszigeten.

711-ben az észak-afrikai arabok hódították meg szinte az egész Ibériai-félszigetet, uralmuk egészen 1492-ig, a Reconquista győzelméig tartott. Csak Baszkföld, Galícia, valamint Asztúria állt ellen az arabok támadásainak. A kereszténység és a katolikus egyház ekkor erősödött meg Hispániában: az iszlám elleni küzdelem, illetve a romanizálódott kultúra fennmaradásának egyik legfontosabb fegyvere éppen ez volt. A spanyol nyelvű irodalom egyik legfontosabb témájává a harcok, hősök ábrázolása vált (a hős harcos mintája Cid figurája). I. Abd ar-Rahman nemcsak Luzitániában, hanem Hispániában is elfoglalta a területek nagy részét, 756-ban pedig kiterjesztette az általa alapított córdobai emirátust. Spanyolországban az arab uralom mindazonáltal jelentősen hozzájárult a gazdasági és kulturális élet fellendüléséhez, új mezőgazdasági kultúrák bevezetésével és a kézműipar fejlesztésével, valamint a kereskedelmi kapcsolatok intenzívebbé tételével. Andalúzia területén ma is rengeteg palota, illetve középület őrzi az arab építészet jellegzetességeit. A különböző hispán királyságok azonban évszázadokig harcoltak földjük visszahódításáért, ami csak erős összefogással sikerült.

Az egységes spanyol állam 1479-ben jött létre a katolikus királyok, Kasztíliai Izabella és Aragóniai Ferdinánd házasságával. Az új állam magában foglalta Portugália mai területét

is. Az 1478-ban bevezetett inkvizíció megtört minden, a hatalommal szembeni ellenállást. Bár az a tény, hogy az inkvizíció Európa egészére kiterjedt, nem vetett jó fényt a spanyol egyházra. Az arabokat 1492-ben sikerült végleg kiszorítani az Ibériai-félszigetről, utolsó városuk, Granada visszafoglalásával. A XV. században megkezdődött a zsidók és arabok tömeges kiűzése az országból.

1492 másik fontos eseménye Kolumbusz Kristóf Indiába tartó, de Amerikát felfedező expedíciója volt. A genovai hajós hiába kért segítséget a különböző olasz hercegségektől, azok – rivalizáló harcaik miatt – nem tudtak kérésével foglalkozni, így Kolumbusz a portugál, majd a spanyol királytól kért anyagi fedezetet útjához. Ezzel megindult a világ felosztása. Spanyolország – az egymással versengő országok közötti leghatalmasabb dél- és közép-amerikai gyarmatbirodalom kiépítése következtében – egycsapásra Európa egyik leggazdagabb államává vált, világhatalomként tekintettek rá a XV-XVI. században. A spanyol barokk kultúra is ekkor élte virágkorát, ekkor alkotott Miguel de Cervantes, Félix Lope de Vega, majd a további századokban Francisco Quevedo, Pedro Calderón de la Barca, Juan Ruiz de Alarcón, El Greco, Velázquez, illetve a XVII. század végén Góngora. Aranyszázad, Aranyszázadok, Aranykor néven is ismertek a spanyol művészetek ezen a századai.

A gyarmati országok területeiről behozott kincseket viszont a főnemesség, illetve egy szűk földbirtokos réteg felélte, nem forgatta vissza a manufaktúrák fejlesztésébe. Ennek következtében a vékony vagyonos réteg gyorsan és egyre jobban meggazdagodott, a széles tömegek pedig elszegényedtek. Ráadásul a spanyol gazdaság vészesen lemaradt Európa többi országának gazdaságához képest. A nagy gazdagság nem tartott sokáig. Nagy-Britannia csapatai ugyanis 1588-ban legyőzték az addig győzhetetlennek tartott Nagy Spanyol Armadát, így Spanyolország elvesztette tengeri hegemoniáját. Észak-Amerika így az angolok, néhány közép- és dél-amerikai ország pedig a hollandok, franciák, portugálok és szintén az angolok uralma alá került. Spanyolországot a XVI-XVII. század során több háború is sújtotta, ez is hozzájárult az ország fokozatos elszegényedéséhez.

1519-ben I. Károly alapította meg a Habsburg-dinasztia spanyol ágát, V. Károly néven a német császári trónt is elfoglalta. II. Fülöp uralkodására tehető a további terjeszkedés (az ázsiai Fülöp-szigetek gyarmatosítása), illetve az ország mai fővárosának, Madridnak a megalapítása. Portugália 1640-ben szakadt el Spanyolországtól. Spanyolország XVII. századi gazdasági hanyatlásához a kézműiparban dolgozók tömeges kivándorlása is hozzájárult.

1700-ban V. Fülöp alapította meg a Bourbon-dinasztiát. Az 1701-től 1714-ig zajló spanyol örökösödési háborúban Ausztria, Anglia és Hollandia a Bourbon-hegemonia ellen folytatott harcot. A Bourbon-dinasztia (francia származása miatt) a franciák szövetségese volt. XIV. Lajos a francia és a spanyol gyarmatbirodalmat is egyesíteni kívánta, azonban ez nem sikerült neki. Viszont a hétéves háborúban, valamint az észak-amerikai függetlenségi háborúban is egymás oldalán harcolt a két ország.

Spanyolország a XVIII. század második felében szerette volna elkerülni kül- és belpolitikai hanyatlását, azonban azt semmilyen reform (közigazgatási intézkedések, protekcionista vámpolitika bevezetése, a jezsuiták kiűzése az ország területéről, új művelődésügyi tervek megvalósítása, az inkvizíció részleges megszüntetése, a monopolrendszer eltörlése a gyarmati kereskedelem területén, illetve a parasztok helyzetén való javítás) nem tudta megakadályozni. Az 1789-es francia polgári forradalom hatására a spanyol feudális klerikális mozgalom újra hatalomra került, ami visszavetette az ország gazdasági-társadalmi fejlődését. Spanyolország külpolitikai helyzetét megnehezítette, hogy Franciaországtól függő helyzetben volt, a XIX. század elején pedig a francia-brit harcokban is részt vett, mégpedig az 1805-ben Trafalgárnál csatát veszítő francia csapatok oldalán. Napóleon lemondásra szólította fel a spanyol Bourbon-dinasztiát, ezután I. József néven fivérét ültette a spanyol trónra. A spanyol nép felkelésekkel válaszolt a francia elnyomó politikára, ezek a felkelések pedig 1808. március 13-ától szabadságharcra, majd polgári

forradalommal terebélyesedtek. Az első polgári alkotmányt 1812-ben adták ki. Ez megszüntette az inkvizíciót, polgári szabadságjogokat rögzített, felszámolt több feudális előjogot, valamint az egyház befolyását is csökkentette.

1814-ben, az ország függetlenségének újbóli kivívása után, a szintén a Bourbon-dinasztiához tartozó VII. Ferdinánd került a spanyol trónra. Politikájára a liberálisok üldözése volt jellemző, ezért a két évvel azelőtt kiadott új alkotmányt is hatályon kívül helyezte. Az abszolutisztikus monarchia visszaállítására törekedett. Spanyolország gazdaságának hanyatlását okozták a XIX. század során a dél- és közép-amerikai függetlenségi harcok. Utolsóként Kuba nyerte el szuverenitását, 1898-ban. VII. Ferdinánd abszolutista politikája 1820. január elsején újabb polgári forradalom kirobbanásához vezetett, amely a liberálisok győzelmét, illetve az 1812-es alkotmány újbóli bevezetését eredményezte. II. Izabella uralkodása idején (1833 és 1868 között) erőteljesebbé váltak az osztályok közötti ellentétek, a hadsereg is egyre jobban önállósodott, a baloldal pedig egyre erősebb lett. Az 1834-es alkotmány az 1812-eshez képest újabb engedményeket tartalmazott, azonban a haladó erők még azt sem tartották kielégítőnek, ezért 1854-ben Madridban újabb felkelést robbantottak ki. A monarchia egyre súlyosabb válságba került, az 1868-ban kezdődő és 1874-ig tartó polgári forradalom elérte célját: II. Izabella lemondását. A spanyol trónt ekkor az olasz II. Viktor Emánuel fia, I. Amadeo foglalta el, majd az ő lemondásakor kikiáltották az első köztársaságot. A belpolitikai megosztottság, valamint a gyarmatbirodalom fokozatos elvesztése egy ellenforradalom kirobbanását idézte elő, aminek Spanyolország teljes elszigetelődése lett az eredménye. Az ellenzék által elkövetett államcsíny megbuktatta a köztársaságot, és a trónra ültette XII. Alfonzot. Ekkortól a konzervatívok, illetve a liberálisok állandó harcot folytattak egymással.

A XIX. század második felének Spanyolországában felgyorsult a kapitalista termelési viszonyok alapjainak lerakása és a kapitalizmus fejlődése, különösen Katalóniában, illetve Baszkföldön. Azonban a belpolitikai villongások és a gyarmatbirodalom elvesztése miatt az ország gazdaságának fejlettségi szintje nem érte el a nyugat-európai államokét. A spanyol ipar nem volt önálló: a nem korszerű technológiát alkalmazó manufaktúrák többsége a volt gyarmatokból az előző századok során behozott, és egy szűk réteg által felélt hatalmas tőkét nem volt képes pótolni vagy kitermelni. Amikor viszont a dél- és közép-amerikai országok függetlenné válása után megszűnt ez a tőkefelhalmozási lehetőség, a spanyol ipar, valamint mezőgazdaság önmagára volt utalva. A feudális vagy félf feudális termelési viszonyok még a XIX. század végén is fennálltak, ennek következtében Spanyolország szegény államként érkezett el a XIX. és XX. század fordulójához.

Az első világháborúban Spanyolország végig semleges maradt, bár voltak olyan csoportok, amelyek szimpatizáltak Németország politikájával. Végül sikerült elkerülni a háborús konfliktusokat. A háború után előtérbe kerültek a katalán, illetve baszk függetlenségi mozgalmak, amelyek a megerősödött baloldali csoportokkal egyesülve 1918 és 1923 között több fegyveres felkelést robbantottak ki. 1923-ban XIII. Alfonz király – a felkelések és a belpolitikai villongások által veszélyeztetett hatalma megtartása érdekében – Primo de Rivera tábornokkal együtt katonai diktatúrát vezetett be. Azonban a diktatúrát nem sikerült megszilárdítani, 1930-ban, a demokratikus mozgalmak hatására, Primo de Rivera lemondásra kényszerült. A köztársaságpártiak ezt a lemondást a monarchia bukásaként értékelték, ezért 1931-ben kikiáltották a második köztársaságot. Ezután a baloldaliak több reformot hajtottak végre Spanyolországban, viszont a konzervatívok ebbe nem törődtek bele. 1936-ban három tábornok, közöttük Francisco Franco, katonai puccsot hajtott végre, amelyet a fasiszta Olaszország és Németország is támogatott. A puccs hatására kitört a szabadságharc, amely Guerra Civil, azaz Polgárháború néven vonult be Spanyolország történelmébe. A spanyol polgárháború 1936-tól 1939-ig tartott. Nagy-Britannia, Franciaország, valamint az Amerikai Egyesült Államok az eseményekbe nem avatkozott bele, viszont a Szovjetunió és Mexikó a

felkelőket támogatta. A baloldali erők, 1939-es bukásuk után, kénytelenek voltak elismerni a Franco-rezsimet.

Ekkor kezdődött a XX. századi Spanyolország történelmének legszomorúbb időszaka, Franco fasiszta diktatúrája. Az akkori hatalom elnyomott minden demokratikus és függetlenségi kezdeményezést, betiltotta a katalán, valamint a gallego nyelv oktatását. Sőt, létezésüket is letagadta, a spanyol nyelv nyelvjárásának tartva azokat. Mivel neolatin nyelvekről van szó, nagyon hasonlítanak a spanyolra, így úgy gondolta, hogy el tudja hitetni az emberekkel, hogy nem különálló nyelvekről van szó, hanem a spanyol nyelvjárásairól. A katalán és a gallego nyelv, illetve kultúra autonómiájáért, hivatalos elismertetéséért küzdöket, az illegálisan dolgozó nyelvtanárokat szigorú börtönbüntetésre ítélték. A baszk esetében más volt a helyzet: nem neolatin nyelvről lévén szó, az emberekkel nem lehetett elhitetni, hogy a spanyol egy nyelvjárása lenne. A baszk beszélői számára így legalább megmaradt kulturális identitásuk, viszont a baszktanítást sem engedélyezték. Katalán, gallego vagy baszk nyelvű iskolák alapításáról és fenntartásáról szó sem lehetett. Akik mégis megpróbálkoztak kisebbségi identitásuk fenntartásával, jobb esetben állásuk elvesztését, rosszabb esetben börtönbüntetést kockáztattak meg. A különböző politikai eszmék képviselői sem jártak jobban: a fasiszta kormánypárt (Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional-Sindicalistas) kivételével minden párt, mozgalom, civil kezdeményezés és szakszervezet működését betiltották.

A második világháborúban Spanyolország formálisan semleges maradt, viszont a Franco-rezsim Németországgal szimpatizált. A Szovjetunió elleni önkéntes hadosztály bevetésével, illetve nyersanyagok szállításával támogatta Hitler politikáját. A fasiszták 1945-ös bukása nagy lendületet adott az antifasiszta spanyol baloldalnak. 1946 és 1947 között több felkelés, tüntetés, sztrájk bontakozott ki az ország minden tartományában. Ezeket Franco seregének sikerült levernie, a baloldal vezetői pedig külföldre menekültek. A helyzeten mit sem változtatott, hogy az ENSZ 1945-ben Spanyolországot nem vette fel tagállamai sorába, sőt, bojkottot hirdetett ellene. Az Amerikai Egyesült Államok 1950-ben – stratégiai okokból – újra felvette a diplomáciai kapcsolatot Spanyolországgal, ettől kezdve a nemzetközi bojkott értelmét veszítette. 1955-ben Spanyolország az ENSZ tagjává válhatott.

Az 1960-as években kezdődött meg a gazdasági fellendülés, amelyhez több nyugat-európai állam kölcsönei, valamint a felélénkülő turizmus is hozzájárultak. A diktatúraellenes erők mozgalmi és a belső politikai feszültségek következtében megerősödött a baloldal. 1969-ben Don Juan Carlos de Borbón y Borbónt kinevezték királlyá, azzal a kikötéssel, hogy csak Franco halála után foglalhatja el a trónt. Ez 1975-ben következett be.

A Franco utáni korszak elején Spanyolország belpolitikai helyzete igen feszült volt: az addig elnyomott politikai megosztottság a felszínre tört, és több fasiszta, illetve antifasiszta sztrájkhullám, felkelés, tüntetés robbant ki szinte az ország összes tartományában. A tüntetések, felkelések a demokratikus erők győzelmével végződtek. Spanyolország 1977-ben egyre több európai országgal vette fel a diplomáciai kapcsolatot és – a fasiszta párt kivételével – valamennyi politikai erő működését legalizálta. Azóta a jobb- és a baloldal – a többi demokratikus berendezkedésű országhoz hasonlóan – teljesen törvényes választási kampányban küzd a hatalom megszerzéséért. Spanyolország 1981-ben felvételt nyert az Észak-atlanti Szövetség Szervezetébe, 1986-ban pedig az Európai Unió legközvetlenebb elődjének tekinthető Közös Piacba, így az 1992-es Maastrichti Szerződést aláíró országok között szerepelt.

Spanyolország egyik hivatalos nyelve a spanyol, a katalán, a gallego, valamint a baszk mellett. A spanyol nyelv az indoeurópai nyelvcsalád itáliai ágán belül az újlatin nyelvek nyugati csoportjába tartozik. Őse az ókori Római Birodalom Hispánia tartományában beszélt latin nyelv. A beszélők számát tekintve az [európai](#) nyelvek közül az angol nyelvvel áll versenyben a világban. Beszélőinek száma eléri a 417.000.000-t, ebből mintegy 340.000.000

anyanyelvi beszélővel. A spanyolajkúak számának rohamos növekedése miatt körülbelül [2050](#)-re megelőzi az angolajkúak számát. Spanyolországban kívül Latin-Amerika több országában, valamint az Amerikai Egyesült Államokban, a Fülöp-szigeteken és az Egyenlítői Guineában élnek anyanyelvi beszélői. A katalán irodalmi nyelv használatának első fennmaradt emléke az *Homíliás de Organyà*, amely a XI. század végéről, illetve XII. század elejéről származik. A katalánnak körülbelül 6-7 millió beszélője van Spanyolországban, Franciaországban, Olaszországban, illetve Andorrában. Ez utóbbi miniállamban a francia mellett hivatalos státust élvez. A gallegónak mintegy 2 millió beszélője van Galíciában. Az első gallego nyelvemlékek a XIII. századból valók. A baszk nyelvet ma kb. 600.000 ember beszéli, ebből mintegy 450.000 Spanyolország északi részén, 70.000 Franciaországban, 80.000 pedig Észak- és Dél-Amerikában él. A baszkok több ezer éve élnek Európában. Vannak, akik az elő-indoeurópai csoport egyetlen megmaradt leszármazottjának tartják őket. A baszk nyelvnek a legtöbb nyelvész szerint nincs ismert rokona.

Spanyolország lakosságának száma körülbelül 38.000.000 fő. Ebből mintegy 73% (28.000.000 fő) spanyol anyanyelvű, a fennmaradó 27% valamely őshonos kisebbséghez tartozik: a katalánok aránya 24%, a baszkoké 2,5%, a gallegóké pedig 0,5%. Spanyolország egyetlen nagyobb bevándorló kisebbségét a muzulmánok alkotják, mintegy 500.000 fővel (számuk tehát nem éri el az összlakosság 1%-át). Spanyolország az 1978. december 27-én I. János Károly király által aláírt alkotmány értelmében hivatalosan is többnyelvű állam, bár nehéz meghatározni a spanyolországi többnyelvűség jellegét. Ugyanis ráillik a bilingvis állam meghatározása is: mely szerint bilingvis államnak az tekinthető, ahol két vagy több különböző tartományban két vagy több hivatalos nyelvet használnak az emberek, azonos funkciókban. De Spanyolországra ráillik a diglossiahelyzet meghatározása is, mely szerint egy-egy tartományon belül az emberek eltérő (formális és informális) helyzetekben különböző nyelveket használnak.

A bilingvis állam jellemzői: vannak olyan személyek az adott államban, akik mindkét vagy több nyelvet beszélnek, és olyanok is, akik csak az egyiket. Viszont a világ egyik bilingvis államára sem jellemző, hogy a lakosság 100%-a beszélné az összes hivatalos nyelvet, és olyan sem, ahol senki sem beszélné a másik tartomány hivatalos nyelvét. Az egy-, illetve két- vagy többnyelvű személyek aránya minden bilingvis államban eltérő. Ez államonként változó, több októl függ: a családon belüli attitűdöktől, az adott nyelvek presztízsétől, az iskolai nyelvoktatás hatékonyságától, a tartományok közötti kereskedelmi-gazdasági-kulturális kapcsolatok erősségétől, valamint az adott államban beszélt nyelvek hasonlóságának fokától vagy éppen különbözőségétől is.

A diglossiahelyzetben lévő állam jellemzői: minden, diglossiahelyzetben élő nyelvnek megvan a saját funkciója, és a többnyelvű emberek mindig tudják, hogy melyik helyzetben melyik nyelvet illik használniuk. A két nyelv használata a különböző funkciókban pedig nem keveredik. A diglossiahelyzetben lévő államokra, tartományokra sem jellemző, hogy a lakosság 100%-a beszélné mindkét nyelvet. A többnyelvű személyek aránya itt is függ a családban élő attitűdöktől, az egymás mellett élő nyelvek presztízsétől, az iskolai nyelvoktatás hatékonyságától, valamint az államban, tartományban használt nyelvek hasonlóságának mértékétől, illetve különbözőségétől.

Spanyolország nyelvi helyzetére mindkét meghatározás ráillik. Az ország egész területén hivatalos a spanyol, egy-egy tartományban a spanyol mellett hivatalos még a csak az adott tartományban hivatalosként elismert nyelv is (Baszkföldön a baszk, Galíciában a gallego, valamint Katalóniában, a Baleárokon, illetve Valenciában a katalán). A spanyol alkotmány a spanyolnak „oficial”, a másik három nyelvnek „cooficial” státust biztosít. Ez azt jelenti, hogy a kétnyelvű tartományokban nem lehet valakit hivatalos ügyei intézésében gátolni, amennyiben nem beszéli az adott tartományban a spanyol mellett elismert, cooficial nyelvet, azonban ha valaki egy spanyol egynyelvű tartományban, például Andalúziában vagy

Leónban szeretné elintézni bármely ügyes-bajos dolgát, a hivatali dolgozót nem kötelezheti arra, hogy beszéljen baszkul, katalánul vagy gallegóul. Az iskolai oktatás az egész országban spanyolul folyik, bár az úgynevezett ikastolákban Baszkföldön lehetőség van baszk nyelvű oktatásra is, a galíciai iskolákban gallego nyelvű, a katalán nyelvű tartományok iskoláiban pedig katalán nyelvű oktatásra, de ezekben az iskolákban is kötelező tantárgy a spanyol nyelv legalább heti három órában.

A három cooficial nyelv helyzete nem azonos: a baszknak és a gallegónak nincs anyanemzete, a baszktól ezenkívül nemcsak Spanyolországban, hanem Franciaországban is beszélnek L₁-ként, a gallegót viszont csak Spanyolországban. A katalán többközpontú nyelv, mivel ez Andorra egész területén az egyik hivatalos nyelv, a francia mellett. A fenti meghatározás alapján megállapíthatjuk, hogy Spanyolország egész területe bilingvis államnak, Katalónia, a Baleárok, Valencia, valamint Galícia és Baszkföld pedig diglossiahelyzetben lévő tartománynak tekinthető.

A spanyol alkotmány 3. cikkelye tartalmazza a nyelvi jogokra vonatkozó megállapításokat. A 3. cikkely 1. bekezdése kijelenti, hogy Spanyolország hivatalos, spanyolul oficial nyelve a castellano vagy spanyol. Az állam minden polgárának kötelessége és joga ismerni, valamint használni a spanyol nyelvet. A 3. cikkely 2. bekezdése tartalmazza a többi, Spanyolországban őshonos nyelv státusára vonatkozó megállapításokat. Ezek szerint az adott, a spanyoltól eltérő nyelvű és autonómiát élvező tartományokban az ott őshonos nyelv is hivatalos státust élvez, azonban szigorúan csak a spanyol mellett. Spanyolországban ezek a kisebbségi nyelvek úgynevezett cooficial státust élveznek (ezt azt jelenti, hogy az ország egész területén hivatalos, azaz oficial spanyol mellett ezek is hivatalosak, de csak az adott tartományban belül). A 3. cikkely 3. bekezdése lefekteti: a nyelvi és kulturális gazdagság Spanyolország kulturális öröksége, amelyet a mindenkori hatalom minden eszközzel igyekszik védeni, illetve fenntartani. Spanyolországban mintegy 16,3 millió ember él kétnyelvű tartományban. Ez körülbelül az egész ország összlakosságának 41%-át teszi ki.

Meg kell említenünk azonban még két olyan, a spanyoltól eltérő nyelvet, amelyet együttesen 2,3 millió ember beszél Aragóniában (aragonés) és Asturiasban (asturiano). Ez a két nyelv nem kapta meg a cooficial státust, viszont a hatóságok nem vonják kétségbe önálló nyelvi identitásukat.

1. A baszk nyelv helyzete:

A hivatalos politika a Franco-korszak alatt sem tudta kétségbe vonni a baszk önálló nyelvi státusát, mivel – nem neolatin nyelv lévén – olyannyira nem hasonlít a spanyolra, hogy semmiképpen sem lehetett annak egy dialektusává degradálni. Azonban a nyelv és kultúra önállóságának elismerése nem járt automatikusan együtt oktatásának, illetve hagyományai ápolásának engedélyezésével. Ennek következtében – a közhiedelemmel ellentétben – Baszkföld nem teljesen bilingvis tartomány. Jelenleg a Franciaországban és Spanyolországban található Baszkföldnek összesen körülbelül 3.000.000 lakosa van. Ebből 2,5 millióan élnek Spanyolország területén, a többiek Franciaországban. Kivándorlás következtében egyéb európai, vagy más földrészen található országokban élnek több mint negyedmilliónyan.

A tudomány nem tudja pontosan meghatározni sem a baszk nyelv, sem a baszk népcsoport eredetét, illetve azt sem, hogy a baszkok mikor és hogyan kerültek az Ibériai-félsziget északi részére. Egyes nyelvészek a kaukázusi nyelvekkel rokonítják a baszktól, viszont ez csak feltevés, korántsem minden kétséget kizáróan bizonyított tény.

19. számú táblázat: Baszkföld lakosságának és a baszk beszélőinek megoszlása:

Tartomány	Járás	Lakosok száma	Baszkul beszélők száma	Baszkul beszélők aránya
Dél-Baszkföld (a tartomány spanyolországi része)	Álava	238.262	18.863	7,9%
	Guipúzcoa	682.517	307.279	45%
	Navarra	483.867	53.340	11%
	Vizcaya	1.152.394	174.366	15,1%
összesen	2.557.040	553.848	21,7%	21,7%
Észak-Baszkföld (a tartomány franciaországi része)		227.280	78.453	34,5%
	összesen	2.784.000	722.301	27,1%
más országokban		280.000	9.000	2,5%
összesen		3.064.320	731.301	20%

Forrás: Miquel Siguan: *Lenguas y educación en el ámbito del Estado Español*, ediciones de la Universidad de Barcelona, Serie Seminario 15., Barcelona, 1982. p. 23

A 19. számú táblázatból kitűnik, hogy Baszkföld lakosságának nagyobb része Spanyolországban él, azonban a baszkul beszélők aránya magasabb Franciaországban, mint Spanyolországban. A spanyolországi baszkok körülbelül 21,7%-a beszéli a tartomány őshonos nyelvét L₁-ként vagy L₂-ként, a franciaországiaknak pedig mintegy 34,5%-a. A baszk beszélőire mindkét országban jellemző, hogy kisebb részük sajátította el a nyelvet otthon a családban L₁-ként, nagyobb részük az iskolai oktatásnak köszönheti nyelvtudását: a baszkot L₂-ként beszéli. Ennek következtében igen eltérő szintű az egyes személyek nyelvismerete. Spanyolországon belül Guipúzcoa járásában a legmagasabb a baszkul beszélők aránya (45%), Álava járásban pedig a legalacsonyabb (7,9%). Mindkét országban az iskolai baszkoktatás megszervezésének nehézségét jelenti a belső migráció. A Baszkföldre újonnan betelepülő szülők általában nem tartják fontosnak, hogy gyermekük megtanuljon baszkul, míg az őslakosság nagy része számára ez fontos. A Baszkföldről elköltözők pedig egy idő után elfelejtik az iskolában tanultakat. A Baszkföldön élő emberek véleménye abban megegyezik, hogy spanyolul mindenkinek tudnia kell, ezt senki sem vonja kétségbe. Azonban a baszkoktatás kérdésében már nem mindig egységes a véleményük. Vannak, akik az őshonos nyelv és kultúra fenntartása mellett, és vannak, akik a tartományban a spanyol vagy francia egynyelvűség bevezetése mellett érvelnek. Az első csoportba tartozók a baszk nyelvű oktatás, a második csoportba tartozók pedig a baszk nyelvi oktatás mellett foglalnak állást.

- A baszk nyelv és kultúra fenntartása mellett érvelők arra hivatkoznak, hogy Spanyolországban, illetve Franciaországban a nyelvi és kulturális gazdagság, sokszínűség tűnne el, ha a baszk, valamint a többi kisebbségi nyelv és kultúra eltűnne. Minden ország érdeke a területén lévő nyelvi és kulturális gazdagság fenntartása, így van ez Franciaországban, illetve Spanyolországban is. Mindkét országban a kulturális örökség részét képezi a többi mellett ez a kisebbségi népcsoport is, ezért tagjainak joguk van nyelvük és kulturális hagyományaik ápolásához. Azonban természetesen senki sem vitatja el a kisebbségi népcsoportokhoz tartozók spanyol- vagy franciatanuláshoz, illetve egyéb idegen nyelv megtanulásához fűződő jogait.
- A baszk nyelv és kultúra fenntartása ellen érvelők pedig azt hangoztatják, hogy a spanyolnak, illetve franciának magasabb a presztízse, mint a baszknak, azokon a munka világában könnyebben boldogulnak az emberek. Ráadásul a baszk csak az adott tartományban hivatalos nyelv. Ha valaki elutazik, más tartományokban nem

tudja hivatalos ügyeit baszkul intézni. Ha egy baszkföldi fiatal felsőfokú tanulmányokat kíván folytatni, ezen a téren is könnyebben boldogul, ha tud franciául, illetve spanyolul. Egyetemet és főiskolát ugyanis csak Baszkföldön lehet baszkul végezni, a többi tartományban erre nincs lehetőség sem Franciaországban, sem pedig Spanyolországban.

Baszkföldön többféle módszer keretében nyílik lehetőség baszk nyelvű oktatásra az úgynevezett ikastolákban¹³ (baszk iskolákban), amelyek más-más célok elérése érdekében különböző tantárgyi programokkal dolgoznak. Az eltérő tantárgyi programok sikeres teljesítéséhez többféle tankönyv, munkafüzet és egyéb oktatási segédanyagok fejlesztésére, valamint kiadására is szükség van. Megfelelő számú jelentkezés esetén az alábbi képzési lehetőségek közül választhatnak a szülők, illetve a gyerekek:

- Baszk nyelvű oktatás: a diákok magas szinten beszélnek a baszkot, minden tantárgy esetében ez a fő oktatási nyelv. A tanárok is beszélnek ezt a kisebbségi nyelvet, azonban nem minden esetben baszk nyelven végezték felsőfokú tanulmányaikat. A szülők pozitív attitűddel állnak a baszk nyelvű oktatáshoz. A spanyol idegen nyelvként kötelező tantárgy, legalább heti három órában. Ebben az esetben a kimenet: $L_1=L_2$, ahol L_1 a baszkot, L_2 pedig a spanyolt jelöli.
- Baszk nyelvi oktatás spanyol és baszk nyelven folyó tantárgyi képzés keretében: a diákok spanyolajkúak, egyáltalán nem beszélnek a baszkot, azonban szüleik szeretnék, ha az iskolában lehetőségük nyílna elsajátítani ezt az őshonos kisebbségi nyelvet. A legtöbb tantárgy oktatása spanyol nyelven folyik, de amennyiben adott minden feltétel, néhány év nyelvtanulás után lehetőség van baszk nyelvű tantárgyi képzésre is. A baszk idegen nyelvként szerepel az órarendben, legalább heti három órában. A diákok többsége magas szintű, a spanyol L_1 -gyel egyenértékű baszktudást szeretne az iskolában megszerezni. Ezt a törekvésüket szüleik is támogatják. Ebben az esetben a cél: $L_1=L_2$, ahol L_1 a spanyolt, L_2 pedig a baszkot jelöli. A cél nem mindig esik egybe a kimenettel.
- Baszk nyelvi oktatás, spanyol nyelven folyó tantárgyi képzés keretében: a diákok spanyolajkúak, egyáltalán nem beszélnek a baszkot, azonban szüleik és ők is törekednek arra, hogy valamilyen szinten megtanulják ezt a nyelvet. Ebben a képzési formában minden tantárgy oktatása spanyol nyelven folyik. A baszk legalább heti három óras képzésben kötelező idegen nyelvként szerepel a tantárgyi programban. A legtöbb esetben a baszktanulás célja egy minimális szint elérése, amelynek segítségével a gyermek kommunikálni tud ősei nyelvén. $L_1>L_2$, ahol L_1 a spanyolt, L_2 pedig a baszkot jelöli. Ez a képlet azt fejezi ki, hogy a gyerekek baszktudása nem jut el arra a szintre, amelyen a spanyoltudásuk áll, de ez nem is célja sem a családnak, sem az iskolának.

Baszkföldön az ikastolákban hivatalosan az 1981/82-es tanévtől kezdve van lehetőség baszk nyelvi vagy baszk nyelvű oktatásra. Már az 1960-as években lelkes tanárok vezetésével elindult egy, a kisebbségi nyelv és kultúra fennmaradását szolgáló baszk nyelvi képzés, azonban ez 20 éven keresztül illegális tevékenységnek számított Spanyolországban. Akkoriban nagyon nehéz körülmények között dolgoztak a tanárok és a diákok egyaránt: mivel az egyetemeken, illetve a főiskolákon nem folyt baszk nyelvű képzés, a tanároknak nem is lehetett megfelelő módszertani felkészültségük. Ráadásul nagyon kevés tankönyv, munkafüzet és egyéb baszk nyelvű kiadvány állt rendelkezésükre. Jelenleg az 1981. december 30-án kiadott Királyi Rendelet és az Autonomiatörvény 6. cikkelyének 1-2. bekezdése szabályozza ezt a képzési formát. Az iskola előtti, illetve az általános iskolai baszk nyelvi képzést külön szabályozza az 1981. május 25-én, a középiskolai képzést pedig az 1982. május 11-én kiadott törvény. Ez a munka azonban – nemcsak a törvényi háttér és az ország politikai

berendezkedése miatt – az 1960-as években egyáltalán nem indult zökkenőmentesen. Az alábbi nehézségek merültek fel:

- az egységes irodalmi baszk nyelv hiánya;
- a különböző tudományok műveléséhez elengedhetetlenül fontos baszk nyelvű lexika, tudományos szaknyelv hiánya;
- a megfelelő számú és színvonalú tananyagok hiánya;
- a diákok eltérő baszk nyelvi ismerete;
- a tanárok nem megfelelő szintű baszk nyelvi tudása;
- a tanárok módszertani ismereteinek hiányossága.

A baszk nem egységes nyelv, a szakirodalom hét nagy dialektusát ismeri. A baszkajkú családokban minden gyermek az adott településen beszélt dialektuson szocializálódik. Ahhoz, hogy az ikastolákban elfogadható szintű baszk nyelvi vagy baszk nyelvű oktatás folyjék, első lépésként meg kellett teremteni egy egységes irodalmi nyelvet. Koldo Mitxelena baszk származású nyelvész volt az, aki tudományosan leírta a baszk nyelvet: névszó- és igeragozási rendszert, lexikát, morfológiát, helyesírást, baszk nyelvi normát. A standard baszk nyelvet elnevezte euskera batuának. Munkájához a navarrai-guipúzcoai-labortani dialektust, illetve a XVI-XVII. századi Franciaországban született baszk nyelvű irodalmi emlékeket vette alapul. Ez a nyelvtervezői munka az 1970-es években jutott el arra a szintre, hogy az Euskaltzaindia, azaz a Baszk Nyelvi Akadémia kiadta első egységes baszk nyelvi helyesírási gyűjteményét.

Második lépésként a különböző tudományok műveléséhez elengedhetetlenül fontos baszk tudományos szaknyelvet kellett megteremteni. Ebben baszkul beszélő, a különböző tudományok területén tevékenykedő szakemberek munkájára volt szükség. A különböző szaknyelvek megalkotásával azonban még korántsem ért véget a munka. Harmadik lépésként a különböző tudományok szakterminológiáját meg kellett ismertetni a baszkföldi egyetemek hallgatóival. Ez után következett negyedik lépésként a tankönyvek és munkafüzetek, oktatási segédanyagok fejlesztése, illetve kiadása. Ez a tevékenység négy fő szakaszra osztható:

- az 1937-1965 közötti időszak;
- az 1965-1974 közötti időszak;
- az 1974-1980 közötti időszak;
- az 1980 utáni időszak.

Az 1. szakaszban, azaz 1937 és 1965 között, Baszkföldön (annak franciaországi és spanyolországi területén együtt) összesen 408 könyv jelent meg baszkul. Ebből 16 vallási jellegű mű, kilenc nyelvtan, hat tankönyv, illetve öt szótár. Arról nincs adat, hogy egy- vagy kétnyelvű szótárakról van-e szó. A 2. szakaszban, azaz 1965 és 1974 között megnőtt a gyermekirodalommal kapcsolatos baszk nyelvű kiadványok száma, ekkor öt új kiadó is ebből a célból jött létre. A 3. szakaszban, azaz 1974 és 1980 között előtérbe került a tanításhoz kapcsolódó anyagok kiadása, amikor is az összes megjelent baszk nyelvű könyv 59%-a tartozott ebbe a kategóriába. Azonban a számok önmagukban még nem mutatnak semmit. Az is fontos, hogy milyen jellegű munkák látnak napvilágot. Az ikastolák tantárgyi programjai ugyanis a célok különbözősége, illetve a programokban részt vevő diákok eltérő nyelvismerete miatt többfélék. Emiatt különböző, az eltérő célok hatékony megvalósítását elősegítő tankönyvek, munkafüzetek, szótárak, valamint egyéb oktatási segédanyagok kiadása és elterjesztése elengedhetetlen a megfelelő színvonalú pedagógiai munka végzéséhez. Az 1960-61-es tanévtől kezdve erre vonatkozó adatok nem állnak rendelkezésre.

20. számú táblázat: a baszk nyelvű kiadványok számának alakulása 1937-65, valamint 1965-74 és 1974-80 között:

Szakasz	Baszk nyelvű kiadványok száma
1. szakasz: 1937-65 között	408
2. szakasz: 1965-74 között	582
3. szakasz: 1974-80 között	1.147

Forrás: Miquel Siguan: *Lenguas y educación en el ámbito del Estado Español*, ediciones de la Universidad de Barcelona, Serie Seminario 15., Barcelona, 1982. pp. 74-77

A baszkföldi gyerekek a családban vagy baszkul, vagy spanyolul, illetve franciául szocializálódnak. A család elhatározásától és a szülők nyelvismeretétől függ, hogy egy-egy gyermek esetében melyik lesz L_1 , és melyik L_2 , valamint az, hogy mennyi idő telik el L_1 és L_2 elsajátítása között, azaz mennyire lesz balansz vagy korai-kései egy baszk gyermek kétnyelvűsége. Mivel a baszkföldi gyermekek nem ugyanazon az L_1 -en szocializálódnak, nem egyszerre kezdik el elsajátítani L_2 -t, illetve szüleik baszktudása is eltérő, az ő nyelvi ismereteik is széles skálán mozognak. Az ikastolákban ez komoly gondot okoz, mivel a kezdő csoportokban a baszk nyelvtanárra hárul az a feladat, hogy az iskolai oktatás keretében hozza egy szintre a gyerekek eltérő nyelvtudását. Nem mellékes az a körülmény sem, hogy a legtöbb gyermek nem az irodalmi standard baszkot használja a családban, hanem a hét baszk dialektus valamelyikét. Az iskolai oktatás viszont a standard euskera batuán folyik. Ennek következtében a baszkot felsőfokon vagy anyanyelvi szinten beszélő gyerekeknek is meg kell tanítani a standard nyelvi formát.

Az 1980-as évek elejéig az a tény is gátolta a baszkkoktatás minél szélesebb körű és minél hatékonyabb elterjedését, hogy nem volt elég számú magasan képzett tanár, aki megfelelő szinten beszélt volna ezt a kisebbségi nyelvet. Az 1960-as évektől kezdve olyan lelkes tanárok kezdtek el a baszk nyelv tanítását, akik maguk is baszkajkúak voltak, családjukban baszkul szocializálódtak, pozitív attitűddel álltak hozzá őseik nyelvéhez, azonban felsőfokú tanulmányaikat valamely tanári szakon spanyolul folytatták, még akkor is, ha számukra L_1 a baszk volt, a spanyolt csak L_2 -ként tanulták meg. Az 1980-as évekig baszkul nem is volt lehetőségük felsőfokú tanulmányokat folytatni, ugyanis Baszkföldön nem volt egyetlen olyan egyetem vagy főiskola sem, ahol baszktanári képzést folytattak volna. Egy-egy egyetem vagy főiskola úttörő módon bevezette ugyan a baszk nyelv oktatását fakultatív vagy órarenden kívüli tantárgyként, de ez – bármilyen öröndetes dolog is – nem egyenlő a baszktanári képzéssel. 1974-ben került be először a baszk nyelvi képzés az órarendbe, de csak bizonyos egyetemek bizonyos szakain. Jelentős előrelépésnek számított, hogy a Bilbaói Egyetem 1976-ban egyszerre négy baszktanárt is szerződtetett. A következő tanévben csatlakozott ehhez a programhoz a San Sebastiáni Egyetem, illetve a Vitóriai Egyetem is. 1981-ben viszont már három baszkföldi egyetemen is elindították a baszktanári képzést (Bilbaóban, San Sebastiában, valamint Vitóriában). Ekkor kezdett el nőni a baszk nyelv és kultúra presztízse.

Manapság a tartomány felnőtt lakosságának körülbelül 80%-a tartja fontosnak, hogy gyermeke, ha csak L_2 -ként is, de valamilyen szinten megtanuljon baszkul, természetesen a magasabb presztízssű spanyol vagy francia mellett. Ennek köszönhetően évről évre nagymértékben nő a baszk nyelvű vagy nyelvi képzést nyújtó ikastolák száma. 1960-ban még csak három ilyen ikastola volt az egész tartományban, 1981-ben pedig már 242. A baszkul tanuló diákok száma az 1964-65-ös tanévben összesen 596 volt, az 1981-82-es tanévben pedig már 69.935. A baszkul tanulók számának nagy mértékű növekedése hűen tükrözi, milyen mértékben nőtt meg az utóbbi évtizedben ennek a kisebbségi nyelvnek és kultúrának a presztízse.

21. számú táblázat: az ikastolákban baszk nyelvű vagy nyelvi képzésben részt vevő diákok számának alakulása az 1964-65-ös tanévtől az 1981-82-es tanévig terjedő időszakban:

Tanév	Az ikastolákban a baszk nyelvű vagy baszk nyelvi képzésben részt vevő diákok száma
1964-65	596
1969-70	8.255
1970-71	11.885
1971-72	15.203
1972-73	18.964
1973-74	22.693
1974-75	26.936
1975-76	33.851
1976-77	41.065
1977-78	49.204
1978-79	53.809
1979-80	60.529
1980-81	65.273
1981-82	69.935

Forrás: Miquel Siguan: *Lenguas y educación en el ámbito del Estado Español*, ediciones de la Universidad de Barcelona, Serie Seminario 15., Barcelona, 1982. p. 40

Mint az a 21. számú táblázatból is kitűnik, a baszk nyelvű és baszk nyelvi oktatás a Franco-diktatúra utáni időszakban dinamikus fejlődésnek indult. Minél magasabb fokú oktatási intézményben nyílik lehetőség baszk nyelvű vagy baszk nyelvi képzésre, annál magasabb ennek a kisebbségi nyelvnek és kultúrának a presztízse. Azonban az még mindig nem érte el a lehető legmagasabb fokát. Ez annak a ténynek köszönhető, hogy – bár a baszk Baszkföldön hivatalos nyelv a spanyol mellett, továbbá a spanyol alkotmány bármilyen formális és informális szituációban lehetővé teszi használatát – Spanyolország nem kérte az Európai Uniótól a baszk felvételét az unió hivatalos nyelvei közé.

A baszk nyelvtanárok bölcsész- és módszertani képzése az 1980-as évek elejéig teljesen hiányzott a baszkföldi egyetemek, illetve főiskolák szakkínálatából. Ezen a problémán lehetett a legkönnyebben segíteni. Azokat a tanárokat, akik – bármilyen szakosak is voltak – vállalták, hogy baszk nyelvet oktatnak valamelyik ikastolában, egyszerűen kötelezték arra, hogy a spanyol nyelven elvégzett felsőfokú tanulmányaikat kiegészítsék baszk nyelvű képzéssel is. Ők munka mellett, esti vagy levelező tagozaton végezték el a megfelelő szakot. Legtöbbjük baszkul és spanyolul vagy franciául beszélő kétnyelvű személy volt.

22. számú táblázat: a baszk nyelvtanári képzésben részt vevő tanárok számának alakulása az 1975-76-os, illetve az 1981-82-es tanévben:

Tanév	Baszk nyelvtanári képzésben részt vevők száma
1975-76	1.043
1981-82	2.854

Forrás: Miquel Siguan: *Lenguas y educación en el ámbito del Estado Español*, ediciones de la Universidad de Barcelona, Serie Seminario 15., Barcelona, 1982. p. 56.

A 22. táblázat számai jól mutatják a Baszkföldön élő kisebbség ősei nyelvének és kultúrájának fenntartására irányuló elkötelezettségét: hét tanév alatt több mint duplájára nőtt az ebben a képzési formában részt vevők száma. Az elmúlt évtizedek tapasztalatai azt mutatják, hogy Baszkföldön egyre erősödik a baszk nyelv és kulturális hagyományok megőrzésének igénye. Azonban hozzá kell tennünk, hogy a baszk nyelvű vagy baszk nyelvi oktatás mellett a tartomány lakosságának döntő többsége fontosnak tartja, hogy gyermeke magas szinten beszéljen spanyolul is. Hogy mi a titka a baszk nyelvű vagy baszk nyelvi oktatás egyre növekvő népszerűségének, ennek a hagyománytiszteletnek, annak ellenére, hogy a spanyol magasabb presztízsű nyelv, és az egész országban hivatalos, míg a baszk csak Baszkföldön élvezi a cooficial státust? A baszk nép identitástudata, az andalúz vagy aragóniai, kasztíliai, stb. kulturális hagyományoktól eltérő, önálló hagyományainak tisztelete, kulturális intézményeinek magas presztízse, a baszk nyelvű könyvkiadás töretlen fejlődése és az ikastolákban a lelkes tanárok évtizedekkel ezelőtt kezdődött, illetve a mai napig is jellemző kitartó munkája.

2. A katalán nyelv helyzete:

A Franco-korszak alatt a hivatalos politika a katalán nyelv önálló státusát nem ismerte el, hanem a spanyol egy dialektusának tartotta. Ezt könnyedén megtehetette, mivel a katalán – neolatin nyelv lévén – hasonlít a spanyolra, így a nyelvészek hiába küzdöttek a katalán dialektussá degradálása ellen, nem jártak sikerrel. Ennek következtében tilos volt a katalán nyelv használata formális és informális helyzetekben egyaránt. Egyedül a családon belüli nyelvhasználat betiltásának kérdésében nem jártak sikerrel a hatóságok. Az iskolai oktatás is kizárólag spanyol nyelven folyt mind Katalóniában, mind Valenciában, illetve a Baleárokon. 1939-től 1975-ig, de a legszigorúbban 1939 és 1962 között, betiltották a katalán nyelvű könyvek, sajtótermékek kiadását és terjesztését, ezen túlmenően pedig a katalán nyelvű postai forgalmat, valamint telefonbeszélgetéseket is. A katalán filmeket is csak spanyolul lehetett forgalomba hozni, ezenkívül katalán nyelvű színházi előadásokat sem lehetett tartani. Katalán nyelvű televízió- és rádióadásokat sem sugározhattak. A bírósági, államigazgatási ügyeket kizárólag spanyol nyelven intézhették, továbbá a kereskedelmi életben is csak a spanyolt lehetett használni. A katalán nyelvű hivatalos okiratok mindaddig hatályon kívül voltak, amíg a bennük szereplő adatokat nem vezették át spanyol nyelvű iratokra. Az állami vasút- és autóbusz-hálózatot fenntartó vállalatok is csak spanyol nyelvű tájékoztatást adhattak az utasoknak. Mindezen nehézségek ellenére a katalán nyelv – köszönhetően a családon belüli használatának, illetve beszélői magas számának – túlélte a Franco-diktatúra évtizedeit. A katalán nyelvű kulturális élet sem szűnt meg ezen időszak alatt, hiszen olyan nagy nevű írók, mint Pere Calders, Josep Carner, Salvador Espriu, Vicent Andrés Estellés, Joan Fuster, Josep Pla, Carles Riba, Mercè Rodoreda, Josep Maria de Sagarra, Josep Vicenç Foix, valamint Llorenç Villalonga, továbbra is katalánul írták műveiket, bár többen közülük nem Katalóniában, vagy Spanyolország egyéb katalán nyelvű tartományaiban élt, hanem száműzetésben, más országokban. Spanyolország 1978-as alkotmánya elismeri az ország többnyelvűségét. Katalónia 1979-es, Valencia 1982-es, illetve a Baleár-szigetek 1983-as rendelete kimondja, hogy ezen tartományok hivatalos nyelve a katalán, de természetesen a spanyol mellett.

Andorra 1993-as alkotmánya az ország kétnyelvűségét deklarálja: a hercegségben a katalán a franciával együtt hivatalos. Az állami rendeletek hatályba lépése után (1983-ban, illetve 1986-ban) Katalónia és a Baleár-szigetek autonóm parlamentje, valamint Valencia tartomány közgyűlése deklarálta, hogy a katalán bevezetésre kerülhet a közoktatásban, megindulhat a katalán nyelvű sajtótermékek kiadása és terjesztése, valamint a katalán nyelvű rádió- és televízióadások sugárzása. Ezenkívül lehetőség nyílt katalán nyelvű államigazgatási

eljárások lefolytatására, illetve katalán nyelvű bírósági tárgyalásokra is. A katalán parlament 1998-ban hozott törvénye nagymértékben megkönnyíti a katalán nyelv használatát a kereskedelmi és művészeti életben. Helyreállították a katalán nyelvű postai szolgálatot, továbbá mód nyílt a katalán nyelvű telefonbeszélgetések lefolytatására is. Ezekben az években alakult meg több katalán nyelvű televízió- és rádióadó, valamint egyre több katalán nyelvű újság is megjelent a standokon. A katalán nyelvű irodalmi művek kiadása is dinamikusan fejlődött. Az UNESCO 1994-es adatai szerint a katalán nyelvű alkotásokat igen gyakran fordították le más nyelvekre. A katalán nyelvű fordítások száma elérte a világ nyelvei közötti 10. helyet.

A katalán több spanyolországi tartományban is hivatalos a spanyol mellett, ráadásul Andorrában államnyelv. Az Európai Unió területén beszélt kisebbségi nyelvek közül egyedül a katalán beszélőinek száma haladja meg az 1.000.000-t. Sőt, ezen túlmenően, a katalánnak több beszélője van, mint néhány tagország hivatalos nyelvének (l. 23. táblázat): szlováknak (5,4 millió), dánoknak (5,2 millió), finnek (5,1 millió), litvánoknak (3,7 millió), letteknek (2,4 millió), szlovénnek (2 millió), észteknek (1,4 millió), máltainak (0,4 millió), illetve luxemburginak (0,3 millió). Az adatok csak az adott ország területén, a többségi nyelvet beszélő lakosságra vonatkoznak, az egyes nyelvek más országok területén élő, kisebbségi beszélőire nem.

23. táblázat: az Európai Unió tagországi hivatalos nyelvének beszélői (az adatok az egyes országok határain belül értendők):

Ország	Hivatalos nyelv	Lakosság (millió fő)	A nyelv összes beszélője az Európai Unión belül (millió fő)
Németország	német	90,2	97,82
Ausztria		7,5	
Belgium		0,1	
Luxemburg		0,02	
Franciaország	francia	62,7	66,73
Belgium		4	
Luxemburg		0,03	
Anglia	angol	62,2	
Olaszország	olasz	57,4	
Spanyolország	spanyol	39,8	
Lengyelország	lengyel	38,7	
Hollandia	holland	21,2	26,2
Belgium		5	
Görögország	görög	10,6	11,1
Ciprus		0,5	
Magyarország	magyar	10,5	
Csehország	cseh	10,3	
Portugália	portugál	9,8	
Svédország	svéd	9,3	
Szlovákia	szlovák	5,4	
Dánia	dán	5,2	
Finnország	finn	5,1	
Litvánia	litván	3,7	
Lettország	lett	2,4	
Szlovénia	szlovén	2	
Észtország	észti	1,4	

Írország	ír	0,6	
Málta	máltai	0,4	
Luxemburg	luxemburgi	0,3	

Forrás: El catalán, lengua de Europa, Barcelona, Generalitat de Catalunya Departament de Cultura, Govern de les Illes Balears conselleria d'Educació i Cultura, 2001, pp. 19-20

Sőt, a katalánról az is elmondható, hogy az Európai Unió területén beszélt kisebbségi nyelvek közül éppen a katalán rendelkezik a legnagyobb beszélőközösséggel (l. 24. számú táblázat). Azonban Spanyolország – a katalán beszélők nagy száma ellenére – nem kérte a katalán felvételét az Európai Unió hivatalos nyelvei közé. Ennek ellenére – az Európai Parlament 1990. december 11-i határozata értelmében – a katalán munkanyelvként használható a különböző európai intézmények közötti kommunikációban.

24. számú táblázat: az Európai Unió területén beszélt kisebbségi nyelvek sorrendje beszélőközösségük nagysága alapján:

Nyelv	Ország	Beszélőközösség nagysága (millió fő)
katalán	Spanyolország Franciaország Olaszország *	7,2
gallego	Spanyolország	2,4
német	Franciaország Olaszország Belgium	2,2
okszitán	Spanyolország Franciaország Olaszország	2,1
szárd	Olaszország	1,3
ír	Írország	1,2
baszk	Spanyolország Franciaország	0,7
friuli	Olaszország	0,6
gael	Nagy-Britannia	0,5
fríz	Hollandia Németország	0,4
luxemburgi	Luxemburg	0,35
finn	Svédország	0,3
breton	Franciaország	0,18
korzikai	Franciaország	0,12
albán	Olaszország	0,09
szlovén	Olaszország	0,07
ladin	Olaszország	0,05
franco-provanszál	Olaszország	0,02
görög	Olaszország	0,02
cimber	Olaszország	0,004
horvát	Olaszország	0,002

Forrás: El catalán, lengua de Europa, Barcelona, Generalitat de Catalunya Departament de Cultura, Govern de les Illes Balears conselleria d'Educació i Cultura, 2001, pp. 19-20

Miquel Siguan: *Lenguas y educación en el ámbito del Estado Español*, ediciones de la Universidad de Barcelona, Serie Seminario 15., Barcelona, 1982. p. 23

* Andorra két okból nem szerepel a katalán nyelvénél:

- ebben az országban nem kisebbségi nyelvként tartják számon a katalánt;
- Andorra nem tagja az Európai Uniónak

A katalán a VIII-X. század folyamán alakult ki a Pireneusokban a francia és a spanyol nyelvterület határán, amely akkoriban Karoling uralom alatt állt. Azonban jóval később, a XII. és XIII. század során terjedt el a délebbre és keletebbre fekvő tartományokban is. Manapság körülbelül 68.000 km²-es területen él (Spanyolország határain belül Katalóniában, Valenciában, a Baleárokon, Aragónia egyes területein, valamint Franciaország déli részén, Andorrában és Szardínia szigetének északkeleti csücskén). Összesen körülbelül 11.380.000 beszélője van. A katalán Katalónia Autonóm Tartományban és Valenciában, illetve a Baleárokon a spanyol mellett a cooficial státust élvezi. Andorrában a franciával egyenrangú hivatalos nyelv. Ez azt jelenti, hogy a katalán, egyedül a spanyolországi cooficial nyelvek közül, rendelkezik anyanemzettel (bár az nem foglal el túl nagy területet a Pireneusokban, mindössze 468 km²-t). A Spanyolország területén található katalán-spanyol bilingvis tartományokban a katalán informális és formális helyzetekben egyaránt használható. A kulturális autonómia kiváló példája, hogy Katalóniában működik a Katalán Akadémia.

Mint a világ valamennyi nyelve, a katalán sem egységes: hat főbb változatát különböztetjük meg (északnyugati, valenciai, központi, északi, baleári, algueri). A Baleár-szigeteken beszélt katalánt nevezik még mallorquínnak, menorquínnak, ibicencónak, illetve formenteranónak is, a szerint, hogy éppen melyik szigeten járunk. A katalán nyelv ismerete sem egyenlő mértékű minden katalóniai, valenciai és baleári járásban – a baszkföldi helyzethez hasonlóan. A 25. számú táblázat adataiból kiderül, hogy Spanyolország különböző katalán nyelvű tartományai összlakosságának hány százaléka beszéli, vagy, ha nem beszéli, de legalább érti ősei nyelvét.

25. számú táblázat: a katalán nyelv ismerete az egyes tartományokban:

Terület	Összlakosság	Beszéli a katalánt	Érti a katalánt
Andorra	64.311	49.519 (77%)	62.381 (97%)
Katalónia	6.090.040	4.506.512 (75,3%)	5.683.237 (95%)
Baleárok	760.379	473.322 (66,7%)	629.641 (88,8%)
Valencia	4.009.329	1.969.703 (50,6%)	3.199.085 (82,1%)
Aragónia (Franja de Poniente)	50.000	45.000 (90%)	47.250 (94,5%)
Észak-Katalónia	369.476	125.622 (34%)	203.211 (55%)
El Alguer (Cerdeña)	38.316	17.625 (46%)	20.000 (52,2%)
összesen	11.381.851	7.187.303 (63,1%)	9.844.805 (86,5%)

Forrás: *El catalán, lengua de Europa*, Barcelona, Generalitat de Catalunya Departament de Cultura, Govern de les Illes Balears conselleria d'Educació i Cultura, 2001, p. 9

A katalán nyelvi és katalán nyelvű oktatás totális tiltását a Franco-korszak utáni Spanyolország teljesen feloldotta. Már az 1970-71-es tanévben biztató jelek mutatkoztak: ekkor – 41 év óta először – megtört tevékenységnek számított a katalán, mint választható idegen nyelv oktatása Katalóniában, Valenciában, illetve a Baleárokon. Ezt 1939. után először az 1970. augusztus 4-én kiadott törvény tette lehetővé. Az 1978-as alkotmány hatályba lépése után még jobb lett a helyzet: az 1978-79-es tanévtől kezdve a katalán, mint kötelező idegen nyelv jelent meg a katalán-spanyol kétnyelvű tartományok iskoláiban. Erről az 1978. június

23-án kiadott 1978/2092. Királyi Dekrétum rendelkezett. Azonban az 1982-83-as tanévig csak katalán nyelvi oktatásról beszélhetünk. A katalán nyelvű oktatás ugyanis ebben a tanévben indult meg, amikor is – szintén az 1978. június 23-án kiadott 1978/2092. Királyi Dekrétum értelmében – Katalónia Autonóm Tartomány alkotmánya és a Generalitat (Katalónia önálló kormánya) lehetővé tette bizonyos tantárgyak katalán nyelvű oktatását, viszont még csak az alsó- és középfokú oktatási intézményekben. A katalán nyelvű egyetemi és főiskolai képzés bevezetése még váratott magára.

A baszkföldi helyzettől eltérően, Katalóniában, Valenciában és a Baleárokon soha nem okozott nehézséget az, hogy a katalánnak alacsony lett volna a presztízse, vagy a diákok nem megfelelő, esetleg nem egyforma szintű katalántudása, hiszen a családon belül még a legsötétebb diktatúra idején sem tudták betiltani a katalán nyelv használatát, így a nyelv átörökítése az újabb generációknak csak a család elhatározásától függött. Katalóniában ennek nagy jelentősége volt, hiszen a katalánok ezzel tudták kifejezni a spanyoltól eltérő identitásukat, valamint a Franco-diktatúrával szembeni ellenállásukat. A katalán magas presztízssű nyelv: nemcsak több évszázados, gazdag kulturális hagyományainak köszönhetően, hanem annak is, hogy a politikai ellenállás eszközeként tekintettek rá a köztársaságpárti emberek. Viszont a baszkföldi helyzethez hasonlóan, a spanyol-katalán nyelvű tartományokban is nagy gondot okozott a megfelelő katalán nyelvű tananyagok, illetve a magas színvonalon képzett tanárok hiánya. Itt főleg a módszertani képzésre kell gondolni, hiszen a tanárok többsége – a többi foglalkozást választó lakosokhoz hasonlóan – bármelyik évtizedet is tekintjük, katalánul kiválóan beszélő ember volt.

Katalóniában a Franco-diktatúrával való szembenállás jelképe volt az 1950-es években létrehozott, első olyan intézmény, amely katalántanárokat képzett – természetesen ekkor még teljesen illegálisan. A Benèfica Minerva nevű intézetről van szó, amely soha nem kapott hivatalos engedélyt, így nem is lehet megállapítani, hogy milyen típusú oktatási intézményről van szó: egyetemről vagy főiskoláról. Én is ezért alkalmazom a teljesen semleges *intézmény* és *intézet* elnevezéseket. A Benèfica Minervát szponzorok tartották fenn, állami normatíváról nem is álmodhatott. Az innen kikerülő katalántanárok lelkes munkájának köszönhetően, a spanyol-katalán nyelvű tartományokban sohasem szűnt meg teljesen a katalán, mint idegen nyelv oktatása – ha hivatalosan nem is létezett. 1961-ben alakult meg civil kezdeményezésre a Comissió Delegada de l'Ensenyament del Català, amely a katalánoktatás bevezetését és teljes tūrését, valamint támogatását tűzte ki legfőbb céljául. Munkáját több szervezet is segítette: Instituts de Ciències de l'Educació, Omnium Cultural, Junta Assessora per als Estudis del Català, Diputació de Barcelona, valamint a Delegació d'Ensenyament Català. Az 1960-as években több új, katalántanárokat képző intézmény jött létre, például az Escola de Mestres Rosa Sensat 1965-ben. Ez az iskola a legmodernebb pedagógiai kutatások eredményeit beépítette a munkájába, esti, valamint nyári tanfolyamain a legújabb módszertani elvek szerint oktatta a katalán nyelvet és kultúrát a leendő katalántanároknak. Az itt végzett hallgatók diplomájába a Mestre de Català (katalántanár) cím került bejegyzésre. Az 1978. december 20-án kiadott Királyi Dekrétum hatályba lépése után ez a diploma teljesen legálissá vált. A spanyol-katalán nyelvű tartományok önkormányzatai is anyagi segítséget nyújtottak a katalán nyelv-tanárok képzéséhez.

Katalán nyelvű vagy katalán nyelvi oktatásra már az iskolás kor előtti időszakban is lehetőség nyílik, az óvodákban. A kurzusok iránti érdeklődés mértékét és dinamikus fejlődését jelzi, hogy az első, legálisan megnyitott, katalánul beszélő óvónők által vezetett óvodai csoportokba az 1978-79-es tanévben még kevesebb mint 8.000 kisgyerek járt, a következő tanévben már valamivel több, 1980-81-ben és 1981-82-ben számuk már meghaladta a 10.000-et, 1982-83-ban pedig már a 30.000-t is (l. 26. számú táblázat). Egyre nőtt azon települések száma is, amelyekben ilyen csoportok működtek: ezek száma az 1978-79-es tanévben még nem érte el az 50-et, 1982-83-ban pedig már jóval 100 fölé nőtt.

26. számú táblázat: a katalán nyelvű óvodai csoportokba járó gyerekek száma, valamint a katalán nyelvű óvodai csoportokat fenntartó települések száma:

Tanév	Katalán nyelvű óvodai csoportokba járó gyerekek száma	Katalán nyelvű óvodai csoportokat fenntartó települések száma
1978-79	7.700	47
1979-80	9.564	58
1980-81	14.238	64
1981-82	18.600	86
1982-83	35.000	142

Forrás: El catalán, lengua de Europa, Barcelona, Generalitat de Catalunya Departament de Cultura, Govern de les Illes Balears conselleria d'Educació i Cultura, 2001, pp. 145-147.

Az alsó- és középfokú oktatási intézményekben a katalán nyelvű, illetve katalán nyelvi oktatás bevezetése terén nehézséget okozott a megfelelő színvonalú tankönyvek hiánya. Az 1981-82-es tanévben mindössze 19, az alsó tagozaton használható tankönyv állt a tanárok és tanulók rendelkezésére, a felső tagozatosok számára még ennél is kevesebb: 15, továbbá az általános iskolák bármelyik osztályában használható, katalán nyelvű szövegeket tartalmazó könyvekből pedig összesen 43.

A középiskolai oktatáshoz sem mindig állt rendelkezésre megfelelő számú oktatási segédanyag. Ott nem is osztályonként, hanem szintenként vezettek be egy-egy újabb tankönyvet. Ennek megfelelően a katalánt alapfokon beszélő diákok számára 35, középfokon beszélők számára 40, felsőfokon beszélők számára pedig mindössze 19 tankönyv jelent meg az 1982-83-as tanévig. A '80-as évek elején még egyáltalán nem léteztek a felsőoktatásban használható katalán szaknyelvi kiadványok.

Ami a katalántanárok számát illeti: arányuk a felsőfokú végzettségüket spanyolul megszerzőkhöz képest egyre nő, azonban az a legális katalánoktatás kezdetén még nagyon alacsony volt. 1980-81-ben Spanyolországban mindössze 28 embernek volt katalántanári diplomája, 1982-83-ban pedig már 52-nek (l. 27. számú táblázat). Mellettük olyanok is foglalkoztak katalánoktatással, akiknek ehhez nem volt megfelelő végzettségük. Ehhez hozzá kell tenni, hogy ez korántsem jelentett akkora problémát, mint Baszkföldön, ugyanis a katalán-spanyol kétnyelvű tartományokban jóval magasabb a kisebbségi nyelven beszélők száma, körülbelül 80%.

27. számú táblázat: a katalán szakos diplomát megszerzők száma, illetve a katalán nyelvet oktató, nem katalán szakos tanárok száma:

Tanév	Katalántanári szakos diplomával rendelkezők száma	Katalán nyelvet oktató, nem katalán szakos tanárok száma
1978-79	28	391
1981-82	37	456
1982-83	52	478

Forrás: El catalán, lengua de Europa, Barcelona, Generalitat de Catalunya Departament de Cultura, Govern de les Illes Balears conselleria d'Educació i Cultura, 2001, p. 151

Azonban a tankönyv- és tanárhiányon túl még egy nehézséggel kell megbirkóznuk a katalántanároknak. A világ összes nyelvéhez hasonlóan a katalán sem egységes nyelv, hat változatát különböztetjük meg. Az iskolai oktatás viszont minden szinten az irodalmi nyelvváltozaton történik. Az alapfokú oktatási intézményekben a diákoknak először is meg kell tanulniuk a katalán nyelvnek az iskolában használatos irodalmi változatát, a különböző

tantárgyak katalán nyelvű oktatása csak ezután kezdődhet el. Ehhez ma már megfelelő számú és színvonalú tankönyv áll rendelkezésre. A felsőfokú képzésben is nagy előrelépést jelentettek a Barcelonai Egyetem katalán nyelvű szakkiadványai, amelyek minden tudományt felölelnek, így ma már nem okoz gondot a katalán nyelvű orvos- vagy mérnökképzés sem.

A katalán magas presztízsét fejezi ki az a tény is, hogy több európai nagyváros egyetemén, például Budapesten és Szegeden is lehetőség nyílik a katalánszak vagy legalább katalán nyelvi kurzusok elvégzésére.

3. A gallego nyelv helyzete:

A Franco-korszak alatt a gallego nyelv önálló státusát nem ismerte el a hivatalos politika, hanem a spanyol egy dialektusának tartotta. Ezt könnyedén megtehetette, mivel a gallego – neolatin nyelv lévén – hasonlít a spanyolra, így a nyelvészek hiába küzdöttek a gallego dialektussá degradálása ellen, nem jártak sikerrel. Ennek következtében tilos volt a gallego nyelv használata formális helyzetekben. Az iskolai oktatás is kizárólag spanyol nyelven folyt Galíciában. Mindennek ellenére Galíciában a gallego beszélőinek a száma eléri a lakosság 96%-át. Ebből 30% vallja magát gallego anyanyelvűnek, 70% pedig spanyol anyanyelvűnek, aki L₂-ként tanulta meg és beszéli a gallegót. Több szervezet is foglalkozik a gallego nyelvű, valamint gallego nyelvi oktatás megszervezésével, továbbképzések, illetve tananyagok biztosításával: a Xunta de Galicia és a Ministerio de Educación. Az 1979. július 20-án hatályba lépett törvény szabályozza ezt a kérdést, amely alapján minden galíciai lakos számára kötelező a gallego nyelv tanulása. Erre kétféle lehetőség nyílik: az általános és középiskolákban a diákok a gallego nyelvű oktatás keretében minden tantárgyat gallegóul tanulnak, ebben az esetben a spanyolt idegen nyelvként tanulják, legalább heti három órában. A gallego nyelvi oktatásban épp fordított a helyzet: ebben az esetben a diákok minden tantárgyat spanyolul tanulnak, és a gallego kötelező idegen nyelvként szerepel az órarendben, szintén legalább heti három órában.

A megfelelően képzett nyelvtanárok hiánya Galíciában nem okozott olyan nagy problémát, mint Baszkföldön, illetve Katalóniában. Ennek egyik oka az, hogy a tartomány lakosságának nagy része magas szinten beszéli a nyelvet, így sohasem okozott gondot a gallego szakos pedagógusok képzése. Másik oka a gallego nyelv magas presztízse: a lakosság nagy részének mindig is fontos volt, hogy a gyerekek elsajátítsák, vagy megtanulják őseik nyelvét.

28. számú táblázat: a gallego szakos nyelvtanárok száma az 1980-81-es tanévben:

Város	Állami iskola	Magániskola	Összesen
La Coruña	849	489	1.338
Lugo	296	72	368
Orense	257	97	354
Pontevedra	788	322	1.110
a tartomány egész területén	2.190	980	3.170

Forrás: Miquel Siguan: *Lenguas y educación en el ámbito del Estado Español*, ediciones de la Universidad de Barcelona, Serie Seminario 15., Barcelona, 1982. p. 213

Galíciában a kisebbségi nyelvű kultúra fennmaradására – túl a gallego nyelv magas presztízsén – kedvező hatással van az a tény is, hogy a tartományban önálló gallego PEN Club működik. Ez a kisebbségi népcsoport Nobel-díjas íróval is dicsekedhet, Camilo José Cela személyében. A tartomány legnagyobb egyetemein lehetőség nyílik a gallego szemináriumok mellett a gallego szak elvégzésére: La Coruñában és Santiago de

Compostelában. A gallego magas presztízsét mutatja, hogy Európa legnagyobb egyetemlein, többek között a budapesti ELTÉ-n, lehetőség nyílik a gallego szak vagy gallego nyelvtanfolyam elvégzésére. Galíciában a la coruñai és a santiago de compostelai egyetemen is képeznek gallego szakos tanárokat, illetve a nem gallego szakos hallgatóknak lehetőségük van gallego nyelvi kurzusokon részt venni.

Spanyolország nyelvpolitikájáról beszélve meg kell említenünk a szefarditák vagy szefárdok csoportját. A *szefárd* elnevezés a portugál vagy spanyol zsidók leszármazottainak elnevezése, amely az Ibériai-félsziget héber nevéből (Sefard) ered. A szefarditák a XV. századtól kezdve (1478 és 1834 között) folyamatosan hagyták el az Ibériai-félszigetet, ugyanis a Katolikus Egyház üldözte őket. A világ számos pontján élnek szétszórva, többek között Észak-Afrikában, Kelet-Ázsiában, a Balkánon, Latin-Amerikában és Izraelben. Az 1967-es izraeli-arab konfliktust követően nagy részük az arab országokból Izraelbe menekült. Izraelben ma külön népcsoportot alkotnak, a többségitől, például az askenázi zsidóságtól eltérő nyelvvel és kulturális hagyományokkal. A *szefardita* elnevezés ma azokat az izraeli állampolgárokat jelöli, akik Észak-Afrikából származnak. A szefarditák nyelve a spanyolra épül, arab, valamint héber elemeket tartalmaz. Izraelben az askenázi és a szefárd nyelv a legelterjedtebb.

A szefárdok – akik a római kortól a XV. század végéig éltek az Ibériai-félszigeten – voltak Latin-Amerika első telepesei. Ők az inkvizíció elől menekültek el hazájukból. Nyelvi és kulturális identitásukat mind a mai napig őrzik, bármely országban is éljenek. Ma Latin-Amerikában körülbelül 60.000.000 személy a szefárdok leszármazottja. Az itt élő marranók a katolikus hitre áttérő szefárdok.

Az első szefárd nyomtatott könyvek Spanyolországban, Portugáliában és Olaszországban jelentek meg, a XV. század végén. A szefárdok kiűzése utáni két évszázadban a népcsoport kulturális központja Szalonikiben és Konstantinápolyban volt. A Balkánon a XIX. században jelentek meg az első kiadványaik, mégpedig Belgrádban. A belgrádi fejedelmi nyomdában nemcsak szefárd, hanem héber nyelvű könyvek is megjelentek. Az első szefárd újság a Szerbiában 1888-ban megjelenő *El Amigo del Pueblo* volt. A szarajevói szefárd közösség megszervezte a szefárd nyelvű közép- és felsőfokú oktatást, valamint fontosnak tartotta a szefárd ősi hagyományok ápolásával foglalkozó kulturális egyesületek fenntartását is. Szarajevóban alakult meg többek között a Benevolencia nevű egyesület is, amely az első szefárd és héber nyelvű szótárakat, nyelvkönyveket kiadta, illetve részt vett a Szarajevói Nemzeti Színház alapításában. A zágrábi Esperanza nevű egyesület a szefárd irodalom, filozófia és történelem tanulmányozását, valamint a fiatalokkal való megismertetését tűzte ki fő céljául. Az első szarajevói szefárd nyelvű lap a *La Alborada* volt.

A szefárd művészek alkotásairól az első feljegyzések a reneszánszkori Itáliából valók. A balkáni szefárdok színházi előadásairól a XIX. század végéről van tudomásunk. Drámáik irodalmi szempontból közepesnek mondhatók, verseik kevésbé kedvelt kutatási témák, mint például a romancerók. Lírájukra jellemzőek a négysoros versszakok, soronként hat-nyolc szótaggal. Az Ibériai-félszigetről kiűzött és a Balkánon letelepedett szefárdok a XIX. század végén ismerték fel, hogy környezetük felé nyitniuk kell, a külvilággal is meg kell ismertetniük zsidó-spanyol nyelvű alkotásaikat. A Balkánon élő szefárdok – eltérően az Izraelben élő társaiktól, akik ma is nagy számban beszélnek a zsidó spanyol – a XX. század elején áttértek a szerb vagy egyéb nyelvek használatára, így a Balkánon a szefárd nyelvű művészet nem lett hosszú életű. A jugoszláviai, bulgáriai, törökországi és görögországi szefárdok úgy olvadtak be a környező kulturális-társadalmi-politikai világba, hogy megőrizték hagyományaikat, valamint kultúrájukat.

Spanyolország egyetlen nagyobb bevándorló kisebbségét a mintegy 500.000 főt számláló muzulmán kisebbség alkotja, akik az 1940-es évek után több hullámban vándoroltak ide, elsősorban gazdasági okokból. Arányuk körülbelül a lakosság 1%-át éri el. Számukra az

új hazájuk társadalmában való beilleszkedés – Portugáliához hasonlóan – nem okoz olyan nagy problémát, mint a nyugati civilizáció többi országában, mivel a 711-ben kezdődő és 1492-ben véget ért Conquista időszakában a spanyol népesség kultúrájába, valamint életmódjába számos arab szokás került be.

Ennek a megállapításnak ellentmondanak a 2004. március 11-i események, amikor több iszlám fanatikus hívő a madridi Atocha pályaudvaron súlyos terrortámadást intézett egy vonat ártatlan utasai ellen. E terrorcselekmény hátterében nem a Spanyolország-iszlám világ, vagy a Spanyolországban élő muzulmánok-spanyolok közötti konfliktusok húzódnak meg, hanem az iszlám világ-nyugati civilizáció közötti viták általában. A tettet nem is olyan terroristák követték el, akik huzamosabb ideje Spanyolországban élnek. Miért éppen Madridban történt ez a terrortámadás? A hadászati szakértők szerint többek között azért is, mert a NATO-tagországok közül éppen Spanyolország katonai ereje az egyik legkisebb, illetve a földrajzi elhelyezkedés miatt (több oldalról tenger által határolt félsziget) az egyik legvédtelenebb is. A másik ok viszont az, hogy Spanyolország az Európai Unió egyik legnagyobb létszámú tagállama, így egy ott elkövetett terrorcselekményre sokkal jobban felfigyel a világ, mint egy kisebb államban elkövetett tette. Amúgy is a terrorcselekmények hátterében igen nehéz racionális okot keresni, mivel a terrorizmus maga is irracionális tett, ezért kevés benne a racionalizmus. De a madridi szörnyű támadás hátterében semmiképpen sem a Spanyolországban élő muzulmánok, illetve az ország többi lakója közötti konfliktusokat kell keresni.

V. 25. Svédország

Svédország, hivatalos nevén Svéd Királyság, államformáját tekintve parlamentáris monarchia, Észak-Európában, a Skandináv-félszigeten található. Közigazgatásilag 24 tartományra oszlik. Az ország területe már a kő- és bronzkorban is lakott volt, az őslakosság etnikumáról azonban semmit sem tudunk. Azt sem tudjuk, hogy a germán törzsek melyik században telepedtek le a sveák legrégebbi ismerte városának, Uppsalának környékén. A svea törzsek hamar egyesültek, és megalapították a királyságot. Az i. sz. VI. században hódították meg a gótok területeit. A VII-VIII. században már virágzott a svéd kézműipar és mezőgazdaság, ennek következtében élénk kereskedelmi kapcsolatok alakultak ki a szlávokkal, illetve a frankokkal. A IX-XI. század között a vikingek rabló életmódot folytattak, bebarangolták egész Európát. Egy részük letelepedett a Fekete-tengerig vezető kereskedelmi útvonal mentén, beolvadt a szláv lakosságba. A X. században a hittérítők munkássága nyomán terjedt el a kereszténység a különböző svea, gót, germán és viking törzsek által lakott területeken. A kereszténység államvallássá válása elősegítette a királyság intézményének megszilárdulását, illetve a feudális termelési viszonyok kialakulását, bár ez lassabban történt meg, mint a többi európai országban. Az egységes Svédország a XI. században jött létre. A központi hatalom megerősödését a trónkövetelők harcai hátráltatták, a különböző érsekségek eltérő érdekcsoportokat támogattak. A XII-XIII. században jutott el az ország arra a fejlettségi szintre, amelyen már élesen megkülönböztethetők a tulajdonviszonyok, valamint az egyes társadalmi osztályok.

A XII. században kezdődött meg Finnország leigázása, azonban a további terjeszkedést a XIII. században sikerült meggátolni. Az egységes központi hatalom ekkor szilárdult meg Svédországban, és ekkor indult dinamikus fejlődésnek az ipar, valamint a kereskedelem. Az ország a XIV. században, Magnus Eriksson uralkodása alatt érte el legnagyobb területi kiterjedését: magában foglalta Norvégiát is.

1397-ben Svédország, Finnország, Norvégia, Izland, Dánia és Grönland, valamint a Feröer-szigetek a Kalmári Unióban Pomerániai Erik uralma alatt egyesült, ez az állapot egészen 1523-ig fennállt. Az agresszív külpolitika miatti a XV. század első felében

népfelkelések gyengítették meg a központi hatalmat. A XV. században megindult a Kalmári Unió felbomlása, amely 1523-ban következett be. A brutális eszközökkel kiépítendő abszolutisztikus uralom felkelésekbe, valamint a reformáció elterjedésébe torkollott. Erős nemzeti állam jött létre, örökletes monarchia államformában. Dánia Svédország számára kedvezőtlen vámpolitikát folytatott, így a svédek a balti államok felé kezdtek el nyitni. A XVI. század második felében tört ki a Dánia elleni hétéves északi háború, amely a dánok győzelmével ért véget, azonban a vereségbe a svédek nem nyugodtak bele. A XVI. század továbbra is háborúskodással telt: Svédország megtámadta Poroszországot, Lengyelországot, Dániát, elfoglalta Karéliát, majd – Franciaország szövetségeseként – részt vett a harmincéves háborúban is. Svédország XVI-XVII. századi gazdasági felemelkedése a sikeres háborúkban rejlik. Ekkor a legkorszerűbb technológiákkal szerelték fel a manufaktúrákat, kiaknázták az ország ásványi anyagokban gazdag területeit, továbbá élénk kereskedelmi kapcsolatokat folytattak Oroszországgal és más európai országokkal. A különböző kiváltságokat élvező nemesség azonban olyannyira megerősödött, hogy a központi királyi hatalom meggyengülését és a társadalmi különbségek, így a feszültségek növekedését eredményezte. A XVII. század közepe táján több helyen is parasztfelkelések törtek ki, amelyek az ország gazdasági fejlődését visszavetették. A XVIII. század azonban a reneszánsz kultúra virágzását hozta el: ekkor alakult ki a svéd nemzeti irodalom és irodalmi nyelv, megalakult a Svéd Tudományos Akadémia, a természettudományok Linné, illetve Celsius munkásságával soha nem látott fejlődésnek indultak. A svéd királyi udvarban élt és alkotott több francia filozófus, művész.

1718-ban XII. Károly halála vetett véget az abszolutista monarchiának. Az ezt követő időszak reformjainak köszönhetően a király hatalma meggyengült, a rendek visszaszerezték hatalmukat. Két nemesi párt (a franciaszövetséges hattar, illetve az oroszbarát mössor) versengett a kormányra kerülésért. Az Oroszország elleni 1741-43-as háború hatalmas svéd vereséggel végződött, amely tovább gyengítette a király hatalmát. Svédország a napóleoni háborúk idején Nagy-Britannia szövetségese volt, viszont erejéből csak jelentéktelen beavatkozásokra tellett. Az 1809-es fredrikshamni béke értelmében Finnországot átengedte Oroszországnak. 1814-ben Dánia lemondott Norvégiáról Svédország javára, cserébe viszont Dánia megkapta Elő-Pomerániát. Norvégia perszonálunióban egyesült Svédországgal. A XIX. század második felében gyorsult fel Svédország iparosítása, főleg a fafeldolgozás és a bányászat terén. A különböző európai országokban kitört 1848-as forradalmak hatására Svédország királya is reformok bevezetésére kényszerült, amelyek keretében megszüntették a céhrendszert, bevezették a mindenki számára kötelező iskolai oktatást, kiszélesítették a népképviselőket, továbbá engedélyezték a szabadkereskedelmet. A kapitalizmus termelési viszonyainak kialakulásával előtérbe kerültek a társadalmi igazságtalanságok, illetve az ezekből adódó feszültségek. Egyre több, Svédországban elhelyezkedni nem tudó svéd munkás vándorolt ki az Amerika Egyesült Államokba. Az 1905-ös oroszországi forradalom hatására Norvégiában kitört népfelkelés következtében 1905-ben megszűnt a Svédország és Norvégia közötti perszonálunió, Norvégia elnyerte függetlenségét.

Az első világháborúban Svédország semleges maradt. A háborús konjunktúrának és az élénk kereskedelmi kapcsolatoknak köszönhetően a szűk tulajdonosi réteg hatalmas vagyont tett szert. A gazdasági fellendülést a nagy gazdasági világválság megtörte, azonban a válság csillapodása után újra dinamikus fejlődés következett.

Svédország a második világháborúban is semleges maradt. A német csapatok akkor sem szállták meg az országot, amikor az menedéket nyújtott a többi skandináv országból a fasiszmus elől odamenekülő embereknek. Svédország 1946-ban nyert felvételt az ENSZ-be, 1947-ben pedig csatlakozott a Marshall-tervhez. Az Észak-atlanti Szövetség Szervezetéhez viszont – semlegességére hivatkozva – nem csatlakozott. 1959-ben egyik alapító tagja volt az Európai Szabadkereskedelmi Társulásnak, 1972-ben a Közös Piac szabadkereskedelmi

egyezményt írt alá, amely 1973-ban lépett hatályba, 1995-ben pedig csatlakozott az Európai Unióhoz.

Napjainkban Svédország az Európai Unió egyik leggazdagabb tagállama. Svédország lakosságának száma 8.000.000 fő. Ebből 98% svéd anyanyelvű, 1% összesen a lappok és a finnek aránya, 1%-on pedig egyéb bevándorló kisebbségek osztoznak. Svédország alkotmányában nincs hivatkozás a hivatalos nyelvre vonatkozólag, ám a svéd a lakosság nagy részének anyanyelve. A svéd részlegesen többközpontú nyelv, tekintve, hogy Finnországban a svéd kisebbség anyanyelve hivatalos státust élvez. A svéd nyelv az [indoeurópai nyelvcsaládba](#) tartozó skandináv germán nyelv. Legközelebbi rokonai a dán, illetve a norvég.

Ami az idegennyelv-oktatást illeti, Svédországban az alapfokú oktatásban az angolt írták elő első idegen nyelvként.

A Norvégiában és Svédországban élő finneket kvéneknek nevezzük. Számuk körülbelül 40.000-re tehető. A kvének közül mintegy 5.000 személy beszéli a finnt, a többiek svéd, illetve norvég egynyelvűek. A finnek – a többi skandináviai néptől, népcsoporttól eltérően – kényszerűségből, valamint életmódjuk következtében igen mobil népcsoportot alkottak történelmük során, így kerültek Finnországtól távoli vidékekre, főleg a XVII. és a XIX. század folyamán. A kvének eredetileg égetéses-irtásos földműveléssel foglalkoztak, ez az életmód pedig gyakori helyváltoztatással járt együtt.

A kvének helyzete nem volt egyforma Svédországban és Norvégiában. Míg Norvégiára az erőszakos norvégosítás volt jellemző – a lappokhoz hasonlóan – addig Svédországban inkább a gazdasági elnyomás bizonyult hatékony asszimilációs eszköznek. A norvégiai kvének csaknem teljesen elvesztették őseik anyanyelvét, ami nemcsak az asszimilációs politika, hanem az egymástól több száz kilométer távolságban lévő településeken való letelepedés következménye is.

A svédországi, pontosabban Tornió-völgyi kvének – akik 1809 óta, az Orosz Birodalom és Svédország által végrehajtott határrendezés óta tartoznak új hazájukhoz – számára a XIX. század végéig semmilyen hátránnyal nem járt a kisebbségi lét. A XIX. század végén – amikor Svédországban is felerősödött a nemzetállam eszméje – a kvének is a lappok sorsára jutottak. A jómódú svédek, illetve a jóval szegényebb kvének között felerősödtek a szociális feszültségek. Az 1920-as, '30-as években Finnország sürgette a Tornió-völgy Finnországhoz való visszacsatolását, ekkor a svédek engedményeket tettek a finn nyelv használatára vonatkozóan. Azonban ekkorra a kvének identitástudata igencsak meggyengült. A svédországi kvének számáról nem állnak rendelkezésre pontos adatok, ám az mindenestre tény, hogy közülük igen kevesen beszélik a finnt, illetve a finn kisebbségi tudat sem játszik fontos szerepet mindennapi életükben.

A svéd-norvég déli határvidékeken a kelet-finnországi Szavóból a XVI. század végén több hullámban érkező erdei finnek is élnek. Őket megkülönböztetjük a kvénektől, mivel más körülmények között kerültek új hazájukba, ezenkívül elszigeteltségüknek köszönhetően egészen a XIX. század végéig megőrizték anyanyelvüket és kultúrájukat. Kisebbségi identitástudatuk ma is jóval erősebb, mint a kvéneké. Életmódjukban változás következett be a XIX. századi urbanizáció során, a városi lét elősegítette norvég vagy svéd egynyelvűségüket, illetve tárgyi kultúrájuk eltűnését.

Svédország másik kisebbségét a lappok alkotják, akik összesen 60.000-nyien élnek Finnország, Svédország és Norvégia területén. Közülük mintegy 20.000 ember beszél lappul. Többségük ma is nomád állattenyésztéssel foglalkozik. A lappok a finn törzsek beolvasztó politikája elől vándoroltak a mai Svédország, illetve Norvégia területére, a X. század környékén. Mivel nincs anyanemzetük, sehol nem alkotnak többséget, és nem rendelkeznek kollektív jogokkal, a beolvasztó politika egyszerű feladat volt, igen hatékonyan működött, egészen a XX. második feléig. A legerőteljesebb asszimilációs törekvések Norvégiát

jellemezték, ahol nemcsak az iskolarendszert szervezték át, hanem a lappok által lakott vidékekre norvégokat telepítettek. Ez a politika Norvégiában a lappok nyelvi és kulturális asszimilációjához vezetett. Svédországban és Finnországban a hivatalos politika megelégedett a lapp gyerekek többségi nyelvű iskolarendszerbe való bevonásával.

A XX. század második felében sokat enyhült ez az asszimilációs politika, Skandinávia országai rájöttek, hogy a lapp nyelv és kultúra jelenléte sehol nem fenyegeti a többségi nemzet nyelvét, illetve kultúráját. Ma mindhárom ország területén vannak olyan vidékek, amelyeken lehetőség nyílik lapp nyelvű oktatás igénybevételére, és a lappok önálló rádióadásokkal, újságokkal is rendelkeznek. Területi autonómiát a lappok azonban sehol nem élveznek.

Svédország lakosságának 0,4%-a dán eredetű, ők nem élveznek annyi előnyt, mint a finnek, akik a lappokkal együtt elérik a lakosság 1%-át.

Az Amerikai Egyesült Államok 12. tagállamát, Pennsylvaniát holland és svéd telepesek alapították a XVII. században. A pennsylvanai svédek ma nem tartoznak az állam öt legnagyobb kisebbsége közé. Többségük evangélikus vallású.

V. 26. Szlovákia

Szlovákia, hivatalos nevén Szlovák Köztársaság, államformáját tekintve parlamentáris köztársaság, Közép-Európában található. Csehország mellett Európa egyik legfiatalabb állama. Az ország mai területe már az i. e. IV. században is lakott hely volt. Az i. e. III-II. században germán, majd az I. században markomann és kvád csoportok vándoroltak be, ugyanakkor keleti szkíta befolyás is érvényesült itt. A déli határvidékeken a megerősödött germán csoportok hosszú harcokat vívtak a Római Birodalom e szélén élő lakossággal (a 167-180 között zajló markomann háborúk). A népvándorlás korában az itt élő germán csoportok nagy része elvonult, és a VI. században kezdődött el északi, északkeleti irányból a szláv népek beszivárgása. 623-ban, az avarok és frankok elleni győztes védelmi harcok után alakult ki az első szláv törzsszövetség, Samo vezetésével. A mai Szlovákia – amelynek területe a XI. századtól fogva a Magyar Királyság, majd 1867-től az Osztrák-Magyar Monarchia részét képezte – gazdasági-kereskedelmi fejlődését az 1241-es tatárjárás megakasztotta. A felvidéki települések és városok így a csehországiakhoz képest később alakultak ki, gazdaságilag is sokkal lassabban fejlődtek. A XIV. századtól kezdve vált egyre fontosabbá a szlovákiai arany- és ezüstbányászat, amely elősegítette a terület gazdasági fellendülését. Csak Máté az Árpád-ház kihalása után (1301-ben) önálló hűbéri uralmi övezetet hozott létre a Felvidéken, ahol ő uralkodott 1321-ben bekövetkezett haláláig. A Csehországban indult huszita mozgalom átterjedt Szlovákiába is. A forradalmi eszmék leginkább a szegényebb rétegekre (parasztok, vagyontalanok, kézművesek, bányászok) voltak nagy hatással. 1514-ben a Dózsa György-féle magyarországi parasztfelkelés is átterjedt szlovák területekre. A XVI. században a törökök betörései akadályozták a gazdasági fejlődést, majd – Magyarország három részre való szakadása után – Szlovákiában a Habsburgok vették át a hatalmat.

Ezután Szlovákia történelme teljesen összefonódott Csehországgal. Az ipari forradalom vívmányainak bevezetése, illetve a kapitalizmus alapjainak lerakása a feudális viszonyok eltörléséhez vezetett. A szlovák nyelv modernizálása, a szlovák nyelvű könyvnyomtatás elterjedése, valamint Jan Kollár nemzeti mozgalma és a különböző tudományok fejlődése elősegítette a szlovákság nemzeti öntudatra való ébredését, amely az 1848-49-es szabadságharcban csúcsosodott ki. Azonban a szabadságharc Szlovákiában is vereséggel, illetve a Habsburgok hatalmának megszilárdulásával ért véget. A feudális viszonyokat ekkor sikerült eltörölni, ami a kapitalizmus fejlődésének kedvezett.

Az önálló államiság kivívása – a cseh néphez hasonlóan – a szlovákok életében is az első világháború utáni évekre tehető. A háború elejétől kezdve Szlovákiában is háborúellenes,

illetve munkásmozgalmi jellegű felkelések törtek ki. A nyugat-európai országokba emigrált politikusok által, Masaryk vezetésével 1916-ban Párizsban megalakított Csehszlovák Nemzeti Tanácsban szlovák politikusok is helyet kaptak. Az Osztrák-Magyar Monarchia 1918-ban összeomlott, és kikiáltották a Csehszlovák Köztársaságot. A Szlovák Nemzeti Tanács az 1918. október 30-i túrócszentmártoni deklarációban kijelentette, hogy a szlovák nemzet a cseh néppel együtt egy egységes állam, a Csehszlovák Köztársaság keretein belül kíván élni a nemzeti önrendelkezés wilsoni elveire hivatkozva. Csehszlovákia állam létrejöttét 1918. október 28-án kiáltották ki. Magyarországon belül soha semmilyen formában nem létezett önálló szlovák közigazgatási tartomány, ennek következtében az 1919. június 11-én aláírt Trianoni Békeszerződés önkényesen jelölte ki az új országhatárokat. Cseh követelésre a szlovák-magyar nyelvi határoknál jóval délebbre húzták meg ezt a vonalat. A 29. számú táblázat tartalmazza a későbbi Csehszlovákiában élő nemzetiségek arányát az Osztrák-Magyar Monarchia területén 1910-ben tartott utolsó népszámlálási adatok alapján.

29. számú táblázat: a későbbi Csehszlovákiában élő nemzetiségek aránya az Osztrák-Magyar Monarchia területén 1910-ben tartott utolsó népszámlálási adatok alapján:

Csehország (cseh tartományok), Észak-Magyarország (Szlovákia), Kárpátalja	Nemzetiség
csehek és szlovákok összesen	59,1%
németek	27,58%
magyarok	7,88%
ruténok, románok, horvátok, lengyelek, egyéb anyanyelvűek	5,45%

Forrás: Szabómihályi Gizella: A szlovákiai kisebbségek nyelvi jogai és a kisebbségi nyelvhasználat szinterei, különös tekintettel a magyar közösségre, Dunaszerdahely, 2002.

Csehszlovákia egyes tartományain belül a nemzetiségek aránya nem oszlott meg egyenletesen. Az ország egész területén a németek aránya 27,58% volt, viszont Csehországban ennél jóval magasabb: 34,65%. Hasonló volt a magyarok helyzete is: az államszövetség egészén belül mindössze 7,88% volt az arányuk, Szlovákiában pedig ennek többszöröse: 30,3%.

Csehszlovákia megalakulása után megkezdődött a Csehország gazdaságához képest igen nagy lemaradásban lévő Szlovákia iparosítása.

Csehszlovákia először 1938-39-ben esett szét: a cseh területen Németország létrehozta a Cseh-Morva Protektorátust; Szlovákia északi részein létrejött a németbarát politikát folytató Szlovák Köztársaság, déli területei pedig az 1938. november 2-i bécsi döntés értelmében Magyarországhoz kerültek. Az ekkor kijelölt határok jórészt a szlovák-magyar etnikai határ vonalát követték. A második világháborút követően visszamenőleges hatállyal érvénytelenné vált valamennyi bécsi és müncheni döntés, visszaállították az 1920-ban megállapított határokat. Ezzel újra megalakult Csehszlovákia, amely 1969. január elsején átalakult csehszlovák államszövetséggé. Ekkortól kezdve egészen 1993. január elsejéig, azaz Csehszlovákia felbomlásáig, teljesen egybeesik Csehország és Szlovákia történelme.

Az 1989-es rendszerváltás következtében, Csehszlovákia 1993. január elsején történt felbomlásával tehát Szlovákia független állam lett. Csehországhoz hasonlóan itt is végrehajtották a földreformot, illetve az állami vagyon reprivatizációját, amelynek során Szlovákiában is sokan törvénytelen módon halmoztak fel hatalmas vagyonokat, míg mások teljesen kiszolgáltatott helyzetbe kerültek. A külföldi tőke beáramlása csak fokozta ezt a kiszolgáltatottságot és létbizonytalanságot. Szlovákiában 2005-ben körülbelül 12%-ot ért el az aktív korú keresők munkanélkülisége. A kapitalizmus újbóli megjelenésével azonban

felelősödtek a szlovák nemzeti öntudat szélsőséges formái. A szlovák nacionalisták Vladimir Mečiar vezetésével 1990-ben hatalomra is kerültek. A szlovák nyelvű többség békésen megfér a különböző kisebbségekkel, ám ez nem mindig mondható el a politikai hatalom birtokosairól.

Szlovákia nyelvpolitikája nem minden szempontból számít etalonnak Európában. Az ország alkotmánya Szlovákia egyetlen hivatalos nyelveként a szlovákot ismeri el, amelynek nemzetegyesítő szerepet tulajdonít, azonban elismeri, hogy más nyelvű kisebbségek is (például magyarok, cigányok, zsidók, ukránok, illetve csehek) élnek Szlovákia területén. Őket államalkotó nemzeti kisebbségeknek ismeri el. Szlovákia az ország függetlenné válása utáni években adta be csatlakozási kérelmét az Európai Unióhoz, és 2004. május elsején másik kilenc országgal együtt a szervezet teljes jogú tagja lett. Az ezt megelőző években a csatlakozási tárgyalások megkezdésének és folytatásának egyik alapfeltétele éppen az volt, hogy Szlovákia rendezze a határain belül élő kisebbségek nyelvi és jogi helyzetét.

Szlovákia többnemzetiségű állam, amelynek 5,4 millió lakosa van; ebből mintegy 4,5 millió lakos vallja magát szlovák anyanyelvűnek, körülbelül 900.000-en valamely kisebbséghez tartoznak. A kisebbségek közül legnagyobb számban a magyarok képviseltetik magukat, ők a lakosság 11%-át alkotják. A cigányok aránya körülbelül 8%, az ukránoké 2,5%, a cseheké 1,5%, a többiek román, ukrán, német, lengyel, bolgár, vagy horvát anyanyelvűek. A XX. század különböző szakaszaiban a Csehszlovákiában, majd Csehországban, illetve Szlovákiában élő nemzeti kisebbségek nem mindig egyenlő mértékben rendelkeztek nyelvi és kisebbségi jogaikkal. A két világháború között az 1920-ban hatályba lépett saint-germain-en-laye-i kisebbségi szerződés értelmében – amelyet Csehszlovákia is elfogadott, és amelynek tételit belefoglalta az 1920-as nyelvtörvényébe, valamint alkotmányába is – a nemzeti kisebbségek széles körű nyelvi jogokkal rendelkeztek. Ezen törvények alapján azokon a településeken, amelyeken az összlakosság legalább 20%-át eléri valamely nemzeti kisebbség, az adott kisebbség tagjainak szabad nyelvhasználatot kell biztosítani a magán- és kereskedelmi érintkezésben, a közigazgatási és jogi ügyek intézésében, illetve az egészségügyi szolgáltatások igénybevételekor, vallási téren, a sajtótermékek terjesztésében, valamint a kulturális műsorok szervezésében és nem utolsósorban, a közoktatásban. A közoktatási intézményekben az oktatás nyelve lehet a kisebbség nyelve vagy az államnyelv, amely mellett a kisebbség nyelve kötelezően vagy fakultatív óra keretében oktatott idegen nyelv is lehet. Az 1920-as törvényben foglaltakat azonban Csehszlovákia nem mindig tartotta be maradéktalanul. 1926-ig a végrehajtás hiánya, 1926-tól kezdve pedig a túlszabályozás akadályozta az ország területén élő nemzeti kisebbségeket nyelvi és kisebbségi jogaik széles körű gyakorlásában. A közigazgatási reformmal igyekeztek elérni, hogy csökkenjen azon települések száma, ahol valamely nemzeti kisebbség aránya eléri a 20%-ot.

Az 1939-45 között, Csehszlovákia felbomlásával létrejött Szlovák Köztársaság 1939-ben kiadott alkotmánya szerint az ország területén élő őshonos nemzetiségi csoportok tagjai abban az esetben használhatták szabadon anyanyelvüket a közigazgatásban és a közelet különböző területein, ha az adott kisebbség tagjainak anyaországa is biztosította ezen jogokat a saját területén élő szlovák kisebbség tagjainak. Mivel a romák, cigányok és zsidók nem számítottak őshonos kisebbségnek, ők a legcsekélyebb nyelvi vagy kisebbségi jogokat sem élvezhették Szlovákiában. A zsidókódex, amely a zsidók jogfosztását mondta ki, 1941-ben lépett hatályba Szlovákiában.

Az 1945-ben újjáalakult Csehszlovákia a háborús bűnös német és magyar kisebbség teljes jogfosztását tűzte ki céljául: e kisebbségek tagjait megfosztották csehszlovák állampolgárságuktól, megvonták nyugdíjukat, illetve állásvesztéssel sújtottak. A németeket kitelepítették, a magyarokat pedig lakosságcsere keretében üzték el házaikból, földjeikről. Körülbelül 45.000 magyart kényszermunkásnak vezényeltek csehországi területekre, és

90.000 magyart telepítettek ki Magyarországra. Helyükre 73.000 önként jelentkező szlovákot telepítettek be Magyarországról. A reszlovakizáció során azoknak a valamely nemzetiségi kisebbségi csoporthoz tartozó személyeknek, akik kérelmezték, hogy hivatalosan is nyilvánítsák őket szlovák nemzetiségűnek, csehszlovák állampolgárságot adományoztak. A reszlovakizáció célja a magyar és a többi nemzeti kisebbséghez tartozó lakosság asszimilálása volt. A német és magyar kisebbség tagjai formális helyzetekben, illetve nyilvános helyeken nem használhatták anyanyelvüket, nem működtethettek német vagy magyar nyelvű iskolákat, valamint kulturális egyesületeket sem.

1948-ban – nemzetközi nyomás hatására – a Csehszlovákiában maradt németek és magyarok visszakapták csehszlovák állampolgárságukat, nyugdíjukat, újra elfoglalhatták állásukat, amennyiben hűségesküt tettek. Ettől az évtől fogva nem tiltották a magyar és német nyelvű iskolák megnyitását, magyar és német nyelvű sajtótermékek kiadását, illetve terjesztését, a magyar és német nyelv használatát nyilvános helyeken, valamint a kereskedelmi életben és az orvosi rendelőkben.

Az 1960-as csehszlovák alkotmány rendelkezése alapján a magyar, lengyel, német és ukrán nemzeti kisebbség tagjai szabadon szervezhettek kulturális egyesületeket, rendezhettek kulturális műsorokat, anyanyelvüket pedig, túl az informális helyzeteken, a hivatalos érintkezésben is szabadon használhatták, továbbá nem korlátozták a kisebbségi nyelvű sajtótermékek forgalmazását sem.

Szlovákia hivatalos nyelve a szlovák, ám a hivatalos politika elismeri az ország területén élő nemzeti kisebbségek jogait. A szlovák nyelv az indoeurópai nyelvcsalád tagja, azon belül a szláv nyelvek nyugati ágába tartozik. Történelmi elődei az ősszláv, majd az ószláv nyelvek, amelyekből az összes többi szláv nyelv is kifejlődött. Legközelebbi rokonai a cseh és a lengyel. Három nyelvjárása van: nyugati, középső és keleti. Összesen több mint 6.000.000 beszélője van a szlováknak, ebből 4,5 millióan élnek Szlovákiában, a többiek nemzeti kisebbséget alkotnak Magyarországon, Ausztriában és Csehországban. A felvidéki magyarok általában kétnyelvűek, a magyar mellett a szlovák nyelvet is beszélik. 2004. május elseje óta a szlovák az Európai Unió egyik hivatalos nyelve.

Az önálló Csehország és Szlovákia megalakulását, tehát az 1993-as esztendőt követően a két ország nyelvpolitikájára a kettősség jellemző: egyrészt a cseh illetve szlovák nyelvnek, mint államszervező erőnek, valamint a nemzeti és állami szuverenitás jelképének hangoztatása; másrészt a nemzeti kisebbségek jogainak szabályozása. Ez utóbbiban nagy érdeme van a nemzetközi nyomásnak, amely Csehország, de leginkább Szlovákia európai uniós csatlakozását attól tette függővé, hogy az ország miként bánik a területén élő őshonos (magyar, német, ruszin, lengyel, stb.) és bevándorló (cigány, roma) nemzeti kisebbségekkel. A csehszlovákiai társadalmi-politikai-gazdasági rendszerváltás utáni első, azaz az 1990-es nyelvtörvény legfőbb célja a nyelvhasználat szabályozása volt. E törvény értelmében Csehországban a cseh, Szlovákia területén pedig a szlovák a hivatalos nyelv, amely az állam egész területén használatos. Bár azt a szlovák hatóságoknak is el kellett ismerniük, hogy Szlovákiai soknemzetiségű ország. A törvényben foglaltak alapján az államigazgatási szervek, illetve a helyi önkormányzatok dolgozói a csehet és a szlovákot alkalmazzák a hivatalos kommunikációban, nem kötelezhetőek magyar, német, lengyel, horvát, román, cigány, roma, ukrán, stb. nyelvű kommunikációra. Ez a törvény vonatkozik minden természetes és jogi személyre egyaránt. A hivatalos okiratokat cseh vagy szlovák nyelven állítják ki, a településneveket és a közintézmények nevét jelző táblákat cseh vagy szlovák nyelvű felirattal látják el (legfeljebb arra van lehetőség, hogy ezeken a táblákon szerepeljenek a kisebbségi nyelvű feliratok is, de mindig a cseh vagy szlovák felirat alatt vagy után).

Szlovákiában az informális kommunikációban a kisebbségi nyelvek használatát semmilyen rendelet nem tiltja, ám azok a formális helyzetekben csak azokon a településeken használhatók, amelyeken az adott kisebbség aránya eléri a lakosság 20%-át. De az

önkormányzati alkalmazottak vagy az államigazgatás területén dolgozók nem kötelesek egyik kisebbségi nyelvet sem ismerni és használni. Arra lehetőség nyílik, hogy ahol a kisebbségi lakosság aránya eléri a 20%-ot, a kisebbségek tagjai a szlováktól eltérő anyanyelvükön is benyújthassák írásos beadványaikat, azokra pedig a hivatal kisebbségi nyelvű hivatalos választ küldjön. Ezeken a településeken kisebbségi nyelven is megjelölhetik a közintézményeket. Az önkormányzati ülések is szlovák nyelven folynak. Azonban ha az adott kisebbség tagjai tolmács segítségével szeretnék követni az üléseken elhangzottakat, erre lehetőségük van, viszont a felmerülő költségeket minden esetben a kisebbségi népcsoport tagjai (például a kisebbségi önkormányzatok) fizetik. Ha az ülésen jelenlévők mindegyike egyetért vele, a helyi önkormányzatok ülése kisebbségi nyelven is folyhat. A kisebbségi nyelvű kulturális programok műsorfüzetét, vagy valamely kisebbségi népcsoportéhoz tartozó képzőművész kiállításának prospektusait csak oly módon bocsáthatják az érdeklődők rendelkezésére, ha a kisebbségi nyelvű szöveg a szlovák nyelvű szöveget követi. A nem szlovák nyelvű kulturális műsorokat először szlovákul is be kell konferálni, majd csak azt követően hangozhat el az adott kisebbség nyelvén is a műsor bekonferálása. A családi vagy utónevekről szóló 1993-as törvény értelmében lehetővé vált, hogy az ország területén élő nemzeti kisebbségek tagjai idegen nyelvű, azaz nem szlovák utónevet adjanak gyermekeiknek. Az 1994-es anyakönyvi törvény pedig arra nyújt lehetőséget, hogy a nem szlovák nemzetiségű nők vezetéknevüket az -ová toldalék nélkül is használhassák, illetve arra, hogy bármely nemzeti kisebbség tagjai kérelmezhessék az önkormányzatok illetékes alkalmazottainál a nem szlovák személynevek anyanyelvi formájában való feltüntetését az anyakönyvi kivonatokban. Egy, szintén 1994-ben kiadott jogszabály arról rendelkezik, hogy azoknak a településeknek a határára, amelyek lakosságának legalább 20%-a egy adott kisebbséghez tartozik, a szlovák nyelvű településnevet jelző táblára a településnek a kisebbségi nyelvű elnevezése is felkerüljön. Erre Csehszlovákiában 1948 óta nem volt lehetőség. Például a magyar nyelvű településneveket az országban hivatalosan sehol nem lehetett használni.

Szlovákia 1995-ben aláírta és ratifikálta az Európa Tanács kisebbségvédelmi keretegyezményét, amelyet három évvel később, 1998-ban hirdettek ki. Szintén 1995-ben írták alá a magyar-szlovák alapszerződést is, amelyet 1997-ben hirdettek ki, és amelynek végrehajtását magyar-szlovák vegyes bizottság felügyeli. Szlovákia mindkét egyezményben és szerződésben kötelezte magát a dokumentumokban megfogalmazott normák, illetve politikai kötelezettségek elfogadására és betartására. Ehhez a két dokumentumhoz csatlakozott még az EBEÉ Emberi Dimenziós Konferencia koppenhágai dokumentuma, az ENSZ-közgyűlés 47/135-ös nyilatkozata, az 1992-ben kiadott Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája (amelyet a szlovák parlament csak 2001-ben fogadott el, 2002. január elsejei hatállyal), továbbá az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1201-es ajánlása is, amelynek tartalmát Szlovákia szintén elfogadta, illetve magára nézve kötelező érvényűnek tekinti.

Szlovákiában az 1990. évi nyelvtörvényt az 1996. január elsején hatályba lépett államnyelvtörvény követte, amely a korábbi törvényben foglaltakat terjesztette ki a közoktatásra, közművelődésre, egészségügyre, gazdasági és kereskedelmi életre, bíróságokra, rendvédelmi szervekre, tűzoltóságra, hadseregre, valamint a tömegtájékoztatásra. A törvény kimondja, hogy írásban és szóban, minden hivatalos szituációban és dokumentumban Szlovákia egész területén minden más nyelvvel szemben előnyt élvez a szlovák nyelv, hiszen ez az ország hivatalos nyelve. A tájékoztató táblákon, illetve a közfeliratokon minden más nyelvű szöveg csak a szlovák nyelvű szöveg fordításaként jelenhet meg, az után vagy alatt. A kisebbségi nyelvű televízió- és rádióműsorok kivételével minden, nem szlovák nyelvű műsort csak akkor sugározhatnak a különböző adók, ha azt teljes terjedelmében előtte vagy utána szlovákul is leadják. A kisebbségi sajtótermékek megjelentetésének, illetve terjesztésének

engedélyezéséről is rendelkezik az 1996-os törvény. A polgári peres eljárások a Polgári és Büntető Perrendtartás rendelkezései alapján, kisebbségi nyelven is lefolytathatók.

Az ország nyelvpolitikájában – a kisebbségek nyelvi jogainak védelme mellett – nagy jelentősége van az idegen nyelvek oktatásának is, mivel az ország európai integrációjának egyik alapkérdése napjainkban is a szlovákiai lakosság megfelelő szintű idegennyelv-tudása. Az 1989-es politikai rendszerváltásig Csehszlovákiában első idegen nyelvként minden iskolatípusban mindenki számára kötelező volt az orosz nyelv. Második idegen nyelvként a közép- és felsőfokú oktatási intézményekben nyílt lehetőség arra, hogy a diákok valamilyen nyugati nyelvet tanuljanak: elsősorban angolt vagy németet. A francia, olasz, valamint a spanyol kevésbé volt elterjedt. 1989-ben az orosz elveszítette vezető pozícióját, átadva helyét egy szabadon választható nyugati nyelvnek, amelynek tanulását az 5. osztálytól fölfelé vezették be kötelező érvénnyel. A legtöbb diák a németet vagy az angolt választja, majd a francia és az orosz következik (l. 30. számú táblázat). Egyéb nyelvként az olasz és a spanyol, vagy valamely, az ország területén élő kisebbség nyelve jelenik meg. A második idegen nyelv tanulását a 7. osztálytól fölfelé teszik kötelezővé Szlovákiában. Az 1989-es nyitáshoz köszönhetően a felsőfokú oktatási intézményekben az 1990-es években kerültek előtérbe a szaknyelvi képzések, különösen a vendéglátó-ipari, illetve a külkereskedelmi szakokon.

30. számú táblázat: az egyes idegen nyelvek tanulóinak a száma Szlovákiában:

Nyelv	1996-97	1997-98	1998-99	1999-2000
angol	192.943	236.318	213.462	238.448
német	207.777	223.482	196.261	207.482
francia	14.422	11.561	3.205	8.816
orosz	32.754	31.369	28.543	28.694
egyéb (olasz, spanyol, magyar, ukrán, horvát, bolgár, román, romani)	197.366	143.503	206.735	168.266
összesen	645.262	646.233	648.206	671.706

Forrás: Foucault, Yann: Politiques Linguistiques en Europe, Nemzeti Hungarológiai Központ, Budapest, 2001., p. 13

2009. június 30-án a Szlovák Nemzeti Tanács elfogadta a szlovákiai nyelvtörvény módosítását. Az elfogadott változtatások nagyobb teret biztosítanak a szlovák államnyelvnek, míg az országban élő kisebbségek (így az ottani magyarság) nyelvhasználatát törvényi szinten korlátozzák. A törvényt módosítás 2009. szeptember elsején lépett életbe. E szerint a törvényt módosítás szerint az a szlovák állampolgárságú személy (bármilyen nemzetiségű is), aki Szlovákiában egy olyan településen, ahol valamely kisebbségi csoporthoz tartozó lakosok aránya nem éri el a 20%-ot, az adott kisebbségi nyelven fordul az alkalmazotthoz egy közhivatalban, vagy az orvoshoz, ápolónőhöz egy egészségügyi intézetben, súlyos pénzbüntetést köteles fizetni. Ez a törvényt módosítás következményekkel jár az oktatás terén is. Például a magyar iskolákban a pedagógusoknak minden iratot szlovákul is vezetniük kell. A törvényt módosítás nagy felháborodást keltett szerte Európában. Magyarország az Európai Unió nyelvi sokszínűségért felelős biztosához, a román Leonard Orbanhoz és igazságügyi biztosához, Jacques Barrot-hoz fordult. A magyar kormány Brüsszel segítségével kívánja elérni a szlovák nyelvtörvény-szöveg módosítását. Az Európa Tanács soros svéd elnöksége is nagy figyelmet szentelt az ügynek, és erkölcsi nyomást gyakorol mindkét országra a kérdés rendezésének érdekében. Knut Vollebaek, az EBESZ kisebbségügyi főbiztosa, már 2009 júliusában három problémát emelt ki a hatályos szlovák nyelvtörvényben:

- a nyelvtörvény a többségi nyelvet védi a kisebbségivel szemben;
- túl mélyen beavatkozik a szlovák állampolgárok mindennapi életébe;

- büntetést is kilátásba helyez a kisebbségi nyelvek használatáért, megsértve ezzel az ország nem többségi lakosainak kisebbségi-nyelvi jogait.

A magyar kormány állásfoglalása ez ügyben: Magyarország és Szlovákia politikusainak a vitás kérdéseket tárgyalásos, békés úton kell rendezniük. Amennyiben ez a két fél között nem lehetséges, be kell vonni az Európai Unió illetékes szervezeteit, politikusait is. A cél mindenképpen a szlovák-magyar kapcsolatokban fennálló feszültségek csökkentése kell, hogy legyen. Ugyanakkor a szlovákiai kisebbségeknek határozottan fel kell lépniük nyelvi és kulturális jogaik védelme érdekében. Jelen esetben komoly problémát jelent és nem a szlovákiai kisebbségeknek kedvez, hogy sem az EBESZ, sem az Európa Tanács, sem az Európai Parlament nem kötelezheti egyetlenegy uniós tagállamot sem arra, hogy az megváltoztassa valamelyik törvényét. Az Európai Unió legfeljebb szankciókkal sújthatja azt a tagországot, amely a területén élő kisebbségi csoportok tagjainak etnikai-nyelvi-kulturális jogait sértő intézkedést hoz. Javier Solana, az Európai Unió kül- és biztonságpolitikai főbiztosa szerint a nemzeti kisebbségeket érintő kérdéseket az unió szabályai alapján kell megoldani. Az Európai Unió védett értékei közé tartozik a kisebbségek tisztelete, ám valamennyi tagország önállóságának, döntéseinek tiszteletben tartása is. Amennyiben e két érdek összeütközésbe kerül, a vitás kérdés(ek) rendezésének minden esetben az Európai Unió szellemében kell történnie.

Az európai uniós csatlakozás egyik feltétele az, hogy a szervezet tagállamainak sorába felvételét kérő ország valamennyi, a területén élő nemzeti-nyelvi kisebbség mindennemű jogait maradéktalanul tartsa tiszteletben. A 2009-es szlovákiai nyelvtörvény-módosítás éppen ezzel az elvvel ellentétes. Az Európai Unió ezen a ponton találhatja meg a szlovákiai nyelvtörvény elleni szankciók bevezetését a nélkül, hogy megsértené Szlovákia önállóságát.

Bajnai Gordon, a Magyar Köztársaság miniszterelnöke, illetve Robert Fico, a Szlovák Köztársaság miniszterelnöke 2009. szeptember 10-én Szécsényben találkozót folytatott, hogy megvitassák a magyar szlovák kétoldalú kapcsolatok időszerű kérdéseit. A találkozón a két fél elfogadta a szécsényi 11 pontot, amelyben összefoglalják a közös teendőket. A felek abban állapodtak meg, hogy megvizsgálják annak lehetőségét, hogy egy úgynevezett Magyar-Szlovák Együttműködési Tanácsot (nem politikai, hanem független tanácskozó testületet) állítsanak fel, amelynek feladata a két ország közötti együttműködés erősítése lenne. Úgy tervezik, hogy a Tanács évente jelentést készít a kapcsolatok fejlődéséről, továbbá javaslatokat fogalmaz meg a két fél közötti vitás kérdések tisztázására, valamint a viszony javítására. A Tanács feladata lenne a tervezett Magyar-Szlovák Együttműködési Alap felügyelete, amelynek tevékenységi körébe tartozna a magyar-szlovák együttélést és együttműködést segítő kulturális, művészeti és sportesemények támogatása, hasonló célú projektek, ösztöndíjak, diákcsereprogramok biztosítása, illetve szervezése. A megbeszélésen a magyar, valamint a szlovák miniszterelnök megerősítette a Magyar és a Szlovák Köztársaság nemzetközi kötelezettségvállalását az egymás területén élő nemzeti kisebbségek tagjai kisebbségi és nyelvi, kulturális jogainak tiszteletben tartására, illetve biztosítására. Ezt egyébként a Magyar Köztársaság, valamint a Szlovák Köztársaság között 1995-ben, Párizsban aláírt Jósomszédi Kapcsolatokról és Baráti Együttműködésről szóló Szerződés is elvárja a két országtól. A két miniszterelnök egyetértett abban, hogy Magyarország és Szlovákia közös érdeke a köztük lévő politikai feszültség enyhítése, illetve a vitás kérdések rendezése.

V. 27. Szlovénia

Szlovénia, hivatalos nevén Szlovén Köztársaság, államformáját tekintve parlamentáris köztársaság, 1990-ben nyerte el függetlenségét, kiválva Jugoszláviából. Az ország Délkelet-Európában, a Balkán-félszigeten található. A Balkán-félszigeten az ókorban illír törzsek telepedtek le, az i. e. VIII-V. században pedig görög városállamok alakultak ki. A 700-tól

148-ig tartó makedón királyság idején a görögök gazdasági-politikai-társadalmi ereje egyre nőtt, bár a III. századtól az I. századig ez a terület a Római Birodalomhoz tartozott. A birodalom i. sz. 395-ös felosztásakor az északnyugati területek a nyugatrómai, a déliek és az északiak pedig a keletrómai részhez, azaz Bizánchoz csatlakoztak. A későbbiekben germánok, hunok, szlávok, avarok vándoroltak a Balkánra. A nyugatrómai birodalom 476-ban omlott össze.

Bizánc a XII. század végéig tudta fenntartani hatalmát a Balkánon. A VI-VII. században telepedtek le a szláv törzsek (szlovének, horvátok, illetve szerbek), akik a VI-XII. század közötti időszakban feudális osztálytársadalmat építettek ki a balkáni fejedelemségekben. A szlovének és a horvátok a katolicizmust, a szerbek pedig a görögkeleti hitet vették fel. A délszláv államok kialakulása a bajorok és a frankok, a Habsburgok, Bizánc, valamint Bulgária elleni harcok közepette ment végbe. A VII. században alapították meg a szlovén karintiai fejedelemséget, amely sohasem volt független: a VIII-IX. században Bajorországtól és a frank birodalomtól, a X. században pedig Magyarországtól függött. Karintia a X. században átalakult hercegséggé, és megszerezte Krajnát, valamint Isztriát. A Habsburgok 1335-ben vonták uralmuk alá a mai Szlovénia területét.

A XI-XII. század folyamán több keresztes háború vonult végig a Balkánon, amelyek következtében a bizánci birodalom széthullott. Megerősödtek a különböző itáliai hercegségek, köztük Velence is, amely elfoglalta Nyugat-Isztriát. A feudalizmus virágkora volt ez az időszak a délszláv népek életében. Egyre fontosabbá váltak a városok, amelyek környékén – kiszorulva a központból – telepedtek le a földbirtokos polgárságtól függő, helyhez kötött jobbágyok. A kulturális széttagoltság azonban nem kedvezett a nemzeti egység megteremtésének, amely soha nem is alakult ki: a délszláv népek mindig is fenntartották nyelvi, kulturális és vallási különbségeiket.

A törökök folytonos támadásait nem sikerült visszaverni, azok fokozatosan betelepültek a Balkánra. Erős katonai államot hoztak létre, a délszláv fejedelemségek kulturális, társadalmi és gazdasági hanyatlását okozva. A helyi lakosságra Boszniában, Szerbiában, Hercegovinában, valamint Montenegróban rákényszerítették az iszlám vallás felvételét, ez azonban nem mindenütt sikerült; a horvát bánságban és Szlovéniában pedig a szláv közhivatalnokok, illetve földbirtokosok helyét törökök foglalták el. Több új adónemet is kivetettek a meghódított területek lakosságára. A XVII. században sikerült végleg visszaverni a török seregeket, ám ekkorra már Szlovénia a horvát bánsággal és Magyarországgal együtt a Habsburgok uralma alá került.

A XVII-XVIII. században az idegen hódoltsággal szembeni ellenállás kedvezett a délszláv nemzeti eszmék egyesülésének és a feudális társadalom igazságtalanságaival való szembeszállásnak. Ebben az időszakban több nemzeti és parasztfelkelés tört ki, amelyek végül a XVIII-XIX. század folyamán átalakultak polgári mozgalommá. A délszláv polgárság ekkor alakult ki, amely nemzeti öntudatra ébredésével és a francia forradalom eszméinek kisajátításával, valamint az európai felvilágosodás tanainak terjesztésével elősegítette a délszláv egységre való törekvésű harcokat, a szerb felvilágosodás, majd a romantika eszméinek terjedését, illetve a horvát illirizmus mozgalmát. Az Európa több országában kitört 1848-as forradalmak kedveztek a délszláv nemzeti harcoknak és függetlenségi követeléseknek is, amelyek a törökök, valamint a Habsburgok ellen irányultak. A XIX. század végén Szerbia és Montenegró elnyerte függetlenségét, Macedónia török kézre került, Bosznia-Hercegovina és Horvátország pedig az Osztrák-Magyar Monarchiához.

A XIX. század végén Horvátország és Szlovénia a tőkés termelési rendszer fejlődési útjára lépett. Horvátország 1868-ban belső autonómiát kapott, de továbbra is a Monarchiához tartozott. Területén erős magyarellenes polgárság alakult ki, amely nem volt egységes (ki az ország teljes függetlenségét szerette volna elérni, ki egy trialista monarchiát), így nem tudott erőteljesen fellépni sem a Habsburgok, sem a magyarok ellen. A polgárosodó országokban

többpárti rendszer alakult ki. 1908-09-ben létrejött a Balkáni Szociáldemokrata Föderáció, 1912-ben megalakult a török-, osztrák- és magyarellenes Balkán-szövetség (Bulgária, Görögország, Montenegró, illetve Szerbia részvételével), amely 1912-13-ban két Balkán-háborút is folytatott. A nemzeti mozgalmaknak a XX. század elején az Osztrák-Magyar Monarchia szétesése kedvezett.

Az első világháború kitörésében a délszlávok aktívan részt vettek. Egy bosnyák származású szerb nacionalista, Gavrilo Princip, 1914. június 28-án Szarajevóban megölte Ferenc Ferdinánd osztrák trónörökösöt, ami miatt kirobbant a háború, amelyben Szerbia az antant oldalán vett részt. Az első világháború alatt még jobban megerősödött a délszláv népek nemzeti függetlenségi mozgalma. 1915. május 30-án megalakították a Jugoszláv Komitét, 1918. novemberében pedig a független Szerb-Horvát-Szlovén Királyságot, a Karagyorgyevics-dinasztia hatalomra kerülésével. A királysághoz tartozott Szerbia, Horvátország és Szlavónia, Szlovénia, Macedónia, Montenegró, Dalmácia, a Vajdaság és Bosznia-Hercegovina. Az 1921-es népszámlálási adatok szerint 20 nemzetiség élt együtt a Jugoszláviának is nevezett királyságban, azonban a nem szláv kisebbségeket nem tekintették államalkotónak.

A nagypolgárság – gazdasági-politikai hatalmát megszilárdítandó – szembefordult a társadalom minden rétegével: a szocialistákkal és a nemzeti kisebbségek függetlenségi mozgalmaival is, elnyomott minden baloldali vagy kisebbségi kezdeményezést, külpolitikájára pedig a Franciaországra, illetve a kisantra való támaszkodás volt jellemző. Olaszországgal is jó kapcsolatokat ápolt. Jugoszláviában az 1930-as évek gazdasági világválsága leginkább a mezőgazdaságban éreztette hatását. Ez, illetve a lappangó nemzetiségi ellentétek súlyos kérdést jelentettek az ország vezetői számára. A kormányok gyorsan követték egymást, egyik kormányválság alakult ki a másik után. I. Sándor király 1929. január 6-án államcsínnnyel került hatalomra, monarcho-fasiszta diktatúrát bevezetve. Jugoszlávia (hivatalosan Szerb-Horvát-Szlovén Királyság) elnevezését megváltoztatták Jugoszláv Királyságra, valamint közigazgatási reformot vezettek be. 1934-ben Jugoszlávia csatlakozott a németellenes balkáni antanthoz. Horvát és macedón terroristák 1934-ben megölték I. Sándort, így megnyílt az út a jugoszláv fasiszták hatalomra kerülése előtt, akik jó kapcsolatokra törekedtek Németországgal és Olaszországgal. Több antifasiszta tüntetésre is sor került az országban. A hatalmon lévők eltávolítása után az új kormány a Szovjetunióval megnemtámadási egyezményt kötött. Ennek következtében olasz és német csapatok 1941. április 6-án megszállták Jugoszláviát, később a megszállókhoz csatlakozott Magyarország, illetve Bulgária is. 1941-ben, valamint a következő években az egész ország területén antifasiszta partizánakciókra került sor, amelyek eredményeként 1945. május 15-én Jugoszlávia felszabadult. 1945. március 7-én Josip Broz Tito vezetésével megalakult a népfrent-kormány, november 29-én kikiáltották a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaságot. Ekkor Tito lett a megválasztott kormányfő. Ezután az 1990-es évek elejéig a délszláv népek egy államszövetségen belül voltak kénytelenek élni.

Az európai volt szocialista országokban nagyjából egyszerre, 1989-ben indult meg a társadalmi-politikai-gazdasági rendszerváltás, amely többnyire békésen zajlott, és amelynek következménye a tőkés rendszerbe való átmenet volt. Jugoszláviában ezt az átmenetet azonban nem sikerült békésen megvalósítani. Az államszövetség az 1990-ben kezdődött délszláv polgárháború következtében hullott darabjaira. Elsőként Szlovénia nyerte el függetlenségét 1990-ben, területén nem folytak sokáig véres harcok. Ennek köszönhetően az ország gazdasága nem sínylette meg a háborút, és 1990-ben a tőkés rendszer elindult a fejlődés békés útján. A többi volt jugoszláv tagköztársaságban évekig tartott a polgárháború, amelynek Szerbia 1999-es amerikai bombázása vetett véget. Szlovénia 1994-ben beadta csatlakozási kérelmét az Európai Unióhoz, ami 2004. május elsején vált valóra. Szlovénia ekkor másik kilenc országgal együtt az Európai Unió teljes jogú tagjává vált. Az ország

lakossága mintegy 2.000.000 fő. Szlovénia egyetlen hivatalos nyelve a latin ábécén alapuló írású szláv nyelv, a szlovén. A szlovén nyelv az indoeurópai nyelvcsalád tagja, legközelebbi rokonai a szláv nyelvek, közülük is a horvát és a szerb. Körülbelül 2.000.000-nyian beszélik, túlnyomórészt az anyaországban, valamint Ausztriában (Karintiában), Olaszországban (Friuli határmenti területein és Trieszt környékén, valamint Magyarországon (Szentgotthárd környékén). Nyelvjárásainak száma több mint 70. A keleti nyelvjárások szinte átmenet nélkül váltanak át az északi horvát nyelvjárásokba. Szlovéniában a szlovén nyelv hivatalos, amely ezenkívül 2004. május elseje óta az Európai Unió egyik hivatalos nyelve is.

Szlovénia területén több nemzeti kisebbség is él: magyarok, németek, horvátok. Ami az idegennyelv-oktatást illeti, Szlovéniában a legtöbb diák az angolt tanulja. A második idegen nyelv esetén az Európai Unió tagállamaiban szabad a választási lehetőség, csak kevés országban írják elő, hogy melyik legyen az. Több országban a nyelvi kínálatot a szülők elvárásainak figyelembevételével alakítják, és vannak országok, ahol a szomszédos országok nyelve élvez prioritást. Ezek közé az országok közé tartozik Szlovénia is.

A környező országokhoz képest Szlovéniában több szempontból is irigylésre méltó a kisebbségi magyar és olasz nyelv használatának alkotmányos alapja. Jónak mondhatók jogi garanciái, valamint politikai és törvényi keretei. Ugyanez nem mondható el az itteni németajkú közösségről, illetve a német nyelv helyzetéről. Szlovénia 1991. dec. 23-án elfogadott új alkotmányában elismeri, hogy a területén élő magyar és olasz közösség nemzeti kisebbség, amely csoportok tagjai számára biztosítja az anyanyelvhasználat jogát. Az alkotmány 11. szakasza úgy rendelkezik, hogy a magyar nyelv a nemzetiségileg vegyes Muravidéken, illetőleg az olasz nyelv az olaszok és a szlovének által lakott Tengermelléken a szlovénnel egyenrangú hivatalos nyelv. Az 1991-es népszavazás adatai alapján a közel 2.000.000 lakosú Szlovéniában 8.503 magyar, 3.063 olasz és 2.293 roma személy él.

Szlovéniában a nemzetiségi szempontból vegyesen lakott területek összes lakosa számára, függetlenül azok nemzetiségi hovatartozásától, kötelező a két- vagy háromnyelvű okmányok használata. A személyi igazolványok és az útlevelek háromnyelvűek: szlovén, angol, illetve magyar vagy olasz. A jogosítvány, a forgalmi engedély, a betegbiztosítási kártya és a katonakönyv kétnyelvű (szlovén-magyar, illetve szlovén-olasz). A kétnyelvű ügyintézés az igazságszolgáltatásban is kötelező. A bíróságoknak az eljárás valamennyi szakaszában biztosítaniuk kell a magyar és az olasz nyelv egyenjogúságát. A bírósági eljárás lehet egynyelvű is (szlovén, magyar vagy olasz), amennyiben abban csak egy személy vesz részt, vagy ha minden ügyfél ugyanazt a nyelvet használja. Ha az ügyfelek különböző nyelveket használnak, az eljárást ezen nyelvek mindegyikén le kell folytatni. Az eljárás nyelvétől függetlenül a bírósági határozatok mindig kétnyelvűek (szlovén-magyar vagy szlovén-olasz). A kétnyelvű ügyintézés költségei a bíróságot, és nem az ügyfelet terhelik. A kétnyelvű eljárásban csak olyan bíró és alkalmazott vehet részt, aki a külön nyelvvizsgát letette magyar, illetve olasz nyelvből.

A Muravidék földrajzilag és történetileg két, egymástól jól elhatárolható kisebb tájegységből áll: Goricskó, illetve Lendva környéke. Az itteni lakosság ma is viszonylag zárt etnikai és nyelvi közösségeket alkot. Az itt élő lakosság szlovén-magyar kétnyelvűségének kialakulása az 1920-as évek második felében kezdődött. Az 1930-as évek közepére a hatóságok fokozatosan lezárták a Trianon után egy ideig még részben átjárható határokat. A betelepítések, valamint a vegyes házasságok felgyorsították a szlovén nyelv terjedését. A vegyes házasságok aránya napjainkban meghaladja az 50%-ot. A szlovén nyelv megtanulása a magyarság körében nem könnyen és nem rövid idő alatt ment végbe, sőt, az idősebb generáció esetében még mára sem fejeződött be. Aki viszont hivatalt akart vállalni, vagy a nagyobb városokban telepedett le munkavállalás céljából, annak minél előbb meg kellett tanulnia szlovénül.

Az alkotmány 11. szakasza tehát mind a magyar, mind az olasz nyelv beszélői számára helyhez kötött nyelvi jogokat biztosít. Ez azt jelenti, hogy a magyar, illetve az olasz nyelv Szlovéniában a regionális hivatalos nyelv státusát élvezi. Szlovéniában az alkotmány elfogadása óta is minden országos és helyi intézkedés e felé az irány felé hat. E nyelvpolitikának több jele van: kétnyelvű táblák és feliratok, kétnyelvű okmányok és dokumentumok, a kétnyelvű oktatás biztosítása, továbbá a kétnyelvű ünnepek, kulturális műsorok engedélyezése. A muravidéki magyar nyelvnek a szlovénnel való egyenrangúságát a kultúra, az oktatás és a közhivatalok területét, illetve a vallásgyakorlást érintő magyar nyelvű kommunikáció, ezenkívül a nemzeti szimbólumok zavartalan használata jellemzi. A nemzeti kisebbségekkel jól bánó Szlovénia anyagilag is mindent megtesz a magyar nyelv alkotmányosan biztosított hivatalos státusának, illetve egyenrangúságának fenntartásáért. Szlovéniában tehát a magyar nyelv használatának szempontjából alkotmányos vagy jogi problémák nem merülnek fel.

A Muravidéknek 1958 óta létezik magyar nyelvű hetilapja és magyar nyelvű rádióadása, heti két alkalommal pedig televízióműsora. A magyar nyelvű irodalmi, tudományos és kritikai folyóirat címe *Muratáj*, amely 1988-ban jelent meg először. Az 1958/59-es tanévben vezették be az általános iskolai kétnyelvű oktatást. Ezt a kétnyelvű óvodák alapítása, majd 1981-ben a lendvai kétnyelvű középiskola létrehozása követte. A maribori egyetemen 1966 óta, a ljubljainai 1982 óta működik magyar lektorátus. A Maribori Egyetem Pedagógiai Karán 1981 óta magyar tanszék is működik. 1975-ben állt fel a Muravidéki Magyar Nemzeti Öngazgatási Közösség. A muravidéki magyarság saját kiadványokkal is dicsekedhet. Ez főleg vers-, próza- és helytörténeti köteteket jelent. Egyetlen problémaként jelentkezik, hogy a muravidéki magyar értelmiség viszonylag alacsony létszámú.

Az 1920-as, 30-as években a magyar-szlovén kétnyelvűvé válás, majd a szlovén egynyelvűvé válás folyamata inkább az egyének, mint a közösség szintjén jelent meg. Ezt a folyamatot a 40-es években bevezetett anyanyelvű iskolai oktatás sem volt képes megállítani, vagy pláne visszafordítani. A politikai akarat és engedékenység hiába volt meg a muravidéki magyar nyelvű iskolák alapítására, illetve fenntartására, hiányoztak a személyi feltételek (megfelelően képzett tanárok), és az itteni magyarság körében nem is volt rá igény. Hiányzott a nyelvi tudat: az anyanyelv és a hozzá tartozó kulturális hagyományok ismeretének, fenntartásának, ápolásának igénye.

Mint minden kisebbségi csoport, a muravidéki magyarok kétnyelvűségének foka és jellege is több tényezőtől függ: életkor, lakhely, munkahely, iskolai végzettség. Az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező, zömében magyarul telepedéseken élő idősebbek erősen nyelvjárásiasan, de jól beszélnek magyarul. A fiatalabbak többsége – iskolai végzettségtől függetlenül – szlovénül beszél jobban, főként a nagyobb, szlovénlakta városokban, illetve a közéleti kommunikációhoz tartozó formális helyzetekben. A középkorúak kétnyelvűségében jelenleg még a magyar a domináns nyelv, de akadnak olyanok is, akik már szlovénül jobban beszélnek – főleg az iskolázott és a nagyobb városokban dolgozó értelmiségiek. A különféle tudományokkal foglalkozó szakembereknek elsősorban a magyar nyelvű szakmai kommunikációban jelennek meg hiányosságaik, informális helyzetekben még nincsenek ilyen jellegű problémáik.

A kétnyelvűség alapján véve pozitív dolog mind az egyén, mind a közösség szintjén: amíg valaki vagy egy közösség számos tagja közel azonos szinten beszél két nyelvet és ismeri a két nyelvhez tartozó kultúrát ($L_1=L_2$), addig nincs azzal semmi probléma. Akkor jelenik meg a kétnyelvűség negatív jellege, amikor az egyik nyelv presztízse csökken a másik nyelvhez képest ($L_1<L_2$ vagy $L_1>L_2$). Az aszimmetrikus kétnyelvűség az egyén szintjén a nyelvcserehez, a közösség szintjén pedig a nyelvvesztéshez, tehát az alacsonyabb presztízssű nyelv eltűnéséhez, illetve a másik nyelven való egynyelvűséghez vezet. Nem kétséges, hogy

ilyen esetben mindig az alacsonyabb presztízsű nyelv a vesztes. Jelen esetben ez a kisebbségi helyzetben lévő magyar.

Szlovénia nyelv- és kultúrpolitikája hiába felel meg a legmodernebb európai uniós előírásoknak, a muravidéki magyarság nem tud élni jogaival, illetve lehetőségeivel. A szlovén általános és középiskolákban lehetőség van arra, hogy a szomszédos országok nyelvét – köztük a magyart is – választható második idegen nyelvként bevezessék, ám erre az adott kisebbségi csoport tagjainak is törekedniük kell.

A tengeremelléki olasz nemzeti közösség tagjai egynyelvű oktatási rendszert tartanak fenn. Számukra az óvodától az általános és középiskoláig az oktatás olasz nyelven folyik, azonban kötelező a szlovén nyelv tanulása is. Az iskolai ügyintézés nyelve az olasz. Az olasz tannyelvű iskolák tanárai csak olasz anyanyelvű személyek lehetnek. Az oktatási segédeszközök Szlovéniában készülnek, de igény esetén az iskolák rendelhetnek Olaszországból is. Olasz nyelvű felsőoktatási intézmény nincs Szlovéniában. A leendő olasztanárok az olasz nyelvet és irodalmat a Ljubljana-i Egyetem Bölcsészettudományi Karán, valamint a Ljubljana-i Egyetem Pedagógiai Karának Olasz Nyelv és Irodalom Tanszékén hallgathatják. Szlovéniában állami fenntartású olasz nyelvű rádióállomás is működik, napi 14 órás műsorral. Az olasz televízió napi 11 órás műsoridejéből 10 óra olasz, egy óra pedig szlovén nyelvű. Az olasz kisebbség napi- és hetilapot, irodalmi folyóiratot, valamint különféle helyi kiadványokat is megjelentet.

Az Isztriai-félsziget vagy Isztria az Adriai-tenger egyik nagy területű félszigete, amely 1945-ben került az egykori Jugoszláviához, és amelynek területén jelenleg Szlovénia, illetve Horvátország osztozik. Két, földrajzilag jól elkülöníthető része a tengerpart és Belső-Isztria. A félsziget lakosainak helyzetét bonyolítja, hogy szlovéniai része 2004. május elseje óta tagja az Európai Uniónak, horvát része pedig még várja, hogy a csatlakozási tárgyalások mikor járnak eredménnyel. 1914 és 1944 között az Isztrián élő olaszok jelentős száma mintegy 400.000 volt, közülük körülbelül 250.000-300.000 személy kivándorolt, és Triesztben vagy más olasz városokban telepedett le. Egy részük onnan is tovább vándorolt. Az Isztrián maradt olaszok többsége Capodistria, Isola, valamint Pirano városában él. Ezekben a városokban az olasz is hivatalos nyelvnek számít, formális helyzetekben épp úgy használható, mint a szlovén, a hivatalos okmányokon olasz szöveg is szerepel, továbbá a közoktatásban is lehetőség van olasz nyelvű oktatásra. Az 1945-ös adatokhoz képest az itt élő olaszok száma jelentősen lecsökkent, azonban napjainkban kisebb fokú növekedés tapasztalható. Az 1981-es népszámlálás során Isztrián 13.800 személy vallotta magát olasznak, 1991-ben pedig már 22.000. A növekedésnek nem egyszerűen a kedvező demográfiai folyamatok az okai, hanem az időközben megtörtént politikai-társadalmi-gazdasági rendszerváltás, amely lehetővé tette a külföldi tőke (köztük olasz) betelepülését, és elősegítette több, Olaszországba vándorolt isztriai származású személy visszatelepülését.

Az 1947-es római szerződés előírta, hogy Isztria lakónak dönteniük kell arról, hogy melyik állam állampolgárai kívának lenni. Az Olaszországban 1992-ben életbe lépett törvény viszont lehetővé teszi, hogy a világ bármely országában élő olasz származású személyek megkaphassák az olasz állampolgárságot, a nélkül, hogy le kellene mondaniuk másik állampolgárságukról. Ez a törvény vitát kavart Szlovéniában és Horvátországban, mivel a hivatalos politika mindkét országban az újraolaszosításra való törekvést látta benne. A Ljubljana-i kormány a római szerződéssel ellentétesnek nyilvánította az 1992-es törvényt. A helyzetet csak tovább rontotta, hogy néhány szélsőjobboldali olasz fiatal tüntetett Isztria Olaszországhoz való visszacsatolásáért. Az olasz jobboldal is csatlakozott e követelésekhez. Ilyen légkörben 1994-ben a capodistriai olasz konzulátuson 4.000 kettős állampolgársági kérvényt nyújtottak be. Az isztriai olaszok sem egységesek ebben a kérdésben. Van, aki nyelvi és kulturális szempontból olasznak vallja magát, lojális Olaszországgal (bár hazájával is), és fontosnak tartja, hogy megszerezze az olasz állampolgárságot (ugyanakkor nem mond

le a szlovénról vagy horvátról sem), de van, aki megelégszik azzal, hogy ő isztriai olasz, és nem tart igényt az olasz állampolgárságra.

Az Isztria szlovéniai és horvátországi részén élő olaszok helyzete nem egyforma. Szlovénia 2004. május elseje óta tagja az Európai Uniónak, így az itt élő olaszok az ország többi állampolgárához képest nem tesznek szert jelentős előnyre az olasz – és ezzel együtt az európai uniós – állampolgárság, illetve útlevél elnyerésével. Ennek következtében számukra az olasz állampolgárság megszerzése inkább a nemzeti hovatartozás kifejezése miatt fontos, mint egyéb előnyök megszerzése miatt. Horvátország is megkezdte a szervezett a csatlakozási tárgyalásokat, de amíg nem lesz teljes tagja az Európai Uniónak, az olasz-horvát kettős állampolgárok számottevő előnyt élveznek a többi horvát állampolgárhoz képest: nekik az olasz állampolgárság elnyerésével automatikusan együtt jár az európai uniós állampolgárság és vízum is.

Szlovénia a területén élő mintegy 3.000 fős németajkú közösséget nem ismeri el kisebbségként. A korábban tízezres nagyságrendű népcsoport zöme a második világháború alatt és után kénytelen volt elhagyni szülőhazáját, a jugoszláv hatóságok az itt maradt, kis létszámú szlovéniai németiséget pedig mindennemű jogától megfosztották. Ausztria és Szlovénia 2002-ben kötött egy olyan kulturális egyezményt, amely ezt a kérdést rendezni hivatott. Szlovénia miért áll ellen a németajkú közösség kisebbségi csoportként való elismerésének? Ennek valószínűleg az az oka, hogy a hivatalos politika attól tart, hogy a német közösség sikerén felbuzdulva a többi kisebbség tagjai (bosnyákok, horvátok, szerbek) is követelnék nyelvi-etnikai jogaikat. Az összlakosság körülbelül 7%-a, 250.000 személy, ugyanis egyéb délszláv nemzetiségűnek vallja magát.

MAGYARÁZATOK

¹ language policy – a francia szakterminológiában egy határozatlan névelővel álló kifejezés (une politique linguistique: egy nyelvpolitika) adja vissza a fogalmat

² language politics – a francia szakterminológiában egy határozott névelővel álló kifejezés (la politique linguistique: a nyelvpolitika) adja vissza a fogalmat

³ diglosszia – a *diglossz* görög eredetű szó származéka, kétnyelvűséget jelent

⁴ bilingvizmus – latin szóösszetétel, kettősnyelvűséget jelent

⁵ oficial – hivatalos, a spanyol szakterminológiában az ország minden tartományára érvényes hivatalos nyelvre, a spanyolra vonatkozik (spanyol)

⁶ cooficial – kisebb hatókörben hivatalos, a spanyol szakterminológiában csak egy-egy tartományra érvényes hivatalos nyelvre – katalán, gallego, baszk – vonatkozik (spanyol)

⁷ de facto – ténylegesen (latin)

⁸ de jure – jogilag (latin)

⁹ *Official Journal of the European Communities* – az Európai Unió Hivatalos Lapja, amelyben a Miniszterek Tanácsa, valamint az Európai Bizottság által kiadott törvények megjelennek

¹⁰ *Bulletin of the European Communities* – az Európai Unió Közlönye, amely havonta közli az Unió életével kapcsolatos aktuális eseményeket, fejleményeket

¹¹ fennomanok – a svéd nyelv hivatalossá tétele ellen és a finn irodalmi nyelvének megteremtéséért küzdő finn nemzeti mozgalom a XIX. század második felében, amely a svekomanok és a svéd arisztokrácia ellen is irányult. Vezetői Yrjö Koskinen és Juhana Vilhelm Snellman voltak.

¹² svekoman – a svéd nyelv hivatalossá tételét fontosnak tartó mozgalom Finnországban a XIX. század második felében, a fennomanok tevékenységét igyekezett meggátolni

¹³ ikastola – baszkföldi iskola, amelyben többféle képzés között választhatnak a diákok. 1.: Ha L₁ a baszk, megfelelő számú igény esetén minden tantárgyat baszkul tanulhatnak. 2.: Abban az esetben, ha L₁ a spanyol, néhány évnyi nyelvi felkészítés után egyes tantárgyakat tanulhatnak baszkul is, de meg is maradhatnak a teljes spanyol nyelvű képzés mellett, a baszk pedig legalább heti három órában tanítandó idegen nyelv marad a képzés végéig. 3.: Abban az esetben, ha L₁ a spanyol, lehetőség nyílik arra, hogy minden tantárgy oktatása minden évfolyamon végig spanyol nyelven folyjon, de a diákok legalább heti három órában idegen nyelvként tanulják a baszkot.

¹⁴ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata – említést tesz olyan valóban fontos dolgokról, mint a szabadsághoz, az igazsághoz és a békéhez való jog, megemlíti az emberi jogokat és a nemzetek közötti baráti kapcsolatok fontosságát, viszont a kisebbségi jogokat meg sem említi

¹⁵ ALTE (Association of Language Testers in Europe) – Európai Nyelvi Tesztkészítők Szövetsége

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ádám Magda: Egy amerikai terv Közép-Európáról, 1918. in *História*, Budapest, 4. vol./1987., p. 16-20.
- Ádám Magda: A „győztes” utódállamok in *História*, Budapest, 3. vol./1990., p. 21-24.
- Adams, John: Culture and Economic Development in South Asia in *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 1. vol./2001., p. 152-175.
- Anderle Ádám: Spanyolország története, Pannonica Kiadó, Budapest, 1999.
- Angyal Béla: A csehszlovákiai magyarság választói magatartása a két világháború között in *Fórum*, 2001., p. 3-48.
- Bakk Miklós: Nyelvi jogok és a hegemonia szelleme in http://www.provincia.ro/cikk_magyar/c000290.html
<http://efike.nyiltan.com>
- Balázs Géza: Nyelvstratégia in *Ezredforduló*, MTA, Budapest, 1999/06., p. 23.
- Balázs Géza: Nyelvművelés, Kecskemét, 1998.
- Bangó Jenő: A belgiumi német népesség alkotmányjogi helyzete in <http://jesz.ajk.elte.hu/bango20.html>
- Bartha Csilla: A kétnyelvűség alapkérdései, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1999.
- Batley-Michel Candelier, Edward – Hermann-Brennecke, Gisela – Szépe György: *Politiche linguistiche per il mondo del XXI secolo*, Bulzoni Editore, Roma, 1993.
- Bereczki András: Észtország története in <http://ludens.elte.hu>
- Berruto, Gaetano: *Fondamenti di sociolinguistica*, Bari, Laterza, 1995.
- Bertrand, Gilles – Rigoni, Isabelle: Turcs, Kurdes et Chypriotes devant la Cour européenne des droites de l’homme: une contestation judiciaire de questions politiques in *Revue Études Internationales*, 3. vol./2000., p. 443-441.
- Bieder, Hermann: Konfession, Ethnizität und Sprache in Weißrußland im 20. Jahrhundert in *Zeitschrift für Slawistik*, 45. vol., 2000., p. 200-214.
- Bieder, Hermann: Sprachenpolitik und Sprachensituation in den Nachfolgestaaten der Sowjetunion in *Mittlungen des Österreichischen Staatsarchivs*, Wien, 5. vol./2000., p. 123-139.
- Birmingham, David: Portugália története, Pannonica Kiadó, Budapest, 1998.
- Bíró Gáspár: Kisebbségek és kollektív jogok in www.regiofolyoirat.hu/newspaper/1991/2/10%20Biro_Gaspar.doc
- Borbély Anna: A magyarországi románok nyelvhasználata a változások tükrében in www.regiofolyoirat.hu/newspaper/1995/3/02Borbely_Anna.doc
- Brubaker, Rogers: The return of assimilation? Changing perspectives on immigration and its sequels in France, Germany and the United States in *Ethnic and Racial Studies*, 24. vol./2001., p. 531-549.
- Carter, Jimmy – Ghali, Boutros – Bush, George – Gorbacsov, Mihail – Tutu, Desmond: *Essays on Leadership. Perspectives on Prevention*, Carnegie Commission on Preventing Deadly Conflict, Carnegie Corporation of New York, 12./1998., p. 1-70.
- Cicin-Šain, Ante: Croatia: How to overcome the burden of the past and be prepared for Europe? In *Südosteuropa*, 49. vol./2000., p. 503-509.
- Cirtautas, Arista M.: Poland in *East European Constitutional Review*, 9. vol./2004., p. 70-76.
- Cornell, Svante E.: The kurdish question in turkish politics in *ORBIS*, 45. vol., 2001., p. 31-46.
- Crawford, James: Háborúban a sokszínűséggel: Az USA nyelvpolitikája egy nyugtalan korban. Az „English-only” mozgalom felépítése in <http://www.c3.hu/~prophil/profi032/crawford.html>

- Crowley, John: The political participation of ethnic minorities in *International Political Science Review*, 22. vol., 2001., p. 99-121.
- Crystal, David: A nyelv enciklopédiája, Oxford University Press, 1998.
- Csernusné Ortutay Katalin: Nyelvtörvények, elnemzetlenítés in *História*, 2002/9-10., p. 36.
- Delors, Jacques: Az európai egyesülés folyamatának élcsapata in *Ezredforduló*, Budapest, 3. vol./2001., p. 29-32.
- Dijkstra, Steven: Multiculturalism and Social Integration in Europe in *International Political Science Review*, 22. vol./2001., p. 55-84.
- Dolmányos István: Finnország története, Gondolat, Budapest, 1972.
- Dulicenko, Aleksandr: Áziki malyh ètniceskih grupp: status, razvitie, problemy vyzyvaniâ in *Áziki Malye i Bol'shie*, Slavica Tartuensia, Tartu, University Press, 1998., p. 26-36.
- Dunay Pál – Gazdag Ferenc: Nyugat-Európai Unió, Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest, 1994.
- Éger Istvánné: Szabad-e kötelezően angolul tanulni? Az Európai Unió ajánlása a nyelvtudásról in www.oki.hu/pldal.php?tipus=cikk&kod=2003-03-ta-Eger-Szabad
- Egyed Péter: Kisebbségi jogok mint emberi jogok, Budapest, 2001.
- Ernstone, Vineta – Joma, Daiga: Latviski rujānošo Latvijas iedzīvotāju lingvistikā attieksme un valodu lietojums, Rīga, Valsts valodas aģentūra, 2005., p. 51 fordította: Lacházi Andrea in http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatas/kk_2005_04/cikk.php?id=985
- Escóbar, Alberto – Rodrigues, Aryon – Meliá, Bartomeu – Vogt, Carlos – Pulcinelli Orlandi, Eni – Fry, Peter – Hamel, Rainer Enrique – Valdes Bernal, Sergio – Serrani, Silvana Mabel – de Souza, Tania – Albó, Xavier: Política Lingüística na América Latina, Campinas, Pontes, 1987.
- Farrands, Christopher: Language and the possibility of inter-community understanding in *Global Society*, 1. vol./2000., p. 79-99.
- Fodor István: Mire jó a nyelvtudomány?, Balassi Kiadó, Budapest, 2001.
- Foucault, Yann: Politiques Linguistiques en Europe, Nemzeti Hungarológiai Központ, Budapest, 2001., p. 97.
<http://fusz.hu>
- Futala Tibor: Lengyelek és lengyel ajkúak Németországban in http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatas/kk_1999_02/36.htm
- Gados László: Az egyesülő Európában társalogjunk vagy dadogjunk?, Hexaco GNH KFT., Budapest, 1996.
- Gados László: Az eszperantó – nyelvi mentőöv Európának in *Ezredforduló*, MTA, Budapest, 2001/02., p. 28.
- Gados László: A közös közvetítő nyelv kérdése az Európai Unióban, Budapest, 2003.
- Gal, Susan: Mi a nyelvcsere és hogyan történik? in www.regiofolyoirat.hu/newspaper/1991/1/05%20Susan_Gal.doc
- Gavrilov, Mihail- Vladlen Szerkov – Lebegyev, Vladyimir – Szolojev, Nyikolaj – Misin, Jurij – Maade, Tíit – Mikitajev, Abdulah – Rogozin, Dmitrij – Siselina, Ljubov – Kovaljov, Szergej: Otthontalanul – a kisebbségbe került oroszokról
- Gazdag Ferenc: Az 1994. évi francia nyelvtörvény in *História*, 1. vol./1996., Budapest, p. 24-28.
- Gerhardt, Sebastian: Határon túli lengyelek – Varsótól keletre in http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatas/kk_2005_04/cikk.php?id=990
- Glatz Ferenc: A romakérdésről in *Ezredforduló*, MTA, Budapest, 1998/03., p. 15.
- Glatz Ferenc: Anyanyelvünk az ezredfordulón in *Ezredforduló*, MTA, Budapest, 1997/02., p. 19.
- Glatz Ferenc: Trianon öröksége in *História*, Budapest, 4. vol./2000., p. 3-6.

- Glatz Ferenc: Nemzet: államnemzet, kultúrnemzet in *História*, Budapest, 4. vol./1987., p. 26-28.
- Glatz Ferenc: Trianon tegnap és ma in *História*, Budapest, 3. vol./1990., p. 11-12.
- Glatz Ferenc: Az Európai Unió jövőjéről. Nizza után. Naplójegyzetek a berlini Európa Fórumról in *Ezredforduló*, Budapest, 4. vol./2001., p. 24-32.
- Glatz Ferenc: Fordulópont Európa történelmében? Naplójegyzetek az Európa Fórumról 2001. január 19-20. in *Ezredforduló*, Budapest, 3. vol./2001., p. 3-5.
- Glatz Ferenc: Európa határok nélkül. A politikai szerkezet stratégiái, in *Ezredforduló*, Budapest, 3. vol./2001., p. 5-21.
- Glatz Ferenc: „...tisztelve egymás hitét, nyelvét, függetlenségét, szabadságát...” in *História*, Budapest, 5-6. vol./1984., p. 40-43.
- Gúti Erika: Etnikai kisebbségek. A holland oktatáspolitikai tükrében in *Iskolakultúra*, 1998/12 p. 45-58.
- Gúti Erika-Szépe György: A szívárvány-koalíció nyelvpolitikája. Nyelvpolitika alulnézetben in <http://aida.lib.jgytf.u-szeged.hu/alknyelv/aktualis/SzepeGyorgy.htm>
- Gyarmati György: Magyarország és a Duna-föderációs tervek in *História*, Budapest, 4. vol./1987., p. 20-23.
- Győri Szabó Róbert: A nemzeti kisebbségek oktatási rendszerei Ausztriában in www.hhrf.org/magyarkisebbsseg/0001/m000115.html
- Győri Szabó Róbert: A nemzeti kisebbségek oktatási rendszerei Lengyelországban in <http://www.hhrf.org/magyarkisebbsseg/0002/m000224.html>
- Harsányi Iván: ¡Viva Franco! in *História*, 2-3. vol./1988., Budapest, p. 20-22.
- Haszpra Ottó: Mibe kerül a közös nyelv? in *Ezredforduló*, MTA, Budapest, 2002/03., p. 27.
- Haszpra Ottó: Az eszperantó hármass haszna in *Ezredforduló*, MTA, Budapest, 2001/02., p. 30.
- Hatschikjan, Magarditsch – Troebst, Stefan: Südosteuropa. Gesellschaft, Politik, Wirtschaft, Kultur: ein Handbuch, München, Beck, 1999.
- Hautekeur, Gerard: Közösségfejlesztés Belgiumban in http://www.adata.hu/-Kozossegi_Adattar/parolaar.nsf/b84c86199867128525670c0... (fordította: Varga Tamás)
- Header, Harry: Olaszország története, Mecenás Könyvkiadó, Budapest, 1992.
- Henkel, Jürgen: Zwischen Not und Nostalgie – Präsidentschaft und Parlamentswahlen 2000 in Rumänien in *Südosteuropa Mitteilungen*, 41/2001., p. 20-49.
- Hévízi Józsa: Autonómia-típusok Magyarországon és Európában. Kisebbségek, népcsoportok területi és egyházi öngazgatása – történeti áttekintésben, Püski Kiadó, Budapest, 2001.
- van Istendael, Geert: És Belgium megteremtette Flandriát, Brüsszel, 2000.
- Ivaldi, Gilles: L’extreme-droite en Europe occidentale in *Problemes Politiques et Sociaux*, 849. vol., 2000., p. 3-78.
- Jancsi Beáta: A kisebbségi nyelvek jövője az egyesült Európában in *Etüdok Alkalmazott Nyelvészetre*, p. 7., szerk. Kassai Ilona, Pécs, 2004.
- Jancsi Beáta: A nyelvi jogok kérdése Dél-Tirolban, 2000., Pécs
- Jancsi Beáta: A kisebbségi nyelvek jövője az egyesülő Európában in *Etüdok Alkalmazott Nyelvészetre* szerk. Kassai Ilona Pécs, 2004., p. 7.
- Jávorszky Béla: Észak-Európa kisebbségei, Budapest, Magvető Kiadó, 1991.
- Jeszenszky Géza: Brit biztonság és európai béke in *História*, Budapest, 2-3. vol./1988., p. 27-30.
- Józsa Judit: Olasz nyelvpolitika in *Olasz nyelvi tanulmányok*, Iskolakultúra, Pécs, 2000., p. 25.
- Joannon, Pierre: Irlande du Nord: dans la tourmente de la paix in *Politique internationale*, 90. vol., 2001., p. 167-189.

- Kardos Gábor: A regionális vagy kisebbségi nyelvek európai chartája: egy európai kihívás, Budapest, 2003.
- Kazaneuska-Barcyn'ska, Iaanna: Vobraz sěnnášnāga belarusa u pol'skaj masavaj svādomasci in Kantakty i dyālogi, 2-3./2001., p. 3-8.
- Kemény István: Néhány javaslat a cigányok (romák) ügyében in Ezredforduló, MTA, Budapest, 1998/03., p. 21.
- Kende János – Sipos Péter: Román csapatok Magyarországon in História, Budapest, 5-6. vol./1984., p. 36-40.
- Kézi Erzsébet: A nyelvoktatás politikai összefüggései a két világháború között Közép-Európában in <http://www.oki.hu/printerFriendly.php?tipus=cikk&kod=2004-04-mk-Kezi-Nyelvoktatás>
- Kis Aladár: Olaszország külpolitikája, 1918-1940, in História, Budapest, 2-3. vol./1988., p. 18-20.
- Kiss Jenő: Társadalom és nyelvhasználat, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2002.
- Kocsi Károly – Kovács Zoltán: A cigány néesség társadalomföldrajza in Ezredforduló, MTA, Budapest, 1998/03., p. 17.
- Kollár Andrea: A latin-amerikai olasz kisebbség nyelvi helyzetéről in Olasz nyelvi tanulmányok, Iskolakultúra, Pécs, 2000., p. 38.
- Kolláth Anna: A szlovéniai kisebbségek nyelvi jogai a törvények és a rendeletek tükrében in www.mtaki.hu/docs/cd2/tanulmany/12_Kollath_Anna.htm
- Kolstó Pál: Az orosz diaszpórák helyzete a volt szovjet tagköztársaságokban, in Kisebbségkutatás, 2000/4., Budapest
- Kovács M. Mária: Az állampolgárságról szóló népszavazás és az 1992-es német állampolgársági reform: különbségek és hasonlóságok in http://www.martonaron.hu/kettosallampolgarsag/anket/ank_16.html
- Kovács Mónika: Az olaszországi bevándorlók nyelvi problémái in Olasz nyelvi tanulmányok, Iskolakultúra, Pécs, 2000., p. 152.
- Krausz Tamás: A Szovjetunió első alkotmánya in História, Budapest, 2. vol./1984., p. 22-24.
- Kurdi Krisztina: A magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek kulturális helyzete in www.jadat.hu/kurdi2.pdf
- L. Nagy Zsuzsa: Trianon – a magyarság és Európa ügye in História, Budapest, 3. vol./1990., p. 24-26.
- Laczházi Aranka: A hivatalos és a „kisebbségi” nyelv Lettországon in http://www.hhrf.org/kisebbségkutatás/kk_2005_04/cikk.php?id=985
- Lanstyák István: Az Európai Unió nyelvpolitikája és a Szlovákiában beszélt nyelvek in http://www.epa.oszk.hu/00000/00033/00019/szemle_2004_4_lanstyak.htm
- Lanstyák István – Szabómihályi Gizella: Magyar nyelvtervezés Szlovákiában, Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2002.
- Lempertene, Larisa: Tradicionnoe evrejskoe obrazovanie v Litve in Slavistica Vilnensis, 49. vol., 2000., p. 91-103.
- Leveau. Rémy – Moisi, Dominique: Les violences de la paix in Politique étrangère, 1. vol./2001., p. 5-12.
- Lizárraga, Juan: El esperanto en la Unión Europea, 2002. <http://www.esperantomex.org/derechos/union.html>
- Lőrincz László: Anyanyelv, kommunikáció, nemzetközi jog in Ezredforduló, MTA, Budapest, 2002/03., p. 20.
- Lukáts János: Szorbok Lausitzban. Egy etnikum pusztulása in http://www.hhrf.org/kisebbségkutatás/kk_1999_01/cikk.php?id=40
- MacRaild, Donald M.: Angliai ír bevándorlók a XIX. és XX. században in http://www.hhrf.org/kisebbségkutatás/kk_2000_03/cikk.php?id=342

- Majtényi Balázs: A roma kisebbség és a nemzetközi jog, Budapest, 2002.
- Martiniello, Marco: Les Immigrés et les minorités ethniques dans les institutions politiques: ethnicisation des systèmes politiques européens ou renforcement de la démocratie?: Présentation in *Revue Européenne des Migrations Internationales*, 14 vol 1998.2 no. 9-17. p.
- Máthéné Glavina Zsuzsa – Héjja Zsuzsa – Hollós Alfréd – Makkai János – Ólmosi Zoltán – Pártos Gyula – Szalontai Sándorné – Taraba János szerk.: Világtörténelmi enciklopédia 1., Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1982.
- Máthéné Glavina Zsuzsa – Héjja Zsuzsa – Hollós Alfréd – Makkai János – Ólmosi Zoltán – Pártos Gyula – Szalontai Sándorné – Taraba János szerk.: Világtörténelmi enciklopédia 2., Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1982.
- Merz, Giuliano: *Lingua italiana nell’Austria Occidentale*, Innsbruck, 1998.
- Mézes Zsolt: Az európai kisebbségvédelmi gyakorlat adaptációjának lehetőségei Közép-Kelet-Európában, Budapest, 1999.
- Miazza, Daria: L’italiano come lingua straniera in *Nuova Corvina*, p. 113., Kódex GMK., Budapest, 1999.
- Michelotti, Simonetta: Gli italiani in Argentina o gli italiani d’Argentina? in http://culturitalia.uibk.ac.at/siena/96_2/MICHEL~1.HTM
- Mihály Ildikó: Legújabb adatok az európai oktatás gyakorlatáról in <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=2003-03-vt-Mihaly-Legujabb>
- Miklós Magdaléna: Nyelv és nyelvjárás Olaszországban in *Olasz nyelvi tanulmányok, Iskolakultúra*, Pécs, 2000., p. 48.
- Mikó Imre: *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika*, Kolozsvár, Minerva, 1944
- Molnár Krisztina: Dél-Tirol: a kisebbségvédelem mintapéldája in *Olasz nyelvi tanulmányok, Iskolakultúra*, Pécs, 2000., p. 62.
- Murber Ibolya: Az Észak-Epiruszi kérdés háttere. A görög-albán viszony alakulása az 1960-as években in http://www.archivnet.hu/rovat/cikk.phtml?cikk_kod=48
- Nádor Orsolya: *Nyelvpolitika. A magyar nyelv politikai státuszváltozásai és oktatása a kezdetektől napjainkig*, BIP, Budapest, 2002.
- Nádor Orsolya: *Kelet-közép-európai nyelvpolitikai és anyanyelvi oktatási formák*, Budapest, 2002.
- Naglo, Kristian: Nyelv és kollektív identitások Európában in http://www.hhrf.org/kisebbségkutatas/kk_2004_02/cikk.php?id=876
- Nevelovskij, Gerhard: *Ázykove sostoânie na territorii rasprostraneniâ byvšego serbskohorvatskogo âzyka* in *Slavânovedenie*, 1. vol./2001., p. 39-50.
- Ninyoles, Rafael: *Política Lingüística*, Alzira, 1989.
- Nītina, Daina: *Valsts valodas kvalitāte, Rīga, Valsts valodas aģentūra*, 2004., p. 74 fordította: Lacházi Andrea in http://www.hhrf.org/kisebbségkutatas/kk_2005_04/cikk.php?id=985
- Oriol, Ramón: *Declaración Universal de Derechos Lingüísticos* in *Revista Iberoamericana de Educación*, número 13., Barcelona, 1996.
- Ormos Mária: A függetlenség ára in *História*, Budapest, 4. vol./2000., Budapest, p. 6-11.
- Ormos Mária: Magyarország az első világháború utáni játéktéren in *História*, Budapest, 3. vol./1990., p. 18-21.
- Ormos Mária: Franciaország és Európa, 1917-1940, in *História*, 2-3. vol./1988., Budapest, p. 9-13.
- Ortolani, Andrea: *Lingue e politica linguistica nell’Unione Europea*, Roma, 2002.
- Palmerini, Loris: *Ricognizione della lingua veneta*, in <http://www.repubblica.org/rinascimento/storia.html>, 1999
- Palotás Emil: A legyőzött ellenáll in *História*, Budapest, 2-3. vol./1988., p. 15-18.
- Pánek, Jaroslav: *Seminár o pojetí národa v české historiografii* in *Ceský Casopis Historický*, 99. vol., 2001., p. 187-188.

- Péti Márton: Terek, tájak, kapcsolatok Skandináviában in http://ujhorizont.ngo.hu/2001_3/11.html
- Pomogáts Béla: Nyelvújítás az ezredfordulón in *Ezredforduló*, MTA, Budapest, 1999/02., p. 26.
- Princz Oszkár szerk.: *Az Európai Unió és a Nyelvi Kérdés*, III. Füzet
- Prodi, Romano: A reform után: az egyesült Európa jövőbeli stratégiája in *Ezredforduló*, Budapest, 3. vol./2001., p. 21-25.
- Puskás Tünde: *Nyelv, identitás és nyelvpolitika Európában*, Galánta, 1999.
- Rábik, Vladimír: Nemecké osídlenie na území Zlovenskej zupy v stredoveku in *Historický Casopis*, 49. vol., 2000., p. 37-62.
- Ránki György főszerk.: *Magyarország története 1918-1945 között*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976.
- Renzi, Lorenzo: *Verbale del Comitato Esecutivo*, Padova, 1997.
- Ritoók Zsigmond: A kisebbségek nyelvi kultúrája in *Ezredforduló*, MTA, Budapest, 2002/03., p. 24.
- Romsics Ignác: Békecsinálók, 1947. in *História*, vol. 4./2000., Budapest, p. 11-16.
- Ruffino, Giovanni: *Che lingua parlano gli italiani oggi?* in *Ateneonline*, Palermo, 2001
- Salamon Eszter: A friuli nyelvközség nyelvhasználatáról és saját nyelvéről alkotott véleményéről in *Olasz nyelvi tanulmányok*, Iskolakultúra, Pécs, 2000., p. 75.
- Sándor Klára: *Nyelv és hatalom, nyelvi jogok és oktatás*, Apáczai Csere János Pedagógusok Háza Kiadója, Csíkszereda, 2000.
- Sándor Klára: *Humánföldrajz, szociolingvisztika, az MTA Filozófiai Kutatóintézetének Akadémiai-Filozófiai Nyitott Egyeteme*, 2001.
- Scaglione, Stefania: *Sociolinguistica*, Roma, 2002.
- Schröder, Gerhard: A reform után: stratégiákat a jövőre nézve egész Európa számára in *Ezredforduló*, Budapest, 3. vol./2001., p. 25-29.
- Siguan, Miquel: *Lenguas y educación en el ámbito del Estrado Español*, ediciones de la Universidad de Barcelona, Serie Seminario 15.
- Siguan, Miquel: *La Europa de las lenguas*, Barcelona, 1995.
- Simon Mária: A bevándorló gyerekek iskolai integrációja Európában in www.oki.hu/printerFriendly.php?tipus=cikk&kod=2005-07-vt-Simon-Bevanderlo
- Skuntnabb-Kangas, Tove: *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*, Teleki László Alapítvány Könyvtára, Budapest, 1997., p. 95.
- Smetonienė, Irena: *Language Policy in Lithuania* in *Res Balticae*, 2003. 9. vol., P. 147–162
- Soós István: A cigányok Magyarországon *História*, Budapest, 4. vol./1987., p. 34-35.
- Stier Miklós: Nemzetébresztés – nemzetvesztés in *História*, 2-3. vol./1988., Budapest, p. 38-40.
- Šustek, Zbyšek: *Otázka kodifikace spisovného moravského jazyka* in *Âzyki malye i Bol'sie, Slavica Tartuensia*, Tartu, University Press, 1998., p. 128-142.
- Šutaj, Štefan: A Beneš-dekrétumok a magyar kisebbségek történeti tudatában in http://www.regiofolyoirat.hu/newspaper/1995/1-2/13PromemoriaSutaj_Stefan.doc
- Szabómihályi Gizella: *A szlovákiai kisebbségek nyelvi jogai és a kisebbségi nyelvhasználat szinterei, különös tekintettel a magyar közösségre*, Dunaszerdahely, 2002.
- Szarka László: *Államnyelv, hivatalos nyelv – kisebbségi nyelvi jogok Kelet-Közép-Európában*, MTA Kisebbségkutató Intézete, Budapest, 2002.
- Szépe György – Derényi András szerk.: *Nyelv, hatalom, egyenlőség*, Corvina, Budapest, 1999.
- Szépe György: *Nyelvpolitika: múlt és jövő* in *Iskolakultúra*, Pécs, 2001.
- Szépe György: *Az európai integráció lehetséges nyelvi következményei* in *Magyar Napló*, 2000/4., Budapest

Szerdahelyi G. István: Az Amerikai Egyesült Államok és Európa, 1917-1938, in *História*, 2-3. vol./1988., Budapest, p. 30-32.

Szesztay Ádám: A litván–lengyel viszony és a Baltikum euroatlanti csatlakozása in <http://www.hhrf.org/prominoritate/1997/7nyar04.htm>

Szinai Miklós: Ausztria és Magyarország, 1918-38., in *História*, Budapest, 4. vol./1987., p. 23-26.

Szoták Szilvia: Az ausztriai kisebbségek nyelvi jogai – különös tekintettel a magyar kisebbségre in http://www.mtaki.hu/docs/cd2/tanulmany/13_Szotak_Szilvia.htm

Tesar, Filip: Cerná Hora: na ceste k nezávislosti? In *Mezinárodní vztahy*, 36. vol., 2001., p. 42-57.

Tilbovsky Lóránt: Kisebbségek és belpolitika in *História*, Budapest, 1. vol./1996., p. 28-30.

Tokody Gyula-Niederhauser Emil: Németország története, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972.

Tóth Hajnalka: A szárd. Nyelv vagy dialektus? in *Olasz nyelvi tanulmányok*, Iskolakultúra, Pécs, 2000., p. 105.

Tóth Teréz: Az Európa-építés folyamata az Európa Tanács oktatási tevékenységének tükrében in *Új Pedagógiai Szemle*, Budapest, 2004.

Vágó Irén: Idegennyelv-oktatás in www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=Jelentes97-hatter-Vago-Idegennyelvoktatás

Valente, Andrea – Rigoni, Ivan: L'antica lingua cimbra, la zona dei cimbri, toponomastica, cimbro nella storia, il cimbro oggi in <http://enti.keycomm.it/roana/turismo/musei/cimbro/cimbro.html>, 1999.

de Varennes, Ferdinand: Kisebbségi jogok a nemzetközi jogban, 2001., Párizs

Veress Emőd: A nemzeti kisebbségek anyanyelv-használata néhány európai ország közigazgatásában, Budapest, 2001.

Vilajoana, Jordi – Pons, Danià: El catalán, lengua de Europa, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1991.

Vilar, Pierre: Spanyolország története, Gondolat, Budapest, 1984.

Vizi Balázs: A határon túli olaszoktól a külföldön élő olasz állampolgárokig

Vukovic, Ivan – Vizjak, Ana: Europska unija, CEFTA i hrvatska gospodarstvo in *Politika Misao*, 38. vol., 2001., p. 112-123.

Wardhaugh, Ronald: Szociolingvisztika, Osiris, Budapest, 2002.

Weidenfeld, Werner: Európa Niza után. Megállapodások, reformok. Az Európai Unió és a polgárok in *Ezredforduló*, Budapest, 4. vol./2001., p. 32-34.

Weiherr, Gregory R.: Minority student achievements in the *Journal of Politics*, 62. vol./2000., p. 886-895.

Wittman Tibor: Latin-Amerika története, Gondolat, Budapest, 1971.

Wolfram, Herwig: Vývoj stredo európskych od neskoréj antiky po začiatok 11. storočia in *Historický Casopis*, 49. vol., 2001., p. 3-15.

Wolfram, Wilss: Eine Welt – eine Sprache? Sprachliche Perspektiven der Globalisierung in *Politische Studien*, 51. vol., 2000., p. 126-135.

Yavuz, M. Hakan – Gunter, Michael M.: The Kurdish nation in *Current History*, 100. vol., 2001., p. 33-39.

Zemská, E. A.: Umiraet li ázyk russkogo zarubez'â? In *voprosy ázykoznaníâ*, 1. vol./2001., p. 14-30.

Zubkova, E. Û.: Fenomen mestnogo nacionalizma, èstonsko delo 1949-1952 godov v kontekste sovetizacii Baltiki in *Otecestvennâ Istoríâ*, 3. vol./2001., p. 89-102.

A Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma: A leggyakoribb kérdések a magyar európai uniós csatlakozásról, Budapest, 2002.

Az európai integráció rövid története http://www.romacentrum.hu/eucsatl/integr_tort.htm

Barcelonai Nyilatkozat

Belgium alkotmánya

El catalán, lengua de Europa, Barcelona, Generalitat de Catalunya Departament de Cultura, Govern de les Illes Balears conselleria d'Educació i Cultura, 2001

ET: Közös európai referenciakeret

Hágai Ajánlások

<http://www.emigrati.it/Emigrazione/Emiamerica.asp>

<http://eupont.bmk.hu>

www.europa.eu.int

www.sulinet.hu/tart/fcikk/Kfdb/0/10102/1

La Constitución Española

La Costituzione Italiana

Generalitat de Catalunya: Llei 1/1998 de política lingüística

Un'isola, un continente; Lingua – Il sardo in <http://www.sardiniapoint.it/33.html>, 2000.

Parlamento Italiano: Legge 15/12 1999, n. 482. Norme in materia di tutela delle minoranze linguistiche storiche in Gazzetta Ufficiale, n. 297, 20/12/1999

Leggi Nazionali: Legge 482/1999, Legge 38/2001

La Commissione Europea: Le lingue regionali e minoritarie dell'Unione Europea, 2000.

Parlamento Europeo: Le lingue come patrimonio culturale europeo